

VERSLAG

DER

HOOG- EN MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

1880-1881

AMSTERDAM

1881

1892

VERSLAG

VAN DEN STAAT

DER

HOOG-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

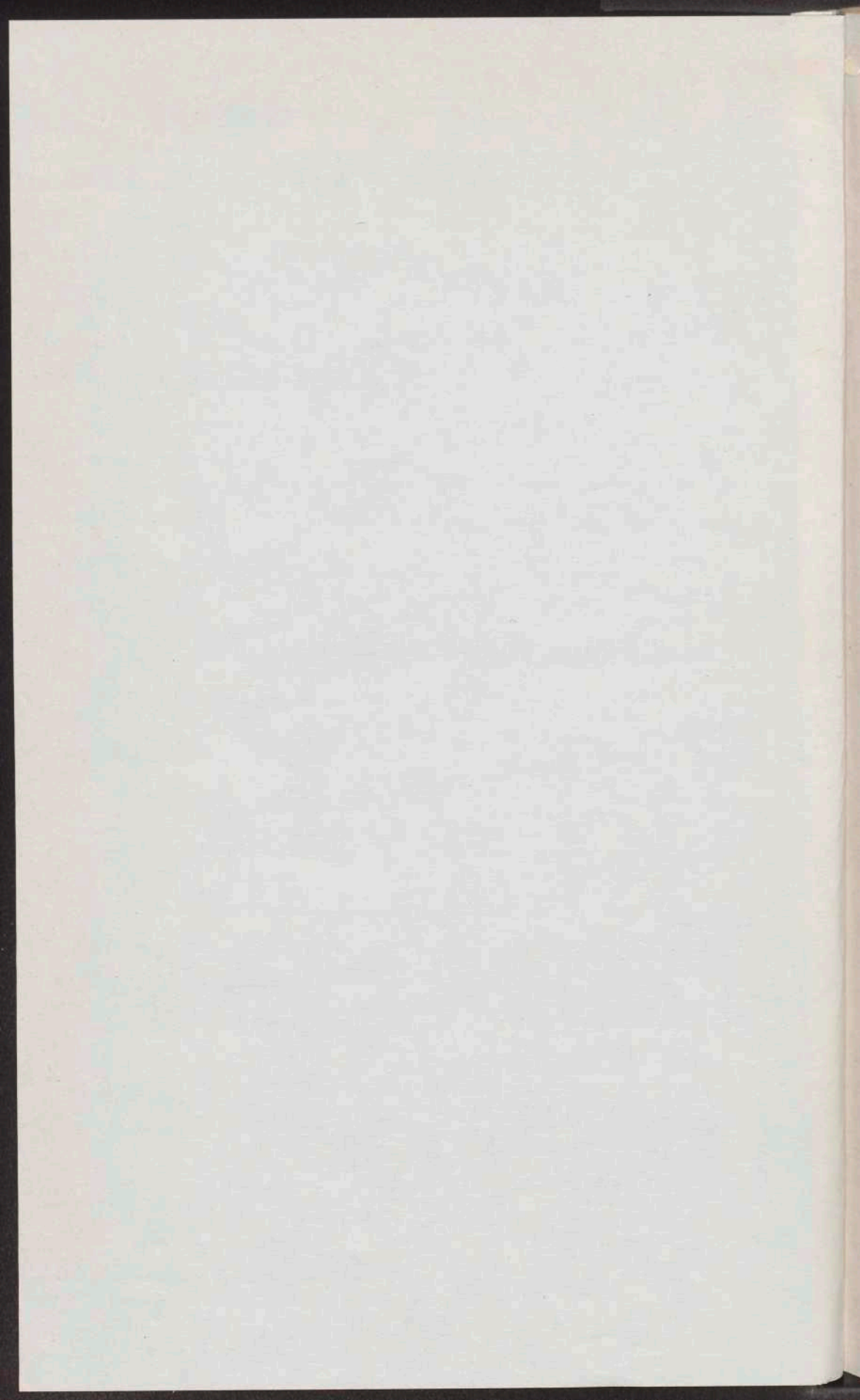
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN

OVER 1880—1881.

'S GRAVENHAGE.

1882.

87395
~~672~~
~~91~~

VERSLAG

VAN DEN STAAT

DER

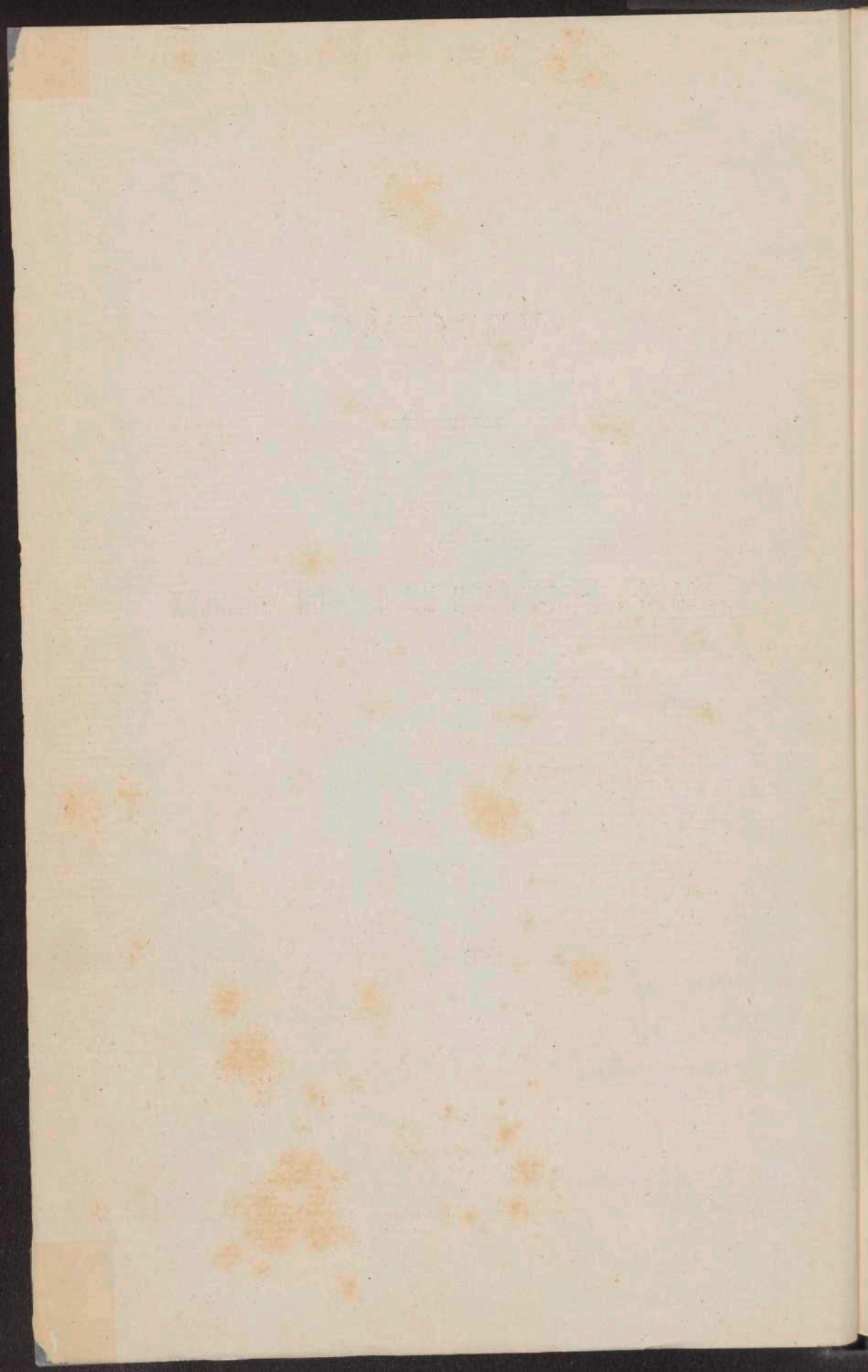
HOOGHE-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN

OVER

1880—1881.

HOOGER ONDERWIJS.

Het wetsontwerp tot wijziging van de artikelen der wet op het hooger onderwijs betreffende het bijwonen der lessen aan de Rijksuniversiteiten (verg. vorig verslag blz. 1) kwam in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 7 April 1881 in beradslaging en werd met 44 tegen 23 stemmen aangenomen. Op 18 Junij volgde het eindverslag van de Eerste Kamer, die in hare zitting van 21 Junij het ontwerp met 32 tegen 1 stem aannam. Op 28 Junij door den Koning bekrachtigd, werd het als wet onder n°. 107 in het *Staatsblad* opgenomen (Bijlage A). Spoedig daarop zijn de vereischte maatregelen genomen om de nieuwe regeling met den aanvang van het studiejaar 1881—1882 in werking te brengen.

Bij Koninklijke boodschap van 30 Januarij 1881 werd aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ter overweging aangeboden eene wetsvoordragt tot wijziging van de artikelen 11 en 12 der wet op het hooger onderwijs.

Over dit ontwerp dat gewijzigde voorschriften bevatte betreffende het verkrijgen van de getuigschriften vereischt om tot het afleggen van examens aan de Rijksuniversiteiten te worden toegelaten, werd op 1 April het Voorloopig Verslag uitgebragt, dat door den Minister bij schrijven van 20 April daaraanvolgende werd beantwoord.

Het ontwerp kwam op 31 Mei in beradslaging doch werd nog in die zitting met 41 tegen 26 stemmen verworpen.

In § 4 wordt vermeld op welke wijze bij het einde van het schooljaar 1880/81 aan de bestaande voorschriften nopens de eindexamens der gymnasien voor de eerste maal uitvoering is gegeven.

Bij beschikking van 30 December 1880, lett. LL., afl. O, werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken ter uitvoering van art. 62, 2de lid der wet op het hooger onderwijs en van art. 15 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, n°. 24 (verg. vorig verslag blz. 1) een reglement vastgesteld op den werkring en de verplichtingen der beambten bij de Rijksuniversiteiten (Bijlage B). Naar aanleiding van de artikelen 1 en 2 van gemeld Koninklijk besluit werden voorts bij beschikkingen van 31 December 1880, lett. II en HH, afl. O, vastgesteld een lijst van de verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Rijksuniversiteiten, en de ambtenaren aangewezen, die met het beheer van ieder dier inrigtingen belast zijn (Bijlagen C en D). Te dezer plaatse zij ten slotte nog vermeld de beschikking van 30 December 1880, lett. NN, afl. O, waarbij een reglement is vastgesteld voor het beheer en gebruik van de ziekenhuizen bij de Rijksuniversiteiten, voor zooverre deze inrigtingen aan het Rijk toebehooren (Bijlage E).

§ 1. RIJKSUNIVERSITEITEN TE LEIDEN, UTRECHT EN GRONINGEN.

a. Collegien van Curatoren.

In de zamenstelling dezer collegiën kwam geene verandering.

b. Onderwijzend personeel.

Leiden.

Hoogleraren en lectoren. Aan dr. J. H. SCHOLTEN, die den leeftijd van zeventig jaar bereikt had, werd ingevolge art. 58 der wet op het hooger onderwijs, met ingang van 20 September 1881, eervol ontslag verleend als hoogleeraar in de faculteit der godgeleerdheid. Dit ontslag werd verleend bij Koninklijk besluit van 29 Mei 1881, n°. 14, waarbij tevens tot hoogleeraar in de faculteit der godgeleerdheid werd benoemd dr. J. G. R. ACQUOY, hoogleeraar te Leiden van wege het Hervormd kerkgenootschap, aan wien daarbij werd opgedragen het onderwijs in de geschiedenis van het Christendom en de geschiedenis der leerstellingen van de Christelijke godsdienst, welke vakken vroeger door den hoogleeraar RAUWENHOFF onderwezen werden.

De leervakken van den hoogleeraar SCHOLTEN, de geschiedenis der leer aangaande God en de wijsbegeerte van de godsdienst, werden bij hetzelfde besluit opgedragen, het eerste aan den hoogleeraar TIELKE, het tweede aan den hoogleeraar RAUWENHOFF.

De gezondheidstoestand van den hoogleeraar GOUDSMIT liet steeds veel te wenschen over, zoodat een gedeelte van het onderwijs in de hem opgedragen vakken werd gegeven door den lector mr. D'ABLAING.

De emeriti hoogleraren in de faculteiten der geneeskunde en der letteren en wijsbegeerte, dr. F. W. KRIEGER en dr. J. H. STUFFKEN, overleden, de eerste den 24sten Augustus, de tweede den 10den Mei 1881.

Assistenten. Voor het jaar 1881 werden herbenoemd de assistenten bij het onderwijs in de heelkunde dr. H. TREUB, bij dat in de pathologische anatomie de heer D. VAN HAREN NOMAN, bij dat in de scheikunde de heeren P. VAN ROMBURGH, H. W. BAKHUIS ROOZEBOOM en dr. C. HENSGEN, en benoemd tot assistenten in het ziekenhuis de medicinae doctorandi J. M. VAN 'T HOFF en F. A. INGEN THOUZ. De beide laatstgenoemden vervingen de assistenten W. PAUW en J. C. VAN SCHILFGAARDE, die op hun verzoek eervol ontslag bekwamen.

Buitendien werden nog tot assistenten in het ziekenhuis tot 31 December 1881 benoemd de heer F. DELHEZ, die echter met ingang van 1 Mei 1881 op zijn verzoek eervol ontslagen en vervangen werd door dr. C. W. BOLLAAN, en de med. doctorandus W. F. U. STREYN PARVÉ, die den met ingang van 1 November 1880 op zijn verzoek eervol ontslagen assistent F. A. SIMON THOMAS verving.

Voor het tijdvak van 15 Februarij tot 31 December 1881 werd tot assistent bij het Natuurkundig Kabinet benoemd de candidaat R. SISSINGH, voor het tijdvak van 1 October 1881 tot 31 December 1882 tot assistent bij het onderwijs in de scheikunde de candidaat C. A. LOBRY VAN TROOSTENBURG DE BRUYN, voor het tijdvak van 7 October 1881 tot 31 December 1882 bij het onderwijs in de physiologie de candidaat M. C. DEKHUIZEN; de laatste drie genoemden vervingen respectievelijk de assistenten dr. S. FIGÉE, dr. C. L. REIMER en dr. S. DE JAGER, aan

wie eervol ontslag werd verleend, de eerste twee op hun verzoek, de laatstgenoemde ten gevolge zijner benoeming tot leeraar aan 's Rijks Veeartsenijsschool te Utrecht.

Tot assistent bij het onderwijs in de botanie werd tot 31 December 1881 benoemd de candidaat E. GILTY.

Senaat. Den 21sten September 1880 droeg de aftredende rector-magnificus dr. KERN, na het uitbrengen van het verslag, het rectoraat voor het studiejaar 1880—1881 over aan den hoogleeraar ZAAIJER.

Het secretariaat van den senaat werd vervuld door den hoogleeraar DE GOEJE; de hoogleeraren SCHOLTEN, BUIJS, KERN en VAN GEER waren assessoren.

De hoogleeraren VAN BONEVAL FAURE en FRANCHIMONT werden bij den aanvang van het studiejaar op hun verzoek ontheven van het voorzitterschap van de faculteit der rechtsgeleerdheid en van die der wis- en natuurkunde en vervangen door de hoogleeraren BUIJS en HOFFMANN. De hoogleeraar VAN DER LITH werd als secretaris der juridische faculteit vervangen door den hoogleeraar VAN DER HOEVEN.

Overigens ondergingen de besturen der faculteiten geene verandering.

Den 8sten Februarij 1881, den »dies natalis" der hogeschool, hield de rector-magnificus eene redevoering over »de tegenwoordige verhouding van de geneeskunde ten opzichte van de maatschappij".

Den 20sten September 1881 heeft de hoogleeraar ZAAIJER, na het uitbrengen van het verslag over het studiejaar 1880—1881, het rectoraat overgedragen aan den hoogleeraar DE GOEJE.

Utrecht.

Hoogleeraren en lectoren. De emeritushoogleeraar in de faculteit der godgeleerdheid, dr. B. TER HAAR, overleed den 19den November 1880.

Tot hoogleeraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid tot het geven van onderwijs in het oud-vaderlandsche regt en zijne geschiedenis werd, bij Koninklijk besluit van 1 Maart 1881, n°. 2, benoemd mr. C. PIJNACKER HORDIJK, hoogleeraar aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam, die in den aanvang van den nieuwen cursus zijn nieuw ambt aanvaardde.

Aan den hoogleeraar LONCQ, die den leeftijd van zeventig jaar had bereikt, werd ingevolge art. 58 der wet op het hooger onderwijs, bij Koninklijk besluit van 30 Junij 1881, n°. 71, eervol ontslag verleend. Bij hetzelfde besluit werd tot hoogleeraar in de faculteit der geneeskunde benoemd dr. C. A. PEKELHARING, leeraar aan 's Rijks Veeartsenijsschool te Utrecht, wien daarbij werd opgedragen het onderwijs in de ziektekunde en de ziektekundige ontledkunde. Met deze leervakken was tot nog toe de hoogleeraar TALMA belast, wien bij bovengenoemd besluit de leervakken van dr. LONCQ, de geneeskunde en de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer, werden opgedragen.

Dr. PEKELHARING heeft zijn ambt in den aanvang van den nieuwen cursus aanvaard.

Bij Koninklijk besluit van 6 Februarij 1881, n°. 1, werd tot lector benoemd dr. J. H. GALLÉ, tot het geven van onderwijs in de beginselen der vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap in het algemeen en der Germaansche in het bijzonder, het Angelsaksisch of Middelhoogduitsch en de beginselen van het Sanskriet. Hij ving zijn onderwijs aan op 1 Maart 1881 met het geven eener publieke les over vergelijkende taalkunde.

Aan den hoogleeraar KOSTER werd tot herstel van gezondheid van 1 November 1880 tot 1 Mei 1881 verlof verleend. Gedurende zijne afwezigheid werden zijne lessen waargenomen door den lector, dr. WEBER, die, na de terugkeer van dr. KOSTER, met de »Willem Barentz" naar de Poolzee vertrok, om als geneeskundige en dierkundige deel te nemen aan den wetenschappelijken onderzoekings-tocht; hem werd te dien einde van 15 Mei tot 15 October 1881 verlof verleend.

De hoogleeraar DONDERS werd benoemd tot Officier van het Legioen van Eer.

De Minister van Onderwijs der Fransche Republiek benoemde den hoogleeraar VAN OVERBEEK DE MEIJER tot Officier d'Académie.

Assistenten. Voor het jaar 1881 werden herbenoemd de assistenten H. B. VAN NES bij het onderwijs in de pathologie en de propaedeutische kliniek, dr. G. P. WESSELINK bij de medische kliniek, dr. F. E. VOS bij de verloskundige polikliniek, de heeren J. A. GULDENARM bij het onderwijs in de heekunde, W. C. L. VAN SCHAIK bij de natuurkunde, H. G. L. VAN DER MEULEN bij de scheikunde, dr. R. HORST bij de zoölogie.

Ter vervanging van den assistent C. E. PALING, die in de laatste weken van 1880 door eene ernstige ziekte werd aangetast, werd bij het onderwijs in de verloskunde voor 1881 benoemd de med. doctorandus B. FRERIKS. Nog werden voor 1881 benoemd tot assistent bij het onderwijs in de physiologie dr. G. WAELCHLI, in de plaats van den bij het onderwijs in de scheikunde benoemden assistent S. BIRNIE, tot assistent bij het onderwijs in de botanie de heer J. W. F. J. VAN ECKE, ter vervanging van dr. H. F. JONKMAN, sinds 26 Januarij 1880 privaat docent, die niet voor herbenoeming in aanmerking wenschte te komen.

In verband met de vestiging van een lectoraat voor de anatomie is de betrekking van assistent bij dat studievak sedert 1 Januarij 1881 niet meer vervuld.

Nadat bovengenoemde assistenten, dr. WESSELINK en VAN NES, respectievelijk met ingang van 1 October en van 1 September 1881 op hun verzoek eervol waren ontslagen, werden voor het tijdvak van 1 October 1881 tot 31 December 1882 benoemd, tot assistent in het ziekenhuis de med. doctorandus A. J. VAN DER WEIJDE en bij het onderwijs in de pathologie de med. doctorandus H. Ph. BAUDET.

Den assistent VAN NES was van 1 Maart tot 1 September 1881 verlof verleend ten einde in dienst van het Roode Kruis hulp te gaan verleen in den Transvaalschen oorlog. Daar bij zijne aankomst in Kaapstad de wapenstilstand reeds was gesloten, keerde hij spoedig terug.

De assistent VAN SCHAIK is met ingang van 1 October 1881 benoemd tot leeraar aan de Koninklijke Militaire Akademie te Breda.

Senaat. Den 21sten September 1880 droeg de aftredende rector-magnificus MULDER, na het uitbrengen van het verslag, het rectoraat over aan den hoogleeraar DE JONG. Secretaris van den senaat was de hoogleeraar HAMAKER; met de zorg voor het archief bleef de hoogleeraar RAUWHOFF zich belasten. De hoogleeraren DORDES, FRUIN, LONCQ en Oudemans waren assessoren.

In de plaats van den hoogleeraar DORDES werd tot secretaris der theologische faculteit verkozen de hoogleeraar VALETON; tot voorzitter van de litterarische faculteit werd verkozen de hoogleeraar DE JONG, ter vervanging van den hoogleeraar BRILL; overigens bleven de besturen der faculteiten onveranderd.

Terwijl in de week van 27 Junij tot 2 Julij ter eere van het 245-jarig bestaan der Utrechtsche Hoogeschool door het studentencorps de gebruikelijke lustrumfeesten werden gegeven, is ook de dies natalis den 26sten Maart 1881 plegtig gevierd. De rector-magnificus hield dien dag eene rede over »den strijd voor de vrijheid der Academie gedurende de eerste vijftig jaren van haar bestaan door de Stedelijke Regering tegen de Kerk gevoerd."

Den 20sten September 1881 heeft de hoogleeraar DE JONG, na het uitbrengen van het jaarlijksch verslag, het rectoraat overgedragen aan den hoogleeraar TALMA.

Groningen.

Hoogleeraren en lectoren. Mr. J. FRESEMAN VIETOR, hoogleeraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid, overleed den 6den September 1881. In diens plaats is bij Koninklijk besluit van 25 September 1881, n°. 1, benoemd tot hoogleeraar voor het onderwijs in de encyclopaedie der rechtswetenschap, de staathuishoudkunde, de statistiek en de staat-

kundige geschiedenis mr. P. W. A. CORT VAN DER LINDEN, commies-griffier van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Bij Koninklijk besluit van 30 Julij 1881, n°. 16, is aan dr. W. A. ENSCHEDÉ, die den leeftijd van zeventig jaar bereikt had, eervol ontslag verleend als hoogleeraar in de faculteit der wis- en natuurkunde. Tot hoogleeraar werd benoemd dr. P. H. SCHOUTE, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool te 's Gravenhage, die belast werd met het onderwijs in de elementaire wiskunde, de analytische, de beschrijvende en de hogere meetkunde. Tevens werd de hoogleeraar RINK ontheven van het onderwijs in de beschrijvende meetkunde, en belast met dat in de hogere stekunde, welk vak tot nog toe onderwezen werd door den hoogleeraar ENSCHEDÉ.

Dr. B. SYMONS, privaatsdocent in de Engelsche en de Hoogduitsche taal- en letterkunde, werd bij Koninklijk besluit van 6 Februarij 1881, n°. 1, benoemd tot hoogleeraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte, voor het onderwijs in de vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap in het algemeen en de Germaansche in het bijzonder, het Sanskriet en de Hoogduitsche taal- en letterkunde. Hij aanvaardde zijn ambt den 28sten Maart met het houden eener redevoering over »Jacob Grimm, de wetenschap der historische spraakkunst», en ving den 30sten Maart zijne lessen aan.

Voor het studiejaar 1881—1882 werd bij Koninklijk besluit van 25 September 1881, n°. 2, tot lector voor het onderwijs in het Romeinsche regt benoemd mr. J. A. TELLEGEN, advocaat en procureur te Groningen.

Assistenten. Tot 31 December 1881 werden herbenoemd de assistenten, J. L. JONXIS bij het onderwijs in de anatomie, dr. J. SCHIPPERS bij de pathologische anatomie, dr. S. B. RANNFT bij de heekunde, dr. J. MEES TEN OEVER bij de verloskunde, W. RENSSON bij de geneeskunde, L. WIERSEMA bij het physiologisch laboratorium, Th. VALETON bij de botanie.

Tet assistent bij het onderwijs in de heekunde werd tot 31 December 1881 bovendien nog benoemd dr. J. G. MEILINK.

Aan den assistent bij het onderwijs in de natuurkunde, A. EBERZ, werd op zijn verzoek met ingang van 1 September 1881 eervol ontslag verleend, terwijl in zijne plaats tot 31 December 1882 werd benoemd de candidaat H. J. OOSTING.

Nadat aan den heer J. MULDER Jzn. eervol ontslag was verleend als assistent bij het onderwijs in de chemie, werd tot 31 December 1881 in zijne plaats benoemd de heer H. MEIJER, die sinds de opening van het pharmaceutisch en toxicologisch laboratorium bij die inrigting werkzaam is.

Privaat-docenten. Dr. A. O. H. TELLEGEN, privaatsdocent in de geneeskunde, heeft wegens het aanvaarden eener andere betrekking die van privaatsdocent den 1sten Februarij 1881 neergelegd. Als privaatsdocent tot het geven van onderwijs over kinderziekten, werd bij beschikking van 6 December 1880 dr. J. MEES TEN OEVER toegelaten.

Senaat. Rector magnificus gedurende het studiejaar 1880—1881 was de hoogleeraar H. E. MOLTZER, die den 21sten September 1880 het rectoraat overnam van prof. HUIZINGA, nadat deze eene redevoering over: »de levensopvatting der nieuwere natuurwetenschap» uitgesproken en een kort verslag over het studiejaar 1879—1880 uitgebragt had,

De hoogleeraar DE BOER was secretaris van den senaat en de hoogleeraren CRAMER, B. D. H. TELLEGEN, KOOLIKER en RINK waren assessoren. De besturen der faculteiten bleven onveranderd.

De hoogleeraar ENSCHEDÉ bleef de betrekking van bibliothecaris bekleeden.

Den 20sten September 1881 droeg de hoogleeraar MOLTZER het rectoraat over aan den hoogleeraar R. S. TJADEN MODIERMAN, met eene redevoering over »de volksverbeelding in het rijk der taal.»

c. Studenten.

GETAL en BEDRAG der inschrijvingen.

LEIDEN.		UTRECHT.		GRONINGEN	
Ingeschreven.	Tegen betaling van :	Ingeschreven.	Tegen betaling van :	Ingeschreven.	Tegen betaling van :
202	f 200	59	f 200.—	55	f 200
115	120	96	120.—	70	120
22	100	1	105.—	12	100
84	90	99	100.—	42	90
2	75	24	90.—	34	60
44	60	2	75.—	3	45
33	30	15	60.—	19	30
6	15	3	45.—	10	15
6	Nihil.	3	37.50	6	Nihil.
		70	30.—		
		7	15.—		
		6	Nihil.		
514		385		251	

Tegen de helft van het bedrag, dat krachtens artt. 64 en 65 der wet op het hooger onderwijs, hetzij voor alle, hetzij voor enkele lessen van anderen werd gevorderd, werden zij ingeschreven, die daartoe krachtens art. 106,

2de lid, gerechtigd waren. Inschrijving zonder betaling geschiedde krachtens art. 64, 3de lid.

Uit de volgende tabellen blijkt voor hoeveel lessen de studenten in de verschillende faculteiten waren ingeschreven en voor den hoeveelsten keer de inschrijvingen plaats hadden.

INGESCHREVEN

	VOOR	IN DE FACULTEIT DER					TOTAAL.	Totaal in 1879/80.
		god- geleerdheid.	regts- geleerdheid.	geneeskunde.	wis- en natuurskunde.	letteren en wijsbegeerte.		
Leiden.	al de lessen . .	24	44	139	17	6	230	228
	vier lessen . .	>	91	10	3	11	115	109
	drie > . . .	>	67	3	5	11	86	40
	twee > . . .	2	26	4	5	7	44	49
	ééne les. . . .	4	15	3	10	7	39	59
	Totaal . .	30	243	159	40	42	514	485
Utrecht.	al de lessen . .	100	20	18	19	7	164	205
	vier > . . .	11	49	27	9	1	97	76
	drie > . . .	15	1	10	6	>	32	36
	twee > . . .	30	2	3	5	1	41	49
	ééne les. . . .	25	7	14	5	>	51	37
	Totaal . .	181	79	72	44	9	385	403
Groningen.	al de lessen . .	13	18	25	9	8	73	60
	vier lessen . .	1	24	40	2	4	71	69
	drie > . . .	2	16	11	10	5	44	34
	twee > . . .	8	3	21	1	5	38	20
	ééne les. . . .	3	4	11	7	>	25	19
	Totaal . .	27	65	108	29	22	251	202

INGESCHREVEN

	VOOR	IN DE FACULTEIT DER					TOTAAL.
		god- geleerdheid.	regts- geleerdheid.	geneeskunde.	wis- en natuurkunde.	letteren en wijsbegeerte.	
Leiden.	den 1sten keer .	9	82	38	14	15	158
	» 2den » .	1	39	30	5	7	82
	» 3den » .	3	23	23	4	10	63
	» 4den » .	6	40	18	6	4	74
	» 5den » .	7	40	20	4	1	72
	» 6den » .	3	8	12	3	4	30
	» 7den » .	1	8	15	3	1	28
	» 8sten » .	»	2	1	1	»	4
	» 9den » .	»	»	»	»	»	»
	» 10den » .	»	»	»	»	»	»
	» 11den » .	»	1	»	»	»	1
	» 12den » .	»	»	1	»	»	1
	» 13den » .	»	»	1	»	»	1
	Totaal . .	30	243	159	40	42	514
Utrecht.	den 1sten keer .	47	26	29	19	4	125
	» 2den » .	41	17	17	12	»	87
	» 3den » .	39	10	11	6	3	69
	» 4den » .	28	4	»	4	»	36
	» 5den » .	16	12	5	1	2	36
	» 6den » .	7	2	4	»	»	13
	» 7den » .	1	6	6	2	»	15
	» 8sten » .	1	1	»	»	»	2
	» 9den » .	»	1	»	»	»	1
	» 10den » .	»	»	»	»	»	»
	» 11den » .	»	»	»	»	»	»
	» 12den » .	1	»	»	»	»	1
	Totaal . .	181	79	72	44	9	385
Groningen.	den 1sten keer .	4	24	33	9	6	76
	» 2den » .	7	10	22	6	3	48
	» 3den » .	4	9	18	2	4	37
	» 4den » .	4	11	10	7	3	35
	» 5den » .	6	10	6	3	»	25
	» 6den » .	»	1	4	2	4	11
	» 7den » .	1	»	5	»	2	8
	» 8sten » .	1	»	4	»	»	5
	» 9den » .	»	»	4	»	»	4
	» 10den » .	»	»	1	»	»	1
	» 11den » .	»	»	»	»	»	»
	» 12den » .	»	»	»	»	»	»
	» 13den » .	»	»	1	»	»	1
	Totaal . .	27	65	108	29	22	251

Onder hen die in de faculteit der geneeskunde te Utrecht voor den eersten keer werden ingeschreven behoorde ééne dame, die zich voor alle lessen liet inschrijven.

In het studiejaar 1879—1880 werden te Leiden 485, te Utrecht 403 en te Groningen 202 studenten ingeschreven. Het getal vermeerderde derhalve te Leiden met 29, te Groningen met 49; het verminderde te Utrecht met 18. De geheele vermeerdering bedroeg dus 60.

Het getal der voor alle lessen ingeschreven studenten vermeerderde te Leiden met 2 en te Groningen met 13, maar verminderde te Utrecht met 41, zoodat in het geheel de vermindering 26 bedroeg.

Het getal der studenten die voor vier lessen werden ingeschreven, vermeerderde te Leiden met 65, te Utrecht met 21 en te Groningen met 2, in het geheel dus met 29. Voor drie lessen werden te Leiden 46 en in het geheel 52 studenten meer dan in het vorige jaar ingeschreven.

Het getal der aan de Rijksuniversiteiten aanwezige studenten overtrof, even als in de drie vorige jaren, dat der ingeschrevenen weder aanmerkelijk. In het volgend overzicht wordt de officieele opgave vergeleken met de opgaven door de studenten zelven openbaar gemaakt.

In de faculteit der	LEIDEN.		UTRECHT.		GRONINGEN.	
	ingeschreven.	getal studenten volgens den studenten-almanak.	ingeschreven.	getal studenten volgens den studenten-almanak.	ingeschreven.	getal studenten volgens den studenten-almanak.
godgeleerdheid.	30	35	181	190	27	28
regtsgeleerdheid.	243	448	79	155	65	95
geneeskunde. .	159	187	72	136	108	124
wis- en natuurkunde . . .	40	45	44	49	29	28
letteren en wijsbegeerte . .	42	54	9	20	22	25
TOTAAL .	514	769	385	550	251	300

d. *Omvang van het onderwijs.*

In het volgende overzicht zijn de lessen vermeld, die wegens verschillende omstandigheden niet gegeven zijn.

UNIVERSITEIT	HOOGLERAAR OF LECTOR.	NIET GEGEVEN LES.	REDEN VAN VERHINDERING.
TE:			
LEIDEN	C. P. Tiele,	Capita selecta.	Gemis van vrije uren.
	S. J. Fockema Andreae,	Uitlegging van regtsbronnen.	Geen toehoorders.
	H. B. Greven,	Politieke geschiedenis.	Idem.
	J. E. van Iterson J.Azn.,	Medische politie.	Idem.
	P. L. Rijke,	Meteorologie.	Idem.
	J. M. van Bemmelen,	Bijzondere hoofdstukken der scheikunde, voor candidaten in de wis- en natuurkunde.	Idem.
	A. P. N. Franchimont,	Idem (tijdelijk niet gegeven).	Idem.
	C. K. Hoffmann,	Zoölogie der gewervelde dieren (tijdelijk niet gegeven).	Gebrek aan localiteit vóór 1 April.
	K. Martin,	Capita selecta der geologie.	Geen toehoorders.
	R. Fruin,	Geschiedenis van de staatsinstellingen der Republiek.	Idem.
	H. Kern,	De Zend-Avesta.	Idem.
	J. P. N. Land,	Logica.	Idem.

UNIVERSITEIT TE :	HOOGLEERAAR OF LECTOR.	[NIET GEGEVEN LES.	REDEN VAN VERHINDERING.
LEIDEN		Mataphysica.	Geen toehoorders.
		Zielkunde.	Idem.
	J. Pijnappel ,	Maleische taal- en letterkunde.	Idem.
		Algemeene taalkunde van den Indischen Archipel.	Idem.
	J. P. Cosijn ,	Gothisch.	Idem.
	J. J. Cornelissen ,	Latijnsche stijl leer.	Gebrek aan tijd.
	G. J. Grashuis (lector),	Soendaneesche taal.	Geen toehoorders.
UTRECHT	Th. W. Engelmann ,	Experimenteele medische toxicologie	In de plaats van deze les leidde de hoogleeraar de histologisch-physiologische onderzoekingen van eenige studenten.
	P. Q. Brondgeest (lector),	Chemische diagnostiek.	Geen toehoorders.
	C. H. D. Buys Ballot ,	Physische aardrijkskunde en meteorologie.	Idem.
	H. van Herwerden ,	Grieksche metrie en moeilijke schrijvers, oefening in het maken van Grieksche compositiën (voor candidaten).	Idem.
	C. W. Opzoomer ,	Metaphysica.	Idem.
GRONINGEN	W. Modderman ,	Pandecten.	Ziekte van den hoogleeraar, wiens overige lessen werden waargenomen door de hoogleeraren Gratama en Tellegen.
	B. D. H. Tellegen ,	Staatsregt van Nederlandsch Indie.	Waarneming der lessen van professor Modderman.
	R. A. Mees ,	Meteorologie.	Geen toehoorders.
	F. J. P. van Calker ,	Geologie en physische aardrijkskunde.	Idem.
	H. J. van Ankum ,	Zoölogie voor meergevorderden.	Idem.
	J. C. Kapteyn ,	Theoretische astronomie.	Idem.
		Practische astronomie.	Gebrek aan hulpmiddelen.
	B. H. C. K. van der Wijck ,	Metaphysica en zielkunde.	Geen toehoorders.
	H. E. Moltzer ,	Midden-hoogduitsch.	Idem.

Daarentegen werden verscheidene lessen en privaatscolleges gegeven, die niet aangekondigd waren. Zij zijn opgenomen in het volgende overzicht.

UNIVERSITEIT TE :	HOOGLEERAAR OF LECTOR.	NIET AANGEKONDIGDE DOCH GEGEVEN LESSEN.
LEIDEN	A. Kuenen ,	Geschiedenis van de Israëlitische godsdienst (op meer uren boven de aangekondigde).
	J. T. Buys ,	Behandeling van verschillende onderwerpen , voornamelijk rakende de algemeene beginselen van het staatsregt (met 13 candidaten).
	S. J. Fockema Andreae ,	Regtsgeschiedenis (meer uren dan de aangekondigde).
		Een privatissimum voor het bespreken van onderwerpen uit de Hollandsche regtsgeschiedenis.
	P. A. van der Lith ,	Bespreking van onderwerpen uit het gebied van het publiek en administratief regt en van de godsdienstige wetten enz. van Nederlandsch Indie.
	H. van der Hoeven ,	Onderzoek en behandeling van dossiers in strafzaken en praktische oefeningen. Behandeling van het Wetboek van Strafvordering.
	T. Zaaijer ,	Een responsie- en demonstratiecollege.
	Th. H. Mac Gillavry ,	Een extra uur per week voor een responsiecollege over onderwerpen van algemeene ziektekunde en twee uren voor praktische oefeningen in pathologische histologie.
	W. F. R. Suringar ,	Een repetitiecollege met drie aanstaande apothekers over natuurlijke familiën en anatomie der organen met het oog op hunne studien in pharmaceutische botanie en pharmacognosie.
	H. G. van de Sande Bakhuizen ,	Astrognosie, de kennis en het gebruik der hulpmiddelen voor eenvoudige waarnemingen der hemellichten.
	C. K. Hoffmann ,	Vergelijkende ontwikkelingsgeschiedenis der gewervelde dieren.
	C. G. Cobet ,	Palaeographie, metriek, constitueeren van teksten en al wat zuivere philologie betreft.
	M. de Vries ,	Verschiedende private oefeningen met studenten in de Nederlandsche letterkunde.
	J. P. N. Land ,	Syrische taal en geschiedenis van de Oud-Semitische letterkunde.
	W. J. A. Jonckbloet ,	Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde (aan twee dames).
	A. C. Vreede ,	Javaansch (aan een' naar Indie vertrekkenden onderwijzer).
	J. J. Cornelissen ,	College voor candidaten (meer uren boven de aangekondigde).
UTRECHT	Th. W. Engelmann ,	Histologie (na de Paaschvacantie boven de aangekondigde nog twee uren 's weeks responsie).
	J. E. van der Meulen (lector) ,	Propaedeutische chirurgische kliniek (dit jaar voor het eerst gegeven).
	Th. Dentz (lector) ,	Tandheelkunde (één uur 's weeks meer boven de aangekondigde).
	J. A. C. Oudemans ,	Sterrekundige plaatsbepaling (deze les werd gegeven aan den luitenant ter zee 1ste klasse W. F. Blaauw, die zich op verlangen van den Minister van Koloniën onder de leiding des hoogleeraars oefende in het uitvoeren van sterrekundige plaatsbepalingen).
GRONINGEN	G. Diephuis ,	Praktische oefeningen over de burgerlijke procedure.
	P. C. Plugge ,	Toegepaste analytische chemie.
	B. H. C. K. van der Wijk ,	Privatissimum over de ethica en Aristoteles.

Door den hoogleeraar POLS te Utrecht werden, op verzoek van reeds gepromoveerden, voordragten gehouden tot verklaring van het nieuwe Wetboek van Strafrecht. Zij vingen in Januarij aan en hadden éénmaal in de week plaats. Deze voordragten werden bijgewoond door hoogleeraren, leden der regterlijke magt, advocaten en ook door een aantal studenten.

Te Leiden gaf de hoogleeraar COBET een gedeelte zijner lessen in het Latijn.

Te Utrecht werd de les van den hoogleeraar FRANCKEN voor litteratoren in het Latijn, en werden de lessen van den hoogleeraar WICHMANN en den privaet-docent dr. HISGEN in het Duitsch gegeven. Bij de practische oefeningen gebruikte de hoogleeraar WICHMANN de Nederlandsche taal.

Te Groningen gaf de hoogleeraar BAEHRENS zijne lessen gedeeltelijk in het Latijn, en de hoogleeraar SIMONS zijne lessen over Middel-hoogduitsch en de geschiedenis der Duitsche letterkunde in het Hoogduitsch.

Overigens werden alle lessen in de Nederlandsche taal gegeven.

Te Utrecht werden door de privaet-docenten WESSELINK, JONKMAN en HISGEN lessen gegeven, respectievelijk over physische diagnostiek, over morphologie en systematiek der phanerogamen en phytographie, en over de geschiedenis der Duitsche letterkunde.

Te Groningen gaf de privaet-docent dr. A. O. H. TELLEGEN tot 1 Februarij lessen over diagnostiek; en dr. SIMONS gaf, voordat hij als hoogleeraar optrad, als privaet-docent lessen over de historische spraakkunst der Hoogduitsche taal, de geschiedenis der Hoogduitsche letterkunde en het Middelhoogduitsch.

Dr. J. MEES TEN OEVER, in December 1880 als privaet-docent te Groningen, tot het geven van onderwijs over kinderziekten toegelaten, heeft in het studiejaar 1880—1881 nog geene lessen gegeven.

De op de series lectionum aangekondigde en gegeven lessen waren de volgende:

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	<i>Godgeleerdheid.</i>		
J. H. Scholten.	Geschiedenis van de leer aan- gaande God.	2	De geschiedenis van de leer aangaande God sedert Kant tot onzen tijd.
	Wijsbegeerte van de godsdienst.	2	Monalatrie, dualisme, polytheïsme en de ont- wikkeling der godsdienst van het mono- theïsme.
A. Kuenen.	Uitlegging van het Oude Testa- ment.	2	Genesis I—IV; XLVIII—L; Deuteronomium XXXIII.
	Geschiedenis van de Israëlitische letterkunde.	1	De oorsprong van de boeken Genesis tot en met Jozua.
	Zedekunde (1ste semester).	3	Systeem der zedeleer, 2e gedeelte. De zede- leer des Nieuwen Verbonds, 2e gedeelte.
	» (2de semester).	2	
	Geschiedenis van de Israëlitische godsdienst (2de semester).	2	Het Israëlitische en het Joodsche »particu- larisme."
J. J. Prins.	Uitlegkunde des Nieuwen Testa- ments.	1	a. Het Evangelie van Marcus. Hoofdstuk X—XIII.
		2	b. De Brief aan de Romeinen, Hoofdstuk VII—XI.
	Geschiedenis van de Boeken des Nieuwen Testaments of inlei- dingswetenschap.	2	De Brieven van Paulus, uitgezonderd de Pastoraalbrieven.
	Hermeneutiek des Nieuwen Testa- ments.	2	Hare geschiedenis en theorie.
L. W. E. Rauwenhoff.	Geschiedenis van de Christelijke Kerk.	3	
	Geschiedenis van de Christelijke leerstellingen.	1	
C. P. Tiele.	Geschiedenis der godsdiensten in het algemeen.	3	Geschiedenis van de godsdienst der Chinezen, Egyptenaren, Babyloniers en Assyriërs. Algemeene inleiding tot de geschiedenis der godsdiensten.
	<i>Regtsgeleerdheid.</i>		
R. T. H. P. L. A. van Boneval Faure.	Nederlandsch burgerlijk regt.	3	Leer der regtssubjecten en de zakelijke regten.
	Nederlandsch handelsregt.	3	Koophandel in het algemeen.
	Burgerlijke regtsvordering.	2	Inrigting der regterlijke magt; regterlijke bevoegdheid; en het geding in eersten aanleg.
J. E. Goudsmit.	Pandecten. Instituten. Historia juris.	14	
J. T. Buys.	Staatsregt.	3	De eerste twee hoofdstukken der Grondwet.
	Administratief regt.	3	De wetten en verordeningen betreffende de geldmiddelen en de defensie.
	Volkenregt.		Het volkenregt in tijd van vrede.

TE LEIDEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
14		neen.	Ingeschreven waren 21 studenten.
14		neen.	Idem.
14	ja.		Ingeschreven 20 studenten.
14		neen.	Idem.
10		neen.	Ingeschreven 15 >
10		neen.	Idem.
10	ja.		Ingeschreven 14 >
14	ja.		> 21 >
13		neen.	> 19 >
8		neen.	> 12 >
10		neen.	
10		neen.	
8 (1)		neen.	(1) Na de Paaschvacantie, toen de meeste toehoorders het 1ste gedeelte van het candidaats-examen hadden afgelegd, daalde dit getal tot gemiddeld 4. Voor het eerste onderwerp waren 14, voor het tweede 12 studenten ingeschreven.
26	ja.		
38	ja.		
21	ja.		
16	ja.		
50 à 60		neen.	
10 à 12		neen.	
6		neen.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
S. J. Fockema Andreae.	Nederlandsche regtsgeschiedenis.	3	Vergelijkende schets van de geschiedenis van het privaatrecht in Holland, Drenthe en Overijssel.
P. A. van der Lith.	Koloniaal publiekrecht.	2	Verhouding der regering tot de landbouw, hoofdzakelijk in Nederlandsch Indie.
	Administratief recht van Nederlandsch Indie.	3	Gewestelijk en dorpsbestuur. De agrarische wet en de suikerwet. Heerendiensten. Cultuurstelsel.
	Godsdienstige wetten, gebruiken en volksinstellingen van Nederlandsch Indie.	—	De regten op den grond, uitgeoefend volgens den Islam en de inlandsche gebruiken. De heilige oorlog. Huwelijks- en erfrecht.
H. van der Hoeven.	Strafrecht.	3	Algemeene beschouwingen. Het eerste boek en titel XXII van het tweede boek van het wetboek van strafrecht.
	Strafvordering.	2	De loop van het strafproces, voornamelijk titel I—VI, IX en XXII van het wetboek van strafvordering.
W. van der Vlugt.	Encyclopaedie der rechtswetenschap.	3	Philosophische inleiding en algemeene rechtsgeschiedenis volgens het plan van L. STRIN'S »Gegenwart und Zukunft der Rechts- und Staatswissenschaft Deutschlands" tot aan het derde hoofdstuk.
	Wijsbegeerte des rechts.	2	Geschiedenis der voorchristelijke rechtsphilosophie.
H. B. Greven.	Staatshuishoudkunde.	3	Voortbrenging. Verkeer. Verdeeling van de maatschappelijke goederen.
	Bijzondere onderwerpen van staatshuishoudkunde.	2	Waarde. Bevolking. Loonen.
	Statistiek.	1	De theorie der statistiek.
W. M. d'Ablaing (lector)	Geschiedenis en instituten van het Romeinsche recht.	8	Het geheele Romeinsche privaatrecht (in- en uitwendige geschiedenis en instituten) met uitzondering van het erfrecht en de leer der actiën.
	<i>Geneeskunde.</i>		
A. E. Simon Thomas.	Theoretische verloskunde.	3	De geheele wetenschap.
	Verloskundige operatieler.	1	Verloskundig onderzoek en de voornaamste kunstbewerkingen.
	Polikliniek voor vrouwenziekten.	3	De voorkomende ziektegevallen.
	Verloskundige kliniek.	} zoo dikwijls als noodig was.	De voorkomende verlossingen (105 van 1 Julij 1880 tot 30 Junij 1881).
	Verloskundige polikliniek.		De voorkomende verlossingen (361 van 1 Julij 1880 tot 30 Junij 1881).

T E L E I D E N.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja	Neen.	
8	ja.		
4		neen.	
15	ja.		
13	ja.		
50		neen.	
20		neen.	
30 à 40		neen.	
12 à 15 (1)		neen.	(1) Na de Paaschvacantie 5.
18		neen.	
5		neen.	
2		neen.	
30	(2)		(2) Sedert Maart één afzonderlijk responsie-uur, aan de andere toegevoegd.
15		neen.	
20	ja.		
10	ja.		
2 (3)			(3) Bij elke verlossing werden twee kandidaten geroepen.
1 (4)			(4) Bij elke verlossing werd één kandidaat geroepen.

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
S. S. Rosenstein.	Medische diagnostiek.	10	Uiteenzetting der methoden tot onderzoek van zieken.
	Kliniek aan het ziekbed.	—	Herkenning der ziekten en behandeling der zieken op het Ziekenhuis (afdeeling mannen).
	Polikliniek.	—	Hetzelfde bij ambulatoire lijders.
A. Heijnsius.	Physiologie.	5	
	Physiologische oefeningen in het Laboratorium.	4	
	Histologie en oefeningen in histologie.	4	
T. Zaaijer.	Ontleedkunde van den mensch.	3	
	Ontwikkelingsgeschiedenis van den mensch.	2	
	Ontleedkundige oefeningen.	—	
D. Doijer.	Theoretische ophthalmologie.		
	Theoretische otologie.		
	Oogspiegelcursus.	25	
	Operatiecursus.		
	Ophthalmologische en otologische kliniek en polikliniek.		
G. D. L. Huët.	Kliniek.	5	
	Pharmacognosie.	2	
	Pharmacodynamie.	1	
Th. H. Mac Gillavry.	Algemeene ziektekunde.	2	Storingen van den bloedsomloop; ontsteking en hare uitgangen; bloeding; dipcrasiën; voedingsstoringen van anderen aard dan de bovengenoemde; nierenvormingen; temperatuurs-anomalien.
	Ziektekundige ontleedkunde.	2	Ziektekundige ontleedkunde der ademhalingswerktuigen, van hersenen en ruggemerg der werktuigen voor den bloedsomloop en der beenderen.
	Gezondheidsleer.	1	Desinfectie; natuurlijke geschiedenis van sommige splijtzwammen; kleeding en schoeisel; ziekten der werklieden; prostitutie; ziekten der dieren die den mensch kunnen aantasten; voeding, inzonderheid der zuigelingen.
	Praktische oefeningen in ziektekundige ontleedkunde op het lijk.	1 à 4	Ziektekundige ontleedkunde van alle organen en methodus secundi.

T E L E I D E N.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
40 à 50	ja.		De ontleedkundige oefeningen werden gehouden wanneer daartoe materieel beschikbaar was; daar de toevoer daarvan zeer afwisselend was, kan voor deze oefeningen het aantal uren en het gemiddeld aantal hoorders niet worden opgegeven.
40	ja.		
20	ja.		
20	ja.		
40	ja.		
40	ja.		
—	—	—	
37	ja.		
30	ja.		
25	ja.		
15		neen.	
21		neen.	
26		neen.	
22		neen.	
12	ja.		

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
J. E. van Iterson Jaz.	Heelkundige kliniek en polikliniek.	12	Voorkomende ziektegevallen.
	Theoretische heelkunde.	2	Algemeene chirurgie.
	Geregte geneeskunde.	2	Verwondingen; verbranding; bevrozing; stikking; algemeen gedeelte.
	Operatieleer op het lijk.	onbepaald	Verschiedende operaties.
	<i>Wis- en natuurkunde.</i>		
P. L. Rijke.	Proefondervindelijke natuurkunde.	5	Beginselen der proefondervindelijke natuurkunde.
	Proefondervindelijke natuurkunde voor meer gevorderden.	2	Bepaling der constanten voor magnetismus en electriciteit; leer der warmte.
W. F. R. Suringar.	Botanie.	4	Morphologie, physiologie en anatomie der vegetatieve organen; ontwikkelingsgeschiedenis der cryptogamen; klassen der fungien, lichenis, nepaticae en murci; eenige familiën uit de serie der polypetalae (phanerogamen)
	Praktische oefeningen in de microscopie.	dagelijks	
	Botanische excursiën. (1)	—	
D. Bierens de Haan.	Nieuwere meetkunde.	1	Harmonische snijding enz.
	Lagere stekunde.	1	Verschiedende deelen.
	Hoogere stekunde.	2	
	Stekundige analysis.	1	Verschiedende deelen.
	Differentiaalrekening.	2	
	Integraalrekening.	3	
	Differentiaalvergelijkingen.	2	
P. van Geer.	Elementaire wiskunde.	2	Stereometrie; trigonometrie; enz.
	Beginselen der analytische en beschrijvende meetkunde.	3	
	Hoogere meetkundige analysis.	2	
	Theoretische mechanica.	3	Eerste gedeelte van den cursus.
H. G. van de Sande Bakhuizen.	Beginselen der sterrekunde.	3	Overzicht der geheele astronomie.
	Theoretische sterrekunde.	3	Theorie der algemeene en speciale storingen der planeten.
	Practische sterrekunde.	3	Sterrekundige plaatsbepaling met het passage-instrument.
	Theorie der kleinste quadraten.	1	Overzicht van die theorie.
	Praktische oefeningen.	4	Verschiedende oefeningen met instrumenten.

TE LEIDEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
30	ja.		
10 à 12		neen.	
3 à 5		neen.	
3 groepen van 8 à 10	ja.		
35	ja.		
8	ja.		
53	zelden.		
2	ja.		
6	ja.		
10	ja.		
10	ja.		
7	ja.		
6	ja.		
5	ja.		
2	ja.		
10	ja.		
4	ja.		
9	ja.		
10 à 12		neen.	
5		neen.	
4		neen.	
5		neen.	
2		neen.	

(1) In den zomer.

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
J. M. van Bemmelen.	Anorganische chemie.	4 (1)	
	Beginnels der anorganische chemie.	2	
	Practicum chemicum (voor propaedeutici in de geneeskunde).	2	
	Practicum chemicum (voor jongere filosofen).	2	
A. P. N. Franchimont.	De koolstof en hare verbindingen.	6	
	Praktische oefeningen (voor medici).	2	
	Praktische oefeningen (voor filosofen).	2	
C. K. Hoffmann.	Vergelijkende ontleedkunde der gewervelde dieren.	2	
	Zöologie (voor medici).	1	
	Vergelijkende ontwikkelingsgeschiedenis der gewervelde dieren.	1	
	Anatomische bouw en ontwikkelingsgeschiedenis der molusken.	1	
K. Martin.	Beschrijvende dierkunde. (2)	1	Algemeene geologie; palaeo-zöologie en phytologie; ontwikkeling der vóórwereldlijke organismen. Kristalstelsels; de meest belangrijke mineralen en gesteenten; beschouwingen over het ontstaan derzelve.
	Geologie en palaeontologie.	2	
	Mineralogie en kristallographie.	2	
	Praktische oefeningen in verband met het eerstgenoemd college.	2	
	Praktische oefeningen in verband met het tweede college.	1	
E. A. van der Burg.	Artsenijbereidkunde.	3	De onbewerktuigde scheikunde en een deel der koolstof-verbindingen, voor zoover zij in betrekking staan tot artsenijbereidkunde. De opsporing en onderkenning der vergiften, met uitzondering van die der metaalvergiften.
	Toxicologie.	1	
	Praktische oefeningen.	dagelijks.	
H. A. Lorentz.	Mathematische physica.	4	Electrodynamica en inductiestroomen.
	Differentiaal- en integraalrekening (voor aanstaande chemici).	2	
	Lagere wiskunde (voor aanstaande medici).	4 (3)	

T E L E I D E N.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
51	ja.		(1) In het tweede semester 5.
20	ja.		
40	ja.		
5	ja.		
40 à 50		neen.	
20	ja.		
8	ja.		
36 à 40	ja.		
20 à 22	ja.		Aan het einde van den cursus werd op alle lessen gerespondeerd
5 à 6	ja.		
8 à 9	ja.		
3 à 4	ja.		(2) Na 1 April.
3		neen.	
8	ja.		
2	ja.		
8	ja.		
3	ja.		
3	ja.		
3 à 4			
7	ja.		
5	ja.		
12	ja.		(3) In het laatste gedeelte van den cursus 2.

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	<i>Letteren en wijsbegeerte.</i>		
C. G. Cobet.	Grieksche taal- en letterkunde.	3	Herodotus en Aristophanes.
	Grieksche antiquiteiten.	2	Pars civilis en judicia.
M. de Vries.	Nederlandsche taalkunde.	4	Woordafleiding; voor- en achtervoegsels; synoniemen; barbarismen; neologismen; enz.
	Middelnederlandsch en taal der zeventiende eeuw.	3	Reinaert; Boroghgravisme van Vergi; Vondel; enz.
	Praktische stijloefeningen.	1	Deels vertalingen uit Cicero, Tacitus, Sallustius, enz., deels eigen opstellen der studenten.
R. P. A. Dozij.	Algemeene geschiedenis.	2	Opstand van Castilië tegen Karel V; het Napoleontische keizerrijk.
	Bronnen der middeleeuwsche geschiedenis en politieke geographie.	2	
R. Fruin.	Geschiedenis des vaderlands.	3	Tijdvak van 1648 tot 1674.
H. Kern.	Sanskriet, grammatica.	2	
	Sanskriet, voor meergevorderden.	2	
	Vergelijkende grammatica.	2	
M. J. de Goeje.	Arabisch, 1ste jaar.	3	
	idem, 2de »	3	
	idem, 3de »	3	
J. P. N. Land.	Grieksche wijsbegeerte.	3	De geschiedenis der wijsbegeerte van Thales tot de Neoplatonici.
H. Oort.	Hebreeuwsch, voor propaedeutici.	4	Lectuur van Genesis, en capita selecta.
	Antiquiteiten.	2	Tweede tijdvak van Israëls geschiedenis.
	Antiquiteiten, voor meergevorderden.	1	Lezing van »Josephus contra Apionum" II.
	Hebreeuwsch, voor meergevorderde.	4	Profetiën van Hozea; 1 Samuel; critica sana.
	Rabbijsch.	2	Mischna; Genesis II; Mechilta.
W. J. A. Jonckbloet.	Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde.	4	Inleiding; algemeene en litteraire aesthetiek; de middeleeuwen en de rederijkers.
P. J. Veth.	Physische geographie van den Indischen Archipel.	3	Algemeen overzicht van ligging, klimaat, eilandengroepen, kusten en wateren van den Archipel; rivier- en bergstelsel van Java.
	Ethnologie van den Maleischen volksstam.	4	Volksstammen en oude geschiedenis van Java en Sumatra.

T E L E I D E N.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
60 à 70	ja.		
12	ja.		
20 (1)		neen.	(1) Dit is het getal der ingeschrevenen.
13 (1)	ja.		
20 (1)	ja.		
64 (2)		neen.	(2) Dit is het getal der ingeschrevenen.
3	ja.		
7		neen.	
2	ja.		
4	ja.		
2		neen.	
1 à 2			
2 à 3			
1 à 2			
3		neen.	
7	ja.		
9		neen.	
2	ja.		
3	ja.		
2	ja.		
2 (3)	ja.		(3) Geen dezer beiden dong naar een doctoraat in de Nederlandsche letterkunde; de een bereidde zich voor tot het examen voor een acte voor middelbaar onderwijs in de geschiedenis, de ander was een pas aangekomen jurist.
4		neen.	
1	ja. (4)		(4) De geheele les had het karakter van een colloquium.

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
A. C. Vreede.	Javaansche taal.	3	Javaansche spraakkunst en bijbehooren; Chrestomathie van Roorda; Babad Tanah Djawi, uitgegeven door Meinsma; Wajang-verhalen en Javaansche brieven, uitgegeven door Roorda.
	Madoereesche taal.	3	Handleiding tot de beoefening der Madoereesche taal, uitgegeven door A. C. Vreede; Tjarita Brahaj, eene Madoereesche dongeng (vertelling in poëzij), uitgegeven door denzelfden.
P. J. Cosijn.	Middelhoogduitsch.	2	Grammatica; metriek; lectuur van Walther von der Vogelweide.
	Angelsaksisch.	3	Lectuur van den Beowulf.
G. Schlegel.	Chineesche taal- en letterkunde.	4	Moderne Chineesche stijl; oefeningen in de Chineesche spreektaal.
J. J. Cornelissen.	Latijnsche taal- en letterkunde.	2	Interpretatie van Livius en Virgilius.
	Idem, voor meergevorderden.	1	Interpretatie van Catullus.
	Idem, voor candidaten in de klassieke letterkunde.	2	Kritische behandeling van verschillende auteurs.
	Romeinsche antiquiteiten.	3	Het bestuur der provinciën, het financieel, krijgs- en regtswezen van den Romeinschen staat.

TE L E I D E N.

A A N M E R K I N G E N.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		
	Ja.	Neen.	
1	ja.		Op ieder uur wordt de vertaling van den student besproken en naar aanleiding daarvan gerespondeerd.
1	ja.		
1	ja.		
1	ja.		
1	ja.		
60 à 70	ja.		
20 à 25	ja.		
8	ja.		
60 à 70	ja.		

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	<i>Godgeleerdheid.</i>		
J. J. Doedes.	Geschiedenis der leer aangaande God.	2	
	Encyclopaedie der theologie.	2	
	Uitlegkunde van het N. Testament.	3	Een gedeelte van het evangelie van Mattheus, de brief aan de Colossensen en tekstkritiek.
J. J. van Oosterzee.	Wijsbegeerte van de godsdienst.	2	Algemeen gedeelte.
	Oud-christelijke letterkunde.	2	Het vierde Evangelie.
	Geschiedenis der leerstellingen van de christelijke godsdienst.	1	Nieuwe geschiedenis na de Hervorming.
N. Beets.	Geschiedenis van het christendom.	2	Luther, Zwingli, de Duitsche en Zwitsersche Hervorming.
	Zedekunde.	2	Sociale ethiek.
J. J. P. Valetón jr.	Geschiedenis der Israëlitische letterkunde.	2	Inleiding op den Pentateuch.
	Uitlegkunde van het Oude Testament.	2	Jesaia VII 1—IX 6, X 5—XII 6, Psalm 40 en 7.
	Geschiedenis van de Israëlitische godsdienst.	1	Het wezen van die godsdienst in hare voor- naamste eigenaardigheden.
	<i>Regtsgeleerdheid.</i>		
B. J. L. de Geer van Jutfaas.	Beginnelsen van 't Romeinsche regt.	5	Overzicht van 't geheele Justiniaansche regt; uitvoeriger zakelijke regten, erfregt, verbindtenissen.
	Geschiedenis van 't Romeinsche regt.	3	Van de oudste tijden tot Justinianus.
	Enkele leerstukken van het Romeinsche regt.	3	De algemeene leer der verbindtenissen.
J. A. Fruin.	Nederlandsch Burgerlijk regt.	4	Het algemeene deel van het privaatrecht en de leer der verbindtenissen.
	Nederlandsch handels- en zeerecht.	3	Het eerste boek van het Wetboek van Koophandel vooral uitvoerig het wisselregt.
H. J. Hamaker.	Encyclopaedie van 't regt.	2	De regtsphilosophische inleiding; een overzicht der Nederlandsche regtsgechiedenis.
	Nederlandsch burgerlijk procesregt.	3	Het materiele procesregt, de executie en het proces in eersten aanleg.
	Internationaal privaatrecht.	2	Het geheele onderwerp met uitsluiting van het handelsregt.
J. d'Aulnis de Bourouill.	Geschiedenis en beginselen der staathuishoudkunde.	2	
	Uitgezochte hoofdstukken der staathuishoudkunde.	2	Bankwezen, belastingen, staatsschuld, cultuurstelsel.
	Methode der statistiek.	1	Bevolkingstatistiek.
	Staatkundige geschiedenis van Europa.	2	Geschiedenis van Frankrijk 1813—1852.
M. S. Pols.	Strafrecht.	3	Een volledige cursus over het onderwerp.
	Strafvordering.	2	» » » » » »

TE UTRECHT.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
30		neen.	Tot 1 Februarij 1881.
35		neen.	Sedert 1 > >
70		neen.	
35	Somtijds.		
35	>		
35	>		
26		neen.	
26		neen.	
30		neen. ¹	
50		neen.	
25		neen.	
14		neen.	
14		neen.	
3		neen.	Tot de Paaschvacantie.
12*		neen.	* In de tweede helft van den cursus slechts 6.
12*		neen.	
10 à 14		neen.	
10		neen.	
3		neen.	
12		neen.	
8		neen.	
8		neen.	
2		neen.	
10 à 12		neen.	
8 à 10		neen.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
J. de Louter.	Wijsbegeerte van het regt.	2	Algemeene staatsleer.
	Nederlandsch staatsregt.	3	Tweede helft der Grondwet.
	Volkenregt.	2	Materieel deel van het volkenregt.
	Administratief regt.	1	De algemeene leer der administratie als in- leiding tot de beoefening van het stellig regt.
<i>Geneeskunde.</i>			
G. J. Loncq C.Jz.	Pharmacognosie.	3	Alle geneesmiddelen behoorende tot de klassen der emollentia, tonica, adstringentia, sedantia, hypnotica, anodyna, anaesthetica, excitantia.
	Pharmacodynamie.	3	
	Bijzondere ziektekunde en ge- neesleer.	2	
	Geneeskundige kliniek en poli- klinik.	10	
F. C. Donders.	Physiologie of natuurkunde van den gezonden mensch.	5	De geheele omvang der physiologie, de des- cendentie-theorie en de generatie er onder begrepen, uitvoerig vooral de voedingsver- rigtingen.
	Capita selecta der ophthalmologie.	1	De functies van het oog in den normalen toestand met toepassing op de ziekelijke afwijkingen.
L. C. van Goudoever.	Theorie der heilkunde.	3	Algemeene heilkunde en de voornaamste hoofdstukken der bijzondere;
	Heilkundige kliniek en polikli- niek.	12	
W. Koster en M. Weber (lector)	Ontleedkunde van den mensch.	6	Een bijna volledig overzicht van den bouw van het ligchaam.
	Ontwikkeling der vrucht.		Oog, oor en centraal zenuwstelsel.
			Combinatie met capita selecta der ontleed- kunde.
T. Halbertsma.	Praktische oefeningen.	(2)	
	Verloskunde.	4	Theoretische verloskunde, klinische verlos- kunde, verloskundige operatiën.
	Leer der vrouwenziekten.	1	Ziekten van puerperium, van uterus, van ovarium.
Th. W. Engelmann.	Gynaecologische operatiën.	onbepaald.	
	Algemeene en vergelijkende bio- logie.	2	
	Histologie.	2	
	Practische oefeningen in micros- copie.	4	
S. Talma.	Algemeene ziektekunde.	3	Behandeld in haren geheelen omvang.
	Ziektekundige ontleedkunde.	2	> > > > >
	Praktische oefeningen in ziekte- kundige ontleedkunde.	2	
	Propaedeutische kliniek.	3 (4)	
G. van Overbeek de Meijer.	Gezondheidsleer en geneeskun- dige politie.	2 (5)	Alle hoofdstukken besproken, behalve dat over de bestrijding van de epidemische ziekten.

TE UTRECHT.

A A N M E R K I N G E N.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		
	Ja.	Neen.	
10		neen.	
10 à 20		neen.	
7 à 8		neen.	
7 à 8		neen.	Na de Kerstvacantie.
15	ja.		Tot 1 Maart 1881.
20	ja.		Sedert 1 » »
20	ja.		
25	ja.		
20 à 25	ja. (1)		(1) Bovendien bijzondere responsie voor de oudere kandidaten.
40 à 50	ja.		
6	ja.		
10 à 20	ja.		
25	ja.		Tot half April 1881 door Dr. Weber.
25	ja.	}	Sedert » » » » den hoogleeraar Koster.
25	ja.		
28	ja.		(2) Afhankelijk van het voorhanden zijn van cadavers.
10	ja.		
10		neen.	
10		neen.	
20		neen.	
15			
20	ja. (3)		(3) Aan 't einde van den cursus.
7		neen.	
7	ja.		
25	ja.		(4) 2 uren in het tweede semester.
11	ja.		(5) Na de Paaschvacantie 4 uren 's weeks.

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
H. Snellen.	Geregtelijke geneeskunde.	2	In haren geheelen omvang behandeld.
	Vorbereidende oogheelkunde.	2	Hulpmiddelen voor onderzoek van het oog en als toepassing daarvan de herkenning van oogziekten.
	Klinische oogheelkunde.	2	Herkenning van oogziekten ook in verband met den algemeenen toestand en de vereischte behandeling.
	Theoretische en praktische kennis van den oogspiegel.	2 (1)	Constructie van den oogspiegel en wat daarmee kan worden waargenomen.
	Operatieve oogheelkunde.	2	Operatiën op het levend oog, afgewisseld met operaties op het cadaver en op geslachte varkens.
P. Q. Brondgeest (lector).	Propaedeutische diagnostiek.	2	
	Zoöchemie.	2	
	Kliniek voor keelziekten.	2	
	Oefeningen met den keelspiegel.	2	
Th. Dentz (lector).	De ziekten der tanden en hare genezing.	2	
	Tandheelkundige polikliniek.		
	Operatieve tandheelkunde.	1	
J. E. van der Meulen (lector).	Operatieve chirurgie.	4	Bespreking der aanwijzingen der methoden van de operatiën en van de daartoe dienende instrumenten, verbandleer.
G. P. Wesselink (privaat-docent).	Physische diagnostiek.	4	Praktische oefeningen in het physisch onderzoek van inwendige ziekten.
	<i>Wis- en natuurkunde.</i>		
P. Harting.	Algemeene zoölogie.	6 (3)	
	Natuurhistorisch overzicht der vogels en visschen.	2	
	Natuurhistorisch overzicht der weekdieren.	2	Echinodermen, coelenteraten, protazoa.
	Vergelijkende anatomie. physiologie en histologie.	2	
C. H. D. Buijs Ballot.	Proefondervindelijke natuurkunde.	4 (4)	
	Bijzondere leerstukken der natuurkunde.	2	De warmte volgens Maxwell en Clausius.
C. H. C. Grinwis.	Meetkunde in de ruimte en bolvormige driehoeksmeting.	4	
	Hoogere stekunde.	2	Het geheele onderwerp.
	Wiskundige natuurkunde.	3	Electriciteit, magnetisme.
E. Mulder.	Organische scheikunde.	3 (5)	
	Synthetische scheikunde.	1	
	Toxicologie.	1	
N. W. P. Rauwenhoff.	Algemeene morphologie.	3	Vergelijkende anatomie en ontwikkelingsleer der planten. Cryptogamen.
	Anatomie en physiologie der planten.	1	De leer der bewegingen en de mechanische groei der planten.

T E U T R E C H T.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
6	ja.		Tot de Paaschvacantie.
10	ja.		
20	ja.		
15	ja.		(1) Soms meer uren; een halfjarige cursus.
5 à 25 (2)	ja.		(2) Aantal toehoorders afwisselend wegens het zamenvallen met andere collegies.
10		neen.	
4		neen.	
12		neen.	
12		neen.	
3	ja.		
3	ja.		In het tweede semester.
15 à 20	ja.		
8	ja.		
40		neen.	(3) Gedurende de eerste weken, daarna vervangen door de drie andere collegies.
40		neen.	
40		neen.	
30		neen.	
40 à 50	ja.		(4) Bovendien 3 responsie-uren over statica, geluid, warmte, electriciteit en magnetisme.
5	ja.		
10		neen.	
6		neen.	
2		neen.	
50 à 60	ja.		(5) En één afzonderlijk responsie-uur.
2	ja.		
3	ja.		
50	ja.		
10 à 12	ja.		

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
J. A. C. Oudemans.	Theoretische astronomie.	2	De spherische astronomie zonder differentiaal rekening.
	Populaire astronomie.	2	Een geheele cursus.
	Theorie der beweging der hemel- ligchamen.	2	Berekening eener parabolische loopbaan.
	Praktische astronomie.	2	Theorie en praktijk der astronomische instru- menten.
H. C. Dibbits.	Anorganische scheikunde.	3 (1)	
	Theoretische scheikunde.	1	Enkele leerstukken waaronder een deel van de thermochemie.
	Praktische scheikunde.	10	Oefeningen in het reageeren en het bereiden van praeparaten.
	Praktische oefeningen voor meer- gevorderden.	1	
H. Wefers Bettink.	Pharmaceutische scheikunde.	3	De praeparaten behorende tot het gebied der organische en der anorganische scheikunde welke in de geneeskunde worden gebruikt.
	Artsenijbereikunde.	3	De aan het planten- en dierenrijk ontleende niet verwerkte geneesmiddelen, de voor- naamste voedingsmiddelen en de verval- sching daarvan.
	Praktische oefeningen.	(2)	
W. Kapteijn.	Beschrijvende meetkunde.	3	Leer der projectiën; perspectief.
	Integraalrekening.	3	Quadraturen, differentiaal vergelijking.
	Waarschijnlijkheidsrekening.	1	Methode der kleinste quadraten.
C. E. A. Wichmann.	Algemeene geologie.	3	Physiographische geologie, petrographie, geo- dynamiek; petrographische geologie; geo- techniek; historische geologie.
	Crystallographie.	1	Theoretische en toegepaste crystallographie.
	Praktische oefeningen.	10	Proeven met de blaasbuis; oefeningen om delfstoffen zelfstandig te bepalen.
H. F. Jonkman (privaat- docent).	Morphologie en systematiek der phanerogamen.	1	Organographie; beschrijving der meest belang- rijke plantenfamilien.
	Phytographie.	1	Uitvoerige bespreking der spadicifloren, ty- phaceën, araceën, pandanaceën, cyclan- theën en palmen.
	<i>Letteren en wijsbegeerte.</i>		
C. W. Opzoomer.	Logica en psychologie.	2	
	Geschiedenis der wijsbegeerte.	1	
W. G. Brill.	Stijlleen en Nederl. letterkunde.	2	Brill's spraakleer.
	Midden-Nederlandsch.	1	Verwijs' bloemlezing uit midd. Nederl. dichters.
	Gotisch.	1	
H. van Herwerden.	Geschiedenis des vaderlands.	2	Van de oudste tijden tot het twaalfjarig bestand.
	Grieksche taal- en letterkunde.	3	Geschiedenis der Grieksche welspreken dheid en der Grieksche tragedie als inleiding; daarna Antiphon de caede Herodis en So- phocles Oedipus Rex.

TE UTRECHT.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
5	ja.		
5	ja.		
1	ja.		
1	ja.		
40	ja.		(1) Na de Kerstvacantie nog één uur responsie.
2	ja.		
40	ja.		
1	ja.		
6	ja.		Eenmaal 's weeks responsie.
			(2) De overige uren welke dagelijks 9-12, 1-4 beschikbaar bleven
			Eenmaal 's weeks responsie.
5	ja.		
1	ja.		
1	ja.		
9	ja.		
2	ja.		
7	ja.		
40 à 50	ja.		
10	ja.		
20	ja.		
8		neen.	
13		neen.	
36	ja.		
5	ja.		
23		neen.	
20	ja.		

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
P. de Jong.	Grieksche oudheden.	2	De oudheden der Homerische periode; overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst.
	Kritiek van Grieksche schrijvers.	1	Lucianus en Homerus.
	Hebreeuwsche taal en letterkunde.	3	Genesis 1-4, II; Koningen 13-18.
	Hebreeuwsche oudheden.	3	De bronnen voor deze oudheden; geographie van Palaestina; het eerste gedeelte van 't pars sacra.
J. A. Wijne.	Oude geschiedenis.	3	Eerste Punische oorlog en een gedeelte van den tweeden.
	Nieuwe geschiedenis.	3	Het binnenlandsch bestuur van Frankrijk onder Lodewijk XIV; het hof en de persoonlijkheid van dien vorst; de Spaansche successie-oorlog.
C. M. Francken.	Kennis der Grieksche en Romeinsche historieschrijvers.	2	Curtius Rufus; Tacitus, en eenige minder beteekenende historieschrijvers.
	Latijn (voor propaedeutici).	3	Cicero de Oratore; Plautus Aulularia, met letterkundige inleidingen.
	Latijn (voor litteratoren).	2	Juvenalis en Tacitus.
	Romeinsche antiquiteiten.	3	De hoofdzaken van de staatsregeling en de rechtsbedeeling gedurende de Republiek; de oorsprong en de organisatie van 't Romeinsche Rijk; een deel van de sacraal-oudheden.
J. H. Gallée (lector).	Geschiedenis der Romeinsche letteren.	1	Van Sulla tot het einde der Republiek; Cicero in betrekking tot zijne tijdgenooten.
	Sanskrit, grammatica en lezen.	3	
	Vergelijkende Germaansche grammatica.	1	De leer der woordvorming in de Germaansche talen.
J. H. Hisgen (privaat-docent).	Geschiedenis der Duitsche letterkunde.	2	

TE UTRECHT.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
6		neen.	
6	ja.		
15 à 20	ja.		
15 à 20		neen.	
8		neen.	
16 à 25		neen.	
6		neen.	
25	ja.		
7	ja.		
18	ja. (1)		(1) Aan 't eind van den cursus.
7	neen.		
4	ja.		
4	ja.		
19 (2)			(2) 16 Duitschers, 3 Hongaren.

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
<i>Godgeleerdheid.</i>			
J. J. P. Valetan.	Uitlegging van het Oude Testament.	3	Deuteronomium I—V. Psalm XXV, LXV, XC, CIII.
	Israëlitische letterkunde.	2	Pentateuch kritiek.
	Geschiedenis van de Israëlitische godsdienst.	1	Babylonische ballingschap en vervolgens.
F. W. B. van Bell.	Encyclopaedie der godgeleerdheid.	1	Encyclopaedie der godgeleerdheid.
	Uitlegging van het Nieuwe Testament.	3	Brief van Jacobus; zestien hoofdstukken van de Openbaring van Johannes.
	Zedekunde.	2	Grondslagen van de wijsgeerige zedekunde; geschiedenis van de beoefening der zedekunde.
G. H. Lamers.	Geschiedenis der leer aangaande God.	2	Nieuwere wijsbegeerte.
	Geschiedenis der godsdiensten.	2	Grieken; Romeinen; Israël; Islam.
	Wijsbegeerte van de godsdienst.	2	Inleiding en historisch gedeelte.
J. Cramer.	Geschiedenis van het Christendom.	2	19de Eeuw.
	Geschiedenis der leerstellingen van de Christelijke godsdienst.	2	19de Eeuw; geschiedenis van het dogma van »de Kerk».
	Oud-Christelijke letterkunde.	2	Eenige algemeene zendbrieven; Handelingen der Apostelen; Openbaring van Johannes.
<i>Rechtsgeleerdheid.</i>			
B. J. Gratama.	Strafrecht.	3	Misdrijven tegen de maatschappij en tegen staat en overheid; algemeen deel.
	Strafvordering.	3	Eerste zes titels van het wetboek.
	Wijsbegeerte des rechts.	3	Algemeen deel; familierecht.
	Instituten en historia juris.	3 (1)	Ontstaan en te niet gaan van regten in het algemeen; zakelijke regten; obligatiën; actiën.
G. Diephuis.	Burgerlijk recht.	6	Een deel van het zakenrecht en het algemeen gedeelte van het obligatierecht.
	Handelsrecht.	6	Faillissement; verzekering (ten deele).
	Procesrecht.	2	Regelen van procedure in eersten aanleg.
B. D. H. Tellegen.	Staatsrecht.	4	Algemeen staatsrecht; Nederlandsch staatsrecht (provinciaal- en gemeentebestuur).
	Administratief recht.	2	De staatsburgerlijke of grondregten.
	Europeesch volkenrecht.	2	De gewigtigste hoofdstukken van het recht van oorlog en vrede.
	Instituten en historia juris.	2	Geschiedkundige inleiding; personen en rechtsobjecten; familierecht; erfrecht.

TE GRONINGEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
13		neen.	
5		neen.	
5		neen.	
4		neen.	
13	ja.		
5	ja.		
8	ja.		
10	ja.		
11	ja.		
11	ja.		
4	ja.		
11	ja.		
16	ja.		
12	ja.		
8	ja.		
10	ja.		Waargenomen wegens ziekte van den hoogleeraar Modderman.
			(1) In de laatste maanden zes.
8 à 10	ja.		
8 à 10	ja.		
8 à 10	ja.		
10 à 12	ja.		
3	ja.		
4	ja.		
8	ja.		Waargenomen wegens ziekte van den hoogleeraar Modderman.

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
J. Freseman Viëtor.	Staathuishoudkunde.	3	Algemeene inleiding over karakter en methode der staathuishoudkunde; onderscheiding van wetenschap en kunst; classificatie der wetenschappen (Spencer; dissertatie van dr. G. Heijmans); kort overzicht van de geschiedenis der oeconomie; leer der voortbrenging en der ruilingen (ruilmiddel-, credietwezen, wisselkoersen); waardekenis; handboek van mr. N. G. Pierson.
	Encyclopaedie der regtswetenschap.	2	Inleiding (gemeenschappelijk met de inleiding der staathuishoudkunde; daarbij: geschiedenis der encyclopaedie; verband tusschen regt en staathuishoudkunde); overzicht der verschillende regtsscholen; verdeeling van het regt; algemeene bepalingen van wetgevingen; transitoir- en internationaal privaatrecht (handboek van mr. T. M. C. Asser).
	Statistiek.	1	Theorie der statistiek.
	<i>Geneeskunde.</i>		
W. M. H. Sānger.	Verloskunde en vrouwenziekten.	6 (1)	Theoretisch en praktisch; klinisch en poliklinisch.
D. Huizinga.	Physiologie.	10	
	Histologie.	10	
	Praktische histologie.	10	
H. W. Middendorp.	Algemeene ziektekunde.	7 (2)	
	Ontleedkundige ziektekunde.	7 (2)	
	Lijkopeningen ten dienste van laatstgenoemd onderwijs.	7 (2)	
	Ziektekundige weefselleer.	7 (2)	
H. A. Kooijker.	Geneeskunde.	10	
	Geneeskundige kliniek en polikliniek.	10	
J. P. van Braam Houckgeest.	Ontleedkunde van den mensch.	8	
	Ontwikkelingsgeschiedenis van den mensch.	8	
A. P. Fokker.	Hygiēne.	2	
	Pharmacodynamica.	2	
	Pharmacognosie.	1	
	Medicina forensis.	1	
H. R. Ranke.	Heelkundige kliniek en polikliniek.	10	
	Syphilisleer.	2	
	Algemeene heilkunde.	4	
	Opereercursus op het cadaver.	— (3)	

TE GRONINGEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
8 à 10	ja.		
8 à 10	ja.		
3		neen.	Bij gebrek aan toehoorders, terwijl er een ziek werd en een ander naar 't buitenland vertrok, werd dit college sinds kort na de kerstvacantie niet meer gegeven.
20	ja.		(1) Behalve de onvoorziene klinische en poliklinische gevallen.
20	ja.		
20	ja.		
20	ja.		(2) Behalve de uren voor het afwisselend aantal secties.
20	ja.		
20	ja.		
20	ja.		
20	ja.		
20	ja.		
20		neen.	
20		neen.	
5		neen.	
6		neen.	
12	ja.		
4		neen.	
20	ja.		
12		neen.	
20	ja.		
20	ja.		(3) Wanneer lijken aanwezig waren.

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
M. E. Mulder (lector).	Oogheelkunde.	3	
	Polikliniek.	5	
A. O. H. Tellegen (privaat docent).	Diagnostiek. (I)	3	
	<i>Wis- en natuurkunde.</i>		
W. A. Enschedé.	Elementaire wiskunde.	3	Algebra; geometrie; goniometrie; trigono- metrie.
	Stereometrie en spherische trigo- nometrie.	2	
	Hoogere algebra.	2	
	Analytische geometrie.	2	
R. A. Mees.	Experimenteele physica.	4	Mechanica; magnetisme; electriciteit.
	Mathematische physica.	2	Electrostatica.
	Praktische oefeningen voor eerst- beginnenden.	4	
	Praktische oefeningen voor can- didaten in de wis- en natuur- kunde.	4	
R. S. Tjaden Modderman.	Anorganische chemie.	4	Algemeene begrippen; chemische wetten en theorieën; overzicht der elementen en hunne verbindingen, opgehelderd door proeven.
	Organische chemie.	3	Algemeen overzicht; systematiek; beschrijving der belangrijkste organische stoffen, door proeven opgehelderd.
	Theoretische chemie.	1	Plaatsbepaling en aromatische stoffen; ther- mochemie.
	Praktische oefeningen in het che- misch laboratorium.	(3)	
P. de Boer.	Botanie.	5	Morphologie; physiologie; systematiek.
	Pharmaceutische botanie.	3	Medicinaal planten; pharmacognosie.
	Microscopische oefeningen.	6	Voornamelijk anatomie.
	Phytographische oefeningen.	1	Determineren van planten.
H. J. van Ankum.	Zoölogie; vergelijkende anatomie; physiologie.	5	Algemeene inleiding; embryologie; proto- zoën; coelenteraten; wormen; echinoderaten; gelede dieren; mollusken (ten deele); visschen.
	Praktische oefeningen.	3	Anatomie uit onderscheidene dierengroepen.
H. J. Rink.	Beschrijvende meetkunde.	2	Cilinder-, kegel-, omwentelingsoppervlakten.
	Differentiaalrekening.	3	
	Integraalrekening.	2	Differentiaal vergelijkingen.
	Theorie van functiën.	2	Elliptische en kogelfunctiën.

TE GRONINGEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
			(1) Tot 1 Februarij 1881.
24	ja.		
24	ja.		
4 (2)	ja.		(2) Een meergevorderde student afzonderlijk.
4 (2)	ja.		
56		neen.	
2		neen.	
32	ja.		
3	ja.		
25		neen.	
22		neen.	
1		neen.	
(4)	ja.		(3) Voor meergevorderden dagelijks van 9-12 en van 2-4 ure; voor studenten in geneeskunde en pharmacie 4 uren 's weeks.
49	ja.		(4) 37 laboranten.
8	ja.		
23	ja.		
34	ja.		
35		neen.	
9	ja.		
4	ja.		
7	ja.		
1	ja.		
1	ja.		

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
F. J. P. van Calker.	Mineralogie.	3	
	Crystallographie.	1	Verskillende methoden van berekening der vormen van het tetragonale en hexagonale stelsel, en in het kort ook van het rhombische, monokline en trikline stelsel.
	Praktische oefeningen.	2	Determineren van mineraliën; meten van crystallen; ontwerpen van crystal-projecties.
J. C. Kapteijn.	Elementaire astronomie.	3	
	Waarschijnlijkheidsrekening.	1	Kleine quadraten.
	Analytische mechanica.	2	
P. C. Plugge.	Pharmacie.	4	Praeparaten uit de Pharmacopaea Neerlandica.
	Toxicologie.	3	Vlugtige vergiften en vergiftige alcaloiden; metaalvergiften.
	Praktische oefeningen in het pharmacentisch laboratorium.	(1)	Qualitatieve en quantitatieve chemische analyse; bereiding van praeparaten en geregelijke scheikundige onderzoekingen (voor meergevorderden);
	<i>Letteren en wijsbegeerte.</i>		
W. Hecker.	Algemeene geschiedenis.		
	1. Nieuwe geschiedenis.	4	
	2. Grieksche geschiedenis.	4	
B. H. C. K. van der Wijck.	Logica.	2	
	Historia philosophiae antiquae.	5	Plato; Aristoteles.
H. E. Moltzer.	Nederlandsche taal en stijl.	3	Grammatica (capita selecta); stijl (theorie).
	Middennederlandsch.	2	Beatrys; Carel en de Elegast; Wapene Martijn's van Maerlant.
	Gothisch.	2	Grammatica en florilegium van Braune.
	Angelsaksisch.	1	Beowulf (1e helft), ed. Heijne.
	Nederlandsche letterkunde.	2	Middeleeuwsch (vervolg).
T. J. Halbertsma.	Grieksche taal (voor propaedeutici).	2	Vogels van Aristophanes.
	Grieksche taal- en letterkunde (voor litteratoren, die nog geen candidaats-examen afgelegd hebben).	3	Homerus; Homerische hymnen; Hesiodus.
	Grieksche oudheden.	2	Attische en Spartaansche antiquiteiten.
	Grieksche kunst.	1	Bouwkunst.
	Grieksche taal (voor candidaten).	2	Ajax van Sophocles.
	Palaeographie.	1	Praktische oefeningen in het lezen van verkortingen in de handschriften.
E. Baehrens.	Latijnsche taal- en letterkunde.	2	Agricola van Tacitus.
		2	Andria van Terentius.
	Romeinsche antiquiteiten.	2	
	Privatissimum.	2	Philologisch-kritische interpretatie van Tacitus' Dialogus.

TE GRONINGEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
8	af en toe.		
1	ja.		
5	ja.		
5	ja.		
2	ja.		
1	ja.		
9			
9			
14			(1) Vijf dagen in de week van 9-3 ure.
17		neen.	
4	nu en dan.		
6	ja.		
4	ja.		
11	weinig.		
7	ja.		
5	ja.		
1	ja.		
3	zelden.		
25		neen.	
5	ja.		
5	ja.		
5	ja.		
6	ja.		
6	ja.		
25		neen.	
8		neen.	
17		neen.	
8	ja.		

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
F. J. van den Ham.	Hebreeuwsche antiquiteiten.	3	
	Hebreeuwsche grammatica.	3	
	Arabisch; (privatissimum.)	1	
P. L. Muller.	Geschiedenis des vaderlands.	3	Geschiedenis van 1589—1621.
	Algemeene geschiedenis.	4	Geschiedenis der middeleeuwen.
	Privatissimum.	2	Verschillende punten uit de geschiedenis der 19de eeuw.
B. Symons (2).	Historische spraakkunst der Hoogduitsche taal.	2	Inleiding in de studie der Germaansche talen; klankleer.
	Geschiedenis der Hoogduitsche letterkunde.	2	De 18de eeuw, voornamelijk Lessing.
	Middelhoogduitsch.	1	Nibelungenlied met uitvoerige inleiding.
	Elementen der vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap. (3)	3	Historische inleiding; de ontwikkeling der taalwetenschap.

TE GRONINGEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
8	ja.		
4	ja.		
2	ja.		
5	ja (1).		(1) Bij repetitiën.
6	ja (1).		
3	ja.		
10	weinig.		(2) Tot Maart als privaat-docent, daarna als hoogleeraar.
10		neen.	
10	ja.		
5	ja (4).		(3) Deze les werd eerst aangevangen na de aanvaarding van het hoogleeraarsambt. (4) Op één der drie uren 's weeks.

e. *Uitskomsten van het onderwijs.*

Leiden. In de faculteit der godgeleerdheid was, zooover de hoogleeraren door responsie, examina en tentamina zich daarover een oordeel konden vormen, in de mate van kennis en ontwikkeling der studenten geen merkbaar verschil met vorige jaren waar te nemen, en vonden de meeste hoogleeraren daarin geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen. De hoogleeraar PRINS is van oordeel, dat, over het geheel genomen, het peil der aankomende in de laatste jaren eer gedaald dan gerezen is. Op verzoek der studenten werden de lessen over zedekunde door den hoogleeraar KUENEN in het tweede halfjaar voortgezet. De door den hoogleeraar TIELKE aangekondigde les voor oefening in voordragt werd door een betrekkelijk groot aantal studenten van alle faculteiten bijgewoond.

Als een gevolg van het aan theologanten toegestane regt om ten allen tijde examen te doen, constateert de hoogleeraar TIELKE het feit, dat het getal zijner toehoorders na de Paaschvacantie, toen de meesten het eerste gedeelte van het candidaats-examen hadden afgelegd, van 9 à 8 tot gemiddeld 4 daalde. De hoogleeraar TIELKE deelt mede, dat bij de examinandi de kennis zeer verschillend, maar toch bij allen voldoende was, dat sommige studenten van de godsdienstgeschiedenis eenige diepere studie hadden gemaakt; ongunstig werkte blijkbaar de hoogst gebrekkige kennis der algemeene geschiedenis, die de meesten uit het voorbereidend onderwijs medebragten en die in de eerste twee studiejaren niet wordt aangevuld; het toenemend verzoek om voorlichting en leiding bij de bijzondere studie, toont bij enkelen althans ontwakende belangstelling.

Ook in de faculteit der regtsgeleerdheid vonden de meeste hoogleeraren in de mate van ontwikkeling en kennis en in de vorderingen der studenten geen reden tot bijzondere opmerkingen. Hoewel de lessen over uitlegging van regtsbronnen en over politieke geschiedenis wegens gebrek aan toehoorders niet werden gehouden, gaven daarentegen verscheidene hoogleeraren lessen die niet aangekondigd waren of privaat, en verklaart de hoogleeraar BUIS dat zijne studenten de verschillende lessen met veel ijver en belangstelling hebben gevolgd. Wat betreft de studie van het Romeinsche regt, was het oordeel van den hoogleeraar Goudsmit over de studenten betrekkelijk gunstig, maar merkt de lector mr. d'ARLAING op, dat het streven der meesten om het candidaats-examen één jaar na het propaedeutisch examen af te leggen schadelijk werkt, daar toch het beter inzicht in de wetenschap bij de meesten te korten tijd vóór het candidaats-examen doorbreekt, dan dat men zich van hunne studie goede vruchten zou voorspellen; waarmede samenhangt het blijvend verschoof, dat geen student genoeijheid toont eene bijzondere vakstudie van het Romeinsche regt te maken; het aantal dergenen die bij herhaling het college over Romeinsch regt bezoeken, is uiterst gering. De hoogleeraar VAN DER VLUGT deelt mede, dat op de candidaats-examens de kennis van de encyclopaedie der regtswetenschap, zooals zij op het college geleerd was, over het geheel geene reden tot ontevredenheid gaf; dat echter meer dan eens de bijkbare afwezigheid zelfs van de meest elementaire historische kennis, de verbazing der faculteit wekte; feiten werden in den regel beter dan redeneringen weergegeven. Uit de afgelegde candidaats-examens bleek aan den hoogleeraar GREVEN, dat de kennis der staathuishoudkunde vooruitging.

Het oordeel der hoogleeraren in de faculteit der geneeskunde over hunne studenten loopt tamelijk uiteen.

Over het algemeen waren de mate van kennis en de vorderingen bevredigend.

Volgens de mededeelingen der hoogleeraren ZAAIJER en MAC GILLAVRY lieten de ontwikkeling en verkregen kennis der candidandi veel te wenschen over; volgens eerstgenoemde gaf de uitslag der candidaats-examens (6 van de 10 werden afgewezen) ook geen hoogen dunk van de vorderingen der studenten; naar de hoogleeraar HEIJNSIUS mededeelt, stond dan ook het tweede studiejaar in het algemeen lager dan gewoonlijk. De hoogleeraar ROSENSTERN wijt het aan leemten in het aan den studietijd voorafgegane onderwijs, dat de algemeene ontwikkeling te wenschen overlaat. Het oordeel over de candidaten was

overigens gunstig. Kon het college over medische politie wegens gebrek aan toehoorders niet gegeven worden, er hadden buitengewone responsie-colleges en praktische oefeningen plaats in ontleedkunde, algemeene ziektekunde en pathologische histologie.

De kennis en de ontwikkeling der studenten in de faculteit der wis- en natuurkunde werden door de hoogleeraren over het algemeen bevredigend en voldoende bevonden. De hoogleeraar FRANCHIMONT meende, bij gemis aan responsiecolleges, uit de examina te moeten opmaken, dat de ontwikkeling en verkregen kennis der studenten dit jaar niet zoo gunstig was als andere jaren. Volgens den hoogleeraar MARTIN, die de verkregen kennis bij de meesten bevredigend vond, heeft zich echter de ongelijkmatige ontwikkeling der studenten op even na-deelige wijze als in het vorige jaar bij het onderwijs voorgedaan; genoemde hoogleeraar acht het gemis van eenige kennis der oude talen bij sommigen zeer te betreuren, omdat onder zijne toehoorders zich bevonden, die moeite hadden de gewone technische termen te onthouden. Hiermede in verband verdient het opmerking dat de hoogleeraren RIJKE en VAN BEMMELLEN evenals ten vorigen jare mededeelen, dat de studenten die van een gymnasium afkomstig waren, in den regel in kennis en ontwikkeling ten achteren stonden bij hen, die hunne opleiding aan eene hoogere burgerschool hadden ontvangen. Konden eenige lessen over meteorologie, scheikunde en geologie wegens gebrek aan toehoorders niet gegeven worden, een buitengewone les over astrognosie en bijeenkomsten van meer gevorderde candidaten onder leiding van den hoogleeraar FRANCHIMONT hadden plaats, en meer dan één hoogleeraar getuigt van den ijver, waarmede aan de praktische oefeningen werd deelgenomen.

In de faculteit der letteren en wijsbegeerte schijnt het door de studenten genoten voorbereidend onderwijs minder nadeelige gevolgen te hebben doen gevoelen dan in de vorige jaren. Wel verklaart nog de hoogleeraar DE VRIES, dat de mate van de ontwikkeling en kennis der studenten die voor de eerste maal zijne lessen volgden, nog altijd, op enkele uitzonderingen na, veel te wenschen overliet en nog al te zeer getuigde van den treurigen toestand van het gymasiaal onderwijs, en doet dit dien hoogleeraar den wensch uitspreken, dat de nu aangevangen reorganisatie der gymnasia ook hierin verbetering moge aanbrengen; maar dat met grond eene spoedige verwezenlijking van dien wensch is te wachten, blijkt reeds aanstonds uit de mededeeling van den hoogleeraar DOZZI, dat de opheffing van kleine gymnasia en het strengere admisse-examen reeds thans gunstig hebben gewerkt en er dit jaar bijzonder trouw college gehouden en goed gewerkt is, zoodat hij meer redenen tot tevredenheid heeft, dan in vele jaren het geval was. Overigens gaven de ontwikkeling en de kennis der studenten tot weinige opmerkingen aanleiding, het oordeel over de gemaakte vorderingen was over het algemeen gunstig.

Aan den hoogleeraar CORNELISSEN gaf de uitslag der propaedeutische examens een alleszins gunstigen indruk van de kennis van het Latijn en de Romeinsche antiquiteiten, bepaaldelijk wat betreft de studenten in de regtsgeleerdheid. In het bijzonder werden over de weinige studenten in de Oostersche en Germaansche talen en de ethnographie (doorgaans één student op elke les) door de meeste hunner hoogleeraren de loffelijkste getuigenissen afgelegd aangaande hunnen aanleg en vlijt.

De kennis van het Hebreeuwsch liet bij de nieuw aangekomenen, volgens den hoogleeraar OORT, vrij wat te wenschen over. De klacht, het vorige jaar door den hoogleeraar VERTI geuit, dat het afleggen van het examen, bedoeld in art. 92, 2e lid, van de wet op het hooger onderwijs, wel de bevoegdheid geeft om bij de regterlijke magt in Nederlandsch Indië te worden benoemd, maar dat de beschikbaarstelling slechts verkregen wordt door het afleggen van een examen voor de Staatscommissie, wordt thans, met het oog op het feit dat slechts één student de lessen in het Javaansch volgde, door prof. VREEDE met andrand herhaald.

De toenemende omvang van de studie der Romeinsche antiquiteiten, ten gevolge waarvan het onderwijs in dat vak veel tijd vordert, benam den hoogleeraar CORNELISSEN den tijd om de aangekondigde les over Latijnsche stijl leer

te geven. Gebrek aan toehoorders belette het geven der aangekondigde lessen in geschiedenis van de staatsinstellingen van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, de Zend Avesta, logica, metaphysica, psychologie, Maleisch, Gothisch en Soendaneesch. Daarentegen werden niet aangekondigde lessen gegeven in palaeographie, Syrisch, Semitisch en private oefeningen gehouden met studenten in de Nederlandsche letterkunde.

Utrecht. Het oordeel der hoogleeraren over de ontwikkeling hunner hoorders verschildte weder weinig van dat in het vorige jaar.

De hoogleeraren in de theologische faculteit bepalen er zich toe naar de uitkomsten der examens te verwijzen.

In de faculteit der rechtsgeleerdheid werd geklaagd over slecht collegebezoek. Het gemiddeld aantal toehoorders was in vergelijking met het aantal studenten zeer gering. Ook het oordeel over de ontwikkeling en de kennis der studenten was niet gunstig. Een der hoogleeraren verklaart, dat bij de examens bleek, dat de kennis in vele gevallen gering en de algemeene ontwikkeling uiterst gering was; op het gebied der geschiedenis toonden velen zich volstrekt onbekend met gebeurtenissen, waarmede de leerling der lagere school bekend behoort te zijn. »In beide opzichten meen ik», aldus vervolgde bedoelde hoogleeraar, »dat er sedert eenige jaren een bedroevende teruggang te bespeuren is. Ook de belangstelling vermindert. De studie bepaalt zich meer en meer tot examenstudie; de lessen worden, behoudens enkele loffelijke uitzonderingen, ongeregeld gehouden en door sommigen in het geheel niet gevolgd.

Uit de faculteit der geneeskunde gingen vele en velerlei klagen op, minder over de mate van de kennis en de ontwikkeling der studenten, dan wel over de wijze, waarop thans ten gevolge der bestaande wetten en bepalingen de medische studiën zijn ingericht.

Een der hoogleeraren klaagt, dat door vele studenten het eerste jaar weinig gestudeerd wordt, waaraan hij toeschrijft, dat zij, die voor de eerste maal onder zijn gehoor waren, in vergelijking met vroegere jaren, minder lust voor wetenschappelijk onderzoek en voor praktisch werken aan den dag legden. Dezelfde hoogleeraar meent, dat er te veel lesuren zijn, en dat dientengevolge gewichtige colleges niet geregeld gevolgd worden en het praktisch werken in de propaedeutische vakken meer dan vroeger verzuimd wordt. Ook het in de eerste jaren doen zamengaan van de studie en het praktisch werken in anorganische en organische chemie, heeft, meent die hoogleeraar, ten gevolge, dat het bijwonen der lessen en vooral het praktisch werken bij velen slechts zeer ten deele blijft geschieden.

De in het vorig verslag medegedeelde klacht van een ander der medische hoogleeraren over de nadeelen voor de universitaire studie van de overlanding bij het voorbereidend onderwijs wordt herhaald met de bijvoeging, dat in dien toestand geene verbetering komen zal, wanneer niet de eischen der toelatings-examens verlaagd en de programmata van het middelbaar en het gymasiaal onderwijs vereenvoudigd worden. Dezelfde hoogleeraar meent ook, dat het behouden van het arts-examen in zijnen tegenwoordigen vorm, hoogst nadeelig en zelfs verderfelijck op het onderwijs in geneeskunde aan de universiteiten werkt, omdat de examenstudie de zoo onvruchtbare afrigting, in de plaats van de vrije studie dringt. De hoogleeraar DONNUS verklaart, dat het hem in het afgelopen jaar op nieuw is gebleken, dat de zin voor zuiver wetenschappelijke onderwerpen, die bijzondere inspanning vorderen van den geest bij de medische kandidaten is verloren gegaan, sedert zij een praktisch staatsexamen hebben af te leggen, waarvan de inhoud het rigtsnoer hunner studiën is geworden. Al even weinig vleiend is het oordeel van den thans afgetreden hoogleeraar LONQO over het geneeskundig staatsexamen. »Aan het slot van dit mijn laatste verslag», aldus schrijft genoemde hoogleeraar, »gevoel ik mij verplicht te verklaren, dat de handhaving van het geneeskundig staatsexamen ook voor doctorandi en doctoren, niet alleen beleedigend is voor de geneeskundige faculteit, maar, naar mijne innige overtuiging, zeer schadelijk voor de studie; dat voor die handhaving niet de minste nood-

zakelijkheid bestaat; dat geen examina volkomen waarborgen geven, en allermindst die staatsexamina; dat de vordering van een praktisch examen aan het ziekbed bij het doctoraal-examen in de geneeskunde, zoolang nog een staatsexamen moet worden afgelegd, geen redelijken zin heeft; dat de verplichting aan allen die de geneeskunst wenschen uit te oefenen, opgelegd, om ook in de praktijk der heel- en verloskunde examens af te leggen, bij de groote meerderheid degelijke ontwikkeling tegenhoudt; dat de terugkeer tot het oude stelsel, waarbij de graad van medicinae doctor, na het afleggen van academische examina verkregen, het regt gaf tot uitoefening der geneeskundige praktijk, terwijl het iedereen vrijstond daarna den afzonderlijken graad van chirurgiae en (of) artis obstetriciae doctor te verwerven, in het belang zou wezen van wetenschap en maatschappij.

In de faculteit der wis- en natuurkunde bleken de hoogleeraren geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen gevonden te hebben. Op de lessen der faculteit verscheen voor het eerst eene dame als studente in de geneeskunde. Dit gaf den privaats-*docent* JONKMAN aanleiding, om bij het openen zijner lessen voor den cursus 1880—1881 eene rede te houden over »de toelating van vrouwen aan de universiteiten en de vrouwen-quaestie in het algemeen». De ijver dezer studente, hare belangstelling in het onderwijs, worden door alle hoogleeraren wier lessen zij bezocht, geroemd. Hare tegenwoordigheid in de collegezalen heeft niet tot stoornis of ongeregelde aanleiding gegeven.

Alleen de lessen over physische aardrijkskunde en over meteorologie konden wegens gebrek aan toehoorders niet gegeven worden.

In de faculteit der letteren en wijsbegeerte wordt geklaagd over de gebleken ongenoegzaamheid van het voorbereidend onderwijs. Dat het avondcollege, waarop de hoogleeraar VAN HERWERDEN de kandidaten oefent in het maken van Grieksche compositiën en met hen Grieksche metrieek en moeilijke auteurs behandelt, door niemand is bezocht, wordt door dien hoogleeraar geweten aan de gewoonte der meeste kandidaten, om hetzij verder te huis te studeren, hetzij naar betrekkingen aan gymnasia of hogere burgerscholen te staan. Deze gewoonte, die met het oog op de degelijkheid der studie zeer te betreuren is, vloeit voort uit het gebrek aan materiele middelen, om na het kandidaats-examen aan de universiteit te blijven, dat bij velen het noodzakelijk gevolg is van den overlangen tijd, dien de voorbereiding voor het kandidaats-examen, waarvan de eischen geenszins overdreven zijn, kost. En dit wordt weder geweten aan de ongenoegzame voorbereiding voor de lessen en studiën aan de universiteit. Van de betere inrigting der gymnasia ten gevolge der wet op het hooger onderwijs, verwacht men dat dit kwaad weldra zal zijn weggenomen, mits bij de examens aan die inrigtingen de noodige gestrengheid worde in acht genomen.

Ook in deze faculteit wordt gewezen op het geringe collegebezoek in den aanvang van den studietijd. Voor theologanten die, opgeleid aan gymnasia waar geen Hebreeuwsch wordt geleerd, zonder eenige kennis van die taal aan de Universiteit komen, is — zoo wordt gezegd — het verbeuzelen der beide eerste maanden bijzonder nadeelig. Zij geraken daardoor buiten staat om den cursus van het eerste jaar in die taal te volgen. In plaats van gedurende het tweede jaar de leemten in hunne kennis door collegebezoek aan te vullen, blijven verreweg de meesten ter besparing van het inschrijvingsgeld van de lessen weg.

Overigens bleek tot bijzondere opmerkingen of ongunstige oordeelvellingen geene aanleiding te bestaan. De les over metaphysica werd wegens gebrek aan toehoorders niet gegeven.

Groningen. Het oordeel der hoogleeraren en verdere docenten over de mate van ontwikkeling en verkregen kennis der studenten voor de eerste maal onder hun gehoor, was in de theologische, de juridische en de philosophische faculteit bevredigend; het oordeel over de studenten in die faculteiten, wat betreft hunne vorderingen in vergelijking met vorige jaren, was vrij gunstig. Gebrek aan toehoorders verhinderde het geven van lessen in meteorologie, geologie, physische aardrijkskunde, zoölogie

voor meergevorderden en theoretische astronomie. In de juridische faculteit hadden praktische oefeningen plaats en in de faculteit der wis- en natuurkunde eene niet aangekondigde les over toegepaste analytische chemie.

In de medische faculteit werden de mate van kennis en ontwikkeling en de vorderingen bevestigend gevonden, zonder dat er echter aanleiding bestaat, om, in verband met vorige jaren, over de vorderingen der studenten bijzondere opmerkingen te maken, behalve ten aanzien der oogheekundige lessen, waarbij de studenten bijzonderen ijver betoonden, waarvan ook de door hen verkregen kennis getuigde.

In de faculteit der letteren en wijsbegeerte ontvingen de hoogleraren van de studenten die voor de eerste maal

hunne lessen bijwoonden, wat betreft de mate van ontwikkeling en kennis, een minder gunstigen indruk ten opzichte van de propaedeutische studien voor de rechtsgeleerdheid, dan van die voor de godgeleerdheid. De nieuw aangekomene litteratoren gaven reden tot tevredenheid, terwijl ook het oordeel over de vorderingen der studenten vrij gunstig was. Werd er een privatissimum gegeven over de ethica en Aristoteles, gebrek aan toehoorders belette het geven der aangekondigde lessen over metaphysica, psychologie en over Middelhoogduitsch.

De volgende tabellen geven een overzicht van de afgelegde examens en promotiën.

OVERZIGT VAN DE AFGELEGDE EXAMENS

EN

PROMOTIËN.

UNIVERSITEIT TE	FACULTEIT DER										
	Examens in de Hebreeuwsche taal en Israelitische oudheden.				CANDIDAATS-EXAMENS.						
					1ste gedeelte.				2de gedeelte.		
	Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd. cum laude.	Afgewezen.
LEIDEN.											
1880—1881	—	—	—	—	8	—	8	—	3	—	3
1879—1880	—	—	—	—	5	—	5	—	4	—	4
UTRECHT.											
1880—1881	—	—	—	—	32	—	29	3 ¹⁾	26	3	23
1879—1880	—	—	—	—	28	—	28	—	27	1	24
GRONINGEN.											
1880—1881	—	—	—	—	3	—	3	—	3	—	3
1879—1880	—	—	—	—	3	—	3	—	3	—	3
Totaal {	1880—1881	—	—	—	43	—	40	3	32	3	29
	1879—1880	—	—	—	36	—	36	—	34	1	31

UNIVERSITEIT TE	FACULTEIT DER										
	Candidaats-examens.				DOCTORAAL-EXAMENS.						
					Regtswetenschap.				Staatswetenschap.		
	Getal.	Geslaagd, cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd, cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd, cum laude.	Afgewezen.
LEIDEN.											
1880—1881	65 ¹⁾	1	42	22	46 ²⁾	—	29	17	12 ³⁾	1	8
1879—1880	94	4	67	23	81	—	58	23	8	—	7
UTRECHT.											
1880—1881	24 ⁴⁾	3	14	7	29 ⁵⁾	—	20	9	5 ⁶⁾	—	3
1879—1880	17	1	11	5	24	—	16	8	2	—	2
GRONINGEN.											
1880—1881	14	1	13	—	7	1	5	1	—	—	—
1879—1880	14	—	13	1	7	—	7	—	2	—	1
Totaal {	1880—1881	103	5	69	29	82	1	54	27	17	11
	1879—1880	125	5	91	29	112	—	81	31	12	10

GODGELEERDHEID.

DOCTORAAL-EXAMENS.				PROMOTIËN.					
Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Publiek.	Privaat.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.
5	—	5	—	1	1	—	—	1	—
1	—	1	—	5	2	3	3	2	—
—	—	—	—	1	—	1	—	1	—
6	—	6	—	3	2	1	2	1	—
—	—	—	—	1	—	1	1	—	—
—	—	—	—	1	—	1	1	—	—
5	—	5	—	3	1	2	1	2	—
7	—	7	—	9	4	5	6	3	—

Aanmerkingen.

¹⁾ Hiervan onderwierp zich één binnen den cursus op nieuw aan het examen en werd toegelaten.

REGTSGELEERDHEID.

PROMOTIËN.												Examens voor de Indische dienst.			
Regtswetenschap.						Staatswetenschap.									
Getal.	Publiek.	Privaat.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Publiek.	Privaat.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd met lof.	Geslaagd.	Afgewezen.
45	1	44	2	43 ¹⁾	—	7	—	7	—	7	—	—	—	—	—
65	4	60	6	58	1	4	1	3	1	3	—	1	—	1	—
15	—	15	—	15	—	3 ²⁾	—	3	—	3	—	—	—	—	—
22	—	22	—	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	—	8	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	—	4	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
68	1	67	2	66	—	10	—	10	—	10	—	—	—	—	—
91	4	86	6	84	1	4	1	3	1	3	—	1	—	1	—

Aanmerkingen.

¹⁾ Hiervan 20 voor de 2de of meerdere maal.

²⁾ Hiervan 15 voor de 2de of meerdere maal.

³⁾ Hiervan 2 voor de 2de of meerdere maal.

⁴⁾ Hiervan 6 op stellingen.

⁵⁾ Hiervan 1 voor de 2de maal.

⁶⁾ Hiervan 8 voor de 2de of meerdere maal.

⁷⁾ Hiervan 1 voor de 2de maal.

⁸⁾ Alle drie op stellingen.

FACULTEIT DE

UNIVERSITEIT		FACULTEIT DE															
		CANDIDAATS-EXAMENS.				DOCTORAAL-EXAMENS.											
						Geneeskunde.				Heelkunde.				Verloskunde.			
										Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.
TE																	
LEIDEN.																	
1880—1881	24 ¹⁾	—	15	9	26 ²⁾	—	22	4	—	—	—	—	—	—	—	—	
1879—1880	20	—	15	5	23	—	15	8	—	—	—	—	—	—	—	—	
UTRECHT.																	
1880—1881	11 ²⁾	1	8	2	17	—	13	4	—	—	—	—	—	—	—	—	
1879—1880	7	—	6	1	10	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
GRONINGEN.																	
1880—1881	14 ⁴⁾	1	10	3	8 ²⁾	1	5	2	—	—	—	—	—	—	—	—	
1879—1880	8	1	7	—	12	1	9	2	—	—	—	—	—	—	—	—	
Totaal {	1880—1881 . .	49	2	33	14	51	1	40	10	—	—	—	—	—	—	—	
	1879—1880 . .	35	1	28	6	45	1	34	10	—	—	—	—	—	—	—	

FACULTEIT DE

UNIVERSITEIT TE		FACULTEIT DE															
		Mathesis examens voor medici en philos- ophen.		Voorbe- reidende examens voor medici.		CANDIDAATS-EXAMENS						DOCTORAAL-EXAMENS					
						wis- en sterrekunde, wis- en natuurkunde, scheikunde.		Aard- en delfstofkunde.		Plant- en dierkunde.		Artsenijbe- reidkunde.		Wis- en sterrekunde.		Wis- en natuur- kunde.	
Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.		
LEIDEN.																	
1880—1881	34	1)	—	25	9	19	—	19	8	—	8	—	3	—	3	—	1
1879—1880	42	—	31	11	27	—	24	3	2	—	2	—	2	—	2	—	4
UTRECHT.																	
1880—1881	25	—	22	3	27	—	17	10	1	—	1	—	—	—	—	—	—
1879—1880	28	—	25	3	10	2	5	3	1	—	1	—	1	—	1	—	1
GRONINGEN.																	
1880—1881	30	—	26	4	16	—	14	2	—	—	—	—	—	1	—	1	—
1879—1880	17	—	15	2	11	—	10	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Totaal {	1880—1881	89	—	73	16	62	—	50	12	9	—	9	—	3	—	3	—
	1879—1880	87	—	71	16	48	2	39	7	4	—	4	—	2	—	2	—

Aanmerkingen.

Afgewez.	Geneeskunde.					Heelkunde.					Verloskunde.							
	Getal.	Publiek.	Privaat.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewez.	Getal.	Publiek.	Privaat.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewez.	Getal.	Publiek.	Privaat.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewez.
18	—	18	1	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	—	22	9	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	—	4	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11	—	11	4	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	—	6	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	—	8	7	1	—	3	—	3	3	—	—	—	1	—	1	1	—	—
28	—	28	2	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
41	—	41	20	21	—	3	—	3	3	—	—	—	1	—	1	1	—	—

*) Hiervan 2 voor de tweede maal.

WIS- EN NATUURKUNDE.

PROMOTIËN (Alle privaats).

Aanmerkingen.

[illegible]

3) Hiervan 3 voor de tweede maal.

UNIVERSITEIT TE		FACULTEIT DE L E																											
		Examens, voorbereidende tot het candidaats-examen in de												CANDIDAATS-EXAMENS.															
		Godge- leerdheid.				Regts- geleerdheid.				Letteren en wijsbegeerte.				Klassieke letterkunde.				Semitische letterkunde.				Neder- landsche letterkunde.				Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel.			
		Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.				
LEIDEN.																													
1880—1881		8	—	4	4	94	9	55	30	—	—	—	6	—	5	1	—	—	—	2	1	1	—	1	—	1	—		
1879—1880		17	—	11	6	81	—	58	23	1	—	1	—	6	—	5	1	1	—	1	2	1	1	—	—	—	—		
UTRECHT.																													
1880—1881		²⁾ 34	—	26	8	34	—	20	14	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—		
1879—1880		51	—	42	9	32	—	22	10	1	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
GRONINGEN.																													
1880—1881		⁴⁾ 9	—	5	4	21	—	14	7	3	—	2	1	—	—	—	—	—	—	⁵⁾ 1	—	1	—	—	—	—	—		
1879—1880		8	—	5	3	22	—	17	5	—	—	—	—	4	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
TOTAAL { 1880—1881 . 51 — 35 16 149 9 89 51 5 — 4 1 6 — 5 1 — — — 5 1 4 — 1 — 1 —																													
1879—1880 . 76 — 58 18 155 — 97 38 2 — 2 — 11 — 8 3 1 — 1 — 2 1 1 — — — —																													

LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

DOCTORAAL-EXAMENS.													PROMOTIËN.										Aanmerkingen.			
Klassieke letterkunde.				Semitische letterkunde.				Nederlandsche letterkunde.				Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel.		Klassieke letterkunde.		Semitische letterkunde.		Nederlandsche letterkunde.	Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel.			Wijsbegeerte.				
Getaf.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getaf.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getaf.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getaf.	Geslaagd cum laude.	Getaf.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Getaf.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd.	Wijsbegeerte.						
3	—	3	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1) Hiervan 2 voor de tweede maal.			
1	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2) Hiervan 4 voor de tweede of meerdere maal.			
2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3) Hiervan 6 voor de tweede of meerdere maal.			
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4) Hiervan 1 voor de tweede en 1 voor de derde maal			
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5) Hiervan 2 voor de tweede maal.			
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6) Voor de tweede maal.			
2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7) Hiervan 4 publiek; alle andere in deze tabel vermelde promotiën waren privaat.			
7	—	5	2	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
1	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
14	—	6	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			

- 1) Hiervan 2 voor de tweede maal.
- 2) Hiervan 4 voor de tweede of meerdere maal.
- 3) Hiervan 6 voor de tweede of meerdere maal.
- 4) Hiervan 1 voor de tweede en 1 voor de derde maal.
- 5) Hiervan 2 voor de tweede maal.
- 6) Voor de tweede maal.
- 7) Hiervan 4 publiek; alle andere in deze tabel vermelde promotiën waren privaat.

A D M I S S I E - E X A M E N S .

UNIVERSITEIT TE:	GETAL.	GESLAAGD.	AFGEWEZEN.	
LEIDEN.				
1880—1881.	94	32	62	
1879—1880.	78	25	53	
UTRECHT.				
1880—1881.	29	10	19	
1879—1880.	21	14	7	
GRONINGEN.				
1880—1881.	29	13	16	
1879—1880.	28	17	11	
TOTAAL . {	1880—1881	152	55	97
	1879—1880	127	56	71

OVERZIGT der onderwerpen, behandeld in de proefschriften aan de drie Rijksuniversiteiten met vermelding van de namen der schrijvers.

I. FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

Leiden.

G. WILDEBOER.

De waarde der Syrische Evangelien, door Cureton ontdekt en uitgegeven.

Utrecht.

J. H. GUNNING J.Hzn.

De goddelijke wedervergelding, hoofdzakelijk volgens Exodus XX: 5, 6 en Ezechiël XVIII: 20.

Groningen.

P. J. MULLER JR.

De Godsleer, van Calvijn uit religieus oogpunt beschouwd en gewaardeerd.

II. FACULTEIT DER REGTSGELEERDHEID.

a. *Regtswetenschap.***Leiden.**

P. A. J. VAN DEN BRANDELER.

Het recht van gratie volgens ons vroeger en hedendaagsch staatsrecht. Stellingen.

Dr. H. A. CROMMELIN JR.

Opmerkingen over den onderhoudsplicht van bijzondere personen ten opzichte van wegen en andere ten openbaren dienste bestemde werken.

G. PEKELHARING.

Eenige opmerkingen over licht en uitzicht.

E. C. M. G. GERADTS.

Stellingen.

Dr. J. W. H. M. VAN IDSINGA.

Bevoorrechte schulden op schepen.

A. CALKOEN.

- H. W. F. STRUBEN.
 A. W. JACOMETTI.
 E. BAAK.
 A. T. PRINS.
 L. H. J. LAMBERTS HURRELBRINCK.
 M. COLTHOFF.
 H. M. DE KUIJPER.
 Dr. G. J. A. VAN BERCKEL.
 S. VAN DELDEN PZN.
 A. P. L. NELISSEN.
 EGBERT DE VRIES.
 G. W. ALTHEER.
 J. VAN MENS.
 L. J. J. VAN DEN HELM.
 A. H. VAN NIEROP.
 C. A. VALK.
 A. A. DEL COURT.
 A. FERF.
 A. BROUWER.
 H. H. A. NELJS.
 P. C. A. SICHTERMAN.
 B. H. CARP.
 Dr. J. H. FRANSSEN VAN DE PUTTE.
 L. P. M. H. MICHIELS VAN VERDUINEN.
 A. F. LENS.
 W. C. MEES.
 H. J. H. MODDERMAN.
 C. A. RÖMER.
 P. M. J. E. BLOEMARTS.
 W. H. ROIJER.
 J. H. J. QUARLES VAN UFFORD.
 J. W. VAN GRONINGEN.
 G. LANDSBERG.
 W. J. SAAYMANS VADER.
 Dr. J. E. DE STURLER.
 Dr. J. H. VAN MEURS.
 J. E. VAN DER BOON.
 J. M. SMITS JR.
 D. Z. VAN DUILL.
 P. BURGERS.
- Bigamie.
 Eenige opmerkingen over begunstigen en helen.
 Over de beteekenis der woorden: »partijen, hare erfgenamen en recht-verkrijgenden" en derden.
 De ontbinding des huwelijks met onderlinge toestemming.
 Iets over schending van geheimen.
 Bijstand en machtiging der getrouwde vrouw.
 De rekening en verantwoording van den voogd (artt. 467—472 Burgerlijk wetboek).
 Stellingen.
 Eenige opmerkingen over de artt. 1850—1857 Burgerlijk Wetboek.
 Huur en vervreemding.
 Het toezicht van hooger gezag op de waterschappen, volgens hunne reglementen.
 Landlooperij.
 Drie vragen betreffende curatele op eigen verzoek.
 Iets over den pandverkoop krachtens het beding van art. 1223, al. 2 Burgerlijk Wetboek.
 De verloren wisselbrief.
 De wisselschuld in het faillissement.
 Art. 345 van het door de Tweede Kamer aangenomen ontwerp-Wetboek van Strafrecht.
 Iets over den pandverkoop van art. 1223 b Burgerlijk Wetboek.
 Iets over aanvaringen in vol zee.
 Beschouwingen over de toepassing van het strafrecht op werkcontract-breuk.
 Eenige opmerkingen over het recht van aanwas bij legaten en erf-nissen.
 Schaking.
 Stellingen.
 Eenige opmerkingen over dierenmishandeling naar aanleiding van de artt. 254, 350 en 455 van het nieuwe Wetboek van Strafrecht.
 Iets over de rehabilitatie in 't strafproces.
 De gevallen waarin volgens het Wetboek van Burgerlijke Rechts-vordering lijfswang kan worden toegepast.
 De wijze van gedingvoering tegen afwezig gebleven beklaagden.
 Oproeping in vrijwaring.
 Bedriegelijke bankbreuk. Opmerkingen naar aanleiding van art. 341 van het nieuwe Wetboek van Strafrecht.
 Eenige aantekeningen op de artt. 10, 11, 12 en 13 Wetboek van Koophandel.
 Algemeene maatregelen van inwendig bestuur.
 Over de wettelijke verplichting van den koopman tot boekhouden.
 Bijdrage tot de geschiedkundige ontwikkeling der leer van ver-duistering.
 Bedrog.
 Stellingen.
 Stellingen.
 Iets over den gerechtelijken boedelafstand. Aantekeningen op de artt. 707 en 709 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.
 Vervangende hechtenis volgens het Wetboek van Strafrecht van 3 Maart 1881 (*Staatsblad* n°. 35).
 De voorwaardelijke invrijheidstelling historisch en kritisch beschouwd zoowel op zich zelf als in verband met de heerschende gevangenis stelsels.
 De overgang der assurantie op den koper of nieuwen eigenaar.

Utrecht.

J. G. VAN RAPPAARD.

PH. L. VAN EETEN.

H. VAN WEEDE.

C. L. DANKMEIJER.

A. F. VAN LIJNDEN.

A. VAN RIJCKEVORSEL.

G. C. D. HUIJDECOOPER.

CH. PH. DU CLOUX.

F. J. E. A. BADE.

B. PH. DE BEAUFORT.

E. R. E. BRANTS.

J. F. EMPTAGE CLARINGBOULD.

L. A. G. W. NEUMANN.

R. B. A. VER LOREN VAN THEMAAT.

G. H. C. HULTMAN.

Aanteekeningen op artt. 271, 272, 228, 290 en 1006 van het Burgerlijk Wetboek.

Aanteekening op art. 651 Burgerlijk Wetboek.

De benoeming van den burgemeester.

Iets over lijfswang, inzonderheid bij faillissement.

Bijdrage tot de leer der verjaring en der wettelijke vervaltermijnen op privaatrechtelijk gebied.

Opmerkingen naar aanleiding van art. 606, 1223/6 Burgerlijk Wetboek, 57 Rechtsvordering en 2 Code Pénal.

Eenige opmerkingen over art. 1934 Burgerlijk Wetboek.

De verantwoordelijkheid van herbergiers en logementhouders voor de de goederen der bij hen logeerende reizigers (artt. 1746—1748 Burgerlijk Wetboek).

Aanteekeningen op art. 552 Burgerlijk Wetboek.

Beschouwingen over het tweegevecht.

Aanteekening op art. 1054 en eenige andere artikelen van boek II, titel 13 van het Burgerlijk Wetboek.

De voorwaardelijke invrijheidstelling geschetst in haren geschiedkundigen oorsprong en algemeenen aard.

De wettelijke gemeenschap van goederen (art. 174—178 Burgerlijk Wetboek).

Iets over den invloed der dronkenschap op de toerekenbaarheid.

Eenige opmerkingen over schorsing van verjaring in het burgerlijk recht.

Groningen.

Successio Hypothecaria.

Opmerkingen over de huwelijksplichten van art. 161 Burgerlijk Wetboek.

Voetpaden, dreven of wegen aan verscheiden geburen gemeen.

Gevolgen der dagvaarding in verzet tegen eene latere terechtzitting dan de eerstkomende.

Hechtenis als straf.

Eene opmerking naar aanleiding van art. 50 der Grondwet.

Uitlevering van misdadigers. Een drietal punten.

De voorwaardelijke invrijheidstelling, inzonderheid zooals zij in het Nederlandsch Wetboek van Strafrecht is geregeld.

b. Staatswetenschap.**Leiden.**

De verplichtingen van Nederland als neutrale mogendheid ten opzichte der Schelde.

Geschiedenis en beginselen van art. 91 onzer Grondwet.

Bijdrage tot de geschiedenis van het Europeesch opperbestuur van Nederlandsch Indie, 1780—1806.

Beschouwingen over art. 3 van de additionele artikelen der Grondwet.

Het grondgebied van Nederlandsch Oost-Indie, in verband met de tractaten met Spanje, Engeland en Portugal.

Persoonlijke dienst en belasting in natura. (Art. 192 en 239 gemeentewet).

Utrecht.

Stellingen.

Stellingen.

Stellingen.

H. A. CROMMELIN JR.

J. W. H. M. VAN IDSINGA.

G. J. A. VAN BERCKEL.

J. H. FRANSSEN VAN DE PUTTE.

J. E. DE STURLER.

J. H. VAN MEURS.

Mr. J. LUDEN.

Mr. A. F. VAN LIJNDEN.

Mr. A. C. LABOUCHÈRE.

III. FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

*Geneeskunde.***Leiden.**

A. G. METZLAR.	Over radicaal-operatie van breuken.
G. FABIUS.	De behandeling van het Genu valgum.
W. NOLEN.	Rheumatismus gonorrhoeus.
B. E. SCHELTEMA.	Bulbair-kern-paralyse.
P. VERMEULEN.	Over de secretie van het darmslijmvlies onder den invloed van cathartica.
J. J. GRIBLING.	Over de localisatie van motiliteits-stoornissen in den hersenbast en in het centrum ovale.
W. J. M. H. VAN HEES.	Over pes equino-varus.
J. BROWNE.	Iets over Katatonie.
F. A. SIMON THOMAS.	Verslag der verloskundige kliniek en polikliniek aan de Rijks-Universiteit te Leiden gedurende den cursus 1877/78 en 1878/79.
F. DELHEZ.	Iets over het Burquisme.
W. PAUW.	Iets over enucleatio bulbi.
H. MEURSINGE HZN.	Verslag der verloskundige kliniek en polikliniek aan de Rijks-Universiteit te Leiden gedurende den cursus 1879/80.
L. VAN DER HOEVEN.	Iets over hysterotomie.
D. VAN HAREN NOMAN.	Over de ontleedkundige veranderingen na immobilisatie van gewrichten.
G. C. NIJHOFF.	Schets van het leven en de physiologie van Herman Boerhaave.
K. LODDER.	Iets over zweetsecretie.
H. HELLER.	Over hygroma colli cysticum congenitum.
F. A. INGEN HOUZ.	De adenoid vegetatiën der neuskeelholte.

Utrecht.

N. VAN RIJNBEEK.	Over het endemisch ooglijden der minvermogene bevolking te Amsterdam.
D. L. ROOSENSBURG.	Histologische verschijnselen na acute myelitis.
J. W. VAN LOON VAN IJERSON.	Over den invloed van plaatselijke belediging op de electrische prikkelbaarheid van hart en gewone spieren.
Q. C. COLLARD.	De oogen der studenten aan de Rijks-Universiteit te Utrecht.

Groningen.

A. H. GOLDSCHMID NANNINGA.	Behandeling van Diabetes Mellitus.
J. G. SOMER.	Bijdrage tot de casuïstiek der gezwollen in de buikholte.
H. H. NAUTA.	Twaalf ovariectomieën.
J. WILLINGE.	Een geval van wegscheuring der baarmoeder.
J. G. MEILINK.	De acute Miliairtuberculose, historisch en klinisch beschouwd.
R. G. RIJCKENS.	Over den invloed der windrichting op de acute ziekten der respiratieorganen.

IV. FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

*a. Scheikunde.***Leiden.**

P. VAN ROMBURGH.	Over isomere chloorsubstitutie-producten van propaan en propyleen.

b. *Plant- en dierkunde.***Leiden.**

J. F. A. MELLINK.

Over de ontwikkeling van den kiemzak bij Angiospermen.

G. C. J. VOSMAER.

Aanteekeningen over *Leucandra Aspera* H. Bijdrage tot de kennis der kalkspongiën.

J. W. VAN WIJHE.

Over het Visceraalskelet en de zenuwen van den kop der ganoiden.

Utrecht.

M. A. BRANTS.

Het spijsverteringskanaal bij zoogdieren en vogels.

V. FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

a. *Klassieke letterkunde.***Leiden.**

P. C. MARGADANT.

De Luciano aequalium suorum censore.

b. *Semitische letterkunde.***Leiden.**

C. SNOUCK HURGRONJE.

Het Mekkaansche feest.

c. *Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel.***Leiden.**

J. G. H. GUNNING.

Een Javaansch geschrift uit de 16e eeuw, handelende over den Mohammedaanschen godsdienst, naar een Leidsch handschrift uitgegeven en met aanteekeningen voorzien.

f. *Handelingen in het belang der wetenschap.*

Leiden. Evenmin als het vorige jaar werd er in de theologische faculteit een dispuutcollege, zoo als vroeger plaats vond, gehouden. Naar de hoogleeraar TILLE mededeelt, schijnt gebrek aan vrijen tijd de groote hinderpaal voor de studenten te zijn.

In de juridische faculteit leidde de hoogleeraar BUYS elke veertien dagen de bijeenkomsten van de sedert 1865 bestaande »Debating Society». Het bezoek van die bijeenkomsten is, naar de hoogleeraar mededeelt, geheel van omstandigheden afhankelijk; het daalde zelden lager dan tot twintig en klom enkele malen tot zeventig à tachtig personen.

De hoogleeraar FRANCHIMONT hield met de meergevorderde kandidaten in de faculteit der wis- en natuurkunde bijeenkomsten, waarin verschillende meeningen en opvattingen werden ter sprake gebracht.

Door Rector en Senaat der Universiteit te Leiden zijn den 1sten Mei 1881 de volgende prijsvragen uitgeschreven, die vóór 1 Mei 1882 moeten beantwoord worden.

Faculteit der godgeleerdheid.

I. Eene geschiedenis en kritiek van het ontologisch bewijs van het bestaan van God.

II. Wat leert de kritische beschouwing van de Boeken des Ouden Testaments omtrent het ontstaan en de geschiedenis der voorstelling van een verbond tusschen Jahweh Israël?

Faculteit der regtsgeleerdheid.

I. De regters en de regtspleging in Drenthe tot het einde der 18de eeuw.

II. De faculteit verlangt eene verhandeling over de misdrijven door middel van de drukpers gepleegd en de strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor die misdrijven naar

het nieuwe Wetboek van Strafrecht, en over de vraag in hoeverre bij dat wetboek het beginsel van volkomen vrijheid van drukpers wordt geëerbiedigd.

Faculteit der geneeskunde.

I. De faculteit verlangt een experimenteel onderzoek naar de wijzigingen in de bloedsdrukking, die voornamelijk albuminurie veroorzaken.

II. De faculteit verlangt een experimenteel onderzoek naar den overgang van gevormde elementen door de placenta naar de vrucht.

Faculteit der wis- en natuurkunde.

I. Men vraagt eene geleidelijke uiteenzetting van de theorie der wervelbewegingen naar de onderzoekingen van Helmholtz, Kirchhoff, Thomson en anderen.

II. De verhouding, ten aanzien der geneeskrachtige werking, van de *Extracta spirituosae* en *aquosa* van *Folia Belladonnae*, *Conii* en *Hyoscyami* wordt gewoonlijk gesteld als 2:1. Door physiologische en chemische proeven te bepalen, of voor die meening deugdelijke grond bestaat.

Faculteit der letteren en wijsbegeerte.

I. Exponatur quid de ratione judicandum sit, quam in Ovidio recensendo inierit Nicolaus Heinsius Dan. F., si ad artem criticam hujus aetatis exigatur.

II. Men vraagt een — met bewijspplaatsen gestaafd — overzicht van de eigenaardigheden van het Amsterdamsche volksdialect in de 17de eeuw.

In het afgeloopen studiejaar werden Rijksbeurzen genoten door één student uit elke faculteit en daarenboven door een student, die in de godgeleerdheid en de letteren studeerde. De beurs van den student in de wis- en natuurkunde werd, toen deze tot adsisistent was benoemd, in

April overgedragen aan een student in de geneeskunde.

Melding verdient, dat er in den afgelopen cursus eene beurs gesticht is voor vrouwelijke studenten in de geneeskunde, waartoe twee onbekenden een kapitaal van f 22 000 inschrijving 2½ pct. Nat. Schuld onder beheer van het Collegie van Curatoren der Leidsche Universiteit hebben gesteld, met bepaling dat de renten daarvan tot in 1885 zullen moeten worden belegd tot vergrooing van het kapitaal, ten einde, te beginnen met het studiejaar 1885-1886, eene beurs van f 600 'sjaars uit te keeren aan eene vrouwelijke studente in de geneeskunde aan de Universiteit te Leiden, zijnde Nederlandsche in den zin van art. 5, n°. 1 of n°. 2, van het Burgerlijk Wetboek en behoorende tot een Protestantsch of tot een Israëlitisch kerkgenootschap. Tot het aanvaarden dier stichting werden curatoren gemachtigd bij Koninklijk besluit van 25 November 1880, n°. 21. Bij ministeriele beschikking van 28 Junij 1881 werden Burgemeester en Wethouders van Leiden tot provisoren der stichting benoemd.

Aan dr. B. F. MATTHEWS werd door den Senaat het doctoraat in de taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel honoris causa verleend.

Utrecht. De Juristen-Debattingclub hield vier vergaderingen onder de leiding van de hoogleeraren der juridische faculteit. Door drie studenten werden stellingen verdedigd over algemeen strafrecht, over den kinderarbeid en over kiesstelsels; de hoogleeraar d'AULNIS DE BOURGUILLE verdedigde stellingen over de drankwet.

Het Juristengezelschap »Antonius Matthaeus» vergaderde geregeld om de veertien dagen onder de leiding der hoogleeraren DE GEER VAN JUTHAAS, FRUIN en HAMAKER; tien à twaalf leden woonden de bijeenkomsten bij ter praktische behandeling en beproefing van civiele rechtsvragen en ter verdediging van stellingen. Het oordeel der hoogleeraren over dit gezelschap is zeer gunstig.

De vergaderingen van het natuurkundig gezelschap »Natura Lux Nobis et Auspex» werden vrij geregeld gehouden; ongeveer twaalf studenten hebben daar stellingen verdedigd.

De bijeenkomsten van »Arti et Litteris» hadden geregeld plaats. Ook de oefeningen in de uiterlijke welsprekendheid onder leiding van den hoogleeraar BRETS werden wekelijks gehouden.

Door het ontbreken van candidaten in de letteren hadden de dispuutoefeningen onder de leiding van den hoogleeraar FRANCKEN een elementair karakter; daar werd Latijn gesproken en ad aperuram in het Latijn vertaald uit VAN DER PALM, LESSING's Laokoon, K. O. MÜLLER's Etrusker en BARTHÉLÉMY's Anacharsis. Zes à zeven studenten namen aan deze oefeningen deel.

Rijksbeurzen werden in 1880-1881 te Utrecht genoten door één student in de godgeleerdheid, twee in de geneeskunde, één in de wis- en natuurkunde en één in de letteren.

Met beurzen uit de Vicarie van St. Joris te Amersfoort zijn tot 31 December 1881 begiftigd drie studenten in de godgeleerdheid, één student in de regtsgeleerdheid en één in de geneeskunde.

Groningen. Onder de leiding van de hoogleeraren van de faculteit der regtsgeleerdheid werd een dispuutcollege gehouden. De door de studenten verdedigde stellingen liepen over verschillende onderdeelen der regts- en staatswetenschappen.

Wat aangaat de ten vorigen jare door Rector en Senaat der Groningsche Universiteit uitgeschreven prijsvragen, daarop is slechts één antwoord ingekomen, en wel op de door de litterarische faculteit gestelde vraag betreffende de ideëleer van PLATO. Dit antwoord werd echter door de faculteit niet der bekrooning waard gekeurd.

Rijksbeurzen werden genoten door één student in de godgeleerdheid, vier studenten in de geneeskunde en één student in de letteren en wijsbegeerte. Een der vier studenten in de geneeskunde behield tengevolge zijner benoeming tot assistent zijne beurs slechts tot Maart; voor den overigen tijd werd die beurs niet aan een ander vergeven.

Uit het bovenstaande volgt, dat aan de drie Rijksuniversiteiten te zamen Rijksbeurzen voor 1880-1881 werden

toegekend aan drie studenten in de godgeleerdheid, één student in de regtsgeleerdheid, zeven in de geneeskunde, twee in de wis- en natuurkunde, drie in de letteren en wijsbegeerte en aan één student in de godgeleerdheid en de letteren.

g. Hulpmiddelen voor het onderwijs.

Leiden.

Bibliotheek. Wegens de buitengewone vermeerdering van werkzaamheden, veroorzaakt door talrijke aankopen en toenemend gebruik der bibliotheek, zag de bibliothecaris zich verplicht met 1°. Februarij 1881 nog een schrijver aan te stellen. Behalve den custos en den bediende en het buitengewone hulp personeel voor het schoonmaken der boeken, bestaat het dienstpersoneel thans uit vijf personen. De vroegere instructies der beambten zijn vervangen door eene nieuwe door den bibliothecaris vastgestelde regeling der werkzaamheden van elk hunner, overeenkomstig art. 2 van het reglement op den werkring en de verplichtingen der beambten bij de Rijksuniversiteiten.

De bibliothecaris bleef belast met de werkzaamheden van conservator voor de handschriften.

Het gebouw der bibliotheek verkeert in alleszins voldoende toestand. Door het aanbrengen der noodige brandkranen van de waterleiding in en buiten het gebouw, is, voor de gevallen dat de extincteurs te kort mochten schieten, de gelegenheid tot brandblusschen zeer gemakkelijk gemaakt.

Terwijl de inrigting der bibliotheek zeer geprezen wordt, begint gebrek aan plaatsruimte zich allengs te doen gevoelen. Het gebruik der bibliotheek nam weder toe; dit was voor een gedeelte het gevolg van eenige door den bibliothecaris ten gerieve der bezoekers genomen maatregelen, o. a. het vervaardigen van een alphabetisch en een wetenschappelijk register op de catalogi. De verzameling portretten van curatoren en hoogleeraren werd, even als de kaartencollectie, herhaaldelijk, ook door vreemden, geraadpleegd; van zeldzame kaarten werden ook nu copieën vervaardigd, even als photographieën van verschillende handschriften voor geleerden in het buitenland. Door tusschenkomst van den bibliothecaris werden vele zeldzame boeken van elders in de leeskamer der bibliotheek geraadpleegd, terwijl evenzoovele werken der bibliotheek ter raadpleging naar het buitenland werden gezonden. Buiten de bibliotheek zijn 64 handschriften en vele brieven van geleerden ter leen verstrekt; op 4305 regus zijn minstens 12 000 boeken afgegeven, waaronder vele der in bruikleen afgestane boeken van de Maatschappij van Letterkunde voorkomen; met de plaatsing van de afdeling »Tooneel» is een begin gemaakt. Evenzo begon de conservator PETRI de boeken van het legaat VANWAS te beschrijven, alsmede de kaarten van de collectie BOBEL. De titels van de bibliotheek van THYSIUS zijn in de catalogi opgenomen.

Sedert 1 Mei 1881 telt de bibliotheek een afdeling meer, en wel de verzameling munten en penningen, die sedert professor REUVENS zijne antieke munten, aan de hoogeschool schonk, aan het kabinet der hoogeschool zijn gegeven of bij testament vermaakt, zoo als de collectie Portugesche munten van den heer G. J. PILAER. Wat voor het kabinet in den loop der jaren was aangekocht uit het Rijkssubsidie is thans naar het Koninklijk Kabinet van penningen en gegraveerde steenen te 's Gravenhage overgebracht en onder dezelfde administratie daarmede vereenigd. Al de munten, die de Leidsche Universiteit door schenking of legaat bezit, zijn thans met eenige muntkasten aan de bibliotheek toegevoegd.

De aanwinsten der bibliotheek zijn in het afgelopen jaar buitengewoon groot geweest. Het verdient hier vermeld te worden, dat, terwijl andere bibliotheken aanzienlijke verliezen geleden hebben bij den brand in de woning van den professor THEOD. MOMMSEN te Charlottenburg, de Leidsche bibliotheek zoo gelukkig is geweest dat hare boeken en handschriften, aan dien geleerde bij zijne studiën als naar gewoonte toevertrouwd, door hem nog gered zijn.

Uit het restant der gelden van het Academisch fonds, dat ter beschikking van de bibliotheek is gesteld, zijn in het afgelopen jaar 900 werken, zijnde 1384 deelen, aangekocht; waaronder in de eerste plaats de noodige boeken van die vakken, die eerst sinds de wet op het hooger onderwijs te Leiden beoefend worden.

Van de firma E. J. Brill werd eene zeer belangrijke Chinese boekverzameling gekocht; zij bevat 50 werken, uitmakende 2610 deelen, waaronder allerzeldzaamste geschriften. Uit de gewone toelage zijn 188 nieuwe werken aangekocht, of 300 deelen; behalve 420 deelen vervolgw werken. Door ruil werden eenige kostbare deelen der werken en berigten van de »Senckenbergische Naturforschende Gesellschaft» te Frankfurt verkregen.

De hoogleeraar BIERENS DE HAAN ging voort zijne eigendom en in bruikleen gegeven verzameling uit te breiden. Van curatoren der bibliotheek THYSIUS is een aanzienlijke verzameling boeken in bruikleen ontvangen; eveneens een tiental tijdschriften en elf werken, te zamen 41 deelen, van curatoren der gemeente-inrigting voor de opleiding van Oost-Indische ambtenaren. Aan de werken in bruikleen van de Remonstrantsche Broederschap zijn twaalf werken, uitmakende vijftien deelen, benevens eene verzameling Remonstrantsche Pamfletten, toegevoegd. Behalve met 88 vervolgedeelen is de verzameling in bruikleen van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde vermeerderd met 142 nieuwe werken, uitmakende 217 deelen, waaronder eene verzameling Oud-Engelsche tooneelwerken.

De boeken van de laboratoria en kabinetten der Universiteit worden voortaan beschouwd een deel uit te maken van de bibliotheek. Dien ten gevolge zijn nog 800 titels aan den catalogus toegevoegd; alle boeken of kaarten, door genoemde inrigtingen verkregen, worden thans geregeld door het bestuur der bibliotheek beschreven, al worden zij uitsluitend op de inrigtingen zelve gebruikt en geraadpleegd. Een uitvloeisel van deze maatregel was, dat uit het Ethnographisch Museum naar de bibliotheek zijn overgebracht de talrijke verzamelingen van Japansche, Thibetansche en andere boeken, kaarten en handschriften, door de heeren dr. PH. FR. VON SIEMOLD, J. F. VAN OVERMEER FISSCHER, mr. J. H. DONKER CURTIS, dr. J. HOFFMANN en anderen bijeengebragt en vroeger in het Mauritshuis te 's Gravenhage en in het Japansch Museum te Leiden bewaard; deze verzameling telt 752 nummers, uitmakende 1782 deelen, behalve de kaarten. Bij den bibliothecaris bestaat het voorname van de geheele afdeling Japansche en ook van de Chinese boeken en handschriften een afzonderlijken catalogus met de daartoe vereischte drukletters te laten vervaardigen.

Ook de geschenken waren in het afgelopen jaar zeer aanzienlijk; van de legaten van CHASTELAIN, STOLP, PERRONZONIS, RIEMERISMA en WARNER zijn ontvangen 81 werken of 150 deelen, behalve 20 vervolgen; van het Leemuseum 40 vervolgen en eenige brochures; eveneens een aantal vervolgen van de Engelsche en de Fransche Regering en van de ministeriele departementen, bovendien van tal van particulieren. Het geheele getal van de geschenken beloopt 160 nummers of 210 deelen, behalve 285 vervolgdeelen. Eindelijk werden door den bibliothecaris nog een 300 nummers uitgekozen uit de 1500 aangeboden werken, die de Koninklijke Bibliotheek, tengevolge van de voor deze aangekochte bibliotheek van professor J. DE WAL, in duplo bezat. De verzameling kaarten werd door aankoop van eenige nummers, door kostbare geschenken van verschillende ministeriele departementen en met de Polderkaarten van de Staten van Zeeland uitgebreid.

De handschriften zijn vermeerderd met 110 nummers, waarvan er 7 werden aangekocht; de overige zijn door de familie TYDEMAN geschonken en bestaan uit een aanzienlijke verzameling dictaten van de professoren M. en H. W. TYDEMAN, 85 nummers in 108 deelen, benevens eenige boeken met geschreven aantekeningen. Van de erven van professor van DER MARCK uit Groningen ontving de bibliotheek eenige dictaten en adviezen.

Het muntkabinet werd in den korten tijd, dat het met de bibliotheek was vereenigd, verrijkt met de gedenkpenning van het eeuwfeest der Hongaarsche Universiteit te Pesth; terwijl voor de verzameling Portugesche munten 9 gouden, 22 zilveren en 4 koperen munten en medailles, waaronder eenige van de allerzeldzaamste stukken, werden aangekocht uit het legaat PILAER.

Anatomisch kabinet. De toestand van het gebouw en van het meubilair is voldoende, even als de toestand van de verzameling. Vier skeletten van jonge, volwassen mannen

konden worden gemacereerd en zijn nu voor het onderwijs beschikbaar. Terwijl enkele voorwerpen door het gebruik of door ouderdom verloren gingen, werden een microscop van REICHERT met homogene immersie en twee handmicroscopen van ZEISS aangekocht.

De directeur heeft gemeend te moeten wijzen op het gevaar voor brand, dat het kabinet van de zijde van het scheikundig laboratorium, hoewel daarvan thans geheel afgescheiden, blijft bedreigen, en op de wenschelijkheid van eenige meerdere localiteit. Het personeel bestaat thans uit den hoogleeraar in de ontleedkunde als directeur, een prosector, een custos en een bediende.

Physiologisch laboratorium. De toestand zoowel van het gebouw als van het meubilair en de verzameling is voldoende. Aangekocht werden: een kleurenschijf, een microscop van SEIBERT en KRAFFT, een chronoscoop, een manometer van FRANCK en een centrifuge.

Het laboratorium staat onder de directie van den hoogleeraar in de physiologie.

Ziekenhuis. De algemeene toestand is zeer bevredigend. Van verschillende nieuwe verordeningen en bepalingen ondervond men de goede gevolgen, en het onderwijs in de verschillende leervakken werd steeds geregeld gevolgd.

In de plaats van den hulpapotheker L. W. H. WIGMAN, wien eervol ontslag was verleend, is de heer J. DE JONG benoemd; de hoofdoppasser der geneeskundige mannenafdeling en de machinist werden eervol ontslagen en door anderen vervangen; de dienstverwisseling der beambten was geringer dan in vorige jaren. Het gebouw heeft een aanmerkelijke verbetering ondergaan nu de duinwaterleiding is tot stand gebragt, die in eene dringende behoefte voorziet. Enkele gangen in het nieuw aangebouwd laboratorium met bijbehorende wachtkamer zijn gestuurd, verschillende kamers geverwd en behangen, trappen geverwd en muren en gangen gewit, zoodat het geheel een goed aanzien heeft. De toestand van de instrumenten en hulpmiddelen is bevredigend.

Het aantal opgenomen patiënten bedroeg in het afgelopen studiejaar 1581, waarvan 1366 voor rekening van het Rijk, 147 voor rekening der gemeente Leiden en 68 voor eigen rekening werden verpleegd. Op de polikliniek werden 7041 personen behandeld.

De uitgaven over 1880 waren aanmerkelijk minder dan vorige jaren, tengevolge van een gunstig verschil in het bedrag van de kosten van huishouding en van die der administratie.

Eene verbeterde inrigting van het sectiegebouw blijft in het belang van het onderwijs wenschelijk. Ook de apotheek eischt bij het voortdurend toenemen der werkzaamheden verbetering. In het afgelopen studiejaar werden 36 648 recepten gereed gemaakt, waarvan 31 920 voor de kliniek en 4 728 voor de polikliniek.

Natuurkundig kabinet. Het gebouw alsmede het meubilair verkeerden in voldoende toestand; hetzelfde geldt voor de verzameling, die, zooverre de toegestane gelden dit veroorloofden, op de hoogte der wetenschap is gehouden. Door koop werden eenige aanwinsten verkregen.

De hoogleeraar in de natuurkunde is directeur dezer inrigting.

Sterrewacht. Het wetenschappelijk personeel van de sterrewacht onderging geene verandering. Het bestaat uit den hoogleeraar in de sterrekunde H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN als directeur, dr. E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, 1ste observator, J. H. WILTERDINK, 2de observator, en T. J. STIELTJES JR., assistent.

De toestand van het gebouw is voldoende; alleen hadden nu en dan nog last van het doordringen van vocht door de met zandsteen bekleede deelen van den zuidgevel, waardoor gedeelten van de kalk- en stuclaag aan de binnenzijde van de muur loslieten en naar beneden vielen.

Eene zeer gewenschte verbetering, namelijk het aanbrengen van een tweede linnen mantel over de oorspronkelijke linnen bekleding van den kleinen koepel op het hoofdgebouw en van den koepel van den heliometerstoren, is tot stand gebragt. De geheele hardsteenen omloop om den koepel van het heliometergebouw is met lood bekleed

geworden, waardoor het voortdurend binnendringen van regenwater gekeerd wordt. Met het vervangen van de luiken van dien koepel door andere, zal vermoedelijk in 1882 de heliometertoren geheel in orde zijn.

Het voornemen om de verificatie der Nederlandsche zeelinstrumenten naar een ander gebouw te verplaatsen, is in het afgeloopen studiejaar nog niet ten uitvoer gebragt; door gemis van een geschikt terrein heeft men nog niet met de stichting van zulk een gebouw kunnen aanvangen.

Aan het hoofdinstrument, den meridiaancirkel, is slechts eene kleine verandering aangebragt, ten einde het verschil in de aflezingen der beide cirkels zooveel mogelijk te verminderen. Uit het onderzoek, in hoeverre de kleine verschillen, die nog zijn blijven bestaan, veroorzaakt werden door ongelijke temperaturen van de verschillende deelen der cirkels, bleek, dat de kleine temperatuurverschillen, die in normale omstandigheden voorkomen, geen noemenswaardigen invloed op de aflezingen van de cirkels uitoefenen.

Naar aanleiding van eenige waarnemingen houdt de hoogleeraar-directeur zich bezig met een onderzoek naar den invloed, welken de warmte op de doorbuiging van den meridiaancirkel te Leiden uitoefent.

Van het ten vorigen jare in den hortus geplaatste nieuwe meridiaanteeken is de plaats ten opzichte van het oude door eene reeks van waarnemingen bepaald, waarna dit laatste is afgebroken. Daar het zuidelijke meridiaanteeken aan de singelzijde niet verplaatst kon worden, hoopte men het gebrek, dat de meridiaanteekens zich niet juist in de hoofdbrandpunten van de collimatorlenzen bevonden, ten opzichte van dit teeken te verhelpen, door op den collimatorpijler eene nieuwe lens te stellen; van den heer Merz te München is eene lens ontvangen, die op zeer weinig na de gewenschte kromming bezit.

Met de constructie van een toestel voor de bepaling van de persoonlijke fouten bij de waarneming van doorgangen met den meridiaancirkel, houdt men zich nog, aanvankelijk met zeer bevredigende uitkomsten, bezig.

Door vervanging van de olielamp door een gasbrander met eene kleine lens is het gebrekkige in de inrigting voor de verlichting van veld en draden in den zeevaduims refractor van Merz verholpen.

De kleine refractor verkeert nog in den ten vorigen jare beschreven ongunstigen toestand.

Daar de metalen buis, waarin het niveau van het passage-instrument van PISTOR en MARTINS gevat was, te zwak was, is het metalen omhulsel door de heeren RERSOLD versterkt, ten gevolge waarvan thans de hellingsbepalingen bij dat instrument eene groote nauwkeurigheid bezitten.

De overige kleine instrumenten zijn alle in goeden staat onderhouden. De bibliotheek nam voortdurend door geschenken en enkele aankopen toe. Verscheidene persoonlijke aan den directeur gezonden boekwerken werden door hem in bruikleen afgestaan. Ongeveer 60 inrigtingen, waaronder een vijftigtal buitenlandsche, en 26 wetenschappelijke mannen, waaronder meer dan 20 uit het buitenland, zonden hunne geschriften aan de sterrewacht.

Een groot aantal avonden zijn in het afgeloopen studiejaar voor de gergelde waarnemingen verloren gegaan, ten gevolge van de bepaling van het lengteverschil tusschen Leiden en Greenwich door den directeur en den 1sten observator. De werkzaamheden werden door slecht weder zeer belemmerd; ook de gevolgde handelwijze, om namelijk op volkomen dezelfde wijze als tusschen Greenwich en Leiden, eene lengtebepaling te verrigten tusschen twee punten in de sterrewacht te Leiden, waarvan de afstand nauwkeurig bekend was, vordert veel tijd, maar leidt tot eene meer nauwkeurige waardering van het endresultaat. Het geheele aantal sterdoorgangen, dat voor de bepaling van het lengteverschil te Leiden is waargenomen, bedraagt 1396.

Onder de meest belangrijke in het afgeloopen studiejaar verrigte waarnemingen behooren die voor de nauwkeurige plaatsbepaling van 84 poolsterren, een paar jaar geleden reeds aangevangen, en van 303 zuidelijke fundamenteelsterren, die voor de tijdsbepalingen, deels voor de tijdsrekenen, deels voor de herleiding der waargenomen regteklimmingen, en die ter bepaling van de verschillen der persoonlijke fouten bij de waarneming van doorgangen van dezelfde ster door verschillende personen en van ongelijke heldere sterren door een zelfden persoon.

Van de comet, die zich in den zomer van 1881 vertoond heeft, zijn afbeeldingen vervaardigd, en de rigtingen bepaald van de uitstroomingen, die zich bij de kern vertoonden.

De photoheliograaf van TEXLER's genootschap, waarmee de zonphotographiën tijdens den Venusovergang te Réunion waren vervaardigd, is nog eenigen tijd op de sterrewacht gelaten, ten einde de vervorming der photographische beelden door de onjuiste gedaante van het objectief te onderzoeken. De vervormingen zijn zoo goed mogelijk door metingen met het universeelinstrument van RERSOLD bepaald. De herleiding en berekening der waarnemingen werd met vrucht voortgezet; in het bijzonder van de zonnewaarnemingen, de waarnemingen van de maan gedurende de jaren 1874 en 1875 en de berekening van de plaatsen van 65 sterren, welke op verzoek van professor AUWENS van November 1879 tot Mei 1881 te Leiden zijn waargenomen. Van het 6de deel der *Annalen*, de reductie der declinatie-waarnemingen van 1864 tot 1868 bevattende, zijn nog 14 vel, namelijk 21 tot 34, afgedrukt. Daarna is de druk van het 5de deel, de 2de helft der zonnewaarnemingen bevattende, weder ter hand genomen en werden 10 vel afgedrukt. De druk van het manuscript van SCHÜDRIN's *Areographische Beiträge*, voor eenige jaren voor de sterrewacht aangekocht, is voortgezet en tot eind gebragt. De uitgave van het sterrekundig jaarboekje, dat tot 1863 door KAISER was gepubliceerd, is op het eind van 1880 door den directeur weder opgevat.

De bovenvermelde bepaling van het lengteverschil tusschen Greenwich en Leiden is een belangrijke arbeid ten dienste der Europeesche graadmeting.

Even als in de vorige jaren hebben de voorloopige oefeningen dergenen, die aan de waterpassing moeten deelnemen, op de sterrewacht plaats gehad. In den zomer van 1880 heeft zich de waterpassing over verscheidene plaatsen uitgestrekt. In het geheel zijn ruim 390 kilometer afgelegd. Door de tot nu toe volbragte nauwkeurigheds-waterpassingen zijn al de gevraagde aansluitingen met Duitschland verkregen. Voor de aansluitingen met België zijn de voornaamste hoogtemetingen ook gereed, en alleen kleine waterpassingen, beaamd in overleg met den directeur van het cartographisch instituut in België, E. ADAM, zijn noodig om het verband tusschen het Amsterdamsche peil en het nulpunt der Belgische waterpassingen met juistheid te kunnen bepalen.

Hortus. De toestand van den hortus is in het algemeen bevredigend; de collectie levende planten werd, deels door ruil, deels door aankoop, aangevuld en uitgebreid. Uit 's Rijks Plantentuin te Buitenzorg werd een kist met levende planten ontvangen, en door den directeur werden ook een paar exemplaren levende *Rafflesia* overgezonden, hetgeen alles goed is overgekomen. Van de aankopen verdient te worden vermeld die van eene belangrijke collectie orchideën uit tropisch Amerika van den Belgischen wetenschappelijken reiziger BINOT. Het gemis van eene behoorlijke palmenkas deed zich meer en meer gevoelen. Een prachtige palm ging daardoor reeds verloren. Ook in het gemis van eene kweekkas is nog niet voorzien. Daar op den vollen grond de boomen van lieverlede een groot deel van het terrein hebben ingenomen, acht de directeur, de hoogleeraar in de botanie, uitbreiding van het terrein wenschelijk, opdat er meer plaats zij voor de cultuur van éénjarige planten op den vollen grond.

Botanisch laboratorium. Van deze inrigting, die mede onder directie staat van den hoogleeraar in de botanie, werd weder, even als vroeger, ijverig gebruik gemaakt.

Herbarium. Ook van deze inrigting is de hoogleeraar in de botanie directeur. De nieuw benoemde conservator, dr. BOERLAGE, trad in het voorjaar in functie.

De meest belangrijke aanwinst was de lichenencollectie van KÖRBER, tot aankoop waarvan een buitengewoon subsidie was toegestaan. De verzameling bestaat uit twee deelen, het stamherbarium en een typencollectie, in welke laatste van elke soort en vorm het meest instructieve exemplaar is afgezonderd, hetgeen voor overzicht en studie een groot gemak oplevert. Dr. ARNOLD te München schonk ter completering een vervolg van zijne *exsiccata*, in het herbarium van KÖRBER aanwezig. Vervolgens werden

aangekocht van de mycologische exsiccatenverzameling van THÜMEN, fasc. XIV en XV.

De hoogleeraar Oudemans schonk eenige Indische planten met vergunning om daaruit te zoeken wat voor het Rijks herbarium bruikbaar mogt zijn. Aan den directeur van 's Rijks Plantentuin te Buitenzorg werd eene reeks goed bestemde Indische planten medegegeven, waarvoor hij toezendingen uit Indië in uitzigt stelde. Van den heer PIERRE, directeur van den Hortus te Saigon in Cochinchina, werd toezegging ontvangen van eene collectie door hem bewerkte planten van de flora van Cochinchina. Sir J. HOOKER, directeur van den Plantentuin en het Herbarium te Kew, ontving de Arecineae ter bewerking. Het herbarium werd verder door verschillende botanisten, ook uit het buitenland, bezocht en geraadpleegd. Van eenige buitenlandsche inrigtingen en ook van enkele geleerden uit het buitenland, ontving het herbarium hunne geschriften ten geschenke. Enige wetenschappelijke werken, meest vervolgen, werden aangekocht.

Zoötomisch laboratorium. Van de praktische oefeningen in dit laboratorium, dat onder beheer van den hoogleeraar in de zoölogie staat, werd door de studenten die zich meer in het bijzonder aan de dierkundige wetenschap wijden, geregeld en veel gebruik gemaakt. Voor de oefeningen van zeven prakticianten was het laboratorium buiten de vacantie dagelijks van 9 tot 5 uur geopend.

De verzameling verkeert in een zeer goeden staat en is in het afgeleopen studiejaar aanmerkelijk uitgebreid; dit betreft zoowel de verzameling van skeletten als van voorwerpen op alcohol, die ter verduidelijking van het onderwijs in de vergelijkende ontleedkunde en dierkunde gebruikt worden. Alle voorwerpen voor de verzameling werden in het laboratorium zelf vervaardigd; de dieren daarvoor benodigd zijn door aankoop verkregen.

Geologische en mineralogische verzameling. Deze verzameling wordt beheerd door den hoogleeraar in de geologie en mineralogie.

De localiteiten, bestemd voor onderwijs en voor de andere aan het museum te verrigten werkzaamheden, zijn voldoende, al is de ruimte, welke voor de zeer uitgebreide verzamelingen beschikbaar is, niet zeer groot. De inrigting is thans afgescheiden van het Museum van natuurlijke historie en voor het publiek geopend Woensdags en Zaturdags van 2-4 ure. Door de inrigting van de benedenverdieping van het gebouw tot magazijn is het mogelijk geworden de belangrijke collectiën, welke zich nog op den zolder van het Museum van natuurlijke historie bevonden, allen over te brengen en uit te pakken. Daarbij is gebleken, dat zich in die collectiën nog voorwerpen van de grootste wetenschappelijke waarde bevinden, bijeengebragt door de natuurkundige commissie van Nederlandsch Oost-Indië. Uitgebreide verzamelingen, wier verlies men reeds zoowel in het binnen- als in het buitenland had betreurd, zijn teruggevonden. Hoewel bij vele de étiquettes onleesbaar zijn geworden — eenige der verzamelingen zijn reeds vóór vijf jaar bijeengebragt — is toch verreweg het grootste gedeelte der voorwerpen nog in bruikbaren toestand.

De catalogussen der verschillende verzamelingen zijn voorloopig geordend en de belangrijkste daarvan zijn in redelijk volledigen toestand bevonden.

Het rijke, voor de wetenschap nog zooveel nieuws bevattende materiaal, heeft de directeur, de hoogleeraar MARTIN, gemeend te moeten publiceren in een bijzonder daarvoor ingerigt tijdschrift, getiteld: »Sammlungen des Geologischen Reichsmuseums in Leiden". Het eerste gedeelte zal bevatten: »Beiträge zur Geologie Ost-Asiens und Australiens", waarvoor de hoogleeraar WICHMANN te Utrecht het petrographisch onderzoek van gesteenten uit Nederlandsch Indië op zich genomen heeft, terwijl de hoogleeraar MARTIN zelf zich met de palaeontologische en stratigraphische onderzoekingen heeft belast. De eerste aflevering, bevattende: »Die Versteinerungsführenden Sedimente von Timor", door dr. MARTIN, is bereids verschenen.

Buitendien werd gepubliceerd: »On a posttertiary fauna from the streamtindeposits of Blitong (Billiton)".

In de galerij is een begin gemaakt met het opstellen der fossielen, afkomstig uit Nederlandsch Indië; dit is reeds geschied met de geheele collectie van JUNGHUN, die van de Groor, benevens enkele voorwerpen van Timor, ver-

zameld door de heeren MACKLOT en SCHRIDER. Alles werd gerangschikt volgens de verhandelingen, welke door den hoogleeraar MARTIN daarover in het licht werden gegeven.

Door een student is de algemeene collectie van mineralen gerangschikt geworden. Van den heer A. J. van Koolwijk te Oranjestad, op het eiland Aruba, werd eene collectie steenen, afkomstig uit West-Indië, ten geschenke ontvangen.

Een gesteente van Madura werd bij den hoogleeraar RÖMER te Breslau geruild tegen een soortgelijk stuk van Java. Voor de verzameling werden geen aankopen gedaan. Alle aankopen geschieden uitsluitend ten behoeve van het onderwijs.

Museum van natuurlijke historie. Over den toestand van het gebouw werd voortdurend geklaagd. De lokalen laten, wat ruimte en droogte betreft, niet weinig te wenschen over. Bij herhaling heeft zich het geval voorgedaan, dat eene geheele galerij van viervoetige dieren door water is beschadigd geworden, zoodat eene geheele ontruiming en kunstmatige drooging moest plaats hebben. De toestand van het meubilair is voldoende.

De verzamelingen verkeerden in een vrij gunstigen toestand; hoewel zij wegens den onvoldoenden toestand van het gebouw veel zorg vereischen.

Het museum deed eenige aanwinsten en leed enkele niet noemenswaardige verliezen.

Scheikundig laboratorium. In het gebouw der afdeling voor organische scheikunde zijn eenige verbeteringen aangebragt, en wel aan de trekkast in de collegekamer en aan die van het private laboratorium. De donkere kamer, ten vorigen jare in gereedheid gekomen, is, naar de directeur, de hoogleeraar FRANCHIMONT, mededeelt, niet geheel voldoende en schijnt nog kleine verbeteringen noodig te hebben.

De toestand van de verzameling van preparaten en instrumenten is bevredigend. De verzameling onderging weder eenige uitbreiding, zoowel door aankoop als door de werkzaamheid der beambten. Onder de nieuw aangekochte instrumenten mogen genoemd worden: een kleine centrifugaalmaschine, een groote ketel, apparaten voor projectie, een nieuwe balans en een oven voor constante temperatuur.

Wat aangaat de afdeling voor de anorganische scheikunde, bevinden zich gebouw en meubilair in voldoende toestand. In de collegekamer der afdeling is een nieuw stel zeer doelmatig ingerigte zitbanken en tafels aangebragt. De aanleg der duinwaterleiding wordt voorbereid. Behalve eene voldoende aanvulling der kleinere benodigdheden zijn eenige meer belangrijke werktuigen aangekocht, waaronder vermelding verdienen: een analytische balans, eenige gasoventjes van WILKES, een oven van ERLENMEYER voor gesloten buizen en eene voor analyses, eene balans voor hydrostatische wegens, eenige platinaschalen.

Pharmaceutisch laboratorium. Ter vervanging van den tijdelijk aangestelden J. W. HÖSTER, werd met ingang van 1 Maart 1880 tot custos benoemd D. C. van ECK. Aan het hoofd der inrigting staat de hoogleeraar in de artseneijbereikunde en toxicologie. De toestand van het meubilair is voldoende; evenzo die van het gebouw, met uitzondering van den kelder, die gedurende een groot deel des jaars onder water staat.

Ijverig werd voortgegaan met de inrigting van het laboratorium zooveel mogelijk aan haar doel te doen beantwoorden; o. a. werd een apotheek gevestigd in een afgesloten ruimte op het magazijn, ten einde den studenten in de pharmacie ook de gelegenheid te verstrekken zich in de praktische receptuurkunde te oefenen.

Museum van oudheden. Het personeel bestaat uit een directeur, een conservator, een amanuensis en drie custoden, waarvan een zijne woning in een aan het museum verbonden gebouw heeft. Aan het museum is sedert eene lange reeks van jaren eene steendrukkerij voor de uitgaaf van de Aegyptische monumenten verbonden, waarvoor twee vertrekken voor teeken- en drukwerk en een daarboven gelegen zolder en eene vliering in gebruik zijn aangewezen; bij die inrigting zijn een teekenaar, een steendrukker en een handlanger werkzaam.

Voor het onderhoud van het gebouw, waarvan de toestand, vooral die van den zeer zwakken bovenbouw, veel te wenschen overlaat, werd in het hoog noodige voorzien.

De woning van den custos heeft door de reeds in het vorige verslag vermelde verbouwing, zoowel door verbeterde inrigting van binnen, als door haar netten, eenvoudigen gavel, eene groote verbetering ondergaan. De toegang naar het museum aan de Boommarkt is thans voor het gebruik doelmatig ingerigt en het steeds bedenkelijk gevaar weggenomen, onafscheidbaar van de uitbreiding van het door den custos bewoonde gedeelte tot onder de gaanderij met de Papyrussen. Nu die woning geheel is teruggebracht tot hare vroegere grenzen, en dus geheel het museum is afgescheiden, werd het steeds dreigende gevaar voor brand in een voornaam opzicht vermindert.

Door het aanbrengen van bliksemafleiders op de onderscheidene gedeelten van het museumgebouw en van waterleidingen, die in geval van nood het water tot op de hoogste verdiepingen kunnen aanvoeren, is in eene zeer dringende behoefte voorzien.

Bij den herbouw van de custoswoning moest in eene der zalen, n°. XII, waar de afdeling der boek- en plaatwerken en teekeningen bewaard wordt, eene zeer diepe kast vervallen, waarvoor in de plaats is gekomen een opzettelijk voor hare bestemming ingerigte platenkast, die aan het doel uitmuntend voldoet. Voor het overige geschiedde het hoog noodige voor onderhoud, hernieuwing en herstel van meubilair. Een drietal beweegbare trappen, die naar een opzettelijk voor het doel geteekend ontwerp vervaardigd en op de onderscheidene verdiepingen geplaatst zijn, voldoen aan hare bestemming om de in en op de kasten te hoog boven het oog zich bevindende voorwerpen van nabij te kunnen onderzoeken.

De toestand van de verzameling is over het algemeen voldoende te noemen. De nadeelige invloed van ons veranderlijk luchtgestel en van de daarmee in verband staande vochtigheid, worden zooveel mogelijk en meestal met goed gevolg bestreden. De groote benedenzaal, n°. II, met de zware Aegyptische monumenten gaf in dit opzicht meermaals aanleiding tot bezorgheid. De kwade invloed van een in de volle lengte van dat lokaal onder den vloer doorlopend riool is door herstelling van het metselwerk en de afsluiting van de nadeelige grassen gekeerd.

Met bijzonder goed gevolg werden de verwoestingen van houten voorwerpen, door schadelijke insecten veroorzaakt, bestreden.

Ten gevolge der veranderlijke weersgesteldheid en van het gemis van een gelijkmatigen warmtegraad en drooge lucht, blijft de toestand van de papyrussgaanderij voortdurend groote bezwaren opleveren. Zij bevat wel het meest zeldzame gedeelte van het museum en voorwerpen die uit hunnen aard meer dan andere, aan nadeelige invloeden blootgesteld zijn.

Voor het museum werden aangekocht, deels overgenomen van den ritmeester J. A. OIR, verschillende Javaansche, door het Indisch bestuur aangekocht, Aegyptische, Grieksche, Romeinsche en Vaderlandsche oudheden. Ten geschenke werden ontvangen Perzische oudheden van den heer R. C. KEUN, Nederlandsch consul-generaal te Bender-Bushir; Arabische van den heer J. A. KUYT, Nederlandsch consul te Djeddah; Aegyptische van een oudheidsvriend, die onbekend wenschte te blijven; Grieksche van den heer R. J. VAN LENNEP, Nederlandsch consul te Smyrna, van den heer R. C. KEUN, van den graaf ARTHUR DE MARSY te Compiègne en van jhr. E. DE LESTA, Nederlandsch consul-generaal in Tripoli en Tunis; Romeinsche van den heer S. DE CLERCQ Wzn. te Leiden; Vaderlandsche van mr. C. A. NAIKAC, burgemeester van Barneveld, mr. S. VISSERING en mr. A. M. PLEYTE te 's Gravenhage en van den heer C. L. WEITZEL te Oldenzaal; Amerikaansche van den heer C. J. HERING, hoofdcommissie bij de belastingen te Paramaribo, van den heer A. J. VAN KOOIJWIK, R. C. priester en pastoor te Westpunt op Curaçao, van den heer H. J. DE VRIES, R. C. priester en pastoor te Santa-Cruz op Aruba, van het Koninklijk Natuur-historisch museum te Dresden en van het Ethnographisch museum der Universiteit te Freiburg in Baden. Door den directeur, dr. C. LEEMANS, werd eene betrèkkelijk rijke en gedurende tal van jaren bijeengebragte verzameling van oudheden, onder Rossum in den Zalt-Bommelerwaard, waarschijnlijk op de plaats van het oude Grinnes, gevonden, reeds eenige jaren geleden onder voorbehoud van eigendomsregt, bij het museum in bewaring gesteld; ten gevolge van gebrek aan

ruimte werd deze verzameling eerst in het laatste jaar tentoongesteld. De meeste dezer voorwerpen zijn beschreven, vele ook afgebeeld in C. LEEMANS, »Romeinsche oudheden te Rossum in den Zalt-Bommelerwaard." Leiden 1842, 8°, met atlas 4°. Door dr. LEEMANS werden dit jaar bovendien nog eenige Romeinsche munten bij het museum in bewaring gesteld. Eenige West-Afrikaansche oudheden werden uit de geologische en mineralogische verzameling overgenomen.

Verscheidene boek- en plaatwerken en teekeningen, deels vervolgwerken, werden ontvangen, waaronder vele uit het buitenland. Twee werken werden aangekocht. Van den heer W. F. VAN OTTERLOO te 's Hage, van den heer R. J. VAN LENNEP te Smyrna, en van den heer STANISLAS J. SIENICKIS te Warschau, werden teekeningen en photographiën ten geschenke ontvangen.

Het dit jaar geleden verlies beperkt zich tot een klein voorwerp, een slijpsteen van schiefer, behorende bij het geschenk van den heer WEITZEL te Oldenzaal. Kleine beschadigingen aan enkele voorwerpen werden met weinig moeite hersteld.

In de eerste helft van 1881 werd het museum door 1891 personen bezocht.

Voor de uitgave der Aegyptische monumenten geschiedde wat mogelijk was. Een der redenen, die de vertraging van het werk te weeg bragten, is door de beschikking over een grooter aantal steenen van de vereischte afmetingen uit den weg geruimd.

Eenige voorwerpen uit de Nederlandsche West-Indische bezittingen, in het museum opgenomen, werden afgebeeld, beschreven en voor den Compté-rendu du Congrès des Américanistes, IIIe session, te Brussel 1879, beschikbaar gesteld.

De conservator dr. W. PLEYTE bleef de uitgave zijner »Nederlandsche Oudheden", waarin een aantal der in het museum bewaarde voorwerpen worden opgenomen, voortzetten.

De zaal, vroeger voor het Akademisch Munt- en Penningkabinet in gebruik, werd voor de tentoonstelling van de in ons vaderland gevonden Romeinsche oudheden, met uitzondering van de beelden en opschriften in steen, ingerigt en voor bezoekers opengesteld.

Het gemis van voldoende ruimte tot behoorlijke bewaring, plaatsing en tentoonstelling der voorwerpen doet zich bij voortdurend gevoelen. De beschikking over drie ruime zalen in het gebouw van het kantongeregte heeft de mogelijkheid verschaft, om de zoo merkwaardige reeks van afgietsels der Olympische beeldhouwwerken te plaatsen.

Ethnographisch museum. De directeur van het Museum van oudheden, dr. C. LEEMANS, die sedert 1859 het beheer van het Ethnographisch museum onbezoldigd had waargenomen, werd op zijn verzoek, onder dankbetuiging voor de vele en belanglooze diensten door hem bij die waarneming aan den lande bewezen, met ingang van 15 November 1880 daarvan eervol ontheven. Bij hetzelfde besluit werd aan mr. L. SEERUHER, conservator bij het museum, het beheer tijdelijk opgedragen.

Ter vervanging van den opzigtter, die overgeplaatst werd bij het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden te 's Gravenhage, en den custos, die op verzoek eervol ontslag bewoog, werden drie opzigtters aangesteld, aan eenen van dewelken tijdelijk tot wederopzeggens toe het genot van vrije woning in het museumgebouw werd toegekend.

De toestand van het gebouw heeft belangrijke veranderingen ondergaan. De custoswoning werd geïsoleerd, door het maken van een afzonderlijken ingang aan de achterzijde van het gebouw.

Een paar door den vroegeren custos bewoonde vertrekken werden doorgeslagen, waardoor eene nieuwe expositiezaal werd aangewonnen. Door het verhoogen van een buiten- en het wegbreken van een binnenmuur werd een smalle gang veranderd in een voor expositie geschikt lokaal. Een trap werd weggebroken en een ijzeren wenteltrap van veel minder omvang daarvoor in de plaats gesteld, hetgeen weder een aanwinst van ruimte opleverde. Het werkverrek van den directeur werd vergroot en, door het bouwen eener bewaarplaats voor brandstoffen in den tuin, eene geschikte werkplaats voor repareren, etiketteren, enz. verkregen. De verbouwingen werden voortgezet, en het wegbreken van eenige binnenmuren zal nog een aanmer-

kelijke verbetering in de verdeling der voor expositie bestemde ruimte te weeg brengen. Door den aanleg van duinwaterleiding is het brandgevaar thans aanmerkelijk verminderd.

Om te voorzien in het min doelmatige der kasten zijn maatregelen beraamd. Wat betreft den toestand van de verzameling valt op te merken, dat de verwoestende werking van insecten met goed gevolg, vooral door aanwending van vergiftige stoffen, bestreden wordt. Voor zoover de voorwerpen daarvan reeds geleden hebben of door vocht als anderszins beschadigd zijn, worden zij zoo goed mogelijk gerepareerd en gereinigd.

De inventarismerken, die op aangehechte of opgeplakte papierstrooken waren geschreven, werden vervangen door met verp. op het voorwerp zelf gestelde merken: met goeden uitslag werd daarvoor de nummerator gebezigd.

Onder de aanwinsten behooren vele voorwerpen uit Nederlandsch Indië, die werden aangekocht of ten geschenke ontvangen. Door den Minister van Koloniën werd ter beschikking van het museum gesteld het vischtuig uit Indië dat gediend had op de internationale visscherijtentoonstelling te Berlijn in 1880. Eenige voorwerpen van de voormalige Rijksinstelling ter opleiding van Oost-Indische ambtenaren te Leiden, werden aan het museum gegeven. Evenzoo een geschenk van den Sultan van Broenai aan de Nederlandsch-Indische Regering. Voorts werden geschenken ontvangen van den hoogleeraar VETH, van jhr. mr. V. DE STUURS te 's Gravenhage, van den oud-gouverneur-generaal mr. J. W. VAN LANSBERG, van den luitenant-kolonel J. J. KORNDORFFER te Rotterdam, van mr. H. L. A. OBBEEN te Leiden, van den kapitein-luitenant ter zee D. WOLTERBEEK MULLER, van den luitenant ter zee 1ste klasse P. C. PABST.

Door den heer L. DE STURLEN te Leiden werd een klewang in bruikleen afgestaan. Een der belangrijkste aanwinsten was de geheele ethnographische verzameling, onder leiding van den heer A. L. VAN HASSELT door de Sumatra-expeditie bijeengebracht, die door het Aardrijkskundig genootschap ten geschenke werd gegeven.

Vele voorwerpen van de Zuidzee-eilanden en van Polynesië werden bij handelaren te Londen en van het Museum GODERFROY te Hamburg aangekocht. Twee pijlen van den Salomo-archipel werden van den heer J. W. VAN DER HORST ten geschenke ontvangen. Van voorwerpen uit Amerika werden eenige aangekocht, terwijl een door Indianen gevlochten sigarenkoker van den heer C. J. HERRING, te Paramaribo, ten geschenke ontvangen werd. Eenige voorwerpen uit Japan, China, Birma en Ceylon werden geschenken door den heer J. J. KORNDORFFER te Rotterdam, door den heer J. MATER te Leiderdorp en door den heer P. C. PABST; en meerdere van die voorwerpen werden aangekocht. Eindelijk werden verscheidene voorwerpen uit Afrika aangekocht, en eenige ten geschenke ontvangen van den heer E. C. M. OOMS, consul der Nederlanden te Aden.

De te Londen en Hamburg gekochte goederen en de door den heer D. WOLTERBEEK MULLER op Sumatra geschenken collectie werden door de welwillendheid van eenige maatschappijen kosteloos vervoerd.

Boek- en plaatwerken werden deels aangekocht, deels ten geschenke ontvangen van Rajah COMAL SOURINDRO MOHUN TAGORE, van den kapitein ter zee jhr. H. O. WICHERS, van jhr. mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD te 's Gravenhage, van den heer OOMS, consul te Aden, van den Minister van Koloniën, van mr. J. L. DE BRUYN KORS te 's Gravenhage, van de Smithsonian Institution en van het Museum Nacional de Rio de Janeiro.

De Japansche en Chinesche boeken en handschriften, grootendeels afkomstig van de heeren PH. FR. VON SIEBOLD, COCK BLOMHOFF, VAN OVERMEER FISSCHER en DONKER CURTIUS, werden op eenige uitzonderingen, o. a. de dubletten, na, in de Bibliotheek overgebracht. Evenzoo ging een kistje met Japansche schelpen over naar het Museum van natuurlijke historie.

Met de voorbereiding van de uitgave der Wajangpoppen wordt geregeld voortgegaan. De poppen worden gegroepeerd door den heer H. L. CH. TE MECHLEN, Oost-Indisch ambtenaar met verlof, die welwillend die taak heeft op zich genomen en zich bereid heeft verklaard een toelichtenden tekst bij de platen te schrijven. De groepen worden op halve grootte gefotografeerd, vervolgens

op de steenen overgebracht en in kleurendruk gereproduceerd. De uitgave geschiedt onder toezigt van den hoogleeraar VETH.

Utrecht.

Het ameublement van het Auditorium werd voltooid door de levering van 2 damesbanken, 7 muziekllessenaars en 14 krugjes voor muzikanten, alles van gebeeldhouwd eikenhout in den stijl der overige banken. Dit ameublement is geplaatst op de tot dusverre ledige muziekttribune.

De acoustiek is veel verbeterd door het aanbrengen van gordijnen langs den oostelijken en den westelijken muur der zaal. Bij oraties of andere gelegenheden, wanneer het spreekgestoelte wordt gebruikt, bedekken deze gordijnen de muren en verminderen de hinderlijke terugkaatsing van het geluid der stem.

Bibliotheek. De uit 125 nummers bestaande verzameling boeken in het Sanskrit, door Rajah SOURINDRO MOHUN TAGORE in October 1880 aan de Nederlandsche Regering ten geschenke toegezeggd, is afgestaan aan de Utrechtsche universiteit, met welke beschikking de Rajah zijne ingenomenheid heeft betuigd. De bezending is in Juli 1881 te Utrecht aangekomen. De boeken, alle in het Sanskrit, sommige met bijgevoegde vertaling in het Engelsch, handelen over godgeleerdheid en wijsbegeerte, burgerlijk en kerkelijk regt, geneeskunde, scheikunde, wis- en sterrekunde, taal- en letterkunde. De typographische uitvoering is voortreffelijk; alle deelen zijn in uniforme prachtbanden van groen leder met gouden stempels en rugversiering. Een opzettelijk voor deze verzameling gedrukte catalogus vergezeld de bezending. Het geheel vormt een vorstelijk geschenk.

Buiten deze aanwinst bedraagt het aantal gedrukte werken, waarmee de bibliotheek vermeerderd werd, 1369, behalve de vervolgen van vroeger ontvangen werken en tijdschriften. Van die 1369 werden 575 bij schenking en 794 bij aankoop verkregen.

Van de geschenken — waarbij niet gerekend zijn 96 proefschriften van Nederlandsche universiteiten — is het meerendeel, omstreeks 400 nummers, uit de dubbelen der Koninklijke Bibliotheek, aldaar verkregen door den aankoop der boeken van prof. J. DE WAL, aan de bibliotheek der Utrechtsche universiteit afgestaan. Ook van het Provinciaal Archief werd een aantal gedrukte boeken ontvangen.

Het aantal handschriften werd uitgebreid met 70 deelen dictaten en een aantal losse aantekeningen, afkomstig van de hoogleeraren J. H. en L. G. PAREAU, die van de weduwe van den laatsten ten geschenke werden ontvangen. Tegen 21 handschriften en 19 diplomata werden 42 handschriften van het archief der provincie Utrecht in ruil ontvangen. Aangekocht werden vier handschriften: een fraaie codex van den Sachsenspiegel, en drie, welke godsdienselijke geschriften uit de middeleeuwen en de 16de eeuw behelzen. Het aantal aangekochte werken was ditmaal zoo aanzienlijk ten gevolge van credieten uit het Academische Fonds toegestaan tot aankoop van werken over scheikunde uit de bibliotheek van prof. G. J. MULDER, over historie en regt uit de bibliotheek van prof. VREDE, over internationaal regt, Indo-Germaansche talen en over schoone kunsten. In het bijzonder mag nog vermeld worden de aanvulling van eenige kostbare werken over natuurlijke historie, en voorts: MAX MÜLLER's „Sacred books of the East“, „Codex Vaticanus Novi Testamenti (Romae 1868)“, „Dictionnaire Encyclopédique des sciences médicales“, NÄGLER's „Künstlerlexicon“, VIOLET LE DUC's „Dictionnaire du mobilier“.

De penningverzameling werd vermeerderd met acht bronzen medailles, waarvan zeven aan 's Rijks Munt geslagen. Het aantal uitgeleende werken bedroeg 6294.

De arbeid aan de verbetering van den alphabetischen catalogus der bibliotheek en die tot voorbereiding van den systematischen catalogus werd geregeld voortgezet.

Met het te Utrecht gevestigd Historisch Genootschap werd voorloopig onderhandeld om op nader overeen te komen voorwaarden de boekenverzameling des genootschaps in de universiteitsbibliotheek te plaatsen. Aan dit voornemen kon echter geen uitvoering worden gegeven

voordat het bij de bibliotheek te voegen gebouw zal gereed zijn.

Anatomisch instituut. Met het beheer is belast de hoogleraar in de ontleedkunde. De verzameling anatomische praeparaten onderging geene noemenswaardige uitbreiding. Aan de collegiekamer der anatomie werd eene belangrijke verbetering aangebracht. De muur tusschen die kamer en het lokaal daarnevens werd gedeeltelijk weggebroken en twee groote schuivende deuren werden daarvoor in de plaats gesteld. Deze verandering, waardoor het getal zitplaatsen met 12 kan worden vermeerderd, heeft ten doel ruimte te winnen voor het toenemend getal studenten in de geneeskunde. Door deze verbouwing is het werklokaal van den lector gedurende de lessen feitelijk met de collegiekamer vereenigd. De zuiverheid van de lucht in de kamer is thans aanmerkelijk verbeterd.

Door de zorg van den lector, dr. WHEER, is in den kelder een doelmatige metalen bak geplaatst voor het bewaren van grotere lijkendeelen.

Pathologisch instituut. Het gebruik, dat van deze inrigting, die onder beheer staat van den hoogleraar in de ziektekunde, werd gemaakt, is bevredigend, ofschoon men scheen waargenomen te hebben, dat de voorbereiding voor het staatsexamen aan de echt wetenschappelijke onderzoekingen afbreuk doet.

Door den assistent werd de quaestie omtrent de vorming van een haemorrhagisch infarct in de hersenen na sluiting der arteries, en door een der studenten de betekenis der microcyten onderzocht.

De hoogleraar TALMA deed onderzoekingen naar de genese van den percursietoon, de ontwikkeling der vrouwelijke borstklier, de betekenis der tumoren en het verband tusschen ontsteking en ureumvorming, de analyse van den hartstoot, en van den polscurve, den invloed van de ademhaling op den bloedsomloop, en naar de reconstructie van den sphygmograaf. Bij de laatste twee onderzoekingen werd eene nieuwe methode aangewend, die het mogelijk maakte de drukingswisselingen van de verschillende gedeelten van het hart gedurende het leven graphisch voor te stellen.

De instrumentenverzameling werd verrijkt met een sphygmomanometer van VON BASCH en een instrument van CARL ZEISS om het aantal bloedcellen te bepalen. Beide instrumenten zijn bestemd voor het onderzoek van den zieken mensch. Het pathologisch museum verkreeg eenige merkwaardige praeparaten.

Physiologisch laboratorium. Van de gelegenheid, welke deze onder het beheer van den hoogleraar in de physiologie staande inrigting voor oefening en voor zelfstandig wetenschappelijk onderzoek aanbiedt, is in het afgelopen studiejaar meer gebruik gemaakt dan in eenig jaar te voren. De werkzaamheden bepaalden zich niet tot de gewone oefeningen, maar belangrijke wetenschappelijke onderwerpen werden onder de leiding van den hoogleraar ENGELMANN met ijver en volharding onderzocht, waarvan de uitkomsten voor een deel in dissertaties, voor een deel in de »Onderzoekingen, gedaan in het Physiologisch laboratorium der Utrechtsche hoogeschool" zijn of zullen worden nedergelegd. De hoogleraar DONDENS vleit zich, dat er onder de studenten van dezen cursus eenigen waren, die zich boven het gewone peil zullen verheffen.

Eene verbetering van de collegiekamer is het aanbrengen van een groen gordijn, dat een der wanden geheel bedekt, de looze ramen verbergt zonder het gebruik van den zonnespiegel te belemmeren en de acoustiek in het vertrek veel verbeterd heeft. Voor de bewaring van de steeds aangroeiende instrumentenverzameling werd een groote kast aangeschaft. De verzameling deed dit jaar uitgebreid door aanschaffing o. a. van: een spectroscop van GLAN, een toestel met enkelvoudige en een met zamengestelde gekoppelde spleten, te Utrecht geconstrueerd, geperforeerde schijfapparaten, een lichtzinneter van FORSTER, verschillende vormen van draaischijven en manometers.

Ziekenhuis en klinisch onderwijs. Op de stationnaire kliniek van den hoogleraar LONCQ werden 106 patiënten (63 mannen en 43 vrouwen) behandeld. Het aantal en de

soort der op deze kliniek behandelde ziektegevallen wals volgt: 30 gevallen van ziekten der adembalingswerks tuigen, 10 ziektegevallen van het hart en van de groote bloedvaten, 18 van de spijsverteringswerktuigen, 9 gevallen van nier- en blaasziekten, 3 van ziekten der geslachts-werktuigen, 17 van hersen-, ruggemerg- en zenuwziekten, 4 van ziekten der bewegingsorganen, 8 gevallen van koorts en 7 van constitutionele ziekten.

De ambulatoire kliniek of polikliniek is door 706 patiënten (383 mannen en 323 vrouwen) bezocht.

Op de chirurgische kliniek zijn behandeld 297 patiënten (183 mannen en 114 vrouwen). Er overleden 18 mannen en 5 vrouwen, en er vertrokken 146 mannen en 89 vrouwen, zoodat 39 patiënten (19 mannen en 20 vrouwen) aan het eind van het jaar in behandeling bleven.

Op de gynaecologische kliniek werden 131, op de verloskundige polikliniek 42, en op de polikliniek voor vrouwenziekten 50 vrouwen behandeld. Bij de gynaecologische kliniek werd de ontdekking gedaan, dat het mogelijk is door proefpunctiën de zitplaats der placenta nauwkeurig te bepalen. De hoogleraar HALBERTSMA heeft die ontdekking beschreven in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, jaargang 1880, en in het Centralblatt für Gynaecologie, jaarg. 1881.

Voor de kliniek der tandheelkunde, welke thans in »Het IJzeren Hek" wordt gehouden, wordt de beschikking over een beter lokaal zeer wenschelijk geacht. De verzameling instrumenten voor het tandheelkundig onderwijs werd uitgebreid.

Een feit van veel belang voor de toekomst van het klinisch onderwijs is de verlenging en wijziging der overeenkomst met regenten der Gods- en Gasthuizen. De overeenkomst van 9de September 1871 (gewijzigd 17 October 1874 en 5 Junij 1877) zou met 31 December 1881 ten einde loopen. Het nieuwe contract is in hoofdzaak eene verlenging van den bestaanden toestand, met dit onderscheid, dat de verloskundige hulp wordt vermeerderd door het aanstellen eener vroedvrouw, uitsluitend in de dienst van het Ziekenhuis werkzaam, en zoo mogelijk in het Ziekenhuis inwonend, alsmede dat er meer dan vroeger voor de studenten gelegenheid zal zijn om zich in de artsennijmengkunde te oefenen. Voor deze en enkele andere bijvoegingen werd de vaste bijdrage gebragt van f 5000 op f 11000 's jaars.

Daarenboven bestond het voornemen het aantal verpleeglagen voor de klinieken uit te breiden, met verhooging van het daarvoor te verleenen crediet.

Voor het onderwijs in oogheelkunde wordt over geen hulpmiddel beschikt dat aan het Rijk toebehoort. Alle daartoe noodige hulpmiddelen worden met groote vrijgevigheid door het »Nederlandsche Gasthuis voor ooglijders" beschikbaar gesteld.

Hygiënisch instituut. In den toestand der lokalen voor het hygiënisch onderwijs kwam geene verbetering. Nieuwe lokalen, evenals een nieuw pharmaceutisch laboratorium, moeten nog gebouwd worden.

De hulpmiddelen voor het onderwijs in de gezondheidsleer werden vermeerderd o. a. met een waterstraal-lucht-pomp, een toestel tot het onderzoeken van gasmengsels, een destilleerketel, een gashouder geheel van glas, een differentiaal manometer, eenige zeer naauwkeurige thermometers, een droogklok met luchtpomp.

Physisch laboratorium. Het gebouw en de instrumenten verkeerden in goeden staat. Voor de instrumentenverzameling werden o. a. aangekocht: een microrheotome van OLLAND, een magneet en galvanometer met bijbehoorende constructie, een polarisator en analysator met toestel voor hoekmeting, kalkspaatlizen en prisma's, toestellen voor lichtbreking en florescentie.

Astronomisch observatorium. Het nieuwe observatiegebouw voor de astronomie is gereed en zou in den nieuwen cursus in gebruik worden genomen.

De hoofdinstrumenten van het observatorium zijn, behoudens nog aan te brengen verbeteringen, in goeden staat.

De draden-micrometer van den tienvoetskijker van

STEINHEIL is, hoewel sinds verscheidene jaren aanhoudend daaraan werkzaamheden hebben plaats gehad, nog niet geheel in orde.

De horizontale as in REPSOLD's universaal-instrument, welke de directeur, de hoogleeraar OUDEMANS, bij zijne terugkomst in 1875 een weinig gebogen vond, is hersteld. Voorts is het instrument voorzien geworden van een verlichtingstoestel en van een micrometer, waardoor behalve het vaste draadennet, ook een bewegelijke draad met micrometerbeweging is aangebragt.

Behalve eenige boekwerken is de eenige aanwinst geweest een hemelglobe met beweegbare polen, zoodat de stand van den sterrehemel voor verledene of toekomstige tijdstippen, gemakkelijk kan aangegeven worden.

Door enkele studenten werden oefeningen met verschillende instrumenten verrigt, zooals met den meridiaankijker, het universaal-instrument en den grooten kijker van STEINHEIL.

Eene directeurswoning bij het observatorium blijft eene behoefte.

Hortus. De hortus verloor onderscheidene planten door den strengen vorst; door aankoop en ruiling werd in deze verliezen gedeeltelijk voorzien. Belangrijke aanwinsten werden verkregen door de ruiling van zaden en van doubletten van levende planten met andere botanische tuinen.

Behalve door studenten werd ook door sommige leerlingen van het gymnasium en van de hogere burgerschool van den hortus gebruik gemaakt. Een paar oudere studenten oefenden zich in het laboratorium met eigen onderzoekingen. De voorwerpen in het herbarium zijn nu en dan door buitenlandsche geleerden geraadpleegd.

Botanisch laboratorium. Aan de praktische oefeningen wordt steeds door een groot aantal studenten deelgenomen. De toeloop maakte eene splitsing noodig tusschen medici, pharmaceuten en aanstaande artsen.

Museum van natuurlijke historie en Zoologisch laboratorium. Voor het museum kon weinig worden aangekocht, wegens de vele uitgaven welke het laboratorium vorderde. Een tweetal zeldzame dieren werd aangekocht, alsmede eenige gedeelten van een merkwaardig fossiel bij Eibergen voor korten tijd in den testiairen leem gevonden. Twee foetus van hyppopotami, uit Rotterdam aangekocht, gaven prof. HARTING, die als hoogleeraar in de zoölogie met het beheer dezer inrigting belast is, aanleiding tot het schrijven eener verhandeling in de 4^e werken der Koninklijke Akademie van Wetenschappen. De conservator, dr. HORST, bewerkte systematisch en anatomisch de anneliden, door den student TH. W. VAN LIDTH DE JEUDE van zijne poolreis met de «Willem Barents» medegebragt.

Scheikundig laboratorium «Leeuwenbergh». Er werden in dit laboratorium onderzoekingen gedaan op het gebied der zuivere scheikunde en thermochemie. De uitkomsten van dat thermochemische onderzoek werden bekend gemaakt in de Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen.

Scheikundig laboratorium aan de Hoogt. Er werden in deze inrigting eenige verbeteringen aangebragt aan de zuurkast, aan het waterreservoir op den zolder tot beveiliging tegen vorst, en aan de ventilatie door het beweegbaar maken van het bovenste gedeelte der ramen. De toestand blijft echter zeer gebrekkig.

Mineralogisch en geologisch instituut. Er werd aangekocht: eene petrographische verzameling, eene geologische verzameling, bevattende de meest belangrijke fossielen der verschillende formatiën, twee gipsmodellen van vulcanen en eenige geologische kaarten.

De aanbesteding voor het verbouwen van een gedeelte der «Statenkamer», ten dienste van het onderwijs in de geologie en mineralogie, heeft in Julij 1881 plaats gehad.

Ten slotte zij hier vermeld dat door Curatoren, daartoe gemachtigd, voor den Staat is aangekocht het zoogenaamde

Ridderschapshuis, voor f 17750. De eigendom van dit met de «Statenkamer» verbonden perceel kan in de toekomst van groot nut zijn voor de in genoemd gebouw gevestigde verzamelingen der Universiteit.

Groningen.

Bibliotheek. Het gebouw heeft verbeteringen ondergaan, doordien de boekerijzaal aan drie zijden is geleverd en boven het glazen dak aan de zuidzijde schermen zijn aangebragt, welke op en neer kunnen gehaald worden en een der gebreken, die het gevolg zijn van de constructie van het glazen dak, wegnemen.

Weder werden vele geschenken ontvangen. Daaronder vele van de boeken, die, ten gevolge van den aankoop der boekenverzameling van professor J. DE WAT, in duplo aanwezig waren in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage.

Het aantal in de catalogi ingeschreven nieuwe werken vermeerderde met 341, het aantal boekdeelen met 999, daaronder niet begrepen brochures en dissertaties, welke in daarvoor speciaal bestemde lijsten werden geïnventariseerd.

Er werden aan 438 verschillende personen 5520 boekdeelen uitgeleend.

41 Studenten en 100 andere personen verkregen voor de eerste maal vergunning boeken buiten het bibliotheekgebouw te gebruiken.

De toestand van de boeken, zoowel wat netheid als orde betreft, is uitnemend.

In 1880 werden 755, in de eerste helft van 1881 428 nieuwe boekdeelen ingelonden, voor dat zij in kasten werden geplaatst.

Weder deed zich echter de behoefte aan grooter ruimte gevoelen. Het was daardoor niet altijd mogelijk voor de systematische, wetenschappelijke rangschikking zorg te dragen.

Zoowel de alphabetische als de wetenschappelijke catalogi werden behoorlijk bijgehouden.

Anatomisch en pathologisch-anatomisch kabinet. De toestand van het gebouw is aanmerkelijk verbeterd, vooral door de vergrooting der localiteit, bestemd voor pathologische anatomie.

Van de verzamelingen, die met het verleend subsidie zoo goed mogelijk werden onderhouden, werd een geregeld gebruik gemaakt.

Ziekenhuis. De verbetering dezer inrigting, die noch aan de eischen des tijds, noch aan die van het onderwijs voldoet, blijft wenschelijk. Met het oog op een eventueel te bouwen nieuw ziekenhuis moest men zich beperken tot de allernoodzakelijkste verbeteringen, met name aan de localiteiten voor de heel- en verloskunde, alsmede voor de portierswoning.

Gewone herstellingen en verbeteringen van ondergeschikt belang bleven niet achterwege.

De voor het onderwijs noodige verzamelingen, waarvan het gewoon gebruik gemaakt werd, bevonden zich in goeden staat en werden voor zooveel mogelijk aangevuld.

Op 1 Januarij 1880 bevonden zich in het Ziekenhuis 119 verpleegden; 830 werden in 1880 daarin opgenomen, zoodat in het geheel 949 werden verpleegd. Van dit getal werden 688 ontslagen en zijn 133 overleden, zoodat op 1 Januarij 1881 128 in behandeling bleven.

Naar den aard der ziekten splitsten zich de patiënten in 445 lijders aan inwendige, en 389 lijders aan uitwendige ziekten, 87 kraamvrouwen, en 28 in het Ziekenhuis tijdelijk verblijf houdende krankzinnigen.

In de bij het Ziekenhuis behorende apotheek werden 25888 recepten gereed gemaakt.

Physiologisch laboratorium. De toestand van het gebouw en van de hulpmiddelen is bevredigend. In het gebruik hiervan ondervond men eenige belemmering daardoor, dat ook de hoogleeraar in de geneesmiddelleer en hygiëne, bij gemis van een eigen laboratorium, zich van deze onder het beheer van den hoogleeraar in de physiologie staande inrigting bedienen moest.

Hortus. Hoewel uit het toegestaan subsidie veel van hetgeen noodig werd geacht, niet kon worden aangeschaft, bevinden zich de hortus en de verzameling voor het onderwijs in de botanie in goeden toestand.

De studenten hebben voor wetenschappelijke oefeningen dikwerf van den hortus gebruik gemaakt.

Museum van natuurlijke historie. Het gebouw verkeerde in goeden staat. De verzamelingen der opgezette vogels en zoogdieren konden nog niet verbeterd worden, daar nieuwe kasten, die in het onderhoudsbestek voor 1880 en 1881 waren opgenomen niet gereed waren. De andere gedeelten der zoölogische verzamelingen, hoewel ook daarin vele leemten bestaan, verkeerden over het algemeen in goeden toestand en zijn uitgebreid, voor zoover het subsidie toeliet.

Van de voorwerpen werd zoowel bij het onderwijs als bij de studie der studenten gebruik gemaakt.

Scheikundig laboratorium. Het gebouw was in goeden toestand, maar de localiteit voor de laboranten beschikbaar, te klein, zoodat de hoogleeraar in de scheikunde, die aan het hoofd dezer inrigting staat, genoodzaakt was de studenten in twee afdelingen te laten werken.

De collegekamer wordt, wat de plaats voor de toehoorders betreft, ondoelmatig geacht. Hierin schijnt echter geene verandering zonder liet in het leven roepen van andere bezwaren mogelijk te zijn.

Van de instrumenten, die, voor zoover het subsidie toeliet, vermeerderd zijn, werd een druk gebruik gemaakt, zoowel op de lessen als bij de praktische oefeningen.

Natuurkundig kabinet. Het gebouw is behoorlijk onderhouden.

Voor het doen van sommige proeven en het gebruik van bepaalde instrumenten ontbreekt echter een vast steunpunt.

Het getal banken was voor de studenten die de colleges bezochten, niet altijd voldoende, maar de ruimte gedoogde geene uitbreiding.

De vrij aanzienlijke verzameling is behoorlijk in orde gehouden in eene ruime localiteit, en, voor zoover het subsidie strekte, met nieuwe instrumenten voorzien.

Zoowel bij de lessen als bij de praktische oefeningen der studenten werd van de voorwerpen een druk gebruik gemaakt.

Mineralogisch-geologisch laboratorium. Het gebouw, ofschoon oud, is in behoorlijken staat. Door plaatsing van een paar ijzeren kolommen in de benedenzaal is een voldoende steun aangebragt voor de vloer van de bovenzaal, waar zich de mineralogische verzameling bevindt. Op de zolder is eene werkamer voor den bediende en eene bergplaats voor brandstof afgedeeft.

De mineralogische verzameling, waarin alle aanwezige mineraliën werden bijeengebragt en gerangschikt, werd ongeveer voor twee derde gedeelte van nummers en nieuwe etiketten voorzien en gecatalogiseerd. Daar een zeer groot gedeelte der aanwezige mineraliën in het geheel niet en vele foutief gedetermineerd waren, kon die arbeid, die alleen door den hoogleeraar en zijnen bediende verrigt moest worden, slechts langzaam vorderen. Van sommige mineraliën waren talrijke stukken aanwezig, maar vele mineraal-species ontbraken geheel, zoodat voor gedurige completeering werd zorg gedragen.

Uit aanwezige dubletten werd eene kleine verzameling ten gebuike der studenten zamengesteld, terwijl andere dubletten voor de vorming van afzonderlijke kenteeken- en kristalverzamelingen werden gereserveerd.

De petrologische, geologische en paleontologische verzamelingen konden bij gemis van de noodige kasten niet op orde worden gebragt.

Voor zoover hem dit mogelijk was, heeft de directeur, de hoogleeraar in de geologie en mineralogie, in korten tijd veel tot stand gebragt, en al blijft er nog niet weinig te doen over om de verzameling goed bruikbaar te maken, bij de praktische oefeningen en de studie waren de studenten reeds in staat veel nut te trekken uit de verzamelingen, toestellen en gereedschappen der inrigting.

Sterrekundige verzameling. De onvoldoende toestand,

waarin deze verzameling van astronomische werktuigen verkeert, is oorzaak dat nog niet veel gebruik daarvan gemaakt is, en dat zij ook slechts zeer geringe diensten kan bewijzen.

Pharmaceutisch laboratorium. Deze inrigting, sedert 8 Februarij 1881 in gebruik genomen, voldoet naar het oordeel van haren directeur, den hoogleeraar in de arts-nijbereikende, aan alle eischen, welke het pharmaceutisch en toxicologisch onderwijs kan stellen. Met zijne ruime en hooge vertrekken, en met zijne hulpmiddelen van allerlei aard maakt het laboratorium een aangename indruk. Men meende, dat het aantal toekomstige apothekers aan de Groningsche Universiteit ongetwijfeld zou toenemen, indien deskundigen van elders met de inrigting in kennis werden gesteld. Tot dit laatste heeft zich eene gelegenheid aangeboden door het houden der pharmaceutische examens te Groningen.

Dagelijks bestaat er voor de studenten gelegenheid zich te oefenen. Zoowel bij het onderwijs als bij de praktische oefeningen werd gebruik gemaakt van de instrumenten, waarvan de altijd nog geringe hoeveelheid langzamerhand kan worden uitgebreid.

Verzameling van plaatwerken en kaarten. Deze voorwerpen, ten gebuike van de litterarische faculteit, bevinden zich gedeeltelijk in het universiteitsgebouw, gedeeltelijk in een lokaal der bibliotheek. Zij hebben dienst gedaan voor het onderwijs.

§ 2. GEMEENTELIJKE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM.

a. Collatie van Curatoren.

Een van de twee door den Gemeenteraad benoemde Curatoren, dr. J. H. VAN DEN BROEK, die van woonplaats veranderde, vroeg en bekwam een eervol ontslag als Curator, met ingang van 16 October 1880. In de daardoor ontstane vacature voorzagt de Gemeenteraad door de keuze van jhr. mr. J. W. M. SCHORER, Commissaris des Konings in Noordholland, die deze benoeming aannam en op 3 Januarij 1881 de betrekking van Curator heeft aanvaard.

b. Onderwijzend personeel.

Mr. G. A. VAN HAMEL, in de plaats van den hoogleeraar BRUSA benoemd tot hoogleeraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid tot het geven van onderwijs in het strafregt, de strafvordering en de wijsbegeerte van het regt, aanvaardde zijn ambt op 24 September 1880 met het houden eener rede over: «De grenzen der heerschappij van het strafregt.»

Tot hoogleeraar voor het burgerlijk regt en de burgerlijke rechtsvordering werd tegen 1 October 1881 benoemd mr. J. P. MOLTZER, ter vervanging van den hoogleeraar PIJNACKER HORDIJK, aan wien met ingang van 1 September 1881 op zijn verzoek eervol ontslag werd verleend, na zijne benoeming tot hoogleeraar aan de Universiteit te Utrecht. De hoogleeraar MOLTZER heeft in den aanvang van den nieuwen cursus zijn ambt aanvaard.

In de faculteit der geneeskunde bekwam dr. CHANFLERY van IJSSSELSTEIN met 1 Maart eervol ontslag als hoogleeraar in de ziekte- en geneeskunde, en werd tevens benoemd tot buitengewoon hoogleeraar tot het geven van onderwijs over huidziekten.

In de plaats van den hoogleeraar LEHMAN, in Augustus 1880 overleden, werd tot hoogleeraar in de verloskunde benoemd dr. G. H. VAN DER MEY JR., privaat docent en assistent, die op 1 Mei 1881 deze betrekking aanvaardde.

Dr. HUGO DE VRIES, buitengewoon hoogleeraar in de botanie, werd benoemd tot gewoon hoogleeraar in de faculteit der wis- en natuurkunde, en aanvaardde dat ambt op 16 Maart 1881.

Ter vervanging van den heer C. C. SEPP werd tot assistent bij de chirurgische polikliniek dr. G. TER MEULEN benoemd, en, ter vervanging van dr. P. J. BARNOUW, tot assistent bij het onderwijs in de verloskunde de heer

G. W. JUHL. Ten gevolge zijner benoeming tot hoogleeraar hield dr. G. VAN DER MEY JR. op, adsisistent te zijn bij de gynaecologische kliniek.

Nog werden benoemd tot adsisistenten bij de anatomie de heeren E. DUBOIS en J. ROTGANS, bij de kliniek der huidziekten dr. A. J. MUNNICH, bij de adontiatrische polikliniek de heer J. E. GREVERS.

Tot tweede adsisistent bij het scheikundig laboratorium werd, in de plaats van de heer H. FABER, benoemd de heer J. POHL. De tweede adsisistent aan het pharmaceutisch laboratorium, de heer W. ALBERDA VAN EKENSTEIN, werd in de plaats van den heer G. P. VRIENS tot eerste adsisistent benoemd, en als tweede adsisistent vervangen door den heer H. VAN DER SLEEN.

Deze veranderingen waren grootendeels het gevolg daarvan, dat de meeste adsisistenten slechts voor één jaar worden aangesteld.

De hoogleeraar PLINACKER HORDIJK was voor het studiejaar 1880—1881 rector magnificus en de hoogleeraar VERDAM secretaris van den Senaat. Assessoren waren de hoogleeraren OUDEMANS, HOEKSTRA, PLACE en NABER.

De besturen der faculteiten waren zamengesteld als volgt. Faculteit der godgeleerdheid: de hoogleeraar DE HOOP SCHEFFER, voorzitter, de hoogleeraar VAN TOORENBERGEN, secretaris; faculteit der regtsgeleerdheid: de hoogleeraar N. G. PIERSON, voorzitter, de hoogleeraar VAN HAMEL, secretaris; faculteit der geneeskunde: de hoogleeraar HERTZ, voorzitter, de hoogleeraar STOKVIS, secretaris; faculteit der wis- en natuurkunde: de hoogleeraar GUNNING, voorzitter, de hoogleeraar VAN 'T HOFF, secretaris; faculteit der letteren en wijsbegeerte: de hoogleeraar MATTHES, voorzitter, de hoogleeraar BELLAAR SPRUIT, secretaris.

De hoogleeraar C. A. J. A. OUDEMANS werd secretaris van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen. Overigens werden geen andere ambten of bedieningen dan de in het vorige verslag vermelde door de hoogleeraren en docenten waargenomen.

De aftredende rector magnificus, dr. HOEKSTRA, droeg den 20sten September 1880 het rectoraat over aan den hoogleeraar PLINACKER HORDIJK, en hield daarbij eene rede over »Optimisme en Pessimisme."

c. Studenten.

Ingeschreven.	Tegen betaling van:
* 195	f 200
21	100
76	120
1	105
37	90
† 27	60
2	45
79	30
2	15
§ 440	

* 216 civiele studenten, die, de vereischte bijdrage gestort hebbende, aanspraak hebben op inschrijving in het album studiosorum, maar die aanspraak niet altijd doen gelden. Met de uitdrukking »ingeschreven" wordt bedoeld een inschrijving bij den Secretaris van Curatoren, bij wien de bijdragen gestort worden, niet de officiele in het album studiosorum.

† 224 hoorders, die, omdat zij de volle bijdrage niet gestort hebben, op inschrijving in het album studiosorum geen aanspraak hebben.

§ Dit cijfer van 440 overtreft met 60 dat van het voorgaande jaar, toen het 380 (191 civiele studenten en 189 hoorders) bedroeg. De opbrengst van f 49 095 in het studiejaar 1879/80 klom dit jaar tot f 57 095.

Het aantal militaire studenten bedroeg 162; voor hen is eene som van f 32 400 in de gemeentekas gestort. Zij worden in het album ingeschreven.

Het geheele cijfer van studenten (civiele en militaire) en hoorders bedroeg alzoo 602, en het geheele bedrag der voor het bijwonen der lessen gestorte gelden f 90 165.

Aan examengeld werd f 5100 door 102 personen gestort.

Ingeschreven in het album studiosorum:

Bij de faculteit der:	Godgeleerdheid.	Regtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en natuurkunde.	Letteren en wijsbegeerte.	Totaal.
Voor den 1sten keer	5	23	62	11	4	105
» » 2den »	7	4	31	4	1	47
» » 3den »	4	5	21	2	1	33
» » 4den »	1	2	151	3	1	158
Totaal	17	34	265	20	7	343

Inschrijving of recensie is dus verzuimd door 35 van de 378 studenten. Het voorgaande jaar bedroeg dit aantal 53 van de 388.

De volgende tabel geeft een overzicht van alle ingeschreven studenten en hoorders.

Ingeschreven voor:	Godgeleerdheid.	Rechtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en natuurkunde.	Letteren en wijsbegeerte.	Totaal.
alle lessen.	21	35	292	22	8	378
vier >	—	6	—	31	19	56
drie >	—	19	20	11	8	58
twee >	—	1	7	10	12	30
éene les	—	3	11	37	49	100
TOTAAL	21	64	330	111	96	622

Het in deze tabel opgegevene getal verschilt, doch slechts schijnbaar, van het hierboven opgegevene, omdat hoorders die lessen in verschillende faculteiten bijwoonden, hier meer dan eenmaal en naar gelang van het aantal faculteiten, waarin zij de lessen bijwoonden, voorkomen.

d. Omvang van het onderwijs.

De volgende tabel bevat een opgave der lessen die aangekondigd, maar wegens verschillende omstandigheden niet gegeven zijn:

Hoogleraren.	Niet gegeven les.	Reden van verhindering.
A. D. Loman.	Theologische encyclopaedie.	Geen toehoorders.
J. G. de Hoop Scheffer.	Exegese van het Nieuwe Testament.	Idem.
N. G. Pierson.	Statistiek.	Idem.
M. Fürbringer.	Embryologische oefeningen.	Gebrek aan localiteit.
C. L. Wurfain.	Otiatrie (door den privatdocent dr. Guye werd hierin voorzien.)	Ziekte van den hoogleraar.
J. H. van 't Hoff.	Theoretische scheikunde.	Geen toehoorders.
W. Berlin.	Praktische oefeningen.	Tijdelijk ontbreken van eene goede gelegenheid.
J. Verdam.	Gothisch (voor meergevorderden.)	Geen toehoorders.

Daarentegen werden eenige lessen en private colleges gegeven, die niet aangekondigd waren. Zij zijn opgenomen in het volgende overzicht:

Hoogleraar.	Niet aangekondigde doch gegeven les.
A. D. Loman.	Kritiek der Paulinische brieven (één uur per week). Tekstkritiek van het Nieuwe Testament (één uur per week, na de Paaschvacantie).
P. D. Chantepie de la Saussaye.	Beide hoogleraren voorzagen, in uitzigt op eene definitieve regeling, in het onderwijs, vereischt voor de studenten, die zich voor de Evangelisedienst in de Hervormde kerk voorbereiden.
J. J. van Toorenenbergen.	
M. Cohn.	Repetities in het Romeinsche regt.
G. A. van Hamel.	Behalve zijne gewone lessen over strafregt en strafvordering, die nog geene van alle op de series lectionum konden worden aangekondigd, gaf deze hoogleraar vóór de Kerstvacantie nog één uur 's weeks eene buitengewone les voor de studenten, die spoedig het doctoraal examen wenschten te doen, en die sinds het vertrek van den hoogleraar Brusa van onderwijs in genoemde vakken waren verstoken geweest.
M. Fürbringer.	Anatomische demonstratiën van het centrale zenuwstelsel (voor een klein aantal meergevorderde studenten).

Hoogleraar.	Niet aangekondigde doch gegeven les.
W. Berlin.	Pharmaceutische dierkunde (één uur 's weeks na de Paaschvacantie).
J. D. van der Waals.	Moleculairtheorieën (één uur 's weeks, voor chemici). Responsie-college, physica (één uur 's weeks, gedurende een halfjaar, voor medici).
A. J. van Pesch.	Trigonometrie (2 uur 's weeks). Elliptische functiën (gedurende een half jaar één uur 's weeks).
A. Pierson.	Stijl en voordragt (na de Paaschvacantie één uur 's weeks).
J. C. Matthes.	Geschiedenis van de Israëlitische letterkunde. Exegese van het Oude Testament (beide lessen één uur 's weeks).

De lessen werden alle gegeven in de Nederlandsche taal, behalve de lessen van den hoogleeraar NABER, die in het Latijn, en de lessen over anatomie en embryologie van den hoogleeraar FÜRBRINGER, die over speciële pathologie en therapie van den hoogleeraar HERTZ, en die over hygiëne van den hoogleeraar FORSTER, die alle in het Hoogduitsch werden gegeven.

De volgende tabellen bevatten een overzicht der gegeven en op de series aangekondigde lessen.

1. The first part of the book is devoted to a general introduction to the subject of the history of the world, and to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	2. The second part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	3. The third part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.
4. The fourth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	5. The fifth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	6. The sixth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.
7. The seventh part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	8. The eighth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	9. The ninth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.
10. The tenth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	11. The eleventh part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	12. The twelfth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.
13. The thirteenth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	14. The fourteenth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	15. The fifteenth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.
16. The sixteenth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	17. The seventeenth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	18. The eighteenth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.
19. The nineteenth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	20. The twentieth part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.	21. The twenty-first part of the book is devoted to a description of the various methods which have been employed by historians in the collection and arrangement of their materials.

Naam van den hoogleraar, lector of privaat docent.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	<i>Faculteit der godgeleerdheid.</i>		
S. Hoekstra Bz.	Godsdienstwijsbegeerte.	3	Methode, kritiek der bewijzen voor het bestaan van God.
	Zedekunde en geschiedenis der zedeleer.	3	Metaphysische grondslagen van het zedelijk bewustzijn. Loca selecta. Geschiedenis der vóór-Christelijke periode.
A. D. Loman.	Geschiedenis der Christelijke leerstellingen.	2	Eerste tijdvak van het Concilie van Nicaea.
	Geschiedenis van den canon des N. T.	1 om de veertien dagen.	—
J. G. de Hoop Scheffer.	Oud-christelijke letterkunde.	2	Overzicht der 4 hoofdbrieven van Paulus. Deuterocanonische en apocryphe litteratuur. Patres apostolici.
J. G. D. Martens.	Exegese van het N. T.	2	Loca selecta uit de Evangelien.
P. D. Chantepie de la Saussaye.	Geschiedenis der godsdiensten.	3	Godsdienst der Grieken en Romeinen.
	Idem der leer van God.	1	
J. J. van Toorenbergen.	Geschiedenis des Christendoms.	5	De eerste eeuw (1 uur). Geschiedenis der Catholieke Kerk tot op Constantijn (2 uur). Historiographie (2 uur).
J. C. Matthes.	Israëlitische letterkunde.	1	Pentateuch.
	Exegese van het O. T.	1	Jona; Samuel II; Daniël VII; Zach. IV.
	<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>		
C. Pijnacker Hordijk.	Burgerlijk regt.	4	Historische inleiding. Algemeen deel. Burg. Wetb. 2de Boek.
	Nederlandsche regtsgeschiedenis.	2	Oudste tijden. Perioden der Volksregten. Rechtsbronnen tot 1795. Verklaring van de Groot's Inleiding tot de Holl. Regtsgeleerdheid.
L. de Hartog.	Encyclopaedie van het regt.	2	Algem. inl. tot de regtswetensch. Historia juris externa.
	Staatsregt.	3	Philosophische en historische inleiding tot het staatsregt. Gesch. der Ned. staatsregeling. Ned. staatsregt, grondgebied en inwoners. Organisatie der staatsmagten, Burgersch. regten. Wetgeving. Kon. besluiten. Parlem. regeringsvorm.
	Volkenregt.	2	Algem. overz. v. h. volkenregt.
	Administratief regt.	3	Begrip van adm. regt. Organisatie der staatsambten. Decentralisatie. Adm. bemoeijingen met de gezondheid, de intellectuele en de oeconomische belangen der ingezetenen.
N. G. Pierson.	Staathuishoudkunde (candidaats-college).	2	Algem. overz. der wetensch.
	Staathuishoudkunde (doctoraal-college).	eerst 1 later 2.	Financiële politiek.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
4	—	neen.	
3	—	neen.	
2	—	neen.	
2	—	neen.	
4	—	neen.	
4	ja.		
4	—	neen.	
4	ja.		
4	ja.		
4	ja.		
8 à 10	ja.		
5	—	neen.	
18	—	neen.	
7	—	neen.	
2	—	neen.	
2	—	neen.	
18	—	neen.	
6	—	neen.	

Naam van den hoogleraar, lector of privaat docent.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
Max Cohn.	Historia, Institutiones Juris Romani.	7	Inl. Schets der Rom. staatsinstellingen. Geschieden beginselen van het Rom. privaatrecht, in verband met post-Justiniaansche ontwikkeling. Schets van het classieke Rom. civiel proces.
T. M. C. Asser (buitengewoon hoogleraar).	Handelsregt.	3	Inleiding. Gesch. en omvang der wetensch. Koopheden. Vennootschappen van koop-handel. Algem. beginselen v. assurantiereg. Contract van zeassurantiën. Averijen.
	Internationaal privaatrecht.	1	Het burgerlijk regt uit een internationaal oogpunt beschouwd.
G. A. van Hamel.	Strafrecht.	3	Theor. en hist. inleiding. Algem. deel, in verband met de bestaande en aanstaande Ned. wetgeving.
	Strafvordering.	—	Algem. inleiding. Schets van strafvordering. Overz. van den gang v. h. Nederl. straf-proces. Leer van het bewijs; inhoud en vormen der regterlijke uitspraak.
	<i>Faculteit der geneeskunde.</i>		
J. W. R. Tilanus.	Chirurgische kliniek.	7	—
	Operatieve heelkundige demonstratiën.	2	—
	Operatieve heelkundige oefeningen.	6	—
	Verband- en instrumentleer	2	—
	Poliklinieken.	3	—
H. D. J. J. Hertz.	Speciële pathologie en therapie.	3	Long-, hart- en zenuwziekten.
	Medische kliniek.	4	—
	Medische polikliniek.	1	—
T. Place.	Physiologie en histologie.	6	Bloedsomloop, zintuigen, centraal zenuwstelsel; algemeene physiologie der zenuwen; Spijsvertering.
	Cursus voor praktische microscopie.	8	—
	Cursus voor physiologische chemie.	8	—
C. L. Wurfbain.	Chirurgische kliniek en speciële chirurgie.	6	—
	Theoretische chirurgie.	2	—
B. J. Stokvis.	Algemeene pathologie.	2½	Algemeene nosologie, pathogenie en aetiologie; algemeene diagnostiek (slechts ten deele).
	Geneesmiddelen.	2	Locaal en algemeen werkende middelen (uitgezonderd alterantia en martialia.)
C. H. Kuhn.	Algemeene pathologische anatomie.	3	Inleiding; involutiën (ten deele); necrose evolutiën; speciële oncologie.
	Pathologische anatomische diagnostiek en obductietechniek.	2	—

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
18			
12	ja.	—	Ook bestaat er voor de studenten steeds gelegenheid vragen tot den hoogleeraar te rigten.
12	ja.		
12	—	neen.	Geene der lessen van den hoogleeraar van Hamel, die eerst den 24sten September 1880 zijn ambt aanvaardde, was op de series lectionum aangekondigd.
8	—	neen.	
40	ja.		
40	—	neen.	
50	ja.		
40	—	neen.	
6	ja.		
60	—	neen.	Van de Kerstvacantie tot het einde van den cursus, vier uren per week.
40			
20			
60	ja.		
40	—	—	Tot aan de Kerstvacantie
40	—	—	Van de Kerstvacantie tot aan de Paaschvacantie.
30 à 40	ja.		
25	ja.		
30 à 40	—	neen.	
30	—	neen.	
45	—	neen.	
35	ja.	—	Voor meergevorderden; tot aan de Paaschvacantie.

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
C. H. Kuhn.	Praktische pathologische histologie.	4	—
	Pathologische anatomie der nieren.	1	—
	Medicina forensis.	1	Formeel gedeelte en praktische oefening.
	Pathologisch-anatomische demonstratiën.	2	—
	Investigationes cadaverum.	4	—
	„ „	1	—
	Helminthologie.	1	—
J. Forster.	Gezondheidsleer in verband met medische politie.	2	Voeding en voedingsmiddelen, drinkwater, gisting en rotting, lucht, kleeding, woning, bodem, afval, lijken, verspreiding van smetstoffen en ontsmetting (ten deele).
	Oefening in het laboratorium Speciële hygiëne-onderzoekingen.	4 —	— —
M. Fürbringer.	Anatomie.	6	Osteologie en syndesmologie, myologie, splanchnologie, angiologie en neurologie in verband met de speciële ontwikkeling der organen.
	Ontogenie.	3	Vergelijkende ontwikkelingsgeschiedenis van den mensch.
	Praktische anatomische oefeningen.	40	Praepareren van gewrigten, spieren, ingewanden, vaten en zenuwen, topograph. praeparaten maken der belangrijkste lichaamsdeelen, topograph. praep. maken van de pasgeborenen.
G. H. van der Meij.	Obstetrie.	3	Physiologie der zwangerschap en der baring (gedeeltelijk).
	Verloskundige kliniek.	4	—
	Gynaecologische polikliniek.	2	—
J. L. Chanfleury van IJsselsteijn (tot 1 Maart gewoon, daarna buitengewoon hoogleeraar).	Huidziekten.	2	Acute contagieuse en niet contagieuse huidziekten; chronische huidziekten; parasitaire huidziekten; serophuliden en gedeeltelijk syphiliden.
	Kliniek, een enkele keer; polikliniek, geregeld.	2	—
A. H. Israëls.	Geschiedenis der geneeskunde.	2	—
W. M. Gunning.	Oogheekkundige kliniek.	2	Demonstratiën en bespreking der versch. oogziekten, op de polikliniek en op de stationnaire afdeling van ooglijders waargenomen.
	Oogheekkundige polikliniek en operatieler.	2	—
	Oogspiegelcursus.	4	—
P. K. Pel. (lector).	Kliniek acute infectieziekten.	1	—
	Physische diagnostiek.	3	—
	Polikliniek keelziekten.	1	—

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
2 groepen elk van 20.	ja.	—	Cursus voor meergevorderden; tot einde Januarij.
40	—	neen.	Van einde Januarij tot het einde van den cursus.
40	—	neen.	Na de Paaschvacantie (responsie bij de praktische oefening).
65	—	neen.	Privatissimum; na de Paaschvacantie 6 uren.
3 groepen elk van 17.	ja.	—	
30	—	—	Publiek; voor eerstbeginnenden, tot aan de Paaschvacantie.
30	—	neen.	Na de Paaschvacantie.
20 à 30	—	neen.	
9	ja.	—	
6	—	—	
70	—	neen.	
50	—	neen.	Van 't begin van Maart tot het einde van den cursus.
65 (91 waren ingeschreven en ontvingen praeparaten.)	—	—	
40	—	neen.	Sinds 1 Mei 1881.
8	ja.	—	Idem.
8	ja.	—	Idem.
50 à 60	—	neen.	
40 à 50	ja.	—	
In 't begin 40 à 50 later 12.	—	neen.	Na de Paaschvacantie ook afzonderlijke geschiedenis der ziekten.
30 à 40	—	neen.	
30 à 40	—	—	
50	—	—	De oogspiegelcursus werd door groepen van 6 à 7 studenten gevolgd; door elke groep twee uren 's weeks gedurende 6 weken.
30 *	ja.	—	• Van de Kerstvacantie af verdeeld in groepen van 8—10, elk gedurende 6 weken.
60	ja.	—	
6	—	—	

Naam van den hoogleraar, lector of privaat docent.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
M. W. C. Gori. (lector).	Militaire hygiëne.	1	Militair-geneesk. onderzoek. Geneesk. dienst te veld en in de nieuwe waterlinie. Ge- neesk. legerverpleging.
A. A. G. Guye. (privaat docent).	Polikliniek otiatrie.	2	—
	Oorziekte en oorheelkunde.	2	—
P. F. J. ter Maten. (privaat docent).	Polikliniek keelziekten.	1	—
A. de Jong. (privaat docent).	Psychiatrie.	2	Klinische voordragten. Anatomie en physio- logie van het zenuwstelsel.
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>			
J. W. Gunning.	Chemia pharmaceutica.	5	De Corpora chemica der Pharmacopoea Neerl. Ed. II.
	Chemia analytica.	1	Qualitatieve en quantitatieve analyse van meer complexe anorganische en organische stoffen. Pharmaceutische en hygiënische onderzoekingen als toepassing daarvan.
	Toxicologie.	1	Geregte scheikunde. Formeel gedeelte, geregte scheikundige behandeling van metallische vergiften, alcoholen houdende vergiften, cyaan-vergiften, phosphorus.
	Organische chemie.	1	Elementair-analyse, koolhydraten, albumi- naten, fermentatie-werkingen.
	Praktische oefeningen in het laboratorium.	42	Betreffende de bovengenoemde onderwerpen.
C. A. J. A. Oudemans.	Algemeene plantenkunde.	4	Systematiek der phanerogamen (rhoedinae- stysterophyta). Systematiek der crypto- gamen (fungi bryanae en vaatcryph.) Morphologie (bloem, vrucht, zaad).
	Pharmacognosie en pharmaceuti- sche botanie.	2	Bloemen, vruchten, zaden, gommen, harzen, balsems enz. en dierl. voortbrengselen.
	Dito voor meergevorderden.	2	Verschillende onderwerpen.
	Prakt. les in micr. pharm.	3	—
C. J. Matthes.	Mechanica.	3	Cinematiek volgens Somoff.
	Theor. astronomie.	2	—
	Waarschijnlijkheidsrekening.	1	Methode der kleinste quadraten.
	Stereometrie en bolvormige drie- hoeksmeting.	2	—
W. Berlin.	Dierkunde.	4	—
	Vergelijkende anatomie.	5	—
J. D. van der Waals.	Proefonderv. natuurkunde.	4	Licht en electriciteit.
	Mathem. physica.	4	Licht.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
10	—	neen.	
2 à 3	ja.		
12	—	—	In de plaats van den hoogleeraar Wurfbain, in de laatste maanden door ziekte verhinderd.
—	—	—	Niet door studenten, wel door doctoren bijgewoond.
28	—	—	Na de Kerstvacantie slechts 1 uur per week door gebrek aan een geschikt uur.
20	—	neen.	
16	—	neen.	
16	—	neen.	
100	—	neen.	
118	—	—	Van de Paaschvacantie tot aan het eind van den cursus één uur responsie per week.
40	—	neen.	
15	ja.		
5			
3	ja.		
3	ja.		
4	ja.		
12	—	neen.	
60	—	neen.	
6	ja.		
100	—	neen.	
2	ja.		

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
A. J. van Pesch.	Hoogere algebra en differentiaal rekening.	4	Hoogere magtsvergelijkingen, reeksen, imaginaire functies, differentiaal rekening.
	Analytische meetkunde.	2	Regte lijn, lijnen v. d. 2e graad.
	Beschrijvende »	2	Scheeve oppervlakken, lichtlijnen.
	Integraal-rekening.	2	Onbepaalde integralen, repetitie diff. rekening.
H. de Vries (tot 16 Maart buitengewoon, daarna gewoon hoogleeraar).	Exper. plantenphysiologie.	2	In den geheelen omvang.
	Planten-anatomie.	1	dito.
	Oefeningen in de microscopie.	9	dito.
	Practicum physiologie.	3	dito.
W. Stoeder, (buitengewoon hoogleeraar).	Galenische pharmacie.	1	Galenica der Pharm. Neerl. II. Geschiedenis der Nederl. Pharm.
	Praktijk der galenica.	12	Galenische praeparaten, onderzoek van genees- middelen.
	Recepteerkunde.	1	Artsenijvormen. Apotheek.
	Praktijk der recepteerkunde.	10	Bereiding der dispenseervormen.
J. H. van 't Hoff.	Syst. scheikunde.	5	Scheikunde der versch. elementen. Na Paschen die der koolstofverbindingen.
	Cristallographie.	1	Geometr. en phys. eigenschappen der kristallen.
	Mineralogie.	1	Methode der mineralogie.
	Geologie.	1	Physiogr. petrogr. en dynam. geol.
	Praktische oefeningen.	6	Beginnels van qual. onderzoek enz.
	Dito voor meergevorderden.	—	—
	<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>		
T. T. H. Jorissen.	Algemeene geschiedenis.	4	Gesch. v. Engeland van 1660—1740.
	Vaderlandsche »	2	De partijen in de 17e eeuw.
	Politieke »	2	Eenige hoofdstukken uit de gesch. van voor- name staatscoll. der Republiek.
S. A. Naber.	Latijn.	4	Horatius (Satyrae); Cicero (Pro Sestio); Tacitus (Annales).
	Grieksch.	4	Homerus (Ilias); Plato (Protagoras); Euripides (Iphigenia Taurica).
	» voor candidaten.	2	Lucianus; Aristophanes.
A. Pierson.	Tragedies van Schakespeare.	1	Historische stukken.
	Fransche letterkunde.	2	De achttiende eeuw.
	Duitsche »	1	De nieuwere tijd.
	Kunstgeschiedenis.	2	De drie eerste perioden der Gr. kunst.
J. C. Matthes.	Hebreeuwsche taal.	3	Lezen van het Oude Testament.
	Israëlitische antiquiteiten.	3	Het regt. De Priesters.
	Beginnels v. h. Arabisch.	2	—

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
8 *	—	neen.	1 * Hoorderes.
8 **	—	neen.	1 ** Hoorderes.
3	—	neen.	
3	ja.		
100	—	neen.	
100	—	neen.	
40	ja.	—	Prakticanten in 3 groepen verdeeld.
3	ja.		
15			
15	ja.	—	Pharmaceutische studenten in groepen verdeeld.
15			
75	ja.	—	Pharmaceutische en med. studenten in groepen verdeeld.
100	—	neen.	
6	—	neen.	Aan dezen cursus is een gelegenheid tot praktische oefening verbonden.
12	ja.		
2	—	neen.	
70	—	—	Prakticanten in twee groepen verdeeld.
2			
± 20	—	neen.	
6	—	neen.	
5	—	neen.	
± 35	ja.		
± 35	ja.		
5	ja.		
5	—	neen.	
10	—	neen.	
10	—	neen.	
6	—	neen.	
14	ja.		
14	ja.		
7	ja.	—	In de 2de helft van het akademiejaar.

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
C. M. Kan.	Physische geographie.	2	Klimaat.
	Politische	2	Oostenrijk, Hongarije en Rusland.
	Land- en volkenkunde van den Indischen Archipel.	2	Algem. overz. (bevolking), Borneo in 't bijzonder.
	Ontdekkings-geschiedenis.	2	Afrika na 1870.
C. Bellaar Spruijt.	Gesch. der Grieksche philosophie.	3	Inleiding over de vóór-Aristotelische philosophie. Aristoteles. De Stoïcijnen.
	Psychologie.	3	Vergelijkende beschouwing van de bij zoogenaamde psychologische onderzoeken gebruikte methoden en verkregen resultaten.
	Logica.	3	De formele logica. Sophismen.
J. Verdam.	Nederlandsche taal.	3	Klankverschuiving. Uitwendige geschiedenis der Ned. woordvorming door klankwisseling.
	Zeventiende-eeuwsch Nederl.	2	Vondel, »Adam in ballingschap"; Huijghens, »Oogentroost".
	Middennederlandsch.	3	Floris en Blancefloer; Bloeml. v. Verwijs.
	Gothisch.	2	Evangelie van Mattheus.
J. M. J. Valetón.	Romeinsche Antiquiteiten.	4	Koningstijd en Republiek.
	Oude geschiedenis.	2	Geschiedenis van Italië tot 241 v. Chr.
N. J. B. Kappeijne van de Coppello, (buitengewoon hoogleeraar).	Attische antiquiteiten.	2	Gesch. v. d. ontwikkeling der Attische staatsinstellingen tot 411 v. Chr.
	Gesch. der paedagogiek.	2	Oostersche volken en Grieken.
	Paedagogische oefeningen.	3	—
J. C. G. Boot, (buitengewoon hoogleeraar).	Latijn.	2	Cicero, Brutus, Virgilius (Georgica), Rutilius, Numatianus (De reditu suo), Dialogus de oratoribus.
J. S. Speijer. (lector).	Sanskriet voor beginnenden.	2	Grammatica.
	» » meergevorderden.	2	Çakuntalo; stukken uit Boethlinks Chrestomathie.
	Beginnelen der vergelijkende grammatica.	1 (2)	Phonologie. Vorming der casus.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		A A N M E R K I N G E N.
	Ja.	Neen.	
19	—	neen.	
16	—	neen.	
19	—	neen.	
14	—	neen.	
9	—	neen.	
5	—	neen.	In 't 1ste halfjaar van den cursus.
7	ja.	—	Idem.
32	—	neen.	Huijghen's » Oogentroost" en Verwijs' « Bloemlezing" werden behandeld met 20 niet-studenten; elk onderwerp 1 uur per week.
35	ja.		
35	ja.		
2	ja.		
25	—	neen.	
3	—	neen.	
4	—	neen.	
2	—	neen.	
3 (1)	—	—	(1) 2 Candidaten in de letteren, 1 in de wiskunde.
6	ja.		
2 (later 1)	ja.		
1	ja.		
3	—	neen.	(2) Wegens gebrek aan tijd kon er geen tweede uur aan dit onderwerp besteed worden.

c. *Uitskomsten van het onderwijs.*

Door de hoogleeraren, lectoren en privaats-docenten van alle faculteiten werden de mate van ontwikkeling en de verkregen kennis der studenten, voor de eerste maal onder hun gehoor, over het algemeen voldoende en bevredigend

geacht. De vorderingen der studenten in vergelijking met vorige jaren gaven in geene der faculteiten aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

In de volgende tabellen wordt de uitslag der examens en promotiën vermeld.

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

	Candidaats-examens.		AANMERKINGEN.
	1ste gedeelte.	2de gedeelte.	
Aantal	4	1	
Geslaagd cum laude	—	—	
Geslaagd	4	1	
Afgewezen	—	—	

FACULTEIT DER REGTSGELEERDHEID.

	Candidaats-examens.	Doctoraalexamens.		Promotiën.		Aanmerkingen.
		Regtswetenschap.	Staatswetenschap.	Regtswetenschap.	Staatswetenschap.	
Aantal	10 1)	13 2)	—	5 3)	1 4)	1) Hiervan 2 voor de 2de maal.
Geslaagd cum laude.	1	—	—	—	1	2) Hiervan 2 voor de 2de maal.
Geslaagd	7	13	—	5	—	3) Hiervan 1 publiek.
Afgewezen	2	—	—	—	—	4) Publiek.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

	Candidaats-examens.	Doctoraal-examens.	Promotiën in de geneeskunde.	Aanmerkingen.
Aantal	20 (1)	20 (2)	4	(1) Hiervan 4 voor de 2de, 2 voor de 3de en 1 voor de 4de maal.
Geslaagd cum laude . .	—	1	1	(2) Hiervan 6 voor de 2de, en 1 voor de 3de maal.
Geslaagd	15	10	3	(3) Hiervan trokken zich 6 vóór het einde van het examen terug.
Afgewezen	5	9 (3)	—	

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

	Mathesis-examens.	Propaedeutische examens.	Candidaats-examens.		Doctoraal examens in artsnijbe-reidkunde.	Promotiën in de wis- en natuurkunde.	Aanmerkingen.
			Plant- en dierkunde.	Artsenijbe-reidkunde.			
Aantal	47 (1)	16 (2)	1	1	1	1	(1) Hiervan 10 voor de 2de, en 4 voor de 3de maal.
Geslaagd cum laude	—	3	—	—	—	—	(2) Hiervan 3 voor de 2de, 1 voor 3de, en 1 voor de 4de maal.
Geslaagd	33	8	1	1	1	1	
Afgewezen	14	5	—	—	—	—	

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

	Admissie-examens.	Propaedeutische examens voor de			Candidaats-examens in de klas-sieke letter-kunde.	Doctoraal examens in de klas-sieke letter-kunde.	Aanmerkingen.
		Godge-leerdheid.	Regtsge-leerdheid.	Letteren.			
Aantal	56	5 (1)	27 (2)	2	3	2	(1) Hiervan 1 voor de 2de maal.
Geslaagd cum laude	—	—	1	—	—	—	(2) Hiervan 1 voor de 2de, en 2 voor de 3de maal.
Geslaagd.	40	3	20	—	2	2	
Afgewezen.	16	2	6	2	1	—	

Korthedshalve zijn in de hoofden dezer tabellen de examens en promotiën waarvan er geene zijn afgelegd, weggelaten; daar dezelfde examens afgelegd, en dezelfde doctoraten verkregen kunnen worden als aan de Rijks-universiteiten, wordt hiervoor verwezen naar de tabellen op blz. 48—53.

OPGAVE van de namen der gepromoveerden en van de titels hunner proefschriften.

FACULTEIT DER REGTSGELEERDHEID.

a. *Regtswetenschap.*

Dr. C. BAKE.

Stellingen.

W. F. L. GERICKE.

Laster.

P. PEELLEN.

De regeling van het grondbezit in Engeland.

J. G. POTT.

Beschouwingen over art. 37 Wetboek van Strafvordering.

J. F. FARENSBACH.

Geschiedenis van den census in het Nederlandsche Staatsrecht.

b. *Staatswetenschap.*

G. BAKE.

Beschouwingen over den Statenbond en den Bondstaat.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

Geneeskunde.

A. M. VRIJENS.

Over intraveneuse arsenik-intoxicatie.

P. J. W. DAUTZENBERG.

Over uitscheiding van aetherzwavelzuren na toediening van metoxybenzolzuur.

A. N. ERKELENS.

Over metastase van tumoren.

A. E. VERMEY.

Een geval van morbus addisonii.

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

Wis- en natuurkunde.

J. DE VRIES.

Bolsystemen.

f. *Handelingen in het belang der wetenschap.*

Dispuutgezelschappen onder leiding van hoogleraren. In de theologische faculteit bestaat een dispuutgezelschap „Reuchlin“, genaamd, onder leiding van de hoogleraren J. C. MATTHES en CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE; dit gezelschap wijdt zich aan de studie der Hebreeuwsche letterkunde en vergadert om de veertien dagen.

In de juridische faculteit bestaat geen dispuutgezelschap meer. In de tweede helft van den cursus werd evenwel door eenige studenten het verzoek gedaan tot wederoprigting eener debatingclub onder leiding van de hoogleraren der faculteit; daar evenwel tegen de inrigting dier vereeniging, zoo als zij was voorgesteld, enkele bedenkingen rezen, kwam zij in het afgeloopen studiejaar nog niet tot stand. In het gezelschap B. A. C. O. van de studenten der phi-

losophische faculteit, onder leiding van de hoogleeraren OUDEMANS, J. W. GUNNING, C. J. MATTHES, BERLIN, VAN DER WAALS, PLACE, DE VRIES, en VAN 'T HOFF, werden door elf leden de volgende onderwerpen behandeld: bevruchting bij planten, photographie, de aard der elementen, werking van stroomen op stroomen, vleeschetende planten, bloed en bloedsomloop bij gewervelde dieren, electrisch licht, phosphorescerende lichamen, enkele lagere zwammen, het voorkomen en den aard van den diamant, mimosapudica. Bovendien werden ook thans weder door de leden microscopische praeparaten vervaardigd en gedemonstreerd en verschillende wetenschappelijke onderwerpen behandeld.

Het pharmaceutisch dispuutgezelschap »Luctor et Emergo», onder leiding van de hoogleeraren J. W. GUNNING en SROEDER, behandelde op 14 vergaderingen de volgende onderwerpen: wateronderzoek, helesotropie, brood, spiritus, metallurgie van het ijzer, papierfabricatie, ventilatie en iets over arenikaalwater, photographie, vermes, aniline, polarisatie van het licht, kaarsenfabricatie, altaloden van het opium, beweging van planten. Deze onderwerpen werden door 9 leden en 2 donateurs van het gezelschap behandeld.

In het onder leiding van de hoogleeraren OUDEMANS, J. W. GUNNING, C. J. MATTHES, BERLIN, VAN DER WAALS, PLACE, DE VRIES, en VAN 'T HOFF staande dispuutgezelschap »Newton» werd door 10 leden behandeld over: cometen en vallende sterren, steenkolenformatie, droseraceae, cellulose en hare nitroverbinding, electrisch licht, het bepalen der moleculaire constanten, de alcoholische gisting, de wortels, de anthropomorphen, de niet-vliegende vogels.

In de litterarische faculteit bestaat een dispuutgezelschap onder leiding van dr. NABER, dat om de veertien dagen vergadert. In het afgelopen studiejaar werden door zeven candidaten in de letteren stellingen verdedigd over verbeteringen van bedorven plaatsen in Grieksche schrijvers.

Prijseragen. Op de ten vorigen jare door de theologische faculteit uitgeschreven prijsvraag, waarbij een historisch-kritisch onderzoek naar de Christenvervolgung onder Nero verlangd werd, is één antwoord ingekomen; evenzo is aan het einde van het afgelopen studiejaar één antwoord ontvangen op de ten vorigen jare door de philosophische faculteit uitgeschreven prijsvraag over de ademhaling en de stofwisseling in bloemen en vruchten. Op de door de litterarische faculteit uitgeschreven prijsvraag is geen antwoord ingekomen.

In den cursus 1880-1881 is door de juridische faculteit de volgende prijsvraag uitgeschreven: »de faculteit verlangt een uitgewerkte beoordeeling van de onderscheidene meeningen over den aard en het rechtskarakter der begrotingswetten, gegrond op de geschiedenis van het budgetrecht en getoetst aan de beginselen, zoo van het constitutionnele staatsrecht in het algemeen, als van het Nederlandsche in het bijzonder.»

De medische faculteit schreef er eene uit »over het verloop en de verspreiding der vier laatste hersenzenuwen aan den hals bij den mensch.»

Aan den student J. DE VRIES werd een eervolle vermelding toegekend voor een antwoord op de door de philosophische faculteit te Utrecht in den cursus 1878-1879 uitgeschreven mathematische prijsvraag over evenwichtsoppervlakken.

Gemeentelijke beurzen. Deze werden toegekend aan vier studenten, en wel aan één student in de regtsgeleerdheid, één in de geneeskunde, één in de wis- en natuurkunde en één in de letteren en wijsbegeerte.

g. Hulpmiddelen voor het onderwijs.

Universiteitsgebouw. Bij den aanvang van den cursus was het voormalige Oudemannenhuis, dat tot Universiteitsgebouw is verbouwd en vergroot, in zooverre gereed, dat de lessen er konden worden gegeven. Nadat nog het een en ander, dat ontbrak, was aangebragt, is men thans algemeen tevreden over den toestand van het nieuwe Universiteitsgebouw, dat met zijn fraai bin.enplein, dat door de zorg der studenten met een smaakvol borstbeeld van Minerva is versierd en waarop van gemeentewege eenige bloemparken zijn aangebragt, een waardige zetel van Minerva mag worden genoemd. Het gebrek aan beschikbare lokalen, waarover nog wel eens geklaagd wordt, zal ver-

holpen worden, zoodra het gebouw voor het hygiënisch laboratorium en de model-apotheek op de Kloveniersburgwal, gereed zal zijn.

Bibliotheek. De bibliotheek werd in Mei 1881 naar het nieuwe gebouw overgebragt en den 1sten Julij daaraanvolgende voor het publiek geopend.

De heer J. N. SCHRETERMA, oud-archivaris van Gouda, werd benoemd tot conservator-honorair, en de heer M. ROEST Mz. tot conservator van de Bibliotheca Rosenthaliana. De heer B. SCHUTTE, die naar Indië vertrok, werd vervangen door den heer H. C. DELSMAN.

Bij de opening der nieuwe bibliotheek is eene nieuwe regeling van het personeel in werking getreden.

De bibliotheek is in het afgelopen studiejaar aanzienlijk uitgebreid en met zeer kostbare verzamelingen vermeerderd. In de eerste plaats zij vernam het kostbaar geschenk van de heeren GEORGE ROSENTHAL, dr. J. COHEN en mr. J. A. LEVY en hunne echtgenooten, die de vermaarde boekerij van Hebraica en Judaica, nagelaten door hunnen vader en behuwdvader, den zeergelerden heer L. ROSENTHAL, in 1868 te Hannover overleden, aan de gemeente Amsterdam ten behoeve van de bibliotheek der Universiteit hebben aangeboden. Deze boekerij, eene der rijkste in hare soort, bevat meer dan 6000 gedrukte en gescreven werken. Overeenkomstig de bij de schenking gestelde voorwaarden, zou in het nieuwe gebouw een afzonderlijke zaal worden ingerigt, waarin deze »Bibliotheca Rosenthaliana» opgenomen en voor alle belangstellenden opengesteld zal worden.

De afdeling »geneeskunde» werd aanzienlijk verrijkt door de uitgebreide bibliotheek van het Genootschap ter bevordering der natuur-, genees- en heelkunde, die in haar geheel aan de gemeente Amsterdam in eigendom werd overgedragen. Mevrouw de weduwe J. LEHMANN voegde de bibliotheek van wijlen haren echtgenoot, den hoogleeraar in de verloskunde, hieraan toe. Beide verzamelingen omvatten meer dan 10 000 boekdeelen.

Mede werd ten geschenke ontvangen de boekerij van wijlen den hoogleeraar dr. VAN GEUNTS. Mr. G. SCHIMMELPENNING vermaakte aan de bibliotheek zijne hoogst belangrijke verzamelingen van Jesuïtische en Antjesuïtische werken en van »Poetae latini recentiores.»

In het jaartal zijn in 1880 1228 boekwerken ingescreven, waaronder vele geschenken. De titels werden bekend gemaakt in de gewone bulletins, waarvan 30 zijn verschenen, thans naar de verschillende vakken ingedeeld. Voor aankoop van nieuwe en andere werken werd eene som van f 7386 besteed. Nu de verschillende vakken eenigermate zijn aangevuld met het belangrijkste wat in de laatste jaren is verschenen, konden grootere sommen besteed worden voor kostbare standaardwerken.

Curatoren gingen voort met uit de schenking van mr. C. M. J. WILLEMIER bij voorkeur zulke boeken te koopen.

Eene merkwaardige collectie kwam aan de afdeling »handschriften» ten goede, toen mr. D. DE HAAN te Haarlem aan de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der geneeskunde al de in zijn bezit zijnde handschriften en teekeningen van PETRUS CAMPER, alsmede de brieven van en aan dezen geleerde, in bruikleen schoof.

De titels van de door de laboratoria der Universiteit aangekochte boeken en tijdschriften werden in den catalogus der bibliotheek opgenomen.

Door de bruikleenen werd de bibliotheek met 318 werken verrijkt.

Het aantal tijdschriften, jaarboeken en andere periodieke geschriften is tot ruim 400 gestegen, nu ook die van het Aardrijkskundig en van het Wiskundig Genootschap daarin zijn opgenomen.

Alle boeken, die in 1878 in de bibliotheek aanwezig waren, maar waarvan de titels nog niet in den algemeenen catalogus werden opgenomen, zijn thans beschreven; even als ook voor het grootste gedeelte de meer dan 40 000 oude en nieuwe dissertaties en oraties.

In 1880 werd de bibliotheek door 3884 personen bezocht. Er werden 2895 boekwerken geraadpleegd en 2336 voor korter of langer tijd uitgeleend, waarvan 106 buiten de stad. Tien handschriften werden voor een wetenschappelijk doel, alle buiten Amsterdam, uitgeleend. De in de bibliotheek aanwezige Codex van Caesar werd door eenen buitenlandschen geleerde tot grondslag gebruikt voor eene nieuwe kritische uitgave van »De bello Gallico.»

Physiologisch laboratorium. Deze inrigting verkeert in goeden toestand en voldeed aan de eischen van het onderwijs. Van de gelegenheid tot praktische oefening werd door de studenten een ruim gebruik gemaakt.

Ziektekundig laboratorium. Dit verkeerde in voldoende toestand.

Grootere instrumenten werden niet aangeschaft; alleen enkele kleinere. Behalve voor het onderwijs in algemeene pathologie en geneesmiddelleer en voor oefeningen der studenten in het pathologisch chemisch onderzoek, werd het laboratorium dienstbaar gemaakt aan onderzoekingen: over de afscheiding van gepaarde zwavelzuren met de urine na gebruik van metoxybenzoezuur, over de veranderingen der maltose in het dierlijk organisme, over de scheikundige quantitative zamenstelling van sommige organen in enkele ziekte-toestanden bij den mensch, over den invloed van hooze temperaturen op de urine-afscheiding bij mensch en dier, over het voorkomen van gepaarde chloorverbindingen in de urine.

Ziektekundig-ontleedkundig laboratorium. In den toestand kwam geene verandering. Behalve de gewone werkzaamheden werden in het laboratorium enkele kleinere en twee meer omvangrijke onderzoekingen verrigt, waarvan eene over gezwellmetastase en de andere over morbus addisonii.

Ontleedkundig laboratorium en Museum Vrolik. Door de gedeeltelijke verbouwing van het anatomiegebouw heeft de inrigting eenige bruikbare lokalen gewonnen; weldra zal de verbouwing geheel voltooid en nog meer ruimte beschikbaar zijn.

Voor het verrigten van wetenschappelijke onderzoekingen bestond wegens gebrek aan geschikte lokalen en ook ten gevolge van andere ongunstige omstandigheden nog geene gelegenheid.

Ook in dit jaar dankt de inrigting aan dr. G. F. WESTERMAN, directeur van "Natura Artis Magistra", weder de vermeerdering van het materiaal voor wetenschappelijke onderzoekingen.

Het Museum en de hulpmiddelen van het laboratorium werden uitgebreid.

Heelkundig museum en laboratorium. In den toestand van het chirurgisch museum en laboratorium is sedert het vorige jaar geene vermeldenswaardige verandering gekomen. Beide verkeerden in voldoende staat.

Laboratorium voor de gezondheidsteer. Er werd een aanvang gemaakt met den bouw van een nieuw laboratorium. De hulpmiddelen werden slechts met enkele kleine werktuigen vermeerderd. Het laboratorium werd, behalve voor het onderwijs, aan eene reeks van onderzoekingen en proeven dienstbaar gemaakt, waarvan gedeeltelijk reeds resultaten konden gepubliceerd worden (zie Verslag der gezondheidscommissie te Amsterdam over het jaar 1880; Berichte der Deutsch-Chem. Gesellsch., 5e Heft 1881; en FEHLING-LIEBIG, Handwörterbuch der Chemie, III Bd.).

Natuurkundig kabinet. Tijdelijk overgebracht naar het gebouw der Universiteit, kan het natuurkundig kabinet daar slechts een gebrekkig onderkomen vinden, waarin eerst verbetering zal komen wanneer het voor deze inrigting bestemde gebouw gereed zal zijn.

Hortus botanicus. Deze inrigting voldeed ook thans weder aan de eischen van het onderwijs.

De hulpmiddelen tot het geven van onderricht werden met een aanzienlijk getal uit de hand geteekende en gekleurde wandplaten vermeerderd.

Behoeft aan meer plaatsruimte begint zich langzamerhand te doen gevoelen.

De bloeiende Victoriaplant trok in den afgeloopen zomer tamelijk veel bezoekers.

Eene bezending levende planten uit den Plantentuin te Buitenzorg kwam in vrij voldoende toestand aan.

Laboratorium voor experimentele plantenphysiologie. Het nieuwe laboratorium werd met het begin van den cursus

in gebruik genomen. Het neemt een vleugel van het hoofdgebouw van den hortus in, terwijl in den anderen vleugel een paar vertrekken voor de praktische oefeningen der studenten in de anatomie en de physiologie der planten zijn bestemd.

De voor het onderwijs bestemde verzamelingen bevinden zich in het eigenlijke laboratorium.

De inrigting heeft in den afgeloopen cursus in alle opzichten aan de verwachting beantwoord.

Zoologisch instituut. De onvoldoende toestand bleef gedurende het afgeloopen studiejaar voortbestaan. De nieuwe lokalen zijn echter voor een gedeelte gereed en voor een ander deel zoover gevorderd, dat zij in den nieuwen cursus in gebruik zouden worden genomen.

De instrumenten, even als de overige hulpmiddelen van het onderwijs, werden weder door aankopen vermeerderd.

Scheikundig laboratorium. De collegekamer werd aan het einde van den cursus zoo gewijzigd, dat zij voor de plaatsing van een grooter aantal toehoorders de gelegenheid aanbood.

De hulpmiddelen en verzamelingen werden uitgebreid; de ontbrekende collectie aromatische praeparaten werd aangekocht; en er werd een aanvang gemaakt met het aanschaffen van datgene, wat voor het doen van onderzoekingen vereischt wordt, als o. a. een calorimeter, een polariscope, een spectro-calorimeter, een cathetometer, een microscoop.

Scheikundig pharmaceutisch laboratorium. Deze inrigting voldoet aan de behoeften van het onderwijs.

Model-apotheek en galenisch pharmaceutisch laboratorium. Deze voorloopige inrigting heeft, wat localiteit en hulpmiddelen betreft, ook thans weder aan de behoefte kunnen voldoen.

Utenliden en hulpmiddelen wachten op eenige uitbreiding tot na den overgang in het daarvoor bestemde gedeelte van het in aanbouw zijnde perceel.

De inrigting werd door de pharmaceutische studenten druk bezocht tot het bereiden van genees- en artseneijmiddelen, terwijl een zeer groot aantal candidaat-artsen er zich oefenden in het gereedmaken van recepten.

Ook bij het praktisch Staatsexamen van candidaat-apothekers deed de inrigting goede diensten.

§ 3. GYMNASIA EN PROGYMNASIA.

a. Getal en soort der scholen.

Het getal gymnasia bleef onveranderd en bedraagt dus 24, dat der progygnasia bedraagt 5. Zij zijn gevestigd in de gemeenten, aangewezen in de volgende tabel:

PROVINCIE.	GEMEENTEN	
	waar een gymnasium gevestigd is.	waar een progygnasium gevestigd is.
NOORDBRABANT.	's Hertogenbosch.	
GELDERLAND.	Arnhem.	Harderwijk.
	Nijmegen.	Tiel.
	Zutphen.	
	Doetinchem.	

PROVINCIE.	GEMEENTEN	
	waar een gymnasium gevestigd is.	waar een progymnasium gevestigd is.
ZUIDHOLLAND.	Rotterdam.	Gouda.
	's Gravenhage.	
	Leiden.	
	Delft.	
	Dordrecht.	
NOORDHOLLAND.	Schiedam.	
	Amsterdam.	
	Haarlem.	
ZEELAND.	Middelburg.	
UTRECHT.	Utrecht.	Amersfoort.
FRIESLAND.	Leeuwarden.	
	Sneek.	
OVERLIJSSEL.	Deventer.	Oldenzaal.
	Kampen.	
	Zwolle.	
GRONINGEN.	Groningen.	
	Winschoten.	
DRENTHE.	Assen.	
LIMBURG.	Maastricht.	
	24	5

Uitgezonderd de gemeenten Rotterdam, 's Gravenhage, Amsterdam en Kampen, genieten alle de bovengenoemde gemeenten subsidie van het Rijk voor haar gymnasium of progymnasium.

Aan 11 gymnasia bestond de gelegenheid onderwijs te ontvangen in de Hebreeuwsche taal.

Voor het ontvangen van onderwijs in de gymnastiek werd op 12 gymnasia de gelegenheid gegeven.

b. Onderwyzend personeel.

De volgende veranderingen hadden plaats in het personeel der leeraren:

's Hertogenbosch. De heer C. FRANKEN, tijdelijk leeraar in de geschiedenis en de oude talen, werd den 12den Januarij 1881 definitief tot leeraar aangesteld en zijne jaarwedde van f 2000 tot f 2200 verhoogd.

Arnhem. Dr. J. A. STRICKER, leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde, vertrok bij het eindigen van den cursus naar Amsterdam, waar hij tot leeraar in de geschiedenis aan de bijzondere school van middelbaar onderwijs voor meisjes was benoemd. In zijne plaats werd voor den cursus 1881-1882 benoemd de heer G. A. VERKUYL, candidaat in de Nederlandsche letterkunde.

Nijmegen. In de plaats van den overleden leeraar J. JUR-RIUS werd tot leeraar in de aardrijkskunde benoemd de

heer C. C. JAGER, leeraar aan de hogere burgerschool te Hoorn. In de plaats van den heer H. HEUKELS, die tot leeraar aan de Rijksweekschool werd benoemd, is de heer J. BLEEKER, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool te Sneek, tot leeraar in de diërkunde aangesteld. De leeraar in het Hoogduitsch, de heer G. A. C. VAN GOOR, werd tot leeraar aan de hogere burgerschool te Amsterdam benoemd; in de vacature was nog niet voorzien. Dr. W. F. HARTMAN is voor het schooljaar 1881-1882 tot leeraar in de oude talen aangesteld.

Zutphen. Aan dr. F. H. B. VON HOFF werd op zijn verzoek eervol ontslag toegekend. In zijne plaats werd op eene jaarwedde van f 2000 tot leeraar in de oude talen benoemd de heer D. BRUINS, doctorandus in de klassieke letterkunde en leeraar aan het progymnasium te Tiel. Tot leeraar in de Nederlandsche en de Hoogduitsche taal werd op eene jaarwedde van f 2300 benoemd de heer P. FOCKENS, leeraar in het Nederlandsch aan de hogere burgerschool en het progymnasium te Amersfoort. Dr. B. C. GOUDSMIT was in het afgelopen studiejaar leeraar in de natuur- en scheikunde. De leeraren in de natuurlijke historie en het Hebreeuwsch waren nog niet benoemd. Aan dr. W. J. JANSSEN was tijdelijk het onderwijs in de natuurlijke historie opgedragen.

Tiel. De heer J. C. KUYLAARTS, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Venlo, benoemd tot leeraar in het Fransch, het Hoogduitsch en het Engelsch, op eene jaarwedde van f 2300, trad op 1 September 1880 in functie. De heer D. BRUINS, die naar Zutphen vertrok, werd vervangen door den heer Z. C. DE BOER, doctorandus in de klassieke letterkunde te Amsterdam.

Doetinchem. De heer L. A. HISSINK Sen., leeraar in het Fransch en het Engelsch, ontving op zijn verzoek eervol ontslag. In zijne plaats werd de heer J. N. VAN BEEK tot leeraar in het Engelsch benoemd en tijdelijk belast met het onderwijs in het Fransch. De heer L. A. HISSINK Jr., benoemd tot leeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde aan de Rijks hogere burgerschool en het progymnasium te Gouda, werd vervangen door den heer A. DE PRIESTER, leeraar aan de hogere burgerschool te Zutphen, aan wien tijdelijk het onderwijs in de Nederlandsche taal werd opgedragen.

Rotterdam. Dr. J. HOOYKAAS werd benoemd tot leeraar in het Hebreeuwsch op eene jaarwedde van f 200.

's Gravenhage. Dr. P. C. MARGADANT, tijdelijk leeraar in de oude talen en geschiedenis, werd definitief tot leeraar benoemd op eene jaarwedde van f 2000. Dr. A. H. PAREAU werd op zijn verzoek ontheven van het onderwijs in de natuurlijke historie; zijne jaarwedde werd van f 1600 tot f 600 verminderd. Tot leeraar in de natuurlijke historie werd benoemd dr. G. C. VOSMARK, op eene jaarwedde van f 1000. De heer A. W. STELWAGEN, leeraar aan de hogere burgerschool te 's Gravenhage, werd, op eene wedde van f 75 's maands, tot tijdelijk leeraar in de aardrijkskunde benoemd. De pogingen om een geschikt persoon te vinden voor vasten leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde op eene jaarwedde van f 2500 zijn niet geslaagd. Dien ten gevolge werd de heer STELWAGEN tot leeraar in de aardrijkskunde voor het schooljaar 1881-1882 benoemd.

Delft. Tot leeraar in de natuurwetenschappen werd den 29sten October 1880 dr. W. D. GRATAMA benoemd, nadat dr. A. BRESTER ontslag had verzocht als leeraar in de natuurlijke historie. Tot leeraar in de oude talen was den 30sten Juli 1880 benoemd dr. W. LELY. Beide leeraren werden benoemd op eene jaarwedde van f 2000. Tot leeraar in het Hebreeuwsch werd benoemd de heer A. VAN DER MEY, predikant te Delft, op eene wedde van f 100 jaarlijks voor elk uur dat hij per week onderwijs geeft. De wedden van den conrector G. VAN HELBERGEN en van den leeraar A. VAN NERUM werden met f 200 verhoogd.

Dordrecht. Dr. J. D. baron VAN HÖRVELL werd den 1sten Juli benoemd tot leeraar in de oude talen en aanverwante

vakken voor den cursus 1880-1881. Eveneens werden bij hetzelfde raadsbesluit benoemd tot tijdelijke leeraren: in het Fransch de heeren W. DE JAGER en H. DUVANEL, elk op eene jaarwedde van f 300, in het Hoogduitsch de heer M. L. KEIDEL, op eene jaarwedde van f 375, in het Engelsch de heer J. N. HESSELIUS op eene jaarwedde van f 225, in de wiskunde de heer G. VAN DER STOUWER, op eene jaarwedde van f 900 en in de natuurlijke historie dr. W. J. VIGELIUS op eene jaarwedde van f 300.

Tot corrector op eene jaarwedde van f 2500 en f 300 toelage werd den 10den Julij 1880 dr. P. J. SCRINERUS, corrector te Assen, aangesteld. Tot leeraar in de oude talen en de geschiedenis werd met ingang van 1 September 1881 benoemd dr. D. G. JELGERSMA, leeraar aan het gymnasium te Middelburg, op eene jaarwedde van f 2500.

Schiedam. De heer W. J. M. VAN STOCKUM, candidaat in de klassieke letterkunde, werd den 19den Augustus 1881 benoemd tot leeraar in de oude talen voor het schooljaar 1881-1882 op eene jaarwedde van f 2000, en bij hetzelfde raadsbesluit werd de tijdelijke leeraar dr. W. A. LEHMAN DE LEHNSFELD definitief benoemd tot leeraar in de oude talen op eene jaarwedde van f 2200.

Gouda. Dr. D. TERPSTRA werd op eene jaarwedde van f 2500 benoemd tot rector van het gymnasium. Voor het schooljaar 1880-1881 werden tot leeraren aangesteld in de natuurlijke historie de heer A. VAN UVEN, in de wiskunde de heer A. ROOZEBOOM, in de Fransche taal de heer H. W. F. BONTE, eerstgenoemde op eene jaarwedde van f 150, de laatste twee op eene jaarwedde van f 300. Het gymnasium had alleen een eerste klasse.

Amsterdam. Dr. S. R. I. VAN SCHEVICHAVEN ontving op zijn verzoek eervol ontslag als leeraar in de wis- en natuurkunde en werd vervangen door den heer H. G. C. E. BUCKMAN, doctorandus in de wis- en natuurkunde. De heer J. F. CHABLE verzocht en verkreeg een eervol ontslag als leeraar in de Fransche taal. Tot zijn opvolger werd benoemd mr. M. G. L. VAN LOGCHEN. Dr. J. ROOS ontving op zijn verzoek eervol ontslag. In zijne plaats werd de heer H. H. STERLINGA KULPER, leeraar aan het gymnasium te Middelburg, tot leeraar in de algemeene geschiedenis, en de heer D. H. WOODHULZEN tot leeraar in het Hebreeuwsch benoemd, met ingang van 1 September 1881.

Middelburg. Aan de heeren B. H. STERLINGA KULPER en dr. D. G. JELGERSMA, die, de eerste te Amsterdam, de tweede te Dordrecht, benoemd waren, werd met ingang van 1 September 1881 op hun verzoek eervol ontslag verleend. De vacatures, door hun vertrek ontstaan, waren nog niet vervuld.

Utrecht. De heer H. F. J. NOLTHENIUS werd, na een jaar als tijdelijk leeraar werkzaam te zijn geweest, tot vast leeraar benoemd bij raadsbesluit van 14 Julij 1881, op eene jaarwedde van f 2200. Dr. J. H. GALLER werd ontheven van het onderwijs in de aardrijkskunde en zijne jaarwedde in verband hiermede van f 2500 op f 2200 gebracht. Bij raadsbesluit van 15 Julij 1881 werd voor het schooljaar 1881-1882 tot leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde op eene jaarwedde van f 2000 benoemd de heer J. J. DOESBURG, candidaat in de klassieke en de Nederlandsche letterkunde. De heer ITALIE werd benoemd tot leeraar in het Hebreeuwsch en de heer A. VAN MOUTRIK voor het schooljaar 1881-1882 tot leeraar in de wiskunde.

Amersfoort. De heer P. FOCKENS, leeraar in het Nederlandsch, ontving na zijne benoeming te Zutphen op zijn verzoek eervol ontslag met ingang van 10 October 1881.

Leeuwarden. De heer L. NAUTA, leeraar in het Fransch, werd den 14den October 1880 ook tot leeraar in de aardrijkskunde benoemd voor het schooljaar 1880-1881 op eene jaarwedde van f 600. Den 23sten Julij 1881 werd dr. V. BRUINSMA op eene jaarwedde van f 2500 definitief benoemd

tot leeraar in de natuurwetenschappen en voor zooveel noodig in de wiskunde. De pogingen om voor het onderwijs in de Nederlandsche taal- en letterkunde en in de aardrijkskunde een afzonderlijk leeraar te verkrijgen, zijn niet geslaagd. Dientengevolge is op nieuw voor den cursus 1881-1882 de heer L. NAUTA tot leeraar in de aardrijkskunde benoemd. Tot tijdelijk leeraar in de oude talen voor het schooljaar 1881-1882 werd benoemd de heer L. P. ROEGHOLT, candidaat in de klassieke letterkunde te Groningen, op eene jaarwedde van f 2500. Tot leeraar in het Hebreeuwsch werd benoemd de corrector dr. W. F. H. COENEN op eene wedde van f 100 voor elk uur wekelijks gegeven.

Sneek. De heer J. C. VAN DRUTEN, leeraar aan de hogere burgerschool werd op eene jaarwedde van f 1000 benoemd tot leeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde, te gelijk met de reeds in het vorige verslag vermeldde leeraren in de vreemde talen. Dr. D. M. RINGELING, vertrokken naar Assen, werd den 1sten December 1880 vervangen door den heer B. TER HAAR, candidaat in de klassieke letterkunde, die benoemd werd aanvankelijk op eene jaarwedde van f 1800, welke echter, evenals die van den heer R. J. ESCHER, op f 1900 is gebracht. De heer N. J. SINGELS, candidaat in de klassieke letterkunde, werd den 11den Junij 1881 op dezelfde jaarwedde tot leeraar in de oude talen benoemd. De heer A. J. WICHERS, leeraar in de geschiedenis en de aardrijkskunde, vroeg en ontving met ingang van 7 September 1881 eervol ontslag.

Deventer. Den 13den Junij 1881 werd de heer W. FYNVANDRAAT, doctorandus in de klassieke letterkunde, op eene jaarwedde van f 2000 benoemd tot leeraar in de oude talen en dr. A. VAN DOORNINCK tot leeraar in het Hebreeuwsch op eene jaarwedde, berekend naar het aantal lesuren, dat hij wekelijks geeft.

Groningen. De heer H. C. SPRULIT, leeraar aan de Rijkshogere burgerschool te Sappemeer, werd den 2den October 1880 benoemd tot leeraar in het Hoogduitsch en het Fransch en de heer G. A. J. FRANKE, leeraar aan de hogere burgerschool te Winschoten, den 30sten Julij 1881 tot leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde, beiden op eene jaarwedde van f 2400. Herbenoemd zijn als tijdelijke leeraren dr. A. HESSELIUS en de heer S. POELMAN. In de plaats van dr. J. WOLTER, benoemd tot hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, werd tijdelijk op eene bezoldiging van f 1600 tot leeraar aangesteld de heer H. BECK, candidaat in de klassieke letterkunde.

Winschoten. De heer A. VAN IJSENDIJK, candidaat in de klassieke letterkunde, werd den 18den September 1880 op eene jaarwedde van f 1800 benoemd tot leeraar in de oude talen, de heer J. BREVÉ den 30sten December 1880 op eene jaarwedde van f 900 tot leeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde, ter vervanging van den tijdelijken leeraar J. HOFKAMP LEOPOLD, die eervol ontslag ontving, en den 18den September 1880 op eene jaarwedde van f 900 tot leeraar in het Hoogduitsch de heer H. WIERINGA.

Assen. In de plaats van dr. P. J. SCRINERUS, naar Dordrecht vertrokken, werd tot leeraar in de oude talen benoemd dr. D. M. RINGELING, die op 1 December 1880 in functie trad. Leeraar in de Fransche taal is sinds 1 Januarij 1881 de heer L. N. MARIE.

Maastricht. Door de oprigting van de zesde klasse in het schooljaar 1881-1882 moest er nog een leeraar voor de oude talen en verwante vakken worden aangesteld. Wegens gebrek aan candidaten was deze vacature nog niet vervuld. De heer TH. MEURER, leeraar in het Hoogduitsch, overleed voor den aanvang van den cursus 1881-1882.

De hier volgende tabel wijst het getal leeraren aan en de bevoegdheid tot het geven van onderwijs. Daaruit blijkt, dat het getal der leeraren ondanks de opheffing van een vijftal inrigtingen van 308 tot 316 is gestegen. Door de oprigting van zesde klassen zal dit getal in het schooljaar 1881-1882 nog aanzienlijk vermeerderen.

Getal der leeraren en hunne bevoegdheid.

SCHOLEN.	Getal der leeraren.						Getal der vacatures.
	Doctoren.	Candidaten.	Bezitters eener acte M. O. (art. 16 H. O.)	Volgens overgangs-bepaling H. O.	Volgens overgangs-bepaling M. O.	Totaal.	
's Hertogenbosch . .	3	2	4		2	11	
Arnhem	6	1	2		2	11	1
Nijmegen	3	2	4		5	14	1
Zutphen	6		2	1	1	10	1
Doetinchem	3	2	1		2	8	
Harderwijk	2	1		3		6	
Tiel	4	1		1	1	7	
Rotterdam	11		2		4	17	
's Gravenhage . . .	9	2	5			16	1
Leiden	9	1	2			12	
Delft	6	1	1	2		10	
Dordrecht	4	1	4	1		10	
Schiedam	4		2		3	9	
Gouda	1		2		1	4	
Amsterdam	11	1	3	4	1	20	
Haarlem	6	1	3		1	11	
Middelburg	5	2	2	1	2	12	
Utrecht	6	3	3			12	
Amersfoort	4		3	1	1	9	
Leeuwarden	5	1	2	2		10	
Sneek	4	3	5			12	
Deventer	7		4	1		12	
Kampen	8	1	7 ¹⁾			16	
Zwolle	4	1	3			8	
Oldenzaal	2	1		2		5	
Groningen	7	3		1	1	12	
Winschoten	4	2	3	1		10	
Assen	6	1	2 ²⁾	1		10	
Maastricht	3	2	2	1	4	12	1
TOTAAL	153	36	73	23	31	316	

²⁾ Hieronder is een bezitter van de acte voor hoofdonderwijzer (2de al. i, van art. 16).

¹⁾ Hieronder is een bezitter van de acte voor hoofdonderwijzer (2de al. i, van art. 16).

c. *Getal der leerlingen en bedrag van het schoolgeld.*

De volgende tabel duidt van elk der gymnasia en progymnasia het getal aan van de leerlingen en toehoorders op 1 Januarij 1881, en het bedrag van het schoolgeld voor elke dier inrigtingen.

Getal der leerlingen en bedrag van het schoolgeld.

SCHOLEN.	Getal der leerlingen voor volledig onderwijs.							Toe- hoorders.	Alge- meen totaal.	Schoolgeld. Gld.	Aanmerkingen.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	6de klasse.	Totaal.				
's Hertogenbosch . .	15	10	4	5	4	—	38	—	38	60 — 100	
Arnhem	17	15	15	13	11	—	71	—	71	70	
Nijmegen	7	11	6	8	2	—	34	—	34	60 — 80	
Zutphen	10	11	12	16	5	—	54	—	54	60	
Doetinchem	28	22	20	12	9	—	91	2	93	100	
Harderwijk	3	6	5	1	—	—	15	—	15	30	
Tiel	4	1	3	1	—	—	9	1	10	60	
Rotterdam	28	39	19	16	11	5	118	—	118	100	
's Gravenhage . . .	28	28	20	13	13	6	108	—	108	100	
Leiden	19	19	20	9	7	—	74	—	74	100	
Delft	9	15	8	6	5	—	43	—	43	80	
Dordrecht	23	19	10	7	—	—	59	—	59	72	
Schiedam	17	3	3	—	6	—	29	—	29	70	
Gouda	3	—	—	—	—	—	3	—	3	50	
Amsterdam	49	34	54	23	33	—	193	—	193	100	
Haarlem	17	17	18	7	10	—	69	1	70	80	
Middelburg	11	10	8	2	3	2	36	—	36	100	
Utrecht	48	24	21	15	8	—	116	—	116	100	
Amersfoort	10	10	5	—	—	—	25	—	25	50	
Leeuwarden	23	27	15	11	6	—	82	—	82	50, 60, 80	
Sneek	22	19	8	13	7	—	69	—	69	80	
Deventer	10	14	5	9	5	—	43	—	43	70	Na 1 Junij is een leer- ling toegelaten tot de 5de klasse.
Kampen	9	7	10	9	5	—	40	—	40	30	
Zwolle	11	10	8	9	—	—	38	—	38	100	
Oldenzaal	3	4	1	1	—	—	9	8	17	42	
Groningen	29	21	18	18	8	—	94	—	94	70 en 50	
Winschoten	15	16	14	11	8	—	64	—	64	80	
Assen	13	8	16	7	8	—	52	—	52	75	
Maastricht	6	13	15	5	3	—	42	—	42	30 & 80	
Totaal	487	433	361	247	177	13	1718	12	1730		

Het totaal leerlingen en toehoorders bedroeg 1730, in het vorige jaar 1676. In het vorige jaar waren nog medegerekend de scholen te Doesburg, Zevenaar, Elburg, Alkmaar en Veendam, respectievelijk met 14, 14, 23, 8 en 13 leerlingen, te zamen 72. Het aantal leerlingen en toehoorders aan de bovengenoemde gymnasia en progymnasia vermeerderde dus met 126.

De vermeerdering bedroeg te:	Daarentegen verminderde het getal te:
's Hertogenbosch 3	Nijmegen . . . . . met 7
Arnhem 8	Tiel . . . . . » 7
Zutphen 7	Gouda . . . . . » 3
Harderwijk 2	Haarlem . . . . . » 8
Doetinchem 9	Middelburg . . . . . » 2
Rotterdam 4	Deventer . . . . . » 7
's Gravenhage 8	Oldenzaal . . . . . » 8
Leiden 8	Groningen . . . . . » 3
Delft 5	
Dordrecht 11	
Schiedam 11	45
Amsterdam 5	
Utrecht 30	
Amersfoort 2	
Leeuwarden 26	
Sneek 7	
Kampen 11	
Zwolle 5	
Winschoten 4	
Assen 4	
Maastricht 1	
171	

Het aantal toehoorders bedroeg 12.

Het volgende overzicht wijst aan, waar, uit hoofde van het groot aantal leerlingen, parallelklassen bestonden.

SCHOOL.	Klasse die in parallelklassen verdeeld was.	Getal leerlingen der parallelklassen.
Rotterdam	1 ^o	15 en 14
	2 ^o	20 en 19
's Gravenhage	1 ^o	14 en 14
	2 ^o	14 en 14
Amsterdam	1 ^o	24 en 25
	2 ^o	17 en 17
	3 ^o	17, 18 en 19
	4 ^o	11 en 12
	5 ^o	16 en 17
Utrecht	1 ^o	24 en 24
Leeuwarden	2 ^o	14 en 13
Groningen	1 ^o	14 en 15
	2 ^o	10 en 11

Te Doetinchem krom het aantal leerlingen der 1^e klasse tot 28, doch bedroeg bij den aanvang van den cursus 1881/82 24.

Van de aan 11 gymnasia bestaande gelegenheid om onderwijs te ontvangen in de Hebreeuwsche taal, werd in het geheel door 20 leerlingen gebruik gemaakt, namelijk te:

Arnhem	—
Rotterdam	2
Leiden	1
Delft	2
Amsterdam	9
Middelburg	—
Utrecht	—
Sneek	3
Kampen	2
Groningen	1
Assen	—

Totaal 20.

Van de gelegenheid om onderwijs te ontvangen in de gymnastiek, aan 12 gymnasia bestaande, werd in het geheel door 690 leerlingen gebruik gemaakt, namelijk te:

Arnhem	34 leerlingen in 2 afdeelingen
Nijmegen	19 » » 2 »
Zutphen	46 » » 3 »
Rotterdam	80 » » 4 »
's Gravenhage	89 » » 4 »
Leiden	50 » » 3 »
Dordrecht	52 » » 3 »
Amsterdam	175 » » 11 »
Middelburg	24 » » 2 »
Leeuwarden	69 » » 4 »
Kampen	16 » » 5 »
Maastricht	36 » » 3 »
690	

Te Kampen en te Maastricht waren op de lessen in de gymnastiek de leerlingen van het gymnasium gecombineerd met de leerlingen der hogere burgerschool.

d. Examens.

De uitslag der examens is vermeld in de volgende tabel:

S C H O L E N.	Toelatingsexamens voor den cursus 1880—1881							Overgangs-examens tot den cursus 1881—1882			Eindexamens van den cursus 1881—1882.					
	tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.				Getuigen.	Bevorderd.	Niet bevorderd.	Volledig getuigschrift.			Onvolledig getuigschrift.		
	Getuigen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Getuigen.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot lagere kl.	Geheel afgew.				Getuigen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Getuigen.	Toegelaten.	Afgewezen.
's Hertogenbosch . . .	13	12	1	11	4	7	0	40	35	5	»	»	»	»	»	»
Arnhem	23	15	8	7	3	4	0	66	63	3	»	»	»	»	»	»
Nijmegen	10	7	3	4	3	1	0	32	29	3	»	»	»	»	»	»
Zutphen	11	7	4	12	10	»	2	52	41	11	»	»	»	»	»	»
Doetinchem	28	18	10	7	3	3	1	87	85	2	»	»	»	»	»	»
Harderwijk	3	3	0	2	2	0	0	14	11	3	»	»	»	»	»	»
Tiel	5	5	0	1	1	0	0	8	6	2	»	»	»	»	»	»
Rotterdam	28	24	4	5	3	2	0	108	92	16	3	2	1	3	3	0
's Gravenhage	44	26	18	10	7	1	2	91	75	16	»	»	»	3	3	0
Leiden	18	14	4	8	6	1	1	73	54	19	»	»	»	»	»	»
Delft	9	9	0	7	5	2	0	39	28	11	»	»	»	»	»	»
Dordrecht	20	19	1	4	0	2	2	53	44	9	»	»	»	»	»	»
Schiedam	14	13	1	1	0	0	1	30	27	3	»	»	»	»	»	»
Gouda	5	3	2	1	0	0	1	2	2	0	»	»	»	»	»	»
Amsterdam	65	45	20	6	5	1	0	186	160	26	»	»	»	»	»	»
Haarlem	19	14	5	3	2	0	1	63	62	1	»	»	»	»	»	»
Middelburg	9	9	0	1	1	0	0	30	26	4	»	»	»	2	2	0
Utrecht	59	39	20	8	0	7	1	103	83	20	»	»	»	»	»	»
Amersfoort	9	9	0	1	1	0	0	25	20	5	»	»	»	»	»	»
Leeuwarden	24	20	4	18	13	4	1	81	62	19	»	»	»	»	»	»
Sneek	21	20	1	2	2	0	0	64	55	9	»	»	»	»	»	»
Deventer	8	5	3	1	0	1	0	43	38	5	»	»	»	»	»	»
Kampen	9	8	1	4	4	0	0	40	39	1	»	»	»	»	»	»
Zwolle	14	11	3	3	2	1	0	38	33	5	»	»	»	»	»	»
Oldenzaal	3	3	0	0	0	0	0	9	8	1	»	»	»	»	»	»
Groningen	43	28	15	2	1	1	0	94	78	16	»	»	»	»	»	»
Winschoten	11	8	3	4	3	0	1	61	50	11	»	»	»	»	»	»
Assen	11	9	2	5	3	1	1	52	41	11	»	»	»	»	»	»
Maastricht	6	5	1	4	2	2	0	39	32	7	»	»	»	»	»	»
	542	408	134	142	86	41	15	1623	1379	244	3	2	1	8	8	0

Uit deze tabel blijkt, dat van de 134 jongelieden, die bij de toelatingsexamens tot de laagste klassen zijn afgewezen, 81 dit lot ondervonden aan de 5 gymnasia te Arnhem, 's Gravenhage, Amsterdam, Utrecht en Groningen, waar er in het geheel 234 werden geëxamineerd. Aan de overige 24 inrigtingen werden er van de 308 geëxamineerden 53 afgewezen. Hierbij valt op te merken dat te Harderwijk, Tiel, Delft, Middelburg, Amersfoort en Oldenzaal alle geëxamineerden zijn toegelaten.

Bij de toelatingsexamens tot eene hoogere klasse heerscht

over het algemeen eene gewenschte gelijkmatigheid. Bij de overgangsexamens schijnt dit niet het geval te zijn. Zoo werden te Arnhem, Haarlem, Doetinchem en Kampen van de 256 examinandi er 7 afgewezen, terwijl te Zutphen, Delft, Amersfoort, Leeuwarden en Maastricht 53 van de 236 dit lot ondergingen.

Hoewel verschillende omstandigheden tot eene dusdanige ongelijkheid aanleiding kunnen geven, mag echter verondersteld worden, dat eene naauwgezette uitoefening van het door de wet voorgeschreven toezigt bij de eindexamens der

gymnasia ook op de ongelijkheid bij de toelatings- en overgangsexamens een gewenschten invloed zal doen gevoelen.

In den loop der maand Juli is aan de leerlingen van de gymnasia, waar eene zesde klasse overeenkomstig de wet was ingerigt, die het eindexamen in art. 11 omschreven wenschten af te leggen, daartoe de gelegenheid gegeven; bij dezelfde oproeping werden zij, die tot het examen, in art. 12 bedoeld, verlangden te worden toegelaten, uitgenoodigd zich bij het Departement van Binnenlandsche Zaken op te geven. Voor laatstgemeld examen meldten zich evenwel geen candidaten aan.

Alvorens gewag te maken van den uitslag der eindexamens bedoeld in art. 11, zij de wijziging vermeld van het examen-programma, die bij Koninklijk besluit van 21 Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 69) tot stand kwam. De wijziging van het programma van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 86), aanvankelijk ter hand genomen met het oog op de ingediende wetsvoordragt tot wijziging van de artikelen 11 en 12 der wet op het hooger onderwijs, bleef onvermijdelijk, ook nadat de bedoelde voordragt (verg. blz. 1) door de Tweede Kamer der Staten-Generaal was verworpen. Immers het programma van 1877, in overeenstemming met het bij Koninklijk besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 85) vastgesteld leerplan, kon niet onveranderd blijven nadat gemeld leerplan ingetrokken en bij Koninklijk besluit van 29 Junij 1878 (*Staatsblad* n°. 98) door nieuwe bepalingen in verband met de wet van 7 Mei 1878 (*Staatsblad* n°. 33) vervangen was. De thans in het programma gebragte wijzigingen bepalen zich tot hetgeen door het leerplan van 1878 onvermijdelijk gevorderd werd. De uitvoerbaarheid van dat programma is beter gewaarborgd door aan de examinatoren eenige meerdere ruimte van tijd voor het examen toe te kennen, tevens in het belang der examinandi. De aldus gewijzigde voorschriften werden bij Koninklijk besluit van 21 Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 69) vastgesteld. (Bijlage F.)

In Juli werden te Rotterdam, 's Gravenhage en Middelburg de eerste eindexamens afgenomen. Tot gecommitteerden werden benoemd, voor Rotterdam: dr. W. J. A. JONCKBLOET en dr. T. I. HALBERTSMA, hoogleeraren te Leiden en te Groningen, en dr. D. DE LOOS, directeur der gemeentelijke hogere burgerschool te Leiden; voor 's Gravenhage: de hoogleeraar dr. C. M. FRANCKEN uit Utrecht, die echter door ongesteldheid verhinderd werd het examen bij te wonen, de hoogleeraar dr. J. J. CORNELIJSSEN aan de Rijksuniversiteit te Leiden, en dr. G. CRAMER, directeur der gemeentelijke hogere burgerschool te Zutphen; voor Middelburg: de hoogleeraar dr. S. A. NABER, uit Amsterdam, dr. C. A. ENGELBRECHT, directeur der Rijks hogere burgerschool te Utrecht, en jhr. mr. D. G. VAN TRYLINGEN, voorzitter van het Zeeuwsch genootschap der wetenschappen, te Middelburg.

Wat den uitslag van het examen betreft bestond er tusschen gecommitteerden en leeraren eene gewenschte overeenstemming.

De opvatting van de taak der gecommitteerden en van het examen-programma bleek evenwel niet overal dezelfde te zijn. Zoo werden alleen te 's Gravenhage de gecommitteerden in de gelegenheid gesteld vragen te doen en schrijvers ter behandeling te kiezen; de beraadslaging over den uitslag van het examen had te 's Gravenhage en te Middelburg in tegenwoordigheid van gecommitteerden plaats, terwijl te Rotterdam de leeraren hunne uitspraak in een beredeneerd rapport aan de gecommitteerden mededeelden. Zoo werden te Rotterdam en te Middelburg uitsluitend gelezen stukken, te 's Gravenhage ook niet gelezen stukken aan de candidaten voorgelegd.

Zoowel aan de gecommitteerden als aan den inspecteur der gymnasia, die het examen te 's Gravenhage geheel en dat te Rotterdam gedeeltelijk bijwoonde, gaven de bestaande bepalingen op het eindexamen tot verschillende opmerkingen aanleiding.

De uitslag van bovengenoemde examens was als volgt: Te Rotterdam werden 5 leerlingen van het gymnasium geëxamineerd; twee daarvan verlangden en verkregen het getuigschrift voor de faculteit der regtsgeleerdheid; de drie overigen dongen zoowel naar het getuigschrift voor genoemde faculteit als voor die der geneeskunde; twee slaagden geheel, terwijl aan de derde een getuigschrift voor de faculteit der geneeskunde werd uitgereikt.

Te 's Gravenhage werden drie leerlingen van het gymnasium geëxamineerd, die allen het verlangde getuigschrift ontvingen, namelijk één dat voor de faculteit der regtsgeleerdheid, één dat voor de faculteit der geneeskunde, en de derde het getuigschrift voor de faculteit der letteren en wijsbegeerte.

Te Middelburg werd het examen afgelegd door twee leerlingen van het gymnasium, die een getuigschrift verlangden voor de faculteit der regtsgeleerdheid en beiden slaagden.

e. *Leerplan en toestand van het onderwijs.*

Het zou voorbarig zijn reeds thans een oordeel te vellen over het leerplan. Eerst dan, wanneer de eindexamens worden afgelegd door leerlingen, die het onderwijs geheel, in alle klassen, volgens het leerplan hebben genomen, zal de ervaring in staat stellen daarover uitspraak te doen. Zoo bleek bij onderzoek, dat tot de reeds hier en daar geuite klacht, dat het aantal lesuren, voor wiskunde bestemd, te gering is, vooral die leerlingen die niet van den beginne volgens het bestaande leerplan onderwijs hadden ontvangen, aanleiding hebben gegeven.

Er bestaat een groot gebrek aan geschikt personeel voor de vacante leeraarsplaatsen in geschiedenis en aardrijkskunde, daar de doctoren in de klassieke letterkunde bij voorkeur onderwijs in de oude talen geven, en de candidaten in de Nederlandsche letterkunde — doctoren, behalve enkele honoris causa benoemde, zijn er nog niet — bij voorkeur met het onderwijs in de Nederlandsche taal- en letterkunde worden belast.

Het onderwijs in de Franche, Hoogduitsche en Engelsche talen blijft de nadeelen ondervinden van de onvoldoende kennis der oude talen, die bijna algemeen bij de leeraren wordt opgemerkt. IJverige leeraren trachten wel is waar door eigen studie de hun ontbrekende kennis te verwerven, doch dikwijls ontbreekt hun daartoe de noodige tijd.

f. *Toestand der lokalen en hulpmiddelen van het onderwijs.*

In den loop van het schooljaar 1880/81 zijn te 's Hertogenbosch, Dordrecht, Utrecht, Amersfoort en Zwolle geheel nieuwe of verbouwde gebouwen in gebruik genomen. Van die gebouwen kan het volgende worden medegedeeld:

's Hertogenbosch. De verdeling der lokalen en de inwendige inrigting is over het geheel goed en doelmatig gebleken; de leszalen zijn hoog en ruim genoeg; ventilatie, licht en verwarming laten niets te wenschen over.

Dordrecht. Het nieuwe gebouw voldoet geheel aan de verwachtingen.

Utrecht. Het tot gymnasium ingerigt gebouw voldoet in elk opzicht aan zijne bestemming. Enkele verbeteringen of veranderingen, die in het gebruik wenschelijk bleken, werden door het Gemeentebestuur op onbekrompen wijze aangebragt. Talrijke bezoeken van elders, vooral van curatoren en leeraren van andere gymnasia, vielen het gymnasium ten deel; allen prezen de doelmatige inrigting.

Vermelding verdient het bezoek van den heer C. HUPPRAU, inspecteur-generaal van het onderwijs in Frankrijk, die op last van den Franschen Minister van onderwijs eene reis deed naar verschillende steden van Europa, om inlichtingen in te winnen betreffende de inrigting der gymnasia in andere landen.

Amersfoort. Het nieuwe gebouw, dat door sierlijkheid van buiten en door ruimte van binnen zich gunstig van het oude onderscheidt, voldoet aanvankelijk goed. Het bevat de noodige ruimte voor een volledig gymnasium.

Zwolle. Het gebouw verkeert in uitnemenden toestand en beantwoordt voorloopig volkomen aan de behoeften.

Over het plan van de gebouwen te 's Hertogenbosch, Dordrecht, Utrecht en Amersfoort werd het advies van den inspecteur der gymnasia ingewonnen en gevolgd.

Te Zwolle zeeende men het advies van den inspecteur, die aanried een geheel nieuw gebouw voor het gymnasium te stichten, niet te kunnen opvolgen, aangezien reeds in 1877 terrein achter het gymnasiumgebouw was aangekocht.

Met den aanvang van het schooljaar 1881/82 zijn te Leeuwarden en Nijmegen nieuwe gebouwen ingewijd.

Te Zutphen zal in den loop van dat schooljaar eveneens een nieuw gebouw in gebruik worden genomen.

Te Rotterdam is het plan van een nieuw gebouw door den Gemeenteraad goedgekeurd.

De bouw van het nieuwe gymnasium te Kampen ondervindt groote vertraging en zal eerst in 1883 geëindigd zijn.

Te Haarlem werden de bovenlokalen der vroegere hogere burgerschool van driejarigen cursus in gebruik genomen. Zoodra de vorming van ééne parallelklasse noodig wordt, zal deze localiteit echter te klein zijn.

Verbeteringen werden gemaakt aan de gebouwen te Doetinchem, 's Gravenhage en Amsterdam. Blijkens het verslag van curatoren van laatstgenoemd gymnasium wordt in het algemeen de localiteit door hygiënist en architecten niet afgekeurd.

Te Schiedam is tijdelijk een gebouw tot gymnasium ingerigt. Bij de onzekerheid aangaande de levensvatbaarheid van het gymnasium meende men voorloopig niet verder te moeten gaan.

Te Sneek blijken de lokalen over het algemeen te klein. Te Maastricht zijn verbeteringen aangebragt, die echter niet afdoende konden zijn. De slotsom van een ernstig onderzoek was, dat er geen mogelijkheid bestond om de bestaande lokalen te vergrooten, althans zonder vooraf andere lokalen beschikbaar te stellen. Het Gemeentebestuur gaf te kennen, dat het de zaak in ernstige overweging zou nemen.

Te Leiden hebben moeilijkheden bij het vinden van geschikt terrein eene gewenschte verbetering tegengehouden.

Blijkens het verslag van curatoren van het gymnasium te Delft geeft het gebouw, waarin het gymnasium thans is gevestigd, aanleiding tot vele klagen. Curatoren hebben zich tot Burgemeester en Wethouders gewend met het verzoek, dat er zoo spoedig mogelijk aan den voorloopigen toestand een einde worde gemaakt.

In den toestand der hulpmiddelen van het onderwijs is ook in het afgelopen schooljaar over het algemeen groote verbetering gekomen. In vele gemeenten meende men echter daarmede te moeten wachten, totdat de nieuwe gymnasiumgebouwen werden in gebruik genomen. Overal waar nieuwe gebouwen werden betrokken, ging eene prijszwaardige verbetering der hulpmiddelen daarmede gepaard. De wijze, waarop jaarlijks het bedrag van het subsidie wordt vastgesteld, heeft daartoe krachtig bijgedragen. Vooral de schoolbanken en de hulpmiddelen voor aanschouwelijk onderwijs ondervonden verbetering.

§ 4. BIJZONDERE SCHOLEN VAN HOOGER ONDERWIJS.

a. De Vrije Universiteit te Amsterdam.

Door de «Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gere-

formeerden grondslag», welker statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 12 Februarij 1879, n°. 23, en die mitsdien daarbij als regtspersoon is erkend, is eene school voor hooger onderwijs opgericht onder den naam van «Vrije Universiteit», die voorloopig te Amsterdam zal gevestigd zijn.

Het reglement dezer school is als bijlage G achter dit verslag afgedrukt.

Op den 20sten October 1880 werd de Vrije Universiteit geopend, bij welke gelegenheid door den hoogleeraar dr. A. KUYPER, die voor het eerste studiejaar tot rector benoemd was, eene redevoering is gehouden over «Souveriniteit in eigen kring».

Bestuur en collegie van Curatoren. Bestuurders der school zijn de heeren: W. HOFV, te Amsterdam, president; S. J. SEEFAT, te Amsterdam, secretaris; I. J. GLINDERMAN, te Amsterdam, thesaurier; G. H. L. baron VAN BORTZELAER, te de Bildt; J. ESSER, te 's Gravenhage.

In het bestuur kwam in het afgelopen studiejaar geene verandering, daar het volgens rooster aftredende lid, de heer G. H. L. baron VAN BORTZELAER, als zoodanig herkozen werd.

Het collegie van Curatoren bestaat uit de heeren: ds. J. W. FELIX, te Utrecht, president; mr. A. W. VAN BREEK CALKOEN, te Utrecht, secretaris; dr. A. H. DE HARTOG, te Rotterdam; jhr. mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN, te 's Hertogenbosch; en mr. L. W. C. KEUCHENIUS, te 's Gravenhage.

Ook in dit collegie kwam geene verandering, daar de volgens rooster aftredende curator-president herkozen werd.

Onderwijzend personeel. Tot hoogleeraren werden benoemd: in de faculteit der godgeleerdheid, dr. A. KUYPER, dr. F. L. RUTGERS en dr. PH. J. HOEDEMAEKER; in de faculteit der regtsgeleerdheid, mr. D. P. D. FABIUS; en in de faculteit der letteren en wijsbegeerte, dr. F. W. J. DILLOO. Dr. A. KUYPER was rector en mr. FABIUS trad op als ab-actis van den Senaat.

In de reeds geconstitueerde faculteit der godgeleerdheid werd dr. RUTGERS tot decanus, en dr. HOEDEMAEKER tot ab-actis benoemd.

Studenten. In het studiejaar 1880/81 waren er acht studenten. Allen werden na voldoende onderzoek ingeschreven in de faculteit der godgeleerdheid, vier hunner voor de daartoe leidende propaedeutische studien. Met lust en ijver zetten deze studenten hunne studien voort.

Omvang van het onderwijs. De colleges werden aangevangen in de maand December 1880 en gehouden in de daarvoor ten gebruike afgestane, doelmatig ingerigte lokalen der Schotsche Zendingkerk.

De colleges die gegeven zijn, worden vermeld in de hier volgende tabellen.

VOOR DE PROPAEDEUTICI:

Hoogleeraar.	Naam van de les.	Aantal uren per week.	Taal die bij de les werd gebezigd.
A. KUYPER.	Nederlandsche stijl.	1	Nederlandsch.
F. L. RUTGERS.	De taal der kerkvaders.	1	Latijn.
PH. J. HOEDEMAEKER.	Logica.	1	Nederlandsch.
D. P. D. FABIUS.	Algemeene geschiedenis.	2	Nederlandsch.
F. W. J. DILLOO.	Hebreeuwsche taal.	3	Latijn.
	Hebreeuwsche antiquiteiten.	1	Latijn.
	Hoogduitsche letterkunde.	1	Hoogduitsch.

VOOR DE THEOLOGISCHE STUDENTEN:

Hoogleraar.	Naam van de les.	Aantal uren per week.	Taal die bij de les werd gebezigd.
A. KUYPER.	Encyclopaedie der theologie.	1	Nederlandsch.
	Dogmatiek.	3	Nederlandsch.
	Nederlandsche stijl.	1	Nederlandsch.
F. L. RUTGERS.	Algemeene kerkgeschiedenis.	2	Nederlandsch.
	Vaderlandsche kerkgeschiedenis.	1	Nederlandsch.
	Christelijke antiquiteiten.	1	Nederlandsch.
	Taal der kerkvaarders.	1	Latijn.
PH. J. HOEDEMAEKER.	Geschiedenis der wijsbegeerte.	2	Nederlandsch.
	Geschiedenis der afgoderij.	2	Nederlandsch.
	Geschiedenis der openbaring.	1	Nederlandsch.
F. W. J. DILLOO.	Uitlegging van het Oude Testament met de daarbij behorende vakken.	4	Latijn.
	Uitlegging van het Nieuwe Testament met de daarbij behorende vakken.	4	Latijn.

b. *Kweekscholen en Seminarïa.*

1. Seminarium der Remonstrantsche Broederschap te Leiden.

In de plaats van den aftredenden curator J. H. MARONIER, predikant te Rotterdam, die niet herkiesbaar was, werd door de algemeene vergadering der Broederschap gekozen dr. J. W. Bok, predikant te Amsterdam.

De lessen, door de studenten van het seminarium bijgewoond, liepen over de praktische theologie, bijzonder catechetiek, liturgiek en homiletiek, en over de geschiedenis der Broederschap van den dood van Prins MAURITS tot op onzen tijd. Aan de oefeningen in voordragt en welsprekendheid namen, behalve de genoemde, ook een aantal andere studenten van verschillende faculteiten deel.

In de curatorenvergadering van Junij 1881 werd tot proponent bij de Broederschap bevorderd de heer P. H. RITTER, doctorandus in de godgeleerdheid. Twee nieuwe studenten, waarvan een reeds zijne propaedeutische studiën te Amsterdam volbragt had, werden na voldoende admissie-examen toegelaten. Het getal studerenden werd derhalve met één vermeerderd.

Al de studenten zijn tevens ingeschreven bij de Rijks-universiteit te Leiden en verpligt de universiteits examens, ook het doctoraal, af te leggen.

2. Theologische school der Christelijk Gereformeerde Kerk te Kampen.

De cursus 1880/81 werd den 10den September 1880 geopend met 97 studenten, waarvan 41 in de theologische en 56 in de litterarische vakken studeerden.

Alle onderwijzers konden geregeld hunne lessen geven en deze werden, zoo als uit de onderscheiden examens bleek, door de studenten met vrucht bijgewoond.

Na het examen in Julij 1881 konden 18 studenten, die aan de inrigting hunne opleiding in de litterarische vakken hadden ontvangen, tot de studie in de theologie overgaan, en werden 11 studenten, die reeds een tweetal jaren in de theologie onderwijs hadden genoten, evenzeer bevorderd.

Het collegie van Curatoren promoveerde 15 leerlingen der school tot candidaten tot de Heilige Bediening.

Men verheugde zich weder in een gunstigen financiëlen toestand. De schoolkas wees een batig saldo van f 4 482,59 aan.

3. Seminarium van het Evangelisch-Luthersch Kerkgenootschap te Amsterdam.

Het getal studenten bedroeg in den afgelopen cursus 4. In October 1880 verliet een student, die met goed gevolg het proponenten-examen had afgelegd, het seminarium. Een student legde het eerste gedeelte, een ander de beide gedeelten van het candidaats-examen af.

De 4 gerecenseerde studenten hebben allen aan de Gemeentelijke universiteit te Amsterdam die colleges gehouden, welke of voor hunne letterkundige of voor hunne theologische ontwikkeling gevorderd werden. Twee van hen woonden de colleges over toegepaste homiletica, dogmatiek en praktische theologie bij.

Gedurende den geheelen cursus hebben de studenten veel ijver en belangstelling getoond.

De drie beurzen ter beschikking van Curatoren zijn in het afgelopen studiejaar verleend.

De bibliotheek van het seminarium verkeert in goeden staat. In het laatste gedeelte van 1880 kwam een supplement op den catalogus uit, bewerkt door den heer dr. H. C. ROGGE, bibliothecaris der Gemeentelijke universiteit. In het voorjaar van 1881 werd de bibliotheek overgebracht naar het nieuwe gebouw, door de gemeente Amsterdam voor de Universiteits-bibliotheek ingerigt. Belangrijke aankopen werden niet gedaan.

4. Kweekschool tot opleiding van predikanten bij het Hersteld Evangelisch-Luthersch Kerkgenootschap te Amsterdam.

In de zamenstelling der Algemeene kerkelijke commissie, die volgens het Kerkelijk reglement belast is met de leiding der studiën van de studenten, en hun de lessen aanwijst, die zij te houden hebben bij de hoogleraren van de Gemeentelijke universiteit te Amsterdam, en bij den docent der kweekschool, den heer J. P. G. WESTHOFF, kwam geene verandering.

De cursus werd in October 1880 geopend met één student, die zijne theologische studiën met lust en ijver

voortzette, doch in Juli 1881 door een ernstige ongesteldheid genoodzaakt werd aanvankelijk zijne studien te staken.

5. Seminarium der Algemeene Doopsgezinde Sociëteit, te Amsterdam.

Het getal studenten, met drie vermeerderd, bedroeg 10, maar daalde reeds in den aanvang van den cursus tot 7, nadat 3 hunner na afgelegd examen den 29sten September 1880 tot proponenten werden bevorderd.

Getrouwheid en vlijt van de studenten waren bevredigend. Drie hunner legden met gunstig gevolg het eerste gedeelte van het proponenten-examen af. Tegen het einde van den cursus werd één student voor zijn propaedeutisch theologisch examen afgewezen. Hij verliet het seminarium en het getal studenten daalde diensgevolge tot 6.

De lessen werden geregeld gegeven door de beide hoogleraren S. HOEKSTRA Bzn. en J. G. DE HOOF SCHEFFER.

6. Eerste afdeling van het Bisschoppelijk seminarium van 's Hertogenbosch, gevestigd te St. Michielsgestel.

In het bestuur en het onderwijzend personeel kwam geene verandering.

Het gemiddeld getal der leerlingen bedroeg 155, waarvan 12 in den loop van het schooljaar de studien verlaten hebben, en 19 aan het einde daarvan zijn overgegaan tot de 2e afdeling, gevestigd te Haaren.

Den 24sten September 1880 werden de lessen met eene plegtige mis de Spiritu Sancto geopend. Zij bevatten, behalve de Christelijke leer, de humaniora en wat daarbij behoort.

Maandelijks werden over de leervakken gewone en bij het einde van het schooljaar algemeene concursus gegeven. Tot bevordering van het onderwijs bezit het seminarium eene belangrijke bibliotheek, welke, voor zoover de middelen toelaten, steeds wordt uitgebreid.

In den gewonen gang der zaken kwam geene verandering. De gezondheidstoestand was zeer goed.

7. Tweede afdeling van het Bisschoppelijk seminarium van 's Hertogenbosch, gevestigd te Haaren.

In het bestuur kwam geene verandering. In het onderwijzend personeel werd de heer H. J. VAN SLUITSVELT als professor vervangen door den heer J. A. M. VAN DEN HEUVEL.

Het gemiddeld getal leerlingen was 115, waarvan in den loop van het studiejaar 15 tot priester, 21 tot diaken, en 13 tot subdiaken werden gewijd.

De cursus werd den 27sten September 1880 met eene plegtige mis de Spiritu Sancto geopend. Het onderwijs omvatte: logica formalis et realis, metaphysica generalis et specialis, ethica et jus naturae, en andere vakken van philosophie en physica, verder: hermeneutica sacra, schriftuur, dogmatische theologie, moraal, kerkelijk regt, liturgie en kerkelijke geschiedenis.

De lessen werden gegeven volgens den gewonen rooster, en met grooten ijver bijgewoond. Zij werden gehouden in de Latijnsche of de Nederlandsche taal.

De gewone concursus over alle leervakken werden driemaal gehouden, en vóór de heilige wijdingen werden de buitengewone examens afgelegd.

Het seminarium verheugt zich in het bezit eener belangrijke bibliotheek, die, voor zoover de middelen toelaten, steeds werd uitgebreid.

Er kwam geene verandering in den gewonen gang van zaken. De gezondheidstoestand was voldoende.

8. Eerste afdeling van het Bisschoppelijk seminarium van Breda, gevestigd op den huize IJpelaar, gemeente Ginneken.

De professor L. A. CORTHALS werd vervangen door den professor J. SCHETS; overigens kwam in het bestuur en het onderwijzend personeel geene verandering.

Het gemiddeld getal leerlingen bedroeg 64. Na afge-

legd overgangs-examen werden er elf in de tweede afdeling van het seminarium opgenomen.

De cursus werd den 29sten September 1880 met eene plegtige heilige mis de Spiritu Sancto geopend en den 11den Augustus 1881 met eene prijsuitdeeling gesloten.

De lessen werden in de Latijnsche of in de Nederlandsche taal volgens den gewonen rooster gegeven en met ijver bijgewoond.

Het onderwijs omvatte: de Christelijke leering, Latijnsche taal- en letterkunde, Grieksche taal- en letterkunde, Grieksche en Latijnsche oudheden, Nederlandsche taal- en letterkunde, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal- en letterkunde, gewijde, algemeene en vaderlandsche geschiedenis, oude en nieuwe aardrijkskunde, reken-, stel- en meetkunde, natuurkunde, piano, zang en mondelinge voordragt.

Over het Latijn werden maandelijks, over de overige vakken driemaal in het jaar de gewone concursus gehouden, terwijl bij het einde des jaars een overgangs-examen werd afgelegd.

Als hulpmiddelen voor het onderwijs bezit het seminarium eene voldoende bibliotheek en eene verzameling natuurkundige platen en instrumenten.

De gezondheidstoestand was voldoende.

9. Tweede afdeling van het Bisschoppelijk seminarium van Breda, gevestigd te Hoeven.

Het bestuur en de professoren waren dezelfde als het vorige jaar.

Er waren bij den aanvang van het studiejaar 57 leerlingen, van welke 6 de tonsuur en mindere orden ontvingen, 8 tot subdiaken, 6 tot diaken en 5 tot priester werden gewijd. Het seminarium werd door 11 leerlingen verlaten, van welke 10 na volbrachte studien in het Heilig Ministerie werkzaam zijn.

De cursus werd na eene plegtige heilige mis de Spiritu Sancto en eenige dagen van geestelijke afzondering op den 7den October 1880 geopend en met een plegtig Te Deum op den 10den Augustus 1881 gesloten.

De lessen werden in de Latijnsche of de Nederlandsche taal volgens den gewonen rooster gegeven, en met belangstelling bijgewoond.

Het onderwijs omvatte: hermeneutiek en exegese der Heilige Schriftuur, dogmatiek, moraal-, pastoraal- en ascetische theologie, kerkelijk regt, liturgie, kerkzang en kerkelijke archaeologie, kerkelijke geschiedenis, kanselwysprekendheid, bespiegelende en zedekundige wijsbegeerte.

De gewone concursus over alle vakken werden viermaal gehouden en buitengewone examens telkens voor de heilige wijdingen afgelegd.

Ten gebuike van professoren en leerlingen bezit het seminarium eene belangrijke bibliotheek, die ook dit jaar weder door eenige aankopen werd uitgebreid.

In den gewonen gang van zaken deden zich geene veranderingen voor.

De gezondheidstoestand was zeer voldoende.

10. Eerste afdeling van het Aartsbisschoppelijk seminarium van Utrecht, gevestigd te Kuilenburg.

De heer C. H. SCHMIEK is in April 1881 afgetreden als prefect, en als zodanig opgevolgd door den heer H. F. INGEN HOUZ. De heer H. C. ERMANN trad uit het personeel der hoogleraren en leeraren, dat vermeerderd werd met de heeren Th. ZWARTS en H. BOLSIUS. Overigens bleef het personeel onveranderd.

Er waren 130 à 135 leerlingen, in zeven klassen verdeeld. Met eene plegtige mis de Spiritu Sancto werd den 7den October 1880 de cursus geopend.

De lessen werden in het Latijn, en gedeeltelijk in het Nederlandsch, Fransch, Hoogduitsch of Engelsch gegeven volgens den gewonen rooster. Zij werden met ijver bijgewoond.

Er werd onderwijs gegeven in de volgende vakken: de Christelijke leer, de gewijde en de kerkelijke geschiedenis, de wijsbegeerte, de Latijnsche en de Grieksche taal- en

leterkunde, de Nederlandsche, de Fransche, de Duitsche en de Engelsche taal- en letterkunde, het Hebreeuwsch, het Italiaansch, de geschiedenis, aardrijkskunde, wiskunde, natuur- en scheikunde en natuurlijke historie. De gewone concursus werden over alle leervakken ten minste driemaal en over sommige vakken vier à vijf maal gehouden. De buitengewone examens hadden in het winter- en in het zomerhalfjaar plaats, en op het einde van het schooljaar vóór de promotie. Over het algemeen werden zij met goeden uitslag bekroond.

Het studiejaar werd op Woensdag 17 Augustus 1881 gesloten met de plegtige openbare prijsuitdeeling, voorgezet door den Aartsbisschop te Utrecht.

De belangrijke bibliotheek en het museum van natuurkunde, natuurlijke historie enz., die het seminarium bezit, werden voortdurend door aankopen uitgebreid.

De gezondheidstoestand bleef gedurende het geheele jaar bevredigend.

11. Tweede afdeling van het Aartsbischoppelijk seminarium van Utrecht, gevestigd te Driebergen.

In het personeel van bestuur en hoogleraren hadden de volgende veranderingen plaats. De directeur en hoogleraar B. VAN DER WERF en de hoogleraar C. P. M. MUTSAERS overleden, de eerste in November 1880, de tweede in October 1881. In Januarij 1881 werd tot hoogleraar benoemd de heer H. J. BROUWER.

Er waren 56 leerlingen, van welke 16 tot subdiaken, 16 tot diaken en 15 tot priester werden gewijd.

Met eene plegtige mis van den Heiligen Geest werd in het begin van October 1880 de cursus geopend, die buiten de vacantiën onafgebroken werd voortgezet.

De lessen, die in het Latijn of het Nederlandsch volgens den gewonen rooster werden gegeven, werden met ijver bijgewoond.

Het onderwijs omvatte: hermeneutica sacra, schriftuur, dogmatische theologie, moraal, kerkelijk regt, liturgie en kerkelijke geschiedenis.

Den laatsten dag van het studiejaar werden de lessen met eene plegtige godsdienstoefening gesloten.

De gewone concursus over al de leervakken werden driemaal gehouden, en buitengewone examens telkens voor elke heilige wijding afgelegd.

De belangrijke bibliotheek van het seminarium werd door aankopen uitgebreid.

De gezondheidstoestand was zeer voldoende.

12. Bisschoppelijk seminarium van Warmond.

De volgende veranderingen hebben plaats gehad in het onderwijzend personeel.

De regent der eerste afdeling, G. F. DRAABE, tot pastoor van Schielam benoemd, werd als zoodanig vervangen door den hoogleraar der tweede afdeling, H. J. J. PRENGER; tot hoogleraar bij de eerste afdeling is benoemd de eerwaarde heer M. P. R. DROOG, en bij de tweede afdeling de eerwaarde heer J. H. ADAMS, die te Oegstgeest vervangen is door de hoogleraar der eerste afdeling W. BROUWER; de hoogleraar bij de tweede afdeling P. VAN DER PLOEG is overleden; zijn opvolger is de eerwaarde heer H. F. AKERSLOOT.

Bij den aanvang van het studiejaar waren er 218 studenten, waarvan 152 in de eerste en 66 in de tweede afdeling.

Van de 152 der eerste afdeling zijn er in den loop of bij het einde van het jaar 19 overgegaan naar de tweede afdeling, 1 naar het Seminarium van Driebergen en 1 naar dat van Kullenburg, zetten 6 hunne studie elders voort, zeiden 18 de studie vaarwel en zijn 2 overleden.

Van de 66 studenten der tweede afdeling zijn er 8 tot priester gewijd, één verliet het seminarium en één overleed.

Het onderwijs is geregeid gegeven en de examina zijn als naar gewoonte afgenomen.

De gezondheidstoestand was goed.

13. Eerste afdeling van het Bisschoppelijk seminarium van Roermond, gevestigd te Rolduc, gemeente Kerkrade.

In het onderwijzend personeel kwam geene verandering. Aan het onderwijs namen 187 leerlingen deel.

In de leervakken kwam slechts geringe wijziging: in de tweede klasse werd het aantal lesuren in de wiskunde met één vermeerderd; de oefencursus in openbare voordragt of declamatie werd in drie afdelingen verdeeld.

Een leerling der vijfde en twee der zesde klasse legden met goed gevolg het toelatingsexamen tot de Rijksuniversiteit te Leiden af, terwijl 14 leerlingen der achtste klasse op het einde van het schooljaar tot de tweede afdeling van het seminarium, te Roermond, overgingen.

Op den 9den Augustus 1881 werd als naar gewoonte de cursus met eene plegtige prijsuitdeeling gesloten.

De gezondheidstoestand bleef voortdurend goed.

Door het aanleggen van een eigen gasfabriek werd zoowel de algemeene verlichting der gebouwen als het chemisch laboratorium ten zeerste gebaat.

14. Tweede afdeling van het Bisschoppelijk seminarium van Roermond, gevestigd te Roermond.

Het personeel van het bestuur en van de hoogleraren is onveranderd gebleven.

Het onderwijs, de examens en de hulpmiddelen gaven tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding, daar ook hieromtrent geene veranderingen voorvielen.

Slechts zij opgemerkt, dat tot de vakken van onderwijs ook behoort de Gregoriaansche zang, die vroeger als zoodanig niet vermeld is.

Toen het schooljaar 1880-1881 geopend werd, waren er 78 studenten. Na het winterhalfjaar verlieten 2 het seminarium en werd één nieuwe opgenomen, zoodat het getal theologanten in het zomerhalfjaar 77 bedroeg, waarvan 16 bij het einde van het schooljaar hunnen cursus volbragten.

22 Seminaristen werden gewijd tot subdiaken en diaken, 6 tot subdiaken, diaken en priester, 11, die de vorige wijdingen reeds ontvangen hadden, alleen tot priester.

De gezondheidstoestand was over het algemeen goed.

15. Roomsche-Catholiek Missiehuis te Steijl, gemeente Tegelen.

Het Missiehuis »de Heilige Aartsengel Michaël», te Steijl, werd gesticht den 8sten September 1875. Zoo als blijkt uit de als bijlage H achter dit verslag afgedrukte statuten is het doel van dit seminarium, jongelieden op te leiden tot missionarissen van het Roomsche-Catholiek kerkgenootschap voor de missiën in de heidense landen. De oprichting geschiedde met voorkennis en onder goedkeuring der gezamenlijke Roomsche-Catholieke bisschoppen van Nederland.

De kweekelingen zijn deels Nederlanders, deels afkomstig uit aangrenzende Duitse staten. Hun aantal bedroeg in het studiejaar 1880-1881 108. Dezen waren in de verschillende klassen aldus verdeeld: in de laagste klasse 11 leerlingen, in de 2de klasse 15, in de 3de klasse 13, in de 4de klasse 19, in de 5de klasse 21, in de 6de klasse 10, en voor de studie in de filosofie en theologie 19 leerlingen.

Het onderwijzend personeel bestond uit 12 leeraren. Rector van het Missiehuis is de heer A. JANSSEN.

16. Bijzondere school van hooger onderwijs voor Roomsche-Catholiken (gezegd: van de Oude Kleren), te Amersfoort.

In de reeds in het vorig verslag vermelde vacatures van professor in de gewijde letteren en van professor in kerkregt en kerkelijke historie is in het afgeloopen studiejaar nog niet voorzien geworden.

In het begin van September 1880 werd de cursus met 10 studenten aangevangen, waarvan er 9 tot de theologische klasse behoorden.

De eenige student der filosofische klasse is bij het einde van den cursus tot de theologische klasse bevorderd.

Een der oudste studenten verliet de school en koos een andere loopbaan, ten gevolge waarvan in het begin van Juli 1881 de cursus met 9 studenten g-sloten werd.

Bij gemis van een professor in de gewijde letteren hebben de studenten ook dit jaar weder hunne studiën hierin moeten voortzetten met behulp der beste schrijvers op het gebied van kritiek, exegese en hermeneutiek. Om dezelfde reden is bij de beoefening van het kerkregt en de kerkelijke historie de kennis deels uit de bronnen, deels uit de beste leerboeken geput. De lessen over leerstellige en zedekundige godgeleerdheid zijn onafgebroken voortgezet kunnen

worden; de daarbij behorende repetitiën en exercitiën zijn mede bij voortdurend gehouden. Met de studenten van het 4de en 5de studiejaar hadden als gewoonlijk de oefeningen voor catechesis en homiletiek plaats. De drie ten vorigen jare uit de filosofische tot de theologische klasse bevorderde studenten volgden in dezen cursus, 4 uren in de week, de lessen in de klassieke letteren, en volbrachten daarmede hunne studiën in dit opzicht. Met hen werden deze lessen door den student der philosophische klasse gehouden.

De lessen, die over het gansche studiejaar zonder stoornis hebben kunnen plaats hebben, zijn getrouw bijgewoond door de leerlingen der school, die alleen door inwonende studenten bezocht wordt. Aan vlijt en ijver heeft het over het algemeen niet ontbroken.

17. Seminarium van het Nederlandsch Israëlitisch kerkgenootschap, te Amsterdam.

In December 1880 overleed de eerwaarde heer J. KLEERKOPER, die sedert geruimen tijd in de voorbereidende klasse onderwijs in den Talmud had gegeven. Tot zijn opvolger als Talmudleeraar werd benoemd de eerwaarde heer U. P. HILLESUM, student der hoogere afdeeling, den rang van Magid bezittende.

De conrector, de heer A. VAN LOEN, werd in Mei 1881 benoemd tot rabbijn der Nederlandsch Israëlitische Hoofdsynagoge te Amsterdam. Tot zijn opvolger is benoemd de heer L. WAGENAAR.

Sedert het begin van het afgelopen schooljaar werd het onderwijs in de Hoogduitsche taal door dr. WOLFF gegeven.

De voorbereidende klasse telde bij het begin van het schooljaar 11 kweekelingen, welk getal na het toelatingsexamen in het voorjaar met 6 vermeerderd werd.

Het gehalte dezer klasse onderscheidde zich gunstig. De uitkomsten van het overgangsexamen, dat plaats had op 14, 15, 18 en 19 September en waaraan allen deel namen, waren zeer bevredigend; op éenen leerling na gingen allen in de laagste klasse over.

In de eerste (laagste) klasse waren 12 leerlingen, waarvan 3 in den 1sten, en 9 in den 2den cursus. Een der leerlingen van den 1sten cursus verliet in April het seminarium.

Drie leerlingen van den 2den, en één van den 1sten cursus deden in Augustus 1881 voor de algemeene commissie van examinatoren voor godsdienstonderwijzers met goed gevolg het examen als godsdienstonderwijzer van den laagsten rang.

Aan het overgangsexamen op 14-20 September namen de leerlingen uit den 2den cursus deel, met dat gevolg, dat zij allen, op één na, tot de afdeeling onderwijzers bevorderd werden.

Het onderwijs in deze klasse omvatte: Hebreeuwsch, Talmud, ritualia, Nederlandsche taal, Latijn, Joodsche, vaderlandsche en algemeene geschiedenis, aardrijkskunde, Hoogduitsch, rekenen, algebra, natuurkunde en theorie van den zang.

De afdeeling onderwijzers werd bezocht door 4 kweekelingen. Twee daarvan verlieten als godsdienstonderwijzers van den hoogsten rang en één als godsdienstonderwijzer van den middelsten rang het seminarium, om zich geheel aan het praktische onderwijs te wijden. De vierde deed in Augustus 1881 met goed gevolg het examen voor godsdienstonderwijzer van den middelsten rang.

In deze afdeeling werd onderwijs gegeven in Hebreeuwsch, Raschi, catechetica, Talmud (cursorisch), ritualia, Nederlandsche taal- en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, paedagogiek, Hoogduitsch, mathesis, natuurkunde, cosmographie, natuurlijke historie en vormleer.

Van de afdeeling rabbijnen werd de 2de klasse (1ste cursus) bezocht door 4 kweekelingen, waarvan één in Augustus 1881 het seminarium verliet. Twee van hen deden terzelfden tijd met goed gevolg het examen tot behoud der studiebeurs.

Op de 3de klasse (1ste cursus) waren 3 kweekelingen. Het oordeel over dezen luidt bijzonder gunstig; zij deden in September 1881 met goed gevolg het admissie-examen tot de Gemeentelijke universiteit te Amsterdam. Twee van hen deden evenzeer met gunstigen uitslag voor de algemeene commissie van examinatoren voor godsdienstonder-

wijzers het examen tot behoud der studiebeurs, die zij reeds bezaten.

In de afdeeling rabbijnen omvatte het onderwijs in beide klassen: Hebreeuwsch, Talmud, Nederlandsche taal- en letterkunde, Latijn, Grieksch, algemeene geschiedenis, Hoogduitsch en mathesis, en daarenboven werden nog onderwezen in de 2de klasse: ritualia, oude en Joodsche geschiedenis en aardrijkskunde; en in de 3de klasse: Ibn Ezra en Romeinsche antiquiteiten.

De hoogere afdeeling bestond uit 8 studenten, die de lessen over kritische behandeling van den Babylonischen Talmud, casuïstiek, interpretatie van Joodsche wijsgeerige werken, en Talmud (cursorisch) bijwoonden en aan den homiletische oefeningen deelnamen.

Enigen van hen volgden de lessen over Latijn, Grieksch en wijsbegeerte aan de Gemeentelijke universiteit te Amsterdam; de overigen hadden den cursus aan de Universiteit reeds doorloopen.

Drie hunner legden met goed gevolg het candidaats-examen in de letteren af. Het examen tot behoud der studiebeurs werd door twee met gunstig gevolg gedaan, terwijl een ander van dit examen werd vrijgesteld, nadat hij geslaagd was in het examen voor godsdienstonderwijzer van den hoogsten rang.

Het getal studenten van het seminarium bedroeg in het geheel dus 48.

De prijs van het legaat van mevrouw de wed. SLIJPER-VOORT werd aan een der studenten bij loting toegewezen; de twee anderen die daarvoor in aanmerking waren gekomen, kregen een eervolle vermelding op hun getuigschrift.

Als blijk van waardering ontving een student de f 50, die even als ten vorigen jare door een belangstellende tot dat doel was uitgeleefd.

Aan de godsdienstige scholen te Amsterdam waren in den loop van het schooljaar 6 studenten der hoogere afdeeling, en 3 uit de onderafdeeling als onderwijzers werkzaam.

Ten gevolge van het Koninklijk besluit van 21 Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 69) omtrent de vereischen van het toelatings-examen tot de universiteiten, werd het leerplan voor de onderafdeeling belangrijk gewijzigd. Het gewichtigste punt dezer wijziging is de vermeerdering der vakken met het onderwijs in de Fransche en de Engelsche taal- en letterkunde in de 2de en 3de klasse der afdeeling Rabbijnen.

18. Seminarium van het Portugeesch Israëlitisch kerkgenootschap te Amsterdam.

De heer D. VAS NUNES is sedert Mei 1881 als docent aan het seminarium vervangen door den heer M. WOLFF. Ook de heer DE BENEDICTY heeft in den loop van het schooljaar opgehouden aan de instelling werkzaam te zijn.

In de onderafdeeling bestond de 2de klasse (1ste cursus) uit 3 kweekelingen, waarvan één het seminarium verliet en de anderen redenen tot tevredenheid gaven. De eenige kweekeling der 3de klasse onderwijzers verliet bij den aanvang van het wintersemester de inrigting.

Ook de 3de klasse rabbijnen (2de cursus) telde slechts éenen kweekeling, eenen godsdienstonderwijzer van den laagsten rang. Aan vlijt en ijver ontbrak het hem niet; na het overgangs-examen in October 1881 werd hij bevorderd tot de 4de klasse rabbijnen.

Het onderwijs in beide klassen der onderafdeeling omvatte: Hebreeuwsch, Raschi, Talmud, Nederlandsche taal, Joodsche en algemeene geschiedenis en aardrijkskunde; en bovendien in de 2de klasse: Mischna, bijbelsche en vaderlandsche geschiedenis, rekenen, Joodsch en Nederlandsch schrijven; en in de 3de klasse rabbijnen: catechetica, geschiedenis der Nederlandsche letterkunde, Latijn, Grieksch en wiskunde.

De hoogere afdeeling bestond uit 2 studenten, beiden in het bezit van den graad van Magid (predikant). Beiden volgden de lessen over klassieke schrijvers en over de hoogere theologische wetenschap. Het onderwijs omvatte: Talmud, casuïstiek, interpretatie van Joodsche wijsgeerige schrijvers, Latijnsche en Grieksche lectuur. Gedurende het wintersemester hadden er homiletische oefeningen plaats.

Vlijt, ijver en vorderingen van beide studenten dezer afdeeling worden geprezen. Met goed gevolg werd in Augustus 1881 door beiden voor de algemeene commissie van examinatoren voor het Portugeesch Israëlitisch kerkgenootschap, het examen ter continuatie hunner studiebeurs af-

gelegd. Beiden gaven in het afgelopen schooljaar onderwijs in sommige vakken in de 2de klasse.

c. *Bijzondere scholen van voorbereidend hooger onderwijs.*

1. Latijnsche school te Megen.

Het getal leerlingen bedroeg 51, waarvan 16 in de 6de klasse (zijnde het 1ste studiejaar), 14 in de 5de, 9 in de 4de, 5 in de 3de en 7 in de 2de klasse. De lessen in de verschillende vakken van onderwijs werden volgens het reglement gegeven en door de meeste leerlingen met vlijt bijgewoond. Het maandelijksch examen in de Latijnsche taal en het driemaandelijksche in de overige vakken heeft geregeld plaats gehad. Na het eind-examen zijn tot eene hoogere klasse bevorderd 13 leerlingen van het 1ste, 14 van het 2de, 9 van het 3de, 5 van het 4de en 7 van het 5de studiejaar.

De gezondheidstoestand was zeer bevredigend.

2. Latijnsche school, fundatie Ruyschenberg, te Gemert.

Het collegie van curatoren bestaat uit de heeren TH. TILBURGH, P. VAN BEEK en W. DEURSEN.

Onder de heeren KLAASSEN en DE BONT als leeraren werd de cursus in October 1880 begonnen met 26 leerlingen, welk getal na de Paaschvacantie met twee, die reeds eenigen tijd elders gestudeerd hadden, vermeerderde. Van dat getal behoorden er 7 tot het 6de en 5de studiejaar, 15 tot het 4de en 3de, 6 tot het 2de en 1ste studiejaar. Een leerling van het 1ste studiejaar verliet met Paschen de school; twee verlieten haar bij het einde van den cursus om elders hunne studiën voort te zetten.

Vier leerlingen voleindigden met lof de humaniora. Ook dit jaar bleek het weder, dat de kennis der Nederlandsche taal bij de eerstbeginnenden wel wat te wenschen overliet, waarom daaraan dan ook de eerste weken van den cursus grotendeels werden besteed. De tot dusver gevolgde methode van onderwijs, alsmede de leerboeken voor de Latijnsche en de Grieksche taal, ondervonden geene verandering.

Op den toestand der school werd met voldoening neêrgezien. Ofschoon het getal leerlingen wel grooter gewenscht werd, achtte men dit echter vergeerd door het gedrag, de studieijver en de vorderingen der leerlingen, die volkomen tevredenheid verwekten.

3. Gymnasium te Zetten.

De eere-voorzitter van het curatorium, jhr. J. C. W. FABRICIUS van LUYENBURG van LOENEN en WOLFEREN, is overleden. Overigens had er geene verandering in dit collegie plaats.

In het onderwijzend personeel kwam eene verandering door het vertrek van den heer OLDEBOOM naar Doetinchem. Hij werd vervangen door den heer HOOGSTRA, vroeger docent te Noorthey bij Voorschoten.

Voor eene zeer verlangde uitbreiding van het docentental konden noch de gewenschte personen, noch de gelden tot bezoldiging worden gevonden.

De lessen werden gegeven in 5 klassen, bij gebrek aan leerlingen voor de 6de klasse, in overeenstemming met het leerplan der gemeentelijke gymnasia; echter werden aan de geschiedenis meer uren besteed, en in de 1ste klasse werd ook reeds de Grieksche taal gedurende vier uren per week beoefend.

Het getal leerlingen bedroeg 38, medegerekend een viertal, dat nog het tot het gymnasium voorbereidende onderwijs ontvangt.

Drie leerlingen legden met goed gevolg het admissie-examen tot de Rijksuniversiteit af, eveneens drie dat tot de Vrije universiteit. Eén werd te Utrecht, en één te Amsterdam afgewezen.

4. College van den Heiligen Dominicus te Nijmegen.

Het besturend personeel is niet veranderd.

Twee leeraren zijn omstreeks Mei 1881 vertrokken naar Curaçao tot het uitoefenen van geestelijke bedieningen. Hunne lessen zijn deels onder de overige leeraren verdeeld, deels door twee andere overgenomen. De lessen zijn door

alle leeraren geregeld gegeven en werden met ijver en met vrucht door de leerlingen bijgewoond.

De cursus werd begonnen met 33 leerlingen. Vier daarvan zijn na volbragte studie gelukkig in hunne plannen geslaagd; twee verlieten de inrigting om hunne studiën op een andere voort te zetten. Daarenboven werd de inrigting nog door 6 leerlingen wegens ziekte, gebrek aan studielust of andere redenen verlaten.

De gezondheidstoestand van leeraren en leerlingen was steeds zeer bevredigend.

In de bibliotheek is weinig verandering gekomen; voor uitspanningslectuur zijn ook eenige buitenlandsche tijdschriften aangekocht.

Verbetering is aangebragt in de middelen tot ontspanning van den geest en tot lichaamsvoefening.

5. Gymnasium te Katwijk a/d R.

In den algemeenen toestand en in de verdeeling der onderscheiden leervakken en lesuren is geen aanmerkelijke verandering gebragt.

Echter heeft het Koninklijk besluit van 21 Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 69) betreffende de toelating tot de universiteiten aanleiding gegeven tot enkele wijzigingen in de studiën. De directie tracht de leerlingen van het laatste studiejaar door herhalingslessen voor te bereiden voor de hun bij genoemd besluit gestelde eischen, waarop hunne studiën nog niet waren ingerigt.

De overgangs-examens bij het einde van den cursus hebben reden gegeven tot tevredenheid, daar het grootste aantal der leerlingen bewijzen aflegde van ernstigen toelag en tot eene hoogere klasse kon bevorderd worden.

De leerlingen van het zesde studiejaar hebben met gunstigen uitslag het toelatings-examen afgelegd aan de universiteiten te Leiden en Amsterdam.

6. Bisschoppelijk college te Roermond.

Ter voorziening in de vacature, ontstaan door het overlijden van den eerwaarden heer KAMPFMAN, werd door den bisschop van Roermond tot leeraar benoemd de eerwaarde heer JOS. BEMELMANS.

Het onderwijzend personeel bestaat thans uit de heeren: EM. HUSTINX, L. PETERS, TH. DINX, M. JANSSEN, ED. HAENEN, G. HUSTINX, H. LIMMENS, W. SCHIFFELERS, J. L. IJDERFURTH, J. BEMELMANS.

In de vakken van onderwijs is geene verandering gekomen, evenmin in het aantal leerruren daaraan besteed.

Het getal leerlingen dat in het college het hooger onderwijs genoot, bedroeg 68. De 6de klasse (1ste leerjaar) werd dit jaar in 2 parallelafdeelingen gesplitst. De leerlingen waren volgenderwijs over de 6 klassen verdeeld: 10 in de 1ste en 20 in de tweede afdeeling der 6de klasse; 12 in de 5de klasse, 14 in de 4de, 8 in de 3de en 4 in de 2de en 1ste klasse.

Na de examens op het einde van den cursus werden 19 leerlingen van de 6de tot de 5de, 8 van de 5de tot de 4de, 10 van de 4de tot de 3de en 4 van de 3de tot de 2de klasse bevorderd.

7. Bisschoppelijk college te Weert.

In het onderwijzend personeel is geene verandering gekomen.

Er werd onderwijs gegeven in al de vakken, omschreven in de wet op het hooger onderwijs.

Het getal leerlingen bedroeg 99. De vorderingen werden over het algemeen voldoende bevonden, en bleken uit den uitslag der examens.

Bij het einde van den cursus werd met goed gevolg examen afgelegd: in de 6de klasse door 5 van de 5 leerlingen, in de vijfde klasse door 9 van de 14 leerlingen, in de vierde klasse door 9 van de 11, in de derde klasse door 13 van de 16, in de tweede klasse door 14 van de 23 en in de eerste klasse door 21 van de 30 leerlingen.

8. Gymnasium te Sittard.

Het getal leeraren is onveranderd gebleven.

Onderwijs werd gegeven in alle vakken vermeld in art.

5 der wet op het hooger onderwijs, met uitzondering van het Hebreeuwsch en de gymnastiek. De verandering welke het vorige jaar is gebracht in het onderrigt in de geschiedenis en waarvan in het Regeringsverslag melding is gemaakt, heeft de gewenschte vruchten opgeleverd. Er is geene verdere verandering gebracht in de leerboeken; alleen is de Engelsche spraakkunst van dr. ZIMMERMANN, door P. H. VAN MOERKERKEN, voor de hoogere klassen ingevoerd, daar aan deze boven de vroeger gebruikte de voorkeur werd gegeven. Het aantal leerlingen voor de lessen van het hooger onderwijs was grooter dan het vorige jaar, en zulks in die mate, dat hun aantal dat der leerlingen van het middelbaar onderwijs verre overtrof.

Door veelvuldige examens en letterkundige oefeningen trachtte men den studiejver der leerlingen te prikkelen en hunnen smaak en vorming te veredelen. Ook de examens op het einde van het schooljaar bewezen, dat de voordeelingen der leerlingen weinig te wenschen overlieten, daar ongeveer allen tot eene hoogere klasse konden toegelaten worden.

Enige leerlingen der hoogste klassen begaven zich na het voleindigen hunner studiën aan het gymnasium naar geestelijke inrigtingen om zich tot den geestelijken stand voor te bereiden; terwijl twee anderen elders hunne studiën gingen voltooien voor een andere betrekking in de maatschappij.

De gezondheidstoestand der leerlingen was steeds zeer bevredigend even als hun zedelijk gedrag en ondergeschiktheid.

9. Gymnasium te Venray.

Bij de opening van den cursus hebben twee professoren eervol ontslag bekomen, en zijn door twee andere vervangen. Den 14den September 1880 is de cursus begonnen met 71 leerlingen, waarvan 25 in het 1ste, 20 in het 2de, 12 in het 3de, 10 in het 4de, en 4 in het 5de studiejaar. In het 6de studiejaar waren geene leerlingen.

Drie leerlingen staakten met October de studiën. Met de Paaschvacantie verlieten 8 leerlingen het gymnasium en werden 5 nieuwe aangenomen. Studiën en lessen zijn gehouden volgens het reglement. De gezondheidstoestand is over het geheele jaar zeer bevredigend geweest.

10. College van Sint Albertus te Venlo.

Het onderwijzend personeel bestond uit zes leeraren.

Het aantal leerlingen bedroeg 47 interne en 13 externe. Dit jaar werd eene hoogere klasse geopend; het onderwijs werd met zeer veel vrucht bijgewoond. De maandelijksche concursus werd geregeld en met ijver gehouden. Schoolverzuim kwam in het geheel niet voor. De gezondheidstoestand, zowel der leeraren als der leerlingen, liet niets te wenschen over.

11. Bijzondere school van hooger onderwijs van de vereeniging der Fraters te Tilburg.

In de eerste afdeling, op den huize Ruwenberg, te St. Michielsgestel, worden de lessen gegeven door twee professoren. Er zijn thans 13 leerlingen, die den 14den September 1881 hunne humaniora zijn begonnen.

De tweede afdeling, in het Fraterhuis te Tilburg, waar onderwijs wordt gegeven door drie professoren, telt nog drie leerlingen, nadat twee, die hunne studiën volbragt hadden, elders zijn geplaatst.

12. Bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs, met vierjarigen cursus, te Elburg.

In verband met de opheffing der Latijnsche school te

Elburg hebben curatoren van het instituut »van Kinsbergen" aldaar op 1 October 1880 eene bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs met vierjarigen cursus geopend. De kosten dezer school worden behalve uit de schoolgelden, bestreden uit een legaat van wijlen den luitenant-admiraal VAN KINSBERGEN en een bijzonder fonds, speciaal voor het onderwijs bestemd.

Het reglement op deze school is als bijlage I achter dit verslag afgedrukt.

Het bestuur is opgedragen aan de curatoren: mr. R. MELVIL baron VAN LIJNDEN, regter te Utrecht, dr. J. J. CORNELISSEN, hoogleeraar te Leiden, mr. H. T. GREGORIJ, burgemeester te Elburg, en den heer N. S. RAMBONNET, civiel ingenieur, aldaar. Secretaris van curatoren is de heer H. A. HOFHAMER.

De indeeling der leervakken en der lesuren sluit zich nagenoeg geheel aan de tabel voor de progymnasia aan, die gevoegd is bij het Koninkl. besluit van 29 Junij 1878 (*Staatsblad* n°. 98). De leervakken zijn: Grieksch, Latijn, Nederlandsch, Fransch, Hoogduitsch, Engelsch, geschiedenis, aardrijkskunde, wiskunde, natuurlijke historie, gymnastiek en zang.

Het onderwijs in de oude talen wordt gegeven door de heeren: dr. A. KISSELIUS, rector, en F. J. CORSTENS, praecceptor; in de wis- en natuurkunde: door de leeraren dr. G. DE JAGER MEEZENBROEK en J. J. ALBLAS.

Het onderwijs in de overige vakken wordt gegeven aan het Instituut »van Kinsbergen", waaraan de school is verbonden.

Het schoolgeld bedraagt voor de leerlingen wier ouders in Elburg wonen f 65, en wel voor de oude talen alleen f 30 en voor al de overige vakken buitendien f 35. Leerlingen, wier ouders of voogden niet in Elburg wonen, betalen het dubbele, in het geheel f 120.

In den cursus van 1 October 1880 tot 15 Julij 1881 bedroeg het aantal leerlingen 14. De vierde klasse telde geene leerlingen, daar van de drie, die de derde klasse der voormalige Latijnsche school hadden doorloopen en dus nu de vierde klasse zouden gevormd hebben, twee vóór den aanvang van den nieuwen cursus naar elders waren vertrokken en één de studie had laten varen.

Het gegeven onderwijs gaf aan curatoren alle reden tot tevredenheid.

De toestand der schoollokalen was alleszins voldoende. De nieuwe cursus is weder aangevangen met 1 September 1881.

13. De Latijnsche school te Zevenaar.

De leden van den kerkeraad der Hervormde gemeente te Zevenaar, curatoren der oude Latijnsche school aldaar, besloten die instelling in stand te houden als bijzondere school van hooger onderwijs. Den 30sten September 1880 stelden zij daarvoor een reglement vast, dat als bijlage J achter dit verslag is afgedrukt. Het beheer en toezigt over de school is gebleven aan genoemden kerkeraad, die het college van curatoren uitmaakt. Rector der school is dr. A. SCHOLTE, wiens bezoldiging voor een deel wordt gevonden uit de opbrengst der landerijen van de onder het beheer van den kerkeraad staande vicarie »Beatae Mariae Virginis."

Gedurende den cursus 1880-1881 werd de school door twee leerlingen bezocht. Het onderwijs gaf aan curatoren stof tot tevredenheid; het schoollokaal werd voldoende geacht. Met het einde van het studiejaar, 2 Julij 1881, verliet de oudste leerling de school en vertrok naar het Seminarium te Kuilenburg. Bij het begin van den nieuwen cursus zijn twee leerlingen tot de school toegelaten.

§ 5. KOSTEN VAN HET HOGER ONDERWIJS.

In 1880 werden door het Rijk de volgende uitgaven voor het hooger onderwijs gedaan.

I. UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

a. <i>Collegie van curatoren</i>	f	3118,81
b. <i>Personeel:</i>		
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheiden faculteiten en der lectoren	f	254 767,57 ⁵
2. Personele toelagen aan hoogleeraren en emeriti hoogleeraren		24 622,50
3. Jaarwedden, personele toelagen en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden		109 350,39
		388 740,46 ⁵
c. <i>Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs:</i>		
1. Subsidien voor de bibliotheek, de ontleed-, heel- en verloskundige verzamelingen en lessen, het akademisch ziekenhuis, de natuurkundige verzamelingen en lessen, de sterrekundige verzameling en lessen, het chemisch laboratorium, het industrie-onderwijs, den kruidtuin, de landhuishoudkunde, het Rijksmuseum van natuurlijke historie, het Rijksmuseum van oudheden en land- en volkenkunde, het Rijksherbarium enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven.	f	155 993,01
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen		85 744,35 ⁵
		241 737,36 ⁵
Totaal	f	633 596,64

II. UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

a. <i>Collegie van curatoren</i>	f	2172,22
b. <i>Personeel:</i>		
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheiden faculteiten en der lectoren	f	189 850,00
2. Personele toelagen aan hoogleeraren		5 635,00
3. Jaarwedden, personele toelagen en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden		34 444,85
		229 929,85
c. <i>Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs:</i>		
1. Subsidien voor de bibliotheek, de ontleed- en verloskundige verzamelingen en lessen, het akademisch gasthuis, de natuur- en sterrekundige verzamelingen en lessen, het chemisch laboratorium, het kabinet van natuurlijke historie, den kruidtuin, enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven.	f	60 532,79
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen		16 514,67
3. Toelage aan regenten van het krankzinnigengesticht te Utrecht voor het onderwijs in de psychiatrie		1 000,00
		78 047,46
Totaal		310 149,53

III. UNIVERSITEIT TE GRONINGEN.

a. <i>Collegie van curatoren</i>	f	2339,75
b. <i>Personeel:</i>		
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheiden faculteiten	f	162 350,00
Transporteren	f	162 350,00
	f	2 339,75
	f	943 746,17

Per transport f 162,350.00 f 2 339,75 f 943 746,17

2. Personele toelagen aan emeriti hoogleeraren	75,00	
3. Jaarwedden en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden	28 233,25 ⁵	
		190 658,25 ⁵

c. *Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs:*

1. Subsidien voor de bibliotheek, de ontleed-, heel- en verloskundige verzamelingen en lessen, het akademisch gasthuis, de natuur- en sterrekundige verzamelingen en lessen, het chemisch laboratorium, het kabinet van natuurlijke historie, den kruidtuin, de landhuishoudkunde, enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven	f 40 493,05 ⁵	
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen	46 636,19	
		87 129,24 ⁵
Totaal		280 127,25

Totaal der uitgaven voor de drie universiteiten . . . . . f 1 223 873,42

IV. Kosten der opleiding van leeraren voor het Hervormd Kerkgenootschap van wege dat genootschap	19 200,00
V. Kweekscholen der godgeleerdheid voor de Evangelisch-Lutherschen en Remonstranten, mitsgaders kosten van opleiding van studenten bij de Hersteld-Evangelisch-Lutherschen	9 836,49 ⁵
VI. Seminariën voor het Rooms-Katholiek Kerkgenootschap	13 580,00
VII. Toelagen voor en verdere uitgaven in verband met godgeleerd en godsdienstonderwijs voor de Israëlitische Kerkgenootschappen	19 600,00
VIII. Kosten der gouden eerepenningen voor bekroonde prijsvragen, uitgeschreven door de Rijksuniversiteiten	349,0 ⁵
IX. Beurzen voor studerende aan instellingen voor hooger onderwijs	13 715,47 ⁵
X. Beurs ter begeving aan den heer VAN WARMOND en uitkeering aan de en voor de armen dier gemeente, ten gevolge van destijds aan de hoogeschool te Leiden gekomen goederen, die later zijn te gelde gemaakt	390,00
XI. a. Jaarwedde van den Inspecteur der gymnasia . . . . . f 3 500,00	
b. Reis-, verblijf- en bureaukosten van dien Inspecteur	1 674,45
	5 174,45
XII. Subsidien aan gemeenten, ten behoeve van hare gymnasia en pro-gymnasia	173 680,57 ⁵
XIII. Bijdrage in de kosten van het praktisch geneeskundig onderwijs te Amsterdam	3 000,00
Totaal	f 1 482 399,45

In 1879 bedroeg dit totaal . . . . . ¹⁾ f 1 350,299,94
 waarvan voor de drie Universiteiten 1 157,611,33

¹⁾ In de verslagen over 1878 en 1879 waren niet opgenomen de uitgaven, hierboven onder IV tot VII, X en XI vermeld. Ze bedroegen in 1879 voor de onderwerpen in dit verslag bedoeld bij

IV	f 24 000.00
V	9 913.37
VI	13 580.00
VII	19 500.00
X	390.00
XI	4.625.60

dus in totaal . . . . . f 72 008.97

welk cijfer, ter bevordering eener juiste vergelijking, hier zoowel als aan het slot dezer §. gevoegd is bij het bedrag, dat als totaal den uitgaven voor het hooger onderwijs in het voorig verslag is aangegeven.

Voor de eerepenningen, onder VIII genoemd, zijn in 1880 voor de eerste maal uitgaven gedaan.

en wel:

a. voor Leiden	f 592 798,49 ^a
b. > Utrecht	314 216,45
c. > Groningen	250 596,38 ^a

In 1880 bedroegen de inschrijvingsgelden, vermeld in de artt. 64 en 65 der wet op het hooger onderwijs:

aan de Universiteit te Leiden	f 67 880,00
> > > > Utrecht	39 287,50
> > > > Groningen	27 355,00

Totaal . . . . f 134 522,50

In 1879 bedroegen deze inkomsten f 63 245,00, f 44 060,00 en f 21 915,00.

De bijdragen voor het volgen der lessen van de door de Nederlandsche Hervormde Kerk aangestelde hoogleeraren, die over 1879 in 's Rijks kas werden gestort, kwamen, van af 1880, ter vrije beschikking van de kerk.

De opbrengst der gelden, bedoeld in art. 89 der wet op het hooger onderwijs, bedroeg:

aan de universiteit te Leiden	f 12 400,00
> > > > Utrecht	8 260,00
> > > > Groningen	4 150,00

Totaal . . . . f 24 810,00

Deze inkomsten waren in 1879 respectievelijk f 13 900, f 8050 en f 4200.

De gezamenlijke inkomsten aan de drie universiteiten waren derhalve f 159 332,50, tegenover f 163 920 in 1879.

Het zuiver bedrag der uitgaven voor het Rijk beliep dus f 1 323 066,95.

In 1879 was dit bedrag f 1 186 379,94.

GEMEENTELIJKE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM.

De gemeente Amsterdam deed ten behoeve der universiteit in het jaar 1880 de volgende uitgaven:

a. collegie van curatoren	f 885,25
b. jaarwedden der hoogleeraren en der overige ambtenaren en bedienden	216 993,54 ^a
c. materiëel, hulpmiddelen voor het onderwijs, enz.	42 561,57 ^a
d. verbouwing en inrigting van het universiteitsgebouw en van verschillende laboratoria tot de universiteit behoorende	298 951,64

Totaal . . . . f 559 392,01

Deze uitgaven bedroegen in 1879 f 259 170,06^a.

Het belangrijk verschil tusschen deze cijfers is hoofdzakelijk het gevolg van de aanzienlijke buitengewone uitgaven in 1880, ten behoeve dezer universiteit gedaan en hierboven sub d, afzonderlijk vermeld.

De inkomsten der gemeente van wege de universiteit waren in 1880:

a. Inschrijvings- en examengelden . . f	94 925,00
b. Subsidie van het Rijk	3 000,00
c. Subsidie der provincie Noordholland	10 000,00
d. Inkomsten van verschillenden aard	813,05

Totaal . . . . f 108 738,05

tegenover f 106 091,91^a in 1879.

Het zuiver bedrag der uitgaven beliep dus f 450 653,96.

Uit het vorenstaande blijkt, dat voor de universiteiten in 1880 werd uitgegeven:

a. door het Rijk	f 1 241 327,93
b. > de provincie Noordholland	10 000,00
c. > > gemeente Amsterdam	546 392,01

Totaal . . . . f 1 797 719,94

In 1879 bedroegen deze uitgaven:

a. voor het Rijk	f 1 175 011,33
b. > de provincie Noordholland	10 000,00
c. > > gemeente Amsterdam . . . (1)	246 170,06 ^a

Totaal . . (1) f 1 431 181,39^a

Behalve de subsidiën van Rijk en provincie werd door de gemeente Amsterdam, van wege de universiteit ontvangen f 95 738,05, tegenover f 93 091,91^a in 1879.

Het zuiver bedrag der uitgaven door het Rijk, de provincie Noordholland en de gemeente Amsterdam, ten behoeve der universiteiten gedaan, bedroeg dus f 1 542 649,39, tegenover f 1 174 169,48 in het vorige jaar.

In de volgende tabel zijn de uitgaven en inkomsten der gemeenten, over 1880 vermeld, ten aanzien der gymnasia, pro-gymnasia en latijnsche scholen.

(1) In het verslag over 1879 is bij deze opgave verzuimd van het bedrag der uitgaven door de gemeente Amsterdam af te trekken de subsidiën van Rijk en provincie, reeds onder a en b opgenomen. Van daar een verschil van f 13 000 tusschen deze cijfers en die in het vorig verslag vermeld.

GYMNASIA, PRO-GYMNASIA

EN

LATIJSCHER SCHOLEN.

1880.

GEMEENTEN.	UITGAVEN.			
	Personeel.	Materiëel.	Commissie van toezigt.	Subsidie.
Noordbrabant.				
's Hertogenbosch	f 18 783,32 ⁵	f 2 940,50 ⁵	"	"
Gelderland.				
Arnhem	20 246,40	2 544,27	f 10,00	"
Doesburg	2 819,16 ⁵	1,35	"	"
Doetinchem	15 600,00	2 454,63	50,00	"
Harderwijk	9 745,00	1 125,55	"	"
Nijmegen	17 291,66 ⁵	1 100,37 ⁵	100,00	"
Tiel	8 142,67	348,36 ⁵	"	"
Zevenaar	25,00	"	"	"
Zutphen	16 326,66 ⁵	915,11	75,00	"
Zuidholland.				
Delft	16 716,65	3 451,26	"	"
Dordrecht	11 375,33	599,52 ⁵	250,00	"
Gouda	2 912,50	111,00	50,00	"
's Gravenhage	32 644,74	3 452,00	100,00	"
Leiden	22 082,10	1 885,66 ⁵	125,00	"
Rotterdam	41 209,99 ⁵	2 950,98	"	"
Schiedam	11 700,00	634,00 ⁵	100,00	"
Noordholland.				
Alkmaar	1 750,00	108,32	25,00	"
Amsterdam	49 125,00	4 483,87 ⁵	407,47 ⁵	"
Haarlem	17 769,98	1 030,60	100,00	"
Zeeland.				
Middelburg	19 138,50 ⁵	1 272,68 ⁵	47,92 ⁵	"
Zierikzee	1 019,99 ⁵	45,00	"	"
Transporteren	f 336 424,68 ⁵	f 31 455,07	f 1 440,40	"

Latijnsche scholen 1880.

I N K O M S T E N.					Zuiver bedrag der uitgaven.
TOTAAL.	Subsidie van het Rijk.	Schoolgelden.	Bijzondere inkomsten.	TOTAAL.	
f 21 723,83	f 10 334,00	f 2 622,50	»	f 12 956,50	f 8 767,33
22 800,67	10 744,00	4 590,83 ⁵	»	15 334,83 ⁵	7 465,83 ⁵
2 820,51 ⁵	1 196,46	315,00	»	1 511,46	1 309,05 ⁵
18 104,63	7 160,00	8 537,50	»	15 697,50	2 407,13
10 870,55	4 625,00	400,00	f 1 130,40	6 155,40	4 715,15
18 492,04	8 042,00	2 468,36	»	10 510,36	7 981,68
8 491,03 ⁵	5 652,00	495,00	»	6 147,00	2 344,03 ⁵
25,00	»	»	»	»	25,00
17 316,77 ⁵	6 682,00	3 030,00	»	9 712,00	7 604,77 ⁵
20 167,91	6 453,00	3 200,00	1 993,50	11 646,50	8 521,41
12 224,85 ⁵	4 506,00	3 720,00	»	8 226,00	3 998,85 ⁵
3 073,50	»	187,50	1 165,00	1 352,50	1 721,00
36 196,74	»	10 166,66 ⁵	600,00	10 766,66 ⁵	25 430,07 ⁵
24 092,76 ⁵	9 243,00	6 600,00	»	15 843,00	8 249,76 ⁵
44 160,97 ⁵	»	11 850,00	»	11 850,00	32 310,97 ⁵
12 434,00 ⁵	6 014,00	1 522,50	»	7 536,50	4 897,50 ⁵
1 883,32	»	220,00	»	220,00	1 663,32
54 016,35	»	18 850,00	»	18 850,00	35 166,35
18 900,58	6 321,00	5,955,00	»	12 276,00	6 624,58
20 459,11 ⁵	8 204,90	3 825,00	»	12 029,90	8 429,21 ⁵
1 064,99 ⁵	»	»	»	»	1 064,99 ⁵
f 369 320,15 ⁵	f 95 177,36	f 88,555,86	f 4 888,90	f 188 622,12	f 180 698,03 ⁵

GEMEENTEN.	UITGAVEN.			
	Personeel.	Materiëel.	Commissie van toezigt.	Subsidie.
Per transport	f 336 424,68 ⁵	f 31 455,07	f 1 440,40	"
Utrecht.				
Amersfoort	11 733,34	1 555,13	50,00	"
Utrecht	23 897,55	6 301,39	200,00	"
Friesla nd.				
Leeuwarden.	21 458,33	1 202,49 ⁵	150,00	"
Sneek.	13 949,87	344,49	80,00	"
Overijssel.				
Deventer.	16 600,00	869,25	100,00	"
Kampen	7 158,33 ⁵	"	"	"
Oldenzaal	8 680,00	412,70 ⁵	"	"
Zwolle	17 004,00	2 371,03	"	"
Groningen.				
Groningen	26 051,72	1 802,31 ⁵	100,00	"
Veendam	1 055,00	"	"	"
Winschoten.	13 975,00	821,60 ⁵	155,09 ⁵	"
Drenthe.				
Assen	13 925,00	729,27	124,91	"
Limburg.				
Maastricht	16 999,99	1 028,84	25,00	"
Roermond	"	"	"	750,4 ⁵
Weert	"	"	"	171,3 ⁵
Totaal	f 528 912,82	f 48 893,59	f 2 425,40 ⁵	f 921,7 ⁵
In 1879.	420 839,43	112 317,28	1 630,22	916,2 ⁵
Vermeerdering	f 108 073,39	f — 63 423,69	f 795,18 ⁵	f, 5,4 ⁵

I N K O M S T E N.					Zuiver bedrag
TOTAAL.	Subsidie van het Rijk.	Schoolgelden.	Bijzondere inkomsten.	TOTAAL.	der uitgaven.
f 369 320,15 ⁵	f 95 177,36	f 88 555,86	f 4 888,90	f 188 622,12	f 180 698,03 ⁵
13 338,47	5 259,00	1 200,00	2 000,00	8 459,00	4 879,47
30 398,94	10 444,00	10 325,00	»	20 769,00	9 629,94
22 810,82 ⁵	10 052,00	3 597,50	»	13 649,50	9 161,32 ⁵
14 374,36	4 767,00	5 160,00	»	9 927,00	4 447,36
17 569,25	7 126,00	3 027,50	»	10 153,50	7 415,75
7 158,33 ⁵	»	1 050,00	»	1 050,00	6 108,33 ⁵
9 092,70 ⁵	5 090,00	909,00	»	5 999,00	3 093,70 ⁵
19 375,03	7 389,00	3 475,00	»	10 864,00	8 511,03
27 954,03 ⁵	8 560,21 ⁵	6 510,00	»	15 070,21 ⁵	12 883,82
1 055,00	»	826,67	»	826,67	228,33
14 951,70	4 273,00	4 960,00	»	9 233,00	5 718,70
14 779,18	7 039,00	3 665,62 ⁵	»	10 704,62 ⁵	4 074,55 ⁵
18 053,83	8 504,00	1 747,50	»	10 251,50	7 802,33
750,45	»	»	»	»	750,45
171,32	»	»	»	»	171,32
f 581 153,58 ⁵	f 173 680,57 ⁵	f 135 009,65 ⁵	f 6 888,90	f 315 579,13	f 265 574,45 ⁵
535 703,20 ⁵	103 279,64	123 994,36	4 839,25	232 113,25	303 589,95 ⁵
f 45 450,38	f 70 400,93 ⁵	f 11 015,29 ⁵	f 2 049,65	f 83 465,88	f — 38 015,50

De voorgaande tabel toont aan, dat de uitgaven wegens personeel sedert 1879 met f 108 073,39 zijn toegenomen.

Er ontstond:

<i>vermeerdering te:</i>	<i>vermindering te:</i>
's Hertogenb. met f 11 338,75 ⁵	Doesburg "met f 773,33 ⁵
Arnhem > 4 003,54	Zaltbommel > 1 691,66 ⁵
Doetinchem > 5 691,67 ⁵	Brielle > 3 403,33 ⁵
Harderwijk > 145,00	Delft > 62,99
Nijmegen > 3 473,35	Gorinchem > 885,83
Tiel > 5 910,01 ⁵	Haarlem > 930,42
Zutphen > 1 455,83 ⁵	Zierikzee > 510,00 ⁵
Dordrecht > 4 038,66	Dokkum > 700,54
Gouda > 112,50	Veendam > 315,00
's Gravenhage > 4 468,64	
Leiden > 3 455,01	
Rotterdam > 11 003,36 ⁵	
Schiedam > 7 080,56	
Amsterdam > 16 880,89	
Middelburg > 7 412,11 ⁵	
Amersfoort > 6 116,70	
Utrecht > 1 665,92	
Leeuwarden > 258,33	
Sneek > 1 231,77	
Deventer > 169,52	
Kampen > 58,33 ⁵	
Oldenzaal > 3 670,53	
Zwolle > 1 684,26 ⁵	
Groningen > 6 990,72	
Winschoten > 2 860,01 ⁵	
Assen > 211,17 ⁵	
Maastricht > 5 959,32	

De uitgaven wegens materiëel verminderden met f 63 423,69.

Er ontstond:

<i>vermeerdering te:</i>	<i>vermindering te:</i>
's Hertogenb. met f 2 737,01	Arnhem met f 32 015,70 ⁵
Doetinchem > 1 381,93	Doesburg > 23,35 ⁵
Zutphen > 151,25	Harderwijk > 943,36 ⁵
Dordrecht > 148,79	Nijmegen > 412,60
Leiden > 585,77	Zaltbommel > 33,60
Amsterdam > 2 257,87	Tiel > 398,82 ⁵
Haarlem > 113,72 ⁵	Brielle > 70,00
Middelburg > 106,28	Delft > 1 153,71
Amersfoort > 1 363,87	Gorinchem > 6,39
Utrecht > 4 543,68 ⁵	Gouda > 35,12
Zwolle > 1 414,85	's Gravenhage > 1 682,58 ⁵
Groningen > 274,98	Rotterdam > 18 036,13
Maastricht > 483,23	Schiedam > 2 150,12 ⁵
	Alkmaar > 3,33 ⁵
	Zierikzee > 15,00
	Dokkum > 179,60
	Leeuwarden > 585,80
	Sneek > 15 892,20
	Deventer > 359,87
	Oldenzaal > 1 371,85 ⁵
	Winschoten > 1 946,47 ⁵
	Assen > 1 671,28 ⁵

Het bedrag der Rijkssubsidiën was f 173 680,57⁵, tegen f 103 279,64 ten vorigen jare.

Aan schoolgelden werd f 11 015,29⁵ meer ontvangen, dan in 1879. Zij bedroegen:

<i>meer te:</i>	<i>minder te:</i>
's Hertogenbosch f 1 822,50	Doesburg. . . f 427,50
Arnhem . . . 583,33 ⁵	Zaltbommel . . . 275,00
Doetinchem . . . 450,00	Brielle . . . 401,25
Harderwijk. . . 25,00	Gorinchem . . . 140,00
Nijmegen . . . 170,00	Gouda . . . 362,50
Tiel . . . 194,96	Alkmaar . . . 100,00
Zutphen . . . 525,00	Amsterdam . . . 1 600,00
Delft . . . 180,00	Zierikzee . . . 114,00
Dordrecht . . . 1 470,00	Amersfoort . . . 100,42
's Gravenhage . . . 933,33	Sneek . . . 900,00
Leiden . . . 575,00	Deventer . . . 402,50
Rotterdam. . . 1 850,00	Zwolle . . . 150,05
Schiedam . . . 822,50	Veendam . . . 199,99 ⁵
Haarlem . . . 1 120,00	Assen . . . 59,37 ⁵
Middelburg . . . 133,26	
Utrecht. . . 2 645,00	
Leeuwarden . . . 972,50	
Kampen . . . 105,00	
Oldenzaal . . . 164,25	
Groningen. . . 327,50	
Winschoten . . . 755,00	
Maastricht. . . 423,75	

De bijzondere inkomsten van het pro-gymnasium te Harderwijk, ten bedrage van f 1130,40, vloeijen voort uit het Kon. besluit van 26 September 1878, n° 3, waarbij, ten behoeve van dat pro-gymnasium, aan de gemeente de beschikking werd gegeven over de inkomsten der bezittingen, alsmede over de gebouwen van het Nassau-Veluwsch gymnasium, dat met 1 October 1878 opfield te bestaan.

De som van f 2 000, als bijzondere inkomsten van het pro-gymnasium te Amersfoort vermeld, is eene bijdrage van het Seminarie der Roomsche-Katholijken van de Oude Klerelij, aldaar gevestigd.

Omtrent deze inkomsten te Delft, Gouda en 's Gravenhage geldt dezelfde opmerking als vroegere jaren.

Voor Roermond en Weert kan, wat de gemeentelijke subsidiën betreft, mede naar vorige jaren worden verwezen.

De latijnsche scholen te Alkmaar, Zierikzee en Veendam en het gymnasium te Doesburg zijn met 1 October 1880 opgeheven. De uitgaven en inkomsten dier scholen loopden dus slechts over 9 maanden.

Voor Zierikzee en Haarlem valt, aangaande de uitgaven voor materiëel, hetzelfde op te merken als in 1879.

Betreffende het aanzienlijk verschil in minder, dat men verkrijgt bij vergelijking van het totaal-cijfer der uitgaven voor materiëel over 1880 met dat over 1879, is het wellicht niet overbodig in herinnering te brengen, dat in laatstgenoemd jaar door enkele gemeenten, met name door Arnhem, Rotterdam en Sneek, belangrijke sommen werden besteed aan de stichting en inrigting van nieuwe gebouwen. Vermindert men het cijfer over 1879 met deze buitengewone uitgaven, tot een gezamenlijk bedrag van f 67 580,83⁵, dan is er voor de gewone uitgaven voor materiëel over 1880 tegenover 1879, in stede van vermindering, eene vermeerdering van f 4 157,14⁵ te vermelden.

Het geheele bedrag der uitgaven voor gymnasia, pro-gymnasia en latijnsche scholen, in 1880 gedaan, is:

door het Rijk (subsidiën en Inspecteur der Gymnasia) . . . . . f 178 855,02⁵

door de gemeenten 407 473,01

Totaal. . . . . f 586 328,03⁵

tegenover (3) f 535 958,20⁵ in 1879.

De inkomsten der gemeenten, na aftrek der subsidiën, beliepen f 141 898,55⁵.

(3) Op bladz. 98 van het vorig verslag staat abusievelijk f 534 958,20 vermeld, door dat de uitgave, door de gemeenten gedaan, aldaar f 4 000,00⁵ te laag zijn gesteld. Ook het zuiver bedrag der uitgaven voor de gemeenten ondergaat hierdoor verandering.

Het zuiver bedrag der uitgaven door de gemeenten was dus f 265 574,45^a, tegenover (4) f 303 844,95^a in het vorige jaar.

Dientengevolge werd in 1880 voor het hooger onderwijs (universiteiten, bijdragen in de kosten der opleiding van godsdienstleeraren, gymnasia, progymnasia en latijnsche scholen) uitgegeven:

door het Rijk	f 1482 399,45
» de provincie Noordholland	10 000,—
» gemeenten	953 865,02

Totaal. . . . . f 2 446 264,47

tegenover (5) f 2 039 148,57 in 1879.

De inkomsten van het Rijk bedroegen f	159 332,50,
die der gemeenten, buiten de subsidiën	237 636,60 ^a

Totaal. . . . . f 396 969,10^a

Het zuiver bedrag der uitgaven was derhalve f 2 049 295,36^a tegenover (5) f 1 653 303,04^a in 1879.

MIDDELBAAR ONDERWIJS.

§ 1. BURGERSCHOLEN EN DAARMEDE, KRACHTENS ART. 14 DER WET, GELIJK TE STELLEN INRICHTINGEN.

a. Getal en soort der scholen.

Het getal der burgerdagscholen is met ééne verminderd, namelijk die te Utrecht, welke is veranderd in eene op eenvoudige schaal ingerigte hoogere burgerschool van driejarigen cursus, nadat bij Koninklijk besluit van 1 Augustus 1880, aan de gemeente voor den tijd van tien jaren, dus tot aan het einde van den cursus 1889/90, krachtens het 2e lid van art. 14 der wet, van de verplichting tot het instandhouden eener burgerdagschool ontheffing was verleend.

Aan de gemeente Menaldumadeel, welke bevolking boven 10 000 zielen was geklommen, is bij Koninklijk besluit van 23 Julij 1880 ontheffing verleend van de verplichting tot oprigting eener burgerdag- en avondschool, op grond van het uiteenwonen der bevolking. Gelijik verzoek is tot den Koning gerigt door de besturen der gemeenten Delfshaven en Kralingen, welke bevolking eveneens, sedert 1877, boven 10 000 zielen was geklommen, zoodat zij, krachtens art. 91 der wet, vóór 1883 eene burgerdag- en avondschool moesten oprigten, tenzij daarvan ontheffing werd verleend. Na een ingesteld onderzoek is door den Minister van Binnenlandsche Zaken, krachtens magtiging des Konings, den 10 December 1880, aan het gemeentebestuur van Delfshaven te kennen gegeven:

»1°. dat er geen reden is om aan die gemeente geheele ontheffing te verleenen van de verplichting tot het oprigten eener burgerschool, op grond dat, door het uiteenwonen der bevolking, op bezoek eener zoodanige school weinig zou te rekenen zijn; aangezien thans reeds ongeveer 100 jongelieden uit den handwerksstand gebruik maken van de bestaande teekenschool en de Akademie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam;

»2°. dat deze vrijstelling evenmin kan worden verleend op grond dat in de behoefte op andere wijze zou zijn voorzien; daar dit althans niet kan worden verklaard van de thans bestaande teekenschool, waar het onderwijs zich bepaalt tot het teekenen en dus niet voorziet in de behoefte, waarin volgens de wet eene burgerschool moet voorzien;

»3°. dat evenwel, wanneer de gemeente mogt besluiten eene burgeravondschool op te rigten, er reden zal bestaan, om, krachtens art. 14, derde lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* N°. 50) ontheffing te verleenen van de verplichting tot het oprigten eener burgerdagschool."

Het gemeentebestuur van Kralingen beriep zich, om ontheffing te verkrijgen, op de omstandigheid, dat meer dan 60 leerlingen uit die gemeente in den winter van 1879 op 1880 het onderwijs volgden aan de Akademie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, en dat ook in de toekomst het geval zou zijn; zoodat het overbodig kon worden geacht, dat de gemeente zelve eene burgeravondschool of eenige andere inrigting van dien aard in 't leven riep.

Hoewel op dit adres in 1880 nog geene beschikking is genomen, kan toch worden medegedeeld, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken, onder dagteekening van 12 Februarij 1881, krachtens magtiging des Konings, aan het gemeentebestuur te kennen heeft gegeven, dat het verleenen der gevraagde vrijstelling eerst zal kunnen worden in overweging genomen, wanneer door eene schriftelijke overeenkomst, hetzij met het gemeentebestuur van Rotterdam, hetzij met het Bestuur der Akademie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen aldaar, zekerheid zal zijn verkregen, dat gedurende een bepaald getal jaren, leerlingen uit Kralingen tot de lessen aan genoemde Akademie kunnen worden toegelaten.

Nieuwe ontheffing van de verplichting tot oprigting eener burgerdagschool, op grond dat door eene burgeravondschool voldoende in de behoefte is voorzien, werd verleend aan de volgende gemeenten:

's Hertogenbosch, bij Koninklijk besluit van 28 Januarij 1880, tot 1 Januarij 1882;

Dordrecht, bij Koninklijk besluit van 21 Junij 1880, tot het einde van den cursus 1885/86;

Gouda, bij Koninklijk besluit van 30 Julij 1880, tot het einde van den cursus 1885/86;

Zaandam, bij Koninklijk besluit van 1 Junij 1880, tot het einde van den cursus 1884/85;

Middelburg, bij Koninklijk besluit van 28 Januarij 1881, tot 1 Januarij 1883;

Zwolle, bij Koninklijk besluit van 6 April 1880, tot 1 Januarij 1883;

Kampen, bij Koninklijk besluit van 11 Februarij 1880, tot 1 Januarij 1883.

Bij Koninklijk besluit van 1 Augustus 1880, werd bepaald, dat aan de burgeravondschool te Utrecht voortaan onderwijs gegeven zal worden in de vakken, vermeld sub. litt. a, c, h en k van art. 13 der wet, alsmede in het schoonschrijven.

De bij het einde van 1880 aanwezige scholen zijn aangewezen in de volgende tabel.

(4) Zie noot 3, vorige blad.

(5) Ten gevolge der wijzigingen in de cijfers van het vorig verslag gebragt, toegelicht bij noot 1, 2 en 3, ontstaat hier een verschil van f 60 068,97^a met het cijfer daar vermeld.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	Jaar der oprig- ting.	Jaar tot hetwelk ont- heffing is ver- leend.	Duur van den cursus, in jaren.	Bedrag van het schoolgeld.	
						Voor volledig onderwijs.	Voor enkele lessen.
Noordbrabant.	's Hertogenbosch	Burgeravondschool.	1869	1882	3	kosteloos.	—
	Tilburg . . .	id.	1870	1881	4	f 1,50 per jaar.	f 1,50 per jaar.
	Breda	id.	1867	1881	3	kosteloos.	—
Gelderland.	Arnhem . . .	id.	1866	1881	3	f 3 of f 6 p. j.	f 1 — f 6 p. j.
	Nijmegen. . .	id.	1865	1884	3	f 4 p. j.	—
	Zutphen . . .	id.	1864	1882	4	f 4 p. j.	—
	Tiel	id.	1870	—	2	f 6 p. j.	—
Zuidholland.	's Gravenhage .	Burgerdag- en avondschool.	1866	geene	2	f 12 p. j.	—
	Rotterdam . .	Akademie van beeldende kun- sten en technische weten- schappen.	—	onbep.	3,6	f 1,50 — f 5 p. j.	—
	Idem	Ambachtsschool.	1870		3	f 5 p. j.	—
	Leiden. . . .	Gesubsid. bijzondere burger- avondschool.	—	onbep.	6	f 4,50 — f 16 p. j.	—
	Dordrecht . .	Burgeravondschool.	1866	1886	4	f 3 p. j.	—
	Delft	id.	1864	1884	3	kosteloos.	—
	Schiedam. . .	id.	1869	1884	4	f 4 of f 3 p. j.	—
	Gouda. . . .	id.	1866	1886	5	f 3 of f 2 p. j.	—
	Gorinchem . .	id.	1871	—	3	f 3 p. j.	—
Noordholland.	Amsterdam . .	Burgerdag- en avondschool.	1868	geene	2,3	10 à 15 c. p. w.	av. f 1,50 p. j.
	Haarlem . . .	Burgeravondschool.	1864	1884	4	f 4 p. j.	—
	Helder. . . .	Industrieschool.	—	1881	4	f 3 p. j.	—
	Zaandam . . .	Burgeravondschool.	1866	1885	4	f 5 p. j.	—
	Alkmaar . . .	id.	1869	1883	3	kosteloos.	—
	Hoorn	id.	1877	—	2	f 3 p. j.	—
	Enkhuizen . .	id.	1870	—	2	f 6 p. j.	—
Zeeland. . .	Middelburg . .	id.	1867	1883	3	f 3 p. j.	—
	Vlissingen . .	id.	1869	—	2	f 4 p. j.	—
	Zierikzee . . .	id.	1869	—	3	f 4 p. j.	—
	Goes	id.	1865	—	4	f 4 p. j.	—
Utrecht. . .	Utrecht	id.	1868	1890	6	f 2 p. j.	—
	Amersfoort . .	id.	1871	1882	2	f 2 p. j.	—
Friesland . .	Leeuwarden . .	Burgerdag- en avondschool.	1868	geene	2,3	f 5 p. j.	avonds. kostel.
	Harlingen . . .	Burgeravondschool.	1865	1885	2	kosteloos.	—
Overijssel . .	Zwolle	id.	1868	1883	3	f 6 p. j.	—
	Deventer . . .	id.	1865	1885	4	f 2,50 p. j.	—
	Kampen	id.	1868	1883	3	kosteloos.	—
Groningen. .	Groningen . . .	Burgerdag- en avondschool.	1866	geene	3,6	f 8 p. j.	av. f 5 p. j.
Limburg . . .	Maastricht . .	Burgeravondschool.	1867	1883	2	f 4 p. j.	f 1 of f 2 p. j.

In den duur van den cursus is verandering gekomen te Amersfoort, waar hij van 3 tot 2 jaren werd teruggebracht, en te Kampen waar juist het omgekeerde geschiedt (vergelijk nader sub d). Voor Utrecht vervalt natuurlijk de opgave voor de burgerdagschool; voor Amsterdam, Leeuwarden en Groningen, wijst het eerste cijfer den duur van den cursus der dagschool aan, het tweede dien van de avondschoot; te 's Gravenhage is nog geene burgeravondschoot opgericht. De voorbereidende driejarige cursus van de Akademie te Rotterdam, bestaat nog, maar men heeft toch tot geleidelijke opheffing besloten; bij het begin van den cursus 1880/81 zijn dan ook geene nieuwe leerlingen daarin opgenomen. Ook de voorbereidende klasse der burgeravondschoot te Gouda is opgeheven, maar daarentegen de duur van den volledigen cursus op vijf jaren in plaats van vier bepaald, zoodat het getal der klassen onveranderd is gebleven.

Vorbereidende, doch tot de school zelve behoorende afdelingen, waren nog aanwezig bij de burgeravonds-

scholen te 's Hertogenbosch, Breda, Arnhem, Nijmegen, Zutphen, Leiden, Schiedam, Gorinchem, Haarlem, Zaandam, Middelburg, Utrecht, Zwolle, Deventer, Kampen en Groningen. De voortgezette teekenklassen te Tilburg, Zutphen, Dordrecht, Delft, Schiedam, Gouda, Amsterdam, Zaandam, Alkmaar, Zierikzee, Utrecht en Leeuwarden, en de zoogenaamde afdeling IV der school te Deventer zijn beschouwd als behoorende tot de burgeravondschoot. Enkele andere op zich zelf staande inrigtingen worden later vermeld in § 2 onder de *Teeken- en industrijscholen*.

De burgeravondschoolen te Tiel, Gorinchem, Hoorn, Enkhuizen, Vlissingen, Zierikzee en Goes zijn onverplicht door die gemeenten opgericht.

b. *Getal der leerlingen.*

De volgende tabel wijst het getal der leerlingen aan, die in December 1880 het onderwijs aan de hier vermelde scholen volgden.

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	GETAL DER LEERLINGEN.				TOELATINGS-EXAMEN.			HIND-EXAMEN.		
		in Decemb. 1879.	in Decemb. 1880.	meer in 1880	minder in 1880	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
's Gravenhage . . .	Burgerdagschool.	61	57	»	4	34	20	14	15	14	1
Amsterdam	»	76	50	»	26	40	21	19	10	2	8
Leeuwarden	»	43	45	2	»	28	21	7	14	9	5
Groningen	»	56	52	»	4	22	19	3	10	7	3
	Totaal . . .	236	204	2	34	124	81	43	49	32	17
				32 minder.							
's Hertogenbosch . .	Burgeravondschoot	60	62	2	»	34	23	11	2	2	»
Tilburg	»	186	205	19	»	»	»	»	»	»	»
Breda	»	82	70	»	12	70	70	»	»	»	»
Arnhem	»	48	42	»	6	20	16	4	7	7	»
Nijmegen	»	40	38	»	2	14	7	7	11	8	3
Zutphen	»	110	125	15	»	42	36	6	6	6	»
Tiel	»	47	40	»	7	18	14	4	9	7	2
Dordrecht	»	108	118	10	»	49	35	14	»	»	»
Delft	»	137	140	3	»	62	54	8	10	7	3
Schiedam	»	76	92	16	»	38	33	5	1	»	1
Gouda	»	135	95	»	40	66	54	12	9	6	3
Gorinchem	»	24	26	2	»	37	26	11	»	»	»
Amsterdam	»	173	152	»	21	149	70	79	»	»	»
Haarlem	»	117	90	»	27	43	35	8	1	1	»
Zaandam	»	49	51	2	»	27	16	11	8	3	5
Alkmaar	»	32	38	6	»	35	19	16	3	2	1
Hoorn	»	19	24	5	»	20	18	2	»	»	»
Enkhuizen	»	26	20	»	6	19	7	12	»	»	»
Middelburg	»	57	62	5	»	18	10	8	3	3	»
Vlissingen	»	54	51	»	3	32	22	10	»	»	»
	Transporteren	1 580	1 541	85	124	793	565	228	70	52	18

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	GETAL DER LEERLINGEN.				TOELATINGS-EXAMEN.			EIND-EXAMEN.		
		in Decemb. 1879.	in Decemb. 1880.	meer in 1880.	minder in 1880.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
	Per transport	1 580	1 541	85	124	793	565	228	70	52	18
Zierikzee	Burgeravondschool	47	40	»	7	15	10	5	»	»	»
Goes	»	43	25	»	18	14	8	6	2	1	1
Utrecht	»	445	399	»	46	180	117	63	38	32	6
Amersfoort	»	30	21	»	9	13	6	7	»	»	»
Leeuwarden	»	73	69	»	4	»	»	»	14	7	7
Harlingen	»	53	51	»	2	32	20	12	8	6	2
Zwolle	»	77	85	8	»	60	45	15	»	»	»
Deventer	»	110	113	3	»	49	30	19	4	3	1
Kampen	»	36	52	16	»	35	24	11	4	4	»
Groningen	»	53	60	7	»	22	20	2	7	7	»
Maastricht	»	58	62	4	»	14	12	2	»	»	»
	Totaal . . .	2 605	2 518	123	210	1 227	857	370	147	112	35
Rotterdam	Akad.v.B.K.enT.W.	1 164	1 000	»	164	»	»	»	»	»	»
Idem	Ambachtsschool . .	(185)	(151)	»	(34)	97	55	42	»	»	»
Leiden	Burgeravondschool	182	193	11	»	68	59	9	»	»	»
Helder	Industrieschool . .	127	119	»	8	45	27	18	»	»	»
	Totaal . . .	1 473	1 312	11	172	210	141	69	»	»	»
				161 minder.							
	Algemeen totaal.	4 314	4 034	136	416	1 561	1 079	482	196	144	52
				280 minder.							

De leerlingen der tot de school behorende voorbereidende afdelingen zijn onder deze cijfers begrepen. Op zich zelf staande voorbereidende klassen waren geen andere meer dan die te Dordrecht met 40 leerlingen; die te Harlingen is opgeheven en zal door twee herhalingsavondscholen vervangen worden.

Vergelijkt men de cijfers in deze tabel met die van het vorige jaar, dan is er over 't algemeen geen vooruitgang. Moest ten gevolge van de opheffing van de burgerdagschool te Utrecht, het totaalcijfer voor deze inrigtingen reeds dalen, nog te meer was dit het geval door de vrij aanzienlijke vermindering van het getal der leerlingen aan de Amsterdamsche school, dat van 76 tot 50 terugging. De verandering bleef voor de drie andere binnen de grenzen der gewone jaarlijksche afwisselingen. Het getal dergenen, die bij het begin van den cursus 1880/81 toelating verzochten, was ook minder dan in 1879; toen hadden zich aan de vier thans nog bestaande scholen 146 aangemeld, van welke 116 werden toegelaten; thans slechts 124, van welke niet meer dan 81 konden worden toegelaten. Een derde gedeelte moest worden afgewezen; het vorig jaar was dit slechts met $\frac{2}{3}$ het geval geweest. Vooral te 's Gravenhage en te Amsterdam was de uitslag der toelatingsexamens buitengemeen ongunstig.

Van de 204 leerlingen behoorden de ouders van 75 tot den ambachtsstand, van 38 tot de winkeliers of kooplieden, van 11 tot de bouwkundigen of kunstenaars, van 45 tot de ambtenaren, onderwijzers of militairen; terwijl van 35 de vader geen beroep uitoefende, of alleen de moeder of geen van beide ouders in leven was. De onderlinge verhouding dezer cijfers verschilt weinig van die in de laatste jaren.

Het getal leerlingen der eigenlijke burgeravondscholen verminderde van 2605 tot 2518, dus met 87. Die vermindering komt echter geheel voor rekening van de burgeravondschool te Gouda, waar zij uitsluitend hare oorzaak vond in de opheffing der voorbereidende klasse, en te Utrecht, waar dit jaar, in verband met de invoering van het herhalings-onderwijs, volgens de wet van 17 Augustus 1878, (*Staatsblad* n°. 127), de eischen voor de toelating tot de school hooger werden gesteld. Ook Haarlem telde minder leerlingen, hetgeen alleen was toe te schrijven aan de oprigting, van wege de *Maatschappij tot bevordering van Nijverheid*, van eene school voor kunst- industrieel-teekenen, waar uitsluitend onderwijs in teekenen werd gegeven. Deze school is echter voornamelijk door de commissie van toezicht niet als tot het middelbaar onderwijs behorende beschouwd, hoewel het

onderwijs in teekenen van denzelfden omvang schijnt te zijn als dat aan de burgeravondschool, alleen met dat onderscheid, dat het gegeven wordt door personen, die geen bevoegdheid voor middelbaar onderwijs bezitten. Amsterdam ging eveneens achteruit, wellicht ook ten gevolge van de uitbreiding en reorganisatie van eene sedert lang bestaande maar thans voor het eerst als middelbare school beschouwde teekenschool van den *Werkmansbond*, onder patronaat van het departement Amsterdam der *Maatschappij tot bevordering van fabriek- en handwerksnijverheid*. Ook Breda en Goes verminderden nog al in getal leerlingen; daarentegen gingen Tilburg, Zutphen, Dordrecht, Schiedam en Kampen alle met meer dan 10 leerlingen vooruit.

De aanzienlijke vermindering van de akademie te Rotterdam met 164 leerlingen, is enkel toe te schrijven aan de niet-toelating van nieuwe leerlingen tot de voorbereidende afdeling, ten gevolge waarvan die afdeling thans slechts 109 leerlingen telde, tegen 318 in het vorige jaar. De afdelingen A (Beeldende Kunsten) en B (Technische Wetenschappen) telden nog 45 leerlingen meer dan in December 1879.

Het getal leerlingen der ambachtsschool te Rotterdam is op nieuw achteruitgegaan, ten gevolge van zwaardere eischen bij de toelating; dit oefent echter op het gehalte der leerlingen een gunstigen invloed uit.

Toelatingsexamens werden afgelegd door 1437 leerlingen, waarvan 998 met gunstigen, 439, dat is ruim 30%, met ongunstigen uitslag. De verhouding was dus weer iets ongunstiger dan het vorig jaar, toen 29 ten honderd werden afgewezen; ook het totaal-cijfer der geëxamineerden bedroeg thans ruim honderd minder.

Van de 3830 leerlingen dezer scholen, hadden 2879 reeds een beroep gekozen, waarin zij overdag werkzaam waren, namelijk:

- 1567 dat van timmerman, schrijnwerker of meubelmaker;
- 272 dat van smid, koperslager, geweermaker, instrumentmaker, enz.;
- 135 dat van steenhouwer, metselaar of loodgieter;
- 94 dat van beeldhouwer, stukadoor, goudsmid of graveur;
- 283 dat van schilder, glazenmaker of verlakker;
- 61 dat van bouwkundige;
- 257 een ander ambacht, niet tot de vorige behoorende;
- 210 behoorden tot de kweekelingen, klerken, onderwijzers, militairen en dergelijke.

Bij deze cijfers valt alleen op te merken, dat het getal der leerlingen, die geen ambacht uitoefenden, van 5,3 tot 7,3 ten honderd klom. Van de 951, die nog geen beroep hadden gekozen, behoorden de ouders van 439 tot den ambachtsstand, van 192 tot de winkeliers en kooplieden, van 36 tot de bouwkundigen, van 154 tot de ambtenaren, onderwijzers of militairen, terwijl van de 130 de ouders geen beroep uitoefenden, of de vader of wel beide ouders overleden waren.

Het aantal van hen, die in 1880 aan het eindexamen der burgerdagscholen deelnamen, bedroeg 49, dus 4 meer dan het vorig jaar, toen de school te Utrecht nog bestond. De uitslag was echter niet gunstig, daar 17 van de 49 werden afgewezen. Dit is vooral toe te schrijven aan de ongunstige verhouding te Amsterdam, waar van de 10 candidaten slechts 2 werden toegelaten.

Van de avondscholen onderging het cijfer eene aanzienlijke vermeerdering, daar het van 119 klom tot 147; afgewezen werden 24 ten honderd, evenals het vorige jaar.

Het onderwijs aan de burgeravondschool werd aan alle leerlingen kosteloos gegeven te 's Hertogenbosch, Breda, Delft, Alkmaar, Leeuwarden, Harlingen en Kampen. Bovendien was vrijstelling verleend aan 2 leerlingen der burgerdagschool te Amsterdam en aan 4 van die te Groningen, voorts aan 12 leerlingen der burgeravondschool te Arnhem, 50 aan die te Zutphen, 15 te Tiel, 26 te Schiedam, 40 te Gouda, 20 te Gorinchem, 16 te Amsterdam, 36 te Middelburg, 32 te Vlissingen, 41 te Zwolle, 7 te Deventer, 1 te Groningen, 28 aan de

Akademie te Rotterdam en 11 aan de Industrieschool aan den Helder. In het geheel genoten dus 823 jongelieden kosteloos het onderwijs aan deze scholen, tegen 900 in het vorig jaar.

c. Onderwijzend personeel.

In den loop van het jaar 1880 hebben de volgende veranderingen plaats gehad in het onderwijzend personeel dezer scholen.

Groningen. Aan den heer mr. J. A. TELLEGEN is, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als leeraar in de staathuishoudkunde. In het onderwijs kon niet definitief worden voorzien, daar zich geen bevoegde sollicitant had aangemeld. Door Burgemeester en Wethouders zijn tijdelijke maatregelen genomen om de lessen te doen geven.

's Hertogenbosch. De leeraar in wiskunde M. J. KORNNEN, benoemd tot onderwijzer aan 's Rijks kweekschool voor onderwijzers te Maastricht, werd vervangen door den heer R. I. J. SWARTE, leeraar aan 's Rijks kweekschool te 's Hertogenbosch.

Tilburg. Als directeur der school werd dr. J. H. H. HÜLSMANN vervangen door dr. H. P. M. VAN DER HORN VAN DEN BOS, die met het onderwijs in scheikunde bleef belast. Jaarwedde f 400. De lessen in natuurkunde, die dr. HÜLSMANN gaf, gingen over op den heer J. CARDINAAL, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool, die, op f 350 jaarwedde, tot leeraar aan de burgeravondschool werd benoemd.

Nijmegen. Aan den leeraar in het bouwkundig teekenen, P. VAN DER KEMP, werd, wegens ziekte, voor den tijd van één jaar, met behoud zijner wedde, verlof verleend; terwijl de heer J. J. WEVE, civiel en bouwkundig ingenieur, met de tijdelijke waarneming zijner lessen werd belast.

Dordrecht. De leeraar A. L. J. BOUTEN, het vorige jaar voor één jaar aangesteld, is daarna definitief benoemd op de jaarwedde van f 500. Ook thans moest weder tijdelijk voor vermeerdering van het personeel worden gezorgd, daar weder eene klasse in twee parallel-afdeelingen moest worden gesplitst. Dientengevolge is een gedeelte van het onderwijs in wiskunde tijdelijk opgedragen aan den heer G. A. ROTTIER, hoofdonderwijzer in de gemeente, tegen eene toelage van f 300.

Delft. Aan den heer P. A. KOREVAAR is, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als leeraar in regtlijnig teekenen. In zijne plaats is benoemd de heer R. BROEKSTERHUIZEN, op eene jaarwedde van f 500.

Schiedam. De leeraar in handteekenen, J. DEE, tot dusver tijdelijk benoemd, is definitief aangesteld op eene jaarwedde van f 400. Aan den leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde, J. A. DE BRUYNE, is, uit hoofde van zijn vertrek naar Zierikzee, eervol ontslag verleend en is in zijne plaats benoemd de heer T. HASEWINKEL op eene jaarwedde van f 200. Deze was echter in December 1880 nog niet in functie.

Gouda. Door den heer W. B. THOLEN is, ten gevolge van zijne benoeming te Kampen, eervol ontslag gevraagd als leeraar in teekenen. Nog vóór dat dit was verleend, heeft hij eigenmagtig opgehouden zijne lessen te geven en de gemeente verlaten. Het ontslag is hem daarna door den gemeenteraad verleend maar niet eervol. In zijne plaats is voor zes maanden benoemd de heer W. J. MALÉ op eene jaarwedde van f 600. De jaarwedde van den leeraar in teekenen J. J. BERTELMAN is verhoogd van f 500 tot f 600.

Gorinchem. De leeraar in wis- en werktuigkunde W. M. STAVENISSE DE BRAUW, het vorig jaar voor één jaar aangesteld, is op nieuw als zoodanig benoemd tot het einde van den cursus 1880/1881.

Haarlem. In de regeling is geen verandering gekomen, behalve dat de tijdelijke toelage van f 300, in vorige jaren aan den leeraar in wiskunde wegens buitengewone lessen toegekend, thans niet op nieuw is verleend.

Zaandam. De jaarwedde van den heer C. HOLSVOOGT, leeraar in het modelmaken, is van f 75 verhoogd tot f 100.

Alkmaar. De jaarwedde van den leeraar in handteekenen R. E. J. ROETERINK is van f 500 verhoogd tot f 600.

Hoorn. In de vacature voor Nederlandsch is thans voorzien door de benoeming van den heer C. C. JAGER op eene jaarwedde van f 100. Dr. W. J. STRINHUIS is definitief tot directeur benoemd op eene jaarwedde van f 100.

Eekhuizen. In plaats van dr. H. HERWIG, naar Warffum vertrokken, is tot leeraar in natuur- en scheikunde benoemd dr. J. P. LAND, voor één jaar. De jaarwedde is begrepen onder die voor onderwijs aan de hogere burgerschool.

Vlissingen. In de plaats van den heer J. A. TERWIEL werd tijdelijk tot leeraar in regtlijng teekenen aangesteld de heer W. P. DIJKGRAAF. Tot assistent-leeraar voor hetzelfde vak werd, ter vervanging van den heer P. LAERNOES, aangesteld de heer A. SCHRAKAMP.

Zierikzee. De leeraar in natuur-, schei- en werktuigkunde dr. W. D. GRATAMA werd benoemd tot leeraar aan het gymnasium te Delft. In de daardoor ontstane vacature was bij het einde des jaars nog niet voorzien.

Goes. De leeraar in wiskunde, J. J. WERNER, verliet de school en werd vervangen door den heer J. KIEL, van Utrecht.

Utrecht. In verband met de opheffing der burgerdag-school en de reorganisatie van geheel het middelbaar onderwijs, van wege de gemeente gegeven, werd het onderwijzend personeel der burgeravondschool en de bezoldiging daarvan op nieuw geregeld.

Bij raadsbesluit van 26 Augustus 1880 werden benoemd de heeren:

J. E. FISCHER, tot directeur der school en leeraar in meetkunde; jaarwedde f 1200;

J. HOLTAPPEL, tot plaatsvervanger van den directeur en leeraar in wiskunde en lijntekenen; jaarwedde f 600;

J. S. GÜBEL, tot leeraar in dezelfde vakken; jaarwedde f 450;

J. SPRUIT, tot leeraar in Nederlandsch, wiskunde en ijntekenen; jaarwedde f 450;

Dr. E. H. WIJNKES, tot leeraar in natuur- en scheikunde en technologie; jaarwedde f 750;

M. J. LENS, tot leeraar in handteekenen, perspectief en de leer van het ornament; jaarwedde f 1000;

A. E. GROLMAN, tot leeraar in handteekenen en ornamentleer; jaarwedde f 600;

H. J. P. HANAU, tot leeraar in handteekenen; jaarwedde f 600;

G. P. VAN ZUTPHEN, tot leeraar in boekhouden; jaarwedde f 50;

J. RIJNBOUT, tot leeraar in boetseren; jaarwedde f 400;

J. BREERBAART, tot leeraar in bouwkunde en beschrijvende meetkunde; jaarwedde f 700;

S. E. HAAGSMA, tot leeraar in werktuigkunde en machine-teekenen; jaarwedde f 400;

J. A. LOZAN, tot leeraar in bouwkundig teekenen; jaarwedde f 250.

Naast deze leeraren waren in 1880 als hulpleeraren werkzaam de heeren E. BAKKER, D. HEINEKE, D. H.

MONTAGNE, I. H. NIEUWLAND, E. VAN DER SMIT, W. J. WEGERIF en G. P. VAN ZUTPHEN, wier bezoldiging afhankelijk is van 't aantal lesuren, waarvoor hunne diensten worden verlangd. In het jaar, waarover dit verslag loopt, genoten zij respectievelijk f 300, f 240, f 270, f 300, f 300, f 360 en f 300.

Zwolle. De leeraar E. ZUIDEMA werd ontheven van zijn onderwijs in de geschiedenis. Dit werd vervolgens tijdelijk opgedragen aan den heer K. BROUWER, hoofd eener openbare school in de gemeente, wien daarvoor eene jaarlijksche belooning van f 225 wordt uitgekeerd. In verband hiermede werd de jaarwedde van den heer ZUIDEMA van f 350 tot f 200 teruggebracht.

Deventer. In verband met een gewijzigde inrigting van het handteeken-onderwijs, werd, op f 700 jaarwedde, als leeraar aan de school en de met haar verbonden teekenscholen benoemd de heer J. M. NIEUWBOER. Van de leeraren J. D. R. MOLL en H. KASSENBERG werd de jaarwedde respectievelijk met f 60 en f 30 verhoogd.

De leeraar in handteekenen aan de school, J. STRIENING, werd door de Regering belast met een zending naar België ter bestudering van het daar gegeven teeken-onderwijs. In de waarneming zijner lessen werd voorzien door de overige leeraren der school, aan wie tijdelijk werd toegevoegd de heer W. G. WAGNER, van 's Gravenhage.

Kampen. In plaats van den heer H. KOLDEWIJN, benoemd tot leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Roermond, werd voorloopig voor den tijd van één jaar tot leeraar in de wiskunde benoemd de heer J. DE VRIES, doctorandus in de wis- en natuurkunde.

De heer W. B. THOLEN, ter vervanging van den heer C. H. HEIN, tot leeraar aan de stadsteekenschool benoemd, zal (zonder daarvoor een afzonderlijke jaarwedde te genieten) ook onderwijs geven aan de burger-avondschool.

Maastricht. De leeraar dr. FASSBENDER werd ontheven van het geven van onderwijs in scheikunde aan de school, waarmede zich voorloopig de directeur, dr. HOFFMANS, heeft belast. (Jaarwedde f 200 als directeur en f 200 als leeraar.)

De leeraar P. G. ROODHUIZEN blijft in het vervolg met niet meer dan 5 uren wiskunde belast. Daarentegen werd een 2tal lesuren in dat vak, tegen f 100 per jaar, opgedragen aan den heer J. H. STEIN, leeraar aan de hogere burger-school.

Rotterdam. Aan de Akademie van beeldende kunsten en technische wetenschappen en aan de Ambachtschool had eenige verandering in het personeel plaats. Aan eerstgenoemde komen onder de leeraren niet meer voor dr. G. J. W. BREMER, P. DIETZ en D. ECKHART; als leeraren in teekenen zijn voor het eerst in functie getreden de heeren T. C. JACOBI en A. VAN VREESWIJK; voor boetseren S. MIEDEMA en W. L. THIEME. Bij de ambachtsschool is de heer J. R. F. NIEVERGELD als leeraar in natuurkunde vervangen door dr. J. H. JENNES, terwijl voor het praktisch onderwijs nog is aangesteld J. J. BRAAKENBURG.

Leiden. Bij de burgeravondschool van het genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix is de heer D. H. POELMAN voor de natuurlijke historie vervangen door den heer H. E. EKAMA. Aan mr. N. L. J. VAN BUTTINGHA WICHERS is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in staathuishoudkunde; bij het einde van 1880 was nog niet in de vacature voorzien. De leeraar in teekenen J. J. DE VINK is overleden en vervangen door den heer A. J. NIEUWENHUIS JR.

Alzoo waren aan de burgerdag- en avondscholen en daarmede krachtens art. 14 der wet gelijk te stellen inrigtingen, het getal leeraren werkzaam, dat in de volgende tabel is aangewezen. Deze duidt tevens aan, of zij al dan niet aan eene hogere burgerschool voor jongens of meisjes werkzaam waren, alsmede het bedrag hunner jaarwedden.

GEMEENTEN.	NAAM der SCHOOL.	GETAL DER LEERAREN.			Jaarwede van den direc- teur.	GETAL DER LEERAARS- JAARWEDDEN.					Getal der jaarwedden van den directeur en leeren.	Totaal bedrag der jaarwedden.
		tevens werkzaam aan de hogere burgerschool of meisjesschool.	niet werkzaam aan eene andere middelbare school.	Totaal.		tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 800.	boven f 800 tot en met f 1200.	boven f 1200 tot en met f 1800.	boven f 1800.		
's Gravenhage	Burgerdag- en avondschool.	»	6	6	f 2200,00	1	»	1	1	2	6	f 9 250,00
Amsterdam	»	3	10	13	3000,00	2	5	»	2	3	13	17 250,00
Leeuwarden	»	3	3	6	2200,00	1	2	»	2	»	6	6 700,00
Groningen	»	»	9	9	2500,00	2	2	1	4	»	10	11 150,00
	Totaal . .	6	28	34	4	6	9	2	9	5	35	f 44 350,00
's Hertogenbosch. . . .	Burger- avondschool.	3	5	8	f 640,00	7	»	»	»	»	8	f 2 250,00
Tilburg	»	4	4	8	400,00	6	1	»	»	»	8	2 250,00
Breda	»	6	1	7	466,67	6	»	»	»	»	7	1 916,67
Arnhem	»	9	1	10	500,00	7	1	»	1	»	10	4 100,00
Nijmegen	»	9	1	10	300,00	2	4	3	»	»	10	6 480,00
Zutphen	»	9	3	12	1200,00	8	2	1	»	»	12	6 300,00
Tiel	»	6	»	6	262,96 ⁵	5	»	»	»	»	6	625,00
Dordrecht	»	5	5	10	800,00	3	6	»	»	»	10	5 500,00
Delft	»	5	4	9	1200,00	3	4	1	»	»	9	5 360,00
Schiedam	»	9	3	12	800,00	10	1	»	»	»	12	3 450,00
Gouda	»	4	5	9	1050,00	4	4	»	»	»	9	4 175,00
Gorinchem	»	5	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»
Haarlem	»	6	4	10	600,00	5	4	»	»	»	10	4 700,00
Zaandam	»	6	2	8	600,00	7	»	»	»	»	8	2 075,00
Alkmaar	»	2	4	6	500,00	4	1	»	»	»	6	1 950,00
Hoorn	»	4	»	4	200,00	3	»	»	»	»	4	700,00
Enkhuizen	»	5	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»
Middelburg	»	5	4	9	600,00	6	2	»	»	»	9	3 250,00
Vlissingen	»	»	5	5	250,00	3	1	»	»	»	5	1 500,00
Zierikzee	»	5	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»
Goes	»	6	4	10	»	4	»	»	»	»	4	550,00
Utrecht	»	7	12	19	1200,00	10	7	1	»	»	19	9 420,00
Amersfoort	»	8	1	9	400,00	8	»	»	»	»	9	2 300,00
Harlingen	»	5	2	7	500,00	5	1	»	»	»	7	2 200,00
Zwolle	»	5	8	13	800,00	9	1	2	»	»	13	5 950,00
Deventer	»	6	7	13	700,00	7	3	1	1	»	13	6 190,00
Kampen	»	11	1	12	600,00	10	1	»	»	»	12	5 450,00
Maastricht	»	6	2	8	400,00	6	1	»	»	»	8	2 250,00
	Totaal . .	161	88	249	24	148	45	9	2	»	228	f 90 891,67

GEMEENTEN.	NAAM der SCHOOL.	GETAL DER LEERAREN.			Jaarwedge van den direc- teur.	GETAL DER LEERAARS- JAARWEDDEN.					Totaal bedrag der jaarwedden.
		tevens werkzaam aan de hoogere burgerschool of meisjesschool.	niet werkzaam aan éene andere school.	Totaal.		tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 800.	boven f 800 tot en met f 1200.	boven f 1200 tot en met f 1800.	boven f 1800.	
Rotterdam	Akademie.	4	44	48	f 2000,00	15	21	10	1	»	f 28 140,00
Idem	Ambachtsschool.	1	21	22	2200,00	3	11	6	1	»	15 059,00
Leiden	Bijzondere avondschoot.	1	20	21	700,00	15	5	»	»	»	6 970,00
Helder	Industrieschool.	»	9	9	»	8	1	»	»	»	1 670,00
	Totaal . .	6	94	100	3	41	38	16	2	»	f 51 839,00
Algemeen totaal.		173	210	383	31	195	92	27	13	5	f 187 080,67
Aan meer dan éene school werkzaam .		1	7	8							
Eigenlijk totaal		172	203	375							

Tot toelichting strekke nog het volgende. Er was ééne vacature te Groningen; aan de niet verplichte scholen te Gorinchem, Enkhuizen, Zierikzee en Goes waren respectievelijk 5, 5, 5 en 6 leeraren der hoogere burgerschool zonder afzonderlijke jaarwedden werkzaam. Hierdoor wordt het verschil tusschen de 383 in functie zijnde leeraren en de 363 jaarwedden verklaard. Het getal der leeraren moet echter nog met 8 verminderd worden, daar één leeraar werkzaam was aan de akademie te Rotterdam en aan de burgeravondschoot te Delft; één aan genoemde akademie en aan de burgeravondschoot te Amsterdam, één aan de ambachtsschool te Rotterdam en aan de burgeravondschoot te Dordrecht en 5 aan de akademie en de ambachtsschool te Rotterdam. Het geheel totaal der in functie zijnde leeraren daalt dien ten gevolge tot 375, dat is vier meer dan het vorig jaar. Daarbij dient te worden in aanmerking genomen, dat bij de burgeravondschoot te Zwolle de feitelijke vermeerdering van het aantal leeraren niet meer dan één bedraagt, maar ditmaal een viertal leeraren mede zijn gerekend, die te voren zijn beschouwd, als uitsluitend te behooren tot de met de burgeravondschoot verbonden teekenschool. De vermindering bij de school te Utrecht is een gevolg van de opheffing der burgerdagschool.

Met betrekking tot de jaarwedden geldt ook nu, dat de directeuren der burgerdag- en avondschoot te 's Gravenhage en te Amsterdam en van de ambachtsschool te Rotterdam vrije woning hebben of vergoeding voor het gemis daarvan. Vergelijkt men de totaal-cijfers met die van het vorig jaar, dan doet zich in de eerste plaats vermindering voor met nagenoeg f 18 000 voor de burgerdag- en avondschoot, ten gevolge van de opheffing der burgerdagschool te Utrecht. Daarentegen komt de burgeravondschoot aldaar nu slechts voor een bedrag van f 9420 onder de inrigtingen van dien naam voor. Verhooging valt in het oog voor de burgeravondschoot te Nijmegen, Dordrecht, Gouda, Hoorn, Zwolle, Deventer en Kampen, alsmede bij de scholen te Rotterdam en te Leiden; zoodat het geheel cijfer slechts éene vermindering met nagenoeg f 2000 heeft ondergaan. Het gemiddeld cijfer der jaarwedden van de aan al deze scholen werkzame leeraren bedroeg f 499, tegen f 508 in het voorgaande jaar. Omtrent de jaarwedden, welke de meesten dezer 375 leeraren nog in andere betrekkingen genieten, kan naar het voorgaande verslag worden verwezen.

d. Leerplan en toestand van het onderwijs.

's Gravenhage. In het leerplan had geene verandering plaats; alleen werd de Woensdag namiddag als schooltijd vrijgemaakt, en de twee lessen, die tot dusver alsdan gegeven werden, gesteld op Woensdag en Zaterdagmiddag van 12—1 uur. Er wordt geklaagd over de gebrekkige voorbereiding der leerlingen; van welke velen eerst wanneer zij denzelfden cursus tweemaal bijwonen, de lessen met vrucht kunnen volgen.

Hoewel dit jaar de helft van hen, die zich voor de laagste klasse aanmelden, werd afgewezen, was het gehalte der toegelatenen, volgens verklaring van den directeur toch nog slecht te noemen.

De commissie van toezigt wijst er in haar verslag op, dat de school door zoo weinig jongelieden, vooral uit den ambachtsstand, bezocht wordt. Het grootste gedeelte der leerlingen tracht na het verlaten der school bij openbare of bijzondere inrigtingen in betrekking te komen, bekwaamen zich voor onderwijzer of nemen dienst bij het leger of de marine. Voor deze laatsten geeft de school echter te weinig, zoodat zij genoodzaakt zijn in het ontbrekende op andere wijze te voorzien.

De overtuiging van de noodzakelijkheid om in den bestaanden toestand verandering te brengen heeft de commissie van toezigt er toe geleid, het gemeentebestuur voor te stellen aan de Regering alsnog ontheffing te vragen van de verplichting tot het onderhouden eener burgerdagschool, om deze vervolgens in éene op eenvoudige wijze ingerigte hoogere burgerschool van driejarigen cursus te veranderen. De inspecteur, over deze voorstellen gehoord, had tegen de wijziging geene principiele bezwaren, mits dan tevens op betere wijze werd voorzien in de behoefte van den eigenlijken ambachtsstand. De burgeravondschoot toch heeft nooit een enkelen leerling gehad; op de akademie van beeldende kunsten wordt uitsluitend kunst-onderwijs gegeven; opheffing der burgerdagschool zou dus naar zijne meening moeten gepaard gaan met het inderdaad tot stand brengen der burgeravondschoot, of met éene uitbreiding van het onderwijs aan de akademie, waardoor op betere wijze in alle behoeften aan onderwijs voor den ambachtsstand zou worden voorzien. Voorstellen aan den raad zijn door Burgemeester en Wethouders nog niet ingediend.

Amsterdam. Ook hier kan de toestand der burgerdagschool niet bloeiend worden genoemd, daar het getal der leerlingen ongeveer met $\frac{1}{4}$ verminderde. In de regeling van het onderwijs kwam geen verandering, behalve dat de duur van den cursus op de burgeravondschool eenigszins is verkort; de lessen beginnen nu op 1 October en eindigen 1 April. Aan 49 leerlingen der avondschool werden belooningen uitgereikt voor getrouw schoolbezoek.

Leeuwarden. Mogt het getal der leerlingen, dat dit jaar de dagschool bezocht, bevredigend heeten, zoo was er wel eenige vrees, dat dit in 't vervolg zou verminderen door de oprichting der ambachtsschool, aan welke de vereeniging »Nijverheid", die tot dus verre veel had gedaan om het bezoek der burgerdagschool te bevorderen, waarschijnlijk nu in de eerste plaats haren steun zou verliezen. De commissie van toezigt wijst in haar verslag op de wenschelijkheid om het schoolgeld, dat thans f 5 's jaars bedraagt, af te schaffen, en het onderwijs op de dagschool evenals dat op de avondschool, kosteloos verkrijgbaar te stellen.

Groningen. Aangaande de burgerdagschool valt niets bijzonders op te merken, dan dat het schoolverzuim zeer gering was. Van de leerlingen der burgeravondschool volgden 11 over dag den cursus aan de praktische ambachtsschool.

Dordrecht. De burgeravondschool alhier mag onder de goede gerekend worden, zooals ook blijkt uit de steeds toenemende belangstelling, door den ambachtsstand daarin aan den dag gelegd. Dit bewijst het voortdurend aangroeiend getal leerlingen, dat van 82 in 1876 klom tot 118 in 1881. In het onderwijs, vooral in het teekenen, is de laatste jaren veel verbetering gekomen.

Gouda. De reorganisatie dezer school is in 1880 tot stand gekomen. Zij bestaat nu eigenlijk uit twee afdelingen, waarvan de eerste is de eigenlijke burgeravondschool met een driejarigen cursus, de andere een ambachts-teekenschool of voortgezette cursus van minstens twee jaren, waar hoofdzakelijk teekenonderwijs wordt gegeven, en welke leerlingen in de gelegenheid gesteld worden om zich verder te bekwamen in de voor hun beroep meest noodzakelijke vakken. Tot de 1ste afdeling kunnen leerlingen worden toegelaten, die den leeftijd van 12 jaren hebben bereikt en door een examen in lezen, schrijven, rekenen, de moedertaal en de eerste beginselen van de geschiedenis en aardrijkskunde van Nederland toonen de noodige voorbereiding te bezitten, om het onderwijs met vrucht te kunnen bijwonen. De vroeger bestaande voorbereidende klasse is opgeheven. Tot de 2de afdeling hebben toegang zij die een diploma van voldoende afgelegd eind-examen bezitten; ook kunnen andere leerlingen der 3de klasse tot die lessen worden toegelaten. In de onderwijs-vakken is geen wijziging gemaakt, wel in de verdeling daarvan over de verschillende klassen.

De hiervoren vermelde vrij aanzienlijke vermindering van het getal leerlingen is, zoo als reeds gezegd werd, toe te schrijven aan de opheffing van de voorbereidende klasse. Men vleit zich, dat een volgend jaar het getal eenigszins zal toenemen, en in allen gevalle dat de resultaten van het onderwijs, vooral in de lagere klassen, beter zullen zijn dan vroeger in den regel het geval was, veelal door de tegenwoordigheid van een aanzienlijk getal jongelieden, voor welke deze school uit den aard der zaak niet bestemd is.

Gorinchem. De in het vorige jaar genomen proef met eene reorganisatie of eenvoudiger inrigting dezer overpligte burgeravondschool is in den cursus 1880/81 herhaald en heeft wel tot eenigszins meer bevredigende uitkomsten geleid. Het schoolverzuim was minder dan het vorige jaar. Men hoopte dat, wanneer de regeling van het lager onderwijs in de gemeente ook het herhalingsonderwijs zou voorschrijven, dit, in verband met het op de burgeravondschool gegeven, goede vruchten voor den ambachtsstand zou opleveren.

Haarlem. De vermindering van het getal der leerlingen is, zoo als hiervoor reeds is opgemerkt, toe te schrijven aan de opening van een school voor kunst-industrie teekenen. Het waren vooral de leerlingen, die aan de burgeravondschool niet tot eene hoogere klasse bevorderd konden worden, welke tot de nieuwe teekenschool overgingen.

In weerwil van het afnemend getal der leerlingen was splitsing der laagste klasse in twee parallel-afdeelingen hoogst wenschelijk; de beperktheid der lokalen belette evenwel daartoe over te gaan.

Zaandam. Het heeft de aandacht getrokken dat het toelatingsexamen dit jaar betere resultaten opleverde dan vroeger. Men vleit zich, dat dit op het gehalte der leerlingen een gunstigen invloed zal uitoefenen.

Alkmaar. Hoewel de ijver der leerlingen over 't algemeen weinig te wenschen overliet en de vruchten van het onderwijs, vooral in teekenen, iets beter waren dan in voorgaande jaren, was de toestand nog verre van voldoende te noemen. Bij het toelatingsexamen moest nog bijna de helft worden afgewezen; de aansluiting tusschen het lager onderwijs en deze school liet nog zeer veel te wenschen over. De commissie heeft dien toestand herhaaldelijk tot een punt van hare overwegingen en van overleg met den directeur gemaakt; tot bepaalde voorstellen om daarin verbetering te brengen is het echter nog niet gekomen.

Hoorn. De hier sedert eenige jaren opgerigte burgeravondschool beantwoordt nog weinig aan de verwachtingen, die men er van had. Er wordt weinig gebruik van gemaakt door die jongens, voor wie zij werd opgesteld, namelijk door hen, die, na de lagere school doorloopen te hebben, over dag reeds een ambacht leeren. Voor het grootste gedeelte wordt zij bezocht door jongens, die nog over dag de lagere school bezoeken, zoodat het onderwijs er naar moet worden ingerigt, om geen schade te doen aan hetgeen daar wordt geleerd. Zelfs wordt, blijkens het verslag der commissie van toezigt, door enkele leerlingen van de burgeravondschool gebruik gemaakt, om zich voor de hoogere burgerschool voor te bereiden. Naar het schijnt is deze toestand grootendeels daaraan toe te schrijven, dat men bij de oprichting dezer school niet genoeg rekenschap heeft gehouden met de sinds jaren bestaande en vrij goed bezochte teekenschool. Er is geen het minste verband tusschen de beide inrigtingen, en het gelijktijdig bezoek van beide is dan ook niet wel mogelijk.

Terwijl de burgeravondschool slechts 24 leerlingen telt, van welke niet meer dan 11 reeds een ambacht uitoefenen, heeft de teekenschool 68 leerlingen, waarvan 66 tot den ambachtsstand behooren, en dit niettegenstaande het onderwijs in het bouwkundig teekenen nog veel te wenschen overlaatt.

Goes. Stappen werden gedaan tot vereenvoudiging van het programma der (vierjarige) school, waarbij de leerstof meer in evenredigheid kan worden gebragt met de ontwikkeling van de groote meerderheid der leerlingen. De mededeeling van het resultaat behoort tot het volgende verslag.

Utrecht. In verband met de reorganisatie van het lager en het middelbaar onderwijs in de gemeente, werden de eischen voor het toelatingsexamen tot de burgeravondschool zoodanig gesteld, dat elke jongen, die met vrucht de lagere school heeft afgeloopen, daaraan met goed gevolg kan deelnemen. Zij, die er niet aan kunnen voldoen, worden voortaan verwezen naar de herhalingschool. Men hoopt zoodoende de voorbereidingsklasse der school langzamerhand te kunnen ontberen en het daar gegeven onderwijs te zien overgebragt naar de lagere school, die daarvoor de plaats is.

Amersfoort. Het onderwijs aan deze school werd, voor het vervolg, over een tweejarigen cursus verdeeld en alzoo meer in overeenstemming gebragt met de bepalingen van art. 14 der wet.

Het getal lesuren aan de school werd teruggebragt tot twee per avond, met uitzondering alleen van den Woensdag-avond, die geheel — nl. van 6 tot 9 ure —

aan teekenonderwijs wordt gewijld. De zomer cursus bepaalt zich voortaan mede uitsluitend tot teeken-onderwijs.

Kampen. De ervaring, dat de ontwikkeling van velen, die zich tot deelneming aan de lessen der burgeravond-school aanmelden, te wenschen overlaat, heeft geleid tot de toevoeging eener voorbereidingsklasse.

Rotterdam. De plannen om in de organisatie der *Akademie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen* verandering te maken, zijn tot rijpheid gekomen. Ten einde in het onderwijs in het handteekenen de sedert vele jaren noodig geachte verbeteringen te brengen, is besloten aan het hoofd der afdeling A (*Beeldende Kunsten*) een hoofdleeraar te plaatsen op eene bezoldiging van f 3500, die, onder den directeur, zal belast zijn met de geheele leiding en regeling van het onderwijs in de verschillende onderdeelen van het handteekenen en boetsen — niet met dat in het lijntekenen, bouwkundigen en machine-teekenen. Op deze wijze hoopte men, wanneer men mogt slagen een geschikt persoon voor deze belangrijke betrekking te verkrijgen, in het onderwijs in het handteekenen, vooral in het ornament-teekenen en het teekenen naar de natuur, die eenheid en stelselmatigheid te brengen, welke thans nog daarin worden gemist. Voor het natuurteekenen zouden of de lokalen eene aanmerkelijke wijziging moeten ondergaan, of nieuwe worden bijgebouwd, daar thans slechts éene zaal voor het teekenen naar pleister of naakt model is ingerigt.

Een tweede belangrijke maatregel, waartoe het bestuur, echter niet dan na langdurige weifeling besloot, was de opheffing der zogenaamde voorbereidende afdeling C. Mogt al eene afdeling, waar herhaling van het op de lagere school geleerde hoofdzaak is, welligt aan eene burgeravondschool op hare plaats zijn, bij de akademie behoorde zij, naar het gevoelen der meerderheid niet; vooral nu het te verwachten was, dat krachtens de wet van 1878 op andere wijze in de behoefte aan goed herhalingsonderwijs zou worden voorzien. Natuurlijk zou veel afhangen van den rooster van werkzaamheden voor de herhalingscholen en de daaruit voortvloeiende aansluiting aan het op de akademie zelve te geven onderwijs; die aansluiting toch zou vooral noodig zijn, om velen tot de lessen op de akademie te doen overgaan. Wel voorzag men, dat door de opheffing der voorbereidende afdeling, die in de laatste jaren tusschen de 300 en 400 leerlingen had geteld, het geheel getal van deze in 't vervolg eene aanzienlijke vermindering zou ondergaan; maar men zag hierin geen verlies, eer het tegendeel, daar de akademie hierdoor meer haar eigenaardig karakter zou terug erlangen en het kunstonderwijs beter tot zijn regt zou komen. Ook afgescheiden hiervan zou, naar veler meening, vermindering van het getal leerlingen, dat in de laatste jaren tusschen 1100 en 1200 had bedragen, niet te betreuren zijn. Zelfs werd de vraag gesteld, of, bij de aanzienlijke uitbreiding der gemeente in de laatste jaren, verdeling der leerlingen over twee of meer inrigtingen niet in 't belang van het onderwijs wenschelijk zou zijn?

De voorstellen van het bestuur der akademie hebben den bijval van het dagelijksch bestuur en, voor zooveel noodig, van den gemeenteraad verworven. Voor den cursus

1880/81 is er alleen in zooverre gevolg aan gegeven, dat voor den voorbereidenden cursus geen nieuwe leerlingen zijn toegelaten, waardoor de bevolking van deze afdeling van 318 tot 109 en het bevolkingscijfer der geheele akademie van 1164 tot 1000 daalde. In 1881 hoopte men aan de plannen voor eene nieuwe regeling van het onderwijzend personeel en, zoo noodig, van die tot verandering of uitbreiding der lokalen uitvoering te kunnen geven.

Leiden. Aangaande de burgeravondschool van het Genootschap *Mathesis Scientiarum Genitrix* kan wederom een gunstig getuigenis worden afgelegd. Het getal der leerlingen is steeds toenemende en over schoolverzuim viel weinig te klagen.

Helder. Aangaande de *Industrieschool*, welke hier de burgeravondschool vervangt, valt niets bijzonders mede te deelen. Van het herhalingsonderwijs van het in de lagere school geleerde kon beter gebruik worden gemaakt.

e. Toestand der lokalen en hulpmiddelen.

's *Gravenhage.* Aan de burgerdagschool wordt steeds over gebrek aan ruimte of, beter gezegd, over ondoelmatige verdeling daarvan, geklaagd. Evenals het vorige jaar was het weer niet mogelijk alle leerlingen der 2de klasse gelijktijdig in het lokaal voor het teekenonderwijs te doen vertoeven, zoodat een gedeelte daarvan in een aangrenzend lokaal onderwijs moest ontvangen.

Leeuwarden. De commissie van toezigt uit de klacht, dat niet in of bij de lokalen der burgerdag- en avondschool aan den concierge eene woning is gegeven. Deze staan nu des nachts geheel zonder toezigt, hetgeen vooral des winters, wanneer er tot 9 of 10 uur 's avonds van vuur en licht gebruik wordt gemaakt, niet zonder bedenking is.

Tilburg. Even als ten vorigen jare werd ernstig en met grond geklaagd over de geheel onvoldoende plaatsruimte, waarover, inzonderheid ten behoeve van het bouwkundig teekenen, kan worden beschikt. Het gemeentebestuur toonde zich bereid, in samenwerking met het Rijk, de noodige opofferingen te doen om in den onhoudbaren toestand verbetering te brengen. De daartoe gedane voorstellen zijn nog in behandeling.

Haarlem. De lokalen der burgeravondschool zijn steeds in een toestand, die naar beter doet wenschen. Van de aanwijzing van andere of nieuwe lokalen is wel sprake geweest, maar tot een besluit is men tot dusver nog niet gekomen.

§ 2. INDUSTRIE- EN TEEKENSCHOLEN, AMBACHTSSCHOLEN ENZ.

In de volgende tabel zijn de scholen vermeld, meer bijzonder bestemd tot het geven van elementair en voortgezet teeken- en kunstonderwijs, met of zonder toepassing van de beoefening van ambachten en handwerken.

GEMEENTEN.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal der	
				leeraren.	leerlingen.
's Hertogenbosch,	Kon. school van nuttige en beeldende kunsten,	ges. bijz.	Handt., perspect., bouwk. teek., bootseren,	9	278
id.,	Ambachtsschool,	openb.	Ned. taal, rekenen, handteek., lijntek., bouwkundig teek., timmeren,	7	30
Breda,	Teekeninstituut,	id.	Handt., perspect., bouwk. teek., bootseren,	7	190
Bergen op Zoom,	Teekenschool.	ges. bijz.	Handteekenen,	2	74
Roosendaal,	id.,	id.	Handteek., bouwkundig teek.,	4	176
Helmond,	id.,	openb.	Handt., lijntek., bouwk. teek.,	2	50
Eindhoven,	id.,	id.	Handteek., bouwkundig teek.,	3	109
Oosterhout,	id.,	ges. bijz.	Handt., lijnt., perspect., boots., schilderen,	1	60
Ravenstein,	id.,	openb.	Handt., lijnt., perspect., bouwk. teekenen,	1	45
Grave,	id.,	id.	Handteek., bouwkundig teek.,	2	43
Arnhem,	Teekenschool van het genootschap Kunstoefening,	ges. bijz.	Handt., bouwk. teek., bootseren,	6	325
id.	Ambachtsschool,	id.	Herh. l. o., handt., lijnt., bouwk. teek., boots. en beeldh., timmeren, smeden, draaijen, verwen,	12	114
Barneveld,	Teekenschool,	id.	Handteekenen,	1	29
Wageningen,	id.,	ges. bijz.	Rek., handt., boots., bouwk. teek.,	4	40
Zaltbommel,	id.,	id.	Rek. en meetk., handt., lijnt., bouwkundig teekenen,	3	30
Nijkerk,	id.,	openb.	Lijnteekeenen,	1	21
's Gravenhage,	Akad. van beeld. kunsten,	ges. bijz.	Handt., bouwk. t., boots., wisk.,	23	403
id.,	Ambachtsschool,	id.	L. o., wisk., nat., handt., bouwk. teek., bootseren, ambachten,	10	72
id.,	Industrieschool voor meisjes,	id.	L. o., wisk., nat., teek., boekh., handwerken,	10	52
Delfshaven,	Teekenschool,	id.	Handteekenen, bouwk. teek.,	3	66
Brielle,	Bouwk. teekenschool,	openb.	Bouwkundig teekenen,	1	21
Alphen,	Ambachts-teekenschool,	ges. bijz.	Wisk., nat., handt., bouwk. teek.,	4	32
Amsterdam,	Ambachtsschool v. d. Maatsch. voor den werkenden stand,	id.	L. o. wisk., nat., handt., bouwk. teek., bootseren, ambachten,	19	116
id.,	Industrieschool v. d. Maatsch. voor den werkenden stand,	bijz.	Wisk., nat., boekh., handteek., bouwk. teek., bootseren,	14	103
id.,	Teekensch. v. kunstambachten,	ges. bijz.	Handt., regtlijnig teek., boots.,	4	93
id.,	Teekensch. Concordia inter nos,	bijz.	Ornamentteek. en bouwk. teek.,	4	87
id.,	Kunstnijv. teekensch. Quellinus,	ges. bijz.	Handteek., bouwk. teek., boots.,	5	49
id.,	Kweekschool voor machinisten,	id.	L. o., wisk., nat., werkt., teek., ambachten,	7	92
id.,	Industrieschool voor vrouwelijke jeugd,	id.	L. o., wisk., nat., boekh., handt., handwerken,	18	183
Haarlem,	Teekenschool,	id.	Hand- en bouwk. teek., boots.,	5	125
Hoorn,	id.,	openb.	Handteek., bouwk. teek.,	2	68
Edam,	id.,	id.	id. id.,	2	60
			Transporteren	196	3236

GEMEENTEN.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal der	
				leeraren.	leerlingen.
			Per transport	196	3236
Purmerend,	Teekenschool,	openb.	Wisk., handt., bouwk. teek.,	4	73
Tholen,	id.,	ges. bijz.	Handteekenen, boetseren,	1	29
Utrecht,	Ambachtsschool,	id.	Teek., constructie-leer, kenn. van materialen, timmeren, smeden, meubelmaken,	5	70
Zeist,	Teekenschool,	id.	Handteekenen, lijnteekenen,	1	38
Sneek,	Industrieschool,	openb.	Wisk., nat., handt., bouwk. teek.,	5	61
Zwolle,	Teekenschool,	id.	Handt., lijnteek., bouwk. teek., timmeren,	7	314
Deventer,	id.,	id.	Handt., lijnt., boets., bouwk. t.,	9	279
Kampen,	id.,	id.	Handt., lijnteek., bouwk. teek.,	4	101
Almelo,	id.,	id.	Wisk., handteek., lijnteek.,	3	48
Groningen,	School voor handwerkslieden,	id.	L. o., wisk., nat., handt., bouw- kundig teekenen,	5	43
Veendam,	School voor nijverh. en landb.	ges. bijz.	L. o., wisk., nat., handt., bouw- teek., veeteelt, landbouw,	9	53
Roermond,	Teekenschool,	openb.	Handteekenen, lijnteekenen,	2	121
Venlo,	id.,	id.	Handteekenen, bouw. teek.,	1	41
Totaal . .				252	4507

Vergelijkt men deze tabel met die in het voorgaand verslag, dan mist men daarop de teekenschool te Dragten. Voor den cursus 1880/81 hadden zich slechts een vijftal leerlingen aangemeld; het bestuur der school besloot dus dezen winter het onderwijs niet te doen doorgaan. De onderwijzer voorziet nu door privaat-onderwijs in de behoefte aan onderricht in het bouwkundig teekenen. Den naam van »school" verdient de inrigting in haren tegenwoordigen toestand niet meer.

Daarentegen worden thans voor het eerst onder deze scholen een vijftal vermeld, die tot dusver geen plaats hadden gevonden in het verslag; namelijk eene teekenschool te Delfshaven, drie teekenscholen te Amsterdam en eene te Haarlem, waarover straks nader zal worden berigt. Het getal dier inrigtingen is diensgevolge tot 45 geklommen.

Het onderwijzend personeel is van 230 tot 242 gestegen; deze vermeerdering komt echter nagenoeg geheel voor rekening der thans voor het eert opgenomen scholen. Hetzelfde geldt van de vermeerdering van het getal leerlingen, dat verleden jaar 4102 bedroeg en dus met 231 is aangegroeid. Grootte veranderingen waren er ook niet op te merken, behalve bij de teekenschool te Grave, die 36 en die te Deventer, welke 93 leerlingen minder telde, terwijl bij de scholen te 's Hertogenbosch, Eindhoven, de ambachtsschool en de industrieschool voor vrouwelijke jeugd te Amsterdam vrij aanzienlijke vermeerdering voorkomt.

Roosendaal. De localiteit der school heeft eene belangrijke wijziging ondergaan.

Ravenstein. Bij Koninklijk besluit van 12 October 1880, n°. 24, werd de toelage voor de school uit de beschikbaar gekomen gelden van het zoogenaamde loterijfonds verhoogd tot f 1684.

Arnhem. De resultaten van het onderwijs aan de praktische ambachtsschool geven steeds alle reden tot tevredenheid. Wel was het aantal leerlingen, waarmede de jaar-

lijksche cursus ditmaal werd geopend, iets kleiner dan ten vorige jare; wel wordt er geklaagd, dat onder de leerlingen de kinderen uit den meer gegoeden stand te veel, die van onvermogen ouders daarentegen te weinig vertegenwoordigd zijn; dit een en ander neemt niet weg, dat hetgeen de school geeft, meer en meer ook bij den ambachtsstand zelfden, wordt gewaardeerd. Getuige, dat al de 41 leerlingen, die met het einde van het derde leerjaar de school verlieten, vooraf eene plaatsing op een werkwinkel hadden verkregen.

Het subsidie door de gemeente aan de school verleend werd met f 1500 verhoogd en daardoor op f 10 500 gebracht.

Bij de groote nationale Tentoonstelling, in den loop des jaars te Arnhem gehouden, werd aan de uitgebreide inzending der school, opzettelijk ingerigt om een overzigt te geven van haar leerplan, eene hoogste bekrooning toegekend. Gunstig pleit ook voor de school en hare resultaten het feit, dat een buitenlandsch bezoeker der tentoonstelling, in hetgeen hij daar had gezien, aanleiding vond, niet enkel om de school te komen bezichtigen maar zelfs om een harer leerlingen op aannemelijke voorwaarden te verbinden aan zijne fabriek te Dresden.

Aan de localiteit der school kon nog eenige uitbreiding worden gegeven, die aan het onderwijs in het verwen en in het boetseren ten nutte kwam.

De hulpmiddelen der school werden onder anderen vermeerderd met eene verzameling pleister-modellen ten behoeve van het teekenen.

's Gravenhage. Bij de *Akademie van Beeldende Kunsten* doet zich meer en meer het gemis aan de noodige ruimte gevoelen; de lokalen zijn overbevolkt en men moet reeds naar middelen omzien, om een nog drukker bezoek tegen te gaan. Aan het onderwijs is in zooverre uitbreiding gegeven, dat met den cursus 1880/81 voor de afdeling *bouwkunde*, alsmede voor hen, die zich tot het examen ter verkrijging eener acte van bekwaamheid voor middelbaar onderwijs voorbereiden, eenig onderwijs in beschrijvende meetkunde en in stekunde in het programma is opgenomen. Reeds

lang had hieraan behoefte bestaan, maar uithoofde van de beperkte localiteit kon dit niet geschieden zonder tevens eenige uren onderwijs in andere vakken op te offeren. Het zou bovendien wenschelijk zijn, dat aan het wiskundig onderwijs aan de akademie in het algemeen meer uitbreiding werd gegeven.

Behalve de in de tabel vermelde 403 leerlingen, werd de school nog bezocht door 93 vrouwelijke. De afdeling A (gronden der teekenkunst) telde 149 leerlingen; afdeling B (voortgezet onderwijs in teekenen) 145, afdeling C (ornament) 35, afdeling D (boetsen) 30, en afdeling E (bouwkunde) 217; aan den cursus in teekenen voor middelbaar onderwijs namen 36 personen deel.

De akademie onderging een verlies door het ontslag van den leeraar A. LE COMTE, die, wegens uitbreiding van zijne werkzaamheden aan de Polytechnische School, zich niet langer met onderwijs aan de akademie kon belasten. Hij werd tijdelijk vervangen door den heer A. LANG uit Weenen. Het onderricht in beschrijvende meetkunde is opgedragen aan den directeur der ambachtsschool, den heer BORSMA. Het hulppersoneel onderging ook eenige veranderingen.

Het getal leerlingen der ambachtsschool is weder niet toegenomen. Van de 42, die zich bij den aanvang van den cursus aanmeldden, moesten 14 worden afgewezen. Ten einde het schoolverzuim tegen te gaan werd door het Bestuur aan de leerlingen der hoogste klasse eene wekelijksche uitkeering van premiegelden verzekerd, overeenkomstig hun gedrag, vlijt, vorderingen en het getrouw schoolbezoek. Die uitkeering bedraagt 2 à 4, in enkele gevallen zelfs 5 cents per uur. Deze maatregel heeft op het geregeld schoolbezoek een gunstigen invloed uitgeoefend. De reorganisatie der school, waarvan in het voorgaande verslag mededeeling is gedaan, draagt aanvankelijk goede vruchten. In haar personeel leidt de school twee gevoelige verliezen door het vertrek van den leeraar VAN SOEST naar de Rijks hogere burgerschool te Alkmaar en van den heer J. G. STRENBEEK naar eene ambachtsteekenschool te Amsterdam.

Nog verdient vermelding het besluit om in Januarij 1881 eene avondcursus voor ambachtsscholen te openen, waarin onderwijs zal worden gegeven in de beginselen van hand- en lijntekenen, toegepast op de ambachten. Deze lessen zullen toegankelijk zijn voor werklieden boven 18 jaar, en vijf avonden per week van 9-11 uur in de lokalen der school gegeven worden.

De *industrieschool voor meisjes* gaat in bevolking vooruit. Verschillende leerlingen legden met gunstigen uitslag een examen af, namelijk 2 voor de acte van bekwaamheid voor middelbaar onderwijs in boekhouden, 4 voor lager onderwijs in teekenen en 3 voor vrouwelijke handwerken.

Over het aan deze school gegeven onderwijs kan weder een zeer gunstig getuigenis worden afgelegd; dit geldt in de eerste plaats van het onderwijs in handteekenen, door en onder leiding van den heer O. KERKMAN gegeven.

Wat de leerlingen der hoogste klasse op het gebied van het kunst-industrieteekenen leveren, blijktbaar door de door haar ontworpen teekeningen voor patronen, met vrouwelijken arbeid in verband staande, verdient hoogen lof.

Delphaven. De thans voor het eerst vermelde teekenschool is geene nieuwe inrigting. Van haar bestaan kreeg men het eerst officieel kennis, toen het gemeentebestuur in 1880 verzocht, onder anderen op grond van het bestaan dier school, ontheven te worden van de verplichting, door art. 14 der wet aan de gemeente opgelegd tot het oprigten en onderhouden eener burger dag- en avondschole. De school bleek alstoen reeds te bestaan sedert 1814, opgericht te zijn door een bijzonder genootschap, en een subsidie van f 220 's jaars te ontvangen uit de gemeentekas. De groote meerderheid van de ongeveer 80 leerlingen behooren tot den ambachtsstand; de meesten oefenden zelfs reeds overdag een ambacht uit. Het onderwijs omvat het handteekenen, ornament, bouwkundig en machineteekenen; het wordt gedurende zes maanden 's jaars op vijf avonden per week gegeven, door vier onderwijzers, waaronder één met bevoegdheid voor middelbaar onderwijs. Nadat op grond van het bestaan en den aard dezer school afwijzend was beschikt op het verzoek van de gemeente om de gevraagde ontbeffing, heeft de inspecteur op de plaats zelve een onderzoek naar den toestand dezer school ingesteld, en diensentgevolge

te kennen gegeven, dat hij gaarne wilde medewerken, opdat deze school de plaats van eene burgeravondschole zou kunnen innemen, maar dat alsdan vooraf aanzienlijke verbeteringen waren aan te brengen, zoowel in de lokalen, die hoogst gebrekkig zijn, als in de regeling van het onderwijs. Dit zou natuurlijk zonder krachtige ondersteuning uit de gemeentekas niet kunnen geschieden.

Amsterdam. Het subsidie der gemeente aan de ambachtsschool van de Maatschappij voor den werkenden stand is in 1880 tot f 10 000 verhoogd; van de provincie genoot de school een subsidie van f 3000; van bovengemelde Maatschappij f 2000; aan contributien en giften nagenoeg f 3000; terwijl de opbrengst der schoolgelden ongeveer f 1500 bedroeg. Het bestuur zag zich door de vermeerdering van inkomsten in staat gesteld de belooning van sommige onderwijzers te verhoogen; eene algemeene en betere regeling werd nogtans wenschelijk geacht.

Het in het voorgaande jaar ingevoerde stelsel, om slechts eenmaal 's jaars, namelijk in Januarij, nieuwe leerlingen aan te nemen, heeft slechte resultaten opgeleverd; zoodat men heeft besloten weder op twee tijdstippen, Februarij en Augustus, leerlingen toe te laten. Het bestuur maakt in zijn verslag de opmerking, dat langzamerhand de bezwaren der bazen verminderen, die vroeger tegen het in dienst nemen van leerlingen der school bestonden. In de regeling van het onderwijs werd geene verandering gemaakt; alleen werd op het initiatief van de ambachtsschool eene uitbreiding voorbereid, waarvan straks nadere mededeeling zal worden gedaan.

Aangaande de *industrieschool* van bovengemelde Maatschappij, valt niets bijzonders mede te deelen, dan dat men ook daar zich meer en meer op het kunst-industrie-teekenen is beginnen toe te leggen.

Het teekenonderwijs aan de *industrieschool voor vrouwelijke jeugd* verkreeg insgelijks eene meer kunst-industriële rigting. Aan het nieuwe gebouw aan de Weteringschans werd druk gewerkt; men hoopte het in het voorjaar van 1881 te kunnen betrekken. Het Rijkssubsidie, ten behoeve van deze school, is van f 3000 tot f 4500 verhoogd.

In de regeling van de *kweekschool voor machinisten* is in 1880 geene ingrijpende verandering gebragt, maar wel zijn voor de toekomst verbeteringen en wijzigingen voorbereid. Tot de eerste zal het bestuur in staat gesteld zijn, nu door het Rijk een subsidie van f 5000 's jaars, te beginnen met 1881, is toegezegd, terwijl de provincie Noord-holland vroeger reeds een subsidie van f 2000 had toegestaan. Wat de tweede betreft, zij herinnert, dat men zich tot dusver beijverde de school dienstbaar te maken aan de vorming van bekwaame machinisten, niet alleen ten behoeve van koopvaardij-stoomschepen, maar ook voor kleine schepen, stoomgemalen, fabrieken, spoorwegen enz., en dat, juist met het oog op de geheel verschillende eischen, voor deze tweërlei soort van machinisten te stellen, de school in twee afdelingen was verdeeld, van welke de eene (A) zou bestemd zijn tot opleiding van machinisten voor de binnenlandsche stoomvaart, locomotieven, poldergemalen, enz., terwijl de andere (B) zou dienstbaar worden gemaakt aan de opleiding van machinisten aan boord van groote koopvaardij-stoomschepen, bij de gouvernementmarine in de koloniën en bij groote fabrieken.

Van de 92 leerlingen, voor den cursus 1880/81 ingeschreven, behoorden 47 tot afdeling A, 45 tot afdeling B. Hoewel het bestuur der kweekschool bereid was voortdurend in beide behoeften te voorzien, was door het bestuur der ambachtsschool de vraag gesteld, of overbrenging der afdeling A van de machinistenschool naar de ambachtsscholen niet aan beiden zou ten goede komen. Dit voorstel vond in eene bijeenkomst van gedelegeerden van de besturen der machinistenschool en van de ambachtsscholen te Amsterdam, Rotterdam, 's Gravenhage en Arnhem, algemeene instemming. Aan het programma der evengemelde vier ambachtsscholen zal eene geringe uitbreiding worden gegeven, waardoor zij in staat zullen zijn ook voor de opleiding van machinisten voor binnenlandsche stoomvaart, kleine fabrieken, locomotieven, enz., zorg te dragen; De machinistenschool zal voor de afdeling A geen nieuwe leerlingen meer aannemen en dus het oorspronkelijk haar toegedacht karakter hernemen.

Onder de voor Amsterdam vermelde inrigtingen komen er drie voor, die tot dusver niet vermeld waren, namelijk eene »Teekenschool voor kunstambachten»; eene »Teekenschool, genaamd »Concordia inter nos" en de Kunstnijverheid Teekenschool »Quellinus."

In het jaar 1865 werd een Werkmansbond opgericht, welke, onder meer, zich voorstelde eene teekenschool voor zonen van leden die vereniging in 't leven te roepen. Het blijkt thans, dat die school reeds in 1874 is geopend, zonder dat daarvan mededeeling is gedaan; misschien wel omdat het onderwijs er uitsluitend gegeven werd door werklieden, onder toezigt van den heer F. C. DE GRAAFF, leeraar aan de burgeravondschool. Omtrent den toestand dezer school werd in 1879 een onderzoek ingesteld door eene commissie uit de Amsterdamsche afdeling van de *Vereeniging ter bevordering van Fabrieks- en handwerksnijverheid*, aan welke door het bestuur der school het protectoraat was aangeboden. In een in Juli 1879 uitgebragt verslag van de commissie, werd over het aan die school gegeven onderwijs een ongunstig oordeel uitgesproken, een nieuw programma voor eene teekenschool ontworpen, welke, naar hare meening, eene »Modelschool voor het ambachts-teekenonderwijs" zou moeten worden, en voorgesteld het aangeboden protectoraat te aanvaarden. Door de Regering is, ten behoeve van die school, met ingang van 1880, een Rijkssubsidie van f 2000 's jaars toegestaan. Daarna heeft bovengemelde afdeling zich tot het gemeentebestuur gewend, met verzoek om een subsidie van f 3000 's jaars, ten behoeve van die te stichten of te reorganiseren school. Dit verzoek vond steun bij Burgemeester en Wethouders, die in September 1880 aan den gemeenteraad voorstelden »aan de Amsterdamsche afdeling der *Vereeniging voor Fabrieks- en Handwerksnijverheid*, ten behoeve van de Teekenschool, opgericht »door de Meubelmakers- en Schildersverenigingen, behorende tot den Amsterdamschen Werkmansbond, een »subsidie te verleenen van f 3000 per jaar, voor den tijd »van twee jaren, ingaande op 1 Januarij 1881".

De gemeenteraad heeft zich met dat voorstel vereenigd, en de school is op 23 November 1880 in haren nieuwen vorm geopend met 93 leerlingen, waarvan 25 meubelmakers, 12 beeldhouwers of stukadoors, 26 schilders en 19 andere ambachtjongens, terwijl 11 nog geen ambacht gekozen hadden. Aangaande den toestand van het onderwijs valt na zulk een kort tijdsverloop niets te zeggen. Als eerste onderwijzer is aan de school verbonden de heer J. G. STEENBEKK, vroeger leeraar aan de ambachtschool te 's Gravenhage, benevens nog een leeraar en twee hulpleeraren in teekenen.

Het schoolgeld bedraagt f 2,50 voor zoons of pupillen van leden der werklieden-vereenigingen, die uit hare kas de school door eene bijdrage van f 50 à f 100 steunen; f 5 voor zoons of pupillen van niet-leden dier vakverenigingen; f 10 voor zoons, pupillen of beschermelingen van donateurs. De lessen worden dagelijks, behalve op Zaterdag, des avonds gedurende den winter gegeven.

Daar op de boven omschreven school geene eigenlijke timmerlieden worden toegelaten, is de vroeger bestaande school nog ten behoeve van dezulken aangehouden. Het is die, welke onder den naam van teekenschool »concordia inter nos" in de tabel vermeld staat. Hare 87 leerlingen behooren dan ook alle tot de timmerlieden en schrijnwerkers.

De in 1879 opgerigte kunstnijverheid teekenschool »Quellinus", gaat uit van eene daarvoor zamengestelde vereniging, onder medewerking van het departement Amsterdam der Nederlandsche maatschappij ter bevordering van nijverheid. Door 5 leeraars werd in 1880 aan 49 leerlingen onderwijs gegeven in handteekenen, bouwkundig teekenen en boetseren. De lessen hebben dagelijks plaats en bestaan uit 2 uren praktisch en theoretisch onderwijs per dag, en praktische oefeningen gedurende de overige uren. Het schoolgeld bedraagt f 15. Het Rijk kwam deze inrigting voor 1880 met een subsidie van f 2500 te hulp.

Haarlem. De teekenschool voor kunstnijverheid alhier werd in 1879 opgericht door de Nederlandsche maatschappij ter bevordering van nijverheid. Zij staat onder het bestuur van de commissie van het museum van kunstnijverheid

te Haarlem. Het schoolgeld bedraagt f 10 voor elken leerling; de kweekelingen der Rijksnormalessen worden kosteloos onderwezen. De lessen worden, zoowel in den zomer als in den winter, dagelijks des avonds gegeven. Bij het onderwijs wordt gebruik gemaakt van de verzameling voor kunstnijverheid in het paviljoen »Welgelegen." De school telde, aan het einde van 1880, 125 leerlingen, waaronder 42 van de Rijksnormalessen. Zij genoot over dat jaar een Rijkssubsidie van f 1500.

Hoorn. De commissie van toezigt maakt in haar verslag de opmerking, dat het onderwijs in bouwkundig teekenen aan de aldaar gevestigde teekenschool weinig geschikt is, om de belangstelling en lust der leerlingen op te wekken, en acht het wenschelijk dat het slaafsche nateekenen van voorbeelden vervangen worde door doelmatig werk, dat meer geschikt is om het oordeel der leerlingen te scherpen. Zij wijst er voorts op, dat totaal gebrek aan wiskundige kennis bij deze leerlingen een groot bezwaar is tegen het maken van de gewenschte vorderingen.

Utrecht. Ook hier mag zich de ambachtsschool in toenemende belangstelling verheugen. Hare leerlingen waren voor de zeer groote meerderheid uit den stand, waaruit de ambachtsscholen, zal het goed zijn, moeten worden bevolkt.

In verband met het toenemend aantal leerlingen werd de localiteit der school uitgebreid. Tot het mede-opnemen van het leervak verwen heeft men echter nog niet kunnen overgaan.

Het gemeentelijk subsidie ten behoeve der school werd van f 2000 op f 4000 gebragt. De provincie droeg ook dit jaar f 2000 bij.

Met het doel, eene meer onmiddellijke aansluiting te verkrijgen met het lager onderwijs, zal de cursus voortaan in de maand April aanvangen.

Deventer. De maatregel, waardoor een 60tal leerlingen der »bouwkundige school" verpligt worden, ook de lessen der »handteekenschool" te volgen, leidde niet tot het gewenschte resultaat. Daarom besloot men, voortaan aan leerlingen, wien het aan voldoende oefening in handteekenen ontbreekt, den toegang tot de bouwkundige school te ontzeggen en hun inmiddeels de gelegenheid te geven, zich het ontbrekende te verschaffen aan de handteekenschool.

Aan laatstgenoemde inrigting wordt eene proef genomen met het geven van *klassikaal* onderwijs aan eerstbeginnenden. Van het resultaat daarvan koestert men goede verwachtingen.

Kampen. Ten einde het bezoek der burgeravondschool te bevorderen en de stads-teekenschool te maken tot eene inrigting voor leerlingen van rijperen leeftijd, werd door den gemeenteraad de leeftijd van 15 jaren voor het vervolg als minimum gesteld.

Groningen. De school vóór handwerkslieden is eigenlijk hetzelfde als eene burgeravondschool. De commissie van toezigt maakt dan ook in haar verslag de opmerking dat »de eerste en tweede klasse der handwerksliedenschool te beschouwen zijn als parallelklassen van de burgeravondschool, behoudens eene kleine wijziging in het programma der leervakken. Het gemiddelde peil van ontwikkeling van deze leerlingen is echter lager, zoodat de vruchten van het onderwijs ook niet zoo goed zijn."

Nog verdient hier melding te worden gemaakt van een in 1880 van Rijkswege gegeven cursus tot verbetering der methode van het teekenonderwijs.

Bij Koninklijk besluit van 7 Januarij 1880, n°. 80, werden de leeraars in het teekenen W. B. G. MOLKENBOER en J. STRIENING belast met het instellen van een onderzoek naar, en het uitbrengen van een verslag aangaande de methode voor het teekenonderwijs in België gevolgd, bepaaldelijk ten behoeve der verbetering van het teekenonderwijs. Van hunne in Mei volbragte taak legden zij onder dagteekening van 5 Juli 1880 een uitvoerig verslag aan den Minister over.

In verband daarmede werd, op het voorbeeld van België, bij Koninklijk besluit van 23 Juni 1880, n°. 23, gedurende de maanden Juli en Augustus 1880 te Amsterdam een tijdelijke cursus geopend ten behoeve van de verbetering

der methode van het teekenonderwijs. Daartoe werden uitsluitend toegelaten onderwijzers en leeraren in het teekenen, verbonden aan inrigtingen tot opleiding van onderwijzers of aan instellingen van middelbaar onderwijs, en zij, die in het bezit waren van de acte van bekwaamheid in het handteekenen, het regtlijnijg teekenen en de perspectief, bedoeld in art. 77 lit. d der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50).

Deze cursus omvatte: het regtlijnijg teekenen, het teekenen naar de natuur, de gronden der projectieeler en der doorzigtkunde, de algemeene begrippen van kunstgeschiedenis en schoonheidsleer en de methode van het teekenonderwijs.

De verdere bijzonderheden, waaronder het leerplan, werden door den Minister geregeld en vastgesteld. Het geven van het onderwijs werd opgedragen aan de heeren W. B. G. MOLKENBOER, J. STRIENING, J. VERSLUIS en J. A. ALBERDINGK THYN.

Aan hen, die, buiten Amsterdam gevestigd, den cursus volgden, werd na afloop daarvan eene toelage verleend, waarvan het bedrag voor ieder afzonderlijk werd berekend volgens den maatstaf eener vergoeding van de werkelijke kosten der reis heen en terug en van verblijfkosten ad f 3 daags.

De cursus werd in de lokalen der Rijks akademie van beeldende kunsten op 19 Julij 1880 geopend en den 28sten Augustus d. a. v. gesloten. Hij werd gevolgd door 56 personen, onder welke eene dame.

Dat deze cursus in eene werkelijke behoefte voorzagen dat het nut daarvan inzonderheid werd beaamd door hen, die geroepen zijn teekenonderwijs te geven, kan blijken uit het feit dat minstens evenveel sollicitanten-teekenonderwijzers moesten afgewezen worden, omdat zij niet volkomen in de termen vielen van het Koninklijk besluit van 23 Junij 1880, n°. 23.

Over den ijver van hen, die den cursus volgden, viel zeer te roemen. Slechts drie gevallen van afwezigheid werden

geconstateerd, en deze nog ten gevolge van ongesteldheid. De uitgaven voor dezen cursus bedroegen f 10 224,41.

§ 3. HOOGERE BURGERSCHOLEN.

a. Getal en soort der scholen.

Voor het jaar 1880 worden twee hogere burgerscholen meer vermeld dan voor 1879, namelijk die te Utrecht, welke in de plaats van de burgerdagschool is gekomen, en die te Kerkrade (Rolduc). Deze laatste bestaat eigenlijk reeds sedert het in werking treden der wet; doch is in 1872 zoodanig gereorganiseerd, dat zij met eene school van vijfjarigen cursus kan worden gelijk gesteld. Meermalen hebben de leerlingen der hoogste klasse met gunstigen uitslag het eindexamen afgelegd; er is dus geen reden, waarom zij niet onder de hogere burgerscholen zou worden medegerekend.

De gemeentelijke hogere burgerschool te Venlo werd met 1 September 1880 opgeheven en vervangen door eene Rijkschool met 3jarigen cursus.

Het getal der tot deze afdeling te brengen inrigtingen bedroeg dus bij het begin van den cursus 1880/81 57, namelijk:

19 Rijks hogere burgerscholen, waarvan 10 van een vijfjarigen, 9 van een driejarigen cursus;

34 gemeentelijke hogere burgerscholen, waaronder 22 van een vijfjarigen, 3 van een vierjarigen en 9 van een driejarigen cursus; van deze genoten 28 een Rijkssubsidie; 1 gemeentelijke handelschool van driejarigen cursus; 1 gesubsidieerde bijzondere school van zesjarigen cursus; 2 niet-gesubsidieerde bijzondere scholen, waarvan eene van vijfjarigen en ééne van driejarigen cursus.

In de volgende tabel zijn de gemeenten aangewezen, waar deze scholen gevestigd zijn, te gelijk met het jaar der stichting, den duur van den cursus in jaren en het bedrag van het schoolgeld voor het volledig onderwijs en voor enkele lessen.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	AARD DER SCHOOL.	Jaar der opening.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor	
					volledig onder- wijs.	enkele lessen.
Noordbrabant.	'sHartogenbosch.	Rijks hogere burgerschool.	1867	5	f 30	p. jaar. f 7 of f 14 per vak.
	Tilburg.	Idem.	1866	5	30	» 7 » 14 »
	Breda.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1867	5	50	» 3 per uur's weeks.
	Helmond.	Rijks hogere burgerschool.	1867	3	30	» 7 of f 14 per vak.
Gelderland.	Arnhem.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1866	5	60	» 6 tot f 60 's jaars.
	Nijmegen.	Idem.	1865	5	60	» 5 per uur's weeks.
	Zutphen.	Idem.	1864	5	40	» 40 per jaar.
	Apeldoorn.	Idem.	1877	3	60	» 5 per uur's weeks.
	Tiel.	Idem.	1870	5	50	» 5 tot f 12 per vak.
	Winterswijk.	Rijks hogere burgerschool.	1870	3	30	» 7 of 14 »
	Wageningen.	Rijks hogere burgersch. verbonden met Rijks landbouwsch.	1869	3	40	» 5 tot 20 »
	Zaltbommel.	Rijks hogere burgerschool.	1867	3	30	» 7 of 14 »
Zuidholland.	's Gravenhage.	Niet-gesubs. gem. hogere burgerschool.	1865	5	60	» 10 tot 48 »
	Rotterdam.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1865	5	60 of f 50	» —
	Id.	Niet-gesubs. gem. hogere burgerschool.	1875	3	60 » 50	» —
	Leiden.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1864	5	60 » 45	» 10 tot f 25 »
	Dordrecht.	Idem.	1865	5	54 » 72	» 10 of 15 »
	Delft.	Idem.	1864	5	70	» 10 tot 30 »

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	AARD DER SCHOOL.	Jaar der opening.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor	
					volledig onder- wijs.	enkele lessen.
Zuidholland. (Vervolg).	Schiedam.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1869	5	f60 of f 45 p. jaar.	6 tot 15 per vak.
	Gouda.	Rijks hogere burgerschool.	1865	3	30	7 of 14
	Gorinchem.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1871	5	50 of f 60	6 tot 27
	Brielle.	Idem.	1879	3	30 » 24 »	10 of 5
Noordholland.	Amsterdam.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1865	5	60	10 tot 25
	Id.	Niet-gesubs. gem. hogere bur- gerschool.	1876	3	30 of f 24	—
	Id.	Niet-gesubs. gem. handelssch.	1869	3	180	10 tot f 25
	Id.	Niet-gesubs. bijz. R.-K. hogere burgerschool.	1873	3	100	15 » 25
	Haarlem.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1864	5	60	10 » 25
	Id.	Niet-gesubs. gem. hooger bur- gerschool.	1874	3	60	10 » 25
	Zaandam.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1866	4	60	20
	Alkmaar.	Rijks hogere burgerschool.	1867	5	30	7 of f 14
	Hoorn.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1868	4	30 of f 40	6 tot 15
	Enkhuizen.	Idem.	1870	3	20 tot 30	15 per jaar.
Zeeland.	Middelburg.	Rijks hogere burgerschool.	1865	5	40	7 of f 14 per vak.
	Zierikzee.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1869	5	40	10 tot 40 per jaar.
	Goes.	Idem.	1865	5	40 of f 50	5 » 12 per vak.
Utrecht.	Utrecht.	Rijks hogere burgerschool.	1866	5	60	10 of 20
	Id.	Niet-gesubs. gem. hogere bur- gerschool.	1880	3	24	—
Friesland.	Amersfoort.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1871	5	50	5 tot f 12,50
	Leeuwarden.	Rijks hogere burgerschool.	1867	5	50	7,50 of f 15
	Harlingen.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1865	4	40	10
	Sneek.	Idem.	1864	5	30 of f 50	1 of f 1,60 p.u.'sw.
Overijssel.	Heerenveen.	Rijks hogere burgerschool.	1870	3	30	7 » f 14 per vak.
	Zwolle.	Idem.	1867	5	50	7,50 of f 15
	Deventer.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1864	5	50 of f 60	3 per uur 's weeks.
	Kampen.	Niet-gesubs. gem. hogere bur- gerschool.	1868	5	30	10 per vak.
	Enschede.	Ges. bijz. indust.- en handelssch.	1863	6	70 of f 35	5 p. 2 u. 's weeks.
Groningen.	Almelo.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1874	3	50	3 of f 4 p. u. 's w.
	Groningen.	Rijks hogere burgerschool.	1864	5	50	7,50 of f 15 p. vak.
	Veendam.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1866	5	20 tot f 50	20 tot f 50 per jaar.
	Winschoten.	Idem.	1879	3	40	—
	Sappemeer.	Rijks hogere burgerschool.	1868	3	30	7 of f 14 per vak.
	Warffum.	Idem.	1868	3	30	7 » 14
Drenthe.	Assen.	Idem.	1868	5	30	7 » 14
Limburg.	Maastricht.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1864	5	30	5 » 10
	Roermond.	Rijks hogere burgerschool.	1864	5	30	5 » 10
	Venlo.	Idem.	1866	3	30	7 » 14
	Rolduc.	Niet-gesubs. bijz. R.-K. hogere burgerschool.	1872	5	—	—

Bij de scholen te Helmond, Goes, Almelo, Venlo en Rolduc zijn voorbereidende klassen, welke in de kolom van den duur van den cursus niet zijn aangewezen. De hogere burgerschool te Apeldoorn en de handelsschool te Amsterdam worden vermeld als zijnde van een driejarigen cursus; de laagste klasse sluit echter ongeveer aan de 2de klasse eener gewone hogere burgerschool.

Het bedrag van het volledig schoolgeld, is voor Rolduc niet ingevuld, daar het begrepen is in hetgeen voor kostgeld wordt betaald en dus niet afzonderlijk kan worden opgegeven. Van de dubbele cijfers voor de scholen te Dordrecht, Gorinchem, Hoorn, Enkhuizen, Goes, Sneek, Deventer en Veendam duidt het eerste cijfer het bedrag voor de lagere, het tweede dat voor de hogere klassen aan; voor die te Rotterdam, Leiden, Schiedam, Brielle en Amsterdam het eerste cijfer het bedrag van het schoolgeld voor den eersten leerling uit een gezin, het tweede dat voor elken volgende leerling uit hetzelfde gezin. Aan

alle Rijksscholen wordt alleen voor den eersten leerling het volle schoolgeld betaald, voor elken volgende uit hetzelfde gezin slechts de helft. De *Tweentsche Industri- en Handelsschool* te Enschedé heft in den regel een schoolgeld van f 70, maar het kan door curatoren voor sommige leerlingen tot de helft vermindert worden. Aangaande het schoolgeld voor enkele lessen valt niets bijzonders op te merken; voor Enschedé kan naar het voorgaand verslag verwezen worden. Op de scholen te Rotterdam, die van driejarigen cursus te Amsterdam, te Utrecht en te Winchoten, alsmede aan de school te Rolduc worden geen leerlingen voor enkele lessen toegelaten.

b. Getal der leerlingen.

In de volgende tabel is voor elk der hiervoor vermelde scholen het getal der leerlingen aangegeven, die in December 1880 het volledig onderwijs of enkele lessen volgden.

S C H O L E N.	Getal leerlingen voor volledig onderwijs.						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.		
's Hertogenbosch	14	12	7	9	2	44	10	54
Tilburg	7	8	8	3	1	27	5	32
Breda	24	26	12	9	6	77	4	81
Helmond	15	7	4	—	—	26	3	29
Arnhem	23	16	21	17	8	85	12	97
Nijmegen	20	14	10	6	4	54	1	55
Zutphen	24	24	25	12	11	96	8	104
Apeldoorn	—	—	9	7	5	21	3	24
Tiel	13	16	10	6	1	46	11	57
Winterswijk	4	7	5	—	—	16	1	17
Wageningen	10	16	15	—	—	41	2	43
Zaltbommel	10	8	2	—	—	20	—	20
's Gravenhage	59	74	60	47	23	263	6	269
Rotterdam (5jarige cursus).	35	42	29	25	12	143	—	143
Idem (3jarige cursus).	52	40	20	—	—	112	—	112
Leiden	52	35	34	19	5	145	10	155
Dordrecht	35	33	30	18	9	125	6	131
Delft	21	15	23	13	9	81	8	89
Schiedam	17	19	10	9	8	63	2	65
Gouda	19	9	13	—	—	41	6	47
Gorinchem	12	9	12	5	5	43	4	47
Brielle	17	8	5	—	—	30	2	32
Amsterdam (5jarige cursus)	44	64	55	39	20	222	4	226
Idem (3jarige cursus)	125	90	32	—	—	247	—	247
Idem (handelsschool)	—	—	33	21	21	75	—	75
Idem (Rooms-kath. hogere burgersch.	36	14	6	—	—	56	1	57
Haarlem (5jarige cursus)	36	29	32	8	10	115	2	117
Idem (3jarige cursus)	19	18	7	—	—	44	—	44
Zaandam	18	15	7	2	—	42	6	48
Transporteren	761	668	536	275	160	2400	117	2489

S C H O L E N .	Getal leerlingen voor volledig onderwijs.						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.		
Per transport	761	668	536	275	160	2400	117	2489
Alkmaar	10	15	12	2	3	42	20	62
Hoorn	20	10	9	—	—	39	1	40
Enkhuizen	10	10	5	—	—	25	4	29
Middelburg	19	21	17	13	4	74	17	91
Zierikzee	12	19	11	6	1	49	9	58
Goes	40	13	9	5	2	69	10	79
Utrecht (5jarige cursus).	24	29	21	21	6	101	12	113
Idem (3jarige cursus).	50	24	—	—	—	74	—	74
Amersfoort	10	20	18	11	4	63	2	65
Leeuwarden	39	23	19	13	9	103	20	123
Harlingen	11	9	8	2	—	30	—	30
Sneek	19	13	13	5	6	56	18	74
Heerenveen	15	7	9	—	—	31	9	40
Zwolle	20	11	11	5	3	50	7	57
Deventer	22	14	13	8	10	67	3	70
Kampen	22	31	23	10	4	90	10	100
Enschede	5	8	11	4	6	34	5	39
Almelo	18	5	5	—	—	28	2	30
Groningen	30	31	16	27	11	115	17	132
Veendam	21	18	16	19	2	76	1	77
Winschoten	19	15	4	—	—	38	—	38
Sappemeer	20	12	7	—	—	39	1	40
Warffum	12	5	3	—	—	20	2	22
Assen	21	10	10	6	2	49	5	54
Maastricht	37	19	16	11	3	86	18	104
Roermond	15	16	21	7	2	61	14	75
Venlo	34	9	3	—	—	46	3	49
Rolduc	96	76	44	7	4	227	—	227
Totaal	1432	1161	890	457	242	4182	327	4509

Het teeken (—) beduidt, dat de aan het hoofd der kolom genoemde klasse van de school, in de eerste kolom vermeld, niet bestaat, het teeken (*), dat zij in het het jaar 1880/81 geen leerlingen telde.

In overeenstemming met het hiervóór opgemerkte, worden de drie klassen der school te Apeldoorn en van de Amsterdamsche handelsschool met de 3de, 4de en 5de klasse der gewone scholen van vijfjarigen cursus gelijk gesteld. De 6de klasse van de school te Enschedé bevatte 2 leerlingen, welke begrepen zijn onder de 6, in de tabel onder de 5de klasse opgegeven.

De bovenvermelde voorbereidende afdelingen telden het volgend getal leerlingen:

Helmond 7, Goes 19, Almelo 12, Venlo 20, Rolduc 33, te zamen dus 91, welke alle in de voor de 1ste opgegeven cijfers zijn begrepen.

Aan de school van vijfjarigen cursus te Rotterdam waren de 4de en 5de klasse in twee afdelingen gesplitst;

de afdelingen 4 A en 5 A, bestemd voor hen, die voornemens waren het eindexamen af te leggen, telden 18 en 9 leerlingen, de afdelingen 4 B en 5 B met een gewijzigd programma 7 en 3 leerlingen. De handelsafdelingen der 4de en 5de klasse aan de scholen te Dordrecht en Groningen telden geene leerlingen voor volledig onderwijs; de handelsafdeling te Schiedam had 2 leerlingen voor volledig onderwijs in de 4de en 1 in de 5de klasse.

Het groot getal leerlingen maakte aan de volgende scholen splitsing van een of meer klassen in parallel-afdelingen noodzakelijk.

Zutphen. De 1ste, 2de en 3de klasse, elke in twee afdelingen, doch niet voor lijn- en handteekenen.

's Gravenhage. De 1ste, 2de en 3de klasse, elke in drie afdelingen (de 3de echter voor sommige vakken slechts in twee afdelingen), de 4de klasse in twee afdelingen.

Rotterdam. 5jarige cursus. De 1ste, 2de en 3de klasse, elke in *twee* afdeelingen.

Rotterdam. 3jarige cursus. De 1ste en 2de klasse, elke in *twee* afdeelingen.

Leiden. De 1ste, 2de en 3de klasse, elke in *twee* afdeelingen.

Dordrecht. De 1ste, 2de en 3de klasse, elke in *twee* afdeelingen.

Amsterdam. 5jarige cursus. De 1ste en 4de klasse, elke in *twee* afdeelingen, de 2de en 3de elke in *drie*.

Amsterdam. 3jarige cursus. De 1ste in *vijf* afdeelingen, de 2de in *vier*, de 3de in *twee* afdeelingen.

Amsterdam. Handelsschool. De 1ste klasse in *twee* afdeelingen.

Haarlem. 5jarige cursus. De 1ste en 3de in *twee* afdeelingen, met uitzondering van enkele vakken in laatst-gemelde klasse.

Middelburg. De 2de klasse in *twee* afdeelingen voor alle vakken; de 3de klasse, ingelijks in *twee* afdeelingen, maar slechts voor enkele vakken.

Utrecht. 5jarige cursus. De 2de klasse in *twee* afdeelingen.

Utrecht. 3jarige cursus. De 1ste klasse in *twee* afdeelingen.

Groningen. De 1ste, 2de en 4de klasse, elke in *twee* afdeelingen, laatstgenoemde echter niet voor alle vakken.

Rolduc. De 1ste en 2de klasse, elke in *drie*, de 3de klasse, en evenzoo de voorbereidingsklasse, in *twee* afdeelingen.

Dientengevolge waren, met inbegrip van de bovengemelde afdeelingen der hoogere burgerscholen te Rotterdam en te Schiedam, 42 klassen gesplitst in 95 afdeelingen. In 't geheel waren geplitst 13 1ste klassen in 31 afdeelingen, 12 2de klassen in 29 afdeelingen, 10 3de klassen in 22 afdeelingen, 5 4de klassen in 9 afdeelingen en 2 5de klassen in 4 afdeelingen. De 1ste klasse der Amsterdamsche handelsschool is hierbij medegerekend onder de 3de klassen der hoogere burgerscholen. Voor 1879 bedroegen de totaalcijfers 40 klassen en 88 afdeelingen. Neemt men in aanmerking, dat thans de nieuwe school van driejarigen cursus te Utrecht en die te Rolduc worden medegerekend, dan is er in den toestand der overige in dit opzigt weinig verandering gekomen.

De school te Hoorn had weder geen leerlingen in de 4de klasse; aan die van driejarigen cursus te Utrecht was nog geene 3de klasse aanwezig. De scholen van driejarigen cursus te Zaltbommel en te Haarlem, alsmede de handelsschool te Amsterdam werden dit jaar door geen leerlingen voor enkele lessen bezocht.

Behalve door de in de voorgaande tabel vermelde mannelijke leerlingen werden sommige hoogere burgerscholen ook door meisjes bezocht. Andermaal is in dit opzigt vermeerdering merkbaar; daar bij de 18 in het voorgaand verslag vermelde scholen weder 2 nieuwe zijn gekomen, namelijk die te Helmond en te Hoorn. Daarentegen waren dit jaar geen vrouwelijke leerlingen aan de school te Tilburg, zoodat het geheel getal der ook door meisjes bezochte jongensscholen 19 bedroeg, dat is juist een derde van het geheel aantal. In de volgende tabel is voor elk dezer scholen het getal der vrouwelijke leerlingen voor volledig onderwijs in elke klasse, alsmede dat voor enkele lessen, aangewezen.

S C H O L E N.	Getal vrouwelijke leerlingen voor volledig onderwijs in de						Voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.		
Helmond	2	»	»	—	—	2	»	2
Tiel	2	5	»	»	»	7	2	9
Winterswijk	2	»	»	—	—	2	2	4
Wageningen	4	1	5	—	—	10	»	10
Zaltbommel	1	2	2	—	—	5	»	5
Brielle	4	4	»	—	—	8	8	16
Zaandam	1	6	»	2	—	9	2	11
Hoorn	3	3	»	»	—	6	»	6
Middelburg	2	»	1	»	»	3	6	9
Zierikzee	4	»	»	»	»	4	3	7
Sneek	»	»	»	»	»	»	5	5
Heerenveen	2	»	»	—	—	2	4	6
Zwolle	»	1	1	»	1	3	»	3
Almelo	7	6	7	—	—	20	2	22
Veendam	»	2	3	»	»	5	1	6
Sappemeer	3	2	»	—	—	5	3	8
Warffum	4	»	2	—	—	6	6	12
Assen	2	2	1	»	»	5	7	12
Roermond	1	»	»	»	»	1	1	2
Totaal	44	34	22	2	1	103	52	155

Van de 7 voor de 1ste klasse te Almelo vermelde behooren er 3 in de voorbereidende klasse. Het totaalcijfer verschilt slechts weinig van dat in het voorgaande jaar, toen het 146 bedroeg. Groot verschil in de cijfers voor elke school treft men voor deze twee jaren niet aan; alleen voor Veendam is er vermindering, daar geen nieuwe leerlingen werden toegelaten, hetgeen het gevolg was van de verbeteringen aan eene meisjesschool voor meer uitgebreid lager onderwijs in die gemeente aangebragt.

De verhouding tusschen het getal der vrouwelijke leerlingen voor volledig onderwijs en dat van haar, die slechts enkele lessen volgden, is eveneens dezelfde gebleven: niet minder dan 30% behoorden tot deze laatste categorie.

In de volgende tabel vindt men een vergelijkend overzicht van de mannelijke bevolking der hoogere burgerscholen in December 1879 en 1880, voor het volledig onderwijs en voor enkele lessen.

S C H O L E N.	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	In Dec. 1879.	In Dec. 1880.	Meer in 1880.	Minder in 1880.	In Dec. 1879.	In Dec. 1880.	Meer in 1880.	Minder in 1880.	In Dec. 1879.	In Dec. 1880.	Meer in 1880.	Minder in 1880.
's Hertogenbosch	41	44	3	»	9	10	1	»	50	54	4	»
Tilburg	35	27	»	8	9	5	»	4	44	32	»	12
Breda	76	77	1	»	2	4	2	»	78	81	3	»
Helmond	25	26	1	»	3	3	»	»	28	29	1	»
Arnhem	87	85	»	2	11	12	1	»	98	97	»	1
Nijmegen	47	54	7	»	2	1	»	1	49	55	6	»
Zutphen	106	96	»	10	11	8	»	3	117	104	»	13
Apeldoorn	21	21	»	»	2	3	1	»	23	24	1	»
Tiel	46	46	»	»	13	11	»	2	59	57	»	2
Winterswijk	17	16	»	1	8	1	»	7	25	17	»	8
Wageningen	39	41	2	»	2	2	»	»	41	43	2	»
Zaltbommel	18	20	2	»	3	»	»	3	21	20	»	1
's Gravenhage	271	263	»	8	7	6	»	1	278	269	»	9
Rotterdam (5jarige cursus)	144	143	»	1	—	—	—	—	144	143	»	1
idem (3jarige idem)	89	112	23	»	—	—	—	—	89	112	23	»
Leiden	131	145	14	»	13	10	»	3	144	155	11	»
Dordrecht	122	125	3	»	7	6	»	1	129	131	2	»
Delft	92	81	»	11	5	8	3	»	97	89	»	8
Schiedam	58	63	5	»	»	2	2	»	58	65	7	»
Gouda	46	41	»	5	6	6	»	»	52	47	»	5
Gorinchem	40	43	3	»	2	4	2	»	42	47	5	»
Brielle	33	30	»	3	3	2	»	1	36	32	»	4
Amsterdam (5jarige cursus)	233	222	»	11	5	4	»	1	238	226	»	12
idem (3jarige idem)	202	247	45	»	—	—	—	—	202	247	45	»
idem (handelsschool)	83	75	»	8	1	»	»	1	84	75	»	9
idem (R.-K. hoogere burgerschool)	48	56	8	»	»	1	1	»	48	57	9	»
Haarlem (5jarige cursus)	117	115	»	2	2	2	»	»	119	117	»	2
idem (3jarige idem)	46	44	»	2	»	»	»	»	46	44	»	2
Zaandam	42	42	»	»	9	6	»	3	51	48	»	3
Alkmaar	55	42	»	13	19	20	1	»	74	62	»	12
Hoorn	31	39	8	»	2	1	»	1	33	40	7	»
Enkhuizen	27	25	»	2	3	4	1	»	30	29	»	1
Transporteren	2468	2506	125	87	159	142	15	32	2627	2648	126	105

S C H O L E N.	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	In Dec. 1879.	In Dec. 1880.	Meer in 1880.	Minder in 1880.	In Dec. 1879.	In Dec. 1880.	Meer in 1880.	Minder in 1880.	In Dec. 1879.	In Dec. 1880.	Meer in 1880.	Minder in 1880.
Per transport	2468	2506	125	87	159	142	15	32	2627	2648	126	105
Middelburg	69	74	5	»	17	17	»	»	86	91	5	»
Zierikzee	54	49	»	5	10	9	»	1	64	58	»	6
Goes	69	69	»	»	11	10	»	1	80	79	»	1
Utrecht (5jarige cursus).	102	101	»	1	12	12	»	»	114	113	»	1
idem (3jarige idem).	—	74	74	—	—	—	—	—	—	74	74	—
Amersfoort	66	63	»	3	4	2	»	2	70	65	»	5
Leeuwarden	98	103	5	»	19	20	1	»	117	123	6	»
Harlingen.	33	30	»	3	2	»	»	2	35	30	»	5
Sneek	56	56	»	»	19	18	»	1	75	74	»	1
Heerenveen	29	31	2	»	6	9	3	»	35	40	5	»
Zwolle	47	50	3	»	12	7	»	5	59	57	»	2
Deventer	61	67	6	»	3	3	»	»	64	70	6	»
Kampen	85	90	5	»	5	10	5	»	90	100	10	»
Enschede	42	34	»	8	1	5	4	»	43	39	»	4
Almelo.	28	28	»	»	5	2	»	3	33	30	»	3
Groningen.	108	115	7	»	17	17	»	»	125	132	7	»
Veendam	74	76	2	»	12	1	»	11	86	77	»	9
Winschoten	33	38	5	»	—	—	—	—	33	38	5	»
Sappemeer	42	39	»	3	»	1	1	»	42	40	»	2
Warffum	21	20	»	1	1	2	1	»	22	22	»	»
Assen	42	49	7	»	3	5	2	»	45	54	9	»
Maastricht	70	86	16	»	12	18	6	»	82	104	22	»
Roermond	62	61	»	1	7	14	7	»	69	75	6	»
Venlo	44	46	2	»	»	3	3	»	44	49	5	»
Rolduc.	(226)	227	1	»	—	—	—	—	226	227	1	»
Totaal	4029	4182	265	112	337	327	48	58	4366	4509	287	144
			153 meer.				10 minder.				143 meer.	

Vergelijkt men de eerste kolom van de leerlingen voor het volledig onderwijs in 1879 met de opgave voor dat jaar in het vorig verslag, dan bemerkt men een verschil van 226. Dit is hieraan toe te schrijven dat, nu de school te Rolduc voor het eerst onder de hogere burgerscholen wordt vermeld, eene vergelijking met het vorige jaar alleen dan mogelijk wordt, indien alsnog bij het totaal-cijfer voor dat jaar het toenmalig getal leerlingen dier school werd opgeteld. Nog valt op te merken, dat de nieuwe school van driejarige cursus te Utrecht dit jaar voor het eerst op de tabel voorkomt met hare 74 leerlingen, van welke, zooals reeds hiervóór is opgemerkt, het vorig jaar een groot gedeelte leerlingen waren der thans opgeheven burgerdagschool. Laat men deze 74 buiten beschouwing, dan is er niettemin voor het volledig onderwijs nog eene toeneming met 79 leerlingen. Daarentegen is

het getal der bezoekers van enkele lessen met 10 verminderd, zoodat het geheele aantal leerlingen der ook in 1879 bestaande scholen met 69 is toegenomen, of, als men Utrecht mederekent, met 143. De grootste vooruitgang viel op te merken bij de scholen van driejarige cursus te Rotterdam en Amsterdam, alsmede van de scholen te Nijmegen, Leiden, Hoorn, Groningen, Assen, Maastricht en de R. K. hogere burgerschool te Amsterdam. De vermindering was betrekkelijk het grootst te Tilburg en voorts, hoewel in geringer mate, te Zutphen, Winterswijk, 'sGravenhage, Delft, Amsterdam (5jarige cursus), Alkmaar en Veendam. Hierbij mag echter niet worden voorbijgezien, dat Tilburg, Zutphen en 'sGravenhage juist behooren onder die, voor welke het voorgaande schooljaar eene vrij aanzienlijke vermeerdering opleverde. De cijfers voor 1880 zijn dan ook voor Tilburg en 'sGra-

venhage nog iets hooger dan die voor 1878, voor Zutphen nagenoeg dezelfde.

In de verhouding tusschen het geheel getal leerlingen en dat van hen, die het volledig onderwijs volgden, is weder vooruitgang op te merken. In het vorig verslag is vermeld, dat van 1878 tot 1879 het cijfer van de bezoekers van enkele lessen daalde van 9,5 tot 8,1 %. Voor 1880 is het op nieuw gedaald tot 7,3 %. Voor een deel is dit toe te schrijven aan de opnemings van de school te Rolduc; maar ook wanneer men over 1879 ook deze school mede in rekening brengt, is de daling nog van 7,7 tot 7,3 %.

Evenals vorige jaren was het getal der leerlingen voor enkele lessen aan de Rijksscholen veel aanzienlijker dan aan de andere inrigtingen. De 19 Rijksscholen toch telden te zamen 1100 leerlingen, waarvan 154 of 14 % voor enkele lessen; de andere inrigtingen werden bezocht door 3409 leerlingen, van welke 173 of 5 % voor enkele lessen; in 1879 bedroegen deze cijfers 14,6 en 6 %. Het getal der bezoekers van enkele lessen was vooral aanzienlijk aan de Rijksscholen te Alkmaar, waar het 32 % van het totaal bedroeg; te 's Hertogenbosch, Middelburg en Roermond bedroeg het 19, te Leeuwarden 16, te Groningen 13 %. Onder de gemeentelijke scholen zijn hiermede ongeveer gelijk te stellen Sneek met 24, Tiel met 18, Maastricht met 17, Zierikzee met 16, Goes met 13 % leerlingen voor enkele lessen.

Van de 327 leerlingen, welke aan de bovengemelde scholen enkele lessen volgden, waren ingeschreven voor:

wiskunde	118
werktuigkunde enz.	13
natuurkunde	105
scheikunde	100
plant- en dierkunde	65
aard- en delfstofkunde	16
kosmographie	24
staatsinrigting	39
staathuishoudkunde	39
aardrijkskunde	112

geschiedenis	89
nederlandsch	158
fransch	184
hoogduitsch	182
engelsch	132
handelswetenschappen	26
boekhouden alleen	27
schoonschrijven	8
handteekenen	114
lijntekenen	73

Eene vergelijking van deze cijfers met die in het voorgaande verslag, doet slechts zeer geringe verschillen opmerken.

Van deze 327 leerlingen, woonden 33 lessen bij in de 1ste klasse, 52 in de 2de, 127 in de 3de, 95 in de 4de en 33 in de 5de klasse. Het totaal dezer cijfers bedraagt 340, dus 13 meer dan het geheel getal dezer leerlingen. Dit is hieraan toetschrijven, dat te Leeuwarden en Groningen eenigen lessen in meer dan éene klasse volgden. In vergelijking met het vorige jaar valt voornamelijk te wijzen op vermindering van de 5de klasse (van 47 tot 33), doch op vermeerdering in de 4de (van 83 tot 95).

Van de 52 vrouwelijke leerlingen, die aan 14 der op de laatstverge tabel vermelde scholen enkele lessen volgden, woonden 5 het onderwijs in een of meer vakken bij in de 1ste klasse, 21 in de 2de, 15 in de 3de, 8 in de 4de en 3 in de 5de klasse. Van haar volgden 15 de lessen in wiskunde of rekenen, 1 in werktuigkunde, 17 in natuurkunde, 8 in scheikunde, 28 in plant- en dierkunde, 5 in kosmographie, 2 in staatsinrigting, 6 in staathuishoudkunde, 30 in aardrijkskunde, 28 in geschiedenis, 34 in Nederlandsch, 41 in Fransch, 43 in Hoogduitsch, 38 in Engelsch, 5 in boekhouden, 2 in schoonschrijven, 31 in handteekenen en 3 in lijntekenen.

De volgende tabel geeft een vergelijkend overzicht van de bevolking der verschillende klassen van de bestaande hogere burgerscholen, gedurende de laatste zes jaren.

JAREN.	Getal der scholen.	Getal der leerlingen voor volledig onderwijs aan alle scholen.						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
		1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.		
1875/76. . .	51	1233	890	670	372	242	3407	405	3812
1876/77. . .	52	1310	903	685	376	251	3525	404	3929
1877/78. . .	53	1322	1009	702	349	230	3612	397	4009
1878/79. . .	53	1302	1082	778	367	223	3752	392	4144
1879/80. . .	55	1295	1003	881	369	255	3803	337	4140
1880/81. . .	57	1432	1161	890	457	242	4182	327	4509

Hierbij moet evenwel in het oog worden gehouden, dat voor het schooljaar 1880/81 voor het eerst de school te Rolduc is medegerekend, hoewel deze ook reeds in de andere op de tabel vermelde jaren bestond. Ofschoon in de laatstverge medegedeelde tabel het totaalcijfer voor die school in 1879 voorkomt, en ook voor de voorafgegane jaren nog de juiste schoolbevolking voor elke klasse der school kan worden opgegeven, heeft men

gemeend in de andere cijfers, in voorgaande verslagen reeds medegedeeld, geen wijziging te moeten maken, al is dan ook dientengevolge eene vergelijking der jaren 1874—1879 met 1880 niet wel mogelijk; vooral omdat die school zeer sterk bezette 1ste, 2de en 3de klassen heeft, terwijl de 4de en 5de klasse, in verbouding tot het totaal getal der leerlingen, slechter bezet zijn dan

eenige openbare school van zoodanigen omvang (1). Nog-

(1) Onderstaande tabel wijst de bevolking aan der school te Rolduc in de bovenvermelde jaren voor elke klasse in 't bijzonder.

J A A R.	Voor- ber. kl.	kl. I.	kl. II.	kl. III.	kl. IV.	kl. V.	Totaal.
December 1874. .	34	53	53	40	5	"	163
" 1875. .	31	55	46	26	4	3	165
" 1876. .	34	56	46	27	6	4	173
" 1877. .	31	64	51	29	6	5	186
" 1878. .	36	70	51	28	7	4	193
" 1879. .	40	72	66	40	5	3	226

tans verdient de aanzienlijke vermeerdering van het totaal-cijfer der 4de klasse met 88 leerlingen bijzonder de aandacht. In het vorig verslag werd reeds gewezen op eene vermeerdering in de 3de klasse; de thans in de 4de waargenomen is als een gevolg daarvan te beschouwen. In de 5de klasse is het getal leerlingen eenigszins verminderd, maar het overtreft toch nog dat van het schooljaar 1878/79.

Nog duidelijker valt de onderlinge verhouding der bevolking van de verschillende klassen in het oog, wanneer men alleen de scholen van vijfjarigen cursus beschouwt. In de volgende tabel is die voor de laatste zes jaren vermeld voor de in ieder jaar bestaande scholen, waaronder ook die te Apeldoorn, doch niet de handelsschool te Amsterdam is medegerekend.

JAREN.	Getal der scholen.	Getal der leerlingen voor volledig onderwijs aan de scholen van vijfjarigen cursus.						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
		1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.		
1875/76. . .	32	910	734	565	332	216	2757	319	3076
1876/77. . .	32	892	708	566	340	236	2742	317	3059
1877/78. . .	34	944	735	545	313	212	2749	318	3067
1878/79. . .	34	917	779	568	317	202	2783	329	3112
1879/80. . .	34	869	728	672	327	231	2827	283	3110
1880/81. . .	35	898	823	688	432	221	3062	284	3346

Het verschil tusschen het getal scholen in de laatste twee jaren is gelegen in de opnemng der school te Rolduc met hare 227 leerlingen. Laat men die achterwege, om eene vergelijking tusschen die beide jaren mogelijk te maken, dan vindt men voor de drie laatste schooljaren de volgende cijfers:

1ste kl. 2de kl. 3de kl. 4de kl. 5de kl. Totaal.

1878/79 917, 779, 568, 317, 202, 2783.

1879/80 869, 728, 672, 327, 231, 2827.

1880/81 802, 747, 644, 425, 217, 2835.

dat is 1°. vermindering van het getal leerlingen in de laagste klasse, waarschijnlijk ten gevolge van den meerderen toeloop naar de gymnasiën, zoo als reeds in het vorig verslag werd opgemerkt;

2°. aanzienlijke vermeerdering in het jaar 1879/80 van de bevolking der 3de klasse en dient ten gevolge eene bijna even groote vermeerdering van de 4de klasse in het jaar 1880/81. Dit laatste is als een verblijdend teeken aan te merken; daar het voor het volgend jaar hoop geeft op eene goed bezette 5de klasse. Het cijfer der 4de klasse voor alle scholen, Rolduc medegerekend, overtreft het hoogste, dat tot dusver bereikt werd (340 in het jaar 1876/77) nog met 92 leerlingen;

3°. het cijfer der 5de klasse heeft, even als dat van het totaal-getal leerlingen, slechts geringe wijziging ondergaan; de toeneming van laatstgemelde in 1880/81 toch komt nagenoeg geheel voor rekening van Rolduc.

Ten aanzien van het onderwijs in gymnastiek geeft de volgende tabel een overzicht.

S C H O L E N.	GETAL LEERLINGEN		Al of niet wapen- oefening.	Aantal uren of halve uren per week aan gymnastiek.
	voor gym- nastiek.	voor volledig onderwijs.		
's Hertogenbosch	45	44	ja.	1ste en 2de klasse 2, 3de en 4de klasse 1 ge- heele uren per week; bovendien allen geza- menlijk dagelijks $\frac{1}{4}$ uur.
Tilburg	32	27	ja.	8 halve uren per week.
Helmond	27	26	ja.	1ste klasse 2 geheele, 2de en 3de klasse 2 halve uren per week.
Arnhem	76	85	ja.	2 geheele uren per week.
Nijmegen	44	54	ja.	Idem.
Zutphen	57	96	ja.	Idem.
Apeldoorn	19	21	ja.	Idem, bovendien dagelijks 20 minuten.
Tiel	44	46	ja.	2 geheele uren per week.
Winterswijk	16	16	ja.	6 geheele uren per week.
Wageningen	41	41	ja.	2 geheele uren per week.
Zaltbommel	18	20	ja.	2½ uur per week.
's Gravenhage	173	263	neen.	1ste en 2de klasse 2 geheele uren, 3de klasse 1 geheel uur per week.
Rotterdam, 5jarige cursus . .	143	143	neen.	1ste klasse 2 geheele uren, andere klasse 1 geheel uur per week.
Id. 3jarige cursus . .	111	112	neen.	2 geheele uren per week.
Leiden	110	145	neen.	Idem.
Dordrecht	120	125	neen.	Idem.
Delft	44	81	ja.	Idem.
Schiedam	63	63	ja.	Idem.
Gouda	28	41	ja.	3 geheele uren per week; 2 halve uren exerceren.
Gorinchem	35	43	neen.	4 halve uren per week.
Brielle	29	30	neen.	2 geheele uren per week
Amsterdam, 5jarige cursus . .	189	222	neen.	Idem.
Id. 3jarige cursus . .	246	247	neen.	Idem.
Id. handelsschool . .	49	75	neen.	Idem.
Id. R.-K. hogere bur- gerschool	51	56	neen.	1 geheel uur per week.
Haarlem, 5jarige cursus . .	93	115	neen.	3 halve uren per week in de 1ste, 2de en 3de klasse.
Id. 3jarige cursus . .	42	44	neen.	2 halve halve uren per week.
Zaandam	39	42	neen.	2 geheele uren per week.
Alkmaar	45	42	ja.	4 halve uren per week.
Hoorn	38	39	neen.	2 geheele uren per week.
Enkhuizen	28	25	neen.	Idem.
Middelburg	74	74	ja.	Idem.
Zierikzee	49	49	neen.	Idem.
Goes	71	69	neen.	Idem.
Utrecht, 5jarige cursus . .	97	101	ja.	1ste, 2de en 3de klasse 2 geheele uren, 4de en 5de klasse 1 geheel uur per week.
Id. 3jarige cursus . .	74	74	neen.	4 halve uren per week.
Transporteren . . .	2460	2796		

S C H O L E N.	GETAL LEERLINGEN		Al of niet wapen- oefening.	Aantal uren of halve uren per week aan gymnastiek.
	voor gym- nastiek.	voor volledig onderwijs.		
Per transport . . .	2460	2796		
Amersfoort	63	63	ja.	1ste, 2de, 3de en 4de klasse 2 geheele uren, 5de klasse 1 geheel uur per week.
Leeuwarden.	101	103	ja.	4 of 5 halve uren per week.
Harlingen	29	30	neen.	2 geheele uren per week.
Sneek.	49	56	neen.	Idem.
Heerenveen	36	31	ja.	6 halve uren per week.
Zwolle	39	50	ja.	3 geheele uren per week.
Deventer.	58	67	neen.	1ste en 2de afdeeling 2 geheele uren, 3de en 4de afdeeling 1 geheel uur per week.
Kampen	75	90	neen.	2 geheele uren per week.
Enschede.	27	34	ja.	Idem.
Almelo	29	28	neen.	1ste en 2de afdeeling, 2 halve uren, 3de afdee- ling 1 half uur per week; bovendien alle afdee- lingen gezamenlijk 4 maal 25 minuten.
Groningen	114	115	ja.	4 halve uren per week.
Veendam.	57	76	neen.	2 geheele uren per week.
Winschoten.	35	38	neen.	4 halve uren per week.
Sappemeer	39	39	ja.	Idem.
Warffum.	21	20	ja.	6 halve uren per week.
Assen.	53	49	ja.	4 halve uren per week.
Maastricht	78	86	neen.	2 geheele uren per week.
Roermond	61	61	ja.	6 halve uren per week.
Venlo.	46	46	ja.	4 halve uren per week.
Totaal . . .	3470	3878		

De school te Breda komt, even als in vorige jaren, hier niet voor (zie Verslag 1876/77). Die van Rolduc evenmin om gelijke reden.

In de verhouding tusschen het getal leerlingen voor volledig onderwijs en dat van hen, die van de gymnastische oefeningen gebruik maakten, is nagenoeg geene verandering gekomen. In het vorig jaar bedroeg het bijna 90, thans ruim 89 ten honderd. Aan enkele van die scholen, waar vrouwelijke leerlingen werden toegelaten, werden ook voor deze gymnastische oefeningen gehouden. Daarvan werd gebruik gemaakt door 6 meisjes te Tiel, 9 te Brielle, 4 te Zierikzee, 2 te Zwolle, 11 te Almelo en 11 te Warffum; in 't geheel dus door 43 meisjes aan 6 scholen.

Ook nu weder werden aan enkele scholen leerlingen kosteloos toegelaten: 4 te Zutphen, 6 te 's Gravenhage, 2 te Brielle, 5 aan den vijfjarigen en 9 aan den driejarigen cursus te Amsterdam, 1 te Hoorn, 3 te Enkhuizen, 6 te Goes; 1 te Harlingen, 1 te Sneek, 7 te Deventer, 6 te Enschedé, 6 te Veendam en 1 te Maastricht, in 't geheel 58 leerlingen, tegen 61 in het voorgaande jaar.

c. Examens.

De uitslag der verschillende examens is opgenomen in de volgende tabel.

S C H O L E N.	Toelatingsexamen voor den cursus 1880—1881							Overgangs-examen tot den cursus 1880—1881.			Eindexamen van den cursus 1879—1880.		
	tot de laagste klasse.			tot eene hogere klasse.				Geëxamin.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamin.	Toegelaten.	Afgewezen.
	Geëxamin.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamin.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot lagere kl.	Gehoord afgew.						
's Hertogenbosch	16	11	5	—	—	—	—	32	25	7	2	2	—
Tilburg	5	3	2	1	—	1	—	27	18	9	4	3	1
Breda	30	24	6	3	2	1	—	63	46	17	2	2	—
Helmond	4	3	1	6	6	—	—	22	14	8	—	—	—
Arnhem	23	19	4	10	4	1	5	73	64	9	6	6	—
Nijmegen	16	12	4	5	2	3	—	39	25	14	3	3	—
Zutphen	21	16	5	5	2	3	—	84	57	27	15	11	4
Apeldoorn	8	6	2	1	1	—	—	16	13	3	3	3	—
Tiel	10	10	—	1	—	1	—	38	28	10	2	2	—
Winterswijk	6	5	1	—	—	—	—	15	15	—	—	—	—
Wageningen	10	8	2	6	5	1	—	24	17	7	—	—	—
Zaltbommel	9	9	—	—	—	—	—	13	9	4	—	—	—
's Gravenhage	65	42	23	38	21	13	4	228	161	67	26	22	4
Rotterdam 5jarige cursus	30	29	1	7	4	3	—	121	87	34	8	7	1
Id. 3jarige cursus	56	49	7	—	—	—	—	69	56	13	—	—	—
Leiden	53	40	13	5	1	2	2	110	78	32	8	8	—
Dordrecht	33	32	1	3	1	2	—	107	71	36	6	5	1
Delft	18	17	1	13	9	4	—	68	50	18	9	8	1
Schiedam	19	16	3	4	3	1	—	48	38	10	6	3	3
Gouda	13	12	1	—	—	—	—	36	24	12	—	—	—
Gorinchem	16	14	2	2	—	1	1	31	31	—	4	3	1
Brielle	17	15	2	1	—	1	—	31	28	3	—	—	—
Amsterdam 5jarige cursus	70	38	32	23	13	10	—	197	130	67	22	18	4
Id. 3jarige cursus	151	112	39	5	5	—	—	149	99	50	—	—	—
Id. handelsschool	42	27	15	—	—	—	—	53	43	10	(21)	(21)	—
Id. R. Kath. hoog. burgersch.	30	24	6	—	—	—	—	31	25	6	—	—	—
Haarlem 5jarige cursus	26	25	1	3	2	1	—	93	71	22	6	6	—
Id. 3jarige cursus	17	9	8	6	3	3	—	29	29	—	—	—	—
Zaandam	21	16	5	1	—	1	—	29	21	8	2	1	1
Alkmaar	8	5	3	2	1	1	—	48	33	15	2	2	—
Hoorn	23	17	6	1	1	—	—	24	16	8	—	—	—
Enkhuizen	6	6	—	1	—	1	—	20	11	9	—	—	—
Middelburg	17	13	4	4	3	1	—	66	51	15	5	4	1
Zierikzee	9	8	1	—	—	—	—	43	27	16	—	—	—
Goes	19	16	3	3	1	2	—	58	45	13	1	1	—
Utrecht 5jarige cursus	26	21	5	7	5	2	—	88	69	19	11	11	—
Id. 3jarige cursus	60	39	21	5	3	1	1	—	—	—	—	—	—
Amersfoort	10	8	2	6	5	—	1	60	48	12	1	1	—
Leeuwarden	43	27	16	9	5	4	—	79	59	20	7	7	—
Transporteren	1056	803	253	187	108	65	14	2362	1732	630	161	139	22

S C H O L E N.

	Toelatingsexamen voor den cursus 1880—1881							Overgangs-examen tot den cursus 1880—1881.			Eindexamen van den cursus 1879—1880.		
	tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.				Geëxamin.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamin.	Toegelaten.	Afgewezen.
	Geëxamin.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamin.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot lagere kl.	Geheel afgew.						
Per transport	1056	803	253	187	108	65	14	2362	1732	630	161	139	22
Harlingen	9	9	—	—	—	—	—	26	23	3	—	—	—
Sneek	19	17	2	1	—	1	—	45	32	13	4	4	—
Heerenveen	13	11	2	2	2	—	—	18	13	5	—	—	—
Zwolle	19	18	1	2	—	2	—	36	28	8	3	3	—
Deventer	25	18	7	3	3	—	—	53	38	15	3	2	1
Kampen	16	13	3	13	8	5	—	68	53	15	6	6	—
Enschede	8	5	3	2	2	—	—	35	32	3	—	—	—
Almelo	13	10	3	—	—	—	—	23	20	3	—	—	—
Groningen	32	23	9	8	2	4	2	80	70	10	13	12	1
Veendam	26	18	8	—	—	—	—	65	57	8	4	4	—
Winschoten	9	8	1	4	1	3	—	31	24	7	—	—	—
Sappemeer	18	17	1	—	—	—	—	28	17	11	—	—	—
Warffum	13	12	1	—	—	—	—	11	8	3	—	—	—
Assen	22	20	2	—	—	—	—	34	29	5	4	4	—
Maastricht	37	32	5	6	2	3	1	59	41	18	5	5	—
Roermond	14	11	3	—	—	—	—	54	44	10	5	5	—
Venlo	24	18	6	—	—	—	—	31	16	15	—	—	—
Rolduc	19	17	2	43	26	17	—	190	133	57	3	3	—
Totaal	1392	1080	312	271	154	100	17	3249	2410	839	211	187	24
Candidaten niet van een hoogere burgerschool											8	5	3
Algemeen totaal											219	192	27

Eene vergelijking van de cijfers dezer tabel met die van het vorig verslag leidt tot de volgende uitkomsten.

De uitslag der toelatings-examens tot de laagste klasse was gunstiger dan het vorig jaar, wijl thans 1080 van de 1392, dat is 77,6 ten honderd, werden toegelaten, tegen 74,9 in het vorige jaar. Het cijfer van de vooraafgegane jaren (tussen 79 en 80) werd echter nog niet weder bereikt. Het getal van hen, die zich voor deze klasse aanmeldden, bedroeg 1392, dus 37 meer dan het vorige jaar. Neemt men echter in aanmerking, dat hieronder 79 van de thans voor het eerst vermelde scholen te Utrecht en Rolduc begrepen zijn, dan bedraagt het totaal van hen, die zich voor de laagste klasse der bestaande scholen hebben aangemeld, eigenlijk 42 minder. Gaat men elke school in 't bijzonder na, dan blijkt dat de uitslag dezer examens bijzonder ongunstig was te 's Hertogenbosch, Tilburg, 's Gravenhage, Leiden, Amsterdam (vooral bij den vijfjarigen cursus en de handelsschool), Haarlem, driejarige cursus, Alkmaar, Utrecht, driejarige cursus, Leeuwarden en Veendam. Het getal van hen, die zich aanstonds voor eene hoogere klasse aanmeldden, was dit jaar bijzonder groot, namelijk 271, tegen 221 in 1879 en 237 in 1878. De uitslag dezer exa-

mens versilde weinig van die in de voorgaande jaren; thans werden van de 100, 57 tot de verlangde klasse toegelaten, 37 naar eene lagere klasse verwezen en 6 geheel afgewezen; de beide voorgaande jaren bedroegen deze cijfers 58, 36 en 6. Het geheel getal geëxamineerden, ook aan de nieuwe scholen, bedroeg 1663, van welke 1334 tot de school werden toegelaten en 329 geheel werden afgewezen; het getal toegelatenen bedroeg dus 80,8 ten honderd tegen slechts 77,5 in 1879; in 1878 had het 81,6 bedragen.

Voor de toelating tot enkele lessen kan geene opgave worden gedaan, dewijl aan vele scholen hiervoor geen examens werden afgenomen. Nog moet hier vermeld worden, dat in 't geheel aan 16 verschillende scholen 90 leerlingen zonder examen werden toegelaten, meestal tot hoogere klassen, daar zij reeds aan eene andere hoogere burgerschool onderwijs hadden ontvangen. Onder dit cijfer komen ook 31 leerlingen der voormalige burgerlugschool te Utrecht voor, die zonder examen tot de hoogere burgerschool van driejarige cursus, waarin deze veranderd was, werden toegelaten.

Het toelatings-examen voor volledig onderwijs werd bovendien aan de scholen te Helmond, Tiel, Winterswijk,

Wageningen, Zaltbommel, Brielle, Zaandam, Hoorn, Middelburg, Zierikzee, Heerenveen, Almelo, Sappemeer, Warfum, Assen en Roermond nog afgelegd door 46 vrouwelijke candidaten voor de laagste klasse, van welke 39 slaagden en 7 werden afgewezen, alsmede door 4 vrouwelijke candidaten voor eene hoogere klasse, die alle slaagden. De uitslag was dus gunstiger dan het vorig jaar.

Aan de overgangs-examens namen 3249 mannelijke candidaten deel, van welke 2410 slaagden, hetzij aanstonds, hetzij bij een her-examen na de vacantie, en 839 in dezelfde klasse moesten blijven. Derhalve werden van de 1000 leerlingen 742 bevorderd, tegen 755 in 1879 en 744 in 1878. Van de vrouwelijke leerlingen legden 82 een overgangs-examen af, van welke 69 tot eene hoogere klasse werden bevorderd.

Het eindexamen der hoogere burgerscholen van vijfjarigen cursus werd in 1880 afgelegd door 219 candidaten, van welke 192 slaagden en 27 werden afgewezen; het geheel getal overtrof dus dat van het vorig jaar met 30 (die van de handelsschool te Amsterdam zijn daaronder niet begrepen). Onder dezen waren er 8, die niet van eene hoogere burgerschool afkomstig waren, van welke 5 werden afgewezen en 3 toegelaten, zoodat de cijfers van de hoogere burgerscholen, Roeluc thans daaronder begrepen, 211, 187 en 24 bedroegen. De uitslag was iets gunstiger dan het vorig jaar, daar toen 12,1, thans slechts 11,4 ten honderd werden afgewezen. Neemt men in aanmerking dat de 5 klassen in December 1879 255 leerlingen telden — waaronder evenwel begrepen zijn 24 leerlingen der Amsterdamsche handelsschool, 5 leerlingen van de afdeling B der Rotterdamsche school en 5 leerlingen der Twentsche industrie- en handelsschool, zoodat er 221 leerlingen der eigenlijke hoogere burgerscholen overblijven, dan geeft het cijfer 211 van hen, die in 1880 het eindexamen aflegden, allezins tot tevredenheid aanleiding en is zelfs in dit opzicht vooruitgang merkbaar. De school te Zierikzee was dit jaar de eenige, die geen candidaten voor het eindexamen leverde; bijzonder groot mogt het aantal genoemd worden voor de scholen te Zutphen, 's Gravenhage, Amsterdam en Groningen.

Aan alle 21 leerlingen der ambachtsschool, die het eindexamen aflegden, kon het getuigschrift worden uitgereikt.

Van de 187 leerlingen van hoogere burgerscholen, die met gunstigen uitslag het eindexamen aflegden, zijn 38 overgegaan tot studien aan de polytechnische school, 31 naar eene inrigting tot opleiding van ambtenaren voor Nederlandsch Oost-Indië, 10 naar een gymnasium of naar eene universiteit om hoogere studien te volgen, 28 tot studien als burgerlijk of militair arts, 4 tot studie als apotheker; 9 werden geplaatst als landmeter, 1 bij den jk van maten en gewigten, 3 bij den Rijkstelegraaf; 4 bereidden zich voor tot het afleggen van een acte-examen voor lager onderwijs, 9 voor zoodanig examen voor middelbaar onderwijs; 3 werden geplaatst bij spoorwegen of openbare werken, 8 bij eene fabriek of industriële onderneming, 14 aan een handelskantoor, 15 in eene administratieve betrekking (posterie, registratie, belastingen, enz.), 1 ging over tot de Rijkslandbouwschool, 1 is nog op de school gebleven; van 8 was de bestemming bij het einde van 1880 nog niet bekend.

Van de 24, die geen diploma verkregen, vertrok 1 naar de Polytechnische school, 2 bereidden zich voor voor het vak van landmeter, 1 voor den Rijkstelegraaf; 1 werd geplaatst bij eene fabriek, 1 in den handel en 3 in eene administratieve betrekking; 1 werd landbouwer, 12 bleven nog 1 jaar de hoogere burgerschool bezoeken, en 1 nam privaattlessen om het volgend jaar het eindexamen te kunnen doen; van een was de bestemming onbekend.

De verslagen der in 1880 gehouden eindexamens van de hoogere burgerscholen volgen als bijlage J. hierachter.

d. Onderwyzend personeel.

De volgende veranderingen in het onderwyzend personeel der hoogere burgerscholen, alsmede in de regeling hunner jaarwedden, vonden in 1880 plaats.

's Hertogenbosch. De leeraar J. RINGELING ontving eervol ontslag ter zake van zijne benoeming tot schoolopziener in het district 's Hertogenbosch. In zijne plaats

werd tot leeraar in de wiskunde, werktuigkunde en regtig teekenen aangesteld de heer J. W. H. BAUDUIN, civiel-ingenieur; terwijl het onderwijs in boekhouden, tot dusver mede door den heer RINGELING gegeven, werd opgedragen aan den heer F. A. W. SCHAEFER, leeraar der school, wiens jaarwedde in verband met deze opdracht van f1500 tot f1800 werd verhoogd. De nieuwe leeraar heeft met den aanvang van 1881 zijne betrekking aanvaard. De leeraar H. HEIJNEN zag zich genoodzaakt in October een verlof van zes weken aan te vragen tot herstel van gezondheid. De daardoor opvallende lessen werden waargenomen door zijne ambtgenooten, de heeren VAN OPPENRAAIJ, SCHAEFER en SERVAIS.

Ook de leeraar VAN RAVENHORST was geruimen tijd door ziekte verhinderd onderwijs te geven. Voor een deel werden zijne lessen waargenomen door den directeur der school dr. LAMERS; voor het overige moest de hulp worden ingeroepen van den heer G. PATTISON, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Tilburg.

Tilburg. Den directeur der school, dr. J. H. H. HULSMANN, werd eervol ontslag verleend wegens zijne benoeming tot directeur der openbare Handelsschool te Amsterdam. In zijne plaats werd tot directeur benoemd dr. H. P. M. VAN DER HORN VAN DEN BOS. De leeraar J. STEIJNS werd benoemd tot directeur der Rijks hoogere burgerschool te Venlo. In zijne plaats trad voorloopig de heer K. BES, tot dusver leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Roermond, jaarwedde f1800. In de laatste dagen van 1880 werd tot leeraar in natuurkunde en kosmographie, in plaats van dr. HULSMANN, aangesteld dr. S. FIGEE, assistent bij het physisch kabinet der Rijksuniversiteit te Leiden en leeraar aan de school van het genootschap 'Mathesis scientiarum genitrix' aldaar, jaarwedde f2000. De jaarwedde van den leeraar in wiskunde, mechanica en lijntekenen, J. CARDINAAL, werd tot f2400 verhoogd. De tijdelijke aanstelling van den leeraar in de Engelsche taal- en letterkunde, G. PATTISON, werd in eene definitieve veranderd. Aan den leeraar in de staatswetenschappen, A. P. T. SASSSEN, moest in November om redenen van gezondheid verlof worden verleend. In de opvallende lesuren werd, zooveel mogelijk, door de overige leeraren voorzien.

Breda. Ook hier moest de leeraar SASSSEN zijne werkzaamheden afbreken. Hetzelfde was, gedurende eenige weken, met de leeraren VAN BRIJNEN en WIRTH het geval. De overige leeraren voorzagen — waar 't niet anders kon, door combinatie van klassen — in de lessen, die door de genoemde leeraren niet konden worden vervuld. De jaarwedde der leeraren WIRTH en VAN BRIJNEN werd met f100 verhoogd en daardoor voor elk hunner op f1700 gebracht. Bij het onderwijs in de aardrijkskunde genoot de school ook dit jaar de medewerking van den leeraar aan de Koninklijke Militaire Akademie R. F. MODDERMAN.

Helmond. De leeraren D. HORN en dr. L. H. STIJNS werden benoemd tot leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Venlo. In hunne plaats traden voor het Fransch de heer J. H. DRIESSEN, tot dusver werkzaam aan de Rijks hoogere burgerschool te Roermond, en voor de scheikunde en de natuurlijke geschiedenis — voorloopig — dr. F. F. A. EICK, tot dusver leeraar aan de hoogere burgerschool te Venlo.

Nijmegen. De leeraar J. JURRIUS werd met het onderwijs in schoonschrijven belast.

Zutphen. De leeraar in wiskunde A. A. BEEKMAN, die bij zijne benoeming in het vorige jaar non-activiteit had aangevraagd, vroeg en verkreeg in de maand Julij eervol ontslag uit de militaire dienst en verbond zich voor goed aan het onderwijs.

Voorstellen werden gedaan tot eene algemeene herziening der jaarwedden, maar de behandeling daarvan werd door den gemeenteraad verdaagd, totdat de inrigting van het gymnasium volgens de wet van 1876 haar beslag zou hebben verkregen.

Apeldoorn. De leeraar in scheikunde, natuurlijke historie en warenkennis dr. W. BURCK, werd in December gesteld ter beschikking van Z. E. den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, om te worden benoemd tot adjunct-directeur van 's Rijks Plantentuin te Buitenzorg.

Winterswijk. De leeraar in wiskunde en lijntekenen L. P. C. LUIJTEN, ontving, op zijn verzoek, eervol ontslag. Te zijner vervanging werd tijdelijk als leeraar aan de school verbonden de heer L. VAN DER TAS DZN. De tijdelijke aanstelling van den leeraar in aardrijkskunde en geschiedenis P. A. VAN DRINSE, werd in eene definitieve veranderd. Zijne jaarwedde werd daarbij op f 2000 gebragt.

Wageningen. De leeraar in scheikunde, delfstof- en aardkunde, dr. J. J. VAN RENESSE, werd benoemd tot leeraar aan de hoogere burgerschool te Soerabaja en aan de Rijks landbouwschool vervangen door den heer G. REINDERS, tot dusver leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Warfum. Tot assistentie bij de praktische oefeningen der leerlingen in scheikunde, werd aangewezen de heer D. INGERMAN, technoloog.

's Gravenhage. Aan den leeraar J. C. VAN DEN BERG is op zijn verzoek, uit hoofde van zijne benoeming aan de Rijks hoogere burgerschool te Heerenveen, eervol ontslag verleend. Bij het einde van het jaar was in de vacature nog niet voorzien. Eerst den 18den Januarij 1881 is de heer A. BRANDES SZN. benoemd tot leeraar in aardrijkskunde op eene jaarwedde van f 2000.

Rotterdam. In het personeel der school van vijfjarigen cursus had geene verandering plaats. De leeraar in natuurlijke historie dr. H. J. VETH, tot dusver alleen leeraar aan deze school op eene jaarwedde van f 2000, werd ook aangesteld bij het gymnasium op eene gezamenlijke jaarwedde van f 2500, waarvan f 1300 komt voor rekening der hoogere burgerschool. Aan den leeraar STEVENS werd, wegens ziekte, gedurende eenige maanden verlof gegeven; in de waarneming der lessen is tijdelijk voorzien.

Aan de school van driejarigen cursus werd het onderwijs in schoonschrijven opgenomen en opgedragen aan den leeraar R. DIJKSTRA, wiens jaarwedde dien ten gevolge met f 100 is verhoogd.

Leiden. Aan den leeraar in staathuishoudkunde, enz. mr. C. C. N. KROM is, wegens zijn vertrek naar elders, eervol ontslag verleend; in zijne plaats werd aangesteld de heer dr. G. PEKELHAHNG, op eene jaarwedde van f 1000. Ter vervanging van den heer I. J. DE VINK, overleden, werd tot leeraar in handteekenen benoemd de heer A. J. NIEUWENHUIS JR. op eene jaarwedde van f 1200, waarvan f 560 voor rekening van de hoogere burgerschool komt, het overige strekt ter belooning van het door hem aan eenige lagere scholen te geven onderwijs. Tot assistent-leeraar in de gymnastiek, op eene jaarwedde van f 120, voor zooveel de hoogere burgerschool betreft, werd nog benoemd de heer W. RUTGERS. Nog werden de jaarwedden der leeraren dr. A. W. KROON en dr. F. DE BOER verhoogd van f 2400 tot f 2500, die van dr. C. A. X. G. T. SICHERER van f 2200 tot f 2400, en die van den leeraar P. WERKMAN van f 1800 tot f 2000.

Dordrecht. De heer A. L. J. BOUTEN is in 1880 definitief benoemd op de hem vroeger tijdelijk toegekende jaarwedde van f 2000. Aan den leeraar in natuurlijke historie dr. J. G. BOERLAGE is, wegens zijn vertrek naar Leiden, eervol ontslag verleend; in zijne plaats werd benoemd dr. W. J. VIGELIUS, op eene jaarwedde van f 1000.

Delft. Aan den heer W. MANTEL is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in wiskunde; in zijne plaats is benoemd de heer C. DE HAAS JZN., tot dusver leeraar aan de zeevaartkundige school en de akademie te Rotterdam, op eene jaarwedde van f 1600. Aan den leeraar in Fransche taal en letterkunde A. VAN DEN BUIEL is wegens ziekte een verlof toegestaan, zijne lessen zijn gedurende dien tijd opgedragen aan den heer D. M. W. BAAR van de hoogere burgerschool van driejarigen cursus te Rotterdam en A. DE PREZ, privaot onderwijzer te 's Gravenhage.

Schiedam. Aan den leeraar in wiskunde, dr. N. M. KAM, zijn, ten gevolge van de uitbreiding zijner werkzaamheden aan het gymnasium, aan de hoogere burgerschool minder lessen opgedragen. Dien ten gevolge is van de jaarwedde van f 2200 thans slechts f 500 in plaats van f 1200 voor rekening der hoogere burgerschool gebragt. De aan deze school vrijgevallen lessen in wiskunde zijn voor den cursus 1880/81 opgedragen aan den leeraar in regtlĳjn teekenen J. K. T. TIMMERHAUS VAN ABCOUDE, wiens jaarwedde dien ten gevolge, voor dat jaar, is verhoogd van f 400 tot f 1000.

Gorinchem. De heer W. M. STAVENISSE DE BRAUW is op nieuw benoemd tot leeraar in wiskunde en regtlĳjn teekenen tot het einde van den cursus 1880/81, op eene jaarwedde van f 1800. Tot leeraar in boekhouden is benoemd de heer P. MUNK op eene jaarwedde van f 250. In de vacature voor staatswetenschappen is nog niet kunnen worden voorzien, en is dit onderwijs tijdelijk gegeven door den heer J. H. DIJKMAN BZ. leeraar aan de hoogere burgerschool te Dordrecht, onder genot van de daarvoor gestelde jaarwedde van f 650.

Brielle. De jaarwedde van den heer J. H. VAN LEEUWEN, aan wien nu, behalve de wiskunde, ook het onderwijs in boekhouden werd opgedragen, is dien ten gevolge van f 1600 tot f 1800 verhoogd. De tijdelijke benoeming van den leeraar A. DEMMES is in eene definitieve veranderd; de heeren J. BRUSCHWILER en B. H. HEIJMANN zijn op nieuw voor een jaar benoemd. Daar geen der leeraren de bevoegdheid of geschiktheid had, om onderwijs in de staatsinrigting van Nederland te geven, heeft het lid der commissie van toezigt mr. P. DE KANTER welwillend de waarneming van het daarvoor bestemde uur in de 3de klasse, gedurende den cursus 1880/81, op zich genomen.

Amsterdam. Aan de hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus is de heer J. J. H. CORNELISSE, die tot leeraar in aardrijkskunde aan de school van driejarigen cursus op eene jaarwedde van f 2500 is benoemd, als leeraar in schoonschrijven vervangen door den heer J. H. E. SCHMIDT, op eene jaarwedde van f 300. Behalve bovengemelde is nog tot leeraar in wis- en natuurkundige wetenschappen aan de school van driejarigen cursus benoemd, op eene jaarwedde van f 2500, de heer J. J. WERNER. Ten gevolge van de opdracht van eenige lessen, buiten het door de verordening vastgestelde maximum, zijn de jaarwedden der leeraren J. SNIJDER, F. J. HEERIS, J. D. VAN NOPPEN, D. P. BEESER en K. BES van deze school, voor den cursus 1880/81, respectielijk verhoogd met f 300, f 400, f 300, f 100 en f 180.

Aan dr. H. F. R. HUBRECHT is, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als directeur der handelsschool, in zijne plaats is benoemd dr. J. H. H. HÜLSMANN, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Tilburg op eene jaarwedde van f 4000, benevens f 1000 als vergoeding voor het gemis eener vrije woning. Aan den leeraar P. L. MOENS is, tot herstel van gezondheid, een langdurig verlof toegestaan, gedurende hetwelk de lessen in geschiedenis door de andere leeraren zijn waargenomen.

Aan de Roomsche-katholieke hoogere burgerschool zijn benoemd de heeren P. J. FEHMERS voor wis- en natuurkunde, VAN HRES voor boekhouden; in de vacature voor Nederlandsch en geschiedenis was nog niet definitief voorzien.

Haarlem. In het personeel der hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus had geene wijziging plaats; enkele jaarwedden werden verhoogd, namelijk die van den heer W. M. LOGEMAN van f 1200 tot f 1800, van den heer A. VAN DER VOORT van f 1000 tot f 1400, van den heer C. HEIJMAN van f 1400 tot f 2000, alsmede van den heer C. VAN DUIJN van f 100 tot f 200. Voor zooveel de drie eerstgenoemden betreft, was de verandering van jaarwedde het gevolg van de reorganisatie der hoogere burgerschool van driejarigen cursus, welke reorganisatie met het begin van den cursus 1880/81 tot stand kwam. Het nog aan de school aanwezige personeel werd ontslagen. Aan de nieuwe daarvoor in de plaats tredende hoogere burgerschool voor opleiding tot handel en nijverheid — over welker regeling later mededeeling zal worden gedaan, — zijn benoemd tot directeur, tevens leeraar in Nederlandsch en geschiedenis, de heer W. MIDDELVELD VIERSSEN, dusver directeur

der hoogere burgerschool te Almelo, op eene jaarwedde van f 3000; tot leeraar in wiskunde, boekhouden en schoon-schrijven L. BOUMAN Jzn., jaarwedde f 1800; in natuurkundige wetenschappen dr. J. E. ROMBOUTS, jaarwedde f 700; in aardrijkskunde en Engelsch J. H. PRUIM, jaarwedde f 2200; in Fransch en Hoogduitsch, L. DEKKER Kz., leeraar aan de hoogere burgerschool te Almelo, jaarwedde f 2200; in staatsinrigting mr. T. A. DE GRAAFF, jaarwedde f 100; in handteekenen J. J. GOTELING VINNIS, jaarwedde f 400.

Zaandam. De heer dr. G. DOIJER VAN CLEFF, wiens tijdelijke benoeming in het vorig verslag werd vermeld, is in 1880 definitief tot leeraar in scheikunde en natuurlijke historie benoemd, terwijl zijne jaarwedde van f 1400 tot f 1700 is verhoogd. De heer A. J. GORDKOOP VAN HELLE is andermaal voor een jaar benoemd tot leeraar in wiskunde op eene jaarwedde van f 1700. Tot leeraar in Fransch, welke betrekking sedert geruimen tijd tijdelijk werd waargenomen, is benoemd de heer C. M. ROBERT op eene jaarwedde van f 1800. De heer mr. J. H. L. VAN OVEN, leeraar in Engelsch, staatswetenschappen en boekhouden, is op zijn verzoek ontheven van het onderwijs in boekhouden en zijne jaarwedde dien ten gevolge verminderd van f 2100 tot f 1850. Tot leeraar in boekhouden, op eene jaarwedde van f 250, is benoemd de heer A. VAN DEN STEMPER van Amsterdam. Deze nieuwe regeling is echter eerst in het begin van 1881 in werking getreden. De jaarwedde van den directeur A. PELT is verhoogd van f 2400 tot f 2500, die van den leeraar A. P. FORTANIER van f 1400 tot f 1700, die van den leeraar J. ARENTS van f 400 tot f 600. De cursus voor oude talen, die sedert de oprichting aan de hoogere burgerschool verbonden was, is opgeheven, nadat aan den leeraar dr. A. J. VAN GENNEP op zijn verzoek eervol ontslag was toegekend.

Alkmaar. Tot leeraar in staathuishoudkunde enz. is definitief benoemd de heer mr. F. M. VONK, tot dusver tijdelijk leeraar, op eene jaarwedde van f 600. Aan den leeraar in Nederlandsche taal en letterkunde, M. J. WUJSTER, is op zijn verzoek eervol ontslag verleend. Nadat geruimen tijd door de overige leeraren in de waarneming der betrekking was voorzien, is tegen het einde van 1880 benoemd de heer E. M. VAN SOEST, leeraar aan de ambachtsschool te 's Gravenhage, op eene jaarwedde van f 1800; daar deze eerst in 1881 in functie getreden, bestond in December 1880 nog eene vacature.

Enkhuizen. In plaats van dr. H. HERWIG, naar Warffum vertrokken, is tot leeraar in de natuurwetenschappen voor één jaar benoemd dr. J. P. LAND, op eene jaarwedde van f 1500. De jaarwedde van den directeur W. P. VAN VLISINGEN is verhoogd van f 1700 tot f 2000. Van eene gewijzigde verdeling der leervakken tusschen de lesuren zal later mededeeling geschieden.

Zierikzee. De leeraar in geschiedenis J. ALBLAS werd benoemd tot leeraar aan het gymnasium te Harderwijk. De daardoor ontstane vacature was aan het einde des jaars nog onvervuld. De directeur, benevens de leeraren dr. SCHURINGA, CONRADI en HOFMAN belastten zich met de waarneming der lessen. De leeraar in boekhouden P. O. VAN DE VELDE OLIVIER, tevens tijdelijk belast met het geven van onderwijs in staatswetenschappen, werd benoemd tot ontvanger der gemeente, en als leeraar eervol ontslagen. De lessen in boekhouden werden toen opgedragen aan den leeraar in wiskunde F. F. LEUPEN, wien daarvoor eene jaarlijksche belooning van f 400 werd toegekend. In de lessen voor staatswetenschappen kon vóór het einde des jaars nog niet worden voorzien. Na 1 Januarij 1881 werden zij echter voorloopig opgedragen aan den heer J. A. DE BRUIJNE, tot dusver leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam, die tot leeraar in de geschiedenis werd benoemd. Zijne jaarwedde werd op f 2000 gesteld. Eindelijk verliet de leeraar in scheikunde en natuurlijke geschiedenis dr. W. D. GRATAMA met het einde des jaars de school, wegens zijne benoeming tot leeraar aan het gymnasium te Delft.

Goes. De in het laatst des vorigen jaars benoemde leeraren A. S. MINK — voor aardrijkskunde en Nederlandsch — en J. VAN DER VOORT — voor Hoogduitsch en Engelsch —

aanvaardden hunne taak. De leeraar in wiskunde J. J. WERNER werd naar elders beroepen en vervangen door den heer J. KIEL van Utrecht. De jaarwedde van den leeraar in teekenen, D. DE KONING, werd van f 600 tot f 650 verhoogd.

Utrecht. Aan den leeraar in wiskunde, kosmographie en lijntekenen dr. J. E. STARK werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend. Daarentegen werd de heer J. A. BIENTJES reeds vroeger met de waarneming van de lessen in wiskunde en lijntekenen aan de school belast, definitief als leeraar aan de school verbonden. Jaarwedde f 2000. Den leeraar in wiskunde en lijntekenen dr. G. J. LEGEBEKE, werd het onderwijs opgedragen in kosmographie, en in verband daarmee zijne jaarwedde gebragt op f 2800.

Door de inrigting eener gemeentelijke hoogere burgerschool van driejarigen cursus, waarbij de talen en de wiskunde in het leerplan op den voorgrond treden, en van de natuurkundige vakken alleen datgene wordt behandeld, wat als onmisbaar is te beschouwen, heeft men willen voorzien in de sinds lang uitgesproken behoefte aan onderwijs voor die jongelieden uit den burgerstand, die meer kennis en ontwikkeling behoeven dan het lager onderwijs geven kan, en voor wie aan den anderen kant het onderwijs der Rijks hoogere burgerschool van 5jarigen cursus of van het gymnasium te ver zou gaan.

Van het aan deze inrigting te geven onderwijs, waarvoor slechts een matig schoolgeld (f 24) wordt gevraagd, geeft de volgende tabel een overzicht.

VAKKEN.	Aantal uren in de week.			
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	Totaal.
Rekenkunde. . . .	3	2	2	7
Stelkunde. . . .	2	2	2	6
Meetkunde. . . .	2	2	3	7
Boekhouden. . . .	0	0	1	1
Natuur- en scheikunde	0	2	3	5
Plant- en dierkunde .	2	2	0	4
Aardrijkskunde. . .	3	2	2	7
Geschiedenis . . .	2	2	2	6
Nederlandsche taal .	4	3	3	10
Fransche taal . . .	4	3	3	10
Hoogduitsche taal. .	4	3	3	10
Engelsche taal. . .	0	5	4	9
Handteekenen . . .	4	2	2	8
Gymnastiek. . . .	2	2	2	6
	32	32	32	96

Aan de nieuwe inrigting werd het volgende personeel verbonden:

directeur, de heer J. E. FISCHER, tevens leeraar in wiskunde, jaarwedde f 2300;

leeraren, de heeren J. HOLTAPPEL, in wiskunde, f 1600; dr. O. J. A. DE HAART, tijdelijk, in natuur- en scheikunde, plant- en dierkunde, f 1800;

J. SPRUIT, in geschiedenis en Nederlandsch, f 1600;

G. C. J. VAN DER BIE, in Fransch, tijdelijk ook in aardrijkskunde, f 1600, tevens belast met de waarneming van het directoraat bij ontstentenis van den heer FISCHER, f 200;

S. VAN BRAAM, in Engelsch, f 200;

G. VAN DER WAALS, in Hoogduitsch, f 1500;

M. J. LENS, in handteekenen, f 1600;
G. P. VAN ZUTHEN, in boekhouden, f 100;
C. J. G. MIEREMET, in gymnastiek f 400.

Met uitzondering van de heeren VAN BRAAM en VAN DER WAALS waren de genoemde leeraren vroeger werkzaam aan de, nu opgeheven, burgerdagschool.

Amersfoort. Aan den directeur moest, wegens ernstige ongesteldheid, voor geruimen tijd verlof worden verleend. Den leeraar A. M. KOLLEWIJN NZ. werd opgedragen hem als hoofd der school te vervangen. Andere leeraren belasten zich met het waarnemen der lessen van den directeur.

Leeuwarden. De leeraren H. P. BOUMAN en A. CALAND, wier tijdelijke benoeming in het voorgaande verslag werd vermeld, zijn definitief benoemd, elk op eene jaarwedde van f 1800. Aan den heer dr. H. W. WAUBERT DE PUISEAU, leeraar in geschiedenis en Nederlandsche letterkunde is, ten gevolge van zijne benoeming tot districts-schoolopziener, eervol ontslag verleend. In zijne plaats is tot leeraar in geschiedenis benoemd de heer N. D. DOEDES, voor één jaar, op eene jaarwedde van f 1400. Het onderwijs in Nederlandsche letterkunde is opgedragen aan den leeraar in Nederlandsche taal H. KOPPENOL, en diens jaarwedde dien ten gevolge verhoogd van f 1800 tot f 2000.

Harlingen. Aan het einde van dit jaar is eindelijk voorzien in de reeds sedert meer dan één jaar bestaande vacature van leeraar in Nederlandsch en geschiedenis, door de benoeming van den heer J. L. PH. DUISER op eene jaarwedde van f 6100.

Sneek. De regeling van de jaarwedden van die leeraren, die tegelijk aan de hogere burgerschool en aan het gymnasium zouden werkzaam zijn, heeft plaats gehad; tevens zijn eenige jaarwedden verhoogd. Voor Engelsche taal en letterkunde en voor natuurlijke historie zijn afzonderlijke leeraren benoemd; zoodat bij het einde van 1880 het personeel was zamengesteld als volgt:

directeur dr. J. L. ANDREAE, tevens leeraar in scheikunde, jaarwedde aan de hogere burgerschool f 2400, aan het gymnasium (natuur- en scheikunde) f 400;

dr. A. NIJLAND, leeraar in wis-, natuur- en werktuigkunde aan de hogere burgerschool, f 2000;

A. MINDERHOUD, leeraar in wiskunde en boekhouden aan de hogere burgerschool, f 1800;

J. BLEEKER, leeraar in natuurlijke historie aan de hogere burgerschool, f 750, aan het gymnasium f 750;

B. SELHORST, leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde aan de hogere burgerschool, f 2000;

mr. C. C. PAEHLIG, leeraar in staatswetenschappen, f 1000;

J. C. VAN DRUTEN, leeraar in Nederlandsche taal en letterkunde aan de hogere burgerschool, f 1000, aan het gymnasium f 1000;

A. VAN VRIKHOUTEN, leeraar in de Fransche taal en letterkunde aan de hogere burgerschool, f 1300, aan het gymnasium f 900;

J. C. KNOEST, leeraar in Hoogduitsche taal en letterkunde aan de hogere burgerschool f 1000, aan het gymnasium f 1000;

P. ROORDA, leeraar in Engelsche taal en letterkunde aan de hogere burgerschool, f 1000, aan het gymnasium f 800;

J. GROENEVELT JZN., leeraar in het teekenen aan de hogere burgerschool, f 1200;

C. KOREVAAR, leeraar in de gymnastiek aan de hogere burgerschool, f 250.

Tevens is bepaald dat de verhoogingen voor de leeraren NIJLAND, MINDERHOUD, SELHORST en GROENEVELT, respectievelijk met f 100, f 300, f 400 en f 200, eerst op 1 Januarij 1881 zouden ingaan.

Heerenveen. Aan den heer J. C. PRAKKEN is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in geschiedenis, aardrijkskunde en staathuishoudkunde. Tot leeraar in de twee eerstgenoemde vakken is benoemd de heer J. C. VAN DEN BERG, van 's Gravenhage, wien met het begin van 1881 ook het onderwijs in staathuishoudkunde is opgedragen.

Deventer. In Augustus 1880 overleed onverwacht de

leeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde alsmede in het schoonschrijven, J. OCHTMAN. In zijne plaats werd benoemd dr. R. A. KOLLEWIJN.

Gedurende de afwezigheid van den leeraar in handteekenen, J. STRIENING, werden zijne lessen door de teekenleeraren der burgeravondschool waargenomen (Verg. § 1).

Kampen. De tijdelijke leeraren mr. J. NANNINGA UITERDIJK — in staatswetenschappen — en E. W. SCHILFSMA — in geschiedenis — werden definitief aangesteld.

In plaats van de leeraar in wiskunde, H. KOLDEWIJN, die eene aanstelling ontving tot leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Roermond, werd, voorshands tijdelijk, benoemd de heer J. DE VRIES, doctorandus in de wis- en natuurkunde te Amsterdam.

Enschede. De vacature, ontstaan door het vertrek van den leeraar in geschiedenis en Nederlandsch, A. WIKMAN, naar Nijmegen, werd vervuld door de benoeming van den heer E. D. VAN CAPPELLE. Voor staatswetenschappen werd de heer WIKMAN vervangen door mr. J. D. VAN KUIJK.

De jaarwedden der leeraren dr. A. BENTHEM GZ. en C. C. SCHLEENCKER werden met f 100 verhoogd en alzoo respectievelijk op f 2000 en f 1850 gebracht.

Almelo. Het personeel dezer school onderging in 1880 groote verandering.

Ter vervanging van den heer H. HENCKELS werd de doctorandus M. C. J. DE VISSER, voorloopig voor den tijd van één jaar, tot leeraar in wiskunde en natuurlijke geschiedenis benoemd. Nog vóór het einde des jaars echter gaf hij te kennen, voor eene herbenoeming, na het verstrijken van dat jaar, niet te willen in aanmerking komen.

Met ingang van 15 Augustus werd eervol ontslag verleend aan den directeur der school, W. MIDDELVELD VIJSEN, die de benoeming had aangenomen tot directeur der driejarige hogere burgerschool voor handel en nijverheid te Haarlem. In zijne plaats stelde de Raad den leeraar in natuur- en scheikunde aan de school dr. O. J. RISSKLADA; jaarwedde f 2750. De leeraar in Hoogduitsch en Engelsch L. DEKKER KZ. volgde den directeur naar Haarlem. In de door een en ander ontstane vacatures werd voorzien door de benoeming van de heeren:

E. M. LANGVELD, te Bussem, tot leeraar in Engelsch, jaarwedde f 1600, en

P. VAN DEN BRAND te Haarlem, tot leeraar in Hoogduitsch, voorloopig tevens belast met het geven van onderwijs in aardrijkskunde, jaarwedde f 2000.

De leeraar in wiskunde, G. C. WOUTERS, werd met het onderwijs in boekhouden belast, waarbij zijne jaarwedde werd gebracht op f 1800.

De jaarwedde van den leeraar in geschiedenis en Nederlandsch, F. A. VAN DAM, werd van f 1600 tot f 2000 verhoogd; die van den leeraar in Fransch A. DUBOIS van f 1600 tot f 1800.

De verhoogingen gaan in met 1 Januarij 1881.

Groningen. De leeraren C. W. NOLTING en H. M. LEOPOLD, van wier tijdelijke benoeming in het voorgaande verslag melding is gemaakt, zijn definitief benoemd op eene jaarwedde van f 1800, met ingang van 1881. De jaarwedden der leeraren dr. J. KOES en dr. M. WOUDESTRA zijn verhoogd van f 1800 tot f 2000.

Veendam. Aan den leeraar in teekenen H. P. N. 't HOOFT is eervol ontslag verleend; de jaarwedde is verhoogd van f 900 tot f 1200. Benoemd is de heer L. M. DE HOLLANDER, tot dusver leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Warffum.

Winschoten. Tot leeraar in Duitsche taal, in welk vak tot dusver nog slechts tijdelijk door de andere leeraren onderwijs was gegeven, is benoemd de heer H. WIERINGA op eene jaarwedde van f 800 voor de hogere burgerschool en f 1000 voor het gymnasium. Aan den tijdelijken leeraar in het Nederlandsch, J. HOFKAMP LEOPOLD, is eervol ontslag verleend met ingang van Januarij 1881; eene nieuwe leeraar was op dat tijdstip nog niet benoemd. De school onderging een verlies door het overlijden van den leeraar in teekenen A. F. DE JONG; in de hierdoor ontstane vacature was in December nog niet voorzien.

Sappemeer. De tijdelijke leeraar in Nederlandsch en geschiedenis H. J. VELTHUIS, is definitief benoemd op eene jaarwedde van f 1800. Aan den leeraar H. C. SPRUYT is, wegens zijne benoeming aan het gymnasium te Groningen, eervol ontslag verleend; in zijne plaats is voor één jaar benoemd de heer H. POL op eene jaarwedde van f 1400. Het onderwijs in boekhouden voor 1880 is tijdelijk opgedragen aan den leeraar in wiskunde H. BOL, onder genot eener toelage van f 200.

Warffum. In de vacature, ontstaan door het in het voorgaande verslag vermelde vertrek van den heer G. REINDERS naar Wageningen, is voorzien door de benoeming van dr. H. HERWIG, leeraar aan de hogere burgerschool te Enkhuizen, op eene jaarwedde van f 1800. In plaats van den heer L. M. DE HOLLANDER, naar Veendam vertrokken, is tot leeraar in teekenen benoemd de heer J. E. C. DE MAN, op eene jaarwedde van f 1000. De tijdelijke benoeming van den leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde J. BAKKER Lz. is met ingang van 1 Januarij 1881 in eene definitieve veranderd op eene jaarwedde van f 1800.

Assen. Het onderwijs in staatswetenschappen is, zoo als reeds in het voorgaand verslag is medegedeeld, tijdelijk opgedragen aan den leeraar H. W. SANDERS, onder genot van eene toelage van f 500.

Maastricht. Ter vervanging van den heer G. SMITS, die voortaan uitsluitend als leeraar aan het gymnasium zal werkzaam zijn, werd als leeraar in de wiskunde benoemd de heer J. H. STEIN, tot dusver hoofdonderwijzer aan eene school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs te Grave, jaarwedde f 1800.

De civiel-ingenieur L. A. J. KEULLER werd — voorloopig tijdelijk — tot leeraar in wiskunde en werktuigkunde benoemd, jaarwedde voorschots f 1200, bij definitieve aanstelling te brengen op f 1800.

In verband met de regeling der jaarwedden aan het gymnasium, werden voor het vervolg toegekend:

aan den leeraar in scheikunde en natuurlijke geschiedenis, dr. FASSBENDER, f 1850;

aan den leeraar in gymnastiek, F. W. LAMSTER, f 250.

aan den leeraar in Engelsch, J. A. LEERS, f 900;

aan den leeraar in Hoogduitsch, J. TH. MEURER, f 1050;

aan den leeraar in aardrijkskunde en Fransch, P. G. ROODHUIZEN, f 430;

aan den leeraar in Fransch, dr. J. M. SIEBERS, f 1225;

terwijl terzelfder tijd de jaarwedde van den leeraar in geschiedenis en staatswetenschappen, M. M. L. RUTTEN, van f 1700 tot f 2000 werd verhoogd;

die van den leeraar in boekhouden enz. L. KOLMANS, werd op f 425 gebracht, en

de bezoldiging van den studiemeester J. A. MÜLLER, voor zooveel de hogere burgerschool aangaat, op f 400 gesteld.

Roermond. Voortdurende ongesteldheid belette den directeur der school, den heer E. H. C. SCHARFER, zijne betrekking te vervullen, die voor hem moest worden waargenomen door den leeraar mr. A. J. B. STOFFELS. Met ingang van 1 Januarij 1881 werd den heer SCHARFER op zijn verzoek eervol ontslag verleend, terwijl de leeraar STOFFELS, voornoemd, tot directeur der school werd aangewezen. De leeraar J. H. DRIESSEN, die, ten gevolge van de opheffing der voormalige voorbereidende klasse aan de school kon worden gemist, werd naar de Rijkshogere burgerschool te Helmond overgeplaatst. De leeraar in wiskunde K. BES werd vervangen door den heer H. KOLDEWIJN, tot dusver leeraar aan de hogere burgerschool te Kampen, jaarwedde f 2000. De lessen in Hoogduitsch, vroeger door den heer SCHARFER gegeven, werden met ingang van den cursus 1880/81 definitief opgedragen aan den leeraar K. C. HULGENS BACKER, reeds vroeger tijdelijk daartoe aangesteld, jaarwedde f 1800. Hetzelfde geschiedde met boekhouden bij den leeraar

P. H. SUIJEN, wiens jaarwedde in verband daarmede op f 1500 werd gebracht. De leeraar in natuurkunde, kosmographie en natuurkundige aardrijkskunde, dr. H. J. H. SCHREIN, werd, op f 2200 jaarwedde, definitief aan de school verbonden.

Venlo. De hier bestaande gemeentelijke hogere burgerschool van driejarigen cursus, werd met het einde van den cursus 1879/80 opgeheven. Daarentegen werd van Rijksweg eene gelijksoortige inrigting te Venlo gevestigd, die bij den aanvang van den nieuwen cursus geopend werd.

Het personeel der leeraren was voorloopig als volgt:

directeur, tevens leeraar in wiskunde, de heer Jos. STEIJNS, jaarwedde f 2500;

leeraren de heeren:

W. E. V. GOVERS, in wiskunde, jaarwedde f 1500;

D. HORN, in natuurkunde, scheikunde en natuurlijke geschiedenis, jaarwedde f 2200;

mr. J. E. VAN DEN DUNGEN, in staathuishoudkunde, jaarwedde f 500;

D. SCHRAM, in Nederlandsch en aardrijkskunde, jaarwedde f 2000;

dr. L. H. STIJNS, in Fransch en geschiedenis, jaarwedde f 2200;

F. VALETTE, in Hoogduitsch en Engelsch, jaarwedde f 1800;

A. H. GAMBON, in Nederlandsch, Fransch, boekhouden en schoonschrijven, jaarwedde f 1500;

J. KALSER, in hand- en lijntekenen, jaarwedde f 600;

H. D. VAN DER MAAS, in gymnastiek en exerceren, jaarwedde f 500.

Rolduc. Het personeel der bijzondere R. K. hogere burgerschool van 5jarigen cursus alhier — directeur de heer W. EVERTS — bestond in December 1880, volgens de officiële opgave, uit de navolgende leeraren:

K. F. MARRES, in wiskunde;

J. LIENAERTS, in wiskunde en kosmographie;

F. SPIJKERS, in wis-, natuur- en werktuigkunde;

J. KEULLER, in wis-, natuur- en scheikunde;

J. KNITTEL, in wiskunde, handelswetenschappen en Engelsch;

F. A. MOUBIS, in wis- en aardrijkskunde;

G. SLITS, in wiskunde, Fransch en teekenen;

dr. P. J. F. VERMEULEN, in scheikunde en natuurlijke geschiedenis;

J. E. MENTEN, in staathuishoudkunde, Nederlandsch en Fransch;

B. A. POTHAARST, in aardrijkskunde en geschiedenis;

P. J. VAN DEN GOOR, in geschiedenis, Nederlandsch en Fransch;

H. W. H. EVERTS, in geschiedenis en Nederlandsch;

M. BILLEKENS, in Fransch en Hoogduitsch;

K. GIBBELS, in Fransch, Hoogduitsch en schoonschrijven;

H. CLAESSEN, in Engelsch en Fransch;

P. SLITS, in Hoogduitsch;

A. J. DEUTZ, in Hoogduitsch.

Met inbegrip van de hiervoren vermelde wijzigingen, waren bij het einde van 1880 aan de hogere burgerscholen de leeraren werkzaam, wier getal en bevoegdheid zijn aangewezen in de volgende tabel.

SCHOLEN.	GETAL DER LEHRAREN.									Getal der vacatures.	Algemeen totaal.
	Doctor.	Candidaat.	Acte middelb. onderw.	Oude acte.	Artt. 82, 89.	Art. 90.	Art. 83.	Zonder acte.	Totaal.		
's Hertogenbosch . . .	—	—	7	1	—	3	1	—	12	1	13
Tilburg	2	1	5	—	1	—	2	—	11	1	12
Breda	2	2	4	2	—	1	—	—	11	—	11
Helmond	2	—	6	—	—	1	1	1	11	—	11
Arnhem	4	1	6	3	—	—	—	—	14	—	14
Nijmegen	1	—	5	—	1	1	6	—	14	—	14
Zutphen	3	—	8	3	1	—	—	1	16	—	16
Apeldoorn	1	1	4	—	1	—	1	—	8	—	8
Tiel	3	—	5	1	—	—	—	—	9	—	9
Winterswijk	—	—	6	1	—	—	—	—	7	—	7
Wageningen	1	2	6	1	—	—	1	—	11	—	11
Zaltbommel	2	—	2	2	1	—	1	—	8	—	8
's Gravenhage	4	1	7	3	—	1	2	—	18	1	19
Rotterdam 5j. cursus.	3	—	4	8	2	1	1	—	19	—	19
Idem 3j. cursus.	1	—	8	1	—	—	—	1	11	—	11
Leiden	8	—	9	1	—	—	—	1	19	—	19
Dordrecht	4	—	6	2	1	—	2	—	15	—	15
Delft	5	—	4	2	—	—	1	1	13	—	13
Schiedam	1	—	6	3	1	1	1	—	13	—	13
Gouda	2	—	5	1	—	—	—	—	8	—	8
Gorinchem	2	—	5	2	1	—	—	—	10	1	11
Brielle	1	—	4	1	—	—	1	—	7	—	7
Amsterdam 5j. cursus.	8	1	7	5	—	—	—	—	21	—	21
Idem 3j. cursus.	2	1	12	1	—	—	—	—	16	—	16
Idem handelssch.	2	2	5	—	1	1	1	2	14	—	14
Idem R.K. hogere burgerschool .	—	—	5	2	—	—	—	2	9	1	10
Haarlem 5j. cursus .	4	—	6	2	—	—	—	1	13	—	13
Idem 3j. cursus .	2	—	3	1	—	—	1	—	7	—	7
Zaandam	2	—	4	—	1	—	3	—	10	—	10
Alkmaar	4	1	5	1	—	—	—	—	11	1	12
Hoorn	3	—	4	2	—	—	—	—	9	—	9
Enkhuizen	1	1	1	2	—	—	1	—	6	—	6
Middelburg	4	—	6	—	—	—	3	—	13	—	13
Zierikzee	2	—	4	1	—	—	2	—	9	2	11
Goes	3	—	7	—	—	—	—	—	10	—	10
Utrecht 5j. cursus .	7	—	8	—	—	—	2	—	17	—	17
Idem 3j. cursus .	1	—	6	1	—	—	1	1	10	—	10
Amersfoort	3	—	6	—	—	—	3	—	12	—	12
Leeuwarden	5	—	8	1	—	—	—	—	14	—	14
Harlingen	1	—	4	2	—	—	—	—	7	1	8
Transporteren	106	14	223	59	12	10	38	11	473	9	482

SCHOLEN.	GETAL DER LEERAREN.									Getal der vacatures.	Algemeen totaal.
	Doctor.	Candidaat.	Acte middelb. onderw.	Oude acte.	Artt. 82, 89.	Art. 90.	Art. 83.	Zonder acte.	Totaal.		
Per transport	106	14	223	59	12	10	38	11	473	9	482
Sneek	3	1	7	—	—	—	1	—	12	—	12
Heerenveen	1	—	5	1	—	—	—	—	7	—	7
Zwolle	5	1	7	—	—	—	1	—	14	—	14
Deventer	5	—	6	1	1	—	1	—	14	—	14
Kampen	6	2	5	2	—	—	—	—	15	—	15
Enschede	4	—	2	2	—	—	—	1	9	—	9
Almelo	2	1	7	—	—	—	—	—	10	—	10
Groningen	7	—	7	1	1	1	—	1	18	—	18
Veendam	3	—	3	3	—	—	—	—	9	—	9
Winschoten	1	—	5	1	—	—	1	—	8	1	9
Sappemeer	2	1	5	1	—	—	—	1	10	—	10
Warffum	2	1	4	2	—	—	—	—	9	—	9
Assen	3	—	6	1	—	—	—	—	10	—	10
Maastricht	—	1	5	1	1	5	1	—	14	—	14
Roermond	4	—	6	—	—	3	—	—	13	—	13
Venlo	1	—	6	—	—	1	2	—	10	—	10
Rolduc	1	3	3	—	—	—	10	—	17	—	17
Totaal	156	25	312	75	15	20	55	14	672	10	682
Aan meer dan ééne school werkzaam	5	—	6	2	—	—	—	—	13	—	13
Eigenlijk totaal	151	25	306	73	15	20	55	14	659	10	669

Onder de 672 leeraren, die deze tabel bevat, zijn er eenige, die aan meer dan ééne school werkzaam waren en dus meer dan eens daarin vermeld worden. Dit was het geval met één leeraar in staatswetenschappen te Tilburg, tevens leeraar in handelswetenschappen te Breda: één leeraar in staatswetenschappen, werkzaam zoowel te Helmond als te Venlo; één leeraar in Engelsch, werkzaam aan de beide hogere burgerscholen te Rotterdam, één leeraar in natuurlijke historie, één in staatswetenschappen en één in gymnastiek, werkzaam aan de hogere burgerschool van vijfjarigen cursus en de handelsschool te Amsterdam, terwijl laatstgenoemde tevens aan de R. K. hogere burgerschool onderwijs gaf; één leeraar in natuurlijke historie, één in staatswetenschappen en één in teekenen, werkzaam zoowel aan den 5jarigen als aan den 3jarigen cursus te Haarlem; één leeraar in boekhouden aan de beide scholen te Utrecht; één leeraar in gymnastiek, werkzaam aan de scholen te Veendam en te Winschoten, en één voor hetzelfde vak aan die te Roermond en te Venlo. Het cijfer van 672, evenals het cijfer van 682 in de laatste kolom, waaronder ook de 10 hiervóór vermelde vacatures zijn medegerekend, moet dus met 13 verminderd worden, zooals in den ondersten regel der tabel is aangewezen. Het getal der in functie zijnde leeraren, daalt dien ten gevolge tot 659, en dat van de leeraren, die moesten in functie zijn, tot 669.

Van de 10 vacatures was ééne alleen in Nederlandsch taal- en letterkunde, 2 in Nederlandsch en geschiedenis, ééne in geschiedenis, ééne in aardrijkskunde, 2 in staatswetenschappen, ééne in wiskunde, werktuigkunde en lijnteekenen, ééne in natuurkunde en kosmographie, en ééne in teekenen. Hierbij valt echter op te merken, dat voor de meeste reeds ééne benoeming had plaats gehad, zoodat spoedig de vacature zou ophouden.

Van de 14 leeraren zonder acte waren 7 leeraren in het schoonschrijven (Helmond, Leiden, Delft, Haarlem, Amsterdam (handelsschool) Groningen en Sappemeer), één leeraar in Italiaansch en Spaansch aan de Amsterdamsche handelsschool, één hulpleeraar in teekenen te Zutphen en één hulpleeraar in gymnastiek te Rotterdam, 2 godsdienstleeraren aan de Roomsche-katholieke hogere burgerschool te Amsterdam, en 2 leeraren, die tijdelijk met de waarneming van lessen belast waren, de een aan de school van driejarigen cursus te Utrecht in Nederlandsch en geschiedenis — deze was werkzaam aan de opgeheven burgerschool en blijft aan de hogere burgerschool slechts tot dat een andere werkring voor hem zal zijn gevonden, — de ander te Enschedé in Fransch en Engelsch.

Het totaal-cijfer der leeraars-betrekkingen is 42 hooger dan in het voorgaande jaar, of als men hen er aftrekt, die meer dan aan ééne school werkzaam waren 40. Dit is in de eerste plaats een gevolg van de opneming der nieuwe

school te Utrecht en van de thans voor het eerst vermelde school te Rolduc, aan welke beide inrigtingen 27 leeraren werkzaam waren. Voor het overige is de vermeerdering, die zich over verschillende scholen verdeelt, grootendeels toe te schrijven aan de combinatie van hoogere burgerschool en gymnasium in dezelfde gemeente op zoodanige wijze, dat dezelfde leeraren aan beide inrigtingen werkzaam waren.

Bij vergelijking van de cijfers in den laatsten regel der tabel met die in het vorig verslag, blijkt dat het getal der doctoren is toegenomen met 2, dat der candidaten in letteren of wis- en natuurkundige wetenschappen met 3, dat der bezitters eener acte, onder de wet van 1863 verkregen, met 37 en dat van hen, die hunne bevoegdheid enkel aan art. 83 der wet ontleenen, met 9. Deze laatste

vermeerdering is uitsluitend het gevolg van de opneming der school te Rolduc. Daarentegen telt men minder 3 bezitters eener oude acte, één die zijne bevoegdheid ontleent aan art. 82 of 89, 2 die bevoegd waren verklaard krachtens art. 90. Neemt men hierbij in aanmerking dat er thans 5 vacatures minder waren dan in December 1879, dan vindt men juist het bovenvermelde verschil van 40.

De volgende tabel geeft een overzicht van de jaarwedden van het onderwijzend personeel aan bovengemelde scholen, met uitzondering van de Rijks hoogere burgerschool te Wageningen, die later met de Rijks landbouwschool, met welke zij is vereenigd, zal vermeld worden, alsmede van de bijzondere Rooms-katholieke hoogere burgerscholen te Amsterdam en te Rolduc.

S C H O L E N.	Jaarwedde van den directeur.	GETAL DER LEERAARS-JAARWEDDEN.					Totaal bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000	boven f 2000	boven f 2500.	Geheel getal jaarwedden van directeur en leeraren.	
			tot en met f 2000.	tot en met f 2500.			
<i>Rijks hoogere burgerscholen van vijfjarigen cursus.</i>							
's Hertogenbosch	f *2 700,00	1	7	4	»	13	f 23 700,00
Tilburg	3 000,00	1	7	3	»	12	23 200,00
Alkmaar	3 000,00	2	6	3	»	12	21 900,00
Middelburg	3 000,00	2	8	2	»	13	23 800,00
Utrecht	3 500,00	3	6	7	»	17	33 000,00
Leeuwarden	3 500,00	2	8	3	»	14	26 900,00
Zwolle	3 000,00	1	6	6	»	14	27 030,00
Groningen	3 500,00	3	10	4	»	18	30 850,00
Assen	3 000,00	1	4	4	»	10	19 800,00
Roermond	3 000,00	1	5	6	»	13	26 700,00
Totaal	10	17	67	42	»	136	f 256 880,00
<i>Rijks hoogere burgerscholen van driejarigen cursus.</i>							
Helmond	f *2 500,00	4	6	»	»	11	f 16 000,00
Winterswijk	2 800,00	»	6	»	»	7	13 100,00
Zaltbommel	2 500,00	3	3	1	»	8	12 400,00
Gouda	2 800,00	3	4	»	»	8	12 700,00
Heerenveen	2 500,00	1	5	»	»	7	11 600,00
Eppemeer	2 500,00	4	5	»	»	10	13 075,00
Warffum	2 500,00	3	5	»	»	9	13,000,00
Venlo	2 500,00	3	4	2	»	10	15 300,00
Totaal	8	21	38	3	»	70	f 107 175,00
Totaal der Rijks hoogere burgerscholen. . .	18	38	105	45	»	206	f 364 055,00

37

S C H O L E N.	Jaarwedde van den directeur.	GETAL DER LEERAARS-JAARWEDDEN.					Totaal bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000	boven f 2000	boven f 2500.	Geheel getal jaarwedden van directeur en leeraren.	
			tot en met f 2000.	tot en met f 2500.			
<i>Gemeentelijke en gesubsidieerde bijzondere hogere burgerscholen.</i>							
Breda	f 2333,33	3	7	»	»	11	f 15 883,33
Arnhem	3000,00	4	8	1	»	14	20 700,00
Nijmegen	2880,00	8	5	»	»	14	16 001,50
Zutphen	1800,00	5	10	»	»	16	20 820,00
Apeldoorn.	2600,00	2	4	1	»	8	13 100,00
Tiel	2400,00	2	6	»	»	9	13 850,00
's Gravenhage	4000,00	1	7	10	»	19	40 800,00
Rotterdam (5jarigen cursus) . .	* 4000,00	3	9	11	4	29	63 400,00
idem (3jarigen cursus) . .	4000,00						
Leiden	3800,00	8	3	7	»	19	28 940,00
Dordrecht	* 2800,00	2	11	»	1	15	27 300,00
Delft	3500,00	2	10	»	»	13	21 800,00
Schiedam	2500,00	7	5	»	»	13	15 300,00
Gorinchem	3000,00	3	7	»	»	11	16 600,00
Brielle	2400,00	2	4	»	»	7	10 900,00
Amsterdam (5jarigen cursus) . .	5000,00						
idem (3jarigen cursus) . .	4000,00	5	7	23	10	48	113 080,00
idem (handelsschool) . .	* 4000,00						
Haarlem (5jarigen cursus) . . .	3200,00	1	11	3	»	17	32 600,00
idem (3jarigen cursus) . . .	3000,00						
Zaandam	2500,00	3	5	1	»	10	14 500,00
Hoorn	3000,00	3	4	»	»	8	12 600,00
Enkhuizen	2000,00	1	4	»	»	6	8 200,00
Zierikzee	2000,00	4	6	»	»	11	13 964,00
Goes.	* 1800,00	3	6	»	»	10	13 500,00
Utrecht (3jarigen cursus) . . .	2300,00	3	6	»	»	10	12 700,00
Amersfoort.	2400,00	4	6	1	»	12	15 500,00
Harlingen	* 2200,00	2	5	»	»	8	11 350,00
Sneek	2400,00	7	4	»	»	12	14 700,00
Deventer	2500,00	4	9	»	»	14	17 700,00
Kampen	* 2000,00	2	9	3	»	15	26 500,00
Enschede	2800,00	1	6	»	»	8	13 550,00
Almelo	2750,00	2	7	»	»	10	14 650,00
Veendam	2500,00	2	6	»	»	9	14 000,00
Winschoten	1800,00	6	1	1	»	9	10 100,00
Maastricht	2800,00	6	6	1	»	14	17 780,00
Totaal der gemeentelijke hogere burgerscholen .	36	111	204	63	15	429	f 702 368,83
Algemeen totaal . . .	54	149	309	108	15	635	f 1 066 423,83

Het eindcijfer der jaarwedden bedraagt 635, dat is 47 minder dan het totaal van de in de voorgaande tabel vermelde leeraarsbetrekkingen. Dit verschil is hieraan toe te schrijven dat op de jaarwedden-tabel niet voorkomen de leeraars van de bovengemelde scholen te Wageningen, Amsterdam en Rolduc, te zamen 38 bedragende; dat één leeraar te Rotterdam, 3 te Amsterdam en 3 te Haarlem op de eerste tabel tweemaal, doch op die der jaarwedden slechts éénmaal voorkomen, en eindelijk dat twee leeraars in staatswetenschappen, te Hoorn en te Enschedé, zich zonder jaarwedden met het onderwijs belast hebben.

Onder de jaarwedde van den directeur te Winterswijk is f 300 begrepen, die hij geniet als tijdelijk belast met het onderwijs in staathuishoudkunde. De directeurs der Rijks hogere burgerscholen te 's Hertogenbosch en Helmond, en van de gemeentescholen te Rotterdam (5jarigen cursus), Dordrecht, Goes en Harlingen hebben bovendien eene vrije woning, die te Kampen, alsmede die van de handelsschool te Amsterdam eene vergoeding voor het gemis daarvan. In de tabel is van zoodanig genot door het teken (*) aanwijzing gedaan.

Vergelijkt men het totaal bedrag der jaarwedden bij het einde van 1880 met dat bij het einde van 1879, dan komt men tot de volgende uitkomsten.

Aan de Rijksscholen van 5jarigen cursus is eene vermeerdering met f 1800. Deze bedroeg f 100 voor Alkmaar, f 400 voor Utrecht, f 200 voor Leeuwarden, f 400 voor Zwolle, f 1300 voor Roermond. Daarentegen was de vermindering f 200 voor Tilburg, f 300 voor Groningen en f 100 voor Assen. In de meeste gevallen was zoowel vermeerdering als vermindering het gevolg der vervanging van tijdelijke leeraars door definitieve of omgekeerd, en de daaruit voortvloeiende wijziging van jaarwedden; voor Roermond bovendien van de aanstelling van een afzonderlijken leeraar voor Hoogduitsch en de opdracht van het boekhouden aan den leeraar SLIBEN, beide noodig geworden in verband met de vervanging van den directeur SCHARPER door mr. A. J. B. STOFFELS. Tegenover de niet onbelang-

rijke verhooging, daardoor in het budget der school gebragt, kwam in mindering de jaarwedde vroeger genoten door den leeraar DRINSEN.

Aan de Rijksscholen van 3jarigen cursus ontstond eene vermeerdering met f 800 te Winterswijk, en vermindering met f 200 te Heerenveen en te Warfum, door dezelfde oorzaak als bij de scholen van 5jarigen cursus. Voorts komt thans voor het eerst hier de school te Venlo als Rijksschool voor, met een bedrag van f 15 300. Voor de scholen van driejarigen cursus zijn, voornamelijk ten gevolge van de vermeerdering met laatstgenoemde, de kosten van het personeel vermeerderd met f 15 700, voor alle Rijks hogere burgerscholen te zamen met f 17 500. Zij zijn dus gerezen van f 346 555 tot f 364 055.

Voor de gemeentelijke inrigtingen is het totaal geklommen van f 680 819,83 in 1879 tot f 702 368,83 in 1880, alzoo vermeerderd met f 21 549. Wel komt nu de school te Venlo met een bedrag van f 8900 niet meer onder de gemeentelijke inrigtingen voor, maar daarentegen wordt thans voor het eerst Utrecht vermeld met f 12,700 aan jaarwedden. Tegenover eene kleine vermindering voor de scholen te Tiel, Schiedam, Zaandam, Harlingen en Almelo en eene iets aanzienlijkere voor die te Sneek en te Maastricht, staat eene geringe vermeerdering voor Breda, Arnhem, Leiden, Brielle, Enkhuizen, Goes, Kampen, Enschedé en Veendam, en eene meer beduidende voor Winschoten met f 900, 's Gravenhage met f 1500, Nijmegen met f 2109 Amsterdam met f 4505, ten gevolge van de noodzakelijk geworden uitbreiding van het personeel aan de school van driejarigen cursus, en Haarlem met f 8400 ten gevolge van de reorganisatie der school van driejarigen cursus.

Evenals in het vorige verslag volgt hier weder eene opgave van de jaarwedden, door het onderwyzend personeel der hogere burgerscholen genoten aan burgerdag- of avondscholen, aan middelbare scholen voor meisjes of aan gymnasiën. Deze zijn voor elke school in 't bijzonder vermeld in de volgende tabel.

S C H O L E N.	Jaarwedden aan eene burgerdag- of avondschool.		Jaarwedden aan eene middelbare meisjesschool.		Jaarwedden aan een gymnasium.		Totaal.	
	Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.
<i>Rijks hogere burgerscholen van vijfjarigen cursus.</i>								
's Hertogenbosch	3	f 1 200,00	»	»	3	f 1 500,00	6	f 2 700,00
Tilburg	4	1 450,00	»	»	»	»	4	1 450,00
Alkmaar	2	600,00	»	»	»	»	2	600,00
Middelburg	5	2 200,00	2	f 700,00	4	2 300,00	8	5 200,00
Utrecht	1	350,00	1	1 400,00	1	900,00	3	2 650,00
Leeuwarden	3	2 400,00	1	100,00	»	»	3	2 500,00
Zwolle	5	2 400,00	»	»	1	400,00	5	2 800,00
Groningen	»	»	»	»	1	1 000,00	1	1 000,00
Assen	»	»	»	»	2	1 100,00	2	1 100,00
Roermond	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	23	f 10 600,00	4	f 2 200,00	12	f 7 200,00	34	f 20 000,00
<i>Rijks hogere burgerscholen van driejarigen cursus.</i>								
Helmond	»	»	»	»	»	»	»	»
Winterswijk	»	»	»	»	»	»	»	»
Zaltbommel	»	»	»	»	»	»	»	»
Gouda	4	f 2 125,00	»	»	3	f 750,00	5	f 2 875,00
Heerenveen	»	»	»	»	»	»	»	»
Transporteren	4	f 2 125,00	»	»	3	f 750,00	5	f 2 875,00

S C H O L E N.	Jaarwedden aan eene burgerdag- of avondschool.		Jaarwedden aan een middelbare meisjesschool.		Jaarwedden aan een gymnasium.		Totaal.	
	Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.
Per transport	4	f 2 125,00	»	»	3	f 750,00	5	f 2 875,00
Sappemeer	»	»	»	»	»	»	»	»
Warffum	»	»	»	»	»	»	»	»
Venlo	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	4	f 2 125,00	»	»	3	f 750,00	5	f 2 875,00
Totaal voor alle Rijks hogere burgerscholen	27	f 12 725,00	4	f 2 200,00	15	f 7 950,00	39	f 22 875,00
<i>Gemeentelijke en gesubsidieerde bijzondere hogere burgerscholen.</i>								
Breda	6	f 1 816,67	»	»	»	»	6	f 1 816,67
Arnhem	9	2 500,00	4	f 1 550,00	3	f 1 550,00	11	5 600,00
Nijmegen	9	5 780,00	»	»	10	5 750,00	13	11 530,00
Zutphen	8	3 900,00	»	»	4	2 430,00	11	6 330,00
Apeldoorn	»	»	»	»	»	»	»	»
Tiel	6	425,00	»	»	3	850,00	6	1 275,00
's Gravenhage	»	»	»	»	»	»	»	»
Rotterdam	5	3 970,00	3	1 700,00	6	5 100,00	10	10 770,00
Leiden	1	300,00	»	»	2	1 400,00	3	1 700,00
Dordrecht	5	3 000,00	4	2 400,00	5	1 500,00	12	6 900,00
Delft	5	3 600,00	»	»	»	»	5	3 600,00
Schiedam	9	2 800,00	»	»	6	5 700,00	12	8 500,00
Gorinchem	5	»	»	»	»	»	5	»
Brielle	»	»	»	»	»	»	»	»
Amsterdam	1	700,00	»	»	»	»	1	700,00
Haarlem	5	2 150,00	1	300,00	4	1 975,00	8	4 425,00
Zaandam	6	1 900,00	»	»	»	»	6	1 900,00
Hoorn	4	100,00	»	»	»	»	4	100,00
Enkhuizen	5	»	»	»	»	»	5	»
Zierikzee	5	»	»	»	»	»	5	»
Goes	6	»	3	700,00	»	»	7	700,00
Utrecht	5	3 500,00	»	»	1	2 000,00	6	5 500,00
Amersfoort	8	2 100,00	»	»	5	3 500,00	5	5 600,00
Harlingen	5	1 550,00	»	»	»	»	5	1 550,00
Sneek	»	»	»	»	6	4 850,00	6	4 850,00
Deventer	6	2 800,00	5	2 700,00	7	4 800,00	12	10 300,00
Kampen	10	3 900,00	»	»	12	»	14	3 900,00
Enschede	»	»	»	»	»	»	»	»
Almelo	»	»	»	»	»	»	»	»
Veendam	»	»	»	»	»	»	»	»
Winschoten	»	»	»	»	5	4 500,00	5	4 500,00
Maastricht	6	1 750,00	»	»	7	3 745,00	11	5 495,00
Totaal	140	f 48 541,67	20	f 9 350,00	86	f 49 650,00	194	f 107 541,67
Algemeen totaal	167	f 61 266,67	24	f 11 550,00	101	f 57 600,00	233	f 130 416,67

Alzo waren 167 leeraren werkzaam aan burgerdag- of avondscholen, onder genot van f 61266,67. Voor 1879 werden slechts 155 opgegeven. Het verschil is hoofdzakelijk hieraan toe te schrijven, dat de hoogere burgerschool van 3-jarigen cursus te Utrecht thans moest worden medegerekend, terwijl nu ook de bijzondere instellingen te Rotterdam en Leiden, die krachtens art. 14 der wet de plaats eener burgerschool innemen, als zoodanig zijn in rekening gebracht. Het bedrag der jaarwedden aan deze inrigtingen is dientengevolge f 6531 hooger, welk cijfer geheel voor rekening van bovengemelde scholen komt. In de eerste kolom komen 21 leeraren aan de onverplicht opgerigte burgeravondscholen te Gorinchem, Enkhuizen, Zierikzee en Goes voor, welke geen jaarwedde genieten; hunne jaarwedde is eigenlijk begrepen in die, voor het onderwijs aan de hoogere burgerschool.

Het getal der leeraren, die aan eene middelbare meisjesschool onderwijs geven, is van 22 tot 24 geklommen, het bedrag hunner jaarwedden als zoodanig van f 10550 tot f 11550, dus toegenomen met f 1000.

Grooter is het verschil tusschen de beide jaren, voor zooveel de gymnasiën betreft. Het getal der leeraren steeg van 83 tot 101, dus met 18, waarvan 15 bij de gemeentelijke inrigtingen; het bedrag nam toe met f 13820. De vermeerdering is grotendeels het gevolg der organisatie van de gymnasiën te Sneek en te Maastricht; voorts van enkele tijdelijke of definitieve maatregelen aan de gymnasiën te Dordrecht, Schiedam, Utrecht, Groningen, Assen en Gouda.

In de laatste kolom der tabel zijn de totalen vermeld. Dat der leeraren bedroeg 233, tegen 214 in het vorig jaar. Dat het cijfer 233 niet overeenstemt met de som der totalen 167, 24 en 101 in de drie voorgaande kolommen, verklaart zich, doordat sommige leeraren in meer dan eene kolom voorkomen. Het geheele bedrag der jaarwedden, door leeraren aan hoogere burgerscholen of burgerdag- en avondscholen, middelbare meisjesscholen of gymnasiën, klom van f 109065,67 tot f 130416,67; het vermeerderde dus met f 21351. Gemiddeld klom het over elken leeraar van f 510 tot f 560.

Wat betreft de jaarwedden, die sommige leeraren nog in andere betrekkingen genieten, zooals bij teekenscholen, normalessen, kweekscholen enz., zij naar het vorig verslag verwezen. Het schijnt onnoodig die opgaven elk jaar te herhalen. Liever zal later een meer uitvoerig overzicht worden geleverd, wanneer de gymnasiën geheel georganiseerd en in volle werking zullen zijn, en tevens de normalessen, bij sommige van welke ook van de leerkrachten van het middelbaar onderwijs wordt gebruik gemaakt, zullen geregeld zijn, krachtens de wet van 1878.

e. Leerplan en toestand van het onderwijs.

Zutphen. De leergang voor de vakken aardrijkskunde en geschiedenis werd zoodanig gewijzigd, dat voortaan in de laagste drie klassen een overzicht van het geheel kan worden verkregen. Leerlingen, die na het derde studiejaar de school verlaten, zijn daarmee zeer gebaat. De leeraar **SERGENS** is in het najaar begonnen, op Zaterdagavond met de leerlingen der vierde en der vijfde klasse eenige klassieke stukken in verschillende talen te lezen en te verklaren. Men verwacht daarvan een gunstigen invloed op de aesthetische ontwikkeling. De leeraar dr. **GOUDSMIT** heeft met de leerlingen der 5de klasse Utrecht bezocht om hun de werkzaamheden te doen zien aan 's Rijks Munt.

's Gravenhage. In het programma der hoogere burgerschool zijn voor het schooljaar 1880/81 eenige wijzigingen gebracht, op welke het schooltoezigt, reeds sedert jaren had aangedrongen. De voornaamste is, dat niet meer in de laagste klasse tegelijk met het hoogduitsch en het engelsch, maar dat met laatstgemelde taal eerst in de 2de klasse een aanvang zal worden gemaakt. Tot dusver werd in de 1ste klasse in 't geheel geen onderwijs in meekunde gegeven, maar bepaalde zich het wiskundig onderwijs in die klasse tot rekenen en stekunde; ook hierin is verandering gekomen, zoodat thans in de 1ste klasse met meekunde wordt begonnen. Eindelijk is nog het getal lesuren voor natuurlijke historie in de 1ste klasse van 1 tot 2 gebracht en dat voor handteekenen in de 1ste

van 2 tot 3, in de 4de klasse van 1 tot 2 uren 's weeks; daarentegen werd het getal uren voor scheikunde in de 4de klasse van 3 tot 2 verminderd.

Rotterdam. De commissie van toezigt wijst in haar verslag op de onvoldoende voorbereiding der nieuw aangekomen leerlingen voor het op de hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus gegeven onderwijs. Hiervoor zijn twee redenen aan te wijzen; vooreerst, dat bij de toelatings-examens tot de laagste klasse dezer school niet met de noodige gestrengheid werd toegezien, dat geen ongeschikte leerlingen worden toegelaten; ten tweede, dat het onderwijs in die klasse niet genoeg overeenstemt met den graad van ontwikkeling. Hieraan is het toe te schrijven, dat in den regel een betrekkelijk groot getal leerlingen tweemaal den cursus der 1ste klasse moet volgen. Nogtans is in 1880 de uitslag der overgangs-examens, voor de 1ste klasse gunstiger geweest, daar van de 36 leerlingen der klasse 28 tot de 2de bevorderd zijn. In 't geheel werden van de 121, die aan de overgangs-examens deelnamen, 34, of 28 ten honderd, niet bevorderd; aan de school van driejarigen cursus in dezelfde gemeente was dit slechts met 13 van de 69 of 19 ten honderd het geval. De gunstige toestand voor laatstgemelde school is zeker grotendeels hieraan toe te schrijven, dat herhaaldelijk overleg heeft plaats gehad tusschen den directeur en de leeraren dezer school met de hoofdonderwijzers der lagere scholen, van welke zich in den regel leerlingen voor de hoogere burgerschool van driejarigen cursus aanmelden.

Leiden. Tot dusver was steeds gelegenheid gegeven tot godsdienstonderwijs aan de leerlingen der hoogere burgerschool en waren zelfs in de laatste jaren daarvoor afzonderlijke uren op den rooster der lessen aangewezen. Dit jaar heeft echter de commissie voor het godsdienstonderwijs berigt, dat voor den nieuwen cursus geen afzonderlijke uren daarvoor zouden worden aangevraagd; de voor dit onderwijs aangewezen uren zullen dus weder, evenals vroeger, aan andere vakken worden gewijd.

Dordrecht. De in het vorig verslag vermelde maatregel om voor de drie laagste klassen het onderwijs in gymnastiek binnen den gewonen schooltijd te doen vallen, is thans ook tot de 4de klasse uitgebreid. Men heeft alle reden om over deze regeling tevreden te zijn.

Gouda. In dit jaar werden door het gemeentebestuur op nieuw pogingen in het werk gesteld om de Rijkschool, tot dusver van een driejarigen cursus, tot een vijfjarigen te doen uitbreiden. Aanvankelijk werd dit verzoek van de hand gewezen; toen echter het gemeentebestuur aan de Regering aanbod de uitbreiding voortvloeiende meerdere kosten geheel voor rekening der gemeente te nemen en tevens voor uitbreiding der lokalen te zullen zorg dragen, meende de Minister van Binnenlandsche Zaken de uitbreiding der school aan de goedkeuring der wetgevende magt te mogen onderwerpen, door op de begroting voor 1881 de school onder de Rijkscholen van vijfjarigen cursus op te nemen. In 1881 zal bij de bestaande drie klassen een vierde worden gevoegd, en de school dan voor 't eerst onder de inrigtingen van vijfjarigen cursus worden vermeld.

Brielle. Zoo als hiervoor reeds werd medegedeeld, is de voorbereidende klasse dezer school, die het vorig jaar als overgangsmaatregel tijdelijk was in 't leven geroepen, opgeheven. Daar te gelijk eene derde klasse werd gevormd, geraakte de school thans voor 't eerst in haren normalen toestand.

Amsterdam. Het leerplan der school van driejarigen cursus werd gewijzigd. Volgens de verordening werd er tot dusver alleen onderwijs gegeven in de natuurkunde (physica); hieraan is eene uitbreiding gegeven, daar onder de leer vakken » kennis der natuur » is opgenomen, waaronder naar 't schijnt zal moeten worden verstaan: » de beginselen van plant- en dierkunde, van natuurkunde en scheikunde. » Voorshands is er alle reden om zich over deze uitbreiding te verheugen.

Het toenemend getal leerlingen dezer school heeft doen besluiten eene tweede van dien aard op te rigten. Het voornemen is om die met den cursus 1881/82 te openen.

De reorganisatie der handelsschool, reeds sedert lang aan de orde, is nog niet verder gekomen. Nu een nieuwe directeur aan het hoofd der school was geplaatst, wenschte men ook zijn advies aangaande de aanhangige plannen te vernemen, maar tevens af te wachten tot hij den tegenwoordigen toestand meer van nabij zou hebben leeren kennen. Deze zaak is dus voorloopig tot het einde van den cursus 1880/81 aangehouden.

Haarlem. De mededeelingen in het vorig verslag omtrent de plannen tot reorganisatie der school van driejarigen cursus hebben zich uitgestrekt tot het voorstel van eene Raads-commissie, onder dagteekening van 26 December 1879, in hoofzaak daarop neerkomende, dat het onderwijzend personeel, voor zooveel de vreemde talen, geschiedenis en aardrijkskunde betreft, zou zijn zamengesteld uit hoofdonderwijzers, terwijl alleen van den directeur het bezit eener acte voor middelbaar onderwijs zou worden gevorderd, en men zich voor de overige leeraren zoude tevreden stellen met de belofte van later bevoegdheid voor eene vreemde taal te verkrijgen. Deze leeraren zouden tevens als klasse-onderwijzers moeten optreden. Dit plan is door den inspecteur van het middelbaar onderwijs in een aan den gemeenteraad gerigten brief uitvoerig bestreden; hij toonde daarin de onwettigheid en onuitvoerbaarheid aan; de *onwettigheid*, voor zooveel betreft de eischen, die voor het onderwijzend personeel gesteld werden, van welke men wel verlangde dat zij de acte als hoofdonderwijzer zouden bezitten, van sommigen zelfs dat zij reeds als hoofdonderwijzer »gevestigd waren», maar niet dat zij aan eene acte voor middelbaar onderwijs hunne bevoegdheid voor zoodanig onderwijs moesten ontleenen; de *onuitvoerbaarheid*, omdat men o. a. verlangde dat één der zoogenaamde klasse-onderwijzers onderrigt zou geven in »levende talen, geschiedenis en aardrijkskunde», terwijl in geheel Nederland niemand met zulk eene uitgebreide bevoegdheid voor middelbaar onderwijs was te vinden. De directeur zou den naam van »Hoofd» dragen; de leeraren dien van »klasse-onderwijzer», beide benamingen bij de wet van 1863 onbekend. Ook al hadden deze laatste geen les te geven, moesten zij toch tegenwoordig zijn in eene der klassen, waar door andere leeraren onderwijs werd gegeven. Zoodanig stelsel van onderlinge controle achtte de inspecteur ongepast en een hinderpaal tegen het verkrijgen van goede leeraren. Ook op het ondoelmatige van den naam van »School tot opleiding voor handel en nijverheid» meende de inspecteur te moeten wijzen. In de toelichting van de Raads-commissie was juist gezegd, dat »handelskennis» niet onder de leervakken moest worden opgenomen; van opleiding tot nijverheid was geen spoor te vinden, dat juist het onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen, die toch het meest tot »nijverheid» voorbereiden, tot een minimum zou worden teruggebracht. Al gaf men officieel aan de school zoodanigen naam, in werkelijkheid zou zij niets anders zijn dan eene op zeer eenvoudige schaal ingerigte hogere burgerschool van driejarigen cursus, aan welke aan wis- en natuurkundige wetenschappen minder uren dan gewoonlijk werden besteed. Ten slotte betoogde de inspecteur, dat uit de verschillende in het verslag der commissie voorkomende uitdrukkingen en bepalingen ten duidelijkste bleek, dat men verlangde, dat noch de directeur, noch het overig personeel ooit bij het middelbaar onderwijs waren werkzaam geweest. Hij uitte daarbij den wensch »dat de gemeenteraad eenvoudig zou beslissen, de school van driejarigen cursus, onder welken naam dan ook, als eene *zuiver middelbare* te handhaven, bij de keuze van het onderwijzend personeel zich uitsluitend aan de voorschriften van de wet te houden, en te beginnen met eene oproeping te doen voor een directeur op de voorgestelde jaarwedge van f 3200, welke directeur dan bevoegd zou moeten zijn voor middelbaar onderwijs in — en het onderwijs zou op zich moeten nemen in twee der vier talen, of in geschiedenis en aardrijkskunde. De verdere regeling en de keus van twee andere leeraren voor de vier overblijvende vakken, alsmede van het overige personeel, voor zoover het niet reeds aanwezig was, kon dan geschieden in overleg met den directeur. Wilde de Raad dit niet, dan moest men liever de thans bestaande hogere burgerschool

van driejarigen cursus vervangen door eene *lagere school*, aan welke men dan zooveel hoofdonderwijzers kon verbinden als men verlangde, en bij de regeling van welke men dan niet met eene wet op het middelbaar onderwijs, noch met een inspecteur of eene commissie voor dezen tak van het onderwijs zou te maken hebben.»

Nadat de Raads-commissie in een nader rapport van 24 Januari 1880 getracht had enkele dezer bedenkingen te wederleggen, is in de Raadsvergaderingen van 25 Februari en 10 Maart 1880 de zaak in beraadslaging gekomen en ten slotte besloten:

»1°. op te rigten eene school in wezen en strekking overeenkomende met het plan door de commissie ontworpen en nader door den Raad vast te stellen, en de school van middelbaar onderwijs met 3jarigen cursus, zoo als die thans bestaat, met een nader te bepalen tijdstip op te heffen;

»2°. omtrent den naam, dien de school zal dragen, voor alsnog geen beslissing te nemen maar daaromtrent later te besluiten, wanneer nadere bepalingen omtrent deze school zullen worden vastgesteld;

»3°. op te roepen voor de betrekking van directeur der school, personen in het bezit eener acte van middelbaar onderwijs voor Nederlandsche taal en letterkunde of voor eene der levende talen, bij voorkeur zij, die, in het bezit der acte van hoofdonderwijzer, bij het lager onderwijs zijn werkzaam geweest, op eene jaarwedge van f 3000; aan den benoemde zal niet geoorloofd zijn het geven van privaat-lessen of van onderwijs aan eene andere inrigting;

»4°. zoodra beslist zal zijn, welke taal door het hoofd of den directeur der school zal onderwezen worden, op te roepen sollicitanten voor het onderwijs in andere talen en wel onderwijzers in het bezit van aantekening voor eene of meer der vereischte talen, onder gebouwenheid binnen een nader te bepalen tijd de acte A, bedoeld bij de wet van 25 April 1879 te verkrijgen, op eene jaarwedge van f 2200;

»5°. de nadere bepaling van het aantal lesuren, zoome de den omvang van het gegeven onderwijs, op te dragen aan het te benoemen hoofd der school in overleg met de commissie van toezigt op de middelbare scholen. Deze na onderzoek en, zoo noodig, wijziging vast te stellen;

»6°. het schoolgeld voor iederen leerling te bepalen op f 60 per jaar;

»7°. als overgangsmaatregel vast te stellen, dat de leerlingen, die thans de school voor middelbaar onderwijs met 3jarigen cursus bezoeken, en die de lessen op de nieuw in te rigten school zullen volgen, niet meer dan f 40 per jaar zullen betalen.»

Dit raadsbesluit en de onmiddellijk daarop gevolgde oproeping van een directeur, hebben den inspecteur aanleiding gegeven aan het gemeentebestuur te vragen, onder welke der in de wet genoemde scholen, »burgerscholen, hogere burgerscholen van drie en van vijfjarigen cursus», de school moest worden gerekend, daar men natuurlijk bij de beoordeeling van de bevoegdheid van het onderwijzend personeel behoorde te weten, of men moest te rade gaan bij art. 25, dan wel bij art. 26 of 27 der wet. Zelfs scheen het twijfelachtig, of de school wel eene middelbare zou zijn; dit toch zou moeten blijken uit de vakken, die er zullen onderwezen worden, en op dat gebied noemde het raadsbesluit niets dan de moedertaal en de vreemde talen. De inspecteur verzocht dienaangaande opheldering, alvorens krachtens art. 29 der wet over de inmiddels hem toegezonden sollicitanten-stukken voor de betrekking van directeur advies uit te kunnen brengen. Nadat over dit onderwerp van gedachten was gewisseld tusschen Burgemeester en Wethouders en den inspecteur, hebben eerstgenoemde onder dagteekening van 9 April 1880 te kennen gegeven, »dat de raad wel niet »*expressis verbis*» had vastgesteld, dat de nieuw op te rigten school zal zijn eene school van middelbaar onderwijs, maar dat, wanneer men in aanmerking neemt, dat in punt 1 van het raadsbesluit voorkomt, dat de op te rigten school in *wezen en strekking* moet overeenkomen met het plan door de Commissie ontworpen, het hun voorkwam, dat de school zou zijn eene van middelbaar onderwijs, vallende onder letter *b* van art.

12, doch bij welker inrigting zal gebruik worden gemaakt van art. 21, 1ste lid der wet."

De inspecteur heeft gemeend daarop voorloopig de school als eene hogere burgerschool van 3jarigen cursus te mogen beschouwen, in de onderstelling, dat de in art. 21 bedoelde inkrimping niet zóó ver zou gaan, dat de school daardoor het karakter eener middelbare school zou verliezen.

Nadat door hem een advies over de 34 sollicitanten naar het directeurschap was uitgebragt, is in de raadsvergadering van 5 Mei 1880 tot directeur, tevens leeraar in de Nederlandsche taal en geschiedenis, benoemd de heer W. MIDDELVELD VIERSEN. Deze heeft zich onmiddellijk daarna met het schooltoezigt in betrekking gesteld, om een plan van organisatie der nieuwe school te ontwerpen. Dit plan is in de raadszitting van 10 Junij 1880 goedgekeurd. Volgens dit besluit zal de school zijn van een 3jarigen cursus, aan welke onderwijs wordt gegeven in Nederlandsche, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen, aardrijkskunde, geschiedenis, wiskunde, beginselen der plant- en dierkunde, eerste beginselen der natuur- en scheikunde, het boekhouden, het schoonschrijven, de staatsinrigting van Nederland, het handteekenen en de gymnastiek. Het aantal uren is bepaald op hoogstens 32 ½ weken in elke klasse. Omtrent het onderwijzend personeel is bepaald, dat dit zal zijn zamengesteld uit een directeur, tevens leeraar in Nederlandsche taal en geschiedenis; uit twee leeraren voor de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen en aardrijkskunde, elk te belasten met twee der vakken; een leeraar in wiskunde, boekhouden en schoonschrijven, een leeraar in plant- en dierkunde, natuur- en scheikunde; een leeraar in het handteekenen; een leeraar in de Staatsinrigting van Nederland en een leeraar in de gymnastiek. Voorts heeft men aan het hierboven vermelde punt 4 nog toegevoegd dat ook zij zouden worden opgeroepen, die bevoegd waren om aan eene hogere burgerse ool van driejarigen cursus onderwijs te geven.

Het gevolg van deze oproeping is geweest, dat zich voor de beide hierbedoelde betrekkingen, niet minder dan 96 sollicitanten hebben aangemeld, waarvan echter 83 zonder eenige bevoegdheid voor middelbaar onderwijs. Nadat de inspecteur omtrent de sollicitanten, die de vereischte bevoegdheid bezaten, advies had uitgebragt, zijn in de Raadszitting van 14 Julij 1880 de leeraren benoemd, van wier aanstelling hiervóór in de § betreffende het onderwijzend personeel mededeeling is gedaan.

Voor de school is de volgende verdeling van lesuren vastgesteld:

VAKKEN.	Aantal uren wekelijks.			
	1e kl.	2e kl.	3e kl.	Totaal.
Nederlandsch.	4	3	3	10
Fransch	6	3	3	12
Engelsch	—	6	5	11
Hoogduitsch	6	4	3	13
Aardrijkskunde	2	2	2	6
Geschiedenis	2	2	2	6
Staatsinrigting	—	—	1	1
{ Rekenen . . . . . Wiskunde { Stelkunde . . . . . Meetekunde	4	3	3	10
	1	1	1	3
	1	1	1	3
Boekhouden en schoonschrijven	1	1	2	4
Natuurwetenschappen.	2	3	3	8
Handteekenen	2	2	2	6
Gymnastiek	2 × ½	2 × ½	2 × ½	3
	32	32	32	96

Mogt de reorganisatie der school tot moeilijkheden aanleiding hebben gegeven en ten slotte eene inrigting zijn tot stand gekomen, eigenlijk in wezen en strekking geheel overeenkomende met die, waarvan zij de plaats moest innemen, alleen met dit verschil, dat er wat meer onderwijs in rekenen, wat minder in algebra en meetkunde wordt gegeven, de resultaten zijn intusschen alleszins bevredigend geweest, dank vooral de goede zamenstelling van het onderwijzend personeel.

Het programma der school van vijfjarigen cursus heeft insgelijks eenige wijzigingen ondergaan, waardoor het meer is in overeenstemming gebragt met dat der Rijkshogere burgerscholen. De voornaamste veranderingen bestaan daarin, dat met het onderwijs in het Engelsch een aanvang wordt gemaakt in de 2de in plaats van in de 1ste klasse, en met scheikunde in de 4de in stede van in de 3de klasse.

Hoorn. In weerwil van de weigering der Regering om ten behoeve van eene uitbreiding der hogere burgerschool tot eene van vijfjarigen cursus een hooger subsidie dan het tot dusver genotene van f 7000 toe te staan, heeft de gemeenteraad tot zoodanige uitbreiding besloten, als ook om de daaruit voortvloeiende vermeerdering van kosten, geheel voor eigen rekening te nemen. Intusschen is men in 1880 nog niet tot die uitbreiding overgegaan, daar er voor den cursus 1880/81 nog geene leerlingen voor eene 4de klasse zouden zijn. Men vleit zich echter met den cursus 1881/82 eene 4de en een jaar later eene 5de klasse aan de school te kunnen verbinden.

Enkhuizen. In de verdeling der vakken onder de leeraren heeft eenige wijziging plaats gehad, voor zoover dit namelijk in verband met hunne bevoegdheid kon geschieden. Dientengevolge is de heer VAN VLISSINGEN thans belast met het onderwijs in aardrijkskunde, het Engelsch en de 3de klasse Hoogduitsch; de heer ZEEGERS met dat in het Nederlandsch, het Fransch en het Hoogduitsch in de 1ste en 2de klasse, de heer STAVENISSE de BRAUW met het onderwijs in de geschiedenis, alsmede met het onderwijs in de oude talen. Het programma heeft ook ten aanzien van het aantal lessen eene kleine wijziging ondergaan, grootendeels bestaande in eene vermindering van lesuren in de 1ste, en vermeerdering in de 3de klasse.

Zierikzee. Een besluit van den gemeenteraad om aan de lessen der hogere burgerschool een cursus toe te voegen in de Latijnsche en Grieksche talen kon, als in strijd met het belangen zoowel van het middelbaar als van het hooger onderwijs, de vereischte goedkeuring niet erlangen.

De proefneming met het toelaten van meisjes tot de hogere burgerschool mag voorloopig als geslaagd worden beschouwd.

Utrecht. Omtrent het leerplan van de in September geopende hogere burgerschool van driejarigen cursus is hierboven reeds het een en ander medegedeeld.

Het feit, dat zij met niet minder dan 74 leerlingen de lessen begon, strekt ten bewijze, dat zij inderdaad in eene bestaande behoefte voorziet.

Leeuwarden. Slechts gedeeltelijk heeft de Rijksschool zich kunnen herstellen van de vermindering van het getal leerlingen, in het voorgaande jaar veroorzaakt door de reorganisatie van het gymnasium. Het lijdt echter geen twijfel, of zij zal wel weder tot het vorig cijfer terugkeeren, vooral daar zij wel meer en meer in de belangstelling en sympathie der ingezetenen mag verheugen. De commissie van toezigt spreekt dan ook in haar verslag een buitengewoon vleitend oordeel over het onderwijs uit.

Harlingen. De regeling dezer school is alleen in zoover gewijzigd, dat het voor eenige jaren door den Raad gestelde verbod om in de twee laagste klassen leerlingen voor enkele lessen toe te laten, is ingetrokken. Het is dus nu weder, onder zekere voorwaarden, veroorloofd in die klassen alleen het onderwijs in eene of meer levende talen te volgen.

In weerwil hiervan waren voor den cursus 1880/81 in het geheel geene leerlingen voor enkele lessen ingeschreven.

Sneek. De verandering in het personeel, veroorzaakt door de regeling van het gymnasium, is niet zonder invloed gebleven op het programma. In de eerste plaats valt te wijzen op eenige uitbreiding, die aan het onderwijs in plant- en dierkunde is gegeven, waarvoor 2 uren meer werden beschikbaar gesteld. De 2 uur, die in de 2de klasse tot dusver werden gewijd aan een elementaire cursus in de natuurkunde, zijn vervallen; dien ten gevolge zijn in de 3de klasse 3 uren 's weeks beschikbaar gesteld voor een korten cursus in natuur- en scheikunde ten behoeve van hen, die niet voornemens zijn den geheelen vijfjarigen cursus te doorloopen. Van deze gelegenheid werd evenwel slechts door één leerling voor volledig onderwijs gebruik gemaakt. Het getal lesuren voor den gewonen cursus voor natuurkunde in de 3de, 4de en 5de klasse werd van 6 op 8 gebracht; aan wiskunde en aan scheikunde werd een uur toegevoegd, dat aan werktuigkunde en aan staathuishoudkunde ontnomen werd.

Door deze wijzigingen is het programma meer met dat van de meeste andere hogere burgerscholen in overeenstemming gebracht.

Heerenveen. Het getal leerlingen dezer school, dat in 1873/74 slechts 22 bedroeg, is sedert steeds toegenomen; in 1876/77 bedroeg het 31, in 1878/79, 37 en in 1880/81, 40, waaronder 31, die het volledig onderwijs volgden. Hieronder zijn niet begrepen de meisjes, die in laatstgemeld jaar ten getale van 6, onderwijs aan de school genoten. Het is dan ook een feit, waarop de commissie van toezigt in haar jaarverslag wijst, dat de school zich meer en meer mag verheugen in de belangstelling der inwoners, die zich vooral in de laatste jaren hebben kunnen overtuigen van de voortreffelijkheid van het gegeven onderwijs en den uitmuntenden geest, die zoowel onder het onderwijzend personeel als onder de leerlingen heerscht.

Deventer. Met 1 November 1880 kwam het voornemen tot uitvoering, de lessen gedurende het koude jaargetijde te doen geven van 9 tot 12 en van 1 tot 4 ure op Maandag, Dinsdag, Donderdag en Vrijdag en op Woensdag en Zaterdag van 9 tot 1 ure.

Almelo. Hoewel het instandhouden eener voorbereidende klasse aan deze school van lieverlede minder noodzakelijk is geworden, en de aansluiting bij het lager onderwijs — inzonderheid na het opnemen der beginselen van de Fransche taal in het leerplan van school A — voldoende mag worden genoemd, wordt het niet wenschelijk geacht, den vierjarigen cursus der school tot een driejarigen terug te brengen. Veeleer wordt er een voordeel in gezien, dat de leerstof der gewone driejarige school over een cursus van vier jaren kan worden verdeeld.

Het gemeenschappelijk onderwijs aan meisjes en jongens, aan deze school op vrij groote schaal gegeven, geeft op den duur tot geene de minste klacht aanleiding.

De eerste schooltijd zal in den winter voortaan duren van 8½ tot 12 ure.

Groningen. Het gering bezoek der handelsafdeeling van de 4de en 5de klasse heeft het schooltoezigt in overleg doen treden aangaande de middelen om daarin verbetering te brengen. Tot eenig resultaat hebben deze overwegingen tot dusverre niet geleid. Wel achtte men het aan den eenen kant wenschelijk, dat aan dat gedeelte van het onderwijs, dat meer in 't bijzonder voor den handelsstand bestemd was, eenige uitbreiding werd gegeven; maar aan de andere zijde meende men, op grond van de ondervinding van vele jaren, te moeten aannemen, dat er weinig of geen gebruik van zou worden gemaakt tenzij eene aanzienlijke wijziging en uitbreiding van het personeel, meer bepaald met dit onderwijs te belasten, plaats had. Er is dus nog geene verandering in gekomen.

Veendam. Het verdient de aandacht, dat het getal leerlingen der school, in vergelijking met vroegere jaren,

zeer is toegenomen. Zij telde bijv. in het jaar 1873/74 slechts 51 leerlingen, waaronder 5 meisjes, in 1879/80 96, waaronder 10 meisjes, voor 1880/81 werden slechts 83 leerlingen opgegeven. Daarbij moet echter worden in aanmerking genomen, dat het getal der vrouwelijke leerlingen van 10 tot 6 is gedaald, en het getal leerlingen voor enkele lessen van 12 tot 1, zoodat het getal der mannelijke leerlingen voor het volledig onderwijs 76 bedroeg, een cijfer, dat tot dusver slechts eenmaal, namelijk in 1877/78, bereikt werd. In het onderwijs in handtekenen, dat in de laatste jaren zeer veel had te wenschen overgelaten, is door verandering van leeraar eene groote verbetering gekomen.

Winschoten. Ten gevolge van de opheffing der voorbereidende klasse en den overgang van eenige leerlingen van de 2de tot de 3de klasse was deze school voor het eerst in normalen toestand. De berichten luiden zeer gunstig, en de commissie van toezigt kent aan het onderwijzend personeel grooten lof toe.

Sappemeer. Er bestond eenige vrees dat deze school ten gevolge van de oprichting der school van driejarigen cursus te Winschoten zou achteruitgaan. Tot dusver is deze vrees niet bevestigd, daar in den cursus 1880/81 40 jongens en 8 meisjes van het onderwijs gebruik maakten, en het vooruitzicht bestond, dat dit getal in den volgende cursus zou toenemen. Zeker draagt daartoe niet weinig bij de goede naam, dien deze school niet alleen in de gemeente zelve, maar ook in den omtrek gedurende haar twaalfjarig bestaan heeft verworven.

Warffum. Aangaande den toestand van het onderwijs aan deze school kan weder een gunstig getuigenis worden afgelegd. Ook het getal leerlingen was vrij voldoende, namelijk 34, waaronder 12 meisjes. Over het algemeen waren de resultaten van het onderwijs in wis- en natuurkundige wetenschappen beter dan in talen, hetwelk echter minder is te wijten aan het onderwijs zelf dan wel aan de mindere geschiktheid, welke meermalen bij jongelieden in de noordelijke plattelandsgemeenten van ons vaderland voor het aanleeren en het gebruik van vreemde talen wordt waargenomen.

Venlo. Het onvervuld blijven der vacature, ontstaan door het vertrek van den directeur der school, tevens leeraar in Nederlandsch, geschiedenis, en aardrijkskunde, wiens lessen aan de overige leeraren ter vervulling werden overgelaten, terwijl eene voldoende leiding van het geheel ten eenenmale ontbrak, deden het peil van het onderwijs aan deze school, dat toch reeds verre van hoog moest worden genoemd, dermate dalen, dat afdoende maatregelen tot verbetering dringend noodig werden geoordeeld. Op voorstel van den inspecteur werd tot de vestiging eener Rijkschool overgegaan, welke in September 1880 werd geopend. Er is alle reden om te verwachten, dat deze zich binnen den kortst mogelijken tijd weer zal weten op te heffen uit den toestand van verval, waartoe het middelbaar onderwijs aan de gemeentelijke hogere burgerschool was geraakt. Een zeer bevredigend aantal leerlingen, dat tot de school verlangde te worden toegelaten, geeft grond voor de veronderstelling dat zij zich de sympathie der bevolking zal kunnen verwerven.

Even als in vorige jaren volgt hier de mededeeling van den uitslag der toelatingsexamen tot de Koninklijke militaire akademie, waarvoor zich ook weder een aanzienlijk getal leerlingen der hogere burgerscholen hadden aangemeld.

Het geheel getal aspiranten bedroeg in 1880 198, van welke zich 4 terugtrokken; bovendien werden er 31 bij het geneeskundig onderzoek afgekeurd, en trok zich onder het examen nog één aspirant terug, zoodat het geheel getal geëxamineerden 162 bedroeg. Van dezen hebben er 84 voldaan en werden 78 afgewezen. Onder de geëxamineerden waren er 79, die toen zij examen aflegden nog leerling aan eene hogere burgerschool waren; van dezen waren 75 leerlingen eener 3de klasse, van welke 35 slaagden, 3 leerlingen eener 4de klasse, die allen met

gunstigen uitslag examen deden, en 1 leerling uit eene vijfde klasse, die werd afgewezen. Voorts waren er 15, die wel op eene hogere burgerschool onderwijs hadden genoten, maar het laatste jaar tot speciale voorbereiding nog eene bijzondere school bezocht hadden; van hen slaagden 12 en werden 3 afgewezen. Eindelijk waren er 68, die in 't geheel geene hogere burgerschool hadden bezocht; van dezen werden 34 geplaatst en 34 afgewezen.

Wijl het vorig verslag geene afzonderlijke opgave bevat van hen, die eerst eene hogere burgerschool en daarna nog eene andere school hebben bezocht, is eene volledige vergelijking met de uitkomsten van dit jaar niet wel mogelijk. Alleen blijkt uit de toen en thans medegedeelde cijfers, dat voor de leerlingen der hogere burgerscholen de uitslag ongeveer dezelfde was; daar in 1879 50, in 1880 48 ten honderd slaagden van hen, die onmiddellijk uit de hogere burgerschool het toelatings-examen aflegden.

Van enkele wijzigingen in de programma's der hogere burgerscholen, veelal naar aanleiding van de in het Regeringsverslag over 1878/79, medegedeelde circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken, is reeds hiervóór mededeeling geschied. Zij hadden voor het meerendeel ten doel meer eenheid te brengen in het onderwijs der verschillende scholen, zonder dat juist een officieel programma werd voorgeschreven of alle volkomen naar hetzelfde model werden geregeld.

Opmerkingen van algemeenen aard vallen ditmaal niet mede te deelen. Alleen zij vermeld, dat de inspecteurs bij hunne schoolbezoeken meermalen hebben aangedrongen op veelvuldiger repetitiën, vooral in de derde klasse, waar die naar hunne meening nog niet voldoende te achten waren; op gepaste matiging in de hoeveelheid van het opgegeven huiswerk en eene goede verdeling daarvan over de verschillende dagen der week, waarin trouwens in de laatste jaren veel verbetering is gekomen. Eindelijk op de noodzakelijkheid om de leerlingen herhaaldelijk spreek-oefeningen te doen houden, niet alleen in vreemde talen met het doel zich die beter eigen te maken, maar vooral ook in de moedertaal. Te weinig nog wordt er in de meeste lessen op gelet, dat de jongelieden zich duidelijk en correct uitdrukken; velen missen daardoor zekere gemakkelij-
kheid om hunne gedachten mondeling mede te deelen: de eindexamens leveren er ieder jaar de meest treffende bewijzen van, hoeveel op dit gebied nog te doen valt.

f. Toestand der lokalen en hulpmiddelen van het onderwijs.

Breda. De gegronde klagten over onvoldoende localiteit blijven aanhouden. Er wordt eenige hoop gekoesterd, dat maatregelen, noodig geworden door de invoering der wet op het lager onderwijs, localiteit zal doen beschikbaar komen, waarvan ten behoeve der middelbare school kan worden gebruik gemaakt.

Zutphen. Door de vervanging van hoogst ondoelmatig gebieken ijzeren klepramen door houten schuiframen aan de zuidzijde van het gebouw, is eene niet onbelangrijke verbetering verkregen.

Op de speelplaats werden urinoirs geplaatst.

Tiel. Eenige verbeteringen werden aan het gymnastiek-locaal aangebracht.

Leiden. Het voorbeeld der Rijks hogere burgerscholen heeft hier navolging gevonden. De platen van LANGL zijn ten behoeve van de hogere burgerschool aangekocht, te gelijk met eenige andere voorwerpen, geschikt om op de aesthetische ontwikkeling der jongelieden te werken. Nu de drie laagste klassen alle in parallel-afdeelingen moesten gesplitst worden, was er gebrek aan klasse-lokalen; de leerzaal voor scheikunde werd hiervoor als zoodanig gebruikt, hetwelk echter voor het scheikundig onderwijs niet zonder bezwaar was.

Dordrecht. Aan de hulpmiddelen voor het onderwijs in plant- en dierkunde is eenige uitbreiding gegeven, die dan ook hoog noodig was. De nieuwe leeraar heeft aangedrongen

op het inrigten van een afzonderlijk lokaal ten behoeve van dit onderwijs; eene beslissing was dienaangaande nog niet genomen.

Delft. In weerwil van herhaalden aandrang tot verbetering der localiteit voor het onderwijs in natuurkunde, is hierin nog geene verandering gekomen. Er waren wel plannen gemaakt, maar tot uitvoering scheen men voor-
eerst niet te zullen overgaan.

Haarlem. Hoewel de schoolvertrekken voor de school van driejarigen cursus ingerigt, op zich zelf niet zijn af te keuren, laat het geheel veel te wenschen over, voor-
eerst uithoofde van den nauwen gang, die slechts 1.25 M. breed is, maar bovenal wegens gemis van eenige of en plaats, waar de leerlingen nu en dan de vrije lucht kunnen genieten. Juist aan deze school, waar de gymnastiek-
lessen niet tusschen de schooluren gegeven worden, is die behoefte des te dringender.

Sneek. Voor het onderwijs in natuurlijke historie zijn eenige voorwerpen aangekocht, waaraan de behoefte zich reeds sedert lang had doen gevoelen.

Heerenveen. De teekenzaal heeft eene uitbreiding onder-
gaan door eene verandering in de wijze, waarop het licht bij het teekenen naar de natuur wordt aangebragt.

Deventer. Het dak van het observatorium werd water-
digt, en de koepel draaibaar gemaakt.

Kampen. Een nieuw gebouw voor hogere burgerschool en gymnasium werd aanbesteed; het zal echter niet vóór den cursus 1882/83 in gebruik kunnen worden genomen.

Veendam. De teekenzaal is geheel nieuw ingerigt; er zijn nieuwe teekentafeltjes voor het teekenen naar de natuur gemaakt; de modellen zijn gedeeltelijk door betere vervangen.

Venlo. Het gebouw, waarin tot dusver de gemeentelijke hogere burgerschool was gevestigd, en waarover het Rijk de beschikking verkreeg, laat, vooral wat ruimte en ventilatie aangaat, te wenschen over. Neemt het aantal leerlingen eenigzins toe, dan zullen maatregelen ter voor-
ziening onvermijdelijk zijn.

g. Inrigtingen, ongeveer met hogere burgerscholen gelijkstaande.

Deze inrigtingen zijn de drie volgende:

1°. Het instituut »Noorthey'', onder directie van den heer J. H. KRAMERS. Hieraan waren werkzaam 8 onder-
wijzers; het getal leerlingen bedroeg bij het einde van 1880, 32.

2°. De school van den heer O. J. SCHREUDERS Noordwijk. Het onderwijzend personeel bestond uit 7 per-
sonen; het getal leerlingen bedroeg 32, waarvan 15 werden opgeleid voor de universiteit, 13 voor den handel of eene
administratieve betrekking, 3 voor de marine of het leger.

3°. De school van dr. P. H. BRUYNINGS INGENHOES te Voorburg. Aan deze waren 10 onderwijzers; het getal
leerlingen bedroeg 59, van welke 18 dagscholieren.

§ 4. MIDDELBARE SCHOLEN VOOR MEISJES.

a. Getal en soort der scholen.

Het getal der hogere burgerscholen voor meisjes is in den loop van 1880 met ééne vermeerderd, namelijk die te Middelburg; het geheel getal is dien ten gevolge geklommen tot 12. Daar deze school van een vijfjarigen cursus is, en bovendien die te Utrecht ook door toevoeging van twee lagere klassen van een driejarigen tot een vijf-
jarigen cursus is uitgebreid, bedraagt het getal der volledige inrigtingen van vijfjarigen cursus thans 8;

éene heeft een vierjarigen cursus, ongeveer gelijkstaande met de vier laagste klassen der volledige inrigtingen, drie een driejarigen, in naam gelijk staande met de drie hoogste klassen van den vijfjarigen cursus.

Uit de volgende tabel blijkt, waar deze scholen gevestigd zijn, het jaar waarin zij werden opgericht, den duur van den cursus, het bedrag van het schoolgeld, alsmede of zij al dan niet Rijkssubsidie genieten.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	AARD DER SCHOOL.	Jaar der oprigting.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor	
					volledig onderwijs.	enkele lessen.
Gelderland . .	Arnhem.	Gesubsidieerde gemeenteschool.	1871	5	f 60 per jaar.	f 6 tot f 60 per jaar.
Zuidholland .	's Gravenhage.	Niet-gesubs. gemeenteschool.	1879	3	60 » »	—
	Rotterdam.	Idem.	1871	5	60 » »	—
	Dordrecht.	Gesubsidieerde gemeenteschool.	1871	5	60 » »	f 10 of f 15 per vak.
Noordholland	Amsterdam.	Niet-gesubs. gemeenteschool.	1872	3	60 » »	f 10 tot f 60 per jaar.
	Haarlem.	Gesubsidieerde gemeenteschool.	1867	5	50 » »	—
Zeeland . . .	Middelburg.	Idem.	1880	5	50 » »	f 50 per jaar.
	Goes.	Idem.	1876	4	40 » »	f 5 tot f 12 per vak.
Utrecht . . .	Utrecht.	Idem.	1875	5	50 of 70 p. jaar.	—
Friesland . .	Leeuwarden.	Idem.	1875	5	50 per »	f 12 per vak.
Overijssel . .	Deventer.	Idem.	1872	3	50 » »	f 3 per uur 's weeks.
Groningen . .	Groningen.	Niet-gesubs. gemeenteschool.	1872	5	50 » »	f 7.50 tot f 15 p. vak.

Aan de scholen te Rotterdam, Haarlem en Utrecht worden geen leerlingen voor enkele lessen toegelaten; aan die te 's Gravenhage, kan door Burgemeester en Wethouders vergunning worden verleend, om gezondheidsredenen sommige lessen niet bij te wonen. Leerlingen, in dit geval verkeerende, moeten dan natuurlijk als leerlingen voor enkele lessen worden beschouwd.

b. Getal der leerlingen.

Het getal der leerlingen, die bij het einde van 1880 deze scholen bezochten, is aangewezen in de volgende tabel. Als in eene school eene klasse niet aanwezig is krachtens hare organisatie, is dit door het teeken (—) aangegeven; de 1ste, 2de en 3de klassen der scholen te 's Gravenhage, Amsterdam en Deventer, zijn met de 3de, 4de en 5de klassen der volledige inrigtingen gelijk gesteld.

SCHOLEN.	Getal leerlingen voor volledig onderwijs.						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.		
Arnhem	12	12	9	17	6	56	14	70
's Gravenhage	—	—	29	19	6	54	1	55
Rotterdam	31	38	25	24	16	134	—	134
Dordrecht	19	12	9	8	8	56	6	62
Amsterdam	—	—	28	31	15	74	12	86
Haarlem	32	38	42	17	20	149	—	149
Middelburg	13	18	6	5	3	45	4	49
Goes	6	9	3	4	—	22	4	26
Utrecht	25	28	17	8	3	81	—	81
Leeuwarden	36	33	20	6	9	104	9	113
Deventer	—	—	8	12	14	34	3	37
Groningen	46	34	16	10	14	120	20	140
Totaal	220	222	212	161	114	929	73	1002
Totaal in 1879.	181	164	246	159	102	852	68	920
In 1880 meer.	39	58	— 34	2	12	77	5	82

Splitting in twee parallel-afdeelingen had dit jaar plaats voor de 1ste en 2de klasse te 's Gravenhage, de 1ste, 2de, 3de en 4de te Rotterdam, de 1ste en 2de te Amsterdam, de 1ste, 2de en 3de te Haarlem, de 1ste en 2de te Leeuwarden, de 1ste en 2de te Groningen, in 't geheel dus voor 15 klassen en 30 afdeelingen.

Eene vergelijking met het voorgaand jaar wijst eene

verhooging met 82 leerlingen aan, waarvan evenwel 49 komen voor de nieuwe school te Middelburg en 53 voor de twee aan de school te Utrecht toegevoegde lagere klassen, zoodat aan de vroeger bestaande scholen eigenlijk 20 leerlingen minder waren. Voor elke school in 't bijzonder is de toestand in beide jaren aangewezen in de volgende tabel.

S C H O L E N .	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	In Decemb. 1879.	In Decemb. 1880.	In 1880 meer.	In 1880 minder.	In Decemb. 1879.	In Decemb. 1880.	In 1880 meer.	In 1880 minder.	In Decemb. 1879.	In Decemb. 1880.	In 1880 meer.	In 1880 minder.
Arnhem	60	56	»	4	15	14	»	1	75	70	»	5
's Gravenhage	40	54	14	»	»	1	1	»	40	55	15	»
Rotterdam	126	134	8	»	—	—	—	—	126	134	8	»
Dordrecht	51	56	5	»	3	6	3	»	54	62	8	»
Amsterdam	81	74	»	7	11	12	1	»	92	86	»	6
Haarlem	151	149	»	2	—	—	—	—	151	149	»	2
Middelburg	—	45	45	—	—	4	4	—	—	49	49	—
Goes	26	22	»	4	8	4	»	4	34	26	»	8
Utrecht	53	81	28	»	—	—	—	—	53	81	28	»
Leeuwarden	98	104	6	»	7	9	2	»	105	113	8	»
Deventer	41	34	»	7	8	3	»	5	49	37	»	12
Groningen	125	120	»	5	16	20	4	»	141	140	»	1
Totaal	852	929	106	29	68	73	15	10	920	1002	116	34
			77 meer.				5 meer.				82 meer.	

Hiernit blijkt dat het totaalcijfer in Arnhem, Amsterdam, Haarlem en Groningen eene kleine, in Goes en Deventer eene, in betrekking tot het totaal getal leerlingen meer beduidende, vermindering heeft ondergaan. Ook telden de drie vroeger bestaande klassen te Utrecht, thans slechts 28 leerlingen, tegen 53 in het vorig jaar. Eene betrekkelijk geringe vermeerdering werd waargenomen te Rotterdam, Dordrecht en Leeuwarden, alsmede te 's Gravenhage, ten gevolge van het voor het eerst aanwezig zijn eener 3de of hoogste klasse. De verhouding tusschen het getal leerlingen voor volledig onderwijs en dat van haar, die slechts enkele lessen volgden, onderging nagenoeg geene wijziging, daar dit laatste van 7,4 tot 7,3 ten honderd van het geheel getal leerlingen daalde. Aan de scholen te Arnhem, Amsterdam en Groningen was het betrekkelijk aanzienlijk, nl. 20,14 en 17 ten honderd.

Vergelijkt men de totalen voor elke klasse in 't bijzonder, zooals die onder aan de voorlaatste tabel zijn aangewezen, dan bespeurt men in de eerste plaats eene vermeerdering in de 1ste en 2de klasse, die echter voor de 1ste klasse geheel, voor de 2de grootendeels voor rekening van Middelburg en Utrecht komt. Onder de scholen, welker 2de klasse dit jaar bijzonder goed bezet was, mag, in vergelijking met 1879, Rotterdam genoemd worden. In de tweede plaats trekt eene vermindering van de 3de klassen met 34 de aandacht, te opmerkelijker daar het vorig jaar juist eene vermeerdering met gelijk bedrag bestond. Het zijn voornamelijk de scholen te Arnhem, Amsterdam en Utrecht, waar de 3de klasse minder goed bezocht werd, terwijl zij te Haarlem zelfs 10 leerlingen meer telde dan in 1879. Waarschijnlijk is deze vermindering van het bezoek der

3de klasse van voorbijgaanden aard, vooral omdat juist de 2de klasse dit jaar 58 leerlingen meer telde. In de 4de klasse valt te wijzen op vermeerdering met 2 leerlingen, hoewel Middelburg er 5 telde. Er was dus ongeveer stilstand. Hetzelfde geldt van de 5de klasse, daar de vermeerdering met 12 grootendeels komt voor rekening van Middelburg en de dit jaar voor 't eerst geopende hoogste klasse der school te 's Gravenhage.

Van de 73 leerlingen voor enkele lessen bezochten 5 de 1ste, 13 de 2de, 21 de 3de, 13 de 4de en 21 de 5de klasse. Aangaande de vakken, waarin zij het onderwijs volgden, geldt het volgende overzicht:

wiskunde of rekenen	12
natuurkunde	18
scheikunde	10
plant- en dierkunde	21
kosmographie	4
staathuishoudkunde	7
aardrijkskunde	33
geschiedenis	35
Nederlandsch	42
Fransch	43
Hoogduitsch	41
Engelsch	34

boekhouden	1
teekenen	20
schoonheidsleer	1
handwerken	8
gymnastiekleer	2
zielkunde	2

Eene vergelijking met gelijke opgave in het vorig verslag wijst op eenige toeneming voor wiskunde, natuur- en scheikunde, aardrijkskunde, geschiedenis en handwerken; daarentegen op vermindering voor het teekenen. Gymnastisch onderwijs verschaften alle scholen, behalve die te Dordrecht en Amsterdam. In de volgende tabel vindt men het getal leerlingen opgeteekend, die van de gymnastische oefeningen gebruik maakten, en, ter vergelijking, dat voor het volledig onderwijs, alsmede in de laatste kolom hoe het onderwijs was geregeld.

SCHOLEN.	Getal leerlingen		Aantal uren of halve uren wekelijks voor gymnastiek bestemd.
	voor gymnastiek.	voor volledig onderwijs.	
Arnhem	54	56	2 geheele uren per week.
's Gravenhage	38	54	2 geheele uren per week.
Rotterdam	83	134	2 of 1 geheel uur per week.
Dordrecht	—	—	—
Amsterdam	—	—	—
Haarlem	100	149	2 geheele uren per week.
Middelburg	46	45	4 halve uren per week.
Goes	18	22	2 geheele uren per week.
Utrecht	75	81	Kl. 1 en 2, 1 u. verplicht en 1 u. facultatief p. w.; kl. 3, 2 u. verplicht p. w.; kl. 4, 2 u. p. w. facultatief. Bovendien 5 × 20 ¹ p. w.
Leeuwarden	106	104	2 of 1 geheel uur per week.
Deventer	7	34	2 geheele uren per week.
Groningen	—	—	Geschorst wegens vacature.
Totaal	527	679	

Te Groningen was het onderwijs in gymnastiek tijdelijk geschorst wegens eene vacature. Men had namelijk besloten eene onderwijzeres in dat vak aan te stellen, maar was bij het einde van 1880 daarin nog niet geslaagd. Zeer veelvuldig was het gebruik, dat te Arnhem, Middelburg, Goes, Utrecht en Leeuwarden van dit onderwijs werd gemaakt, minder goed te 's Gravenhage; het liet veel te wenschen over te Haarlem, Rotterdam en vooral te Deventer.

c. Examen.

De uitslag der in 1880 aan de middelbare scholen voor meisjes gehouden examens vindt men vermeld in de volgende tabel.

S C H O L E N.	TOELATINGS-EXAMEN TOT DEN CURSUS 1880/81							OVERGANGS-EXAMEN TOT DEN CURSUS 1880/81.		
	tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.				Geëxa- mineerd.	Bevor- derl.	Afge- wezen.
	Geëxa- mineerd.	Toe- gelaten.	Afge- wezen.	Geëxa- mineerd.	Toege- laten tot die klasse.	Toege- laten tot eene lagere klasse.	Geheel afge- wezen.			
Arnhem	8	7	1	2	1	1	»	48	40	8
's Gravenhage	25	19	6	»	»	»	»	37	26	11
Rotterdam	29	27	2	2	2	»	»	108	98	10
Dordrecht	19	19	»	2	2	»	»	40	31	9
Amsterdam	29	23	6	»	»	»	»	51	45	6
Haarlem	31	31	»	3	2	1	»	125	112	13
Middelburg	12	7	5	4	2	2	»	40	31	9
Goes	4	2	2	1	»	1	»	20	12	8
Utrecht	24	17	7	39	18	15	6	33	23	10
Leeuwarden	40	33	7	4	4	»	»	75	67	8
Deventer	1	1	»	»	»	»	»	—	—	—
Groningen	45	42	3	»	»	»	»	82	74	8
Totaal	267	228	39	57	31	20	6	659	559	100

Aan de school te Deventer zijn ook nu geen overgangsexamens gehouden, en slechts één toelatingsexamen van één meisje, dat zich voor de laagste klasse had aangemeld. Te Rotterdam was dit jaar het getal candidaten voor de laagste klasse betrekkelijk gering, namelijk 12 minder dan in 1879. Hetzelfde geldt voor Amsterdam, waar er zich dit jaar slechts 29 aanmeldden, tegen 49 in het vorig jaar. Te Middelburg, waar met den aanvang van den cursus 1880/81 eene aldaar bestaande school voor meer uitgebreid lager onderwijs in de middelbare meisjesschool overging, is aangenomen, dat de leerlingen uit de 4de of hoogste klasse der voormalige school overgangsexamens tot de 5de klasse der nieuwe inrigting hebben gedaan; terwijl de verdere overgangsexamens zijn beschouwd als aan de middelbare school afgelegd.

Te Utrecht, waar twee lagere klassen aan de tot dusver driejarige school werden toegevoegd, zijn overgangsexamens uit den aard der zaak alleen in de reeds bestaande klassen afgenomen, terwijl de overige examens als toelatingsexamens zijn beschouwd.

Te Leeuwarden en te Groningen was het getal candidaten voor de laagste klasse bijzonder groot, en de uitslag, vooral voor laatstgenoemde, gunstig.

Vergelijkt men de totaalcijfers, dan is enige voortgang merkbaar, daar het getal afgewezenen voor de laagste klasse van 15,5 tot 14,6, voor alle klassen van 14,4 tot 13,9 daalde. Omtrent de overgangsexamens valt alleen op te merken, dat de uitslag iets ongunstiger was dan het vorig jaar, daar toen 14,6% niet konden bevorderd worden tot eene hoogere klasse, in 1880 15,2 ten honderd. De minder gunstige eindcijfers ontstonden vooral uit de ongunstige cijfers voor 's Gravenhage en Goes.

Eindexamens werden gehouden aan alle scholen, behalve Deventer en Groningen. Te 's Gravenhage was nog geen 3de klasse en de school te Middelburg kwam eerst met het begin van 1880/81 in werking. Het getal der leerlingen, die dit examen aflegden, bedroeg 6 te Arnhem, 13 te Rotterdam, 6 te Dordrecht, 15 te Amsterdam, 12 te Haarlem, 3 te Goes, 11 te Utrecht, 7 te Leeuwarden, die alle 73 het getuigschrift verkregen, behalve 2 te Rotterdam en 1 te Goes.

d. Onderwijzend personeel.

In den loop van 1880 hebben de volgende wijzigingen plaats gehad in het onderwijzend personeel.

's Gravenhage. Aan mej. A. FORETTI is op haar verzoek eervol ontslag verleend. In hare plaats is tot onderwijzeres is de Fransche taal en letterkunde aangesteld mejufvrouw E. Z. VEUVE, van Amsterdam, op eene jaarwedde van f 1500. Mejufvrouw H. C. C. KRAMERS is op haar verzoek ontheven van het onderwijs in de geschiedenis en dientengevolge haar jaarwedde als onderwijzeres in Nederlandsche taal en letterkunde teruggebracht van f 1800 op het oorspronkelijke bedrag van f 1500; tevens is besloten tot aanstelling van een afzonderlijke onderwijzeres in de geschiedenis op eene jaarwedde van f 1500. De benoeming van mejufvrouw A. S. C. TEN HOET heeft echter eerst in het begin van 1881 plaats gehad. De lessen van mejufvrouw KRAMERS, die door ongesteldheid verhinderd was ze alle te geven, zijn gedurende eenige maanden gedeeltelijk waargenomen door mejufvrouw M. J. G. VAN DE WATERING.

Rotterdam. De gemeenteraad heeft besloten tot verhoogen van de jaarwedden van negen onderwijzeressen aan deze school, van f 1500 tot f 1800, in te gaan op 1 Januarij 1881.

Dordrecht. Aan mejufvrouw J. L. LANGENVELDT is, op haar verzoek, eervol ontslag verleend; als onderwijzeres in geschiedenis en aardrijkskunde is in hare plaats benoemd mejufvrouw R. G. G. VAN HOLTHE, op eene jaarwedde van f 1200. De heer dr. J. C. BOERLAGHE, naar Leiden vertrokken, is als leeraar in natuurlijke historie vervangen door dr. W. J. VIGELIUS. Aan de directrice, mejufvrouw R. L. HÄRNG, is, uithoofte van den ongunstigen toestand harer gezondheid, een verlof verleend. Het bestuur der school is, gedurende hare afwezigheid, opgedragen aan mejufvrouw KUIPER, onderwijzeres in Engelsche taal en letterkunde. De lessen in Fransche taal en letterkunde zijn eerst eenigen tijd waargenomen door mejufvrouw MEIJNERS, en daarna door een tweetal leeraren van de hoogere burgerschool voor jongens.

Haarlem. Aan dr. ROMBOUTS is eervol ontslag verleend als leeraar in de plant- en dierkunde aan de meisjesschool, ten gevolge van eene andere regeling zijner werkzaamheden aan de beide hogere burgerscholen en het gymnasium. Het onderwijs in de verschillende onderdeelen der natuurwetenschappen is toen in zijn geheel opgedragen aan dr. P. G. BURKERS, wiens jaarwedde dientengevolge is verhoogd tot f 2000. De onderwijzeres in handwerken, mejufvrouw C. BAKKER, is op haar verzoek eervol ontslagen; in hare plaats is benoemd mejufvrouw S. VAN KLUIVEN, op eene jaarwedde van f 600.

Middelburg. Aan de school werd het volgende personeel verbonden:

mejufvrouw S. J. C. GERTH VAN WIJK, leerares in de Fransche taal en letterkunde, tevens directrice, jaarwedde f 2000; mejufvrouw L. E. FREEM, leerares in geschiedenis en in de Nederlandsche taal en letterkunde, jaarwedde f 1200; mevrouw G. DE LANGE, geb. WILLEUMIER, leerares in de Engelsche taal en letterkunde, voorloopig tevens belast met het onderwijs in het Fransch in de laagste klasse, jaarwedde f 1200;

mejufvrouw A. LEWIN, leerares in de Hoogduitsche taal en letterkunde en in het schoonschrijven, jaarwedde f 1200; mejufvrouw A. M. KAPTEIJN, leerares in de geschiedenis en aardrijkskunde, jaarwedde f 1200;

mejufvrouw L. CH. VAN DER KELLEN, leerares in het handteekenen en de handwerken, jaarwedde f 1000; mejufvrouw C. A. STERK, leerares in de gymnastiek, jaarwedde f 300;

B. J. H. HAITINK, leeraar in de wiskunde en de natuurkunde, jaarwedde f 1800;

H. L. GERTH VAN WIJK, leeraar in de plant- en dierkunde, jaarwedde f 500, en

dr. J. J. COUVÉE, leeraar in de scheikunde, jaarwedde f 200.

Goes. In de vacature, ontstaan door het vertrek van den leeraar in de wis- en natuurkundige wetenschappen, dr. D. J. JANSSEN, naar Utrecht, werd voorzien door de benoeming van den doctorandus P. C. F. FROWEIN.

Utrecht. In verband met de uitbreiding der school tot eene van vijfjarigen cursus werden aan haar verbonden: mejufvrouw J. J. VAN DE VELDE, als leerares in aardrijkskunde, geschiedenis, Nederlandsch en schoonschrijven, jaarwedde f 1500;

mejufvrouw D. J. H. WEIDNER, tijdelijk als leerares voor de handwerken, jaarwedde f 400.

Daar eerstgenoemde hare taak niet vóór 1 October kon aanvaarden, werden gedurende de maand September de voor haar bestemde lessen waargenomen door mejufvrouw J. BOEGLOS.

Het onderwijs in reken- en meetkunde, waarvan de leeraar J. E. FISCHER, die tot directeur van de gemeentelijke hogere burgerschool van driejarigen cursus was

benoemd, moest worden ontheven, werd, in afwachting dat eene leerares daarvoor zou kunnen worden gevonden, tijdelijk opgedragen aan den heer J. A. BIENTJES, leeraar aan de Rijk's hogere burgerschool. De jaarwedde werd voor deze vakken op f 1400 bepaald. Van het overige personeel der school werden de jaarwedden herzien en vastgesteld als volgt:

mejufvrouw S. J. C. BUDDINGH, leerares in Nederlandsch, tevens directrice, f 1800 benevens f 400 voor gemis van vrije woning;

mejufvrouw J. C. H. SCHMIDT, leerares in aardrijkskunde en in de Engelsche taal en letterkunde, f 1700 benevens f 200 als onder-directrice;

mejufvrouw D. M. VERKERK, leerares in de Hoogduitsche taal en letterkunde, f 1500;

mejufvrouw W. WIJTHOFF, leerares in de Fransche taal en letterkunde, f 1500;

mejufvrouw W. HOOGSLAG, leerares in de gymnastiek, f 800;

den heer F. J. L. KRÄMER, leeraar in geschiedenis, f 900; dr. J. W. MOLL, leeraar in de natuurlijke historie en de gezondheidsleer, f 800;

dr. E. H. WIJNKES, leeraar in de natuurkunde, f 700; dr. L. J. MORELL, leeraar in de kunstgeschiedenis, f 200, en

den heer H. J. P. HANAU, leeraar in het teekenen, f 900.

Leeuwarden. De school leed een gevoelig verlies door het overlijden van de onderwijzeres in Hoogduitsche taal en letterkunde, mejufvrouw E. J. LAMMERTS VAN BUEREN. Aan het einde van 1880 was in de vacature nog niet voorzien. De dames VIERVANT en L. VISSCHER, laatstgenoemde niet aan de school verbonden, hebben eenige lessen tijdelijk op zich genomen.

Deventer. Dr. R. A. KOLLEWIJN verving als leeraar in Nederlandsch den heer J. OCHTMAN, overleden.

Groningen. Zoo als hiervoor reeds is medegedeeld, is besloten het onderwijs in gymnastiek niet langer door een leeraar maar door eene onderwijzeres te doen geven, wier jaarwedde op f 800 is gesteld, met verplichting om daarvoor ook aan de openbare meisjesschool voor meer uitgebreid lager onderwijs les te geven. Bij het einde van 1880 was echter de vacature nog niet vervuld, en daar de leeraar in gymnastiek bij het begin van den cursus eervol uit zijne betrekking was ontslagen, stond dit onderwijs sedert geruimen tijd stil. Daar zich voor het onderwijs in staatswetenschappen, dat reeds meer dan een jaar had stilgestaan, op de daarvoor gestelde jaarwedde geen sollicitant had aangemeld, heeft men, wijl er toch van wijziging van het programma sprake was, besloten dit vak uit de lijst der leervakken te schrappen, even als voor een paar jaren, op dergelijken grond, voor boekhouden was geschied.

Door deze wijzigingen was het personeel der middelbare meisjesscholen op het einde van 1880 zamengesteld als in de volgende tabel is aangewezen.

SCHOLEN.	ONDERWIJZERESSEN.					LEERAREN.						Totaal der onderwijzeressen en leeraren.	Leeraren tevens aan de hogere burgerschool, de burgerschool of het gymnasium.
	Acte middelb. onderwijs.	Oude acte.	Acte hoofdonderwijzeres.	Zonder acte.	Totaal.	Doctor of candidant.	Acte middelb. onderwijs.	Art. 82, 90.	Oude acte of art. 83.	Zonder acte.	Totaal.		
Arnhem	6	»	1	»	7	4	1	»	»	3	8	15	7
'sGravenhage	8	»	»	1	9	1	»	»	»	»	1	10	1
Rotterdam	10	»	1	1	12	2	1	1	»	1	5	17	4
Dordrecht	5	»	»	1	6	2	3	»	»	»	5	11	5
Amsterdam	5	1	»	»	6	2	1	»	»	1	4	10	2
Haarlem	8	»	1	1	10	2	»	»	1	»	3	13	3
Middelburg	5	1	»	1	7	1	1	1	»	»	3	10	2
Goes	4	»	»	1	5	1	3	»	»	»	4	9	3
Utrecht	5	»	1	1	7	4	2	»	»	»	6	13	6
Leeuwarden	6	»	1	2	9	2	»	»	»	1	3	12	2
Deventer	3	»	»	»	3	2	3	»	2	»	7	10	7
Groningen	8	»	»	1	9	1	1	»	»	2	4	13	»
Totaal	73	2	5	10	90	24	16	2	3	8	53	143	42

Van de 73 onderwijzeressen met acte, volgens de wet van 1863 verkregen, hadden er eenige meer dan ééne acte; verscheidene, die in 't bezit waren der acte van hoofdonderwijzeres, gaven, krachtens deze, onderwijs in Nederlandsch, geschiedenis of aardrijkskunde, te Arnhem bovendien in rekenen. De twee onderwijzeressen, die onderwijs geven krachtens eene oude acte, vóór 1863 verkregen, zijn de directrices der scholen te Amsterdam en te Middelburg, eerstgenoemde in Engelsch, de andere in Fransch. Zij, die de bevoegdheid voor het door haar gegeven onderwijs uitsluitend aan eene acte van hoofdonderwijzeres ontleenen, zijn de directrices te Rotterdam en Leeuwarden, welke geschiedenis onderwijzen; die te Haarlem, welke met het onderwijs in Nederlandsche taal en letterkunde belast is, alsmede eene der leeraren te Arnhem, die als klasse-leerares fungeert, en eene leerares te Utrecht, tot klasse-onderwijzeres voor de onlangs aan de school toegevoegde laagste klasse benoemd.

De 10 onderwijzeressen zonder acte zijn die voor handwerken aan de scholen te 'sGravenhage, Rotterdam, Dordrecht, Haarlem, Goes, Utrecht, Leeuwarden en Groningen, die voor gymnastiek te Middelburg en die voor zang te Leeuwarden. De leeraren zonder acte zijn die in gezondheids-

leer, in aesthetica en in zang te Arnhem, in kunstgeschiedenis te Rotterdam en te Amsterdam (deze is dezelfde voor beide scholen), die in gezondheidsleer te Leeuwarden en die in zang en dansen te Groningen. Hoewel voor geen dezer vakken eene acte of een wetenschappelijke graad vereischt wordt, treft men nogtans enkele doctoren in geneeskunde of letteren onder hen aan.

In vergelijking met 1879 is het vrouwelijk personeel vermeerderd met 8. Dit verschil is toe te schrijven aan de opening der school te Middelburg met 7 onderwijzeressen en de uitbreiding aan die te Utrecht met 2, terwijl voor Leeuwarden ééne minder wordt opgegeven uithoofde der bovenvermelde vacature.

Het mannelyk personeel is toegenomen met 2. Tegenover 3 leeraren aan de nieuwe school te Middelburg en eene thans vermelde vacature aan die te Goes, staat vermindering met één te Haarlem en te Groningen om de hiervóór vermelde redenen. Het geheele onderwijzend personeel aan de meisjesscholen bedroeg 143, tegen 133 in het vorig jaar.

De volgende tabel vermeldt de jaarwedden, door de onderwijzeressen en leeraren aan deze scholen bij het einde van 1880 genoten.

S C H O L E N.	Jaarwedde der directrices.	Jaarwedden der onderwijzeressen.				Jaarwedden der leeraren.				Geheel getal der jaarwedden.	Gezamenlijk bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 1500.	boven f 1500 tot en met f 2000.	Totaal onderwijzeressen en directrices.	tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 1500.	boven f 1500 tot en met f 2500.	Totaal der leeraren.		
Arnhem	f 2 400	1	5	»	7	6	1	»	7	14	f 12 450
's Gravenhage	2 700 *	2	7	»	10	»	1	»	1	11	15 400
Rotterdam	3 000 *	1	10	»	12	4	»	1	5	17	22 700
Dordrecht	2 000 *	1	4	»	6	4	1	»	5	11	11 000
Amsterdam	3 750	»	1	4	6	2	»	2	4	10	18 150
Haarlem	2 400 *	2	7	»	10	2	»	1	3	13	16 500
Middelburg	2 000	2	4	»	7	2	»	1	3	10	10 600
Goes	1 625	1	3	»	5	3	»	1	4	9	8 125
Utrecht	2 800 *	2	3	1	7	5	1	»	6	13	15 700
Leeuwarden	3 000	2	6	1	10	2	»	1	3	13	16 400
Deventer	2 000 *	1	1	»	3	6	»	1	7	10	8 800
Groningen	2 800	2	7	»	10	2	»	2	4	14	19 200
Totalen	12	17	58	6	93	38	4	10	52	145	f 175 025

Het teeken (*) achter de jaarwedden der directrices be-
duidt voor die te Rotterdam, Dordrecht, Haarlem en De-
venter, dat zij vrije woning hebben, voor die te 's Gra-
venhage en Utrecht, dat zij eene vergoeding genieten voor
het gemis daarvan.

Bij vergelijking van deze tabel met de voorgaande be-
merkt men een verschil van 3 onderwijzeressen, tengevolge
van vacatures te 's Gravenhage (geschiedenis), Leeuwarden
(Hoogduitsch) en Groningen (gymnastiek), en van één
leeraar, namelijk te Arnhem, die voor zijne werkzaamheden
aan de meisjesschool geen afzonderlijke jaarwedde heeft.

Het totaalcijfer is weder aanzienlijk vermeerderd, namelijk
met f 18 100. Hiervan komt echter f 10 600 voor rekening
van de nieuwe school te Middelburg, f 6100 voor de
uitbreiding van die te Utrecht en f 1200 voor uitbreiding
van het personeel te 's Gravenhage. Tegenover eene kleine
vermeerdering voor Deventer staat eene geringe vermin-
dering te Haarlem.

e. Leerplan en toestand van het onderwijs.

's Gravenhage. In het vorig verslag is gewezen op den
ongunstigen uitslag der toelatingsexamens, als gevolg
van het volslagen gemis van aansluiting aan eenige lagere
school in de gemeente. De school toch voor meer uitgebreid
lager onderwijs, tot welker oprichting was besloten tegelijk
met die van de middelbare school, was nog niet tot stand
gekomen en zelfs was nog niets tot voorbereiding daarvan
gedaan.

Daar de in 1880 gehouden toelatingsexamens op nieuw
den geringen graad van ontwikkeling en van kennis bij de
meerderheid der candidaten aan het licht bragten, zoodat
andermaal het peil van het onderwijs in de 1ste klasse
moest worden verlaagd, in weerwil van de lage eischen bij
de opening gesteld (zie het vorig verslag), heeft de com-
missie van toezigt zich tot het gemeentebestuur gewend
met het voorstel om de twee hoogste klassen der nog op te
rigten school voor meer uitgebreid lager onderwijs toe te
voegen aan de middelbare school en deze dus te maken
tot eene school van vijfjarigen cursus, met die beperking
evenwel, dat het onderwijs in deze twee klassen zooveel

mogelijk door klasse-onderwijzeressen zou worden gegeven.
Het eigenlijk „middelbaar onderwijs“, zoo meende de
commissie, „in zijn vollen omvang“, zou eerst in de 3de
klasse aanvangen. De inspecteur heeft zich met dit voor-
stel verenigd, in dien zin echter, dat de twee toe te
voegen klassen uitdrukkelijk een onderdeel van de middel-
bare school zouden uitmaken, niet het karakter van voor-
bereidende klassen zouden hebben, en dus niet tot het
lager maar tot het middelbaar onderwijs zouden behooren.
Tegen het aanstellen van eene of meer klasse-onderwijze-
ressen voor die klassen was bij hem geene bedenking,
mits het door deze te geven onderwijs zich bepaalde tot
datgene, waartoe zij krachtens den rang van hoofdonder-
wijzeressen, de bevoegdheid zullen hebben, namelijk
Nederlandsch, geschiedenis, aardrijkskunde en schrijven.
Het onderwijs in vreemde talen en in wiskunde zou moeten
gegeven worden door onderwijzeressen met acte voor mid-
delbaar onderwijs in die vakken. In December 1880 heeft
de Raad zich met dit voorstel verenigd, zoodat er voor-
uitzicht was dat de nieuwe regeling, althans gedeeltelijk,
met den cursus 1881/82 zou in werking treden.

Daar ten gevolge van deze maatregelen de school nog
niet in een normalen toestand verkeerde, schijnt het ver-
kiezelijk de mededeeling van het programma, waarop in
het voorgaand verslag uitzicht was gegeven, uit te stellen
totdat zij in den nieuwen vorm zal zijn in werking gekomen.

Amsterdam. Omtrent de uitbreiding der school door toe-
voeging van twee lagere klassen is hier eene beslissing ge-
nomen, en wel in tegenovergestelden zin als te 's Graven-
hage en te Utrecht. De inspecteur had vóór zoodanige
uitbreiding geadviseerd, de commissie van toezigt adviseerde
er tegen; burgemeester en wethouders verenigden zich
met het gevoelen van laatstgenoemde en stelden aan den
Raad voor, de school te laten zooals zij was. Deze besloot
in dien zin, maar drukte de wenschelijkheid uit, dat de
handwerken voor meisjes onder de leervakken zouden wor-
den opgenomen.

Middelburg. Nadat gedurende de eerste maanden het
onderwijs was gegeven volgens eene voorloopige regeling,

werd in December 1880 het volgende programma voor het overige gedeelte van den cursus 1880/81 vastgesteld. Ook bij de uitvoering van dat programma moest nog reke-

ning worden gehouden met den overgangstoestand, waarin deze school aanvankelijk verkeert.

VAKKEN.	KLASSEN.					Totaal getal lesuren.
	I.	II.	III.	IV.	V.	
Nederlandsche taal en letterkunde	4	4	3	3	3	17
Fransche taal en letterkunde	4	4	4	4	3	19
Hoogduitsche taal en letterkunde	4	4	4	4	3	19
Engelsche taal en letterkunde	»	4	4	4	3	15
Aardrijkskunde	2	2	2	2	2	10
Geschiedenis	3	3	3	3	3	15
Wiskunde	4	3	3	3	2	15
Natuurkunde	»	»	2	3	1	6
Scheikunde	»	»	»	»	2	2
Natuurlijke geschiedenis	2	2	1	»	2	7
Schrijven	1	»	»	»	»	1
Teekenen en aesthetiek	2	2	2	2	3	11
Handwerken	2	2	2	2	2	10
Boekhouden	»	»	»	»	1	1
Gymnastiek	2	2	2	2	2	10
Totaal	30	32	32	32	32	—

Goes. Het feit dat telken jare reeds in de laagste klassen enkele vakken van het volledig onderwijs door sommige leerlingen niet werden gevolgd, gaf aanleiding tot eene wijziging in de verordening, waarbij aan dit misbruik voor de genoemde klassen een einde werd gemaakt.

Utrecht. In verband met de uitbreiding der school tot eene van 5jarigen cursus werd voor haar het navolgende leerplan vastgesteld.

	I.	II.	III.	IV.	V.	Totaal.
Nederlandsch	4	3	3	3	3	16
Fransch	4	3	3	3	3	16
Hoogduitsch	4	3	3	4	3	17
Engelsch	—	5	4	3	4	16
Aardrijkskunde	3	3	2	2	1	11
Geschiedenis	2	2	3	3	3	13
Reken- en meetkunde	4	3	3	3	2	15
Kennis der natuur	2	2	3	3	4	14
Schrijven	1	—	—	—	—	1
Teekenen	2	2	2	2	2	10
Handwerken	2	2	2	2	1	9
Kunstgeschiedenis	—	—	—	—	2	2
Gymnastiek (1).	2 (a)	2 (a)	2	2 (b)	—	8
	30	30	30	30	28	148

(1) daarenboven voor klasse I en II tusschen de lesuren in. (a) waarvan 1 uur facultatief. (b) facultatief.

Deventer. Plannen tot reorganisatie der school en uitbreiding van haren cursus tot 5 jaren, die de instemming hadden van het onderwijzend personeel en van het schooltoezigt, en waarvoor, van de zijde der Regering, subsidie-verhoogen was toegezegd, werden bij de behandeling in den gemeenteraad verworpen.

Groningen. Het programma der school heeft bij de commissie van toezigt het onderwerp uitgemaakt van langdurige beradslagingen, naar aanleiding van de vraag, of geen aanmerkelijke vereenvoudiging daarvan wenschelijk moest worden geacht. Een nauwgezet onderzoek, door eene sub-commissie in de school zelve ingesteld, gaf omtrent haren toestand een zeer gunstigen indruk, zoodat de commissie geen belangrijke wijzigingen in het programma meende te moeten aanbevelen. Naar hare meening was eenige vereenvoudiging in het onderwijs in natuur-wetenschappen, in de staathuishoudkunde en de staatsinrigting van Nederland, voor welke laatste vakken toch geen leeraar te vinden was, gepaard met eene vermindering van het geheel getal lesuren, wenschelijk. Daarentegen achtte zij eene uitbreiding en betere regeling van het onderwijs in gymnastiek, dat tot dusver alleen in de twee laagste klassen werd gegeven, zeer noodig, en uitte zij tevens den wensch, dat dit onderwijs aan eene onderwijzeres zou worden opgedragen.

Het beweren van sommigen, dat het onderwijs aan de school te hoog werd opgevoerd, en dat ook de eischen van toelating en, in verband daarmede, het peil van het onderwijs in de laagste klasse, te hoog waren, bleek eveneens der commissie ongegrond te zijn.

Nadat burgemeester en wethouders een voorstel in dien geest hadden gedaan, werd in de raadsvergadering van 26 Juni besloten de staathuishoudkunde en de staatsinrigting van de lijst der vakken te schrappen en het wekelijksch getal schooluren van 32 op 30 te brengen. Nog werd bepaald, dat de commissie nimmer toezigt en invloed op de toelatings- en overgangsexamens zou uitoefenen, en dat naar verbetering in het gymnastisch onderwijs zou worden gestreefd door aanstelling van eene onderwijzeres.

Nog mag bijzonder de aandacht gevestigd worden op de verbetering, welke door de aanstelling van eene bekwaame onderwijzeres in het onderwijs in handteekenen is aangebragt. Hoewel de nieuwe regeling nog geen twee jaren in werking was, waren de resultaten toch zeer merkbaar, zoodat door de vorderingen der leerlingen, als door hare belangstelling in dit gedeelte van het onderwijs.

f. Toestand der lokalen en hulpmiddelen voor het onderwijs.

Arnhem. In de groote vacantie werden de privaten der school op de toepassing van het tonnenstelsel ingerigt. Over de werking van dezen maatregel werd aanvankelijk geklaagd.

's Gravenhage. De geheel onvoldoende toestand der lokalen bleek vooral, toen bij het begin van den cursus 1880/81 eene 3de klasse werd geopend en tevens de 1ste en 2de klassen in parallel-afdeelingen moesten worden gesplitst. In den tuin werd eene loods opgeslagen tot plaatsing van een paar klassen. Bij het einde van het jaar was er echter eenig vooruitzicht, dat een nieuw gebouw zou worden ter beschikking gesteld.

Middelburg. Voor deze school werden in gebruik genomen de lokalen, waarin tot dusver de school voor uitgebreid lager onderwijs was gevestigd geweest. Vooraf waren daaraan eenige verbeteringen aangebragt, terwijl nog eenige vertrekken aan de bestaande localiteit werden toegevoegd.

Goes. Terwijl tot hertoe de leeraar in de natuurwetenschappen zich bij zijn onderwijs moest bedienen van de hulpmiddelen der hogere burgerschool voor jongens, is men begonnen, ten behoeve der middelbare meisjesschool, eene eigen verzameling van instrumenten enz., op bescheiden schaal bijeen te brengen.

Utrecht. In verband met de uitbreiding der school tot eene van vijfjarigen cursus werd besloten tot het stichten van een geheel nieuw schoolgebouw met woning voor de

directrice, op een gedeelte van het terrein der voormalige Willemskazerne.

Leeuwarden. In de inrigting van het gebouw kwam eenige verandering. Daar dit jaar twee klassen moesten gesplitst worden, was er gebrek aan ruimte; een der kleedkamers werd tot leerkamer veranderd; nogtans liet dit lokaal, zoodat als andere in het schoolgebouw, wat doelmatigheid aangaat, veel te wenschen over. Een ongerief is vooral, dat wegens het groote verschil in ruimte der lokalen, de te talrijk bezette klassen in ongelijke parallel-afdeelingen moeten worden gesplitst.

Deventer. De plaatsing der leslokalen boven de zaal voor gymnastiek-onderwijs (dit laatste ook ten behoeve van andere inrigtingen dan de middelbare meisjesschool) geeft steeds reden tot klagen.

g. Inrigtingen, ongeveer met de openbare middelbare scholen voor meisjes gelijk staande.

Even als in vorige jaren waren er twee inrigtingen van dien aard.

De school van mejufvrouw ROODHULZEN te Amsterdam telde in December 1880 62 leerlingen. Het onderwijs werd er gegeven door 5 onderwijzeressen en 7 leeraren, waarvan 5 tevens aan een der openbare hogere burgerscholen voor jongens werkzaam zijn.

De school van mejufvrouw DIRKMAAT, te Utrecht, telde in December 1880 31 leerlingen, van welke 13 in eene »voorbereidende» klasse, 10 in de eerste, en 8 in de tweede klasse waren geplaatst. De derde, hoogste, klasse der inrigting bleef dit jaar, door een zamenloop van omstandigheden, onbezet. Alle leerlingen volgden het volledig onderwijs. Aan het gymnastiek-onderwijs, waarvoor wekelijks 2 geheele uren werden bestemd, namen 9 leerlingen deel. Een viertal leeraressen en 9 leeraren waren, naast de directrice, met het onderwijs belast. Van de leeraren waren 4 tevens werkzaam aan openbare scholen voor middelbaar onderwijs.

§ 5. LANDBOUWSCHOLEN.

Het aantal leerlingen der Rijkslandbouwschool te Wageningen bedroeg in December 1880:

a. aan de afdeeling hogere burgerschool met driejarigen cursus:

voor volledig onderwijs	41 mannelijke en
	10 vrouwelijke leerlingen;
voor enkele lessen	2 mannelijke leerlingen;
te zamen derhalve	53 leerlingen;

b. aan de afdeeling A voor landbouwonderwijs 49 leerlingen, allen voor volledig onderwijs;

c. aan de afdeeling B voor landbouwonderwijs 18 leerlingen, insgelijks voor alle lessen;

aan alle drie de afdeelingen te zamen 118 leerlingen voor volledig onderwijs, benevens 2 voor enkele lessen.

Vergeleken met het vorige jaar, was er alzoo eene vermeerdering van eerstgenoemde categorie met 11; laatstgenoemde daarentegen had 7 leerlingen minder en kwam terug tot het cijfer van 1878. Er is geen twijfel, of deze veranderde verhouding tusschen beide categoriën is te beschouwen als eene verbetering. Evenmin is het echter aan twijfel-onderhevig, of de landbouwschool wordt nog geenszins zoo talrijk bezocht, als voor een land als het onze gewenscht zou zijn. De tijdelijk minder gunstige toestand, waarin de landbouw ten onzent verkeert, verklaart dat niet geheel. Ouders en voogden schijnen nog veel te weinig doordrongen van het besef, dat het tegen het belang is van de leerlingen, toe te geven aan hun zucht, om hoe eer hoe liever de schoolbanken te verlaten voor het vrijer leven der landbouw-praktijk.

Onder de 53 leerlingen der afdeeling hogere burgerschool was ook dit jaar een niet onaanzienlijk getal (12),

dat daar plaats nam met de uitgesproken bedoeling, later tot de landbouw-afdeeling B overtegaan.

De leerlingen der beide landbouw-afdeelingen waren aldus over de verschillende klassen verdeeld:

Afdeeling A:

1ste klasse	16,
2de klasse	18,
3de klasse	15,

Afdeeling B:

1ste klasse	11,
2de klasse	7.

Splitsing van klassen is dit jaar niet noodig geweest. Aan het onderwijs in gymnastiek, werd door 49 leerlingen van de landbouw-afdeelingen deelgenomen; zij waren daarbij in 3 afdeelingen verdeeld. Elke daarvan ontving per week 2 geheele uren onderwijs, waarvan doorgaans $\frac{1}{2}$ uur voor exerceer-oefeningen werd bestemd. De leeftijd, dien de leerlingen der genoemde afdeelingen bij het begin van den cursus hadden bereikt, en die vrij wel overeenkwam met hetgeen in het voorafgaande jaar werd opgemerkt, blijkt uit de volgende tabel.

KLASSEN.	GETAL DER LEERLINGEN.																	
	beneden 12 jaren.		12—13 jaren.		13—14 jaren.		14—15 jaren.		15—16 jaren.		16—17 jaren.		17—18 jaren.		boven 18 jaren		Totaal.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Voorbereidende klasse:																		
A ¹ »	—	—	—	—	1	—	6	—	4	—	3	—	—	—	2	—	16	—
A ² »	—	—	—	—	—	—	3	—	5	—	4	—	—	—	6	—	18	—
A ³ »	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	6	—	6	—	15	—
B ¹ »	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	8	—	11	—
B ² »	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	6	—	7	—
Totaal . . .	—	—	—	—	1	—	9	—	10	—	9	—	10	—	28	—	67	—
Leerlingen voor enkele lessen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0	—
Algemeen totaal . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	67	—

Aan de toelatingsexamens tot de laagste klasse bij den aanvang van den cursus werd deelgenomen door 15 leerlingen, van welke 14 werden toegelaten en 1 afgewezen.

Voor de hoogere klassen werden 2 leerlingen geëxamineerd (één voor A² en één voor B¹); geen van beiden werd tot de verlangde klasse toegelaten; de een werd in A¹, de ander in A² geplaatst.

Zonder examen, als komende van andere middelbare scholen, werden 10 leerlingen toegelaten; 7 van deze kwamen uit de afdeeling hogere burgerschool.

De overgangsexamens hadden den uitslag, die uit de volgende tabel kan worden gezien.

KLASSEN.	GETAL DER LEERLINGEN VOOR HET VOLLEDIG ONDERWIJS,													
	aanwezig bij het einde van den cursus.	die hebben deelgenomen aan het examen.	die zijn bevorderd						die zijn afgewezen					
			onvoorwaardelijk.		bij nader examen.		Totaal.		onvoorwaardelijk.		bij nader examen.		Totaal.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Vorbereidende klasse.														
A ¹	14	—	14	—	12 ¹⁾	—	1	—	13	—	1	—	—	1
A ²	21	—	20	—	16	—	—	—	16	—	4	—	—	4
B ¹	6	—	6	—	5	—	—	—	5	—	1	—	—	1
Totaal . . .	41	—	40	—	33	—	1	—	34	—	6	—	—	6

¹⁾ Waarvan één bij den cursus 1880/1881 niet is opgekomen.

De verhouding der bevorderingen tot de afgelegde examens (85 %) was gunstiger dan in het vorige jaar (75 %).

Indexamen werd afgelegd:

uit de afdeling A door 15 leerlingen; aan 10 hunner werd het getuigschrift toegekend. Voor zoover bekend, leggen allen zich op den praktischen landbouw toe.

Uit de afdeling B door 4 leerlingen. Eén hunner slaagde niet, en zette daarop zijne studien voort aan de landbouwschool te Grignon. Van hen, die het diploma van landbouwkundige verkregen, legt één zich toe op suikerfabrikage, een ander op steenbakkerij; de derde heeft zich, daartoe in staat gesteld door de toekenning eener Rijks-toelage, naar Duitschland begeven, om zich daar te bekwamen tot adistent bij het proefstation der school.

De bewijzen van bekwaamheid, door de toegelaten candidaten aan den dag gelegd, mogten bevredigend, bij één hunner zelfs hoogst bevredigend worden genoemd.

In het personeel der school en zijne jaarwedden ontstonden de volgende veranderingen.

De leeraar in scheikunde, delfstof- en aardkunde, dr. J. J. VAN RENESSE, ontving eervol ontslag, ter zake van zijne benoeming tot leeraar aan de hoogere burgerschool te Soerabaya. In zijne plaats werd benoemd de heer G. REINDERS, tot dusver leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool en vroeger ook aan de, sedert opgeheven, landbouwschool te Warfium, aan wien, in verband met zijne bevoegdheid, ook tot het geven van onderwijs in de landbouwkunde, eene jaarwedde van f 2500 werd toegekend.

Tot adistent voor scheikunde werd benoemd de heer D. INGERMAN, technoloog; hij werd, behalve met een deel der leiding van de praktische werkzaamheden in het chemisch laboratorium, met een tweetal lesuren in scheikunde belast. Jaarwedde f 1000.

Voor de kennis van de ziekten en de geneesleer der huisdieren werd, op f 1000 jaarwedde, als leeraar aan de school verbonden de heer H. C. REIMERS, tot dusver districtsvcearts te Lochem. Hij aanvaardde zijne taak in het begin van Maart 1880.

Tot bedrijfsloer op »Duivendael" werd aangesteld P. KONING; tot tuinman-arbeider W. SURING.

De navolgende jaarwedden hebben in den loop van 1880 verhooging ondergaan:

die van den leeraar L. BROEKEMA . . .	tot f 2200;
» » » » S. LAKO	» 2200;
» » » » dr. M. W. BEIJERINCK »	2200;
» » » » H. BOS	» 2000;
» » » » C. HONIGH	» 2200;

bij de laatstgenoemde verhooging kwamen mede in aanmerking de diensten, die deze leeraar als bibliothecaris der school bewijst.

Het onderwijs en de resultaten daarvan, gaven alle reden tot tevredenheid.

De hulpmiddelen, waarover de school beschikt, en daaronder in de eerste plaats hare verzameling van landbouw-werktuigen, werden ook dit jaar uitgebreid, zooveel de beschikbare middelen toelieten. Bovendien werden van verschillende belangstellenden geschenken ontvangen.

Hoewel met den bouw der hoeve enz. op »Duivendael", waaromtrent de plannen zijn medegedeeld in het vorig verslag, eerst in het vóórjaar werd aangevangen en, door allerlei omstandigheden, het werk niet dan langzaam vorderde, kon toch van het verkregen terrein reeds een nuttig gebruik worden gemaakt.

Bij het demonstratief landbouwonderwijs werd in hoofdzaak het plan gevolgd, dat in het vorig verslag is medegedeeld.

In een volgend jaarverslag, dat het gereedkomen der gebouwen op »Duivendael" zal kunnen vermelden, zal van een en ander een meer volledig overzicht kunnen worden gegeven.

Het aantal excursies, met de leerlingen gedaan, bedroeg 60. Daaronder verdienen opzettelijk vermelding: een Lezoek der landbouwtentoonstelling te Leiden, van de Palmpaarden-

markt te Utrecht, van de fabriek van landbouwwerktuigen te Tiel, van de beetwortelsuikerfabriek te Oosterbeek, enz. De werktuigen der school werden herhaaldelijk in werking gebragt, en nieuwe werktuigen werden beproefd.

Op het proefveld werden de navolgende gewassen verbouwd:

Tarwe.	30	variëteiten;
Spelt	2	»
Rogge.	13	»
Gerst	26	»
Haver.	22	»
Gierst.	6	»
Maïs	4	»
Boekweit.	4	»
Paardeboonen	7	»
Duivenboonen	5	»
Groote boonen	6	»
Erwten	20	»
Wikken	4	»
Linzen.	3	»
Diverse soorten boonen	15	»
Sojaboontjes.	3	»
Vlas	7	»
Henaep	2	»
Oliezaden, waaronder mosterd, hut- tentut, zomer- en winter-koolzaad .	20	soorten;
Div. handelsgewassen, onder anderen maankop, weverskaarde, koriander, dille, venkel, kummel, kanariezaad, meekrap	15	»
Aardappels	160	variëteiten;
Mangelwortels.	4	»
Suikerbiet	2	»
Knolrapen	15	»
Turnips	3	»
Wortelen.	7	»
Pastinaken	2	»
Aardperen	2	»
Grassen	32	»
Klavers	28	»
Bladkool	10	»
Sluitkool	6	»
Kroten.	2	»
Uijen	5	»
Tabak.	7	»
Lupinen en brem.	4	»
Hop.	3	»

Het aanzienlijk aantal aardappel-variëteiten, waarover werd beschikt, was afkomstig van de schenkingen uit de inzendingen op de internationale tentoonstelling van tuinbouw te Amsterdam, die de school indertijd te danken had aan de persoonlijke bemoeijingen van wijlen Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden.

Vermelding verdient nog eene andere proef, insgelijks

met aardappelen genomen. Door welwillende tusschenkomst van Z. Exc. den Minister van Kolonien werd eene hoeveelheid aardappelen, afkomstig van het Tengerbergte, residentie Passaroan, afdeeling Malang, Java, op Duivendal uitgeplant. Van deze wordt leweerd, dat zij niet aan de zoogenaamde »ziekte" der aardappelen zouden lijden. Omtrent den uitslag der proef zal nader worden berigt.

Aan het met de school verbonden proefstation werden ook dit jaar in het belang van den praktischen landbouw tal van onderzoekingen verrigt.

Zij kunnen aldus worden gespecificeerd:

Onderzoekingen van zaden	207.
Idem van meststoffen	231.
Grondanalysen	95.
Onderzoekingen van voederstoffen	130.
Idem op het gebied van zuivelbereiding	11.
Idem van landbouwproducten van verschillende aard (meest suikerbieten)	24.
Idem van andere stoffen	1.

Aan de contrôle van het proefstation waren in 1880 onderworpen 15 firma's van mesthandelaars en 13 firma's van zaadhandelaars.

De inkomsten bedroegen dit jaar f 3606.

De wetenschappelijke proefnemingen strekten zich over de volgende onderwerpen uit:

- a. bemestingsproeven op heidezand (voortgezet);
- b. id. op gemengden grond (voortgezet met gerst en klaver);
- c. id. met vlas;
- d. proeven aangaande de bepaling van glycerine in de vetten (door den assistent dr. WOLLNY);
- e. id. over de werking van het leb-ferment;
- f. id. over kali-bemesting;
- g. id. over den invloed van zuurstof op de alcoholische gisting;
- h. id. over de betrekkelijke waarde van de bestanddeelen der voederstoffen;
- i. id. over bepaling der water-capaciteit van grond;
- k. id. over »vlasbrand" en »mozaiek-ziekte" (voortgezet).

De tuinbouwschool der Koninklijke Nederlandsche tuinbouwmaatschappij «Linnaeus» te Watergraafsmeer telde in December 1880 een 17tal leerlingen. Allen volgden het volledig onderwijs der school. Zes hunner waren van 13 tot 16, 6 van 16 tot 18, 5 boven 18 jaren oud.

Het eind-examen werd door 5 leerlingen afgelegd. Allen ontvingen het gebruikelijke getuigschrift. Een van hen werd opzichter der plantsoenen te 's Gravenhage, de overige vier erlangden plaatsing op kweekerijen in het binnen- of het buitenland.

Het personeel der school, uit een 6tal leeraren en evenzovele leiders der praktische werkzaamheden bestaande, onderging enkele veranderingen. In plaats van den heer J. P. JANSE werd tot leeraar in scheikunde benoemd de heer F. C. DELFOS, leeraar aan de kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam. De leeraar in boekhouden J. STILLING werd vervangen door den heer P. MOLIJN. De leeraar H. KROONDER nam van den heer JANSE het leervak meetkunde over. Aan de leiders der praktische werkzaamheden werd toegevoegd P. VAN DER KRAATS, voor boomkweekerij.

Ofschoon ook in 1880 met de beschikbare middelen het mogelijke is gedaan, liet het onderwijs te wenschen overig. De pogingen om te geraken tot eene reorganisatie der school werden in verschillende rigtingen voortgezet, maar mochten nog niet leiden tot het gewenschte resultaat.

Door het bestuur der Nederlandsche maatschappij van

tuinbouw en plantkunde werd in een uitvoerig adres aangedrongen op de vestiging van een Rijkstuinbouwschool. Adressen in gelijken zin werden ingediend door de Pomologische vereeniging te Boskoop en door de algemeene vereeniging voor bloembollenkultuur, gevestigd te Haarlem.

Naar aanleiding van deze adressen werd aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs, tevens belast met het toezigt op de landbouwscholen, door den Minister opgedragen, zich van het verlangen der adressanten nader in bijzonderheden op de hoogte te stellen. De daartoe gevoerde besprekingen leidden echter tot het resultaat, dat de uitgesproken wenschen al te zeer uiteenliepen om een voldoende grondslag te leveren, waarop aan die wenschen zou kunnen worden voldaan; terwijl ook de bezwaren, aan de vestiging eener Rijkstuinbouwschool verbonden, met name wat de praktische vorming der leerlingen aangaat, te groot bleken om tot het nemen van maatregelen in die rigting te kunnen doen besluiten.

De Minister verklaarde zich echter bereid tot krachtige medewerking voor het geval dat, onder de noodige waarborgen, het initiatief tot de oprigting eener tuinbouwschool mocht worden genomen door gemeenten, vereenigingen of bijzondere personen.

De Rijksalumnus J. D. KOBUS, blijkens het vorig verslag voor eene betrekking aan een proefstation bestemd, zette zijne studiën geregeld en met vrucht voort.

Met gelijk doel werd eene Rijkstoelage toegekend aan den heer J. H. HORSTREDE, van Enschede, die bij het in den loop des jaars gehouden eind-examen der Rijkslandbouwschool het diploma van landbouwkundige had verworven.

De alumnus J. F. A. MELLINK, die, gelijk in het vorige verslag is medegedeeld, in het najaar van 1879 naar Leiden was teruggekeerd om aldaar eerst zijne akademische studiën te voltooien, werd er op 2 October 1880 tot doctor in de plant- en dierkunde bevorderd, na de verdediging van een academisch proefschrift «over de ontwikkeling van den kiemzak bij Angiospermen». Bij den aanvang van het winter-semester keerde hij daarop, ter voortzetting zijner opleiding in de tuinbouwkunde, naar het Pomologisch Instituut te Proskau, in Pruisisch Silezië, terug.

De Staten der provincie Noordbrabant hebben in de zomersitting van 1880 besloten, niet verder voort te gaan om van wege de provincie gelden beschikbaar te stellen voor toelagen aan onderwijzers, die in het bezit zijn van een acte van bekwaamheid tot het geven van landbouw-onderwijs. Eene poging, door Gedeputeerde Staten aangewend, om die gelden nog voor 1881 beschikbaar gesteld te zien, mislukte. De bedoelde provinciale toelagen zijn alzoo in 1880 voor het laatst verleend, en in verband daarmee is ook het jaarlijksch Rijkssubsidie van f 600 te dezer zake bij het einde van laatstgenoemd jaar ingetrokken.

De maatschappij van landbouw, tuinbouw en veeteelt in het arrondissement Breda en omstreken, de Geldersche en Hollandsche maatschappijen van landbouw, het genootschap ter bevordering van den landbouw in Drenthe, de maatschappij van landbouw in Limburg en de vereeniging ter bevordering van tuin- en landbouw te Maastricht wendden ook in 1880 het middel van tentoonstellingen en het houden van voordrachten aan om de kennis van land- en tuinbouw, veeteelt, hout- en ooftboomteelt meer algemeen te maken.

Het hoofdbestuur der Hollandsche maatschappij van landbouw keude hare gouden medaille of een diploma en f 50 toe aan vijf onderwijzers, die bij het door hen afgelegd examen de aantekening hadden verkregen, die bevoegd maakt tot het geven van lager onderwijs in de landbouwkunde. Door de algemeene vergadering der maatschappij van September 1880 werd aan eene commissie opgedragen om een onderzoek in te stellen naar hetgeen noodig is tot aanvulling van het landbouw-onderwijs in Nederland.

In § 12 hierachter zijn de uitgaven vermeld, welke

door het Rijk in 1880 ten behoeve van deze verschillende inrigtingen zijn gedaan.

§ 6. POLYTECHNISCHE SCHOOL.

Aan den heer J. A. TER WOLDE, eerste teekenaar aan 's Rijks werf te Amsterdam, werd, bij Koninklijk besluit van 4 Julij 1880, op nieuw voor den volgende cursus het onderwijs in het scheepsteekemen opgedragen.

De heer G. REUYKAMP, die aan de school sedert hare oprichting als leeraar in het modelmaken verbonden was, nadat hij reeds sedert 1843 in gelijke betrekking en als leeraar in de kennis van bouwstoffen aan de voormalige Delftsche Akademie was werkzaam geweest, zag zich genoodzaakt wegens den ongunstigen staat zijner gezondheid zijne betrekking neder te leggen. Hij werd op zijn verzoek eervol ontslagen bij Koninklijk besluit van 2 October 1880. De herinnering aan de diensten, door den heer REUYKAMP aan de Delftsche ingenieursschool bewezen, blijft bewaard in de verzameling modellen van sluizen, bruggen en andere waterbouwkundige werken, van molens en werktuigen, welke grotendeels door zijne zorg en zijnen arbeid zijn verkregen. In de vacature door dat ontslag ontstaan is tot nu toe niet voorzien.

De assistent voor de burgerlijke bouwkunde J. F. KLINKHAMER, werd op zijn verzoek eervol ontslagen bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 25 November 1880. In zijne plaats werd bij beschikking van 24 December 1880 aangesteld de heer D. E. C. KNUTTET, civil- en bouwkundig ingenieur te Delft.

De concierge C. P. Wijs, bij beschikking van 24 Augustus 1880 op zijn verzoek eervol ontslagen, werd bij beschikking van 13 September 1880, vervangen door J. Lovis, adjudant-onderofficier bij het regiment grenadiers en jagers te 's Gravenhage, die op den 1sten October 1880 in dienst trad.

De raad van bestuur hield in het belang der school zeven vergaderingen. De hoogleeraar A. C. OUDEMANS vervulde ook gedurende dezen cursus de betrekking van secretaris.

De volgende staat vermeldt het aantal leerlingen voor het volledig onderwijs, ingedeeld volgens de studiejaar en de afdelingen van ingenieursstudie, tot welke zij behooren, alsmede de toehoorders voor enkele lessen, gerangschikt in hoofdgroepen van de door hen beoefende vakken.

Totaal der ingeschrevenen 362, waarvan 224 voor volledig onderwijs en 138 zoogenaamde toehoorders voor enkele lessen.

A. Ingeschrevenen voor den geregelde cursus.

Cursus B¹.

Civil en bouwkw. ing.,	voor de eerste maal	17
» » » » » »	tweede »	1
Civil, bouwkundig en werktuigk. ingenieur	voor de eerste maal	4
Civil, bouwkw. en scheepsbouwkw. ingenieur,	voor de eerste maal	1
Scheepsbouwkw. ingen.,	» » » » » »	2
Scheepsbouwkw. en werktuigk. ingenieur,	voor de eerste maal	4
Werktuigk. ingenieur,	» » » » » »	7
» » » » » »	tweede »	1
Mijn-ingenieur,	» » eerste »	4
Technoloog,	» » » » » »	4
Gemiddelde leeftijd	18 jaren 8 maanden.	—

45

Transporteren 45

Per transport

45

Cursus B².

Civiel en bouwkw. ingen., voor de tweede maal	26
» » » » » derde »	18
» » » » » vierde »	16
» » » » » vijfde »	3
Civiel, bouwkund. en werktuigk. ingenieur, voor de tweede maal	5
Civiel, bouwkund. en werktuigk. ingenieur, voor de derde maal	1
Civiel en scheepsbouwkundig ingenieur, voor de tweede maal	1
Scheepsbouwkund. en werktuigkund. ingen., voor de tweede maal	2
Scheepsbouwkund. en werktuigkund. ingen., voor de derde maal	5
Werktuigkund. ingenieur, » » tweede »	2
» » » » » derde »	3
Mijnen-ingenieur, » » tweede »	1
» » » » » derde »	1
Technoloog, » » tweede »	1
Gemiddelde leeftijd 20 jaren 6 maanden.	

Cursus C¹ en technologen B².

Civil ingenieur,	voor de derde maal	11
» »	» » vierde »	7
» »	» » vijfde »	6
» »	» » zesde »	1
Civil en bouwkund. ingen.,	» » derde »	1
» » »	» » » vierde »	1
Werktuikund. ingenieur,	» » vierde »	1
» »	» » vijfde »	1
Mijnen-ingenieur,	» » vijfde »	3
Technologen,	» » derde »	2
Gemiddelde leeftijd 21 jaren 4 maanden.	—	34

Cursus C².

Civil ingenieur ,	voor de vierde maal	16
» »	» » vijfde »	16
» »	» » zesde »	9
» »	» » zevende »	3
» »	» » achtste »	2
Civil en bouwkund. ingen.,	» » vierde »	1
Civil en scheepsbouwkundig ingenieur,	voor de vierde maal	1
Civil en werktuigk.ingen.,	» » vijfde »	1
Scheepsbouwkund. ingen.,	» » vierde »	1
Scheepsbouwkund. en werktuigk. ingenieur,	voor de vijfde maal	1
Werktuigkund. ingenieur.	» » tweede »	2

Transporteren	53	164

Per transport	53	164
Werktuigkund. ingenieur voor de vijfde maal	2	
» » » » achtste »	1	56
Gemiddelde leeftijd 22 jaren 9 maanden.		
IJkers, voor de eerste maal	3	3
Gemiddelde leeftijd 21 jaren.		
Akte middelbaar onderwijs, voor de eerste maal	1	1
Leeftijd 22 jaren 7 maanden.		

Op 4 na bezaten al deze ingeschrevenen het getuigschrift van het eindexamen der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus.

B. Ingeschrevenen, die niet den volledige cursus voor ingenieurs of technologen volgden:

Voor de eerste maal	70
» » tweede »	31
» » derde »	19
» » vierde »	4
» » vijfde »	5
» » zesde »	4
» » zevende »	4
» » achtste »	1
	—
Totaal	138
	362

Hieronder waren 12 toevoorderessen.

De vakken, waarvoor de toevoorders zich lieten inschrijven, kunnen aldus verdeeld worden:

Wis-, natuur- en scheikundige vakken.	11
Ingenieurs-vakken	12
Bouwkundige vakken	5
Ornament-, handteekenen en boetseren.	48
Scheepsbouwkunde	1
Landmeetkunde	3
Ijkwezen	1
Staatshuishoudkunde.	57
	138

Uit eene vergelijking met de cijfers van den vorigen cursus blijkt dat het aantal ingeschrevenen voor volledig onderwijs eene vermindering heeft ondergaan van 241 in 1879/80 tot 224 in 1880/81. Daarentegen is het aantal ingeschrevenen voor enkele lessen toegenomen van 73 in 1879/80 tot 138 in 1880/81. De vermeerdering van deze categorie van kweekelingen blijft ook dan nog bestaan wanneer men de 56 ingeschrevenen voor staatshuishoudkunde aftrekt, van welke bekend is dat zij zich voor ééne les lieten inschrijven, enkel met het doel om daardoor het recht te verkrijgen lid te worden van het Delftsche studenten corps.

Het reeds aanzienlijk aantal toevoorders, die de lessen voor de ornamentleer volgen, onderging nog eenige vermeerdering.

De vermindering in het aantal dergenen, die voor alle lessen zijn ingeschreven is het gevolg van twee omstandigheden te weten: het geringer aantal van hen, die zich voor het eerst lieten inschrijven, — 48 in 1879/80, 43 in 1880/81, — en het grooter aantal van hen, die aan het einde van den cursus met het diploma van technoloog of ingenieur de school verlieten, — 35 in 1879, 43 in 1880.

De laatste omstandigheid, die een gunstiger uitslag van de eindexamens aanduidt, en even als een gunstiger uitslag van examens B den gemiddelden studietijd verkort, schijnt ook tot uitwerking te hebben dat velen in het groot aantal ingenieurs, die jaarlijks de maatschappij intreden, reden zien tot bezorgdheid voor de toekomst van hen, die deze loopbaan kiezen. Deze bezorgdheid verruimt zich ook hierdoor dat, in vergelijking met vroeger, de verhouding van hen die zich voor de studie der civiel-ingenieurs laten inschrijven afneemt, ten voordeele van andere studievakken: werktuigkunde, mijnbouw en scheepsbouw. Ofschoon dit laatste verschijnsel voor de werking der school eer gunstig te noemen is, moet toch opgemerkt worden, dat voor de hierboven aangeduide bezorgdheid weinig grond bestaat, wanneer men niet aan het, van vroegere toestanden herkomstige, denkbeeld blijft hechten dat civiel-ingenieurs geene andere toekomst vinden, dan eene betrekking als ingenieur van den waterstaat in openbare dienst. Niet alleen toch vinden bijna alle van de school gepromoveerde civiel-ingenieurs zeer spoedig nuttige bezigheid, maar vele worden al ras geplaatst in betrekkingen, die goede vooruitzichten opleveren.

Met de uitzending naar Indie van den civiel-ingenieur G. J. CAMBIER, die bij besluit van den Minister van Kolonien van 22 October 1880 ter beschikking gesteld werd van den Gouverneur-Generaal, schijnt thans de werking van het Koninklijk besluit van 19 September 1875, n°. 15 te hebben opgehouden. Dit besluit bepaalt, dat naar gelang van de behoefte het noodig aantal leerlingen der school, die het getuigschrift B bezitten, bedoeld bij art. 61 der wet regelende het middelbaar onderwijs, op voordragt van den directeur en na raadpleging van den voorzitter van de examen-commissie B, bestemd worden om na voltooiing hunner studien als aspirant-ingenieurs te worden uitgezonden. Zoo lang zij werd toegepast had deze regeling eene zeer gunstige werking. De mededinging, die zij deed ontstaan onder de studenten der twee eerste jaren had op de algemeene studie een gelukkigen invloed, die zich niet bepaalde tot hen, die in Indie een toekomst wenschten te vinden. De ruime keus en de waarborgen dat alleen de bekwaamsten en ijverigsten in aanmerking konden komen, verzekerde aan de Regering in tijds de beschikking over bruikbare ambtenaren. Thans worst, hoewel het besluit niet is ingetrokken, in de behoefte aan ingenieurs voor de dienst in Indie voorzien, door benoeming van gepromoveerde ingenieurs, en wordt daarmede gewacht tot dat er onmiddellijk uitzending gevraagd wordt. Het schijnt twijfelachtig of aldus wel altijd de bekwaamsten bereid zullen bevonden worden zich voor de dienst in Indie te verbinden.

Van de scheepsbouwkundige ingenieurs, die in 1880 het diploma verwierven, werden H. M. VAN ANDEL en J. S. VAN VREEN benoemd tot aspirant-ingenieurs bij de marine, en J. E. VAN CLEEF tot aspirant-ingenieur voor het vak van scheepsbouw in Nederlandsch Indie.

De mijnen-ingenieurs J. W. RETGERS en W. G. RIBBIUS werden door den Minister van Kolonien gemagtigd tot het doen van de buitenlandsche reis, welke volgens het opleidingsplan der voor Indie bestemde ingenieurs hunne studie moet voltooiën. Als candidaten voor het mijnwezen werden na het volbrengen van hun examen B in 1880 aangenomen M. KOPERBERG, H. C. STORK en N. WING EASTON.

Het onderwijs werd gegeven overeenkomstig het programma der lessen, vastgesteld in de algemeene vergadering van hoogleraren en leeraren van 28 Mei 1880, goedgekeurd bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 Junij 1880 en opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 13 en 14 Junij 1880, n°. 138. Dit programma verschilt weinig van dat der naastvoorgaande jaren.

In het bezoek der voordragten en teekenzalen en vooral van het scheikundig laboratorium viel vooruitgang op te merken.

Eene langdurige ongesteldheid van den hoogleraar SNIDERS maakte in het begin van den cursus eene tijdelijke voorziening in de waarneming zijner lessen noodig. Aan dr. P. H. SCHOUTE, leeraar aan de hogere burgerschool te 's Gravenhage werden de lessen in beschrijvende meetkunde en regtlijnig teekenen opgedragen; aan dr. H. KAMERLINGH ONNES, assistent voor de natuurkunde aan de school de lessen in meten en wegen en in de wiskundige vakken der technologen. De hoogleraar F. J. VAN DEN

BERG belastte zich met de les in de bolvormige driehoeksmeting. Na de Kerstvacantie kon de heer SNLIDERS de lessen in beschrijvende meetkunde en het lijntekenen, alsmede in het meten en wegen weder op zich nemen. Met de overige lessen bleven de heeren KAMERLINGH ONNES en VAN DEN BERG tot het einde van den cursus belast.

Technische excursies hadden plaats onder leiding van de hoogleeraren STEUERWALD en RAVENK. Eerstgenoemde bezigtigde op 17 en 18 December 1880 met de studenten voor het vak van civiel-ingenieur de werken tot verzwareing van den Noorder-Lekdijk en het stoomgemaal te Gouda, en op 6 en 7 Januarij 1881 de doorbraak te Nieuwkuik, den toestand aldaar en de werkzaamheden tot beringing der doorbraak. Te Werkendam werden de geïnundeerde landen en het uitstroomen van de hulpgraven en van de sluis aan de Bakkerskil in oogenschouw genomen.

De hoogleeraar RAVENK bezocht met zijne studenten de stoombootrederij te Fijenoord, de constructiemagazijnen en werkplaatsen te Delft, de werkplaats van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij te Haarlem, de rijtuigfabriek van BRYNES aldaar en de Koninklijke fabriek van stoom- en andere werktuigen onder directie van den heer VAN DER MADE te Amsterdam.

De uitslag der examens, waarmede de cursus werd besloten, was, zoowel wat examen B als wat het eind-examen betreft, gunstiger dan tot nu toe is voorgekomen. De volgende staat geeft daarvan een overzicht.

EXAMEN B.

	Geëxamineerd.	Toegelaten.
Civiel en bouwkundig ingenieur	62	48 (1)
Scheepsbouw- en werktuigkundig ingenieur	6	5
Werktuigkundig ingenieur	11	8
	79	61

EXAMEN C.

	Geëxamineerd.	Toegelaten.
Technoloog	1	1
Civiel ingenieur	49	39
Bouwkundig ingenieur	4	2
Scheepsbouw. ingenieur	1	1
Werktuigk. ingenieur	7	6
	62	49

Omtrent de bijzonderheden dezer examens wordt verwezen naar de verslagen der commissien, die, als bijlagen **K** hierachter volgen.

Bijzondere vermelding verdient evenwel dat de commissie voor het eind-examen in beginsel dezelfde wijze van onderzoek heeft gevolgd als het vorige jaar. Aan het eigenlijke examen ging namelijk vooraf het ontwerpen van water-

bouwkundige, bouwkundige en scheepsbouwkundige ontwerpen, alsmede het verrigten van onderzoekingen in het scheikundig laboratorium, voor welken arbeid meer ruimte van tijd en meer vrijheid in de bewerking werd gegeven dan vroeger het geval was. De stoornis, welke de eerste invoering van deze wijze van handelen in 1880 veroorzaakte in den geregelden gang van den cursus, werd in dit jaar zoo niet vermeden dan toch tot zeer weinig hinderlijke verhoudingen teruggebracht door eenigen minderen omvang der te behandelen onderwerpen en door het bestemmen van een bepaald tijdsverloop, waarin de candidaten zich met niets anders hadden bezig te houden. De commissie is blijkens haar verslag van meening, dat de groote voordeelen, aan de gewijzigde inrigting van het examen verbonden, aldus behouden blijven en de overblijvende moeilijkheden tot de onvermijdelijk beperkt blijven.

Na afloop van de examens vonden onderscheidene jonge lieden, vooral door de medewerking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, gelegenheid in de zomer-avonden werkzaam te zijn; als buitengewone opzigters bij verschillende openbare werken van waterstaat, bruggen of spoorwegbouw of bij Rijks gebouwen werden 37 jongelingen in dienst genomen. Aan de naauwkeurigheds waterpassing der Rijks-commissie voor graadmeting en waterpassing namen in den zomer van 1881 vijf kort te voren gepromoveerde civiel ingenieurs deel, benevens vijf studenten.

De toestand van de gebouwen der school kan niet bevredigend heeten, hoewel aan het onderhoud meer en meer zorg wordt besteed. Gebrek aan ruimte voor de verzamelingen, ongeschikte inrigting van sommige teekenzalen en werkplaatsen, het ontbreken van eene goede gelegenheid voor praktische oefening in de behandeling van geodetische werktuigen maken eene verbouwing van sommige gedeelten en de aanbouw van nieuwe meer en meer noodzakelijk.

De verzameling van het natuurkundig kabinet werd met onderscheidene werktuigen uitgebreid, waaronder een multiplicator van grooten weerstand van THOMSON, een telefoon-toestel van THELLER, twee ijsalorimeters van BUNSEN en een van PFANDLER, de verbeterde kwikluchtpomp van BESSEL-HAGEN en eene groote machine van GRAMME.

De mineralogische verzameling werd vermeerderd met eene bezending mineralen van STRÜTZ te Bonn, en met eene fraaie collectie italiaansche gesteenten verrijkt, welke de mijnen-ingenieur J. W. RETGERS op zijne studiereis had bijgevoerd. Voor het mineralogisch laboratorium werd ten dienste der electrochemische analyse van ertsen een thermoelectrische zuil van CLAMOND aangeschaft.

Voor de oefeningen in landmeten en waterpassen en geodetische opmetingen werden aangekocht een doosniveau en twee metaalbarometers.

Eene aanzienlijke uitbreiding werd gegeven aan de verzameling van wandteekeningen, welke bij de voordragten worden gebezigd en aan de autographische teekeningen, welke aan de studenten als leidraad worden in handen gegeven.

Aan de bibliotheek werden 314 boekwerken en 14 nieuwe tijdschriften toegevoegd. Het gemiddeld aantal bezoekers bedroeg 12 daags, het aantal uitgeleende boekwerken 2335.

§ 7. SCHOLEN VOOR DE ZEEVAART.

Het getal dezer scholen was hetzelfde als het vorig jaar. In de volgende tabel zijn aangewezen de aard der school, het getal der leeraren en dat der leerlingen, alsmede de uitslag der examens en, voor zooveel de openbare scholen betreft, het bedrag der jaarwedden.

(1) Hieronder elf, die slechts het minder omvattend getuigschrift voor werktuigkundige ingenieurs verwierven.

GEMEENTEN.	N A A M DER S C H O O L.	A A R D DER S C H O O L.	Getal der leeraren.	Getal der leerlingen			Jaarwedde van den directeur.	Totaal bedrag der jaar- wedden.
				in Dec. 1880.	gedu- rende het jaar 1880.	die een diploma kregen.		
'sGravenhage. . . (Scheveningen)	Zeevaartschool.	Openbare school.	1	65	95	—	f 600	f 600
Rotterdam . . .	id.	id.	4	17	50	13	3000	5500
Amsterdam . . .	Kweekschool voor zeevaart.	Bijzondere school.	9	44	44	9	—	—
id. . .	Zeevaartschool in het Zeemanshuis.	Gesubs. bijz. school.	2	8	34	9	2000	3000
Helder	Zeevaartschool.	id.	1	5	12	2	—	—
Terschelling . .	id.	Openbare school.	2	8	19	1	1200	1600
Vlieland . . .	id.	id.	1	15	27	1	1200	1200
Harlingen . . .	id.	Gesubs. bijz. school.	3	21	63	6	—	—
Schiermonnikoog	id.	Openbare school.	1	20	36	1	1600	1600
Groningen. . .	Afd. Zeevaartk. der Akad. Minerva.	Gesubs. bijz. school.	3	11	22	»	—	—
Delfzijl	Zeevaartschool.	id.	2	10	21	»	600	840
		Totaal. . .	29	224	423	42		

Het getal der leeraren nam toe met 2 aan de kweek-school te Amsterdam; aan de andere scholen bleef het onveranderd. Het getal der leerlingen heeft weinig verandering ondergaan. Terwijl in het voorgaand jaar 441 jongelieden korter of langer tijd aan eene dezer instellingen onderwijs genoten, was dit in den loop van 1880 met 423 het geval. Het getal der leerlingen in December 1880 aanwezig, overtrof dat in December 1879 met 5. Op Schiermonnikoog bedroeg het aanzienlijk minder dan in 1879; aan de andere scholen was het verschil geringer; bij sommige waren iets meer, bij andere minder leerlingen. Daarentegen is de uitslag der examens voor de Rijkscommissie dit jaar gunstiger geweest, daar nu 42 diploma's konden worden uitgereikt, tegen slechts 24 in het vorig jaar; het verschil komt echter geheel voor rekening der scholen te Amsterdam en te Rotterdam. Het verslag dier commissie volgt als bijlage L hierachter.

Omtrent enkele dezer inrigtingen valt het volgende te vermelden.

'sGravenhage—Scheveningen. Het getal jongens beneden 14 jaren, die den geheelen cursus volgden, wisselde af tusschen 15 en 30, waaronder verscheidene, die ook het vorige jaar dien cursus hadden gevolgd. In December en Januarij werd bovendien onderwijs gegeven aan jongens, die reeds ter zee varen en aan meer bejaarde visschers; hiervan werd door 25 à 30 meer bejaarden en 10 à 35 jongens gebruik gemaakt. De lessen blijken dus bij de Scheveningsche bevolking bijval te vinden; deze zou zeker nog grooter zijn, indien bij de bemanning van de schepen meer op eenige kennis van zeevaartkunde werd gelet.

Amsterdam. Voor de kweekschool voor zeevaart is in den zomer van 1880 het nieuwe gebouw aan de Prins Hendrik-kade in gebruik genomen; het is op ruime schaal ingerigt en voldoet geheel aan de behoefte.

Schiermonnikoog. De commissie van toezigt op de zeevaartschool schrijft de vermindering van het getal leerlingen onder anderen toe aan de betrekkelijk lage gages.

De lessen voor wiskunde en de eigenlijke zeevaartkun-

dige cursus worden tegenwoordig op afzonderlijke uren gegeven. De vruchten hiervan zijn bij de uitkomsten van het onderwijs zeer merkbaar.

Groningen. Aan den heer Blouw, die sedert vele jaren met het theoretisch zeevaartkundig onderwijs aan deze school was belast geweest, werd in Junij 1880 door het bestuur van de akademie »Minerva", onder welke de school behoort, eervol ontslag verleend uit hoofde van zijn hoogen leeftijd. De waarneming der betrekking van directeur en het theoretisch onderwijs is opgedragen aan den heer P. G. WATERBERG, die ook reeds vroeger aan de school werkzaam was. Behalve dezen waren in December 1880 nog één leeraar in wiskunde en één in het praktisch gedeelte der zeevaartkunde aan de school verbonden.

§ 8. SCHOLEN VOOR DOOFSTOMMEN EN BLINDEN.

Het instituut voor doofstommen te Groningen telde op 1 Januarij 1880 202 leerlingen, waarvan 7 externen. In den loop van het jaar ontstond door ontslag en overlijden eene vermindering met 24, die echter door de aanneming van een gelijk getal nieuwe leerlingen werd opgewogen. Aan het einde van 1880 waren er alzoo weder 202 leerlingen aanwezig, waarvan 6 externen. Het volle kostgeld van f 250 werd slechts door 4 hunner betaald; 3 droegen elk f 200 bij; 32 eene bijdrage in hun kostgeld, die tusschen f 125 en f 10 afwisselde; 157 leerlingen werden kosteloos verpleegd. 4 externen betaalden f 60 schoolgeld; de 2 anderen niets.

Het onderwijs, zoowel op school als in de ambachten en handwerken, is geregeld en met ijver gegeven en heeft goede vruchten gedragen. Over het gedrag der leerlingen was men in het algemeen tevreden.

Op 31 December 1879 genoten aan de inrigting voor doofstommen 115 leerlingen het onderwijs. Gedurende het jaar 1880 werden 26 leerlingen opgenomen en 5 ontslagen; zoodat op 31 December 1880 136 leerlingen het onderwijs volgden (74 jongens en 62 meisjes). Voor 8 hunner werd het volle schoolgeld van f 100 voldaan; voor 1 f 60;

voor 4 elk f 50; voor 6 elk f 25; de overigen werden kosteloos onderwezen. 72 genoten bovendien nog eene tegemoetkoming in de kosten hunner verpleging, 5 werden geheel voor rekening der inrigting verpleegd.

Van de jongens worden er thans 9 tot beroepen of bedrijven opgeleid.

Het instituut voor doofstommen te St. Michiels Gestel telde op 1 Januarij 1880 146 kweekelingen (75 jongens en 71 meisjes). In dat jaar vertrokken 7 jongens en 9 meisjes, en werden 13 jongens en 5 meisjes opgenomen. Het jaar 1880 sloot derhalve met 148 leerlingen (81 jongens en 67 meisjes).

De klassen hebben haren geregelde loop gehad; over de vorderingen der leerlingen en den ijver van het onderwijzend personeel bestaan in 't algemeen alle redenen tot tevredenheid. Ook aan het aanleeren der ambachten is met gunstig gevolg alle mogelijke zorg besteed.

Het instituut tot onderwijs van blinden te Amsterdam huisvestte in het jaar 1880 68 leerlingen (38 jongens en 30 meisjes) die naar de klassen volgenderwijze waren verdeeld:

hoogste	klasse	15	jongens	en	9	meisjes,
middelste	>	8	>	>	8	>
laagste	>	15	>	>	13	>

Ten aanzien van de vakken van onderwijs kan naar het vorig verslag worden verwezen, wijl hierin geene verandering is gekomen.

§ 9. ACTEN VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Bij beschikkingen van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 7, 16 en 23 September 1880 werd bepaald, dat de commissien voor het examineren van hen, die eene acte van bekwaamheid voor het middelbaar onderwijs wenschten te verkrijgen, zitting zouden houden te Delft en te 's Gravenhage, en werden benoemd:

a. tot lid en voorzitter der commissie voor de examens in de wis- en natuurkundige wetenschappen, de handelswetenschappen, de gymnastiek en de landbouwkunde, dr. M. SALVERDA, inspecteur van het middelbaar onderwijs;

tot leden:

Dr. R. A. MRES, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

dr. P. DE BOER, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

dr. J. M. VAN BEMMELN, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

dr. T. ZAAIJER, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

dr. H. BEHRENS, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

D. GROTHE, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

dr. C. P. BURGER, directeur der Rijks hogere burgerschool te Leeuwarden;

mr. J. FORTUYN DROOGLEEVER, leeraar aan de Rijks-hogere burgerschool te Gouda;

L. B. FIKKERT, directeur der hogere burgerschool te Apeldoorn;

J. VERSLUIS, oud-leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Groningen;

dr. D. J. KORTWEG, leeraar aan de hogere burgerschool te Breda;

mr. H. TER HAAR Bz., leeraar aan de hogere burgerschool en directeur der burgeravondschoot te Deventer;

J. S. G. DISSE, leeraar aan de hogere burgerschool te Leiden;

A. B. MEILINK, leeraar aan de hogere burgerschool te Schiedam;

C. KNAPPER Kz., leeraar aan de hogere burgerschool te Amsterdam;

J. P. J. LUCARDIE, directeur der zeevaartkundige school te Rotterdam;

J. H. DIJKMAN Bz., leeraar aan de hogere burgerschool te Dordrecht.

De hoogleeraar T. ZAAIJER, door ongesteldheid verhinderd aan de commissie deel te nemen, werd bij beschikking van 25 October 1880 vervangen door dr. H. TREUB te Leiden.

b. tot lid en voorzitter der commissie voor de examens in de nederlandsche taal en letterkunde en de geschiedkundige wetenschappen, de staathuishoudkunde, de levende talen en hare letterkunde en het schoonschrijven, dr. D. J. STEYN PARVÉ, inspecteur van het middelbaar onderwijs;

tot leden:

dr. J. A. WIJNNE, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht;

dr. J. VERDAM, hoogleeraar aan de universiteit te Amsterdam;

dr. C. M. KAN, hoogleeraar aan de universiteit te Amsterdam;

mr. J. L. DE BRUIJN KOPS, oud-hoogleeraar aan de Polytechnische school te 's Gravenhage;

dr. B. SIJMONS, privaat-docent aan de universiteit te Groningen;

dr. P. ROMELIJN, oud-directeur der Rijks hogere burgerschool te Middelburg, te Leiden;

dr. W. H. VAN DE SANDE BAKHUIZEN, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Utrecht;

J. G. SENNETT, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Alkmaar;

N. W. POSTHUMUS, directeur der hogere burgerschool met 3jarigen cursus te Amsterdam;

L. M. BAALÉ, leeraar aan de hogere burgerschool met 3jarigen cursus te Amsterdam;

J. KLEIN, leeraar aan de hogere burgerschool te 's Gravenhage;

F. J. RODE, leeraar aan de handelsschool te Amsterdam;

B. C. BRENNAN, leeraar aan het gymnasium te Zwolle.

c. tot lid en voorzitter der commissie voor de examens in teekenen en boetseren, jhr. mr. V. E. L. DE STUBBS, referendaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken;

tot leden:

E. GUGEL, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

E. LACOMBLÉ, leeraar aan de Polytechnische school te Delft;

A. LE COMTE, leeraar aan de Polytechnische school te Delft;

W. B. G. MOLKENBOER, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Leeuwarden;

dr. H. TREUB, te Leiden;

A. APOL, leeraar aan de hogere burgerschool te Amsterdam.

Deze examens werden in October en November gehouden; het verslag der commissiën volgt als bijlage **III** hierachter.

De vergunning, bedoeld bij art. 4, alinea 2, der wet, werd aan drie vreemdelingen verleend.

§ 10. TOEZIGT OP HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Ook nu komt een woord van lof toe aan de wijze, waarop de inspecteurs hunne omvangrijke taak vervulden, en aan de toewijding aan hunne gewigtige betrekking, waarvan zij ook dit jaar weder blijk gaven.

De plaatselijke commissiën van toezigt betoonden insgelijks over 't algemeen groote belangstelling. Hare adviezen worden in den regel door de gemeentebesturen gevolgd. Het tegenovergestelde had in twee gemeenten de aftreding der commissiën ten gevolge.

§ 11. ONDERWIJS IN TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIE.

a. Gemeentelijke instelling te Delft.

De tijdelijke lector in de geschiedenis van Nederlandsch Indië, J. A. VAN DEN BROEK, werd voor vast aan de instelling verbonden en tevens aangesteld tot privaat-docent. Daarmede vond voor het eerst het belangrijk beginsel der benoeming van privaat-docenten zijne toepassing, dat later door den Raad der gemeente Delft werd opgenomen in het nieuwe reglement voor de instelling, hetwelk in 1880 tot stand kwam om met 1 Januarij 1881 in werking te treden.

Het programma voor den cursus 1880/81, door burgemeester en wethouders van Delft op 16 Julij 1880 vastgesteld, werd geregeld gevolgd. Dienovereenkomstig waren de lesuren volgenderwijs verdeeld:

	Aantal uren 's weeks.	
	1ste jaar.	2de jaar.
Staatsinstellingen van Nederlandsch Indië	2	4
Geschiedenis van Nederlandsch Indië	2	2
Maleische taal	3	5
Javaansche »	5	5
Soendaneesche »	2	3
Madoereesche »	2	3
Makassaarsche »	2	2
Boegineesche »	2	2

Voor beide jaren gezamenlijk.

Land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië ,	4
Godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indië	4

Het getal ingeschrevenen, aanvankelijk 132 bedragende, klom in den loop van den cursus tot 137. Daaronder zijn:

- 96 die het eindexamen aflegden aan eene hogere burgerschool in Nederland;
- 8 aan eene dito in Nederlandsch Indië;
- 2 aan de Rijkslandbouwschool hier te lande;
- 26 doctoren, doctorandi of kandidaten in de regten;
- 3 Oost-Indische ambtenaren met verlof;
- 1 candidaat in de theologie;
- 1 luitenant ter zee 2de klasse.

De studie der inlandsche talen werd gevolgd in het:

	1ste jaar.		2de jaar.	
Maleisch, door	45	62	studenten;	
Javaansche, »	41	52	»	
Soendaneesch, »	11	13	»	

Madoereesch, door	3	3	studenten;
Makassaarsch, »	5	1	»
Boegineesch, »	2	--	»

Bovendien in beide studiejaren 22 het maleisch, 1 het javaansch.

Aan het zoogenaamd groot Oost-Indisch ambtenaars-examen namen 67 van de in 1880 en vroeger aan de instelling ingeschrevenen deel. Daarvan slaagden 52, waaronder 15 doctoren in de regten, 5 Oost-Indische ambtenaren met verlof en 32 gewone candidaat-ambtenaren.

Behalve door eene belangrijke bezending, van den Minister van Kolonien ontvangen ten behoeve van de ethnologische verzameling, is zoowel deze collectie als de boekery in 1880 zeer vermeerderd, zoowel door aankoop als door geschenken. Beide missen nog altijd de zoo noodzakelijke ruimte; terwijl ook de toestand van het meubilair nog veel te wenschen overlaat.

b. Gemeentelijke instelling te Leiden.

In de zamenstelling van het curatorium en van het onderwijzend personeel kwam geen verandering.

Ook nu werden de lessen geregeld gegeven naar het volgend programma:

	Aantal uren 's weeks.	
	1ste jaar.	2de jaar.
Staatsinstellingen van Nederl. Indië	3	3
Godsdienstige wetten, enz.	2	3
Physische geographie van den Indischen Archipel	3	—
Ethnographie	—	3
Javaansch	4	4
Maleisch	3	4
Soendaneesch	2	3
Madoereesch	2	3
Geschiedenis van Nederl. Indië	2	2

De lessen in het bataksch en madoereesch, eerste jaar, werden in dezen cursus, bij gebrek aan toeoorders, niet gegeven.

Het getal der studenten bedroeg 19.

Van de 11 kweekelingen, die aan het examen van Oost-Indisch ambtenaar deelnamen, slaagden er 9.

De bibliotheek onderging ook nu weder eene belangrijke uitbreiding, waartoe vooral de geschenken van het Departement van Kolonien bijdroegen.

§ 12. KOSTEN VAN HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Overzicht der uitgaven voor middelbaar onderwijs in 1880 door het Rijk.

I. Inspecteurs van het middelbaar onderwijs.

a. Jaarwedden	f 7 000,00
b. Reis-, verblijf- en bureaukosten	2 376,50
	f 9 376,50

II. Rijkslandbouwschool.

a. Personeel	f 56 274,85
b. Materieel	51 870,28 ⁵
	108 145,13 ⁵

III. Polytechnische school.

a. Personeel	f 96 377,28
b. Materieel	29 990,97 ⁵
	126 368,25 ⁵

Transporteren f 243 889,89

Per transport f 243 889,89

IV. Rijks hogere burgerscholen.

a. Personeel:

's Hertogenbosch	f 24 797,33
Tilburg	23 769,56
Helmond	16 852,53 ⁵
Zaltbommel	13 100,00
Winterswijk	13 033,33
Gouda	13 500,00
Alkmaar	22 871,05
Middelburg	25 000,00
Utrecht	36 178,18
Leeuwarden	28 545,68
Heerenveen	12 550,00
Zwolle	28 030,00
Groningen	32 235,00
Sappemeer	14 009,99 ⁵
Warffum	13 741,74 ⁵
Assen	20 900,00
Roermond	27 733,32 ⁵
Venlo	5 299,98 ⁵

f 372 147,71⁵

b. Materieel:

's Hertogenbosch. f	3 905,70 ⁵
Tilburg.	6 564,46
Helmond	3 349,63
Zaltbommel	3 357,66
Winterswijk	2 638,08
Gouda	3 060,90 ⁵
Alkmaar	3 464,03
Middelburg	4 760,47
Utrecht.	4 567,00
Leeuwarden	6 206,07 ⁵
Heerenveen	3 425,70
Zwolle	6 045,00
Groningen.	6 183,46 ⁵
Sappemeer.	3 337,53 ⁵
Warffum	3 227,58
Assen	3 755,52 ⁵
Roermond	3 885,93
Venlo	1 534,25
Verschillende uit- gaven.	228,14

73 497,14

445 644,85⁵Transporteren f 689 534,74⁵Per transport f 689 534,74⁵

V. Subsidien voor inrigtingen van middelbaar onderwijs.

Breda	f 7 250,00
Arnhem	7 000,00
Zutphen	7 000,00
Tiel	7 000,00
Nijmegen	7 000,00
Apeldoorn	7 000,00
Rotterdam	7 000,00
Delft	7 000,00
Dordrecht	7 000,00
Leiden	7 000,00
Schiedam	7 000,00
Gorinchem	8 500,00
Brielle	5 000,00
Gemeentelijke hogere burgerscholen te	Amsterdam 10 000,00
	Haarlem 7 000,00
	Zaandam 7 000,00
	Hoorn 7 000,00
	Enkhuizen 5 000,00
	Goes 8 500,00
	Zierikzee 7 000,00
	Amersfoort 8 000,00
	Sneek 8 500,00
	Harlingen 7 000,00
	Deventer 7 000,00
	Almelo (Stad) 7 000,00
	Veendam 8 500,00
	Winschoten 5 000,00
	Maastricht 10 000,00
	Venlo 5 000,00
Twentsche industrie- en han- delsschool te Enschedé	8 500,00
Middelbare scholen voor meisjes te	Arnhem 3 500,00
	Dordrecht 4 000,00
	Haarlem 5 000,00
	Middelburg 1 666,66
	Goes 5 000,00
	Leeuwarden 5 000,00
	Deventer 3 000,00
Industrieschool voor meisjes te 's Gravenhage	3 000,00
Industrieschool voor vrouwe- lijke jeugd te Amsterdam	4 500,00
Zeevaartkundige school te Schiermonnikoog	900,00
Wis- en zeevaartkundige school te Harlingen	600,00
Zeevaartkundige school te Vlieland	500,00

Transporteren f 253 416,66 f 689 534,74⁵

Per transport f 253 416,66 f 689 534,74⁵

Zeevaartkundige school te Delfzijl	500,00
Idem te Terschelling	650,00
Provincie Noordbrabant, voor het van harentwege gegeven onderwijs in de hulpwetenschappen van den landbouw	600,00
Maatschappij van landbouw, tuinbouw en veeteelt in het arrondissement Breda en omstreken, ter bevordering van het onderwijs in landbouw, tuinbouw en veeteelt	650,00
Geldersche maatschappij van landbouw, voor het door haar gegeven onderwijs in landbouw, veeteelt en hout- en ooftboomteelt	250,00
Hollandsche maatschappij van landbouw, voor gegeven onderwijs in landbouw en veeteelt	500,00
Nederlandsche tuinbouwmaatschappij » Linnaeus » te Watergraafsmeer, ten behoeve van het onderwijs in den tuinbouw	3 000,00
Genootschap ter bevordering van den landbouw in Drenthe, ten behoeve van het door haar gegeven onderwijs in landbouw enz.	500,00
Maatschappij van landbouw in Limburg, ter bevordering van het onderwijs in landbouwkunde	400,00
Vereeniging ter bevordering van tuin- en landbouw te Maastricht, ten behoeve van het onderwijs in de ooftboomteelt	500,00
Opleiding van landbouwonderwijzers	1 250,00
	262 216,66

VI. Reis- en verblijfkosten en vacatiegelden van de leden der commissie tot het afnemen der eindexamens voor de hogere burgerscholen, de landbouwscholen en de polytechnische school, benevens verdere kosten van die examens 26 472,54

VII. Idem, idem der acten-examens voor het middelbaar onderwijs 8 988,20

Totaal f 987 212,14⁵

Voorts werd nog door het Rijk uitgegeven:

VIII. Subsidie aan de gemeente 's Hertogenbosch, ten behoeve van de school voor nuttige en beeldende kunsten aldaar f 1 000,00

Idem aan de gemeente Zaltbommel, ten behoeve van het onderwijs in het teekenen 250,00

Idem aan de teekenschool ten behoeve van den Amsterdam-schen Werkmansbond 2 000,00

Per transport f 3 250,00 f 987 212,14⁵Per transport f 3 250,00 f 987 212,14⁵

Subsidie aan de Quellinusschool te Amsterdam 2 500,00

Idem aan de teekenschool van het museum van Kunstnijverheid te Haarlem 1 500,00

Idem aan de akademie Minerva te Groningen, ten behoeve van het onderwijs in de beeldende kunsten 1 350,00

Kosten der prijs-medailles ten behoeve der teekenscholen 157,68

Kosten van een te Amsterdam gehouden cursus tot verbetering der methode van het teekenen onderwijs 10 224,41

Subsidie aan het instituut voor doofstommen te St. Michiels-Gestel 2 000,00

Idem aan het Instituut voor doofstommen te Rotterdam 4 000,00

Idem aan het instituut voor doofstommen te Groningen 6 000,00

30 982,09

Totaal der Rijksuitgaven . . f 1 018 194,23⁵

Van deze uitgaven zijn de volgende inkomsten af te trekken:

opbrengst der schoolgelden aan de	
Rijkslandbouwschool . . . f	4 880,00
Polytechnische school . . .	49 310,00
Rijks hogere burgerschool te	
's Hertogenbosch	1 459,75
Tilburg	956,25
Helmond	753,75
Zaltbommel	630,00
Winterswijk	528,25
Gouda	1 399,50
Alkmaar	1 790,00
Middelburg	3 530,00
Utrecht	6 527,50
Leeuwarden	5 563,75
Heerenveen	1 130,50
Zwolle	2 777,50
Groningen	5 876,25
Sappemeer	1 458,75
Warffum	956,25
Assen	1 694,50
Roermond	1 953,75
Venlo	610,75
Batig slot der gelden, ontvangen voor de acte-examens	307,38

94 094,38

Zuiver bedrag der Rijksuitgaven in 1880. . f 924 099,85⁵

Even als in vorige jaren volgt hier eene opgave der uitgaven, sedert het in werking treden der wet van 1863 door het Rijk ten behoeve van het middelbaar onderwijs gedaan.

1863	f 18 723,45
1864	139 506,45 ⁵
1865	357 667,93 ⁵
1866	500 855,12 ⁵
1867	651 627,21
1868	680 014,83 ⁵
1869	822 249,72 ⁵
1870	757 306,47
1871	758 406,46
1872	762 599,76 ⁵
1873	817 036,38 ⁵
1874	879 061,97
1875	866 005,45
1876	919 262,63 ⁵
1877	984 643,93
1878	935 266,81 ⁵
1879	991 004,83 ⁵
1880	987 212,14 ⁵

Totaal . . . f 12 828 451,59⁵

De uitgaven voor teeken-akademien en inrigtingen voor doofstommen zijn hieronder niet begrepen.

De ontvangsten van het Rijk waren in

1863	niets;
1864	f 29 194,58
1865	36 160,14
1866	38 411,38
1867	52 526,39
1868	63 759,00
1869	76 544,37 ⁵
1870	73 900,65 ⁵
1871	81 423,76
1872	88 618,32
1873	90 604,79
1874	86 961,67 ⁵
1875	89 559,27
1876	97 061,76 ⁵
1877	100 092,26
1878	101 368,70
1879	96 699,45
1880	94 094,38

Totaal . . . f 1 296 980,89

Het zuiver bedrag der Rijksuitgaven sedert het in werking treden der wet tot ultimo December 1880 was alzoo f 11 531 470,70⁵.

De volgende tabel vermeldt de uitgaven en ontvangsten der gemeenten voor hogere burgerscholen en burgerscholen.

OVERZIGT

der ontvangsten en uitgaven door de gemeenten voor het
middelbaar onderwijs in 1880.

GEMEENTEN.	UITGAVEN.				
	PERSONEEL.		MATERIEEL.		Commissien van toezigt.
	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	
's Hertogenbosch	>	f 2 218,83	>	f 410,56 ^s	f 50,00
Breda	f 18 166,67		f 1 145,36		>
Tilburg	>	2 368,50	>	13,05	>
Arnhem	21 900,00	4 500,00	4 864,14 ^s		370,97
Nijmegen	15 981,75	7 20,00	2 433,92 ^s		200,00
Apeldoorn	13 700,00	>	1 848,86 ^s	>	100,00
Tiel	14 425,00	625,00	1 261,89 ^s	31,25	20,00
Zutphen	21 320,00	6 500,00	3 487,28 ^s		75,00
Brielle	11 314,93	>	>	1 666,04 ^s	50,00
's Gravenhage	42 387,37	10 249,80	5 268,36	1 389,01	100,00
Rotterdam, school met 5jar. cursus	42 366,66	>	4 136,13	>	155,90
Id., id. id. 3jar. id.	25 916,66	>	2 469,77 ^s	>	>
Delft	23 112,00	5 677,37 ^s	3 145,85	1 644,18	50,00
Dordrecht	27 900,00	6 149,99 ^s	5 527,66		350,00
Leiden	29 403,31	>	3 380,34	>	50,00
Gouda	>	4 120,83	>	1 216,82 ^s	50,00
Schiedam	16 366,66 ^s	3 450,00	3 321,71 ^s		100,00
Gorinchem	16 727,76 ^s		2 410,41		50,00
Amsterdam, school met 5jar. cursus	48 465,00	17 350,00	10 628,80	4 188,71 ^s	300,10
Id., id. id. 3jar. id.	35 839,37 ^s	>	5 041,58 ^s	>	>
Alkmaar	>	2 100,00	>	736,93 ^s	50,00
Haarlem, school met 5jar. cursus.	21 808,32	4 250,00	2 569,10 ^s	997,42	32,35
Id. id. id. 3jar. id.	8 663,54 ^s	>	11 163,01 ^s	>	>
Hoorn	13 451,38		3 181,62 ^s		>
Zaandam	14 903,89	2 050,00	1 926,90 ^s	476,97 ^s	200,00
Enkhuizen	8 429,90		1 155,62		>
Middelburg	>	3 644,55	>	757,42	51,95
Goes	14 101,33 ^s	550,00	2 271,70		50,00
Zierikzee	14 253,34		1 286,23 ^s		100,00
Vlissingen	>	1 615,00	>	532,16	75,00
Utrecht	>	20 044,92	>	3 618,18	>
Amersfoort	18 475,00		1 366,69 ^s		50,00
Leeuwarden	>	7 100,00	>	604,60	150,00
Harlingen	11 402,00	2 200,00	2 068,00		30,00
Sneek	15 983,31	>	5 164,06 ^s	>	80,00
Almelo (Stad)	15 535,73	>	2 121,88	>	>
Zwolle	>	6 520,00	>	1 281,80	100,00
Deventer	18 700,00	7 393,00	1 520,25	1 410,12 ^s	163,05
Kampen	28 916,00	2 440,00	2 075,61 ^s	340,63	325,00
Enschede	>	>	>	>	>
Groningen	>	13 213,31 ^s	>	2 017,59 ^s	107,00
Veendam	14 292,86	>	2 138,75 ^s	>	99,21
Winschoten	9 725,00	986,38	>	>	>
Maastricht	19 500,00	2 452,02	6 751,66	632,42	>
Venlo	5 623,88	>	282,50 ^s	>	>
	f 826 148,16		f 131 381,63		
Totaal	f 589 554,59	f 147 089,51 ^s	f 72 895,35 ^s	f 23 965,90	f 3 735,53

ONTVANGSTEN.							Zuiver bedrag der uitgaven.
Subsidien aan bijzondere inrigtingen.	Totaal.	Subsidien van het Rijk.	SCHOOLGELDEN.		Totaal.		
			aan de gemeentelijke hoogere burgerscholen.	aan de burgerscholen.			
>	f 2 679,39 ⁵	>	>	>	>	f 2 679,39 ⁵	
>	19 312,03	f 7 250,00	f 3 877,00	>	f 11 127,00	8 185,03	
>	2 381,55	>	>	f 306,00	306,00	2 075,55	
>	31 635,11 ⁵	7 000,00	5 384,83 ⁵	120,62 ⁵	12 505,46	19 129,65 ⁵	
>	25 935,67 ⁵	7 000,00	3 105,00	155,34	10 260,34	15 675,33 ⁵	
>	15 648,86 ⁵	7 000,00	1 280,00	>	8 280,00	7 368,86 ⁵	
>	16 363,14 ⁵	7 000,00	3 094,00	156,00	10 250,00	6 113,14 ⁵	
>	31 382,28 ⁵	7 000,00	4 205,00	320,00	11 525,00	19 857,28 ⁵	
>	13 030,97 ⁵	5 000,00	1 372,00	>	6 372,00	6 658,97 ⁵	
>	59 394,54	>	15 603,75	656,80	16 260,55	43 133,99	
>	46 658,69	7 000,00	8 280,00	>	15 280,00	31 378,69	
>	28 386,43 ⁵	>	5 560,00	>	5 560,00	22 826,43 ⁵	
>	33 629,40 ⁵	7 000,00	6 062,50	>	13 062,50	20 566,90 ⁵	
>	39 927,65 ⁵	7 000,00	7 355,00	339,00	14 694,00	25 233,65 ⁵	
f 4 700,00	37 533,65	7 000,00	8 048,75	>	15 048,75	22 484,90	
>	5 387,65 ⁵	>	>	178,75	178,75	5 208,90 ⁵	
>	23 238,38	7 000,00	3 368,50	192,00	10 560,50	12 677,88	
>	19 188,17 ⁵	8 500,00	2 308,50	31,50	10 840,00	8 348,17 ⁵	
>	80 932,61 ⁵	10 000,00	13 312,50	624,60	23 937,10	56 995,51 ⁵	
>	40 880,96	>	6 231,00	>	6 231,00	34 649,96	
>	2 886,93 ⁵	>	>	>	>	2 886,93 ⁵	
>	29 657,19 ⁵	7 000,00	7 140,00	424,00	14 564,00	15 093,19 ⁵	
>	19 826,56	>	2 000,00	>	2 000,00	17 826,56	
>	16 633,00 ⁵	7 000,00	1 281,00	>	8 281,00	8 352,00 ⁵	
>	19 557,77	7 000,00	3 460,00	260,00	10 720,00	8 837,77	
>	9 585,52	5 000,00	705,95	135,00	5 840,95	3 744,57	
>	4 453,92	>	>	78,00	78,00	4 375,92	
>	16 973,03 ⁵	8 500,00	2 728,25	122,01	11 350,26	5 622,77 ⁵	
200,00	15 839,57 ⁵	7 000,00	2 502,50	164,00	9 666,50	6 173,07 ⁵	
>	2 222,16	>	>	70,00	70,00	2 152,16	
>	23 663,10	>	>	1 254,50	1 254,50	22 408,60	
>	19 891,69 ⁵	7 000,00	3 410,76	51,00	10 461,76	9 429,93 ⁵	
>	7 854,60	>	>	221,25	221,25	7 633,35	
>	15 700,00	7 000,00	1 230,00	>	8 230,00	7 470,00	
>	21 227,37 ⁵	8 500,00	2 053,40	>	10 553,40	10 673,97 ⁵	
>	17 657,61	7 000,00	2 385,34	>	9 385,34	8 272,27	
>	7 901,80	>	>	600,50	600,50	7 301,30	
500,00	29 686,42 ⁵	7 000,00	3 275,00	1 401,10	11 676,10	18 010,32 ⁵	
>	34 097,24 ⁵	>	2 760,00	>	2 760,00	31 337,24 ⁵	
5 000,00	5 000,00	>	>	>	>	5 000,00	
>	15 337,91	>	>	796,00	796,00	14 541,91	
>	16 530,82 ⁵	8 500,00	2 175,83	>	10 675,83	5 854,99 ⁵	
>	10 711,38	5 000,00	1 365,00	>	6 365,00	4 346,38	
>	29 336,10	10 000,00	2 310,75	148,50	12 459,25	16 876,85	
>	5 906,38 ⁵	5 000,00	801,75	>	5 801,75	104,63 ⁵	
f 10 400,00	f 971 665,32	f 207 250,00	f 140 033,86 ⁵	f 8 806,47 ⁵	f 356 090,34	f 615 574,98	

Hierbij zijn nog te voegen de kosten van
1°. de gemeentelijke instelling voor Indisch onderwijs
te Delft en te Leiden;
2°. de middelbare scholen voor meisjes te Arnhem,

Rotterdam, Dordrecht, 's Gravenhage, Amsterdam, Haar-
lem, Goes, Utrecht, Leeuwarden, Deventer en Groningen;
3°. de handelsschool te Amsterdam.

Deze uitgaven bedroegen:

	Personeel.	Materieel.	Totaal.
Instelling te Delft.	f 23 000,00	f 1 097,19	f 24 097,19
» » Leiden	4 575,00	425,00	5 000,00
Meisjesschool te Arnhem	12 800,00	1 864,24 ⁵	14 664,24 ⁵
» » Rotterdam	23 500,00	3 005,58	26 505,58
» » Dordrecht.	11 300,00	»	11 300,00
» » 's Gravenhage	15 339,90	3 325,72	18 665,62
» » Amsterdam	18 150,00	2 907,96	21 057,96
» » Haarlem	17 116,69	1 437,08	18 553,77
» » Middelburg	3 566,32 ⁵	15 798,24 ⁵	19 364,57
» » Goes	8 725,00	798,65	9 523,65
» » Utrecht	11 916,51	4 086,34 ⁵	16 002,85 ⁵
» » Leeuwarden	17 020,00	1 139,44	18 159,44
» » Deventer	8 900,00	1 145,13 ⁵	10 045,13 ⁵
» » Groningen	19 175,00	1 933,85 ⁵	21 108,85 ⁵
Handelsschool te Amsterdam	27 838,33	3 127,94	30 966,27
Totaal	f 222 922,75 ⁵	f 42 092,38 ⁵	f 265 015,14

De opbrengst der schoolgelden was aan de

Instelling te Delft.	f 27 400,00
» » Leiden	1 655,00
Meisjesschool te Arnhem	3 131,83
» » Rotterdam	7 292,50
» » Dordrecht.	3 250,00
» » 's Gravenhage	2 670,00
» » Amsterdam	4 515,00
» » Haarlem	7 500,00
» » Middelburg	816,34
» » Goes.	1 071,58
» » Utrecht.	3 722,45
» » Leeuwarden	4 690,37 ⁵
» » Deventer	1 668,00
» » Groningen.	6 200,43
Handelsschool te Amsterdam	14 805,00

Totaal f 89 668,50⁵

Ten aanzien van de vorenstaande tabellen valt nog het volgende op te merken.

Het subsidie, bij de gemeente Enschedé opgegeven, werd aan de aldaar gevestigde Twentsche industrie- en handelsschool verleend; te Leiden aan de burgeravond-school van het genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix, te Zierikzee aan de gymnastiekschool, voor het geven van onderwijs in gymnastiek aan de leerlingen der hogere burgerschool, en te Deventer aan den aldaar gevestigden proeftuin.

In de uitgaven wegens materieel voor de hogere burgerschool met 3jarigen cursus te Haarlem, veranderd in eene hogere burgerschool ter opleiding voor handel en nijverheid, zijn f 9 620 begrepen voor inrigting der lokalen van laatstgenoemde school; in die voor materieel der middelbare meisjesschool te Middelburg zijn f 12 337,21 begrepen voor inrigting van het gebouw en f 2 801,29⁵ voor leermiddelen en schoolmeubelen.

De cijfers der Rijksuitgaven en inkomsten voor de hogere burgerschool te Venlo loopen van 1 September tot 31 December 1880, die der gemeentelijke uitgaven en inkomsten voor die inrigting van 1 Januarij—31 Augustus 1880.

De uitgaven voor materieel konden te Breda, Arnhem, Nijmegen, Zutphen, Dordrecht, Schiedam, Gorinchem, Hoorn, Enkhuizen, Goes, Zierikzee, Amersfoort en Harlingen niet afzonderlijk opgegeven worden voor de hogere burgerschool en de burgerschool — te Dordrecht ook niet voor de middelbare meisjesschool — evenmin als die voor

personeel te Breda, Gorinchem, Hoorn, Enkhuizen, Zierikzee en Amersfoort.

Even als vroeger zijn de uitgaven voor de commissiën van toezigt voor het geheel in de tabel opgenomen, ook al hadden zij, zoo als dikwijls het geval was, nog andere scholen onder haar beheer.

Sedert het in werking treden der wet, zijn door de gemeenten de volgende uitgaven gedaan voor hogere burgerscholen en burgerscholen.

1863	niets.
1864 . . . . . f	204 447,84 ^a
1865	610 573,17
1866	584 685,84
1867	661 495,34
1868	703 201,60
1869	675 871,33
1870	717 754,07 ^a
1871	794 134,32
1872	857 284,81
1873	874 790,96 ^a
1874	924 439,02
1875	1 041 760,82
1876	1 010 909,41
1877	1 108 094,15 ^a
1878	1 131 058,97 ^a
1879	1 170 228,11
1880	1 236 680,46
Totaal . . . f	14 307 410,24 ^a

De ontvangsten waren in

1863	niets.
1864 . . . . . f	37 054,90
1865	107 183,49
1866	177 880,03
1867	207 167,67 ^a
1868	226 489,21 ^a
1869	259 637,50
1870	299 906,85 ^a
1871	318 682,44 ^a
1872	353 747,27
1873	361 786,82 ^a
1874	373 646,38 ^a
1875	387 444,07
1876	396 357,53
1877	402 920,28 ^a
1878	419 233,12 ^a
1879	433 615,78
1880	445 758,84 ^a
Totaal . . . f	5 208 512,22 ^a

Het zuiver bedrag der gemeentelijke uitgaven sedert het in werking treden der wet tot ultimo December 1880 was alzoo f 9 098 898,02.

Even als in vorige verslagen volgt hier eene zamen-trekking der uitgaven, door Rijk en gemeenten in 1880 gedaan, voor het middelbaar onderwijs volgens de wet van 1863.

INDISCH ONDERWIJS.

Gemeentelijke instelling te Delft . . . f	24 097,19
» » » Leiden . . .	5 000,00

Toezigt op het middelbaar onderwijs.

Inspecteurs	9 376,50
Commissiën van toezigt	3 735,53

Rijkslandbouwschool	108 145,13 ^a

Polytechnische school en Rijks hogere burgerscholen.

Polytechnische school	126 368,25 ^a
's Hertogenbosch	28 703,03 ^a
Tilburg	30 334,02
Helmond	20 202,16 ^a
Zaltbommel	16 457,66
Winterswijk	15 671,41
Gouda	16 560,90 ^a
Alkmaar	26 335,08
Middelburg	29 760,47
Utrecht	40 745,18
Leeuwarden	34 751,75 ^a
Heerenveen	15 975,70
Zwolle	34 075,00
Groningen	38 418,46 ^a
Sappemeer	17 347,53
Warffum	16 969,32 ^a
Assen	24 655,52 ^a
Roermond	31 619,25 ^a
Venlo	6 834,23 ^a
Verschillende uitgaven	228,14

Gemeentelijke hogere burgerscholen.

Breda	19 312,03
Arnhem	31 264,14 ^a
Nijmegen	25 735,67 ^a
Apeldoorn	15 548,86 ^a
Tiel	15 686,89 ^a
Zutphen	31 307,28 ^a
Brielle	12 980,97 ^a
's Gravenhage	47 655,73
Rotterdam (school met 5jarigen cursus)	46 502,79
Idem (» » 3jarigen »)	28 386,43 ^a
Delft	26 257,85
Dordrecht	39 577,65 ^a
Leiden	32 783,65

Transporteren f 1 095 367,44^a

	Per transport f 1 095 367,44 ⁵
Schiedam	23 138,38
Gorinchem	19 138,17 ⁵
Amsterdam (school met 5jarigen cursus).	59 093,80
Idem (> > 3jarigen >).	40 880,96
Haarlem (school met 5jarigen cursus).	24 377,42 ⁵
Idem (> > 3jarigen >).	19 826,56
Hoorn	16 633,00 ⁵
Zaandam	16 830,79 ⁵
Enkhuizen	9 585,52
Goes	16 923,03 ⁵
Zierikzee	15 539,57 ⁵
Amersfoort	19 841,69 ⁵
Harlingen	15 670,00
Sneek	21 147,37 ⁵
Almelo (Stad)	17 657,61
Deventer	20 220,25
Kampen	30 991,61 ⁵
Veendam	16 431,61 ⁵
Winschoten	10 711,38
Maastricht	26 251,66
Venlo	5 906,38 ⁵
Burgerscholen.	
's Hertogenbosch.	2 629,39 ⁵
Breda (niet afzonderlijk op te geven) .	>
Tilburg	2 381,55
Arnhem (niet afzonderlijk op te geven)	>
Nijmegen idem	>
Tiel	656,25
Zutphen (niet afzonderlijk op te geven)	>
's Gravenhage	11 638,81
Delft	7 321,55 ⁵
Dordrecht (niet afzonderlijk op te geven)	>
Gouda	5 337,65 ⁵
Schiedam (niet afzonderlijk op te geven)	>
Gorinchem idem	>
Amsterdam	21 538,71 ⁵

Transporteren f 1 593 668,19

	Per transport f 1 593 668,19
Alkmaar	2 836,93 ⁵
Haarlem	5 247,42
Hoorn (niet afzonderlijk op te geven).	>
Zaandam	2 526,97 ⁵
Enkhuizen (niet afzonderlijk op te geven)	>
Middelburg	4 401,97
Goes (niet afzonderlijk op te geven) .	>
Zierikzee idem	>
Vlissingen	2 147,16
Utrecht	23 663,10
Amersfoort (niet afzonderlijk op te geven)	>
Leeuwarden	7 704,60
Harlingen (niet afzonderlijk op te geven)	>
Zwolle	7 801,80
Deventer	8 803,12 ⁵
Kampen	2 780,63
Groningen	15 230,91
Maastricht	3 084,44
Handelsschool te Amsterdam	30 966,27
Scholen van middelbaar onderwijs voor meisjes	204 951,68
Subsidien aan bijzondere inrigtingen .	18 900,00
Examen-commissien	35 460,74

Totaal der uitgaven in 1880. f 1 970 175,94⁵

Van bovengenoemde inrigtingen werden de volgende ontvangsten verkregen:

Schoolgelden door het Rijk geheven . f	93 787,00
Idem door de gemeenten geheven . .	238 508,84 ⁵
Batig slot der gelden, ontvangen voor de acten-examens	307,38

Totaal bedrag der ontvangsten in 1880. f 332 603,22⁵

Het zuiver bedrag der uitgaven van het Rijk en de gemeenten voor het middelbaar onderwijs, ingerigt volgens de wet van 1863, was alzoo . . . . f 1 637 572,72

De uitgaven der gemeenten voor andere inrigtingen van middelbaar onderwijs, voor teeken- en industriescholen en dergelijke, en de inkomsten daarvan verkregen, zijn in de volgende tabel vermeld.

TEEKEN-, INDUSTRIESCHOLEN, ENZ.

1880.

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	UITGAVEN.		
		Personeel.	Materieel.	Commissie van toezigt.
<i>Noordbrabant.</i>				
Bergen op Zoom	Teekenschool,	f 1 500,00	f 55,45	f 50,00
Breda	Teekenschool,	1 810,00	221,68 ⁵	"
Eindhoven	Teekenschool,	580,00	202,53	"
Grave	Teekenschool,	537,00	56,98 ⁵	"
Helmond	Teekenschool,	475,00	39,60	"
's Hertogenbosch	Ambachtsschool,	2 133,33	763,49 ⁵	"
's Hertogenbosch	School voor nuttige en beeldende kunsten,	3 375,00	1 658,54 ⁵	"
Oosterhout	Teekenschool,	425,00	215,27	"
Ravenstein	Teekenschool,	546,25	40,27 ⁵	"
Roosendaal	Teekenschool,	"	4 703,08 ⁵	"
Tilburg	Weefschool,	1 850,00	231,39 ⁵	"
<i>Gelderland.</i>				
Arnhem	Ambachtsschool,	"	"	"
Arnhem	Teekenschool,	"	"	"
Arnhem	Natuurkundig onderwijs,	"	"	"
Zaltbommel	Teekenschool,	650,00	181,08 ⁵	"
<i>Zuidholland.</i>				
Alphen—Oudshoorn	Ambachtsschool,	"	"	"
Delfshaven	Teekenschool,	"	"	"
's Gravenhage	Ambachtsschool,	"	"	"
's Gravenhage	Zeevaartkundige school,	600,00	28,00	"
's Gravenhage	Akademie van beeldende kunsten,	"	"	"
's Gravenhage	Industrieschool voor meisjes,	"	"	"
Noordwijk	Ambachts- en teekenschool,	"	"	"
Rotterdam	Zeevaartkundige school,	5 500,00	894,88 ⁵	"
Rotterdam	Akademie van beeldende kunsten en technische wetenschappen,	"	"	"
Rotterdam	Ambachtsschool,	"	"	"
Woerden	Ambachts- en teekenschool,	"	"	"
<i>Noordholland.</i>				
Amsterdam	Zeevaartkundige school,	"	"	"
Amsterdam	Ambachtsschool,	"	"	"
Amsterdam	Industrieschool voor meisjes,	"	"	"
Hoorn	Teekenschool,	400,00	52,00	"
Transporteren		f 20 381,58	f 9 344,28 ⁵	f 50,00

		I N K O M S T E N.				Zuiver bedrag der uitgaven.
Subsidien.	Totaal	S U B S I D I E N.		Schoolgelden.	Totaal.	
		van het Rijk.	van de provincie.			
f 502,46	f 2 107,91	»	f 189,00	f 402,12 ⁵	f 591,12 ⁵	f 1 516,78 ⁵
»	2 031,68 ⁵	»	349,00	»	349,00	1 682,68 ⁵
»	782,53	»	179,00	»	179,00	603,53
»	593,98 ⁵	»	112,—	»	112,90	481,98 ⁵
»	514,60	»	104,00	»	104,00	410,60
»	2 896,82 ⁵	»	»	80,50	80,50	2 816,32 ⁵
»	5 033,54 ⁵	f 1 000,00	608,00	»	1 608,00	3 425,54 ⁵
»	640,27	»	125,00	»	125,00	515,27
»	586,52 ⁵	f 660,00	»	»	660,00	—73,47 ⁵
700,00	5 403,08 ⁵	»	»	»	»	5 403,08 ⁵
»	2 081,39 ⁵	»	»	520,00	520,00	1 561,39 ⁵
10 500,00	10 500,00	»	»	»	»	10 500,00
1 200,00	1 200,00	»	»	»	»	1 200,00
350,00	350,00	»	»	»	»	350,00
»	831,08 ⁵	250,00	»	»	250,00	581,08 ⁵
150,00	150,00	»	»	»	»	150,00
200,00	200,00	»	»	»	»	200,00
8 000,00	8 000,00	»	»	»	»	8 000,00
»	628,00	»	»	»	»	628,00
10 500,00	10 500,00	»	»	»	»	10 500,00
3 000,00	3 000,00	»	»	»	»	3 000,00
75,00	75,00	»	»	»	»	75,00
»	6 394,88 ⁵	»	»	516,00	516,00	5 878,88 ⁵
31 516,51 ⁵	31 516,51 ⁵	»	»	»	»	31 516,51 ⁵
21 000,00	21 000,00	»	»	»	»	21 000,00
200,00	200,00	»	»	»	»	200,00
2 350,00	2 350,00	»	»	»	»	2 350,00
10 000,00	10 000,00	»	»	»	»	10 000,00
3 000,00	3 000,00	»	»	»	»	3 000,00
»	452,00	»	»	»	»	452,00
		f 3 576,00				
f 103 243,97 ⁵	f 133 019,84	f 1 250,00	f 1 666,00	f 1 518,62 ⁵	f 5 094,62 ⁵	f 127 925,21 ⁵

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	UITGAVEN.		
		Personeel.	Materieel.	Commissie van toezigt.
	Per transport.	f 22 381,58	f 9 344,28 ⁵	f 50,00
Helder	Bijzondere school voor middelbaar onderwijs,	"	"	"
Helder	Zeevaartkundige school,	"	"	"
Helder	Industrieschool,	"	"	"
Helder	Teekenschool,	200,00	25,00	7,00
Purmerend	Teekenschool,	938,00	250,00	"
Terschelling	Zeevaartkundige school,	1 600,00	235,81	25,00
Vlieland	Zeevaartkundige school,	1 200,00	75,46	"
Zaandam	Teekenschool,	100,00	229,76	50,00
<i>Zeeland.</i>				
Tholen	Teekenschool,	"	"	"
<i>Utrecht.</i>				
Utrecht	Ambachtsschool,	"	"	"
<i>Friesland.</i>				
Bolsward	Teekenschool,	360,00	"	"
Bolsward	Industrieschool,	"	"	"
Harlingen	Wis en zeevaartkundige school,	"	"	"
Sneek	Industrieschool,	508,00	9,30	"
Sneek	Gymnastiekschool,	"	"	"
Schiermonnikoog	School voor zeevaartkunde,	1 600,00	499,30 ⁵	"
<i>Overijssel.</i>				
Almelo (Stad)	Teekenschool,	"	"	"
Deventer	Gymnastiek- en scherm school,	1 000,00	77,64	"
Kampen	Teekenschool,	1 360,00	"	"
<i>Groningen.</i>				
Delfzijl	School voor zeevaartkunde,	"	"	"
Groningen	Akademie Minerva,	"	"	"
Veendam	School voor zeevaartkunde,	"	"	"
Veendam	School voor nijverheid,	"	"	"
<i>Drenthe.</i>				
Assen	Teekenschool,	"	"	2,28
Hoogeveen	Teekenschool,	"	"	"
Meppel	Teekenschool,	"	"	"
<i>Limburg.</i>				
Roermond	Teekenschool,	500,00	374,25	"
Totaal		f 29 747,58	f 11 120,81	f 134,28

		I N K O M S T E N.				Zuiver bedrag der uitgaven.
Subsidien.	Totaal.	S U B S I D I E N.		Schoolgelden.	Totaal.	
		van het Rijk.	van de provincie.			
		f 3 576,00				
f 103 243,97 ⁵	f 133 019,84	f 1 250,00	f 1 666,00	f 1 518,62 ⁵	f 5 094,62 ⁵	f 127 925,21 ⁵
"	"	"	"	"	"	"
300,00	300,00	"	"	"	"	300,00
1 650,00	1 650,00	"	"	"	"	1 650,00
"	232,00	"	"	"	"	232,00
"	1 188,00	"	"	98,75	98,75	1 089,25
"	1 860,81	650,00	650,00	116,00	1 416,00	444,81
"	1 275,46	500,00	500,00	161,25	1 161,25	114,21
"	379,76	"	"	"	"	379,76
150,00	150,00	"	"	"	"	150,00
4 000,00	4 000,00	"	"	"	"	4 000,00
"	360,00	"	"	"	"	360,00
200,00	200,00	"	"	"	"	200,00
600,00	600,00	"	"	"	"	600,00
"	517,30	"	"	"	"	517,30
250,00	250,00	"	"	"	"	250,00
		f 200,00				
"	2 099,30 ⁵	900,00	500,00	278,65	1 878,65	220,65 ⁵
"	"	"	"	156,00	156,00	156,00
"	1 077,64	"	"	541,00	541,00	536,64
"	1 360,00	"	"	"	"	1 360,00
1 107,53	1 107,53	"	"	"	"	1 107,53
2 000,00	2 000,00	"	"	"	"	2 000,00
"	"	"	"	"	"	"
950,00	950,00	"	"	"	"	950,00
375,00	377,28	"	"	"	"	377,28
225,00	225,00	"	"	"	"	225,00
495,60	495,60	"	"	"	"	495,60
"	874,25	"	"	"	"	874,25
		f 7 476,00				
f 115 547,10 ⁵	f 156 549,77 ⁵	f 3 300,00	f 3 316,00	f 2 870,27 ⁵	f 10 346,27 ⁵	f 146 203,50

Het subsidie van f 660, bij de gemeente Ravenstein vermeld, werd betaald uit een schoolfonds. In het subsidie van f 150 aan de ambachtsschool te Alphen-Oudshoorn verstrekte Alphen f 60, Aarlanderveen f 40 en Oudshoorn f 50. De gemeente Schiermonnikoog ontving van mr. J. E. BANCK eene toelage van f 200, ten behoeve der zeevaartkundige school.

De uitgaven wegens personeel en materieel der teekenschool te Almelo (Stad) zijn begrepen onder die voor de hogere burgerschool. Te Kampen die van het materieel der teekenschool onder die der burgeravondschoot.

Voorts werden uitgegeven: door de provincie Gelderland een subsidie van f 1000 ten behoeve van het onderwijs in de landbouwkunde; door de provincie Zuidholland een subsidie van f 2000 aan elk der ambachtsscholen te Rotterdam en te 's Gravenhage, van f 1000 aan de burgeravondschoot van het genootschap Mathes-Scientiarum Genitrix te Leiden, van f 150 en van f 260 aan de besturen der afdelingen Noordwijk en Woerden van de vereeniging ter bevordering van fabriek- en handwerksnijverheid, ten behoeve der ambachts- en teekenschool in elk dier gemeenten gevestigd, en van f 100 aan het departement Alphen-Oudshoorn der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, ten behoeve der ambachtsschool; door de provincie Noordholland een subsidie van f 3000 aan de ambachtsschool, van f 2000 aan de industrijschool voor meisjes, van f 600 aan de zeevaartkundige school, van f 2000 aan de kweekschool voor machinisten, allen te Amsterdam, en van f 2000 aan de tuinbouwmaatschappij *Linnaeus* te Watergraafsmeer; door de provincie Groningen een subsidie van f 500 aan de akademie Minerva te Groningen; door de provincie Drenthe

een subsidie van f 500 aan het genootschap ter bevordering van den landbouw in dat gewest, voor het doen houden van voordragten over den landbouw; door de provincie Limburg een subsidie van f 500 aan de vereeniging tot bevordering van tuin- en landbouw te Maastricht, en een van f 1600 aan de maatschappij van landbouw in Limburg, waar van f 400 hebben gestrekt ter tegemoetkoming in de bezoldiging van een door haar aangestelden wandelleeraar.

Door provincien en gemeenten werden voorts nog de volgende uitgaven gedaan voor doofstommen-inrigtingen:

voor het instituut voor doofstommen te St. Michiels-Gestel werd door de provincie Noordbrabant verleend een subsidie van f 1000;

voor dat te Rotterdam, door die gemeente en door de provincie Zuidholland, elk een subsidie van f 3500, en door de provincie Zeeland een subsidie van f 150;

voor dat te Groningen, door de provincie en de gemeente Groningen elk een subsidie van f 500; door de provincie Zeeland eene bijdrage van f 250; door de provincie Drenthe eene van f 400, en door de gemeente Kampen eene van f 50.

De uitgaven van het Rijk voor andere inrigtingen van middelbaar onderwijs dan burgerscholen en hogere burgerscholen, zijn reeds hierboven vermeld in het overzicht der uitgaven voor middelbaar onderwijs door het Rijk, en wel tot een bedrag van f 49 282,09, waarvan f 12 000 voor doofstommen-inrigtingen.

Bij zamentrekking der uitgaven door het Rijk, de provincien en de gemeenten voor deze inrigtingen gedaan, verkrijgt men de volgende uitkomsten.

	Rijk.	Provincien.	Gemeenten.	Totaal.
Voor teeken-, industrijscholen en dergelijke. .	f 37 282,09	f 24 466,00	f 149 073,77 ⁵	f 210 821,86 ⁵
Voor inrigtingen van onderwijs aan doofstommen	12 000,00	5 800,00	4 050,00	21 850,00
Totaal	f 49 282,09	f 30 266,00	f 153 123,77 ⁵	f 232 671,86 ⁵

Aan schoolgelden werd door de gemeenten ontvangen f 2870,27⁵. Het bedrag der uitgaven was f 229 801,59.

Voegt men deze uitkomsten bij de vroeger verkregen cijfers der uitgaven voor de burgerscholen en hogere burgerscholen, dan verkrijgt men als het totaal bedrag der uitgaven voor alle inrigtingen van middelbaar onderwijs door het Rijk, de provincien en de gemeenten in 1880 gedaan, eene som van f 2 203 847,81, waarvan f 1 018 194,23⁵ door het Rijk, f 30 266 door de provincien en f 1 155 387,57⁵ door de gemeenten.

Het totaal bedrag der inkomsten was f 335 473,50; namelijk voor het Rijk f 94 094,38, voor de gemeenten f 241 379,12.

Het zuiver bedrag dezer uitgaven was alzoo f 1 868 374,31.

§ 13. PENSIOENEN AAN ONDERWIJZENDE PERSONEEL BIJ HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Gedurende het jaar 1880 werden aan bij het middelbaar onderwijs werkzame leeraren de navolgende jaarlijksche pensioenen ten laste van den staat verleend, als:

bij de *Polytechnische school*, aan:

G. RUYVEKAMP of RRUVEKAMP f 1205;

bij *Rijks hogere burgerscholen*, aan:

S. SUSAN te Groningen f 1145;

P. J. HERMANS te Sappemeer f 130;

§ 14. RIJKSKWEEKSCHOOL VOOR VROEDVROUWEN.

De 20ste cursus werd op 1 October 1880 geopend en op 19 Julij 1881 gesloten. Het eerste studiejaar telde 16 leerlingen, waarvan 5 uitwonende, het tweede studiejaar 20 leerlingen, waarvan 4 uitwonende.

Aan de leerlingen der beide studiejaaren werd niet, zoo als vroeger, te zamen, maar voor elk studiejaar afzonderlijk onderwijs gegeven, waardoor het mogelijk werd de lessen beter in te rigten naar de verschillende mate van ontwikkeling der leerlingen.

Voor elk studiejaar werd driemaal per week onderwijs gegeven, terwijl verder de repetitien geregeld plaats vonden onder de leiding van mejufvrouw HOOGLANDT en de lessen voor het lager onderwijs onder die van de heeren KROESE en GASE.

Even als vroeger werden het klinisch onderwijs en de praktische oefeningen in de kraaminrigting van het binnengasthuis door de leerlingen van het tweede studiejaar, in groepen van vier, geregeld bijgewoond. Door de tijdelijke sluiting van de kraaminrigting in November 1880 en de verplaatsing van de kraamvrouwen naar het Buitengasthuis, ten gevolge van enkele op de kraamzaal voorgekomen gevallen van febris puerperalis, was de gelegenheid tot praktische vorming niet zoo ruim als gewoonlijk. Toch hadden alle leerlingen het vereischte getal verlossingen sommige zelfs veel meer bijgewoond. De behandeling van barende en de verzorging van kraamvrouwen en pasgebo-

renen had plaats in de kraaminrichting onder leiding van de meesteres-vroedvrouw M. C. ARTZ.

Over het algemeen zijn de ijver en de vorderingen van de leerlingen zeer voldoende te noemen.

Het examen als vroedvrouw, in Julij 1881 te Leiden gehouden, heeft de goede verwachtingen omtrent de leerlingen dezer school niet beschaamd. Van de 16 inwonenden slaagden er 15; de 14 uitwonenden slaagden allen.

In 1880 werden door het Rijk de volgende uitgaven gedaan voor de kweekschool voor vroedvrouwen:

Toelagen voor kost en inwoning en geneeskundige hulp van aanstaande vroedvrouwen en voor het aanschaffen van boeken . . . . . f 7 032,36

Inschrijvingsgelden der leerlingen aan de universiteit te Amsterdam, herhalings-onderwijs en belooningen aan vroedvrouwen-meesteressen 2 957,50

Huur van het gebouw der gemeenschappelijke huisvesting, aanschaffing en onderhoud van meubelen en verdere uitgaven 2 119,95

Totaal . . . . . f 12 109,81

§ 15. RIJKS VEREERTSENLIJSCHOOL.

Eene der drie vereertsenijkundige assistents-plaatsen, die gedurende nagenoeg het geheele schooljaar 1879/80 overvuld was, werd op 16 November 1880 bezet door de benoeming van den veearts D. VAN DER SLUIS, van Oude Tonge, tot assistent voor den tijd van drie jaren. Deze assistent werd werkzaam gesteld bij het onderwijs in de heekkundige leervakken en kliniek. De assistent bij het onderwijs in natuurkunde en scheikunde, dr. J. D. VAN DER PLAATS, wiens diensttijd van drie jaren met het einde van Februarij 1881 afliep, werd herbenoemd voor het tijdvak van 1 Maart 1881 tot 1 Februarij 1882.

Bij den aanvang van het schooljaar, den eersten Dingsdag in September, waren aanwezig 66 leerlingen, van welke 59 in de inrigting gehuisvest en verpleegd werden. Een inwonend leerling van het 4de studiejaar was tot het volbrengen van zijn militieplicht gedurende den winter-cursus afwezig. In den loop van het schooljaar werd een inwonend leerling van het 2de studiejaar op eigen verlangen uitwonend en verliet een inwonend en drie uitwonende leerlingen de inrigting, een dezer wegens zwakke gezondheid; de drie overigen, die door gebrek aan ijver in hunne studie zeer achterlijk waren, om voor een ander beroep opgeleid te worden.

De leerlingen waren over de vier studie jaren aldus verdeeld:

1ste studiejaar, 21 leerlingen;

2de » 19 »

3de » 15 »

4de » 11 »

Van hen studeerden 61 voor eigen rekening en werden 4 voor de militaire vétérinaire dienst hier te lande, één voor die dienst in Oost-Indië opgeleid.

De uitslag der aan het einde van het schooljaar gehouden examens was de volgende.

Van de 11 leerlingen van het 4de studiejaar werd door 10 het veeartsenijkundig examen afgelegd. De leerling van dit studiejaar, die gedurende den winter-cursus wegens militiedienst afwezig was, nam aan het examen geen deel. Aan 7 der geëxamineerden werd door de Commissie voor genoemd examen het diploma van veearts uitgereikt; de drie overigen zijn daarbij niet geslaagd.

Van de 14 overgebleven leerlingen van het 3de studiejaar gingen 12 tot het 4de over; twee moesten wegens onvoldoend overgangs-examen in hun studiejaar blijven.

De 17 overgebleven leerlingen van het 2de studiejaar hebben allen het natuurkundig examen voor aanstaande veeartsen afgelegd; 15 hunner deden zulks met goed gevolg, terwijl de twee overigen, die beiden voor de tweede maal dit examen aflegden, het diploma niet konden verweven. De eene dezer leerlingen zal verder het onderwijs als uitwonend leerling bijwonen; de andere heeft, na vier

jaren studie, aan het einde van het schooljaar de inrigting verlaten.

Van de 20 overgebleven leerlingen van het 1ste studiejaar gingen 13 tot het 2de over; het overgangs-examen der 7 anderen was onvoldoende. Drie leerlingen van het 1ste studiejaar, die dit examen voor de tweede maal zonder goed gevolg aflegden — en derhalve niet langer inwonend konden blijven — hebben aan het einde van het schooljaar de inrigting verlaten.

Voor het toelatings-examen, van 11-14 Julij 1881 afgenomen, hadden zich 31 aspiranten aangemeld, die allen verschenen zijn. Van deze hebben 29 het volledig examen afgelegd en 2 zich vóór den afloop daarvan teruggetrokken. Door 12 aspiranten werd aan de eischen van het examen voldaan; 17 hunner werden niet toegelaten.

Het gedrag van de meeste leerlingen verdient loffelijke vermelding. Enkele uitzonderingen kwamen ook nu weder voor, die waarschuwing en berisping door den directeur noodzakelijk maakten. Vergrijpen tegen de tucht, die bemoeijng van den raad van bestuur der school vorderden, hebben zich niet voorgedaan.

Bij eenige leerlingen, van wie de meesten ook reeds in vorige schooljaren om dezelfde reden achterlijk waren, bleven de studie-ijver en de vorderingen onvoldoende of slecht, in weerwil van herhaalde waarschuwing naar aanleiding van de tentamen-staten der docenten. De meesten dezer leerlingen hebben in den loop van het studiejaar of, ingevolge den slechten afloop hunner examens, aan het einde van het schooljaar van de studie aan de inrigting afgezien.

Het onderwijs werd bijgewoond door één toehoorder, die gedurende het geheele schooljaar de lessen in natuurkunde en in onbewerktuigde scheikunde gevolgd heeft.

Het museum voor natuurlijke historie, het museum voor normale ontleedkunde der huisdieren en het pathologisch museum verkeerden in goeten staat; het laatstgenoemde kreeg eene aanwinst van 94 grootendeels zeer belangrijke praeparaten.

Aangaande den plantentuin en de verschillende verzamelingen voor het onderwijs in natuurkunde, scheikunde, physiologie en weefselk, voederkennis, operative heekkunde, hoefbeslag, verloskunde en kliniek valt in het algemeen, namelijk wat hun onderhoud benevens aankoop van enkele instrumenten en toestellen betreft, hetzelfde op te merken wat in het verslag van het vorig schooljaar werd medegedeeld.

De bibliotheek werd behoorlijk onderhouden en, behalve met de loopende vervolgwerken en vaste tijdschriften, met 162 nummers uitgebreid.

Voor het onderwijs in ontleedkunde werden gebezigd 24 paarden, 5 koeijen, 2 kalveren, 2 geiten en 24 honden. De paarden en enkele andere dezer dieren werden te voren gebruikt ten dienste van het praktisch onderwijs in operative heekkunde en verbandleer; de paarden dienden mede ten behoeve van het praktisch onderwijs in hoefbeslag.

Voor het verloskundig onderwijs op het fantôme dienden 26 kalveren. Bovendien hadden de leerlingen van het 3de en het 4de studiejaar gelegenheid bij de runderen der inrigting en enkele in verpleging opgenomen dieren met het normaal beloop der baring en met ligte afwijkingen in deze uit eigen aanschouwing bekend te worden. Tot het verrigten van kunstmatige verlossingen bij groote huisdieren bestond ook in dit schooljaar weinig gelegenheid.

In de hoefsmederij der school werden — ongerekend het beslag, dat enkel ten behoeve van het onderwijs geschiedde — 532 paarden beslagen, tegen 482 in het schooljaar 1879/80. Daarbij werden 1599 hoefijzers, waaronder meerdere buitengewone voor zieke en gebrekkige hoeven, vervaardigd en gelegd, (tegen 1411 in 1879/80) en 169 hoefijzers verlegd. Bovendien werden voor winterbeslag 116 scherpe schroefkalkoenen en een aantal ijsnagels gemaakt en geplaatst.

Van wege de school is hulp verleend voor 1900 dieren, tegen 1822 in het vorig schooljaar.

Het aantal gereedgemaakte recepten bedroeg 5618, tegen 4799 in het schooljaar 1879/80; benevens 850 recepten voor inwonende ambtenaren, leerlingen en bedienden, tegen 1035 in het vorig schooljaar.

Even als in het vorig schooljaar, ontvingen de leerlingen van het 4de studiejaar, in het Parc vaccinogène bij 's Rijks veeartsenijsschool, van den directeur onderrigt in het kweken en behandelen van animale vaccine.

In 1880 werden door het Rijk de volgende uitgaven gedaan ten behoeve der veeartsenschool.

a. *Personeel.*

Jaarwedden van den directeur en de leeraren	f 27 000,00
Jaarwedden der overige ambtenaren	7 933,10
Schrijffloonen, loon der bedienden en arbeiders	4 455,26
	f 39 388,36

b. *Materieel.*

Kosten van voeding en verpleging der kweekelingen en bedienden	f 21 356,79 ⁵
Subsidien voor het onderwijs	4 345,33 ⁵
Onderhoud en lasten der gebouwen, onderhoud en aankoop van meubelen en gereedschappen, vuur en licht	8 318,53 ⁵
Schrijfbehoefden, drukloonen enz.	458,86
Voeding van dieren in de stallen der school	17 125,13 ⁵
Aankoop van dieren	480,50
	52 085,16
Totaal	f 91 473,52

Van deze school werden de volgende inkomsten verkregen.

Bijdragen der kweekelingen f	12 324,99
Verkoop van melk, runderen, mest, afval enz.	2 666,20
Verpleging van zieke dieren en hoefbeslag	7 515,95 ⁵
Huis- en landhuur.	—
	22 507,14 ⁵

Het zuiver bedrag der uitgaven in 1880 was alzoo. . . . . f 68 966,37⁵

ONDERWIJS BIJ DE LAND- EN ZEEMAGT.

§ 1. KONINKLIJKE MILITAIRE AKADEMIE.

Op 1 September 1880 — toen het cursusjaar een aanvang nam — telde het aan deze inrigting verbonden personeel ambtenaren 37 officieren en 18 burgerbeambten.

De luitenant-kolonel A. Pompe was belast met de leiding der studien, zoowel theoretisch als praktisch; 5 officieren en 2 burgerleeraren waren als hoofd van onderwijs werkzaam; terwijl in het geheel aan 21 officieren en 17 burgerleeraren uitsluitend het geven van wetenschappelijk onderwijs was opgedragen.

Eindelijk waren 3 kapiteins en 6 luitenants der infanterie in het bijzonder belast met de militaire opleiding der kadetten; terwijl aan den kapitein-kwartiermeester het geven van onderwijs in de militaire administratie en aan den paardenarts dat in de paardenkennis was opgedragen.

Het aantal kadetten bedroeg bij den aanvang van het cursusjaar 1880—1881, 296. In den loop van dat jaar werd 1 kadet van het IVde studiejaar benoemd tot 2den

luitenant bij het wapen der artillerie in Oost-Indie, werden 2 kadetten van het Iste studiejaar op verzoek en 1 van hetzelfde studiejaar wegens lichaamsgebreken eervol ontslagen; terwijl 1 kadet van het IIde en 1 van het Iste studiejaar ten huize van hunne betrekkingen overleden.

Bovendien ontstonden er nog eenige veranderingen, door de navolgende verplaatsingen:

1 kadet van het IIIde studiejaar, infanterie hier te lande, bij dat wapen in Oost-Indie;

1 kadet van het IIde studiejaar, artillerie in Oost-Indie, bij het wapen der infanterie in die gewesten;

1 kadet van het Iste studiejaar, infanterie in Oost-Indie, bij dat wapen hier te lande;

2 kadetten van het Iste studiejaar, respectievelijk van de infanterie en de cavalerie hier te lande, onderling van wapen verwisseld.

Het getal kadetten bedroeg dus aan het einde van het cursusjaar 1880—1881, 290, verdeeld als volgt:

Iste studiejaar	84
IIde „	97
IIIde „	71
IVde „	38

Ten aanzien der regeling van het toelatingsexamen in 1881 wordt verwezen naar de *Nederlandsche Staatscourant* van 30/31 Januarij 1881, n°. 25. In die van 5 Julij 1881, n°. 156, werd nader bepaald, dat dit jaar het aantal open-gestelde plaatsen voor de dienst hier te lande met 5 zoude worden vermeerderd, welke ten goede komen aan het wapen der artillerie hier te lande. Verder werd dit jaar het examen schriftelijk afgenomen in alle vakken, behalve in de aardrijkskunde.

Tot deelneming aan het toelatingsexamen in 1881 hadden zich 177 jongelingen aangemeld, van welke 63 te Amsterdam, 68 te Breda, 33 te Arnhem, 8 te Groningen en 5 te Roermond het schriftelijk gedeelte van het examen wenschten af te leggen. 28 aspiranten werden voor de militaire dienst ongeschikt bevonden, terwijl 8 jongelingen zich vóór het mondeling examen of wel tijdens het examen terugtrokken.

Van de 141 overblijvenden voldeden 71 aan de gestelde eischen. Van deze werden 63 tot kadet benoemd, en wel:

Voor de dienst hier te lande:

10 bij de infanterie,
19 „ „ artillerie,
3 „ „ genie.

Voor de dienst in Oost-Indie:

18 bij de infanterie,
9 „ „ artillerie,
4 „ „ genie.

12 der opengestelde plaatsen werden hierdoor niet vervuld.

3 aspiranten, die aan het toelatingsexamen hadden voldaan, verkozen eene plaatsing bij de Koninklijke Nederlandsche Marine of het corps mariniers boven die als kadet bij de Koninklijke Militaire Akademie.

Ten gevolge van latere veranderingen en na den afloop der na-examens, bedroeg het getal kadetten, bij den aanvang van den nieuwen cursus, 310, verdeeld als volgt:

Hier te lande.

	IVde	IIIde	IIde	Iste	Totaal.
Infanterie.	14	19	(¹) 23	15	71
Cavalerie.	3	3	3	—	9
Artillerie.	14	15	(¹) 11	24	64
Genie . .	3	3	2	(¹) 3	11
Totaal	34	40	39	42	155

(¹) Een kadet moet nog examen afleggen en is niet in de sterkte begrepen.

	IVde	IIIde	IIde	Iste	Totaal.
Infanterie.	7	21	19	27	74
Artillerie.	10	18	8	15	51
Genie . .	10	(¹) 11	5	4	30
Totaal.	27	50	32	46	155

Totaal generaal 61 90 71 88 310

Oost-Indie.

De 38 kadetten van het hoogste studiejaar legden het eindexamen af. In de tot het afnemen daarvan door den Koning benoemde commissie hadden van het personeel dezer inrigting zitting: de gouverneur, de eerste officier, 5 hoofden van onderwijs en 1 burgerleeraar. Alle kadetten werden tot officier benoemd, en wel:

Voor de dienst hier te lande 28 kadetten, waarvan:

8 voor de infanterie;

2 » » cavalerie;

14 » » artillerie;

4 » » genie;

voor de dienst in Oost-Indie 10 kadetten, waarvan:

2 voor de infanterie;

2 » » artillerie;

6 » » genie.

De overgangs-examens der laagste drie studiejaar bij het einde van het cursusjaar 1880-1881 hebben de volgende uitkomsten opgeleverd:

	Studiejaar.		
	I.	II.	III.
Totale sterkte . . .	84 (a)	97 (b)	71 (c)
Voldaan	23	37	38
Gedeeltelijk voldaan .	39 (d)	47 (e)	25
Niet voldaan . . .	21 (f)	9 (g)	6

AANMERKINGEN.

Onder (a) bevonden zich 1, onder (b) 4 en onder (c) 2 kadetten, die wegens ziekte in het geheel niet aan het examen hebben deel genomen.

Onder (d) bevonden zich 1 en onder (e) 9 kadetten, die wegens ziekte slechts gedeeltelijk aan het examen hebben deel genomen.

Onder (f) bevonden zich 6 en onder (g) 2 kadetten, wier achterlijkheid moet toegeschreven worden aan langdurige afwezigheid wegens ziekte.

Bij de applicatieschool waren 4, bij de Iste afdeling der krijgsschool 18 luitenants.

Van laatstgenoemde categorie van officieren heeft er 1 niet aan het eind-examen voldaan, zoodat hij nog gedurende een jaar zijne studiën aan de krijgsschool zal moeten voortzetten.

De praktische oefeningen der kadetten van de beide hoogste studiejaar hebben dit jaar plaats gehad op de Teteringsche en Oldebroeksche heiden.

Het kamp op eerstgenoemde heide werd door de kadetten betrokken op den 15den Junij 1881. Den 1sten Julij daaraanvolgende vertrokken de kadetten der artillerie naar de legerplaats op de Oldebroeksche heide, ten einde er gedurende 14 dagen schietoefeningen te houden. De overige kadetten van het IVde studiejaar betrokken, onder toezigt van een officier der infanterie, den 8sten Julij mede laatstgenoemd kamp, ten einde er de oefeningen der artillerie bij te wonen.

De 2de luitenants der artillerie en genie, gedetacheerd bij de applicatieschool en de Iste afdeling der krijgsschool, werden van 15 Junij af nog eenigen tijd in de nabijheid van Breda praktisch geoefend, en op 1 Julij 1881 naar hunne respectieve korpsen teruggezonden.

De bibliotheek werd zoo door aankoop als door geschenken uitgebreid. Van de verschillende departementen van algemeen bestuur, van de Gedeputeerde Staten van zeven provincien, van de besturen der gemeenten Amsterdam, Utrecht, Rotterdam en Breda, van enkele vereenigingen en van particulieren, werden boek- en kaartwerken ten geschenke ontvangen.

Voor rekening der Koninklijke Militaire Akademie werden wederom verschillende handleidingen, reglementen en voorschriften gedrukt of herdrukt. Van deze zagen het licht:

Handleiding bij de beoefening van het topographisch teekenen, door M. H. A. J. VAN MEURS, 1sten luitenant der infanterie. Met een atlas van 16 platen;

Leerboek der natuurkunde, door dr. V. A. JULIUS, leeraar aan de Koninklijke Militaire Akademie, 1ste deel;

Taktiek der drie wapens, door L. DE VLAMING, kapitein der infanterie. IIde deel. (*Toegepaste Taktiek*.) Derde vermeerderde en omgewerkte druk;

Handleiding tot de kennis der militaire administratie in Nederland, door F. C. R. BOERS, gepensioneerd generaal-majoor, hoofdintendant. Tiende, herziene druk; bijgewerkt tot April 1881;

Militaire aardrijkskunde en statistiek van Nederland, België en Duitschland, door M. H. J. PLANTENGA, kapitein der infanterie, 1ste deel: (*Nederland*). Tweede, herziene druk. Met een bijvoegsel;

Handleiding tot de kennis der artillerie, voor de kadetten van dat wapen. (Afdeling techniek), door C. L. VAN PESCH, kapitein der artillerie. Hoofdstuk III. *Geschut (met 18 platen)*.

In bewerking zijn: de *Handleidingen over Paardenkennis, Mechanica, Differentiaal en Integraalrekening*, en het IIde deel van het *Leerboek der Natuurkunde*, alsmede een herdruk van de *Elementaire Tactiek, het Landmeten en Waterpassen, de Handleiding bij de beoefening der Maleische taal en de Handleiding bij de beoefening der Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië*, 1ste deel.

§ 2. TWEEDE AFDEELING DER KRIJGSSCHOOL.

De cursus begon op 1 October 1880 met 31 officieren, waarvan 10 van het Nederlandsch-Indische leger; die voor intendantie met 1 officier van het leger hier te lande.

De leerlingen waren over de cursusjaren verdeeld als volgt:

hoogste jaar 14, waarvan 3 van het Ned.-Ind. leger,
tweede > 6,
eerste > 11, > 7 > > > >

Door de schorsing der lessen aan deze afdeling, gedurende zeven maanden van het cursusjaar 1878/79, is de cursus voor het hierboven genoemde hoogste jaar feitelijk op drie jaren gebracht.

Van de officieren van het hoogste cursusjaar keerden negen, behorende tot het leger hier te lande, naar het corps terug; twee zullen den cursus voor intendantie volgen. Van de drie officieren van het Nederlandsch-Indisch leger keerden twee naar Indië terug; den derden werd toegestaan den intendantie-cursus voor Indische officieren bij te wonen.

De zes officieren van het tweede cursusjaar, wier detachering bij deze afdeling evenzoo is afgelopen, werden met 1 October 1881, voor den tijd van één jaar, ingedeeld bij de corpsen cavalerie en veld-artillerie, te 's Gravenhage in garnizoen.

Aan het toelatingsexamen in 1881 gehouden, werd door

vijf officieren van het leger hier te lande deelgenomen. Allen voldeden aan de gestelde eischen; drie hunner werden tot deze afdeling en de beide anderen tot den intendantie-cursus toegelaten.

Van het Nederlandsch-Indisch leger zijn 6 1ste luitenanten der infanterie en 1 1ste luitenant der artillerie bij deze afdeling gedetacheerd.

Het cursusjaar, 1 October 1881 beginnende, wordt dus bijgewoond

bij de tweede afdeling der krijgsschool:

door 21 officieren, waarvan 14 van het Nederlandsch-Indisch leger;

bij den cursus voor intendantie:

door 6 officieren, waarvan 1 van het Nederlandsch-Indische leger;

totaal 27 officieren.

Het onderwijzend personeel bestaat uit den directeur en vijf officieren-leeraren. Het onderrigt in natuur- en scheikunde, kennis van grondstoffen en waren is opgedragen aan een vasten burgerleeraar; terwijl het onderwijs in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen, in land- en volkenkunde, mohammedaansch regt, Javaansche, Maleische en Boegineesche talen, door tijdelijke burgerdocenten wordt gegeven.

§ 3. INSTRUCTIE-BATAILLON.

De getalsterkte der militairen bij het bataillon ingedeeld belooft op 19 Julij 1881 706 officieren, onderofficieren, korporals en verdere manschappen. Hetzij tot het geven van onderwijs, hetzij om opgeleid te worden voor den graad van onderofficier in Oost-Indië, alsmede ter voorziening in eenige bijzondere diensten, waren nog bij het bataillon gedetacheerd 1 kapitein, 1 luitenant-kwartiermeester van het Nederlandsch-Indisch leger en 104 onderofficieren, korporals en soldaten.

Van 20 Julij 1880 tot en met 19 Julij 1881 werden bij het bataillon aangenomen voor de dienst hier te lande 418 volontairs, waaronder 4 tamboers en 7 élève-hoornblazers.

De volgende tabel toont aan bij welke klasse van het schoolonderwijs deze jongelieden werden ingedeeld, uit welk deel des lands zij afkomstig zijn, alsmede de maatschappelijke betrekking der vaders.

Klasse van het schoolonderwijs, waarbij op het tijdstip hunner aanneming ingedeeld	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Ned. kolonien.	Buitenland.	Totaal.
Eerste	1	2	10	5	1	1	2	2	3	2	1	11	>	41
Tweede	8	12	32	27	9	10	16	7	8	5	8	17	1	160
Derde	4	12	21	26	7	6	41	15	25	5	11	7	26	206
Totaal	13	26	63	58	17	17	59	24	36	12	20	35	27	407

MAATSCHAPPELIJKE BETREKKING DER VADERS.

Officieren	1	1	4	4	2	1	>	>	1	>	1	16	1	32
Onderofficieren en soldaten . .	2	3	2	3	>	2	1	>	>	>	5	2	>	20
Ambtenaren	1	4	10	9	2	1	11	4	8	3	3	12	2	70
Particulieren	9	18	47	42	13	13	47	20	27	9	11	5	24	285
Totaal	13	26	63	58	17	17	59	24	36	12	20	35	27	407

NUMERIEKE OPGAVE van onderofficieren en korporaa's, die aan het leger hier te lande, zoomede aan dat in de kolonien zijn verstrekt, van 20 Julij 1880 tot 19 Julij 1881.

	Hier te lande.	Oost Indie.	Totaal.
Sergeant-majoor			
Sergeanten en fourriers	19	6	25
Korporaals	282		282
Totaal	301	6	307

De omvang, de leiding en de indeeling van het onderwijs bleven onveranderd, zoodat dienaangaande naar vorige verslagen kan worden verwezen.

Uit de onderstaande tabel blijkt de sterkte der schoolklassen op drie verschillende tijdstippen.

	1 October 1880.	1 April 1881.	1 Julij 1881.
Derde klasse	76	51	83
Tweede klasse	183	236	263
Eerste klasse	205	191	156
Te zamen	464	478	502

De overgangen in die schoolklassen bedroegen:

Van de 3de klasse naar de 2e	162
» » 2de » » » 1ste	100
» » 1ste » » » adspiranten-klasse	20

Het wetenschappelijk onderwijs wordt, onder de leiding van een kapitein, in den regel door officieren gegeven. Alleen bij het onderwijs in de Fransche taal, de natuurkunde en de warenkennis, treden burger-leeraren als docenten op.

De uitkomsten van het wetenschappelijk onderwijs gedurende het aangegeven tijdvak, mogen gunstig worden genoemd. De volgende overgangen vonden plaats.

Van de adspiranten-klasse naar de voorbereidende school	15
Van de voorbereidende school naar den cursus	8
Van den cursus naar den hoofdcursus 1ste (laagste) klasse:	
Van het instructie-bataillon	3
» de regimenten	9
	12
Naar den hoofdcursus 2de of hoogste klasse	16

Administratie-cursus.

Van den cursus naar de 1ste klasse van den hoofdcursus	
Van het instructie-bataillon	1
Van de regimenten	2
	3
Naar den hoofdcursus 2de klasse	1

De hoofdcursus begon op 1 October 1880, voor de infanterie met 44 en voor de militaire administratie met 9 leerlingen, verdeeld als volgt:

2de cursusjaar, infanterie 32, administratie 6;

1ste cursusjaar, infanterie 12, administratie 3.

Aan het examen ter verkrijging van den officiersrang onderwierpen zich van den hoofdcursus te Kampen, voor de infanterie 44 en voor de militaire administratie 12 onderofficieren.

Hiervan werden benoemd tot 2den luitenant der infanterie:

bij het leger hier te lande 16

» » » in Oost-Indië . . . . . 9 en

tot 2den luitenant-kwartiermeester:

bij het leger hier te lande 5

» » » in Oost-Indië 1

Na afloop van het in September 1881 gehouden toelatings-examen tot den hoofdcursus, werden te Kampen gedetacheerd:

voor de infanterie . . . . . 23 onderofficieren

voor de administratie . . . . . 9 »

zoodat op 1 October 1881 het geheele getal leerlingen van den hoofd-cursus bedroeg:

	Infanterie.	Adsp. kwart.
Examen klasse	32	6
2de klasse	12	4
1ste »	23	9
	67	19

Totaal 86 leerlingen.

§ 4. ARTILLERIE INSTRUCTIE COMPAGNIE.

Het aantal volontairs, die op 1 Julij 1880 onderwijs genoten, bedroeg 168. Van dat tijdstip af tot 1 Julij 1881 werden 134 nieuwe vrijwilligers aangenomen; terwijl op laatstgenoemden datum hun aantal 180 bedroeg, zoodat 122 leerlingen met of zonder bevordering de compagnie verlieten.

De volgende opgave laat zien in welke provincie van het Rijk de volontairs vroeger onderwijs hebben genoten; bij welke klasse van het schoolonderwijs zij bij aankomst werden ingedeeld; de maatschappelijke betrekking hunner vaders, zoomede de getalsterkte van iedere klasse op den 1sten van ieder kwartaal.

Klasse van het schoolonderwijs, waarbij op het tijdstip hunner aanneming ingedeeld.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Indie.	Buitenland.	Totaal.
Eerste.	1	»	10	1	3	»	1	2	»	»	»	»	»	18
Tweede {	A	»	2	6	3	1	3	1	1	»	»	»	»	20
	B	»	2	7	4	5	1	3	1	»	1	»	»	24
Derde.	5	2	15	11	17	4	10	2	4	2	»	»	»	72
Totaal.	6	6	38	19	26	8	17	6	5	3	»	»	»	134

MAATSCHAPPELIJKE BETREKKING DER VADERS.

Officieren.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Onderofficieren en soldaten . .	1	1	3	3	»	1	»	1	»	»	»	»	»	10
Ambtenaren.	3	3	7	1	3	3	1	3	1	»	»	»	»	25
Particulieren	2	2	28	15	23	4	16	2	4	3	»	»	»	99
Totaal.	6	6	38	19	26	8	17	6	5	3	»	»	»	134

Aantal leerlingen op onderstaande datums.

	1 Julij 1880.	1 Oct. 1880.	1 Jan. 1881.	1 April 1881.	1 Julij 1881.
Eerste klasse	55	46	36	35	31
Tweede » A	45	51	62	53	53
Tweede » B	39	33	40	46	41
Derde »	20	47	33	38	55
Totaal.	159	177	171	172	180

Er bestaan bij de instructie-compagnie drie klassen voor het schoolonderwijs: de 1ste of hoogste, de 2de en 3de klasse; de 2de klasse is nog verdeeld in 2 onderdeelen A en B. Bij aankomst worden de volontairs geëxamineerd, en naar mate hunner bekwaamheid in de verschillende klassen ingedeeld.

De vereischten tot toelating zijn: een leeftijd van 15½-19 jaar; een goed gezond ligchaamsgestel; eene aan den leeftijd geëvenredigde lengte; het schrijven van eene goed leesbare hand; het duidelijk lezen en het goed bekerd zijn met de vier hoofdtregels der rekenkunde.

De leiding van het schoolonderwijs is, onder toezigt van den kommandant der compagnie, aan een luitenant opgedragen, wien 7 onderofficieren als onderwijzers zijn toegevoegd. Des winters wordt dagelijks, behalve Woensdags en Zaturdags, tweemaal schoolonderwijs gegeven; 's morgens van 8-9½ en 's avonds van 5¼-6¼ uur. Des zomers vervalt de ochtendschool. Den overigen tijd worden de volontairs telkens met kleine tusschenpoozen bezig gehouden met exercitien ('s zomers tweemaal, 's winters eenmaal daags), theorie over de verschillende dienst- en exercitie-reglementen, het handboek voor onderofficieren en korporaals der artillerie, gymnastiek, schermen en zwemmen, waarbij het overige kader der compagnie ingedeeld is; zoodat in het geheel als onderwijzers werkzaam zijn: 4 luitenants; 3 sergeanten-majoor (1 vuurwerker); 12 sergeanten; 1

wachtmeester der veld-artillerie; 1 fourrier en 8 korporaals.

Het schoolonderwijs omvat het schoonschrijven, de Nederlandsche taal, het kunstmatig lezen, het vlug en goed rekenen, ook met gewone en decimale breuken, de aardrijkskunde en de vaderlandsche geschiedenis. Het wordt dienstbaar gemaakt aan de praktische beoefening van militaire dienstzaken, zoo als de menagerekening, de compagnies-administratie, en het opmaken van rapporten over dienstonderwerpen.

Van de kaart van Nederland wordt veel gebruik gemaakt, en roemrijke feiten uit de vaderlandsche geschiedenis worden in herinnering gebragt om een goeden krijgsmansgeest op te wekken.

Ten gevolge der aanstaande opheffing van den wetenschappelijken cursus bij het wapen (in 1884) zijn daarvoor geene aspiranten meer aangenomen, en wordt er bij de compagnie geen verder uitgebreid onderwijs meer gegeven.

Ten einde de volontairs in de gelegenheid te stellen om hunne lessen voor den volgende dag te leeren, hebben zij 's avonds eene gedwongen eigen oefening van één uur; terwijl voor hen, die zulks verlangen, nog gedurende één uur gelegenheid bestaat om in eene daarvoor bestemde zaal hunne studien voort te zetten. Van deze vrijwillige eigen oefening wordt weinig gebruik gemaakt. Trouwens deze neemt een groot gedeelte van hun vrijen tijd in, die door de veelvuldige exercitien en lessen niet groot kan zijn.

§ 5. WETENSCHAPPELIJKE CURSUS BIJ DE CORPSEN.

De hoofdcursus bij het 5de regiment infanterie te 's Hertogenbosch werd op 1 October 1880 door 47 onderofficieren bijgewoond, verdeeld als volgt:

2de cursusjaar:

infanterie 19, cavalerie 2,

1ste cursusjaar:

infanterie 20, cavalerie 4.

Aan het examen ter verkrijging van den officiersrang, onderwierpen zich van den hoofdcursus te 's Hertogenbosch voor de infanterie 40 onderofficieren. Hiervan werden benoemd tot 2den luitenant der infanterie:

bij het leger hier te lande 9
» » » in Oost-Indie 11

Na afloop van het in September 1881 gehouden toelatings-examen tot den hoofdcursus, werden te 's Hertogenbosch gedetacheerd:

voor de infanterie 22 onderofficieren,
voor de cavalerie 1 onderofficier,
zoodat op 1 October 1881 het geheele getal leerlingen
van den hoofdcursus te 's Hertogenbosch bedroeg:

	infanterie	cavalerie
Examenklas	18	2
2de klasse	20	4
1ste klasse	22	1
	60	7

Totaal 67 leerlingen. De cursus der cavalerie te Haarlem werd op 1 October 1880 door 1 onderofficier gevolgd, die thans naar de 1ste klasse van den hoofdcursus te 's Hertogenbosch is overgegaan. Eerstgenoemde cursus heeft opgehouden te bestaan. De cursus der artillerie te Delft begon op 1 October 1880 met 44 sergeanten en korporaa's. In dat jaar zijn voor de laatste maal leerlingen aangenomen, aangezien volgens de overgangsbepalingen, vastgesteld bij

de ten vorigen jare ingevoerde *Regeling van het militair onderwijs bij de landmagt*, de cursus voor de artillerie in 1884 ophoudt te bestaan.

Aan het examen ter verkrijging van den luitenant'srang, werd in 1880 door 12 leerlingen deelgenomen. Twee hunner voldeden aan de eischen; één werd benoemd bij het leger hier te lande, de tweede bij dat in Oost-Indië.

De cursussen bij de regimenten infanterie en bij het instructiebataillon werden op 1 October 1880 bijgewoond door 120 onderofficieren. Van deze namen 99 deel aan het toelatingsexamen tot de hoofdcursussen, 55 werden toegelaten.

Het onderwijs op de cursussen wordt door officieren gegeven; alleen is bij enkele corpsen het onderrigt in de Fransche taal aan burgerleeraren toevertrouwd.

Voor de inrigting van het militair onderwijs, de vereischen tot toelating tot de cursussen en hoofdcursussen, overgangs-examens enz. wordt verwezen naar het *Recueil Militair* 1880, 1ste ged., blz. 173 en volg.

§ 6. SCHOLEN BIJ DE CORPSEN.

De volgende tabel geeft een overzicht van den toestand dezer scholen, gedurende den cursus 1880/81.

CORPSEN.	AANTAL ONDERWIJZERS.			GEMIDDELD
	Zonder radicaal.	Met radicaal.	TOTAAL.	Onderofficieren en korporaals.

INFAN				
Regiment grenadiers en jagers	20	»	20	133
1ste regiment infanterie	20	»	20	96
2de » »	18	»	18	94
3de » »	15	»	15	140
4de » »	14	1	15	131
5de » »	20	»	20	145
6de » »	24	»	24	154
7de » »	13	2	15	116
8ste » »	13	»	13	113
Algemeen depôt van discipline	2	»	2	7
Koloniaal werfdepôt	1	»	1	»
Totaal	160	3	163	1129

CAVAL				
1ste regiment huzaren	7	1	8	18
2de » »	9	»	9	»
3de » »	5	»	5	32
Koninklijke maréchaussée	5	»	5	»
Totaal	26	1	27	50

ARTIL				
1ste regiment veld-artillerie	12	»	12	22
2de » » »	10	»	10	13
Korps rijdende artillerie	2	»	2	12
1ste regiment vesting-artillerie	7	»	7	7
2de » » »	9	»	9	7
3de » » »	7	»	7	14
4de » » »	12	»	12	4
Corps pontonniers	9	»	9	6
Corps torpedisten	3	»	3	5
Totaal	71	»	71	90
Corps genietroepen	10	»	10	9
Algemeen totaal	267	4	271	1278

gedurende het jaar 1880—1881.

AANTAL LEERLINGEN.			Leerlingen, die bij hunne toelating niet of gebrekkig konden lezen of schrijven.	AANMERKINGEN.
Soldaten der staande armee, tamboers enz.	Miliciens.	TOTAAL.		

T E R I E.

56	77	266	28 niets.	28
85	610	791	56 gebrekkig.	118
			62 niets.	
52	350	496	83 gebrekkig.	150
64	232	436	67 niets.	150
48	473	652	227 gebrekkig.	301
30	465	640	74 niets.	176
30	560	744	200 gebrekkig.	293
			93 niets.	
62	410	588	64 gebrekkig.	123
			59 niets.	
56	460	629	175 gebrekkig.	234
60	>	67	59 niets.	
24	>	24		
567	3637	5333	1573	

L E R I E.

15	135	168	28 gebrekkig.	34
>	131	131	6 niets.	
60	21	113	24 gebrekkig.	28
92	>	92	4 niets.	
167	287	504	62	

L E R I E.

24	78	124	68 gebrekkig.	100
			32 niets.	
36	100	149	52 gebrekkig.	72
			20 niets.	
24	31	67	25 gebrekkig.	45
			20 niets.	
17	90	114	89 gebrekkig.	98
			9 niets.	
15	76	98	39 gebrekkig.	55
			16 niets.	
8	140	162	48 gebrekkig.	94
			46 niets.	
12	90	106	50 gebrekkig.	64
			14 niets.	
16	15	37	5 gebrekkig.	13
			8 niets.	
4	21	30	14 gebrekkig.	20
			6 niets.	
156	641	887	561	
56	26	91	>	
946	4591	6815	2196	

Het getal leerlingen in de verschillende klassen van het onderwijs, en de gemaakte vorderingen getuigen ook dikmaal van de belangstelling en de ijverige bemoeijingen der hoofd- en verdere officieren. De populaire voordrachten, aan de vaderlandsche en de krijgsgeschiedenis ontleend, meestal door luitenants gehouden, zetten aan het onderwijs de zoo wenschelijke afwisseling bij.

Het onderwijs in schermen en gymnastiek, dat, meestal vrijwillig, door zeer vele manschappen werd bijgewoond, leverde goede uitkomsten op en droeg veel bij tot de lichamelijke ontwikkeling der manschappen.

De voor het militair onderwijs bij de corpsen beschikbaar gestelde sommen zijn, blijkens de verkregen resultaten, nuttig besteed. Neemt men in aanmerking hoeveel bezwaren bij de eerste opleiding van volwassen personen, die niet of zeer gering kunnen lezen en schrijven moesten worden overwonnen, en met welke betrekkelijk geringe hulpmiddelen en in den regel onervaren personeel dat onderwijs wordt gegeven, dan zijn de uitkomsten werkelijk gunstig te noemen. Niet minder toch dan 2 196 personen, die anders vermoedelijk nimmer onderwijs zouden hebben genoten, zijn op die corpscholen in lezen en schrijven onderwezen, terwijl 4 619 anderen door dat onderwijs verder werden ontwikkeld en velen hunner een graad verkregeren.

Het geheele getal leerlingen bedroeg alzoo ongeveer 6 815.

§ 7. KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE MARINE TE WILLEMSOORD.

Het onderwijzend personeel onderging in den loop van dit cursusjaar geene verandering.

Als nieuwe leeraren traden bij den aanvang van dat jaar op de luitenants ter zee der 1ste klasse L. HAREMAKER en C. VREDE, de eerste voor de artillerie, de tweede voor de maleische taal en het internationaal zeeregt.

Aan het einde van den cursus werd de luitenant ter zee der 1ste klasse E. SIMON VAN DER AA, onder dankbetuiging voor bewezen diensten, eervol ontheven van zijne betrekking als officier-instructeur in de stuurmanskunst en sterrekunde, tevens bevelhebber van het oefeningsvaartuig *Urania*. Hij werd als zoodanig opgevolgd door den luitenant ter zee der 1ste klasse H. A. SCHIPPERS.

Het toezichthoudend personeel onderging de navolgende veranderingen. Als 4de officier van politie werd op 16 October 1880 de luitenant ter zee der 2de klasse A. VOORMOLEN geplaatst, terwijl met gelijken datum de luitenant ter zee der 2de klasse D. A. MENSERT in plaats van den luitenant ter zee der 2de klasse A. G. J. baron VAN PLETENBERG optrad.

Met het einde van den cursus werd de luitenant ter zee der 2de klasse P. F. H. VOLCKE eervol ontheven van zijne betrekking als officier van politie en voor diens vervanging aangewezen de luitenant ter zee der 2de klasse jhr. S. B. ORT.

Van het vermeerderd getal officieren van politie werd gebruik gemaakt om hunne bemoeijingen met de opvoeding der adelborsten en de behartiging hunner belangen uit te breiden.

Door de vermeerdering van het getal onderofficieren was het mogelijk, den oudsten hunner, den sergeant-majoor DRABBE, tot hun hoofd aan te stellen, en als zoodanig te belasten met de algemeene dienst; een maatregel die, ter bevordering van orde en tucht aan deze inrigting, bij het steeds toenemend aantal adelborsten, zeer gewenscht werd en tot nog toe uitnuttend werkt.

Tijdens het afgelopen verloop werden de verbouwingen en veranderingen bewerkstelligd, die de uitbreiding der inrigting had noodig gemaakt. Een nieuw gebouw voor gymnastiek, schermzaal en tuigzaal benevens eene nieuwe keuken verzeen achter het hoofdgebouw.

Het getal adelborsten bedroeg bij den aanvang van den cursus 123, die over de verschillende afdelingen als volgt verdeeld waren:

1ste afdeling	22;				
2de	>	31,	waarvan 4	adelborsten	der mariniers;
3de	>	32,	>	3	>
4de	>	38,	>	5	>

Twee adelborsten der 4de afdeling werden korten tijd na hunne aankomst verwijderd, de een wegens lichaamsgebreken, de ander wegens onzedelijke gedragingen.

Het theoretisch en praktisch eind-examen van de adelborsten der 1ste afdeling werd in de maanden Mei en Junij 1881 met zeer gunstig gevolg afgelegd.

Dat van de adelborsten der mariniers van de oudste afdeling werd mede afgelegd met zoodanig gevolg dat allen ter bevordering konden worden voorgedragen.

Bovendien werden van eerstgenoemde afdeling de adelborsten der 2de klasse H. A. SCHOONHOVEN en J. F. B. VAN DIJK, zijnde de twee eersten in rangschikking, en van de adelborsten der mariniers de adelborst der 2de klasse J. C. J. B. A. DE JOSSELIEN DE JONG tot eene bijzondere belooning voorgedragen; laatstgemelde als de eerste zijner afdeling, en doordat hij zich, evenals de beide eerstgenoemde adelborsten, onderscheiden had door goed gedrag, vlijtige studiën en buitengewone vorderingen.

Aan de overgangs-examens tot eene hoogere afdeling werd daarentegen niet voldaan door 3 adelborsten der 2de klasse van de 2de afdeling en een gelijk getal adelborsten der 3de klasse van de 3de afdeling, zoodat deze nog een jaar in dezelfde afdeling moeten verblijven.

De uitkomsten van het onderwijs waren over het algemeen gunstig. Inzonderheid onderscheidde zich de bovengenoemde 1ste afdeling door ijver en bijzondere vorderingen.

In den gang van het onderwijs werden geen noemenswaardige veranderingen gebragt. Wat daaromtrent in het vorig verslag is gezegd, zou ook hier eene plaats kunnen vinden. De praktische oefeningen bleven insgelijks op denzelfden voet.

Het embarkement der 1ste afdeling ook op een stoomoefeningsvaartuig leverde gunstige resultaten op; niet-tegenstaande de tijd beperkt is en de regeling van den oefeningstogt nog wel te wenschen overlaat. De ten vorigen jare ingevoerde wijze van praktische oefening der adelborsten van de mariniers, namelijk om hen gedurende den zomercursus, onder de leiding van den kommandant van het te Willemsoord garnizoen houdend bataillon mariniers, veelvuldige oefeningen met den trep te doen maken, onderwijf de theoretische studiën aan het instituut worden bijgehouden door algemeene repetitiën, heeft ook dit jaar goet voldaan.

Het gedrag der adelborsten was over het geheel goed; de 1ste afdeling gaf ook hierin een flink voorbeeld. Wel moest er, als altijd, worden gestraft; doch in den regel voor kleine vergrijpen.

De geest onder de adelborsten was over het algemeen bevredigend. De gezondheidstoestand uitnuttend, behalve in het voorjaar, toen vele catharrale aandoeningen voorkwamen.

Den 21 September 1880 had in de vestibule van het gebouw de plegtige onthulling plaats van het borstbeeld van wijlen Zijne Koninklijke Hoogheid Prins HENDRIK DER NEDERLANDEN, Admiraal, Opperbevelhebber der vloot, door de zeeofficieren opgericht om de nagedachtenis te eeren van den te vroeg ontslapen Vorst. Van den 5den Februarij 1881, de vijftigjarige gedenkdag van den heldendood van J. C. J. VAN SPELCK, werd mede partij getrokken om eenen goeden vaderlandschen geest bij de aanstaande zeeofficieren levendig te houden, door dien dag op feestelijke wijze te herdenken, en door de plaatsing in de receptiezaal van het instituut van eenige reliëuen, op die gebeurtenis betrekking hebbende, daartoe welwillend aangeboden door den ond-luitenant ter zee T. C. ZILLESSEN.

De boekerij werd uitgebreid door de gewone jaarlijksche geschenken van eenige wetenschappelijke collegiën, en door den aankoop van voor het onderwijs belangrijke periodieke en andere werken.

De schilderijenverzameling werd verrijkt met twee schilderijen, voorstellende den zeelag bij Dover en den vierdaagschen zeelag, vervaardigd door wijlen den luit.-generaal SCHÖNSTEDT, en door hem bestemd voor het instituut.

Van de instrumenten, waarmede het physisch kabinet door aankoop voorzien werd, verdient hier alleen genoemd te worden een Grammetoestel voor electrisch licht voor den prijs van f 500.

De voorengenoemde officier-instructeur E. SIMON VAN DER AA ging voort met de bewerking van het tweede deel der

nieuwe uitgave van de praktische en theoretische zeevaartkunde van Brouwer. Ter voltooiing van het werk werd genoemde officier na zijn aftreden alhier voor eenige maanden gedetacheerd aan het observatorium te Leiden. De luitenant ter zee der 1ste klasse L. A. DITLOFF TIASSENS, officier-instructeur in de stoomwerktuigkunde, kwam gereed met de bewerking van het eerste deel van een werk over de stoomwerktuigkunde, dat in den loop van het volgende jaar waarschijnlijk in druk zal verschijnen. In den loop van het aanstaande cursusjaar zal een vierde druk het licht zien van het 1ste deel van den algebraïschen cursus door den leeraar in de trigonometrie en algebra B. L. VRIES.

§ 8. OPLEIDING VAN MACHINIST-LEERLINGEN.

In de rigting van het onderwijs en de opvoeding der jongelieden werd geen verandering gebragt.

In Mei 1881 werd het vergelijkend examen afgenomen aan jongelieden, die dongen naar de betrekking van machinist-leerling 2de klasse. Voor de 20 opengestelde plaatsen hadden zich 85 aspiranten aangemeld. Dit groot aantal maakte het mogelijk, jongelieden aan te nemen, die een uitgebreider kennis bezaten dan volgens het vastgestelde examen-programma geëischt wordt, hetgeen in het algemeen een gunstigen invloed op de studien uitoefent.

Alle machinist-leerlingen der 1ste afdeeling voldeden aan het in April 1881 afgenomen examen voor machinist-leerling der 1ste klasse en werden tot dien rang bevorderd. Aan de beide leerlingen, die de eerste nummers op de ranglijst verkregen, werd, evenals in vorige jaren, een zilveren remontoirhorologie en een gouden penhouder ten geschenke gegeven.

Van de machinist-leerlingen der 2de afdeeling voldeed slechts één niet aan het in Mei 1881 gehouden overgangsexamen; hem werd vergund nog één jaar de lessen der 2de afdeeling te volgen, terwijl de overigen allen werden overgeplaatst in de 1ste afdeeling.

De nieuwe cursus werd in Juli 1881 aangevangen met 43 machinist-leerlingen der 2de klasse, waarvan 22 in de 1ste afdeeling.

Hoewel in het algemeen het gedrag en de ijver van de machinist-leerlingen der 2de klasse stof tot tevredenheid gaven, was het dit jaar toch bij herhaling noodzakelijk strenge straffen op te leggen aan eenige leerlingen van de 1ste afdeeling, wegens vergripen tegen de discipline. In het algemeen kost het moeite, om den leerlingen goede militaire begrippen in te prenten.

Het onderwijzend personeel onderging dit jaar eenige veranderingen. Op 1 September 1880 werd de met de leiding van het onderwijs belaste officier-machinist der 1ste klasse J. C. GRAUE wegens lichaamsgebreken op pensioen gesteld en vervangen door den officier-machinist der 2de klasse J. GOUT; terwijl de machinist der 2de klasse J. GÖTZ werd vervangen door den machinist der 2de klasse J. F. JONKENS. Ook de beide onderofficieren der mariniers, die belast zijn met de politie-dienst, werden door twee anderen vervangen.

Zoowel het onderwijzend, als het overige aan de opleiding verbonden personeel bleef met ijver en nauwgezetheid zijne plichten vervullen.

§ 9. OPLEIDING VAN JONGENS AAN BOORD VAN HET SCHIP DE »ADMIRAAL VAN WASSENAER» TE AMSTERDAM.

Op 1 October 1880 waren aan boord 174 jongens, verdeeld als volgt:

4de afdeeling	50,
3de idem	36,
2de idem	29,
1ste idem	59.

Doordien met 1 Januarij 1881 van de kweekschool voor zeevaart te Leiden nog 25 jongens bij deze opleiding werden geplaatst, gingen 6 der meest ontwikkelde van de 2de in de 3de afdeeling en 24 der meest geschikten

van de 1ste in de 2de afdeeling over; zoodat op laatstgemelden datum de verdeeling was:

4de afdeeling	50,
3de idem	42,
2de idem	47,
1ste idem	60,

te zamen 199 jongens.

Van de 25 laatst aangekomenen hadden allen vóór hunne indiensttreding schoolonderwijs genoten en bezochten:

12 de kosteloze openbare school,

4 » » bijzondere »

1 » » gemeente »

5 » openbare school

2 » bijzondere » } tegen betaling,

1 » diaconie » }

terwijl 6 een weinig konden lezen en schrijven,

17 konden lezen, schrijven en een weinig rekenen,

2 lezen, schrijven en rekenen.

Bij hunne komst aan boord konden allen lezen, schrijven en rekenen, en waren zij bovendien in de beginselen van het vak en praktisch onderwijs vrij wel geoefend.

Bij het einde van den wintercursus werden van de 4de afdeeling 48 jongens bevorderd tot lichtmatroos, van welke 14 in het vaste corps zijn opgenomen; 2 werden zonder certificaat van goed gedrag uit Zr. Ms. zeedienst ontslagen. Aan 1 jongen werd een zilveren horologie als bijzondere belooning voor vlijt, vorderingen en goed gedrag uitgereikt.

Van de 48 bevorderden zijn:

1 overgeplaatst aan boord *Zeehond*,

7 overgeplaatst aan boord *Wachtschip te Willemsoord* en gedetacheerd aan boord *Urania*,

12 achtereenvolgens overgeplaatst aan boord *Zeehond*

1 in September jl. bevorderd tot stuurmansleerling 2de klasse; terwijl de overigen gedurende den afgelopen zomer deelnamen aan den oefeningstogt in de Zuiderzee met de instructiebrikken *Castor* en *Pollux*, en daarna werden overgeplaatst op de schepen der oefeningsdivisie.

Van de 3de afdeeling, 42 jongens, gingen allen over in de 4de afdeeling; 9 ontvingen geschenken, die aan 7 direct na het examen en aan 2, om redenen van gedrag, eerst na den kruistogt werden uitgereikt.

Van de 2de afdeeling, 47 jongens, werd 1 geplaatst als leerling bij de stafmuziek der marine, 1 overleed en de 45 overigen gingen allen in de 3de afdeeling over. Aan 8 werd een certificaat voor vlijt en goed gedrag uitgereikt.

Van de 1ste afdeeling, 60 jongens, gingen allen in de 2de afdeeling over; 8 certificaten voor vlijt en goed gedrag werden uitgereikt.

De zomer-cursus ving aan op 1°. April 1881 met 147 jongens, welk getal vermeerderde door de aankomst bij deze opleiding van 62 jongens der kweekschool voor de zeevaart te Leiden.

De verdeeling was toen:

4de afdeeling	42 jongens,
3de »	45 »
2de »	60 » en
1ste »	62 »

Van de 62 nieuw aangekomenen genoten allen vóór hunne indiensttreding schoolonderwijs en bezochten:

- 41 de kosteloze openbare school;
 3 » » bijzondere »
 3 » » diaconie »
 1 » » stads »
 8 » openbare school,
 3 » bijzondere »
 1 » diaconie »
 1 » christelijke »
 1 » stads »
 11 konden lezen, schrijven en een weinig rekenen;
 33 » » » » rekenen;
 18 » goed lezen, schrijven en rekenen.

Gedurende den zomercursus werd 1 jongen van de 4de afdeeling verwijderd; 1 van de 3de afdeeling wegens lichaamsgebreken uit de dienst ontslagen; 1 van de 1ste afdeeling overgeplaatst aan boord van de *Anna Paulowna*, en 1 uit de 4de afdeeling afgevoerd en gebragt bij de 2de afdeeling, daar hij sedert April 1880 in het hospitaal wordt verpleegd, en toen tot laatstgenoemde afdeeling behoorde.

Bij het einde van dezen cursus was de 4de afdeeling dus nog 40 jongens sterk, van welke na het eind-examen in September jl.

- 12 bevorderd werden tot lichtmatroos in het vaste corps;
 20 » » » » » en

6 zonder verandering werden overgeplaatst, die of niet aan het examen hebben voldaan, of om redenen van gedrag nog geene bevordering verdienden. Zij gingen over in de rolle van Zr. Ms. wachtschip te Willemsoord, in afwachting van eene bestemming naar Oost-Indië; 2 bleven nog bij de opleiding, om nogmaals den cursus der 4de afdeeling te volgen.

Aan 1 jongen werd een zilveren horologie met inscriptie en aan 2 geschenken (een boekwerk) als bijzondere belooning uitgereikt.

Van de tot lichtmatroos bevorderden werden 17 aanbevolen voor verdere opleiding tot onderofficier; 14 beloven goede matrozen te worden, en 1 had meer geschiktheid om later voor baantjesgast of scheepstimmerman te worden opgeleid.

Van de 3de afdeeling, 44 jongens, konden 41 in de 4de afdeeling overgaan, terwijl van de 3 overigen 2 werden voorgedragen tot ontslag, wegens bekrompen geestvermogens, en 1 den cursus der 3de afdeeling nogmaals zal moeten volgen; 6 ontvingen geschenken.

Van de 2de afdeeling, 61 jongens, konden 57 in de 3de afdeeling overgaan; van de 4 overigen zullen 3 den cursus der 2de afdeeling nogmaals moeten volgen; 1 werd gedurende den geheelen cursus in het hospitaal verpleegd. Laatstebedoelde bleef bij den aanvang van den wintercursus tot de sterkte der 2de afdeeling behooren. 8 certificaten voor vlijt en goed gedrag werden uitgereikt.

Van de 1ste afdeeling, 61 jongens, gingen allen in de 2de afdeeling over; 2 die eenige maanden in het hospitaal zijn, zullen bij de sterkte der nieuwe 2de afdeeling blijven, om na hunne terugkomst aan boord te onderzoeken, of zij de lessen hunner afdeeling kunnen blijven volgen, dan wel in eene jongere afdeeling moeten overgaan. 10 certificaten voor vlijt en goed gedrag werden uitgereikt.

Bij den aanvang van den wintercursus op 1 October 1881 zullen 79 jongens van de kweekschool voor zeevaart te Leiden bij deze opleiding overgaan en zullen dan 247 jongens aan boord zijn, verdeeld als volgt:

4de afdeeling	43 jongens,
3de »	60 »
2de »	65 »
1ste »	79 »

Het onderwijs mag vruchtdragend worden genoemd. De kennis in de vakken van het lager onderwijs is bij jongens, die voor matrozen worden opgeleid, over het algemeen zeer voldoende; in de praktische zaken is die bij het meerendeel goed.

Wanneer het aantal jongens aan boord der opleidingsschepen tot een maximum zal zijn gebragt, zoude het overweging verdienen alleen knapen aan te nemen, die kunnen lezen, naar een voorbeeld schrijven en met de vier hoofdregels der rekenkunde min of meer bekend zijn.

De voor het schoolonderwijs bij deze opleiding beschikbare tijd, verdeeld over 5 à 6 verschillende vakken, is loereikend om hen, die lezen, schrijven en wat rekenen kunnen, daarin wat verder te ontwikkelen, of althans de verkregen kennis goed te doen onderhouden. De jongens, die weinig of geen schoolonderwijs vóór hunne indiensttreding genoten, blijven, op enkele uitzonderingen na, gewoonlijk van den aanvang af achterlijk, vooral in de rekenkunde, en kunnen zelfs bij de bestaande matige eischen niet met hunne kameraden wedijveren. Veelal blijken de minst ontwikkelden in de schoolvakken ook de minsten bij het vak en praktisch onderwijs te zijn.

Toch is nu reeds de ontwikkeling der jongens over het algemeen bevredigend, en zijn de somtijds vreemde antwoorden op eenvoudige vragen grootendeels toe te schrijven aan den zenuwachtigen toestand der knapen bij een examen.

In de aardrijkskunde is de kennis der jongens zeer voldoende, in de geschiedenis iets minder. Wat dit laatste vak betreft, mag dit minder aan het onderwijs worden toegeschreven, dan wel aan de eigenaardige bezwaren voor den onderwijzer om zijn onderwijs binnen enge grenzen te beperken.

Zoo als reeds bij het rapport nopens den uitslag der examens werd gezegd, drukten de jongens der 3 oudste afdeelingen bij de beantwoording der schriftelijke vragen hunne gedachten vrij wel uit.

Het vakonderwijs leidde in den afgelopen cursus vrij algemeen tot goede resultaten. Slechts zeer enkelen zijn niet in staat, den tijd op een uurwerk af te lezen of een kompas met de hoofd- en tusschenstreken op het bord te teekenen. De tuigkennis was bij de beide oudste afdeelingen zeer voldoende, bij de jongere wat minder over het algemeen. Laatstebedoelden verwaren nog al eens de benamingen; doch neemt men in aanmerking dat zij nog geen deel nemen aan den oefeningstogt met de instructieboek, dan heeft ook bij hen het onderwijs redelijke resultaten opgeleverd.

De bekendheid met de verschuldigde eerbewijzingen aan superieuren, met de onderscheidingsteekenen van de zee-magt en andere militaire corporsen is algemeen goed. Met de benaming der deelen van het geweer en het revolverpistool, benevens het uiteennemen en in elkander zetten, onderhouden der wapenen enz., waren allen, die daarin onderwijs ontvingen, wel bekend.

Van het onderwijs in splitsen, knooien, enteren, roeijen en de gymnastiek werd veel partij getrokken, en zijn de jongens, in verhouding tot den tijd, dien zij aan boord zijn, daarin zeer bedreven.

De lust tot roeijen is veelal groot en wordt nog opgewekt en levendig gehouden door de deelneming der jongens aan de jaarlijkse roeiwedstrijden, waartoe zij steeds door de roei- en zeilvereenigingen hier ter stede welwillend werden uitgenodigd.

Het jaarlijksch assaut had plaats in Augustus 1881 en werd opgeluisterd door eene uitvoering van de stafmuziek der Koninklijke Nederlandsche marine. De schout bij nacht, directeur en kommandant der marine alhier, en eenige genodigden en officieren met hunne dames, vereerden dat feest met hunne tegenwoordigheid. Bij die gelegenheid bleek dat een groot aantal jongens zeer geoefend en vlug is in de behandeling der handwapenen. Een 20tal brevetten voor meester en prevôt (nieuw model) werden bij die gelegenheid uitgereikt. Ook hadden, volgens het programma, bij het assaut eenige gymnastische oefeningen plaats, die flink en goed werden uitgevoerd.

Het zwemonderwijs in de maanden Junij en Julij, — in Augustus was de temperatuur bijna voortdurend te laag, — werd gegeven door een hulponderwijzer, geassisteerd door een der onderofficiëren en een der matrozen 1ste klasse, die zwemmen kunnen.

De voorbereidende oefeningen met Flobertpatronen hadden gedurende den wintercursus weder plaats en hebben ongetwijfeld veel nut.

Gewoonlijk heerscht er opgewektheid en goede verstandhouding onder de jongens. Ernstige vechtpartijen, diefstallen enz. komen zeer zelden voor. Van een groot gedeelte is het gedrag uitmuntend, zeer goed of goed. Wat het overige gedeelte aangaat (gerekend in procenten van het geheel) hadden 21 à 22 pct. redelijk, 10 à 11 pct. berispelijk en 1½ à 2 pct. slecht gedrag.

Aangaande den ijver en pligtsbetrachting der bij deze opleiding geplaatste officieren kan niet dan gunstig getuigd worden.

De luitenant ter zee der 1ste klasse P. J. ZAAL, gedurende de zomermaanden kommandant van de *Pollux*, wijdde zich met ijver aan de praktische oefening der jongens gedurende den kruistocht in de Zuiderzee. Blijkens de rapporten van genoemden officier, ondervond hij van de officieren en onderofficieren daarbij de meest gewenschte medewerking.

Het tweede gedeelte van den kruistocht werd door ongesteldheid van den officier van gezondheid ditmaal verkort. Gedurende de maand Juli en de eerste dagen van Augustus was de *Pollux* in de Zuiderzee; later werden, om voormelde reden, de oefeningen op het IJ voortgezet.

Bij eene inspectie aan boord van de instructiebrigade op 27 Juni 1881 bleek, dat de 4de afdeling in de praktische zaken en exercitien goed geoefend was.

De luitenant ter zee der 1ste klasse G. H. VAN STEIJN, tijdelijk 1ste officier aan boord van dezen bodem, stond den kommanderenden officier in alle zaken buiten de opleiding met ijver ter zijde. Met 1 October 1881 werd hij vervangen door den luitenant ter zee 1ste klasse P. J. ZAAL.

De luitenant ter zee 2de klasse W. RÖMER verliet in April 1881 dit schip en werd vervangen door den luitenant ter zee 2de klasse A. L. VAN DER MOOLEN.

De luitenant ter zee 2de klasse J. L. HORDIJK heeft op 30 September deze opleiding verlaten en is vervangen door den luitenant ter zee 2de klasse G. M. TRISINGH.

De geneeskundige dienst werd gedurende den afgeloopen zomer waargenomen door den officier van gezondheid 1ste klasse J. O. HARTHOORN.

De onderofficieren, onder welke in de eerste plaats de opperschipper en de instructeurs, waren gedurende den afgeloopen cursus met veel ijver voor hunne taak beziel.

De sergeanten der mariniers en eenige mariniers, verkreeg hij ook in het afgeloopen jaar de beste uitkomsten van het gegeven onderwijs en de oefeningen met de handwapenen.

Van de 5 kwartiermeesters, thans bij de opleiding aanwezig, zijn 3 redelijk geschikt, de 2 anderen zijn nog te kort aan boord om hen te kunnen beoordeelen.

De matrozen 1ste en 2de klasse zijn, op een 5tal na, vrij bruikbaar; een 3tal is nog kort aan boord en voor 2 zijn vervangers aangevraagd, waaraan reeds gevolg werd gegeven.

De hulponderwijzers zijn bijzonder geschikt. Hun gedrag is goed en fatsoenlijk, en bij het onderwijs toonen zij veel ijver.

De gezondheidstoestand der bemanning en jongens was in het afgeloopen leerjaar voortdurend zeer gunstig. Enkele ongevallen hadden plaats; onder anderen viel een jongen van het puttingwant op het vlot en werd met ernstige kneuzingen in het militair hospitaal alhier opgenomen. Waarschijnlijk zal hij herstellen, doch voor de dienst verloren zijn. Een ander wordt sedert 18 maanden in het hospitaal behandeld met eene wond aan den voet, ontstaan uit kwaadsappigheid; hoewel zeer langzaam, is hij toch herstellende.

Twee jongens werden door lichaamsgebreken ongeschikt verklaard en uit de zeedienst ontslagen.

Behalve door den Engelschen kapitein ter zee RICE, militair attaché bij de Engelsche ambassade te 's Gravenhage, den directeur der "Royal Hospital Schools" te Greenwich (commander BURNBY), den voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en andere autoriteiten, werd deze inrigting in het afgeloopen jaar nog door ruim 300 personen bezocht.

De Koninklijke Nederlandsche zeil- en roeivereniging,

benevens de roei- en zeilvereniging »de Hoop» stelden de jongens dezer opleiding in de gelegenheid tot deelneming aan de in Juli en Augustus 1881 gehouden wedstrijden.

De kosteloze toegang eenmaal 's weeks tot den zoölogischen tuin, werd ook dit jaar door het genootschap »Natura Artis Magistra» weder welwillend toegestaan. Gedurende de maand Augustus 1881 werd door de directie van het Panorama vivant (camera obscura) alhier, tot die inrigting aan de jongens kosteloze toegang verleend, waarvan door het veelal betrokken weder slechts weinig gebruik kon gemaakt worden.

Verder werden nog uitnodigingen ontvangen voor het bijwonen eener tooneelvoorstelling van de directie (de heeren DE GROOT en C^o) der Schouwburgloge alhier; en van de »Vereniging tot veredeling van het volksvermaak», ter bijwoning van een feest in het Vondelpark op 5 Augustus jl. Van beide uitnodigingen werd door een deel der jongens gebruik gemaakt.

De jaarlijksche inspectie van den schout-bij-nacht, directeur en kommandant der marine alhier, had plaats op den 14den September 1881.

Het opleidingschip onderging aan romp, dekken en betimmering in den verloftijd eenige kleine herstellingen en werd op enkele plaatsen, waar dat noodzakelijk bleek, buiten en binnen boord gebreeuwd.

Het tuig van den voortrop werd in den afgeloopen zomer afgenomen, nagezien en het voor-stengewant vernieuwd.

§ 10. OPLEIDING VAN JONGENS AAN BOORD VAN HET SCHIP »ANNA PAULOWNA» TE ROTTERDAM.

Op 1 October 1880 was de sterkte der jongens, ingeschreven in de rolle van dit opleidingschip, als volgt:

tot de 4de afdeling behoorden	34,
» » 3de » » »	23,
» » 2de » » »	33,
» » 1ste » » »	48,

Totaal 138 jongens.

Van dezen werden tusschen 1 October 1880—1881 3 uit de zeedienst ontslagen wegens slecht gedrag; 1 werd wegens berispelijk gedrag van de opleiding verwijderd en op een ander schip overgeplaatst; 3 werden wegens lichaamsgebreken of zwakte afgekeurd en 1 wegens zwakke geestvermogens uit de zeedienst ontslagen. Voorts overleed 1 in het ziekenhuis te Rotterdam en 1 verloor het leven door een val uit het tuig. Een jongen, die vroeger op een visschersvaartuig had gevaren, had zulk een tegenzin in het zitten op de schoolbanken en verlangde zoo zeer naar zee, dat hij wegliep; zijn gedrag, dat overigens uitmuntend was, gaf aanleiding om aan het verzoek van zijn vader te voldoen en hem over te plaatsen op een naar zee bestemd schip.

Op 16 Maart 1881 werden 32 jongens van de hoogste afdeling tot ligtmatroos bevorderd en daarvan 12 opgenomen in het vaste corps schepelingen beneden den graad van sergeant. Aan 1 werd als bijzondere belooning een zilveren horologie geschenkt en 12 kregen mindere prijzen, bestaande in Berlijnsch zilveren matrozenmessen en atlasen. Deze ligtmatrozen werden op 1 April 1881 gedetacheerd aan boord van het instructievaartuig *Castor* om daarmede gedurende den zomer in de Zuiderzee te kruisen.

Achtereenvolgens gingen er 13 over bij de opleiding tot bootsmansleerling en namen ook 3 in September 1881 deel aan het examen voor stuurmansleerling; de overblijvenden werden den 26sten September op Zr. Ms. stoomschip *Zilveren Kruis* geplaatst.

Gelijk met de in Maart 1881 benoemde ligtmatrozen werden op 1 April daaraanvolgende 22 jongens van de afdeling, welke op hen volgden, op de *Castor* gedetacheerd. Zij kruisten met dat instructievaartuig gedurende drie maanden in de Zuiderzee en werden daarna vervangen door eene jongere afdeling.

Na het afleggen van het eindexamen werden 19 met ingang van 1 September 1881 tot ligtmatroos bevorderd;

3, die steeds weinig ijver aan den dag hadden gelegd en wier gedrag veel te wenschen overliet, werden niet bevorderd, en daar het niet wenschelijk was hen bij de opleiding te laten, werd het voorstel gedaan, die jongens op actieve bodems over te plaatsen.

Op 1 Januarij 1881 kwamen 25 jongens van de Kweek-school voor Zeevaart te Leiden de jongste afdeling op de *Anna Paulowna* versterken en den 1sten April 1881 werden weder 62 en den 1sten October 1881 79 jongens van die inrigting aan boord van de *Anna Paulowna* geplaatst, zoodat de totale sterkte 239 bedroeg en de wintercursus dus aanving met:

29 jongens in de 4de afdeling;	
68	> > > 3de >
63	> > > 2de > en
79	> > > 1ste >

Over het algemeen was het gedrag der jongens bevreemdend en heerschte er een goede geest onder hen. Ook ontbrak het hen niet aan ijver en lust voor hun vak. De jongens, die 1 April 1881 tot de 4de afdeling overgingen, maakten daarop gedurende den kruistocht in de Zuiderzee eene uitzondering; vooral het verblijf te Nieuwediep in Juni had een nadeeligen invloed op hen: dronkenschap enz. kwam daar veelvuldig onder hen voor. Er zijn vlugge, flinke jongens onder, lichamenlijk goed ontwikkeld, die aanleg hebben spoedig degelijke matrozen te worden: doch zij missen door hun minder goed gedrag voornamelijk de geschiktheid om tot onderofficier opgeleid te worden.

De daarop volgende afdeling echter, die van 1 Julij tot 8 September 1881 den kruistocht in de Zuiderzee gedeeltelijk met de instructiebrik *Castor* en gedeeltelijk met de *Pollux* maakte, onderscheidt zich doordien bijna allen een zeer goed gedrag leiden; 7 van hen werden voor hun goed gedrag, vlijtige studie en goede vorderingen beloond met Berlijnsch zilveren matrozenmessen, na afloop van het overgangsexamen.

Ook de beide jongste afdelingen geven stof tot tevredenheid. Van de 68, die met 1 October tot de 3de afdeling overgingen, kregen 14 een certificaat voor vlijt en goed gedrag, en van de 63, die met gelijken datum in de 2de afdeling overgingen, kregen 29 zulk een certificaat. Bij de overgangsexamens in September II. voldeden allen.

In het afgeloopen jaar stierf één jongen in het ziekenhuis te Rotterdam aan longontsteking en één verloor het leven door een val uit het stengewant op dek. Dit is het eerste ongeluk van dien aard, sedert de indienststelling van de *Anna Paulowna*. Drie gevallen van roodvonk kwamen onder de jongens voor, met tusschenruimte van drie à vier weken; overigens was de gezondheidstoestand der bemanning uitmuntend.

Het onderzoek naar de gemaakte vorderingen der jongens telken male vóór dat de kruistocht van eene afdeling met de instructiebrik in de Zuiderzee was geëindigd, gaf reden tot tevredenheid. Voor de praktische vorming der jongens zijn die kruistogten noodzakelijk; hun ijver en lust in het zeemanswerk worden er door opgewekt, en op hun lichamenlijke ontwikkeling werken die togten allergeenst. Hoe grooter het aantal dagen in zee doorgebracht, hoe beter. Het is daarom te bejammeren dat de *Pollux* gedurende den kruistocht met de derde afdelingen van beide opleidingschepen, door gebrek aan een officier van gezondheid, gedurende een maand te Amsterdam moest blijven liggen.

Sedert 5 September 1881 is de *Castor* te Rotterdam teruggekeerd en ligt nu weder ter beschikking voor de oefeningen in het tuig en met de zeilen, waarvoor dat vaartuig bijzonder geschikt is. Met het aanwezige modelscheepje en den getuigden mast met raas op verkleinde schaal, zijn de leermiddelen geheel voldoende.

Het afgesloten terrein voor het opleidingschip is zeer geschikt voor alle exercitiën met geweer, sabel, baton enz., en het pakhuis, tot dat terrein behoorende, bewijst goede diensten. Daarin worden des zomers de lessen in schip en tuig, splitsen en knopen, enz. gegeven; het landingsschut, de sloepen en het geschut en sloepen van de *Castor* worden er des winters bewaard, onder-

houden en het tuig van de *Castor* er in nagezien en in orde gebracht.

Onder de leden van den etat-major van de *Anna Paulowna* hadden veel mutatiën plaats. In November 1880 werd de luitenant ter zee 1ste klasse, 1ste officier P. G. Bruch, vervangen door den luitenant ter zee 1ste klasse J. H. Cremer; drie luitenants ter zee 2de klasse werden bij het vertrek hunner afdelingen door anderen opgevolgd en in Mei jl. had de verwisseling van kommandanten plaats. Aan den 1sten officier werd in April jl. het bevel over de *Castor* opgedragen. Op 6 Julij 1881 ging dat bevel op den 1sten officier van de *Zeehond* over.

Bij het begin van den volgende kruistocht zullen vermoedelijk 29 lichtmatrozen en 68 jongens beschikbaar zijn voor de *Castor*; zij vormen dan, met het noodige personeel onderofficiëren en een paar matrozen, eene volledige bemanning voor die brik.

De onderofficiëren, met het toezigt en de instructie belast, zijn meerendeels geschikte personen, doch steeds ontbraken eenige kwartiermeesters en een konstabelsmaat.

Het onderwijzend personeel kweekt zich goed van zijn pligt: twee hulponderwijzers geven les in de gymnastiek en een in het zingen.

In het zwemmen kregen de jongens gedurende den afgeloopen zomer bijna dagelijks les in de Kralingsche zwem- en badinrigting. Het schijfschieten geschiedde op de schietbaan te Crooswijk, welke een dag in de week voor de jongens beschikbaar is.

Bij een gehouden wedstrijd werden een 6tal prijzen uitgereikt aan hen, die in 10 schoten op 200 passen afstand op de concursschijf meer dan 70 punten behaalden zonder misshot. Deze prijzen bestonden uit kleine geschenken, aangekocht hoofdzakelijk uit de beschikbare gelden van verschoten hulzen en kogels.

Van de commissie tot het houden van een roeiwedstrijd op den Rijn te Oudshoorn werd eene uitnoodiging ontvangen om door de sloepen van de *Anna Paulowna* daaraan op 13 Augustus 1881 te doen deel nemen. Drie prijzen en premien werden door die commissie beschikbaar gesteld. De uitnoodiging werd aangenomen, en behalve 2 sloepen van de *Anna Paulowna* namen 2 sloepen van de *Admiraal van Wassenaar* en van de kweekschool te Leiden er aan deel.

Het godsdienstonderwijs had evenals het vorige jaar plaats; de jongens van de oudste afdelingen, behoorende tot het Hervormd kerkgenootschap, werden allen vóór het verlaten der opleiding tot lidmaat hunner kerk aangenomen.

Door de welwillendheid van het bestuur der Rotterdamsche Diargarde werd aan de jongens ook nu weder één dag in de week kosteloos toegang verleend tot die inrigting. Voorts ontving het opleidingschip een bewijs van belangstelling dat op hoogen prijs werd gesteld. Het bestuur van de officieren-sociëteit alhier schonk aan de opleiding een groot aantal volledige exemplaren van Engelsche, Fransche en Duitse geïllustreerde tijdschriften, jaargangen 1874-1880, uitmakende eene verzameling van 75 fraai en stvig gebonden boekdeelen.

Aan de jongens werd in Maart en in September telkens 14 dagen verlof verleend.

Het opleidingschip zoowel als het instructievaartuig *Castor* bevinden zich in goeden toestand.

Van de 166 jongens, in 1881 bij de opleiding gekomen, konden vóór hun aankomst:

- 35 lezen, schrijven en rekenen,
- 70 lezen, schrijven en weinig rekenen,
- 30 een weinig lezen en weinig schrijven,
- 18 een weinig lezen, doch niet schrijven,
- 13 niet lezen en niet schrijven.

§ 11. OPLEIDING VAN BOOTSMANSLEERLINGEN EN MATROZEN AAN BOORD VAN DE INSTRUCTIEBRIK »ZEEHOND».

In het voorgaande verslag zijn de redenen vermeld, die er toe geleid hebben dat deze school thans geworden is eene opleiding voor bootmansleerlingen en matrozen met

een tweejarigen cursus. Een gewijzigd reglement werd bij Koninklijk besluit van 29 October 1880, n°. 22, vastgesteld en kwam op 1 November 1880 in werking. De gang van het onderwijs bleef in hoofdzaak dezelfde. De bemanning was in twee afdelingen (studiejaar) verdeeld, en er werd geen onderscheid gemaakt tusschen de opleiding tot bootsmansleerling of tot matroos. Wie al of niet geschikt waren om onderofficier te worden, zou later moeten blijken. Het gevolg hiervan was dat, toen de zomercursus begon, een 36tal bootsmansleerlingen 2de klasse in aanmerking kwam om tot onderofficier te worden opgeleid en beurtelings als zoodanig dienst te doen. Met het oog op de bestaande behoefte aan onderofficieren was dit getal niet te groot; doch wel was het, zoo als ook in het vorig verslag reeds is opgemerkt, niet mogelijk allen in de gelegenheid te stellen, zich voldoende te bekwalen. Om een zoo gunstig mogelijk resultaat te verkrijgen was derhalve uitbreiding noodig, en deze werd gevonden door een tweede vaartuig aan de instructiebrigade *Zeehond* toe te voegen.

De brig *Castor* werd ditmaal hiervoor aangewezen; terwijl de noodzakelijke vermeerdering van bemanning verkregen werd door de lichtmatrozen, die in het voorjaar aan boord der opleidingschepen *Auna Paulowna* en *Admiraal van Wassenaer* aangesteld waren, met de bemanning van de *Zeehond* zamen te smelten. Uit dit geheel werden vervolgens de beide brigken bemand, ieder met een aan hare grootte geëvenredigd aantal bootsmansleerlingen en matrozen 3de klasse of lichtmatrozen. De oefeningen werden hierna voortgezet op de aan boord van de *Zeehond* gebruikelijke wijze. Zoolang deze brig in de Noordzee kruiste, bleef de *Castor* in de Zuiderzee; doch overigens bleven de beide vaartuigen bij elkander, onder de leiding van den commandant van de *Zeehond*.

Hoewel de *Castor* eerst in Julij 1881 aan de *Zeehond* werd toegevoegd, was echter de uitslag bijzonder bevredigend; daar niet minder dan 30 bootsmansleerlingen 2de klasse ter bevordering tot 1ste klasse konden worden voorgedragen. Het aantal dergenen, die matroos 2de klasse werden, was daardoor gering en bedroeg slechts drie.

Heeft dus de opleiding in het afgelopen jaar nog voor verreweg het grootste gedeelte bootsmansleerlingen, en slechts een klein aantal matrozen opgeleverd, dit verschijnsel is niet anders dan verblijdend te noemen. Zoolang toch de zaak tot den tegenwoordigen omvang beperkt en de behoefte even groot blijft, moet de vorming van onderofficieren hoofddoel zijn, en kunnen de matrozen, van hier afkomstig, slechts als nevenproduct beschouwd worden.

Volgens het vorige verslag was de sterkte op 1 October 1880

62 bootsmansleerlingen 2de klasse;
16 matrozen 3de klasse;
17 lichtmatrozen.

T^e zamen 95

Deze sterkte verminderde met:

2 matrozen 3de klasse, welke bij hunne inscheeping te Nieuwediep, om per kotter *de Vlinder* naar Hellevoetsluis te worden overgevoerd, wegliepen, en daardoor niet waardig waren bij de opleiding tot onderofficier geplaatst te worden;

2 lichtmatrozen, die wegens desertie voor den krijgsmat terecht stonden;

1 bootsmansleerling, wiens bevordering wegens minder goed gedrag was aangehouden, doch die op 15 December 1880 als matroos 2de klasse van boord ging;

1 lichtmatroos, die in zee overboord viel en niet gered kon worden.

Bij het einde van den cursus werden 19 van de 30 voorgedragen bootsmansleerlingen 2de klasse tot 1ste klasse bevorderd; van de 11 overigen werd de bevordering wegens minder goed gedrag tot 1 December 1881 uitgesteld; deze zijn echter bestemd op dien datum de opleiding te verlaten, 3 werden tot matroos 2de klasse bevorderd;

7 bootsmansleerlingen werden, na tot matroos 3de klasse teruggebracht te zijn, met 2 matrozen 3de klasse en 3 lichtmatrozen wegens slecht gedrag verwijderd, en 2 matrozen 3de klasse werden wegens ongeschiktheid overgeplaatst; te zamen 53.

Hier tegenover staat eene vermeerdering met:

2 bootsmansleerlingen, die ten vorigen jare voor een krijgsmatzaak overgeplaatst waren en nu bij de opleiding herplaatst werden;

1 matroos 3de klasse en 2 lichtmatrozen, die gedurende den cursus tot aanvulling lijkwaren, 21 matrozen 3de klasse en 1 lichtmatroos afkomstig van de in dienst zijnde schepen, benevens 28 lichtmatrozen, afkomstig van de opleidingschepen, die bij het einde van den cursus geplaatst werden.

De sterkte bij den aanvang van den nieuwen cursus wordt daardoor 97, waartoe echter niet behooren gerekend te worden de 2 zoo even genoemde bootsmansleerlingen, die, zoodra de hun door den krijgsmat opgelegde straf van vermindering in klasse geëindigd zal zijn, tot 1ste klasse bevorderd zullen worden.

Terwijl alzoo het aantal bootsmansleerlingen 1ste klasse, in 1881 door de opleiding afgeleverd, 32 zal bedragen, begint de nieuwe cursus weder met 95 koppen, welke, ten gevolge van de intusschen voorgevallen bevordering van 6 matrozen 3de klasse en 13 lichtmatrozen tot bootsmansleerlingen 2de klasse, en van 1 lichtmatroos tot matroos 3de klasse, verdeeld zijn in 40 bootsmansleerlingen 2de klasse, 27 matrozen 3de klasse en 28 lichtmatrozen.

Het onderwijzend personeel gaf alle redenen tot tevredenheid. Het gedrag der bemanning was over het algemeen goed te noemen; het zamenzijn van twee schepen werkte gunstig op den ijver bij het uitvoeren van manoeuvres. De gezondheidstoestand liet weinig te wenschen over.

§ 12. OPLEIDING VAN STUURMANSLERLINGEN AAN BOORD VAN HET WACHTSCHIP TE AMSTERDAM.

De cursus begon op 1 October 1880 met 11 leerlingen voor de 1ste afdeling en 7 voor de 2de afdeling.

Ook nu stond, onder het oppertoezicht van den commanderen officier, de opperstuurman A. A. LINTH, aan het hoofd der opleiding. Deze werd echter op 26 Maart 1881 vervangen door den opperstuurman C. P. DE BACK. Hem werd voor het te geven onderwijs toegevoegd de onderofficier, 1ste stuurman J. H. RÖTHER, die gedurende den cursus van 1880/81 aan het hoofd stond der 2de afdeling.

Aangaande den cursus, de dienst aan boord en alle andere aangelegenheden betreffende de stuurmansleerlingen wordt naar het vorig verslag verwezen. Voor het onderricht in de samenstelling en het gebruik van torpedo's was ook ditmaal de luitenant ter zee 2de klasse P. T. M. VAN LEEUWEN speciaal aangewezen. Genoemde officier werd echter op 16 September 1881 overgeplaatst naar het fregat *»Evertsen»* en met dien datum vervangen door den luitenant ter zee 2de klasse C. T. A. GREGORIJ, die, tot voorbereiding, eenigen tijd bij de marine-torpedodienst is gedetacheerd geweest.

Naar aanleiding van het rapport over het onderricht in de samenstelling en het gebruik der torpedo's van den luitenant VAN LEEUWEN werd voorgesteld op een der hier aanwezige vaartuigen eene inrigting te maken, ten einde het onderricht meer aanschouwelijk te doen zijn. Door den directeur en commandant der marine alhier werd daartoe de instructiebrigade *»Ternate»* aangewezen en van wege de werf aan die inrigting begonnen. Deze is echter nog niet geheel gereed, zoodat het meer aanschouwelijk onderricht nog niet heeft kunnen gegeven worden.

Het onderwijs omvatte verder, evenals in den vorigen cursus,

in het eerste jaar:

Rekenkunde; grondige behandeling van de geheele leer der evenredigheden en der worteltrekking;

Stelkunde; de beginselen tot en met de vergelijkingen met één onbekende en de logarithmen;

Meetkunde; de beginselen der meetkunde in het platte vlak, en de voornaamste eigenschappen van den bol, een en ander hoofdzakelijk voor zoover de kennis daarvan onmisbaar is tot het duidelijk begrip der platte en bolvormige driehoeksmeting;

Goniometrie en platte en bolvormige trigonometrie; in haar geheel grondig behandeld;

Geschiedenis; een algemeen overzicht van de vaderlandsche geschiedenis tot het einde der 17de eeuw, vooral met betrekking tot het zeewezen.

Het onderwijs in de geschiedenis werd tevens benuttigd tot het onderhouden van de kennis der nederlandsche taal;

Aardrijkskunde; de verschillende staten waaruit ieder werelddeel bestaat, hunne betrekkelijke ligging en grenzen, de voornaamste steden, bergen, rivieren en groote scheepvaartkanalen, welke er in aangetroffen worden, de voornaamste eilanden, welke er toe behooren, de groote binnen-zeeën, voornaamste golven, baaien, gaten en zeeëngten, waardoor de kuststaten bespoeld worden, en de voornaamste havens die daarin worden aangetroffen.

Wat Nederland en zijne koloniën betreft, hetzelfde betrekkelijk de verschillende gewesten, waarin zij verdeeld zijn.

In het tweede jaar:

Stuurmanskunst; grondig behandeld, in haren geheelen omvang, zoome de eenig onderrigt in de inrigting en de theorie van het gebruik van alle instrumenten, welke ter toepassing dier wetenschap gebruikt worden.

Meteorologie; namelijk de voornaamste grondbeginselen, waarop de aan boord voorkomende meteorologische waarnemingen en de daartoe gebruikt wordende instrumenten berusten; de inrigting en het gebruik dezer instrumenten en de verbeteringen en herleidingen, welke op de daarmede verkregen gegevens moeten worden toegepast.

Geschiedenis; het ten vorigen jare behandeld gedeelte der vaderlandsche geschiedenis werd onderhouden en in denzelfden geest voortgezet tot den tegenwoordigen tijd. Een algemeen denkbeeld van de inrigting van ons Staatsbestuur en dat onzer koloniën werd daarbij gegeven. Van dit onderwijs wordt tevens partij getrokken tot het onderhouden van de nederlandsche taal.

Aardrijkskunde; het ten vorigen jare geleerde onderhouden. Voorts de onderdeelen waaruit de verschillende wereldzeeën bestaan, met hare grenzen, alle door haar gevormde binnenzeeën, engten, enz., van eenige betekenis voor de algemeene scheepvaart, inzonderheid wat betreft de vaart naar en in de nederlandsche koloniën; de voornaamste daarin aangetroffen wordende stroomen en winden, met de oorzaken van hun ontstaan, hun verloop en den invloed waardoor uitgeoefend op den te volgen weg bij het doen van deereizen tusschen de verschillende oorden der wereld;

algemeene gesteldheid der Nederlandsche kust en van de daarin bestaande zeegaten en havens;

de voornaamste vuren langs de kust der Noordzee, het Engelsche kanaal en van onze koloniën.

Seinen; grondige behandeling van de inrigting en het gebruik der verschillende seinboeken en seinmiddelen, aan boord van de nederlandsche oorlogschepen in gebruik.

De inrigting en het beheer van den scheepsinventaris.

Voorts werd in de beide jaren het vroeger aan boord der oorlogschepen genoten onderwijs in de inrigting, de behandeling en het onderhoud van het geschut met den aankeve van dien en de handwapenen, de infanterie exercitien,

het matrozenwerk, het roeijen en het omgaan met sloepen, zooveel mogelijk onderhouden.

De stuurmansleerlingen werden in de gelegenheid gesteld, naar gelang der gezindten waartoe zij behooren, godsdienst onderwijs te genieten en hunne godsdienstpligten te vervullen.

Het gedrag der leerlingen was, behoudens twee uitzonderingen, zeer voldoende. Twee leerlingen van de 1ste afdeeling werden wegens slecht gedrag van de inrigting verwijderd, teruggebracht tot lichtmatroos en overgeplaatst naar de directie te Willemsoord; 1 leerling van de 2de afdeeling werd, op verzoek, eveneens teruggebracht tot lichtmatroos en naar dezelfde directie overgeplaatst, uithoofde van gebrek aan voldoende geestvermogens om de lessen te volgen. Een leerling werd tijdelijk gedetacheerd bij den directeur der filiaal-inrigting te Amsterdam, en nam daardoor geen deel aan het examen.

Lust en ijver bij de leerlingen lieten niets te wenschen over. De gezondheidstoestand was bevredigend; de leerlingen zien er over het algemeen zeer goed uit.

Het overgangs- en eind-examen had volgens de voorschriften op 8 en 9 September 1881 plaats.

Van de 2de afdeeling werd het examen om in de 1ste afdeeling over te gaan, afgelegd door 5 leerlingen en in de volgende mate:

- door 1 uitmuntend,
- » 3 bijzonder goed,
- » 1 zeer voldoende.

Het eind-examen van de 1ste afdeeling werd door 9 leerlingen afgelegd, als volgt:

- door 4 bijzonder goed,
- » 4 zeer voldoende,
- » 1 voldoende,

De uitkomsten van het eind-examen zijn in vergelijking van het overgangs-examen niet zoo gunstig geweest; waarschijnlijk is zulks toe te schrijven aan den korten tijd, dien er besteed is, om het geleerde in het 1ste jaar te repeteren; in het volgende jaar zal die tijd ruimer genomen worden.

Ingevolge aanschrijving van den Directeur en Kommandant der Marine alhier, werd aan de 1ste afdeeling een verlof toegestaan tot en met 25 September 1881. De leerlingen moesten zich na het einde van hun verlof melden aan boord der schepen van de oefenings-divisie, en wa. het eerste viertal aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Zilveren Kruis*, het tweede viertal aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Leeuwarden* en de laatste aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Marnia*. Met ingang van 16 September 1881 werden zij bevorderd tot leerling 1ste klasse, en gingen de leerlingen der 2de afdeeling over in de 1ste afdeeling.

Voor den nieuwen cursus meldten 23 aspiranten zich aan om geplaatst te worden als leerling 2de klasse; met uitzondering van 5 voldeden allen aan het examen; doch uit gebrek aan plaats konden er slechts 12 aangenomen worden. Op 1 October 1881 waren alzoo 17 stuurmansleerlingen der 2de klasse aan boord van Zr. Ms. wachtschip alhier aanwezig, waarvan 5 in de eerste en 12 in de tweede afdeeling.

§ 13. OPLEIDING VAN JONGENS BIJ DE KWERKSCHOOL VOOR ZEEVAART TE LEIDEN.

Op 1°. October 1880 waren, na het vertrek van 118 jongens naar de opleidingschepen, nog 108 jongens bij deze opleiding aanwezig. Dit getal was veel grooter dan gewoonlijk bij den aanvang van eenen nieuwen cursus zal voorkomen. Dit is toe te schrijven aan de nieuwe bepaling voor de aanneming van jongens, dat zij ook op 13½ jarigen leeftijd mogen worden aangenomen. Na het in werking treden van dit besluit kwamen alleen in de maanden Augustus en September 96 jongens in dienst. In October, November en December werden respectievelijk 41, 19 en 17 jongens aangenomen, zoodat op 1 Januarij 1881 de totale sterkte reeds 185 bedroeg. Daar dit geheele getal in aanmerking kwam om met 1 April daaraanvol-

gende naar de opleidingschepen over te gaan en daardoor de jongste afdeling op elk dier schepen ruim 90 jongens zou bedragen, werd bepaald dat met 1 Januarij een 50tal dezer jongens zou overgaan op de beide opleidingschepen, ten einde gevoegd te worden bij de jongste afdeling aldaar. Daartoe zouden zij in aanmerking komen, welke minstens drie maanden in dienst waren, den leeftijd van 14½ jaar bereikt hadden en uitmunten door ontwikkeling van lichaams- en geestvermogens.

Verminderd met de 50 bovenbedoelde jongens bedroeg de getalsterkte op 1 Januarij 1881 nog 135, waar nog bijkwamen in Januarij 19, in Februarij 14 en in Maart 34, zoodat bij het eindigen van den wintercursus, op 1° April 1881, 202 jongens aanwezig waren. 124 jongens werden met dien datum overgeplaatst naar de opleidingschepen, namelijk allen, die vóór 1 Januarij 1881 in dienst waren gekomen, met uitzondering van 10 die achterbleven, wijl zij niet ver genoeg gevorderd waren om den cursus op die schepen te volgen, en één, die verpleegd werd in het hospitaal te Willemsoord.

Bij de 78 jongens, waarmede de zomercursus een aanvang nam, kwamen nog in April 38, Mei 20, Juni 28, Juli 31 en in Augustus 44. Voegt men hier nog bij het getal, dat in September in dienst zal komen, dan zal op 1° October 1881 het getal van 280 jongens wel nagenoeg bereikt worden. 158 komen op dien datum in aanmerking voor eene overplaatsing.

Van de 305 jongens, die tot 1 September 1881 in dienst zijn gekomen, werden:

198	aangenomen te Amsterdam,
52	» » Rotterdam,
30	» » Willemsoord,
24	» » Vlissingen en
1	» » Hellevootsluis.

De jongens, die te Amsterdam en Willemsoord worden aangenomen, zijn grotendeels afkomstig uit de noordelijke provincien. Daaruit blijkt, hoeveel grooter de toevloed van van jongens is uit het noordelijk dan uit het zuidelijk deel van ons land.

De vorderingen in het schoolonderwijs waren over het algemeen grooter dan in het vorige jaar; voornamelijk ten gevolge der bepaling dat de jongens bij hunne aanneming blijken moeten geven, dat zij eenig schoolonderwijs genoten te hebben. Evenwel waren er nog:

- 22 die nagenoeg niets kenden;
- 39 konden lezen en schrijven;
- 62 lezen, schrijven en een weinig rekenen;
- 100 lezen, schrijven en rekenen;
- 82 goed lezen, schrijven en rekenen.

Verreweg de meesten hadden de openbare school bezocht en kosteloos onderwijs genoten.

Bij het eindexamen van de jongens, die in de termen vielen om overgeplaatst te worden, gaven allen blijken van voldoende vorderingen in het lezen en schrijven, en de minst gevorderden konden zonder fouten optellen en aftrekken. Eveneens waren de resultaten van het onderwijs in de andere vakken, zoowel theoretisch als praktisch, bevredigend, vooral wanneer daarbij in aanmerking wordt genomen de korte tijd, door verscheiden jongens hier doorgebracht.

In de leermiddelen kwamen van tijd tot tijd doelmatige wijzigingen. Vooral werd eene zeer groote verbetering verkregen door de oprigting van een volledig brikstuijg op het terrein van de kweekschool. Niet alleen leerden de jongens vlug enteren, maar in korten tijd werden mars- en bramzeilen los en weer vastgemaakt.

Van het gymnastiek onderwijs wordt veel werk gemaakt, inzonderheid van de oefeningen, welke de jongens leeren eene flinke militaire houding aan te nemen en tevens vlugheid en spierkracht oefenen.

Wanneer het weer het slechts eenigszins toeliet werd dagelijks gebruik gemaakt van de stedelijke zweminrting voor de oefeningen in het zwemmen.

Over het algemeen heerscht onder de jongens een uitmunten geest; de meesten leggen zich met lust en ijver toe op het school- en praktisch onderricht, en hun gedrag heeft zeer weinig te wenschen overgelaten.

De straffen, die moesten worden toegepast waren meestal het gevolg van ligte overtredingen, en hadden gewoonlijk de verlangte uitwerking. Dikwijls werden jongens, op welke de gewone straffen minder invloed schenen te hebben, door eene ernstige toespraak weer tot hun plicht gebracht. Slechts één werd, wegens diefstal onder verzwarende omstandigheden, uit de dienst verwijderd.

De gezondheidstoestand was zeer voldoende; ernstige ziekten kwamen niet voor. Hoewel 5 jongens wegens lichaamsgebreken uit de dienst moesten ontslagen worden, was dit steeds ten gevolge van kwalen, die, onmiddellijk na hunne indiensttreding, hunne opneeming in het hospitaal noodzakelijk maakten.

Het onderwijzend personeel verdient een woord van lof voor den ijver, waarmede het zijn plicht volbragt bij de niet gemakkelijke taak om, in korten tijd, bij jongens, wier opvoeding over het algemeen zeer verwaarloosd is, deugdelijke grondslagen te leggen voor hunne verdere opleiding. In de eerste plaats voorzeker de verdienstelijke opperschipper J. DE SMIT; daar de goede geest, die onder personeel en jongens heerscht, voor een groot deel aan zijn uitstekend voorbeeld te danken is.

De opleiding ondervond ook in dezen cursus blijken van belangstelling, zoowel in den vorm van aanzienlijke geschenken als door uitnodigingen tot het kosteloos bijwonen van openbare vermaken en het deelnemen aan roeiwedstrijden.

Door Hare Koninklijke Hoogheid Prinses MARIANNE DER NEDERLANDEN werd, ter herinnering aan het bezoek der Vorstin met HDZ. kleinzonen Prins FRIDRIK HENDRIK en Prins JOACHIM ALBERT VAN PRUISSEN de belangrijke som van vijf honderd gulden geschonken. Deze zal besteed worden tot het aanleggen eener kogelbaan. Het bestuur der Delmaatschappij schonk twee honderd gulden om in het belang der jongens te gebruiken; terwijl tal van fraaie boekwerken aan de bibliotheek werden aangeboden door een belangstellende, die onbekend wenschte te blijven.

Tal van vreemdelingen en ingezetenen bezochten de opleiding ook nu weder. Behalve door H. K. H. Prinses MARIANNE DER NEDERLANDEN met gevolg, werd zij onder anderen bezocht door den Russische zee-officier NEVAKHOVITSCH; door den luitenant-generaal inspecteur der infanterie met eenige hoofd-officieren der landmagt en door verscheidene zee-officieren.

Ten behoeve van het aanzienlijk aantal jongens wordt de overdekte speelplaats aanmerkelijk vergroot.

§ 14. OPLEIDING VAN MILITAIRE GENEESKUNDIGEN.

Het onderwijs aan de Universiteit werd op dezelfde wijze gegeven als in het vorige jaar.

De herhalingslessen in natuur-, schei- en plantkunde, physiologie en ontleedkunde en pharmacognosie, werden niet meer gegeven, uithoofte de heeren MUISEERS en VAN RINCKE, met die lessen belast, bij den aanvang van den cursus van hunne functien werden ontheven. De herhalingslessen in chirurgie, pathologie, materies medica en hygiëne, werden sedert 15 October eveneens gestaakt, daar de dirigerende officier van gezondheid der 2de klasse, TIMMERMAN, en de officieren van gezondheid 1ste klasse, ZEGERS en BINNENDIJK, geplaatst werden bij den cursus.

De dirigerende officier van gezondheid 2de klasse TIMMERMAN trad 1 September op als waarnemend chef der militaire studenten. Hij werd tevens belast met het onderwijs in militaire gezondheidsleer aan de studenten, die het theoretisch geneeskundig examen hadden afgelegd. De officier van gezondheid 1ste klasse ZEGERS is van dien tijd af belast met het onderwijs in heilkundige velddienst, de veldhospitaal en militaire chirurgie; de officier van gezondheid 1ste klasse BINNENDIJK met het onderwijs in het geneeskundig onderzoek van manschappen, de leer der voor-gewende ziekten en de leer der reglementen aan bovengenoemde studenten.

De cursus begon op 1 September 1880 met 168 militaire studenten, als:

voor de landmagt	65	(waaronder 3 pharmaceuten.
» » zeemagt	24	
» Oost-Indie	78	
» West-Indie	1	

Gedurende den cursus is aan 7 militaire studenten om verschillende redenen eervol ontslag uit hunne betrekking verleend, als:

voor de landmagt	2.
» Oost-Indie	5.

Onder de eervol ontslagen studenten behoorde één arts voor Oost-Indie.

Twee studenten zetten hunne studien voort te Groningen; terwijl één student zich, wegens redenen van gezondheid, met verlof in Italie bevindt, één geneeskundig student, wegens hardhoorendheid, pharmaceutisch student werd en één geneeskundig student voor de landmagt overging bij de dienst voor Oost-Indie.

Het artsexamen is afgelegd door 8 militaire studenten, waarvan tot officier van gezondheid werden benoemd 4, als:

bij de landmagt	2;
voor Oost-Indie	2.

terwijl 1 voor Oost-Indie zijn ontslag verzocht en verkregen heeft en de 3 anderen hun aanvullingsexamen nog moeten doen. De twee bij de landmagt benoemden hebben verlof gevraagd en verkregen, ten einde als medecinae-doctor te promoveren.

Op 9 Julij 1881 waren er 7 militaire studenten, die hun diploma als medicinae doctorandus bezaten. Van deze waren er 6, die het praktisch 1ste gedeelte van het artsexamen met goed gevolg hebben afgelegd.

Datzelfde examen is ook nog met goed gevolg afgelegd door 20 studenten, die vooraf het theoretisch geneeskundig examen hadden gedaan, zoogenaamde candidaat-artsen; terwijl bovendien nog 10 studenten dat theoretisch geneeskundig examen aflegden.

Er zijn 53 militaire studenten, die het diploma van candidaat-arts hebben verkregen, dat is die het natuurkundig examen in zijn geheel hebben afgelegd en wel:

voor de landmagt	. . . 18
» » zeemagt	. . . 11
» Oost-Indie	. . . 23
» West-Indie	. . . 1

29 studenten zijn in het bezit van het diploma van candidaat in de medicijnen, als:

voor de landmagt	. . . 8
» » zeemagt	. . . 3
» Oost-Indie	. . . 18

Van de overigen hebben 17 het eerste natuurkundig examen afgelegd, als:

voor de landmagt	. . . 8
» » zeemagt	. . . 2
» Oost-Indie	. . . 7

6 deden het propaedeutisch examen, waarvan:

voor de landmagt	. . . 5
» Oost-Indie	. . . 1

En 4 hebben nog geen examen gedaan, en wel:

voor de landmagt	. . . 3
» Oost-Indie	. . . 1

Van deze houdt de student voor Oost-Indie zich voortdurend, wegens redenen van gezondheid, met verlof in het buitenland op.

Het onderwijs in de rijkunst heeft geregeld plaats gehad. Intusschen werd het door eenigen nu en dan verzuimd, uit hoofde van collegiebezoek, dienstwaarneming in het gasthuis of ook voor ongesteldheid.

Oefening in den wapenhandel vond niet plaats.

Het onderwijzend personeel heeft zijne taak behoorlijk vervuld.

Het getal militaire studenten bedroeg op 9 Julij 1881, 157, als:

voor de landmagt	60	(waaronder 7 pharmaceuten)
» » zeemagt	24	
» Oost-Indie	72	
» West-Indie	1	

Er zijn ook nu geene nieuwe plaatsen opgesteld voor militair student.

§ 15. OPLEIDING VAN MILITAIRE APOTHEKERS VOOR HET LEGER IN OOST- EN WEST-INDIË.

Het aantal kweekelingen bij het begin van het studiejaar 1880/81 bedroeg 14, waarvan 5 in het 1ste, 4 in het 2de, 2 in het 3de, 2 in het 4de en 1 in het 5de studiejaar.

In den loop van den cursus verlieten 3 kweekelingen de inrigting. Eén hunner, wiens gedrag reeds vroeger tot ernstige klachten aanleiding had gegeven, gaf gehoor aan den raad om zijn eervol ontslag aan te vragen. De tweede, wiens vader verlangde dat hij zou ophouden kweekeling te zijn, verzocht en verkreeg eervol ontslag en zet thans, van de inrigting losgemaakt, zijne studien voort. De derde heeft met goed gevolg eind-examen afgelegd. Daarentegen werd 1 kweekeling, na den aanvang van den cursus en met gunstigen uitslag afgelegd toelatings-examen, opgenomen, zoodat de cursus met een 12tal leerlingen eindigde.

De eenige kweekeling van het 5de studiejaar, H. J. J. WOLF, legde het eind-examen met goed gevolg af, en werd door de examen-commissie bij den Minister van Koloniën aanbevolen tot benoeming tot militair apotheker der 2de klasse in Nederlandsch Oost-Indië.

Het afgeleopen studiejaar gaf reden tot tevredenheid. Niet alleen het aantal, maar ook het gehalte van het meerendeel der kweekelingen geven recht tot de verwachting dat de inrigting zal blijven beantwoorden aan haar doel: het Nederlandsch-Indisch leger te voorzien van wetenschappelijk ontwikkelde en praktisch bruikbare apothekers.

LAGER ONDERWIJS.

In den loop van het jaar 1880 kwamen de nog overgebleven maatregelen van inwendig bestuur, die door de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) werden gevorderd, achtereenvolgens tot stand. Zij betroffen de verzekering der geleidelijke uitvoering van de voorschriften vervat in de artikelen 24 en 26 der wet (bijlagen N en O), de regeling van het amtsgebied der inspecteurs, districts- en arrondissements-schoolopzieners en van de verdeling hunner werkzaamheden, alsmede de uitvoering van art. 4 en 45 van de wet (bijlagen P, Q, R en S).

Bij Koninklijk besluit van 5 Augustus 1880 (bijlage T) werd bepaald dat de wet op 1 November daaraanvolgende in werking treden zou. Vóór dit tijdstip werd het nieuwe schooltoezicht benoemd, zooals hierna blijken zal, en werd het noodige verricht om de uitvoering van bedoeld besluit te verzekeren.

Op 1 November 1880 trad de wet op het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) in werking.

Aangezien het hier volgend overzicht van den toestand van het onderwijs zich over het volle jaar 1880 uitstrekt, zijn de tabellen, die betrekking hebben op het getal en den aard der scholen, op de hoofd- en hulponderwijzers en op de leerlingen, zoomede op de vakken van onderwijs, op dezelfde wijze ingerigt als in het vorig verslag.

In vele gemeenten des Rijks werden aan het einde van 1880 de jaarwedden van het onderwijzend personeel reeds gebracht in overeenstemming met de nieuwe wet, hetgeen bij het zamenstellen van de tabellen der jaarwedden van de hoofd- en hulponderwijzers van grooten invloed geweest is.

§ 1. GETAL EN AARD DER SCHOLEN.

De volgende tabel bevat een overzicht van het getal der openbare en bijzondere scholen bij het einde van 1880, vergeleken met dat van 1879.

PROVINCIE.	Openbare scholen.			Gesubsidieerde bijzondere scholen.			Niet gesubsidieerde bijzondere scholen.			TOTAAL.		
	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.
Noordbrabant in 1880	247	69	316	1	5	6	61	88	149	309	162	471
» » 1879	245	69	314	2	6	8	51	94	145	298	169	467
Gelderland » 1880	269	65	334	5	25	30	49	92	141	323	182	505
» » 1879	271	59	330	6	27	33	52	85	137	329	171	500
Zuidholland » 1880	221	154	375	»	9	9	82	123	205	303	286	589
» » 1879	231	138	369	»	9	9	88	108	196	319	255	574
Noordholland » 1880	245	112	357	3	9	12	53	139	192	301	260	561
» » 1879	256	94	350	3	13	16	66	126	192	325	233	558
Zeeland » 1880	123	30	153	»	»	»	13	18	31	136	48	184
» » 1879	124	30	154	1	»	1	14	16	30	139	46	185
Utrecht » 1880	69	19	88	»	14	14	36	35	71	105	68	173
» » 1879	74	13	87	»	13	13	33	36	69	107	62	169
Friesland » 1880	325	37	362	»	6	6	64	12	76	389	55	444
» » 1879	333	28	361	»	7	7	67	8	75	400	43	443
Overijssel » 1880	186	30	216	»	7	7	20	16	36	206	53	259
» » 1879	199	17	216	1	10	11	20	12	32	220	39	259
Groningen » 1880	197	48	245	»	5	5	32	8	40	229	61	290
» » 1879	203	40	243	»	6	6	33	7	40	236	53	289
Drenthe » 1880	138	12	150	»	3	3	8	»	8	146	15	161
» » 1879	146	5	151	»	3	3	8	1	9	154	9	163
Limburg » 1880	117	58	175	3	4	7	8	53	61	128	115	243
» » 1879	117	58	175	1	6	7	8	55	63	126	119	245
Totaal » 1880	2137	634	2771	12	87	99	426	584	1010	2575	1305	3880
» » 1879	2199	551	2750	14	100	114	440	548	988	2653	1199	3852
Vermeerdering	—62	83	21	—2	—13	—15	—14	36	22	—78	106	28

Het aantal scholen vermeerderde in 1880 met 28; opgeheven werden 15 gesubsidieerde bijzondere scholen.

In de provincie Overijssel bleef het getal der scholen gelijk aan dat van 1879; in al de overige provincies had weder eene geringe wisseling plaats.

In de volgende tabel zijn de gemeenten vermeld waar geen openbare scholen bestonden.

PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	De kinderen hadden gelegenheid onderwijs te ontvangen te	Aanmerkingen.
Gelderland	Hemmen.	Dodewaard.	De school werd door geen enkel kind uit Hemmen bezocht.
Zuidholland.	Vlaardingerambacht.	Vlaardingen, Schipluiden en Kethel.	
Utrecht	Achttienhoven.	Westbroek.	
	Broekelen St. Pieters.	Tienhoven en Broekelen Nijenrode.	
	Haarzuilen.	Vleuten.	
	Hoenkoop.	Oudewater.	
	Laagnieuwkoop.	Kockengen.	
	Loenersloot.	Loenen en Ruwiel.	
	Maarsseveen.	Maarsse en Tienhoven.	
	Ouden-Rijn.	Vleuten.	
	Rijnsburg.	Driebergen.	
	Snelrewaard.	Oudewater, Montfoort en Linschoten.	
	Veldhuizen.	Harmelen en Vleuten.	
	Willeskop.	Montfoort en Oudewater.	

Vergelijkt men deze tabel met die in het vorig verslag, dan blijkt dat de gemeenten waar in 1879 geene openbare scholen bestonden, in 1880 in denzelfden toestand verkeerden.

Naar aanleiding van een adres van bewoners van den Noldijk en Ziedewijk, onder de gemeente Oost- en West-Barendrecht, verzoekende dat aan hunne kinderen eene betere gelegenheid tot het ontvangen van onderwijs worde verstrekt dan de openbare school door den verren afstand hun aanbod, werd door Gedeputeerde Staten van Zuidholland, na onderzoek en op aandrang van het schooltoezigt, bij besluit van 24 Februarij 1880, n°. 3, vermeerdering van het getal openbare scholen in de gemeente Oost- en West-Barendrecht cevelen. Door den gemeenteraad werd in dat besluit berust.

Eenige ingezetenen uit de gemeente Zuid-Beijerland, wonende aan de zuidzijde, beklagden zich bij Gedeputeerde Staten van Zuidholland, dat hunne kinderen van onderwijs zijn verstoken, omdat de school aan de zuidzijde, onder de gemeente Nieuw-Beijerland, waar deze kinderen vroeger onderwijs ontvingen, voor hen niet meer toegankelijk is en de openbare school in de kom der gemeente Zuid-Beijerland te ver van hunne woningen verwijderd ligt. Na ingesteld onderzoek werd door Gedeputeerde Staten, bij besluit van 8 Junij 1880, n°. 13, de vermeerdering van het getal scholen in de gemeente Zuid-Beijerland met één bevolen, ter voorziening in de behoefte aan lager onderwijs voor kinderen, wonende in het gehucht Zuidzijde.

De gemeenteraad kwam van dit besluit bij den Koning in beroep. Bij Zr. Ms. besluit van 16 Junij 1881, n°. 30, (zie n°. CVII van bijlage U), werd het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland vernietigt.

Naar aanleiding van eene bij Gedeputeerde Staten van Zuidholland ingestelde klacht, werd op aandrang van die Staten, tusschen de besturen der gemeenten Ter Aar en Nieuwveen eene overeenkomst gesloten, tot toelating van kinderen, die in Ter Aar te ver van de openbare school wonen, op de openbare school te Nieuwveen.

Na plaatselijk onderzoek in de gemeente Ter Aar, meenden Gedeputeerde Staten, dat de gelegenheid tot het ontvangen van openbaar lager onderwijs nog te gering was, en bevalen bij besluit van 5 October 1880, n°. 72, de vermeerdering van het getal scholen in die gemeente met één in de buurtschap Korter-Aar. Van dit besluit kwam de gemeenteraad in beroep bij den Koning.

Hangende de oplossing van dit geschil, werd door den gemeenteraad besloten, tot opheffing der gerezen moeilijkheden, de bestaande school, in de Kerkbuurt gevestigd, te vervangen door eene nieuwe school te Aardam; welk besluit door Gedeputeerde Staten werd goedgekeurd.

Bij Koninklijk besluit van 14 October 1881, n°. 19, (zie n°. CVIII van bijlage U), werd, — op grond dat het besluit van Gedeputeerde Staten van 5 October 1880, door de goedkeuring van het nader besluit van den gemeenteraad, kon worden geacht te zijn vervallen, — verklaard, dat er geen termen waren, om te beslissen in hooger beroep.

Bij besluit van 16 Januarij 1880, n°. 10, werd door Gedeputeerde Staten van Zeeland de vermeerdering van het getal openbare scholen te Zaamslag met één, in het gehucht Othene, bevolen.

De gemeenteraad kwam van dit besluit bij den Koning in beroep. Bij Zijn Majesteits besluit van 27 Mei 1880, n°. 12 (zie n°. CIX van bijlage U), werd het beroep ongegrond verklaard.

Door den gemeenteraad van Middelburg werd eene verordening vastgesteld betreffende het aantal openbare scholen en den omvang van het onderwijs, volgens welke, met 30 April 1882, eene der meisjesscholen zou worden opgeheven. Bij besluit van 26 November/3 December 1880, n°. 34, onthielden Gedeputeerde Staten van Zeeland hunne goedkeuring aan deze verordening.

De gemeenteraad kwam daarop van het besluit van Gedeputeerde Staten in beroep bij den Koning, welk beroep, bij Zijn Majesteits besluit van 23 April 1881, n°. 5, ongegrond werd verklaard. (Zie n°. CX van bijlage U.)

In geen der overige provinciën werd toepassing van art. 17, alin. 2 en 3, der wet van 1857 (art. 18 der wet van 1878) vereischt.

Onderscheidene gemeenten voorzien in de behoefte aan onderwijs, niet alleen door eigen scholen, maar bovendien door scholen, gemeenschappelijk met naburige gemeenten opgericht en onderhouden.

In 1880 bestonden de navolgende overeenkomsten van dien aard:

Provincie.	Gemeenten of onderdeelen van gemeenten.	Gemeenschap met
Noordbrabant .	Nieuw Borgvliet. Kaathoven. Gemonde. Liessel. Loosbroek. Gewande. Oudenmolen. Moerdijk. St. Willebrord. Slikgat. Bedaf. Eerde. Vorthum. Heerle.	Woensdrecht. Nuland en Heeswijk. St. Oedenrode, Schijn- del en St. Michiels Gestel. Asten. Heesch en Nistelrode. Alem c. a. Willemstad. Zwaluwe. Etten en Hoeven. Zevenbergen. Dinther, Nistelrode en Veghel. St. Oedenrode en Schijndel. Sambeek. Bergen op Zoom.
Gelderland . .	Apeldoorn. Idem. Barneveld. Doetinchem. (Ambt) Voorst. Dodewaard. Lichtenvoorde.	Ede. Voorst. Apeldoorn. Bergh. Apeldoorn. Hemmen. Ruurlo.
Zuidholland . .	Zuid-Beijerland. Ameide. Zegwaard. Nieuwkoop. Barwoutswar- der.	Goudswaard. Tienhoven. Zoetermeer. Zevenhoven en Wilnis. Rietveld.
Noordholland .	Obdam.	Berkhout, Hensbroek en Spanbroek.
Utrecht . . .	Abcoude-Proost- dij. Maarsse. Polbroek. Tienhoven. Vleuten. Westbroek.	Abcoude-Baambrug- ge. Maarsseveen. Vliet. Maarsseveen en Breu- kelen St. Pieters. Ouden-Rijn. Achtienhoven.
Friesland . . .	Rottevalle. Finkum. Heidenschap.	Achtkarspelen, Smal- lingerland en Tiet- jerksteradeel. Ferwerderadeel en Leeuwarderadeel. Hemelumer-Olde- phaert en Noord- wolde en Werkum.

Provincie.	Gemeenten of onderdeelen van gemeenten.	Gemeenschap met
Overijssel . . .	Diepenheim.	Neede.
Groningen . . .	Grijskerk. Hoogkerk. Oude Pekela. Scheemda. Midwolda.	Oldelove. Aduard. Nieuwe Pekela. Nieuwolda. Idem.
Drenthe . . .	Alteveer.	Hoogeveen en Zuid- wolde.
Limburg . . .	Grevenbicht. Gronsfeld. Haalen. Hunsel. Meijel. Thorn.	Obbicht en Papen- hoven. Rijckholt. Nunhem. Grathem. Deurne. Ittervoort.

Aan het einde van 1880 bedroeg het getal der gemeenschappelijke scholen 49, dat is 1 meer dan in 1879, ten gevolge van de oprigting eener school in de gemeente Midwolda, gemeenschappelijk met de gemeente Nieuwolda. Naar de verschillende provincien is dit getal te verdeelen als volgt:

Noordbrabant	14
Gelderland	7
Zuidholland	5
Noordholland	1
Zeeland	2
Utrecht	6
Friesland	3
Overijssel	1
Groningen	5
Drenthe	1
Limburg	6

In de volgende tabel is een overzicht gegeven van den verschillenden aard der niet gesubsidieerde bijzondere scholen. In die tabel zijn ook nu weder de scholen, gehouden voor rekening van den hoofdonderwijzer of de hoofdonderwijzeres, gesplitst naar het kerkgenootschap, waartoe het hoofd der school behoort.

PROVINCIEËN.	DIACONIE EN WEESHUISCHOLEN.						SCHOLEN VAN VEREENIGING VOOR CHRISTELIJK NATIONAAL SCHOOLONDERWIJS.					
	Protestantsche.		Roomsch-Katholijke.		Israëlitische.		Protestantsche				Roomsch-	
							Van de Vereeniging voor Christelijk Nationaal schoolonderwijs.		Overige.		Van geestelijke orden.	
	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.
Noordbrabant . . .	1	»	4	3	1	»	3	4	1	7	13	16
Gelderland	1	2	1	»	»	»	15	16	9	13	5	9
Zuidholland . . .	8	7	8	2	»	»	21	14	8	4	6	13
Noordholland . .	6	10	2	»	2	1	4	4	11	8	3	14
Zeeland	»	»	»	»	»	»	2	3	9	5	»	»
Utrecht	6	2	3	»	»	»	5	1	3	5	»	1
Friesland	2	»	»	»	»	»	45	6	8	4	»	»
Overijssel	1	»	»	»	»	»	4	3	3	»	2	4
Groningen	»	»	»	»	»	»	6	»	20	4	»	»
Drenthe	»	»	»	»	»	»	5	»	2	»	»	»
Limburg	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	2	42
Totaal in 1880.	25	21	18	5	3	1	111	51	75	50	31	99
Totaal in 1879.	33	16	26	8	3	1	119	35	76	36	22	84
Vermeerdering.	—8	5	—8	—3	»	»	—8	16	—1	14	9	15

EENIGINGEN.				SCHOLEN VOOR REKENING VAN DEN HOOFDONDERWIJZER OF DE HOOFDONDERWIJZERES.								Scholen niet in de vorige rubrieken be- grepen.		TOTAAL.	
Katholieke.		Israëlitische.		Protestantsche.		Roomsch- Katholieke.		Israëlitische.							
Overige.															
Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.		
30	34	»	»	1	11	7	11	»	»	»	2	61	88		
12	13	»	»	1	25	1	7	»	1	4	6	49	92		
19	16	»	»	7	1) 57	3	7	»	»	2	3	82	123		
11	8	»	»	1) 8	1) 71	5	13	1	8	»	2	53	139		
2	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	13	18		
12	8	»	»	3	14	1	2	»	»	3	2	36	35		
8	2	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	64	12		
6	4	»	»	»	2	»	1	»	»	4	2	20	16		
5	2	»	»	1	1	»	»	»	»	»	1	32	8		
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	8	»		
2	4	»	»	»	1	1	6	»	»	»	»	8	53		
107	100	»	»	1) 23	2) 182	18	47	1	9	14	19	426	584		
118	111	»	»	19	194	6	36	2	8	16	19	440	548		
-11	-11	»	»	4	-12	12	11	-1	1	-2	»	-14	36		

1) Hieronder één die heeft opgegeven tot geen kerkgenootschap te behooren.

2) Als voren twee.

§ 2. ONDERWIJZENDE PERSONEEL.

Het volgende overzicht bevat het getal der hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen, hulponderwijzers en hulp-

onderwijzeressen, benevens dat der mannelijke en vrouwelijke kweekelingen op het einde van 1880, vergeleken met dat van het vorige jaar.

Getal der onderwijzers en onderwijzeressen in 1880.

PROVINCIE.	Bij de openbare scholen.					Bij de gesubsidieerde bijzondere scholen.					Bij de niet gesubsidieerde bijzondere scholen.					Bij alle lagere scholen te zamen.								
	Hoofdonderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Kweekelingen (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulp- onderwijzeressen.	Kweekelingen (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Kweekelingen (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulp- onderwijzeressen.	Kweekelingen (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Kweekelingen (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Kweekelingen (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Kweekelingen (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Kweekelingen (Vrouwen).		
Noordbrabant	311	220	157	4	18	10	4	5	1	2	1	3	44	107	44	105	258	14	359	332	202	111	277	24
Gelderland	325	356	205	7	62	51	21	25	2	9	16	2	95	118	79	45	94	24	441	499	286	61	172	77
Zuidholland	358	893	645	15	252	297	4	6	3	5	14	2	137	292	202	68	214	81	499	1191	847	88	480	380
Noordholland	338	642	170	16	247	94	7	6	1	5	6	3	132	247	119	58	180	80	477	895	290	79	433	174
Zeeland	147	194	137	4	27	45	3	3	3	3	3	3	22	18	35	9	10	7	169	212	172	13	37	52
Utrecht	88	147	75	3	27	34	7	9	3	7	15	4	52	79	33	18	47	28	147	235	108	25	89	66
Friesland	352	345	248	5	48	90	5	3	3	1	1	1	72	45	105	3	9	7	429	393	353	9	58	98
Overijssel	214	260	124	2	58	62	5	9	2	2	5	3	27	32	17	9	24	1	246	301	143	13	87	63
Groningen	241	291	153	1	54	12	3	1	3	2	3	3	39	31	22	1	6	1	283	323	175	4	63	13
Drenthe	150	95	156	3	11	17	2	4	3	1	1	3	8	4	4	3	1	3	160	103	160	1	13	17
Limburg	173	130	83	3	8	5	3	3	3	7	11	1	16	33	29	45	83	43	189	163	112	52	102	49
Totaal	2697	3573	2153	54	812	717	58	68	6	41	73	10	644	1006	689	361	926	286	3399	4647	2848	456	1811	1013
In 1879	2675	3366	1929	54	710	520	69	64	11	45	72	10	635	969	679	347	842	301	3379	4399	2619	446	1624	831
Vermeerdering	22	207	224	3	102	197	-11	4	-5	-4	1	3	9	37	10	14	84	-15	20	248	229	10	187	182

Uit deze tabel blijkt, dat het aantal onderwijzers en onderwijzeressen ook in 1880 weder aanmerkelijk toenam, in het bijzonder dat der hulponderwijzers en hulponderwijzeressen, en wel:

bij de openbare scholen met 207 en 102;

> > bijzondere > > 41 > 85.

Bij de openbare scholen vermeerderde het getal kweekelingen met 224 mannelijke en 197 vrouwelijke; bij de bijzondere scholen nam het getal der mannelijke toe met 5, dat der vrouwelijke verminderde met 15.

Over het geheel waren de 3880 lagere scholen te zamen bezet met:

3399 hoofdonderwijzers;

456 hoofdonderwijzeressen;

4647 hulponderwijzers;

1811 hulponderwijzeressen;

2848 mannelijke kweekelingen;

1013 vrouwelijke kweekelingen;
nietmakende een personeel van 14 174.

Vergelijkt men het getal der hoofden van scholen met dat der scholen, dan blijkt hieruit, dat 25 scholen op het einde van 1880 zonder hoofd waren. Hieronder zijn echter slechts 23 vacaturen, daar 2 onderwijzers, één te Amsterdam en één te Amersfoort, aan het hoofd stonden van 2 niet gesubsidieerde bijzondere scholen.

Zoo als uit de tabel op blz. 221 blijkt, werd de lagere school op het einde des jaars bezocht door 544 615 kinderen, dat is ruim 38 leerlingen voor elken onderwijzer.

Blijft het getal kweekelingen als onderwijskracht buiten aanmerking, dan klimt het aantal leerlingen voor elken onderwijzer tot bijna 53.

Even als in het vorige verslag volgt hier eene tabel, waarin de bevoegdheid is aangewezen van het onderwijzend personeel dat aan het hoofd der scholen geplaatst was op het einde van 1880.

PROVINCIE.	OPENBARE SCHOLEN.												GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.											
	Hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen.						Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.						Hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen.						Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.					
	Met de acte alleen.	Met 1 aantekening.	Met 2 aantekeningen.	Met 3 aantekeningen.	Met 4 aantekeningen.	Met 5 aantekeningen.	Met 6 aantekeningen.	Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.	Met de acte alleen.	Met 1 aantekening.	Met 2 aantekeningen.	Met 3 aantekeningen.	Met 4 aantekeningen.	Met 5 aantekeningen.	Met 6 aantekeningen.	Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.
Noordbrabant . .	63	46	33	13	17	6	1	1	58	60	2	»	»	1	»	»	1	1	»	»	3	»	»	»
Gelderland	76	43	25	19	17	7	2	»	111	23	»	»	2	2	2	4	11	2	»	»	5	1	1	»
Zuidholland . . .	65	69	32	26	35	9	5	»	120	9	»	2	»	»	»	»	6	3	»	»	»	»	»	»
Noordholland. . .	69	55	34	22	32	13	»	»	115	13	»	»	2	1	1	3	3	»	»	»	2	»	»	»
Zeeland	38	22	7	8	9	4	1	»	52	9	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Utrecht	19	19	4	5	5	2	»	»	30	4	»	»	»	1	»	2	8	1	»	»	2	»	»	»
Friesland	102	45	24	21	12	4	1	»	142	4	»	»	»	»	»	2	2	»	»	»	2	»	»	»
Overijssel	61	27	19	11	3	3	2	»	66	14	»	»	»	»	»	1	5	1	»	»	»	»	»	»
Groningen	62	25	24	24	12	6	4	1	79	4	»	»	»	»	»	2	2	»	»	»	1	»	»	»
Drenthe	59	15	4	3	3	»	»	2	36	14	3	»	»	»	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»
Limburg	29	44	31	10	3	»	»	»	19	35	2	»	1	2	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal in 1880.	643	410	237	162	148	54	16	4	828	189	7	3	5	7	6	16	39	9	»	»	15	1	1	»
» » 1879.	608	397	239	153	147	39	13	4	872	192	8	3	5	6	8	15	47	8	»	»	21	2	1	»
Vermeerdering.	35	13	—2	9	1	15	3	»	—44	—3	—1	»	»	1	—2	1	—8	1	»	»	—6	—1	»	»

NIET GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.													ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.												
Hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen.							Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.						Hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen.							Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.					
Met de acte alleen.	Met 1 aantekening.	Met 2 aantekeningen.	Met 3 aantekeningen.	Met 4 aantekeningen.	Met 5 aantekeningen.	Met 6 aantekeningen.	Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.		Met de acte alleen.	Met 1 aantekening.	Met 2 aantekeningen.	Met 3 aantekeningen.	Met 4 aantekeningen.	Met 5 aantekeningen.	Met 6 aantekeningen.	Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.	
29	31	15	10	7	2	»	»	8	3	1	42		92	78	48	23	25	9	1	1	69	63	3	42	
23	25	16	17	19	»	»	»	32	3	»	»		101	70	43	40	47	9	2	»	148	27	1	»	
49	47	22	24	20	6	»	»	33	»	1	3		114	116	54	50	61	18	5	»	153	9	1	5	
42	32	18	27	17	4	1	»	43	1	»	5		113	88	53	52	52	17	1	»	160	14	»	5	
9	6	4	3	4	»	»	»	3	»	»	2		47	28	11	11	13	4	1	»	55	9	»	3	
19	11	7	7	6	3	1	1	14	1	»	»		38	31	11	14	19	6	1	1	46	5	»	»	
42	15	4	3	3	»	»	»	8	»	»	»		144	60	28	26	17	4	1	»	152	4	»	»	
6	10	3	5	3	1	»	»	7	»	»	1		67	37	22	17	11	5	2	»	73	14	»	1	
18	11	4	2	»	1	»	»	4	»	»	»		80	36	28	28	14	7	4	1	84	4	»	»	
7	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»		66	15	4	4	4	1	»	2	37	14	3	»	
14	17	9	4	2	»	»	»	3	3	»	9		44	63	43	15	5	»	»	»	22	38	2	9	
258	205	102	102	81	17	2	1	156	11	2	62		906	622	345	280	268	80	18	5	999	201	10	65	
258	188	103	99	84	9	2	1	162	14	3	56		871	591	350	267	278	56	15	5	1055	208	12	59	
»	17	— 1	3	— 3	8	»	»	— 6	— 3	— 1	6		35	31	— 5	13	— 10	24	3	»	— 56	— 7	— 2	6	

Ook in 1880 is het gehalte van het onderwijzend personeel dat aan het hoofd der lagere school geplaatst was verbeterd, zoowel aan de openbare als aan de bijzondere scholen.

Algemeen vermeerderde weder het getal van hen die één of meer aantekeningen op hunne acte verkregen, bij de openbare met 41, bij de gesubsidieerde bijzondere scholen met 3, bij de niet-gesubsidieerde scholen met 28, terwijl de onderwijzers volgens de vroegere wet met 48 verminderten voor de openbare, met 7 voor de gesubsidieerde, met 10 voor de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.

Waren dus in het vorige jaar 3767 onderwijzers en onderwijzeressen aan het hoofd van scholen geplaatst, van welke 1339, of ruim 35 percent, volgens de wet van 3 April 1806, hun getal in 1880 bedroeg 3799, waaronder 1280, of bijna 34 percent, volgens genoemde wet.

Het getal der scholen, vallende onder toepassing van art. 20 der wet van 1857 (art. 91 der wet van 1878), bedroeg in:

Noordbrabant	43
Gelderland	24
Zuidholland	»

Noornholland	1
Zeeland	2
Utrecht	1
Friesland	3
Overijssel	17
Groningen	2
Drenthe	44
Limburg	3

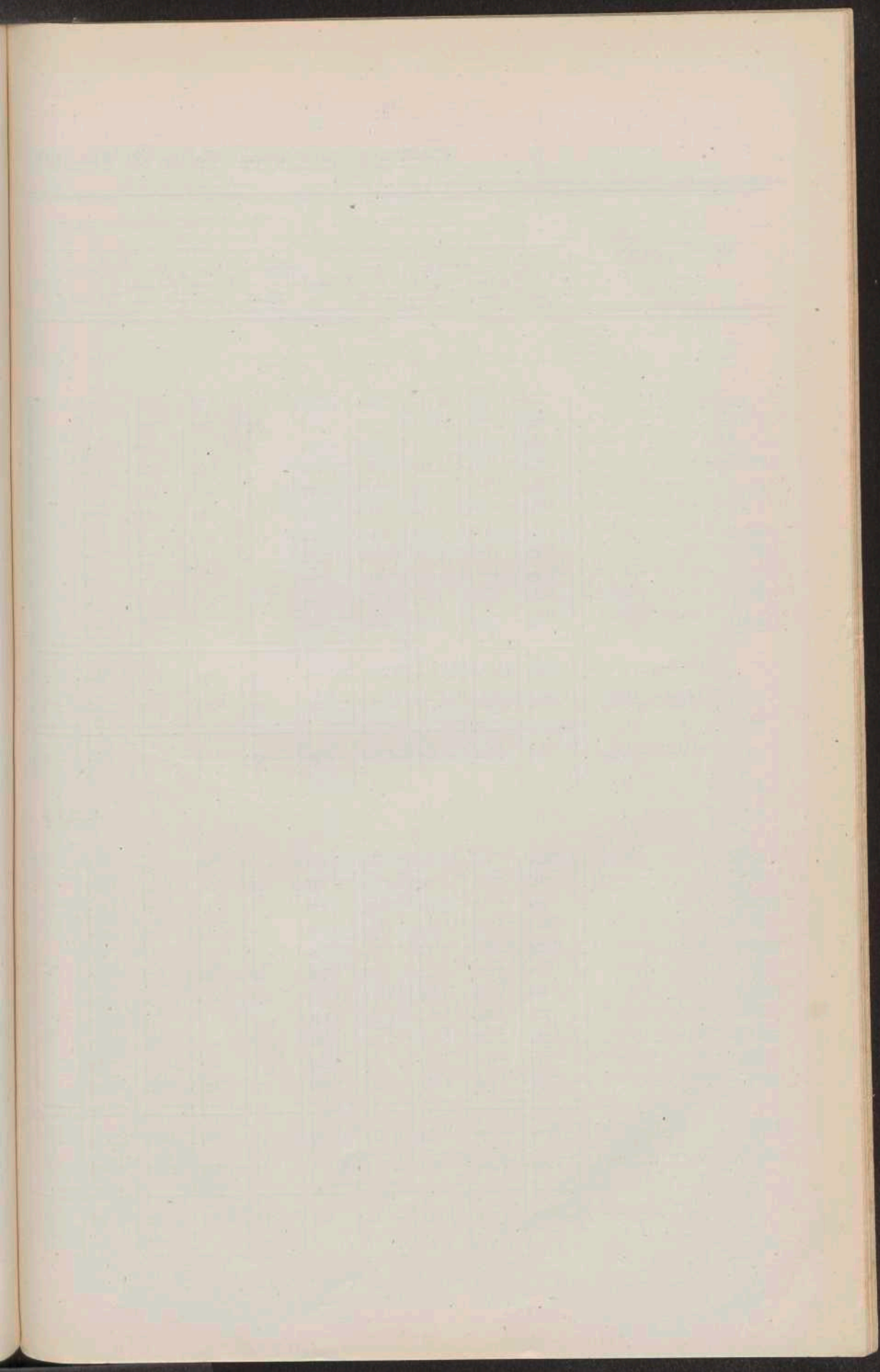
Zij waren dus te zamen 140 in getal, tegenover 151 in 1879.

Voor toepassing van art. 51, 3de lid, der wet van 1857 bestond ook in 1880 geen reden.

§ 3. GETAL DER LEERLINGEN.

De volgende tabel wijst het getal der leerlingen aan die op het einde van 1880 tot de dagschool behoorden.

GETAL leerlingen die op 31 December

PROVINCIE.	Openbare scholen.					Gesubsidieerde bijzondere scholen.				
	Beneden 6 jaar.	Van 6,7 en 8 jaar.	Van 9,10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6,7 en 8 jaar.	Van 9,10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
Noordbrabant	590	10 225	10 715	3 689	25 219	»	57	59	72	188
Gelderland	780	10 886	10 841	5 149	27 656	12	162	332	410	916
Zuidholland	599	16 783	16 071	5 282	38 735	»	7	27	80	114
Noordholland	795	13 374	13 270	4 347	31 786	»	82	76	115	273
Zeeland	398	5 366	5 096	3 117	13 977	»	»	»	»	»
Utrecht	144	3 273	3 156	930	7 503	»	23	61	119	203
Friesland	1 678	9 114	8 467	3 846	23 105	»	»	5	79	84
Overijssel	872	7 253	6 784	2 390	17 299	»	»	37	99	136
Groningen	1 302	7 133	6 673	2 654	17 762	»	»	2	43	45
Drenthe	693	3 608	3 393	1 596	9 290	»	»	11	34	45
Limburg	186	5 579	6 040	2 160	13 965	»	»	»	»	»
Totaal	8 037	92 594	90 506	35 160	226 297	12	331	610	1 051	2 004
Op 31 December 1879	8 959	90 337	90 970	36 757	227 023	27	429	637	1 145	2 238
Vermeeandering	— 922	2 257	— 464	— 1 597	— 726	— 15	— 98	— 27	— 94	— 234

J O N

PROVINCIE.	Openbare scholen.					Gesubsidieerde bijzondere scholen.				
	Beneden 6 jaar.	Van 6,7 en 8 jaar.	Van 9,10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6,7 en 8 jaar.	Van 9,10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
Noordbrabant	416	5 446	4 979	1 234	12 075	»	22	26	26	74
Gelderland	705	9 214	8 804	2 708	21 431	7	131	190	330	658
Zuidholland	549	15 716	14 074	3 351	33 690	»	101	125	118	344
Noordholland	662	12 273	11 884	3 003	27 822	1	56	66	107	230
Zeeland	391	4 938	4 563	1 731	11 623	»	»	»	»	»
Utrecht	130	2 956	2 642	529	6 257	2	38	62	165	267
Friesland	1 607	9 062	7 836	2 017	20 522	»	»	1	21	22
Overijssel	778	6 862	6 072	1 415	15 127	»	1	12	132	145
Groningen	1 245	7 162	6 012	1 472	15 891	»	»	20	89	109
Drenthe	619	3 609	3 085	879	8 192	»	»	9	28	37
Limburg	126	3 738	4 082	934	8 880	7	420	543	129	1 099
Totaal	7 228	80 976	74 033	19 273	181 510	17	769	1 054	1 145	2 985
Op 31 December 1879	8 298	79 264	73 490	19 717	180 769	30	708	1 029	1 243	3 010
Vermeeandering	— 1 070	1 712	543	— 444	741	— 13	61	25	— 98	— 25

M E I S

1880 de dagschool bezochten, aan de

Niet gesubsidieerde bijzondere scholen.					Alle lagere scholen te zamen.				
Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
82	2 330	2 440	1 151	6 003	672	12 612	13 214	4 912	31 410
277	2 525	2 424	1 431	6 657	1 069	13 573	13 597	6 990	35 229
212	6 119	6 216	2 115	14 662	811	22 909	22 314	7 477	53 511
217	4 812	4 972	2 092	12 093	1 012	18 268	18 318	6 554	44 152
72	687	640	402	1 801	470	6 053	5 733	3 519	15 778
68	1 940	1 818	537	4 363	212	5 236	5 035	1 586	12 069
429	1 933	1 786	698	4 846	2 107	11 047	10 258	4 623	28 035
78	1 006	921	728	2 733	950	8 259	7 742	3 217	20 168
169	1 126	1 073	408	2 776	1 471	8 259	7 748	3 105	20 583
52	248	177	73	550	745	3 856	3 581	1 703	9 885
281	850	995	427	2 553	467	6 429	7 035	2 587	16 518
1 937	23 576	23 462	10 062	59 037	9 986	116 501	114 578	46 273	287 338
1 863	21 950	22 890	10 405	57 108	10 849	112 716	114 497	48 307	286 369
74	1 626	572	— 343	1 929	— 863	3 785	81	— 2 034	969

G E N S.

82	2 330	2 440	1 151	6 003	672	12 612	13 214	4 912	31 410
277	2 525	2 424	1 431	6 657	1 069	13 573	13 597	6 990	35 229
212	6 119	6 216	2 115	14 662	811	22 909	22 314	7 477	53 511
217	4 812	4 972	2 092	12 093	1 012	18 268	18 318	6 554	44 152
72	687	640	402	1 801	470	6 053	5 733	3 519	15 778
68	1 940	1 818	537	4 363	212	5 236	5 035	1 586	12 069
429	1 933	1 786	698	4 846	2 107	11 047	10 258	4 623	28 035
78	1 006	921	728	2 733	950	8 259	7 742	3 217	20 168
169	1 126	1 073	408	2 776	1 471	8 259	7 748	3 105	20 583
52	248	177	73	550	745	3 856	3 581	1 703	9 885
281	850	995	427	2 553	467	6 429	7 035	2 587	16 518
1 937	23 576	23 462	10 062	59 037	9 986	116 501	114 578	46 273	287 338
1 863	21 950	22 890	10 405	57 108	10 849	112 716	114 497	48 307	286 369
74	1 626	572	— 343	1 929	— 863	3 785	81	— 2 034	969

J E S.

113	5 819	6 985	2 272	15 189	529	11 287	11 990	3 532	27 338
225	3 032	3 192	1 520	7 969	937	12 377	12 186	4 558	30 058
203	6 610	6 590	2 048	15 451	752	22 427	20 789	5 517	49 485
182	4 826	5 184	1 892	12 084	845	17 155	17 134	5 002	40 136
81	726	732	319	1 858	472	5 664	5 295	2 050	13 481
44	1 858	1 831	727	4 460	176	4 852	4 535	1 421	10 984
444	2 031	1 675	357	4 507	2 051	11 093	9 512	2 395	25 051
84	1 115	1 133	676	3 008	862	7 978	7 217	2 223	18 280
170	1 153	1 005	193	2 521	1 415	8 315	7 037	1 754	18 521
48	245	192	59	544	667	3 854	3 286	966	8 773
54	1 459	1 892	1 786	5 191	187	5 617	6 517	2 849	15 170
1 648	28 874	30 411	11 849	72 782	8 893	110 619	105 498	32 267	257 277
2 093	26 065	29 974	12 715	70 847	10 421	106 037	104 493	33 675	254 626
— 445	2 809	437	— 866	1 935	— 1 528	4 582	1 005	— 1 408	2 651

Alhoewel het getal der dagscholieren ook in 1880 vooruitging, was de toeneming minder groot dan in vorige jaren en kwam zij voornamelijk ten goede van de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen. De openbare scholen toch namen slechts toe met 15, de gesubsidieerde bijzondere verminderden met 259 leerlingen. Het getal der kinderen beneden 6 jaren bleef afnemen aan de openbare en aan de gesubsidieerde, alsmede voor de meisjes aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen. Op den leeftijd van 6 tot 9 jaren nam het toe voor beide geslachten aan de openbare en niet-gesubsidieerde bijzondere, voor de meisjes aan de gesubsidieerde bijzondere scholen. Op den leeftijd van 9 tot 12 jaren was dit ook het geval met de meisjes aan de

openbare en gesubsidieerde, voor beide geslachten aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen. Boven 12 jaren verminderde het getal der kinderen op alle scholen.

Ten einde het aantal kinderen, dat ter school gaat op den leeftijd van 6 tot 12 jaren, te kunnen vergelijken met dat van hen op dien leeftijd in leven en behoorende tot de werkelijke bevolking der provincie en van het Rijk, zijn in den volgenden staat van de schoolbevolking ook nu weder *afgetrokken* de kinderen, schoolgaande in de provincie en behoorende tot de bevolking eener andere provincie; *bijgeteld* de kinderen behoorende tot de bevolking der provincie en schoolgaande in eene andere provincie.

PROVINGIEN.	Beneden 6 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Boven 12 jaar.		Totaal.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant.	672	529	12 621	11 297	13 230	11 998	4 916	3 532	31 439	27 356
Gelderland	1 070	937	13 611	12 418	13 616	12 206	7 004	4 558	35 301	30 119
Zuidholland	810	751	22 853	22 368	22 244	20 729	7 457	5 515	53 364	49 363
Noordholland.	1 012	846	18 237	17 116	18 290	17 119	6 547	4 992	44 086	40 073
Zeeland	470	472	6 054	5 664	5 735	5 294	3 519	2 050	15 778	13 480
Utrecht.	212	176	5 292	4 919	5 105	4 584	1 592	1 424	12 201	11 103
Friesland	2 105	2 049	11 059	11 110	10 276	9 520	4 628	2 403	28 068	25 082
Overijssel	951	861	8 243	7 963	7 742	7 216	3 218	2 226	20 154	18 266
Groningen.	1 470	1 415	8 262	8 304	7 745	7 033	3 106	1 753	20 583	18 505
Drenthe	747	670	3 849	3 851	3 573	3 290	1 700	958	9 869	8 769
Limburg	467	187	6 417	5 603	7 010	6 508	2 560	2 848	16 454	15 146
Totaal.	9 986	8 893	116 498	110 613	114 566	105 497	46 247	32 259	287 297	257 262

Tusschen beide staten bestaat een verschil van 41 jongens en 15 meisjes. Dit zijn kinderen, wonende in België en Duitschland, doch in gemeenten van Nederland schoolgaande.

Het vermoedelijk getal kinderen van 6 tot 12 jaar op 31 December 1880, benevens dat van hen, die op dat tijdstip niet op de schoollijsten ingeschreven waren, blijkt uit de volgende tabel.

PROVINCIE.	Werkelijke bevolking op 31 December 1880.		Vermoedelijk getal kinderen op 31 December 1880.				Vermoedelijk getal kinderen die op 31 December 1880 van de dagschool geen gebruik hebben gemaakt.				Van de 100 jongens (meisjes) hebben op 31 December 1880 van de dagschool geen gebruik gemaakt.				
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.	
				Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
Noordbrabant	236 069	234 362	470 431	14 779	14 702	13 862	13 424	2 158	3 405	632	1 426	15	23	5	11
Gelderland	238 286	233 215	471 501	16 040	15 451	14 822	14 406	2 429	3 033	1 206	2 200	15	20	8	15
Zuidholland	394 288	424 189	818 477	27 974	28 381	23 510	23 923	5 121	6 013	1 266	3 194	18	21	5	13
Noordholland.	335 757	358 409	694 166	22 425	22 139	19 802	20 022	4 188	5 023	1 512	2 903	19	23	8	14
Zeeland	92 563	96 051	188 614	7 162	7 008	6 252	6 373	1 108	1 344	517	1 079	15	19	8	17
Utrecht.	95 545	98 823	194 368	6 425	6 376	5 539	5 478	1 133	1 457	434	894	18	23	8	16
Friesland	164 358	167 157	331 515	11 821	11 948	10 949	10 843	762	838	673	1 323	6	7	6	12
Overijssel	141 178	135 068	276 246	9 172	9 065	8 457	8 016	929	1 102	715	800	10	12	8	10
Groningen.	125 969	129 717	255 686	9 045	9 301	8 311	8 038	783	997	566	1 005	9	11	7	13
Drenthe.	61 888	57 996	119 884	4 154	4 267	3 785	3 673	305	416	212	383	7	10	6	10
Limburg	121 150	118 542	239 692	7 906	7 546	7 387	7 300	1 489	1 943	377	792	19	26	5	11
Totaal in 1880. . . .	2 007 051	2 053 529	4 060 580	136 903	136 184	122 676	121 496	20 405	25 571	8 110	15 999	15	19	7	13
» » 1879.	2 000 902	2 036 108	4 037 010	135 408	135 616	123 793	122 837	22 698	29 584	9 307	18 352	17	22	8	15
Vermeerdering. . . .	6 149	17 421	23 570	1 495	568	— 1 117	— 1 341	— 2 293	— 4 013	— 1 197	— 2 353	— 2	— 3	— 1	— 2

Het schoolverzuim nam in 1880 sterk af, echter meer onder de meisjes dan onder de jongens. De dagschool telde 231 064 jongens en 216 110 meisjes van 6 tot 12 jaren; het vermoedelijk getal kinderen van beide geslachten en leeftijden was 259 579 en 257 680, de school werd dus nog verzuimd door 28 515 jongens en 41 570 meisjes van genoemden leeftijd, te zamen door 70 085 kinderen tegen 80 041 in het voorgaande jaar.

Voor het geheele Rijk was op 31 December 1880 de verhouding van het getal kinderen, dat niet op de schoollijsten was ingeschreven, 3 percent voor de jongens, 5 percent voor de meisjes gunstiger dan aan het einde van het vorige jaar.

Deze verbetering in den toestand van het schoolverzuim moet hieraan worden toegeschreven, dat bij het opmaken van dit verslag het vermoedelijk aantal kinderen van 6 tot 12 jaren niet is verkregen, zoo als tot dusver het geval was, door aftrekking der overledenen in 1870/79 van de

levenden tijdens de telling van 1869 en bijtelling der geboren in de tien jaren, maar gebruik is gemaakt van het cijfer der kinderen vermeld op de lijst, die volgens de eerste alinea van art. 81 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) jaarlijks door de gemeentebesturen moet worden opgemaakt. Vergelijkt men nu dit cijfer met dat op 31 December 1879, uit de telling van 1869 opgemaakt, dan verkrijgt men een verschil in *minder* aan het einde van 1880 van 395 kinderen, terwijl dat cijfer *toenam* van 1877 op 1878 met 7599, van 1878 op 1879 met 9527 kinderen; waaruit volgt, dat, daar ook het aantal kinderen van 6 tot 12 jaren, dat de dagschool bezoekt, jaarlijks toenam, de betrekkelijke verhouding der kinderen, die de school verzuimen, weinig verandering onderging.

In de volgende tabel is het getal der dagscholieren vermeld, die tevens de avondschoolor bezochten, vergeleken met dat op gelijk tijdstip van het voorgaande jaar.

GETAL der dagscholieren, die tevens de avondschoolor bezochten op 31 December 1880.

PROVINCIE.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle lagere scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	2,005	235	25	»	325	73	2 355	308
Gelderland	1 252	94	26	13	525	108	1 803	215
Zuidholland	1 994	547	30	16	707	273	2 731	836
Noordholland	3 243	3 650	»	»	1 115	783	4 358	4 433
Zeeland	1 554	430	»	»	283	62	1 837	492
Utrecht	88	5	»	»	88	31	176	36
Friesland	6 599	3 958	69	15	1 502	733	8 170	4 706
Overijssel	934	317	136	13	442	62	1 512	392
Groningen	2 741	1 465	»	»	312	50	3 053	1 515
Drenthe	1 312	363	»	»	24	»	1 336	363
Limburg	15	4	20	3	58	16	93	23
Totaal	21 737	11 068	306	60	5 381	2 191	27 424	13 319
Op 31 December 1879 .	22 078	8 751	445	59	4 712	1 553	27 235	10 363
Vermeerdering.	— 341	2 317	— 139	1	669	638	189	2,956

Hieruit blijkt, dat het bezoek der avondschoolor door leerlingen der dagschoolor aan de openbare en gesubsidieerde bijzondere scholen blijft afnemen voor zooveel de jongens

betreft, terwijl toeneming van dat bezoek is te bespeuren voor de meisjes op de drie categorieën van scholen.

GETAL der dagscholieren die kosteloos onderwijs ontvingen op 31 December 1880.

PROVINCIE.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle lagere scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	13 545	6 728	16	20	2 851	6 793	16 412	13 541
Gelderland	16 649	13 153	116	57	1 075	1 961	17 840	15 171
Zuidholland	20 274	18 132	»	»	3 807	3 709	24 081	21 841
Noordholland	17 777	15 587	10	8	4 246	4 021	22 033	19 616
Zeeland	9 016	7 726	»	»	287	379	9 303	8 105
Utrecht	4 471	3 864	»	»	978	724	5 449	4 588
Friesland	17 560	15 642	1	»	560	593	18 121	16 235
Overijssel	8 350	7 438	»	»	877	1 195	9 227	8 633
Groningen	10 121	9 157	1	»	159	153	10 281	9 310
Drenthe	3 684	3 271	»	»	7	11	3 691	3 282
Limburg	5 131	3 331	83	566	1 234	1 784	6 448	5 681
Totaal	126 578	104 029	227	651	16 081	21 323	142 886	126 003
Op 31 December 1879.	230 750		669		36 967		268 386	
Vermeerdering.	— 143		209		437		503	

Hieruit blijkt, dat het aantal kosteloos onderwezenen niet in gelijke mate is toegenomen als het voorgaande jaar. De toeneming bedroeg slechts 646 kinderen voor de bijzondere school, terwijl de openbare afnam met 143 kinderen.

De volgende tabel toont aan hoeveel leerlingen op het einde van 1879 uitsluitend avond- of herhalingscholen bezochten.

GETAL der leerlingen die uitsluitend avond- of herhalingscholen bezochten op 31 December 1880.

PROVINCIE.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle lagere scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	2 279	836	25	»	159	386	2 463	1 222
Gelderland	2 831	266	295	11	608	153	3 734	430
Zuidholland	1 029	118	1	»	253	227	1 283	345
Noordholland	1 593	528	272	63	357	516	2 222	1 107
Zeeland	1 069	386	»	»	230	133	1 299	519
Utrecht	518	36	»	»	291	222	809	258
Friesland	1 551	874	90	42	519	367	2 160	1 283
Overijssel	662	226	126	4	180	83	968	313
Groningen	809	333	»	»	298	54	1 107	387
Drenthe	818	87	»	»	14	»	832	87
Limburg	38	6	4	»	272	142	314	148
Totaal	13 197	3 696	813	120	3 181	2 283	17 191	6 099
Op 31 December 1879.	12 966		951		3 028		16 945	
Vermeerdering.	231		— 138		153		246	

Uit deze tabel blijkt, dat sedert het voorgaande jaar het aantal van hen, die uitsluitend avond- of herhalingscholen bezoeken, is toegenomen voor de openbare en niet-gesubsidieerde, afgenomen voor de gesubsidieerde bijzondere scholen.

§ 4. OMVANG EN TOESTAND VAN HET LAGER ONDERWIJS.

De wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) die, gelijk hiervoren is vermeld, op 1 November 1880 in werking trad, is op den toestand van het lager onderwijs bereids niet zonder invloed geweest. Ten gevolge van de onzekerheid wanneer de invoering zou plaats hebben, was ook in 1880 aanvankelijk in menig opzigt zekere werkeloosheid waar te nemen. Wel ging het onderwijs op den gewonen voet voort en werd het bestaande gehandhaafd, maar hetgeen verbetering behoefde bleef veelal rusten tot dat het tijdstip der invoering bekend zou zijn. Vacaturen onder de hoofden van scholen werden uit den aard der zaak vervuld, doch bij het heengaan van onderwijzers was dit niet altijd het geval. Tractementen werden niet dan bij volstrekte noodzakelijkheid verbeterd. De meeste schoolgebouwen bleven onveranderd in afwachting van de regelen die voor de lokalen zouden worden gesteld.

Naarmate nu het tijdstip naderde waarop de nieuwe wet en de Koninklijke besluiten ter harer uitvoering in toepassing kwamen, werden allerwege de handen aan het werk geslagen. In de eerste plaats kwam de regeling van de jaarwedden der onderwijzers, met de vergoedingen voor gemis van vrije woning tot stand. Van 503 onderwijzers die minder dan f 600 s'jaars genoten, werden de tractementen tot f 600 à f 1000 en somtijds hooger opgevoerd. Aan het einde van 1880 waren er nog slechts 17 onderwijzers, of 62 percent, wier jaarwedden beneden f 500 werden gelaten, tegenover 224 of ruim 8 percent in 1879. Het aantal scholen vermeerde met 28, waaronder 21 voor openbaar lager onderwijs.

Toen het Koninklijk besluit van 30 Augustus 1880 onder n°. 167 in het *Staatsblad* verscheen, werden al dadelijk door vele gemeenten maatregelen getroffen om de schoollokalen geheel of voorloopig althans gedeeltelijk daarmede in overeenstemming te brengen. Bij het einde des jaars was op 154 lokalen te wijzen waaraan de hand ter verbetering werd gelegd, terwijl op dat tijdstip voor 159 gebouwen plannen aanhangig waren tot verbetering of geheele vernieuwing. Hieromtrent geeft de 10de paragraaf van dit verslag nog eenige bijzonderheden.

Hoewel niet in dezelfde verhouding tot andere jaren, ging ook het getal der leerlingen vooruit, en kan weder op eenige verbetering in het schoolbezoek gewezen worden. Het liet zich aanzien dat art. 82 der nieuwe wet, die aan de gemeenteraden bevoegdheid verleent verbodsbepalingen omtrent het arbeiden van kinderen beneden de twaalf jaren vast te stellen, eerst later van invloed zou worden. De tijd van twee maanden in 1880 was over het algemeen te kort, om nevens de vele zaken ten aanzien waarvan de wet dadelijk voorziening en regeling vorderde, zoodanige verbodsbepalingen uit te vaardigen, of van het tweede lid van genoemd wetsartikel gebruik te maken ter aanmoediging van het getrouw schoolbezoek. Niettemin werden door enkele gemeenten te dezer zake maatregelen genomen, die echter eerst in het jaar 1881 in toepassing zouden komen en dus in het volgende verslag vermelding zullen vinden.

Verscheidene gemeentebesturen werkten al aanstonds mede om het getal der onderwijzers gaandeweg in overeenstemming te brengen met art. 24 der wet. Van daar dat reeds in 1880 gewezen kan worden op eene vermeerdere van 248 onderwijzers en 187 onderwijzeressen, waaronder 207 onderwijzers en 102 onderwijzeressen van openbare lagere scholen. In § 2 van dit verslag is hiervan een uitvoerig overzicht met toelichting gegeven, waaruit o. a. blijkt dat de verhouding van het getal der leerlingen tot het aantal onderwijzers in 1880 ruim 38:1 was, of 53:1 wanneer men de kweekelingen als onderwijskracht in de school uitzondert. De bepalingen van art. 24 der wet aangaande het getal onderwijzers in verhouding tot het getal leerlingen aan elke school, kunnen slechts geleidelijk in werking treden. Al toonden vele gemeentebesturen zich bereid aan dit wetsartikel uitvoering te geven, en al droegen de 30 percent die volgens art. 45 der wet, van 1 November

1880 af, in de kosten aan de gemeenten worden vergoed, veel bij om tot aanstelling van meer onderwijzers te besluiten, bij de schaarschte van geschikte personen moest van dit voornemen hier en daar voorloopig worden afgezien.

Ten einde hieraan te gemoet te komen werd in 1880 voortgegaan met het regelen en uitbreiden van het normaal-onderwijs, en bij de Regering waren plannen aanhangig om aan de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen in 1881 een krachtigen stoot te geven, niettegenstaande gebleken was dat kweekscholen en normalessen, van Rijkswegen opgericht en onderhouden, gedurende het jaar 1880 ruim 3000 jongelieden voor den onderwijzersstand vormden, en gemeentelijke en bijzondere inrigtingen aan 1470 kweekelingen opleiding tot onderwijzer of onderwijzeres verschafften.

De examens, door een aantal kweekelingen afgelegd, getuigden van goede opleiding en degelijke studie. Van daar dat in het gehalte van het onderwijzend personeel wederom verbetering waar te nemen viel. Ook de indrukken, die het schooltoezigt bij het bezoeken van scholen ontving, waren veelal gunstig. Slechts zelden bleek het onderwijs zich te bepalen tot het mededeelen van kennis in enkele vakken; schier overal werd een grondslag voor behoorlijke ontwikkeling gelegd. IJver en belangstelling in het onderwijs en de school werden met voldoening waargenomen. Hadden velen met schoolverzuim, gebrek aan voldoende hulp, ontoereikende jaarwedden te kampen, bij de groote meerderheid ontbrak het niet aan toewijding voor hunne moeilijke taak, en zij spanden alle krachten in om voor het belang der hun toevertrouwde jeugd werkzaam te zijn. Op hun gedrag was in den regel geen aanmerking te maken. Een paar uitzonderingen op dien regel vinden hierna vermelding, aan het slot van de elfde paragraaf.

Op den omvang van het onderwijs is de nieuwe wet evenzeer van invloed geweest, ofschoon, voor zooveel het jaar 1880 betreft, in geringe mate. Beperkte zij het onderwijs in de geschiedenis op de lagere school tot de vaderlandsche, waardoor van het onderwijs in dit leervak meer vrucht verwacht kan worden dan vroeger, de verplichte vakken werden met de nuttige handwerken voor meisjes vermeerdert. In vele scholen werd reeds in 1880 het onderwijs in dit nieuwe leervak geregeld, met het doel daarmede op 1 Januarij of iets later een aanvang te maken. Op vele plaatsen werden moeilijkheden ondervonden bij het doen eener keuze van bekwaam en geschikt personeel voor het onderwijs in de handwerken. Intusschen wint de overtuiging meer en meer veld, dat dit onderwijs zooveel mogelijk dient te worden gegeven door geëxamineerde onderwijzeressen, vooral door haar die ook bevoegd zijn tot het geven van onderwijs in de andere leervakken, die in de lagere school te huis zijn en paedagogischen tact en ervaring bezitten. Hierdoor belooft het onderwijs in dit leervak meer tot zijn regt te zullen komen dan bij het aanstellen van vrouwen die alle begrip van het geven van degelijk, methodisch, klassikaal onderwijs missen.

Omtrent het onderwijs in de overige leervakken luiden de berichten van het schooltoezigt over het algemeen niet ongunstig. Dat er scholen zijn waar alleen in naam de vakken a-z behandeld werden, maar werkelijk niet veel anders dan wat lezen, schrijven en rekenen werd onderwezen, is herhaaldelijk in vorige Regeringsverslagen vermeld, en hoewel van de zijde van het schooltoezigt alle pogingen werden aangewend om hierin een gewenschte verandering te krijgen, bleven deze dikwerf vruchteloos, daar de oorzaken: schoolverzuim, ongeregeld schoolbezoek en vaak gemis aan voldoende hulp in de school, onoverkomelijke hinderpalen bleken te zijn. Zelfs in die scholen, waar, ten gevolge van het te groote getal afdelingen voor één onderwijzer, een aanzienlijk gedeelte der lesuren aan het onderwijs in schrijven werd besteed, waren de uitkomsten daarvan niet zelden weinig bevredigend. De reden ligt voor de hand, want dat onderwijs zonder voldoende toezigt kan eigenlijk op den naam van onderwijs geen aanspraak maken. De nieuwe wet zal in dit opzigt veel verbetering kunnen brengen, en het is te verwachten dat deze reeds in het jaar 1881 hier en daar zal worden ondervonden.

Het schooltoezigt merkte nu eens op dat aan sommige onderdeelen van vakken te veel tijd werd besteed, waardoor vele voorname — en voor de algemeene ontwikkeling der leerlingen onmisbare onderwerpen onbesproken bleven, dan

weder dat er te veel naar gestreefd werd eene menigte vakken af te doen, zonder te zorgen dat vooraf een degelijke grondslag was gelegd. Eene regelmatige en grondige behandeling der vakken werd in vele scholen gemist; dit geldt in het bijzonder voor het rekenen, de vormleer, de aardrijkskunde en de geschiedenis. Maar ook de wijze waarop het taalkundig onderwijs werd geleid, liet dikwijls te wenschen over.

Tegenover deze opmerkingen, die enkel de schaduwzijde van het onderwijs in gemeenten ten platten lande aantoonen, werd met onverdeelden lof van den omvang en toestand van het onderwijs aan vele scholen, zoowel openbare als bijzondere, melding gemaakt. De weinige oogenblikken die het schooltoezigt gedurende de twee laatste

maanden van het jaar 1880 beschikbaar had om nevens de vele dringend voorziening eischende zaken aan het schoolbezoek te besteden, zijn oorzaak dat in dit verslag de omvang van het onderwijs in de verschillende leervakken niet uitvoerig kan worden geschetst. Gelijk in den aanvang van deze paragraaf is gezegd, werd met het geven van onderwijs in 1880 op den gewonen voet voortgegaan. Wat alzoo in het vorige verslag op bladz. 200 en 201 omtrent de behandeling der leervakken vermelding vond, zou hier gevoegelijk kunnen worden herhaald en het schijnt daarom niet overbodig daarnaar te verwijzen, en hierachter een overzicht te laten volgen van het getal der scholen, waar de vakken 4-7, vermeld in art. 1 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), onderwezen werden.

PROVINCIE.	Openbare scholen.										Gesubsidieerde bijzondere scholen.										Niet gesubsidieerde bijzondere scholen.										Alle lagere scholen te zamen.					
	K.										K.										K.										K.					
	Fransch.		Duitsch.		Engelsch.	L.		M.		N.	O.	P.	Fransch.		Duitsch.		Engelsch.	L.		M.		N.	O.	P.	Fransch.		Duitsch.		Engelsch.	L.		M.		N.	O.	P.
Noordbrabant. .	66	28	23	8	»	»	5	12	»	»	»	»	3	72	37	37	7	»	2	8	71	143	68	63	15	»	2	13	86							
Gelderland. . .	54	30	22	15	»	1	8	43	»	»	4	8	9	82	61	49	18	3	14	20	39	159	111	91	42	3	19	36	91							
Zuidholland. .	82	37	37	37	»	52	45	108	»	»	1	2	5	106	74	71	32	»	29	52	75	197	119	115	73	»	82	99	188							
Noordholland. .	54	28	29	32	1	77	82	127	»	»	3	3	5	105	65	71	33	»	32	46	97	166	99	106	71	1	112	131	229							
Zeeland. . . .	19	7	6	11	2	1	7	14	»	»	»	»	»	15	6	7	6	»	2	4	11	34	13	13	17	2	3	11	25							
Utrecht. . . .	7	2	1	2	1	6	6	12	12	7	7	5	8	5	25	24	10	5	»	11	15	14	44	33	18	12	1	25	29	31						
Friesland. . .	16	10	10	13	»	4	7	20	6	5	5	3	»	1	9	3	3	2	»	»	3	3	31	18	18	»	»	4	10	24						
Overijssel. . .	16	13	9	10	»	2	5	43	6	6	6	6	»	1	2	15	10	4	»	»	»	3	37	29	19	20	»	3	7	48						
Groningen. . .	22	13	1	14	»	10	17	29	5	4	4	3	»	1	5	4	3	»	1	3	2	32	21	8	17	»	11	20	32							
Drenthe. . . .	3	1	1	4	»	1	»	8	3	3	3	2	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	6	4	4	6	»	1	2	9						
Limburg. . . .	44	37	1	1	»	1	7	3	4	4	1	»	»	3	45	37	23	3	»	1	9	37	93	78	25	4	»	2	16	43						
Totaal. . . .	383	206	140	147	4	155	189	419	80	66	62	38	»	17	25	35	479	321	278	110	3	92	160	352	942	593	480	295	7	264	374	806				

§ 5. KOSTEN VAN HET OPENBAAR LAGER ONDERWIJS.

De volgende tabel bevat een overzicht van de uitgaven en ontvangsten van het Rijk in 1880.

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.
Bijdragen aan gemeenten, krachtens art. 36 der wet van 1857 . . .	f 35 632,82 ⁵	f 12 437,78	f 386 587,36 ⁵	f 19 865,79	f 6 816,65 ⁵
Vergoeding door het Rijk aan de gemeenten voor de kosten van haar lager onderwijs, krachtens art. 45 der wet van 1878 (over November en December) . . .	31 018,83	40 895,08 ⁵	123 699,93 ⁵	76 888,08 ⁵	16 774,29
Bijdragen aan gemeenten, vervangende de vroegere Rijksjaarwedden	38 427,50	8 481,80	2 680,40	1 496,00	3 902,00
Rijks lagere school te Maastricht .	»	»	»	»	»
Rijks lagere scholen te Vledder .	»	»	»	»	»
Rijks lagere school te Steenwijkerwold	»	»	»	»	»
Rijks lagere school te Weststellingwerf	»	»	»	»	»
Onderwijs in de gestichten Ommereschans en Veenhuizen	»	»	»	»	»
Gratificatiën aan onderwijzers . .	»	»	»	360,00	100,00
Pensioenen aan onderwijzers . . .	19 919,62 ⁵	17 488,90 ⁵	30 497,22	30 441,41	10 764,52
Opleiding van onderwijzers . . .	87 782,28 ⁵	98 847,05	86 580,20	156 895,95 ⁵	108 174,59
Onderwijzers-gezelschappen . . .	715,00	670,00	540,00	800,00	330,00
Jaarwedden der Inspecteurs, volgens de wet van 1857 (Jan. t/m Oct.)	2 083,33	2 083,33	2 083,33	2 083,33	1 666,66 ⁵
Reis-, verblijf-, en bureaunkosten der Inspecteurs	678,61 ⁵	1 287,31 ⁵	424,01 ⁵	1 091,77 ⁵	696,16 ⁵
Jaarwedden der Inspecteurs volgens de wet van 1878 (Nov. en Dec.) (1)	194,44 ⁵	194,44 ⁵	145,83 ⁵	145,83 ⁵	145,83
Reis-, verblijf-, en bureaunkosten der Inspecteurs (1)	35,36 ⁵	35,36 ⁵	84,83 ⁵	84,83 ⁵	84,84
Wachtgelden, krachtens het I lid van al. 2 van art. 92 der wet van 1878.	»	416,66 ⁵	»	»	»
Reis-, en verblijfkosten der schoolopziensers volgens de wet van 1857 (Jan. t/m Oct.)	5 041,56	5 341,05	5 766,81	6 089,48 ⁵	2 658,88 ⁵
Jaarwedden der districts-schoolopziensers, volgens de wet van 1878 (Nov. en Dec.)	1 666,66	1 249,99 ⁵	1 249,99 ⁵	1 249,99 ⁵	833,33
Reis-, verblijf- en bureau-kosten der schoolopziensers	434,27	176,01 ⁵	415,59	353,86 ⁵	194,39 ⁵
Reis- en verblijfkosten der arrondissements-schoolopziensers, volgens de wet van 1878 (Nov. en Dec.)	874,27	666,65	824,97 ⁵	766,65	412,49
Nadeelig slot der examengelden .	126,70	809,48	8 221,70	2 871,63	230,44
Totaal . . .	f 224 631,28	f 191 080,93	f 649 802,20 ⁵	f 301 484,64	f 153 785,09 ⁵
In 1879. . .	165 339,85	93 968,12 ⁵	251 332,30	220 608,27	141 453,24
Vermeerdering. . .	f 59 291,43	f 97 112,80 ⁵	f 398 469,90 ⁵	f 80 876,37	f 12 331,85 ⁵

(1) De jaarwedden en reis-, verblijf- en bureaunkosten der Inspecteurs in de 3 Inspectiën zijn gelijkelyk over de

Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
f 614,57 ⁵	f 11 379,66	f 34 225,54	»	f 49 933,04	f 43 386,47 ⁵	f 600 879,70 ⁵
17 605,06	35 942,17	28 615,77	f 28 437,20 ⁵	15 925,92 ⁵	20 714,07	436 516,42 ⁵
845,00	664,00	7 262,30	8 794,10	446,90	»	73 000,00
»	»	»	»	»	5 710,46	5 710,46
»	»	»	»	5 186,43 ⁵	»	5 186,43 ⁵
»	»	2 260,66 ⁵	»	»	»	2 260,66 ⁵
»	1 276,77	»	»	»	»	1 276,77
»	»	1 698,96	»	5 396,86 ⁵	»	7 095,82 ⁵
»	»	»	»	»	»	460,00
6 450,16	19 451,23	8 577,50 ⁵	10 501,78 ⁵	4 244,49 ⁵	6 175,88	164 512,73 ⁵
38 142,91	40 356,28	193 694,32 ⁵	99 263,74	21 841,86 ⁵	33 265,62 ⁵	964 844,82 ⁵
300,00	495,00	440,00	440,00	275,00	440,00	5 445,00
1 666,66 ⁵	1 916,66 ⁵	1 916,66 ⁵	1 916,66 ⁵	1 666,66 ⁵	1 916,66 ⁵	20 999,97 ⁵
372,93	748,21 ⁵	642,61 ⁵	166,66 ⁵	312,68	455,26 ⁵	6 876,25 ⁵
145,83	145,83 ⁵	145,83 ⁵	145,83	145,88	194,44	1 749,99
84,84	36,31 ⁵	36,31 ⁵	36,31	36,31	35,37	590,70
»	383,33	»	383,33	»	383,33	1 566,65 ⁵
1 666,65	3 845,91	3 522,84	2 701,71 ⁵	2 535,10 ⁵	4 156,38 ⁵	43 326,39 ⁵
416,66 ⁵	833,33	833,33	833,33	416,66 ⁵	833,33	10 416,62 ⁵
123,30 ⁵	164,68 ⁵	155,98 ⁵	169,80	120,67 ⁵	223,52	2 532,10 ⁵
315,20 ⁵	616,65 ⁵	533,32	537,47 ⁵	374,99	533,32	6 456,00
1 160,00	»	»	1 369,99 ⁵	345,52	456,50	15 591,96 ⁵
f 69 909,79 ⁵	f 118 256,05	f 284 561,97	f 155 697,94 ⁵	f 109 204,96 ⁵	f 118 880,63 ⁵	f 2 377 295,51
53 463,30	89 169,29	109 302,70	118 698,84 ⁵	51 680,29	79 847,20 ⁵	1 374 863,41 ⁵
f 16 446,49 ⁵	f 29 086,76	f 175,259,27	f 36 999,10	f 57 524,67 ⁵	f 39 033,43	f 1 002 432,09 ⁵

provinciën van ieders inspectie verdeeld.

Totaal der Rijksuitgaven in 1880, voor het lager onderwijs		f 2 377 295,51
Van de uitgaven in 1880 af te trekken:	Batig slot der examengelden in Friesland.	f 179,28
	» » » » » Overijssel.	27,65
	Bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen en het aandeel der gemeenten in de uitbetaalde pensioenen	144 251,75 ⁵
	Opbrengst der schoolgelden aan de Rijks- lagere scholen	9 659,45
		154 118,13 ⁵
Zuiver bedrag der uitgaven in 1880		f 2 223 177,37 ⁵
» » » » » 1879		1 219 055,55 ⁵
Vermeerdering		f 1 004 121,82

Bovenstaande cijfers wijzen op eene vermeerdering van het zuiver bedrag der Rijksuitgaven in 1880 met f 1 004 121,82, tegenover 1879. Tot eene zoo aanzienlijke *vermeerdering* der kosten voor het Rijk droeg drieërlei oorzaak hoofdzakelijk bij:

in de eerste plaats, de invoering, op 1 November 1880, van de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127). Terwijl toch de uitvoering van art. 45 dier wet, over de maanden November en December, eene som van f 436 516,42⁵ vereischte, stegen de kosten van het schooltoezigt — de wachtgelden, krachtens het 1ste lid van alin. 2 van art. 92, daaronder begrepen — met een bedrag van f 11 452,64⁵, in vergelijking met het voorgaande jaar;

ten tweede, eene ruime toepassing van art. 36 der wet van 1857 over de 10 eerste maanden van 1880, waardoor in dat jaar te dezer zake f 289 690,75 meer werd besteed dan in 1879;

eindelijk, de uitgaven voor de opleiding van onderwijzers, die f 265 550,71 meer bedroegen dan in het voorgaande jaar.

Verder is voor de Rijks lagere scholen te Vledder, Steenwijkerwold, Weststellingwerf en Ommerschans en Veenhuizen in 1880 respectiefelijk f 436,42⁵, f 228,28⁵, f 180,52 en f 614,15 meer uitgegeven dan in 1879; werd voor pensioen in eerstgenoemd jaar f 416,86 meer besteed dan in laatstgenoemd jaar en steeg het nadeelig slot der examengelden met f 1437,83.

Op *vermindering* van uitgaven valt te wijzen bij de Rijks-lagere school te Maastricht en wel ten bedrage van f 3 335,50⁵. Ze is een gevolg hiervan, dat deze Rijks-lagere school met 1 September 1880 ophield als zoodanig te bestaan en als leerschool aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Maastricht werd verbonden. Voorts bij den post van gratificatiën, die f 757 lager is.

Ten behoeve van alle provinciën vermeerderden de Rijks-uitgaven; het aanzienlijkst voor Zuidholland, en wel met f 398 469,90⁵; daarop volgen Overijssel, met f 175 259,27, Gelderland, met f 97 112,80⁵, Noordholland, met f 80,876,37, Noordrabant, met f 59 291,43, Drenthe, met f 57 524,67⁵, de overige vijf provinciën met minder belangrijke bedragen.

Voor de Rijks lagere scholen werd uitgegeven, aan:

	personeel.	materieel.
te Maastricht.	f 5 099,98	f 610,48
» Vledder.	3 500,00	1 686,43 ⁵
» Steenwijkerwold.	1 750,00	510,66 ⁵
» Weststellingwerf	800,00	476,77
en voor het onderwijs in de gestichten:		
Ommerschans.	1 400,00 }	1 195,82 ⁵
Veenhuizen	4 500,00 }	

Behalve de bijdragen, krachtens art. 36 der wet, die geüijk stonden met de subsidiën door het Rijk verleend, werden door de provinciën nog de volgende uitgaven voor het lager onderwijs gedaan:

Noordholland. Subsidie aan de Kweekschool voor onderwijzeressen van het departement » Haarlem » der Maatschappij » tot Nut van 't Algemeen », f 1000.

Friesland. Bijdragen in de verhooging van jaarwedden der hoofdonderwijzers aan openbare lagere scholen, over de 10 eerste maanden van 1880, f 17 216,04.

Drenthe. Uit de kas ad pios usus, aan de gemeente Smilde, voor Kloosterveen en Hijkersmilde, f 421,09 en aan het bestuur der bijzondere school aldaar f 178,91.

Ondanks de vermeerdering der bijdragen van de onderwijzers voor hun pensioen met f 6968,52 en der schoolgelden aan de Rijks- lagere scholen met f 357,80, *verminderde* het totaal-bedrag der Rijksinkomsten met f 1689,72⁵, hoofdzakelijk door het ophouden van de bijdragen der gemeenten van $\frac{1}{2}$ gedeelte der onderwijzers-pensioenen, met ingang van 1 November 1880, ten gevolge van de invoering der wet van 1878.

In de volgende tabel zijn de uitgaven en inkomsten der gemeenten voor het lager onderwijs vermeld.

UITGAVEN EN INKOMSTEN

der gemeenten ten behoeve van het lager onderwijs in 1880.

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.
Onderwijzend personeel	f 373 910,21 ⁵	f 507 689,55	f 1 283 631,72	f 1 057 704,66 ⁵
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollocalen	2 528,48 ⁵	13 592,14 ⁵	14 831,78 ⁵	22 159,79
Nieuwe schoollocalen	102 240,68	86 488,00	768 012,20	99 508,85 ⁵
Onderhoud van schoollocalen	32 999,73 ⁵	41 772,99	134 697,82 ⁵	114 556,46 ⁵
Schoolmeubelen en schoolbehoefden	39 787,43 ⁵	50 736,02	98 933,44 ⁵	119 222,73
Vuur en licht in de schoollocalen	11 037,65 ⁵	13 714,60 ⁵	30 994,18 ⁵	37 007,00
Schoolcommissien	875,24 ⁵	1 571,42 ⁵	4 308,24 ⁵	4 630,31 ⁵
Pensioenen aan onderwijzers	5 495,03 ⁵	5 597,55 ⁵	8 763,70 ⁵	8 331,84 ⁵
Subsidien aan bijzondere scholen	2 300,00	20 487,60	7 190,00	13 703,62
Opleiding van onderwijzers	30,00	1 000,00	27 177,32 ⁵	37 264,06
Uitkeeringen aan andere gemeenten	4 945,24	580,75	16 882,49	7 161,99 ⁵
Andere uitgaven	2 752,50 ⁵	6 976,87	12 284,99	11 651,30 ⁵
Totaal in 1880	f 578 902,23	f 750 207,51	f 2 407 707,91 ⁵	f 1 532 902,64 ⁵
» » 1879	531 800,36 ⁵	709 485,86	2 005 955,39 ⁵	1 520 462,61
Vermeerdering	f 47 101,86 ⁵	f 40 721,65	f 401 752,52	f 12 440,03 ⁵

I N K O M

Opbrengst der schoolgelden	f 69 740,97 ⁵	f 96 269,97 ⁵	f 320 742,33	f 248 432,39
Bijdragen van het Rijk, vervangende de vroegere Rijksjaarwedden	38 427,50	8 481,80	2 680,40	1 496,00
Vergoeding door het Rijk, krachtens art. 45 der wet van 1878	31 018,83	40 895,08 ⁵	123 699,93 ⁵	76 888,08 ⁵
Bijdragen van andere gemeenten	4 745,24	459,00	17 445,82	7 175,08
Subsidien krachtens art. 36 der wet van 1857	71 265,65	24 875,56	773 174,73	39 731,58
Andere subsidiën van de provincien	»	»	»	»
Opbrengst van bijzondere fondsen	872,60	3 330,79	7 709,94	6 778,47
Totaal in 1880	f 216 070,79 ⁵	f 174 312,21	f 1 245 453,15 ⁵	f 380 501,60 ⁵
» » 1879	156 359,98 ⁵	154 820,21 ⁵	570 530,52 ⁵	332 793,28
Vermeerdering	f 59 710,81	f 19 491,99 ⁵	f 674 922,63	f 47 708,32 ⁵
Zuiver bedrag der uitgaven in 1880	f 362 831,43 ⁵	f 575 895,30	f 1 162 254,76	f 1 152 401,04
Zuiver bedrag der uitgaven in 1879	375 440,38	554 665,64 ⁵	1 435 424,87	1 187 669,33
Vermeerdering	f —12 608,94 ⁵	f 21 229,65 ⁵	f —273 170,11	f —35 268,29

Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.

V E N.

f 261 900,83	f 189 838,19	f 560 680,20	f 355 020,68 ⁵	f 396 342,93	f 138 576,46	f 157 097,50	f 5 282 392,94 ⁵
5 173,64	2 497,51	12 831,45 ⁵	12 390,97	8 383,19 ⁵	3 235,49	1 894,85	99 519,31 ⁵
15 371,37 ⁵	84 420,28	33 001,74 ⁵	87 084,39 ⁵	26 210,20 ⁵	81 113,88 ⁵	116 419,38 ⁵	1 499 871,00 ⁵
20 992,62	17 583,36 ⁵	51 372,46	27 598,43	33 363,35	9 027,09	9 079,62	493 043,95
28 409,57	18 483,87	41 069,00 ⁵	27 367,26 ⁵	34 608,77 ⁵	16 727,68 ⁵	18 314,77 ⁵	493 660,57 ⁵
6 595,82 ⁵	6 329,54 ⁵	25 420,33	14 109,42 ⁵	17 431,30	5 195,78 ⁵	6 916,36	174 752,01 ⁵
993,59 ⁵	308,44 ⁵	3 274,20	1 155,43 ⁵	1 951,29 ⁵	143,21	224,94	19 436,35
3 029,49 ⁵	1 824,08 ⁵	5 517,84	2 773,04 ⁵	2 791,74	1 133,34	1 715,57	46 973,25 ⁵
"	7 765,85 ⁵	5 401,83	15 483,32 ⁵	2 000,00	4 825,00	3 074,50	82 231,73
479,28 ⁵	206,25	710,00	633,52 ⁵	1 093,08	"	"	68 593,52 ⁵
621,79 ⁵	10 487,77	1 993,86	4 452,12 ⁵	1 305,62	582,00	716,73 ⁵	49 730,38
6 597,62 ⁵	8 227,77 ⁵	67 157,43 ⁵	6 974,01 ⁵	10 842,32 ⁵	257,70	903,53 ⁵	134 626,08
f 350 165,65 ⁵	f 347 972,94	f 808 430,36	f 555 042,64	f 536 323,81 ⁵	f 260 817,64 ⁵	f 316 357,77	f 8 444 831,12 ⁵
354 365,27 ⁵	309 687,35	852 878,81	450 718,09 ⁵	587 396,53	193 150,44	201 787,87 ⁵	7 717 688,60 ⁵
f — 4 199,62	f 38 285,59	f — 44 448,45	f 104 324,54 ⁵	f — 51 072,71 ⁵	f 67 667,20 ⁵	f 114 569,89 ⁵	f 727 142,52

S T E N.

f 57 009,38	f 49 846,18 ⁵	f 55 433,45 ⁵	f 64 750,22	f 65 744,16	f 27 773,26	f 33 858,46 ⁵	f 1 089 600,79 ⁵
3 902,00	845,00	664,00	7 262,30	8 794,10	446,90	"	73 000,00
16 774,29	17 605,06	35 942,17	28 615,77	28 437,20 ⁵	15 925,92 ⁵	20 714,07	436 516,42 ⁵
621,79 ⁵	9 806,58 ⁵	2 200,86	4 452,12 ⁵	1 300,12	582,00	941,75 ⁵	49 730,38
13 633,31	1 229,15	22 759,32	68 451,08	"	99 866,08	86 772,95	1 201 759,41
"	"	17 216,04	"	"	"	"	17 216,04
5 065,20	526,99	25 733,61	804,85 ⁵	2 400,00	421,09	359,89	54 003,45 ⁵
f 97 005,97 ⁵	f 79 858,97	f 159 949,45 ⁵	f 174 336,35	f 106 675,58 ⁵	f 145 015,25 ⁵	f 142 647,13	f 2 921 826,48 ⁵
86 706,48	83 066,93	168 252,92	82 209,37	76 194,40	48 862,29	124 748,16	1 884 544,55 ⁵
f 10 299,49 ⁵	f — 3 207,96	f — 8 303,46 ⁵	f 92 126,98	f 30 481,18 ⁵	f 96 152,96 ⁵	f 17 898,97	f 1 037 281,93
f 253 159,68	f 268 113,97	f 648 480,90 ⁵	f 380 706,29	f 429 648,23	f 115 802,39	f 173 710,64	f 5 523 004,64
267 658,79 ⁵	226 620,42	684 625,89	368 508,72 ⁵	511 202,13	144 288,15	77 039,71 ⁵	5 833 144,05
f — 14 499,11 ⁵	f 41 493,55	f — 36 144,98 ⁵	f 12 197,56 ⁵	f — 81 553,90	f — 28 485,76	f 96 670,92 ⁵	f — 310 139,41

In 1880 werd door de gemeenten, ten behoeve van het lager onderwijs, eene som van f 8 444 831,12* besteed, dat is f 727 142,52 meer dan in 1879.

De inkomsten bedroegen f 2 921 826,48* of f 1 037 281,93 meer dan in het vorige jaar; het zuiver bedrag der uitgaven door de gemeenten was dus in 1880 f 5 523 004,64.

De uitgaven vermeerderden in acht provinciën; ze verminderden in drie provinciën.

Er ontstond:

Vermeerdering in:

Noordbrabant met	f	47 101,86 ⁵
Gelderland »		40 721,65
Zuidholland »		401 752,52
Noordholland »		12 440,03 ⁵
Utrecht »		38 285,59
Overijssel »		104 324,54 ⁵
Drenthe »		67 667,20 ⁵
Limburg »		114 569,89 ⁵

Vermindering in:

Zeeland met	f	4 199,62
Friesland »		44 448,45
Groningen »		51 072,71 ⁵

Voor zes soorten van uitgaven valt op vermeerdering te wijzen, te weten:

Onderwijzend personeel	met f	271 304,41
Vergoeding voor vrije woningen huur van schoollocalen.	»	8 429,81

Nieuwe schoollokalen	»	488 444,70 ⁵
Vuur en licht in de schoollokalen	»	1 770,03
Schoolcommissiën	»	90,49
Uitkeeringen aan andere gemeenten	»	8 829,29 ⁵

De uitgaven verminderden bij de volgende onderwerpen:

Onderhoud van schoollokalen.	met f	10 564,64
Schoolmeubelen en schoolbehoef- ten	»	3 157,06 ⁵
Pensioenen aan onderwijzers	»	8 885,95
Subsidien aan bijzondere scholen	»	5 020,36
Opleiding van onderwijzers	»	44,78
Andere uitgaven	»	24 053,42 ⁵

De aanzienlijke vermeerdering der inkomsten vloeit voort uit de vergoeding door het Rijk aan de gemeenten, krachtens art. 45 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), over de maanden November en December 1880, ten bedrage van f 436 516,42* en de vermeerdering der subsidien, krachtens art. 36 der wet van 1857, met f 579 381,50. Verder werd aan schoolgelden en bijdragen van andere gemeenten, respectievelijk f 19 039,70 en f 8 829,29⁵ meer ontvangen, dan in 1879, terwijl daarentegen de andere subsidien der provinciën, dan die krachtens art. 36, met f 3 470,71 en de opbrengst van bijzondere fondsen met f 3 014,28 verminderden.

In de volgende tabel zijn de uitgaven door het Rijk, de provinciën en de gemeenten, ten behoeve van het lager onderwijs in 1880 gedaan, zamengevat.

ALGEMEEN OVERZICHT der kosten van het lager onderwijs in 1880.

ONDERWERPEN.	Noord- brabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.
Onderwijzend personeel. . .	373 910,21 ⁵	507 689,55	1 283 631,72	1 058 064,66 ⁵	262 000,83	189 838,19	561 480,20	358 170,68 ⁵	396 342,93	146 576,46	162 197,48	5 299 902,92 ⁵
Vergoeding voor vrijwoning en huur van schoollocalen.	2 528,48 ⁵	13 592,14 ⁵	14 831,78 ⁵	22 159,79	5 173,64	2 497,51	12 831,45 ⁵	12 390,97	8 383,19 ⁵	3 235,49	1 894,85	99 519,31 ⁵
Nieuwe schoollocalen . . .	102 240,68	86 488,00	768 012,20	99 508,85 ⁵	15 371,37 ⁵	84 420,28	33 001,74 ⁵	87 084,39 ⁵	26 210,20 ⁵	81 113,88 ⁵	116 419,38 ⁵	1 499 871,00 ⁵
Onderhoud van schoollocalen.	32 999,73 ⁵	41 772,99	134 697,82 ⁵	114 556,40 ⁵	20 992,62	17 583,36 ⁵	51 372,46	27 598,43	33 363,35	9 027,09	9 079,62	493 043,95
Schoolmeubelen, schoolbehoef- ten enz.	50 825,09	64 450,63 ⁵	129 927,63	156 229,73	35 005,39 ⁵	24 813,41 ⁵	66 966,10 ⁵	42 286,31 ⁵	52 040,07 ⁵	24 506,77	25 841,61 ⁵	672 892,76 ⁵
Pensioenen aan onderwijzers.	19 945,02 ⁵	18 108,70	30 797,22	30 441,41	10 764,52	6 450,16	19 551,23	8 810,55	10 501,78 ⁵	4 244,49 ⁵	6 175,88	165 790,97 ⁵
Suïcidien aan bijzondere scho- len	2 300,00	20 487,60	7 190,00	13 703,62	5	7 765,85 ⁵	5 401,83	15 483,32 ⁵	2 000,00	4 825,00	3 074,50	82 231,73
Opleiding van onderwijzers .	87 812,28 ⁵	99 847,05	113 757,52 ⁵	195 160,01 ⁵	108 653,87 ⁵	38 349,16	41 066,28	194 327,85	100 356,82	21 841,86 ⁵	33 265,62 ⁵	1 034 438,35
Onderwijzersgezelschappen .	715,00	670,00	540,00	800,00	330,00	300,00	465,00	440,00	440,00	275,00	440,00	5 445,00
Schooltoezigt	11 883,76	13 022,25 ⁵	15 303,63	16 496,08 ⁵	7 686,19 ⁵	5 100,53 ⁵	11 965,14	8 942,34	8 842,41 ⁵	5 752,13	8 956,56 ⁵	113 951,05
Uitkeeringen tusschen gemeen- ten	4 945,24	580,75	16 882,49	7 161,99 ⁵	621,79 ⁵	10 487,77	1 993,86	4 452,12 ⁵	1 305,62	582,00	716,73 ⁵	49 730,38
Andere uitgaven (gemeenten)	2 752,50 ⁵	6 976,87	12 284,99	11 651,30 ⁵	6 597,62 ⁵	8 227,77 ⁵	67 157,43 ⁵	6 974,01 ⁵	10 842,32 ⁵	257,70	903,53 ⁵	134 626,08
Totaal in 1880 . . .	692 858,02	873 686,53 ⁵	2 527 857,01 ⁵	1 725 933,93 ⁵	473 197,87	395 834,01 ⁵	873 282,74	766 961,00	650 638,72	302 237,88 ⁵	368 965,79	9 651 443,52 ⁵
„ „ 1879 . . .	630 025,19	766 332,83	2 114 247,85	1 690 004,75	477 377,41 ⁵	349 234,98 ⁵	906 761,07 ⁵	545 732,09 ⁵	692 440,76	233 215,60	234 531,09	8 639 893,64
Vermeerdering . . .	62 832,83	107 353,70 ⁵	413 609,16 ⁵	35 920,18 ⁵	—4 179,54 ⁵	46 609,63	—33 478,33 ⁵	221 228,90 ⁵	—41 812,04	69 022,28 ⁵	134 434,70	1 011 549,88 ⁵

De uitgaven in vorenstaande tabel vermeld, moeten nog worden verhoogd met:

f 15 591,96⁵, wegens nadeelig slot der examengelden in negen provinciën;

f 600, door de provincie Drenthe verleend, uit de kas ad pios usus.

De gezamenlijke uitgaven voor het lager onderwijs waren dus f 9 667 635,49 of f 1 011 107,08⁵ meer dan in het voorgaande jaar.

De uitgaven verminderden in de provinciën Zeeland, Friesland en Groningen; in alle overige provinciën valt vermeerdering waar te nemen.

Voor de volgende onderwerpen had vermeerdering van uitgaaf plaats:

Onderwijzend personeel	met f 267 747,39
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollocalen	8 429,81
Nieuwe schoollocalen	488,444,70 ⁵
Pensioenen aan onderwijzers	534,51 ⁵
Opleiding van onderwijzers	266 122,60
Schooltoezigt	11 543,13 ⁵
Uitkeeringen tusschen gemeenten	8 829,29 ⁵

Daarentegen bedroeg de vermindering voor:

Onderhoud van schoollocalen	f 10 564,64
Schoolmeubelen, schoolbehoeften, enz.	463,14

Subsidien aan bijzondere scholen	5 020,36
Andere uitgaven (gemeenten)	24 053,42 ⁵

De toelagen aan onderwijzersgezelschappen, ten bedrage van f 5445, bleven gelijk aan die in het voorgaande jaar.

De volgende inkomsten van het openbaar lager onderwijs werden in 1880 verkregen:

Schoolgelden	f 1 099 260,24 ⁵
Bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen	98 556,74
Batig slot der examengelden in twee provinciën	206,93
Bijdragen van andere gemeenten voor schoolgaande kinderen	49 730,38
Opbrengst van bijzondere fondsen	54 003,43 ⁵

Te zamen . . . . . f 1 301 757,73

In 1880 was dus het zuiver bedrag der uitgaven f 8 365 877,76, tegenover f 7 387 158,64 in 1879.

Even als in vorige verslagen volgt hier een kort overzicht van alle uitgaven en inkomsten van het Rijk, de provinciën en de gemeenten voor het hooger, middelbaar en lager onderwijs. Het onderwijs bij de land- en zeemagt, dat in de gevangenissen en het onderrigt op de bewaarscholen blijven hierbij buiten aanmerking.

Bij zamenvatting der totalen, hierboven verkregen, als bedrag van de kosten van het hooger, middelbaar en lager onderwijs, verkrijgt men het volgende overzicht:

	Rijk.	Provinciën.	Gemeenten.	Totaal.
Universiteiten	f 1 241 327,93	f 10 000,00	f 546 392,01	f 1 797 719,94
Opleiding van godsdienstleeraren	62 216,49 ⁵	>	>	62 216,49 ⁵
Gymnasia en latijnsche scholen	178 855,02 ⁵	>	407 473,01	586 328,03 ⁵
Middelbaar onderwijs	1 018 194,23 ⁵	30 266,00	1 155 387,57 ⁵	2 203 847,81
Veertseenschool	91 473,52	>	>	91 473,52
Kweekschool voor vroedvrouwen	12 109,81	>	>	12 109,81
Lager onderwijs	2 232 836,82 ⁵	619 695,74 ⁵	6 612 605,43 ⁵	9 465 138,00 ⁵
Totaal	f 4 837 013,84	f 659 961,74 ⁵	f 8 721 858,03	f 14 218 833,61 ⁵

Van de uitgaven der gemeenten zijn hier afgetrokken de subsidien, door het Rijk en de provinciën aan de gemeenten betaald, de uitkeeringen tusschen gemeenten, als ook de opbrengst van bijzondere fondsen in de gemeenten, speciaal voor het onderwijs bestemd, omdat deze gelden niet ten laste van de gemeenten zijn gekomen.

Van de uitgaven van het Rijk zijn afgetrokken de

bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen en het aandeel der gemeenten in de uitbetaalde pensioenen, alsmede de batige sloten der examengelden.

De volgende inkomsten werden van de verschillende takken van onderwijs verkregen:

	Rijk.	Gemeenten.	Totaal.
Universiteiten (inschrijvingsgelden, enz.)	f 159 332,50	f 95 738,05	f 255 070,55
Gymnasia en latijnsche scholen (schoolgelden enz.)	"	141 898,55 ⁵	141 898,55 ⁵
Middelbaar onderwijs (schoolgelden, batig slot der acten-examens).	94 094,38	241 379,12	335 473,50
Veeartsenijschool (bijdragen der kweekelingen, enz.)	22 507,14 ⁵	"	22 507,14 ⁵
Lager onderwijs (schoolgelden)	9 659,45	1 089 600,79 ⁵	1 099 260,24 ⁵
Totaal	f 285 593,47 ⁵	f 1 568 616,52	f 1 854 209,99 ⁵

Het zuiver bedrag der uitgaven van het Rijk, de provincien en gemeenten voor alle inrigtingen van onderwijs, met uitzondering van het militair onderwijs, van dat in de gevangenissen en van het onderwijs aan de bewaarscholen, bedroeg in 1880 derhalve f 12 364 623,62, tegenover f 10 860 898,61 in 1879.

§ 6. SCHOOLGELDEN.

In de volgende tabel zijn de gemeenten vermeld, waar in 1880 schoolgeldheffing werd ingevoerd, afgeschaft of gewijzigd.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	INGEVOERD.
Noordbrabant	Andel	Nieuwe invoering.
	Moergestel	»
	Princenhage	»
	Zwaluwe	»
Gelderland	Bemmel	»
	Doesburg	»
	Bergh	»
	Doetinchem (Stad)	»
	Duiven	»
	Hoevelaken	»
	Maurik	»
	Nijmegen	»
Zuidholland	Noordwijkerhout	Nieuwe invoering.
	Zevenhuizen	Voor het onderwijs in Fransch en wiskunde.
	Lekkerkerk	»
	Melissant	»
	Overschie	»
	Warmond	»
	Ammerstol	»
	Bergambacht	»
	Gorinchem	»
	's Gravendeel	»
	Heukelom	»
	Klaaswaal	»
	Leimuiden	»
	de Lier	»
	Moordrecht	»
	Naaldwijk	»
	Nieuwerkerk a/d IJssel	»
	Nootdorp	»
	Papendrecht	»
	Ridderkerk	»
	Strijen	»
	Waarder	»
	Zoeterwoude	»
	Barwoutswaarder en Rietveld	»
Noordholland	Assendelft	»
	Avenhorn	»
	Aalsmeer	»
	Ankeveen	»
	Beverwijk	»
	's Graveland	»

A F G E S C H A F T.	G E W I J Z I G D.
>	>
>	Nader geregeld.
>	Idem.
>	Idem.
Geheele afschaffing.	>
>	Verminderd.
>	Nieuwe verordeningen vastgesteld.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	>
>	>
>	Verhoogd.
>	Nader geregeld voor de avondschool.
>	Nader geregeld voor het meer uitgebreid lager onderwijs.
Geheele afschaffing.	>
>	Nader geregeld.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
Geheele afschaffing.	>
Idem.	Nader geregeld.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	INGEVOERD.
Noordholland	Haarlem	>
	IJpendam	>
	Kortenhoef	>
	Kwadijk	>
	Landsmeer	>
	Middelie	>
	Nederhorst den Berg	>
	Oostzaan	>
	Oudorp	>
	Schagen	>
	Warder	>
	Zaandijk	>
Zeeland	Cats	>
	Colijnsplaat	>
	Cortgene	>
	Kerkwerf	>
	Middelburg	>
	Noordgouwe	>
	Westkapelle	>
Utrecht	IJsselstein	>
	Utrecht	>
	Ruwiël	>
	Wilnis	>
	Zeist	>
	Abcoude Baambrugge	>
	Abcoude Proostdij	>
	Amerongen	>
	Benschop	>
	Leersum	>
	Loenen	>
	Vreeswijk	>
	Wijk bij Duurstede	>
	Loenersloot	>
Friesland	Stavoren	>
	Utingeradeel	>
	Hindeloopen	>
	Menaldumadeel	Voor herhalingsonderwijs.
	Harlingen	>
	Haskerland	>
Overijssel	Schoterland	>
	Blankenham	>

AFGESCHAPT.

GEWIJZIGD.

>	Nader geregeld.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Geregeld voor de herhalingschool.
>	Nader geregeld.
>	Wijziging redactie der verordening.
>	Nader geregeld.
Op twee scholen en op de herhalingschool.	Idem.
>	Idem.
>	Verhoogd en nader geregeld voor minvermogenen.
>	Nader geregeld.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
Geheele afschaffing.	Idem.
Idem.	Idem.
>	Nader geregeld.
>	>
>	Nader geregeld.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	INGEVOERD.
Overijssel	Borne	>
	Enschede	>
	Gramsbergen	>
	Haaksbergen	>
	den Ham	>
	Kuinre	>
	Staphorst	>
	Zwollerkerpel	>
	Delden (Stad).	Voor het herhalingsonderwijs.
	Lonneker	Nieuwe invoering.
	Zwolle	Voor de meisjesschool.
Groningen	Delfzijl	>
	Finsterwolde	>
	Midwolda en Nieuwolda . . .	Voor de gemeenschappelijke school.
	Ulrum	>
Drenthe	Anlo	>
	Beilen	>
	Eelde	>
	Sleen.	>
	Gieten	>
	Zuidwolde	>
	Hoogeveen	>
	Smilde	>
	Assen	>
	Havelte	>
	Roden	>
Limburg	Roermond	>

A F G E S C H A F T.

G E W I J Z I G D.

>	Nader geregeld.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	>
>	>
>	>
>	Verhoog d.
>	Nader geregeld.
>	>
>	Verminderd.
>	Nader geregeld.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	Idem.
>	>
Geheele afschaffing.	
>	Nader geregeld.

Uit het groote aantal gemeenten die in 1880 de verordeningen op de schoolgeldheffing nader regelden, blijkt dat ook te dezen opzichte de bepalingen der nieuwe wet niet zonder invloed zijn geweest. In twee gemeenten werd de heffing ingevoerd, in acht geheel afgeschaft. Het

aantal gemeenten waar dus geen schoolgeld voor de dag-school geheven werd, klom alzoo van 226 tot 232.

In het volgende overzicht is de opbrengst der in 1880 aan de openbare lagere scholen geheven schoolgelden aangewezen.

PROVINCIEËN.	Bij de Rijks lagere scholen.	Bij de openbare gemeentescholen.	Door de onder- wijzers geheven.	TOTAAL.
Noordbrabant	f 1 403,50	f 69 740,97 ⁵	f 4 200,34 ⁵	f 75 344,82
Gelderland	»	96 269,97 ⁵	2 733,43	99 003,40 ⁵
Zuidholland	»	320 742,33	7 924,08	328 666,41
Noordholland	2 030,00	248 432,39	2 333,35	252 795,74
Zeeland	1 482,75	57 009,38	»	58 492,13
Utrecht	»	49 846,18 ⁵	436,43	50 282,61 ⁵
Friesland	»	55 433,45 ⁵	»	55 433,45 ⁵
Overijssel	»	64 750,22	181,00	64 931,22
Groningen	1 096,20	65 744,16	9 156,57 ⁵	75 996,93 ⁵
Drenthe	»	27 773,26	272,00	28 045,26
Limburg	3 647,00	33 858,46 ⁵	4 051,34	41 556,80 ⁵
Totaal in 1880. . . .	f 9 659,45	f 1 089 600,79 ⁵	f 31 288,55	f 1 130 548,79 ⁵
» » 1879. . . .	9 301,65	1 070 561,09 ⁵	33 736,02	1 113 598,76 ⁵
Vermeerdering. . . .	f 357,80	f 19 039,70	f — 2 447,47	f 16 950,03

De opbrengst der schoolgelden aan de Rijks-lagere scholen vermeerderde met f 357,80, die aan de openbare gemeentescholen met f 19 039,70. Daarentegen werd door de onderwijzers f 2447,47 minder ontvangen dan in 1879. Het totaal der opbrengst klom tot f 1 130 548,79⁵, zijnde f 16 950,03 meer dan in het voorgaande jaar.

§ 7. SUBSIDIEËN VAN HET RIJK EN DE PROVINCIEËN, KRACHTENS ART. 36 DER WET.

De beide volgende overzichten bevatten de gewone en

buitengewone subsidiën, die, krachtens art. 36 der wet van 1857, door het Rijk en de provinciën werden verstrekt.

De gewone subsidiën werden verleend ter voorziening in de gewone kosten van het openbaar lager onderwijs; de buitengewone subsidiën moesten helpen voorzien in de kosten van den bouw van schoollocalen en onderwijzerswoningen, meermalen ook in die van de aanschaffing der schoolmeubelen voor de nieuw te stichten lokalen.

GEWONE SUBSIDIËN.

Noordbrabant.		Zeeland.	
Grave	f 62,50	Anna ter Muiden (St.)	f 125,00
Huybergen	41,66 ^s	Clinge	375,00
Rijsbergen	41,66 ^s	Hoofdplaat	229,16 ^s
Zes Gehuchten	83,33	Koewacht	583,33
	f 229,16	Krabbendijke	250,00
		Nisse	291,66 ^s
Zuidholland.	f 260,41 ^s	Rilland-Bath.	208,33
Benthuizen	1 166,66 ^s	Retranchement	187,50
Charlois	625,00	Stoppeldijk	250,00
's Gravesande	250,00	Westkapelle	316,66 ^s
Groote Lindt.	125,00		f 2 816,65 ^s
Heerjansdam	208,33		
Heinenoord	416,66 ^s	Utrecht.	
Hellevoetsluis	291,66 ^s	Jaarsveld	f 62,50
Herkingen	416,66 ^s	Maarn	114,58
Katwijk	320,83	Tienhoven	229,16 ^s
de Lier.	625,00	Woudenberg	208,33
Maasdam	416,66 ^s		f 614,57 ^s
Maassluis	208,33		
Melissant	333,33	Friesland.	
Middelbarnis.	1 583,33	Ameland	f 1 359,36 ^s
Monster	416,66 ^s	Hindeloopen	737,50
Naaldwijk.	750,00	Ooststellingwerf.	1 439,16 ^s
Nieuw-Beijerland	625,00	Schiermonnikoog	500,00
Oud-Beijerland	333,33	Smallingerland	1 506,25
Rhijnsburg	375,00	Stavoren	625,00
Rozenburg	125,00	IJlst	527,50
Schelluinen	104,16 ^s		f 6 694,78
Stadt aan 't Haringvliet.	208,33		
Valkenburg	83,33	Overijssel.	
Westmaas.	416,66 ^s	Ambt Hardenberg.	f 558,80
IJsselmonde	375,00	Gramsbergen	525,91
Zwartewaal	f 11 060,37 ^s	Lonneker	1 666,66 ^s
		Wanneperveen	333,33
Noordholland.	f 983,33		f 3 084,70 ^s
Egmond aan Zee	208,33		
Krommenie	500,00	Limburg.	
Nieuwendam.	1 375,00	Amstenrade	f 183,33 ^s
Oostzaan	666,66 ^s	Baexem	183,33 ^s
Petten	250,00	Bemelen	200,00
Ransdorp	458,33	Bingelrade	166,67
Spaarndam	375,00	Broekhuysen.	58,33 ^s
Terschelling	889,58	Bunde	50,00
Urk	531,25	Elsloo	583,33 ^s
Vlieland	1 250,00		f 1425,00 ^s
Westzaan	f 7 487,48 ^s	Transporteren	

	Per transport	f	1 425,00 ⁵		Per transport	f	3 750,02
Houthem			183,33 ⁵	Schinnen			250,00
Jabeek			250,00	Slenaken			333,33 ⁵
Limbricht			583,33 ⁵	Spaubeek			250,00
Merkelbeek			133,33 ⁵	Stein			333,33 ⁵
Mesch			166,67	Urmond			150,00
Munstergeleen			250,00	Vlodrop			166,67
Nieuwstad			166,67	Voerendaal			250,00
Oirsbeek			208,33 ⁵				
Rimburg			250,00			f	5 483,36 ⁵
Roggel			133,33 ⁵				
	Transporteren	f	3 750,02	Totaal der gewone subsidies in 1880 .		f	37 471,10

BUITENGEWONE SUBSIDIEN.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Subsidie van het Rijk.	Subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeenten is gebleven.
Noordbrabant . . .	Berkel	f 3 485,00	f 1 180,00	f 1 180,00	f 1 125,00
	Budel	11 542,00	2 885,50	2 885,50	5 771,00
	Dongen	17 390,00	5 796,66 ⁵	5 796,66 ⁵	5 796,67
	Gemert	10 860,00	4 072,50	4 072,50	2 715,00
	Loon op Zand	18 900,00	6 300,00	6 300,00	6 300,00
	Moergestel	6 668,00	2 500,50	2 500,50	1 667,00
	Veen	12 862,50	5 556,25	5 556,25	1 750,00
	Woudrichem	14 499,00	3 624,75	3 624,75	7 249,50
	Zwaluwe	15 575,00	3 487,50	3 487,50	8 600,00
Gelderland	Barneveld	13 969,59	4 656,53	4 656,53	4 655,53
	Heerewaarden. . . .	20 750,00	7 781,25	7 781,25	5 187,50
Zuidholland. . . .	Barwoutswaarder . .	(*) 17 416,00	3 075,85 ⁵	3 075,85 ⁵	(*) 11 264,29
	Bergambacht	(*) 27 175,00	6 587,50	6 587,50	14 000,00
	Berkenwoude	23 645,00	7 822,50	7 822,50	8 000,00
	Bleiswijk	(*) 30 310,00	10 655,00	10 655,00	9 000,00
	den Bommel	(*) 27 872,00	13 936,00	13 936,00	»
	Brielle	(*) 49 520,00	12 260,00	12 260,00	25 000,00
	Everdingen	(*) 20 186,00	10 093,00	10 093,00	»
	Hardinxveld	(*) 89 062,00	34 031,00	34 031,00	21 000,00
	Heenvliet	(*) 23 983,00	7 491,50	7 491,50	9 000,00
	Hekelingen	(*) 26 450,00	9 225,00	9 225,00	8 000,00
	Hellevoetsluis. . . .	46 895,00	23 447,50	23 447,50	»
	Herkingen	17 060,00	8 530,00	8 530,00	»
	Heukelom	(*) 29 287,00	11 143,50	11 143,50	7 000,00
	Hoornaar	(*) 15 771,00	5 385,50	5 385,50	5 000,00
	Krimpen a/d. Lek . . .	(*) 27 000,00	9 000,00	9 000,00	9 000,00
	Melissant	(*) 26 950,00	13 475,00	13 475,00	»
	Molenaarsgraaf	(*) 16 500,00	5 250,00	5 250,00	6 000,00
	Transporteren	»	f 239 250,30	f 239 250,30	

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Subsidie van het Rijk.	Subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeenten is gegeven.
		Per transport	f 239 250,30	f 239 250,30	
Zuidholland. . . . . (Vervolg.)	Nieuw-Beijerland	(*) f 24 981,00	10 740,50	10 740,50	f 3 500,00
	Nieuwenhoorn	(*) 31 262,00	13 131,00	13 131,00	5 000,00
	Nieuw-Helvoet	(*) 13 920,00	3 460,00	3 460,00	7 000,00
	Nieuw-Lekkerland	9 280,00	3 140,00	3 140,00	3 000,00
	Noordwijk	(*) 51 800,00	13 400,00	13 400,00	25 000,00
	Ooltgensplaat	40 955,16	15 477,58	15 477,58	10 000,00
	Oost- en West-Barendrecht	(*) 26 203,00	9 101,50	9 101,50	8 000,00
	Ouddorp	(*) 43 948,00	20 474,00	20 474,00	3 000,00
	Oudenhoorn	14 990,00	4 995,00	4 995,00	5 000,00
	Oude Tonge	37 622,00	12 811,00	12 811,00	12 000,00
	Papendrecht	29 950,00	10 725,00	10 725,00	8 500,00
	Rozenburg	(*) 29 059,00	10 529,50	10 529,50	8 000,00
	Stad aan 't Haringvliet . .	(*) 28 599,00	14 299,50	14 299,50	>
	Stellendam	24 531,00	12 265,50	12 265,50	>
	Streefkerk	(*) 26 480,00	9 240,00	9 240,00	8 000,00
	Westmaas	(*) 32 860,00	15 430,00	15 430,00	2 000,00
	Woubrugge	(*) 13 946,00	4 573,00	4 573,00	4 800,00
	Zwartewaal	650,11	325,05 ⁵	325,05 ⁵	>
	Velzen	8 210,00	4 105,00	4 105,00	>
Noordholland	Wormerveer	16 546,61	8 273,30 ⁵	8 273,30 ⁵	>
	Oudelande	12 000,00	4 000,00	4 000,00	4 000,00
Zeeland	Ameland	10 625,00	4 684,88	4 684,88	1 255,24
Overijssel	Ambt-Vollenhove	19 060,72	6 353,57	6 353,57	6 353,58
	Bathmen	4 400,00	1 466,66 ⁵	1 466,66 ⁵	1 466,67
	Denekamp	19 690,00	6 563,33	6 563,33	6 563,34
	Diepenheim	4 298,08	1 398,66 ⁵	1 398,66 ⁵	1 500,75
	Hengelo	20 417,58	6 805,86	6 805,86	6 805,86
	Nieuwleusen	12 880,00	4 293,33	4 293,33	4 293,34
	Steenwijkerwold	12 963,99 ⁵	4 259,41 ⁵	4 259,41 ⁵	4 445,16 ⁵
	Beilen	20 000,00	5 000,00	5 000,00	10 000,00
Drenthe	Borger	13 695,00	3 423,75	3 423,75	6 847,50
	Coevorden	42 392,00 ⁵	10 598,01 ⁵	10 598,01 ⁵	21 196,03 ⁵
	Emmen	13 000,00	4 875,00	4 875,00	3 250,00
	Hoogeveen	24 727,56	6 181,89	6 181,89	12 363,78
	Nijeveen	20 079,13	5 019,78	5 019,78	10 039,57
	Odoorn	10 700,00	4 012,50	4 012,50	2 675,00
	Oosterhesselen	2 600,00	650,00	650,00	1 300,00
	Peize	5 000,00	625,00	625,00	3 750,00
	Smilde	13 422,71	3 441,60 ⁵	3 441,60 ⁵	6 539,50
	Westerbork	12 000,00	2 000,00	2 000,00	8 000,00
	Zuidwolde	16 422,00	4 105,50	4 105,50	8 211,00
	Bemelen	3 250,00	1 083,33	1 083,33	1 083,34
Limburg		Transporteren	f 526 588,82 ⁵	f 526 588,82 ⁵	

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Subsidie van het Rijk.	Subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeenten is gebleven.
		Per transport	f 526 588,82 ⁵	f 526 588,82 ⁵	
Limburg.	Cadier en Keer	1 740,00	580,00	580,00	f 580,00
(Vervolg.)	Echt.	16 777,00	2 978,80	2 978,80	10 819,40
	Heythuysen	19 687,32	6 518,66	6 518,66	6 650,00
	Houthem	12 453,90	4 151,30	4 151,30	4 151,30
	Itteren	848,68	266,00	266,00	316,68
	Maasbree	18 804,00	3 432,60	3 432,60	11 938,80
	Maasniel	14 048,68	3 991,00	3 991,00	6 066,68
	Mesch	618,68	196,00	196,00	226,68
	St. Odiliënberg	6 702,00	2 254,00	2 254,00	2 194,00
	Schinveld	13 090,40	3 265,00	3 265,00	6 560,40
	Susteren	13 502,20	4 497,76	4 497,76	4 506,68
	Voerendaal.	1 716,68	500,00	500,00	616,68
	Wittem.	14 970,00	4 188,66	4 188,66	6 592,68
	Totaal der buitengewone subsidiën . . .		f 563 408,60 ⁵	f 563 408,60 ⁵	
	» » gewone » . . .		37 471,10	37 471,10	
	Algemeen totaal . . .		f 600 879,70 ⁵	f 600 879,70 ⁵	

(*) In deze sommen zijn niet begrepen de kosten van aankoop en overdracht der benoodigde terreinen, welke kosten voor rekening der gemeenten zijn gebleven.

(¹) Van dit bedrag kwam — daar het hier betrof den bouw eener gemeenschappelijke openbare lagere school voor de gemeenten Barwoutswaarder en Rietveld — f 4000 ten laste van Barwoutswaarder en f 7264,29 ten laste van Rietveld, terwijl eerstgenoemde gemeente bovendien de kosten moest dragen voor aankoop en overdracht van het benoodigde terrein.

VERZAMELING DER GEWONE EN BUITENGEWONE SUBSIDIËN.

Noordbrabant.	f 35 632,82 ⁵
Gelderland	12 437,78
Zuidholland	386 587,36 ⁵
Noordholland.	19 865,79
Zeeland.	6 816,65 ⁵
Utrecht.	614,57 ⁵
Friesland	11 379,66
Overijssel	34 225,54
Drenthe	49 933,04
Limburg	43 386,47 ⁵
	<u>f 600 879,70⁵</u>

Blijkens de voorgaande tabel der gewone subsidiën, hebben over 1880 subsidie genoten voor de *gewone kosten* de volgende gemeenten, aan wie voor dat einde in 1879 geen bijdrage was toegekend:

Zuidholland. 's Gravesande f 625, Heinenoord f 208,33.

Noordholland. Krommenie f 208,33.

Zeeland. Clinge f 375, Krabbendijke f 250, Rilland-Bath f 208,33, Stoppeldijk f 250.

Overijssel. Lonneker f 1666,66⁵.

Limburg. Bunde f 50, Houthem f 183,33⁵, Voerendaal f 250.

Daarentegen genoten de in 1879 gesubsidieerde gemeenten Moercapele en Anna Paulowna in 1880 geen subsidie.

De subsidiën werden verhoogd:

Zuidholland. Monster met f 400.

Noordholland. Nieuwendam met f 300, Petten met f 12,50.

Zeeland. Koewacht met f 50, Westkapelle met f 217,50.

Overijssel. Aan Gramsbergen werd over de eerste 10 maanden van 1880 een subsidie toegekend tot een bedrag, dat het subsidie over het volle jaar 1879 met f 105,91 overtreft. Ambt Hardenberg genoot f 558,80 van 1 Januarij tot en met 31 Oct. 1880, tegenover f 559,95 in 1879.

Vermindering had plaats in:

Noordbrabant. Huybergen met f 25.

Noordholland. Ransdorp met f 50.

Aangezien echter, ten gevolge van de invoering der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), alle gewone subsidiën, op grond van art. 36 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) verleend, moesten worden ingetrokken, met ingang van 1 November 1880, kon over dat jaar slechts $\frac{1}{2}$ van het jaarlijksch bedrag dier bijdragen worden uitbetaald. Een noodzakelijk gevolg hiervan is, dat verreweg de meeste gemeenten, die in 1879 zoowel als in 1880 gesubsidiëerd waren, in enkele gevallen zelfs ondanks de toegekende verhooging, over laatstgenoemd jaar te dezer zake minder ontvingen dan in 1879.

In *Limburg* deed zich het geval voor, dat alle gemeenten in die provincie, voorkomende in de tabel der gewone subsidiën, met uitzondering van Bunde, in 1880 twee subsidiën hebben ontvangen, loopende over verschillende jaren, maar komende ten laste van hetzelfde dienstjaar der begrooting. Meermalen toch konden subsidiën eerst worden toegekend in het jaar volgende op dat, waarvoor ze moesten strekken, en kwamen dan ook, volgens de regelen der comptabiliteit, ten laste van het dienstjaar, waarin ze verleend zijn. Zoo ook hier. In Februarij 1880 werd aan de bovenbedoelde gemeenten een subsidie toegekend, als bijdrage in de kosten van haar lager onderwijs over 1879, terwijl in September daaraanvolgende een dergelijk subsidie voor 1880 werd verleend, welke beide subsidiën uit de voor 1880 toegestane gelden moesten worden gekweten. Hierbij nog in aanmerking nemende, dat het subsidie aan Elsloo toegekend, zoowel voor 1879 als 1880, f 150 meer bedraagt dan vroeger, en aan Schinnen voor 1880 f 100 meer, dan in vorige jaren werd verleend, en dat, zoo als boven reeds is aangegeven, het aantal der gesubsidiëerde gemeenten in deze provincie met drie vermeerdeerde, dan is het duidelijk, waarom het totaal-cijfer voor Limburg, in verhouding tot de cijfers voor die provincie in vroegere jaren vermeld, en ondanks het feit, dat $\frac{1}{2}$ der subsidiën door de invoering der nieuwe wet niet kon worden uitbetaald, eene aanzienlijke verhooging moest ondergaan.

Het is mede eene der voornaamste oorzaken, dat, in weerwil der gedeeltelijke uitbetaling van de gewone subsidiën, het totaal bedrag daarvan in 1880 de te dezer zake in 1879 gedane uitgaven met f 1349,90 overtreft.

Aangaande de subsidiën voor de buitengewone kosten valt op eene aanzienlijke *vermeerdering* van uitgaven te wijzen. Deze bijdragen, in 1879 eene som van f 275 067,75⁵ bereikende, vorderden in 1880 het bedrag van f 563 408,66⁵.

Belangrijk vooral is de vermeerdering hier ten behoeve van de provincie *Zuidholland*. Terwijl in 1879 te dezer zake voor die provincie f 111 322,37⁵ door het Rijk en de provincie, ieder, werd uitgegeven, vindt men voor 1880 een bedrag van f 375 526,99, dat is f 64 338,03⁵ meer dan het totaal-cijfer der gewone en buitengewone subsidiën voor alle provincien in 1879.

Voor *Overijssel* was het bedrag in 1880 f 31 140,83⁵, in 1879 slechts f 2481,66⁵.

Ook voor *Drenthe* is op betrekkelijk veel vermeerdering te wijzen. In 1880 f 49 933,04, tegenover f 9446,50 in 1879.

Eindelijk is nog vermeerdering waar te nemen voor *Noordbrabant* f 35 403,66⁵ in 1880, f 21 360,30 in 1879.

Minder daarentegen was het bedrag dezer subsidiën in *Gelderland*, *Noordholland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Limburg*, waar ze in 1880 respectievelijk bedroegen f 12 437,78, f 12 378,30⁵, f 4000, f 4684,88 en f 37 903,11, tegenover f 22 415,66, f 27 972,21⁵, f 9272,50, f 20 074,04 en f 41 364 in 1879. *Utrecht* in 1879 f 9358,50 genietende, komt voor 1880 niet voor.

Het totaal bedrag der gewone en buitengewone subsidiën was voor Rijk en provinciën, ieder, in 1880 f 289 690,75 hooger dan in 1879.

In 1880 werden geene subsidiën verleend, krachtens art. 49 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127). De aanvragen om toepassing van dat wetsartikel, over de maanden November en December, konden eerst in 1881 worden behandeld.

§ 8. INKOMSTEN VAN ONDERWIJZERS.

De volgende tabel bevat een overzicht van hetgeen door het Rijk, de gemeenten en de leerlingen in 1880 werd betaald tot bezoldiging der onderwijzers aan de openbare lagere scholen.

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.
<i>a. Van het Rijk.</i>					
Jaarwedden bij de Rijks lagere scholen.	"	"	"	"	"
Jaarwedden bij de Rijkskweekscholen en daaraan verbonden leerscholen	f 24 250,55	f 10 443,33	"	f 23 883,33	f 22 733,32 ^a
Toelagen voor normaallessen tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	15 866,63	7 716,76	f 55 823,54 ^b	38 804,97 ^b	12 066,41 ^b
Toelagen voor opleiding volgens art. 12, 2e lid.	400,00	3 922,50	1 591,66	"	1 150,00
Gratificatiën	"	"	"	360,00	100,00
Totaal in 1880	f 40 517,18	f 22 082,59	f 57 415,20 ^b	f 63 048,30 ^a	f 36 049,74
<i>b. Van de gemeenten.</i>					
Vaste jaarwedden der hoofdonderwijzers.	f 220 798,46 ^a	f 236 579,88 ^a	f 422 404,37	f 381 927,30 ^a	f 127 424,97
Veranderlijke jaarwedden der hoofdonderwijzers.	13 481,18 ^a	14 290,73 ^a	18 829,51 ^b	13 255,72	3 012,96
Vaste jaarwedden der hulponderwijzers.	126 829,68	242 547,95 ^a	774 116,51 ^a	645 446,97 ^a	121 599,77 ^a
Veranderlijke jaarwedden der hulponderwijzers	1 392,59 ^a	186,97	598,17	1 247,02	"
Toelagen aan kweekelingen	6 397,42 ^a	9 057,30 ^a	60 014,12 ^a	11 842,79	6 972,80 ^b
Gratificatiën	5 010,86 ^b	5 026,73	7 669,02 ^b	3 984,85 ^a	2 890,32
Totaal in 1880	f 373 910,21 ^b	f 507 689,55	f 1 283 631,72	f 1 057 704,66 ^a	f 261 900,83
<i>c. Opbrengst der schoolgelden, door de onderwijzers geheven in 1880 . . . . .</i>					
	f 4 200,34 ^b	f 2 733,43	f 7 924,08	f 2 333,35	"
Algemeen totaal in 1880	f 418 627,74	f 532 505,57	f 1 348 971,00 ^a	f 1 123 086,32	f 297 950,57
in 1879	390 357,80 ^a	509 252,78 ^a	1 281 083,57 ^a	1 060 924,18	279 167,52 ^a
Vermeerdering	f 28 269,93 ^a	f 23 252,78 ^a	f 67 887,43	f 62 162,14	f 18 783,04 ^b

onderwijzers in 1880.

Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
»	f 800,00	f 3 150,00	»	f 8 000,00	f 5 099,98	f 17 049,98
»	»	17 809,99 ⁵	f 25 256,81	»	6 780,29 ⁵	131 157,63 ⁵
f 29 716 64 ⁵	17 859,74	32 430,92 ⁵	17 124,87 ⁵	9 803,84	3 023,91 ⁵	240 238,26 ⁵
»	1 800,00	»	»	375,00	150,00	9 389,16
»	»	»	»	»	»	460,00
f 29 716,64 ⁵	f 20 459,74	f 53 390,92	f 42 381,68 ⁵	f 18 178,84	f 15 054,19	f 398 295,04
f 75 226,01	f 282 039,08	f 153 159,45	f 161 642,39	f 82 821,01 ⁵	f 99 565,81	f 2 243 588,75
1 140,38	3 660,34	3 988,28 ⁵	2 556,31 ⁵	371,81 ⁵	597,34 ⁵	75 184,59 ⁵
109 286,54	254 206,79 ⁵	185 679,29	225 116,87	52 883,38	53 552,24 ⁵	2 791 265,99
»	6 532,56 ⁵	509,82	398,86 ⁵	»	70,48	10 936,48 ⁵
3 490,25	14 241,42	6 633,43	6 006,83	2 000,25	2 897,30	129 553,93
695,01	»	5 050,41	621,66	500,00	414,32	31 863,19 ⁵
f 189 838,19	f 560 680,20	f 355 020,68 ⁵	f 396 342,93	f 138 576,46	f 157 097,50	f 5 282 392,94 ⁵
f 436,43	»	f 181,00	f 9 156,57 ⁵	f 272,00	f 4 051,34	f 31 288,55
f 219 991,26 ⁵	f 581 139,94	f 408 592,60 ⁵	f 447 881,19	f 157 027,30	f 176 203,03	f 5 711 976,53 ⁵
206 665,48 ⁵	561 630,18	372 582,38	419 003,69	143 525,55 ⁵	162 368,75	5 386 561,91
f 13 325,78	f 19 509,76	f 36 010,22 ⁵	f 28 877,50	f 13 501,74 ⁵	f 13 834,28	f 325 414,62 ⁵

Door de provincie Friesland werd, over de eerste 10 maanden van 1880, eene som van f 17 216,04 uitbetaald als altera tanta in de verbrooing der jaarwedden van openbare onderwijzers.

Uit vorenstaande tabel blijkt, dat het totaal bedrag der inkomsten van onderwijzers in 1880 dat voor 1879 met f 325 414,62⁵ overtrof. Voor zoover die inkomsten uit 's Rijks kas werden gekweten, bedroeg de vermeerdering f 56 557,68⁵, terwijl door de gemeenten te dezer zake f 271 304,41 meer werd betaald. Daarentegen verminderde de opbrengst der schoolgelden, door de onderwijzers geheven met f 2447,47.

In alle provinciën was vermeerdering waar te nemen; in Zuid- en Noordholland, waar ze respectievelijk f 67 887,43 en f 62 162,14 bedroeg, was ze het aanzienlijkst; de minst belangrijke was in Utrecht, ten bedrage van f 13 325,78.

Het hoofd van de openbare lagere school te Elshout, gemeente Oudheusden, kwam bij den Koning in beroep van een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 11 November 1880, waarbij werd goedgekeurd het besluit van den gemeenteraad van Oudheusden, tot vaststelling van de jaarwedde van dien onderwijzer — vroeger op f 650 bepaald — op f 700, ter voldoening aan de Koninklijke besluiten van 17 Januarij 1880 (*Staatsblad* n°. 1) en 14 September 1880 (*Staatsblad* n°. 172). Bij Koninklijk besluit van 11 Mei 1881, n°. 12 (zie n°. CXI van bijlage U) is het beroep ongegrond verklaard.

De gemeenteraad van Franeker kwam bij den Koning in beroep van een besluit van Gedeputeerde Staten van Fries-

land, waarbij de goedkeuring werd onthouden aan eene verordening van den gemeenteraad van 21 October 1880, waarvan art. 1 inhield:

» De hoofdonderwijzer van school A geniet eene vaste jaarwedde, ten bedrage van f 1600 benevens f 10 's jaars voor iederen leerling.

» De hoofdonderwijzer van school B geniet eene vaste jaarwedde van f 1200 benevens f 0,50 's jaars voor iederen leerling.

» De hoofdonderwijzer van school C heeft eene jaarwedde van f 1200.

» Alle hoofdonderwijzers ontvangen wegens gemis aan vrije woning eene jaarlijksche vergoeding van f 200."

Bij Koninklijk besluit van 8 Mei 1881, n°. 8, zijn — met ongegrond verklaring van het door den gemeenteraad van Franeker ingesteld beroep, zoowel wat betreft de regeling der jaarwedden als het vastgestelde bedrag voor de vergoeding van huishuur — de jaarwedden vastgesteld als volgt:

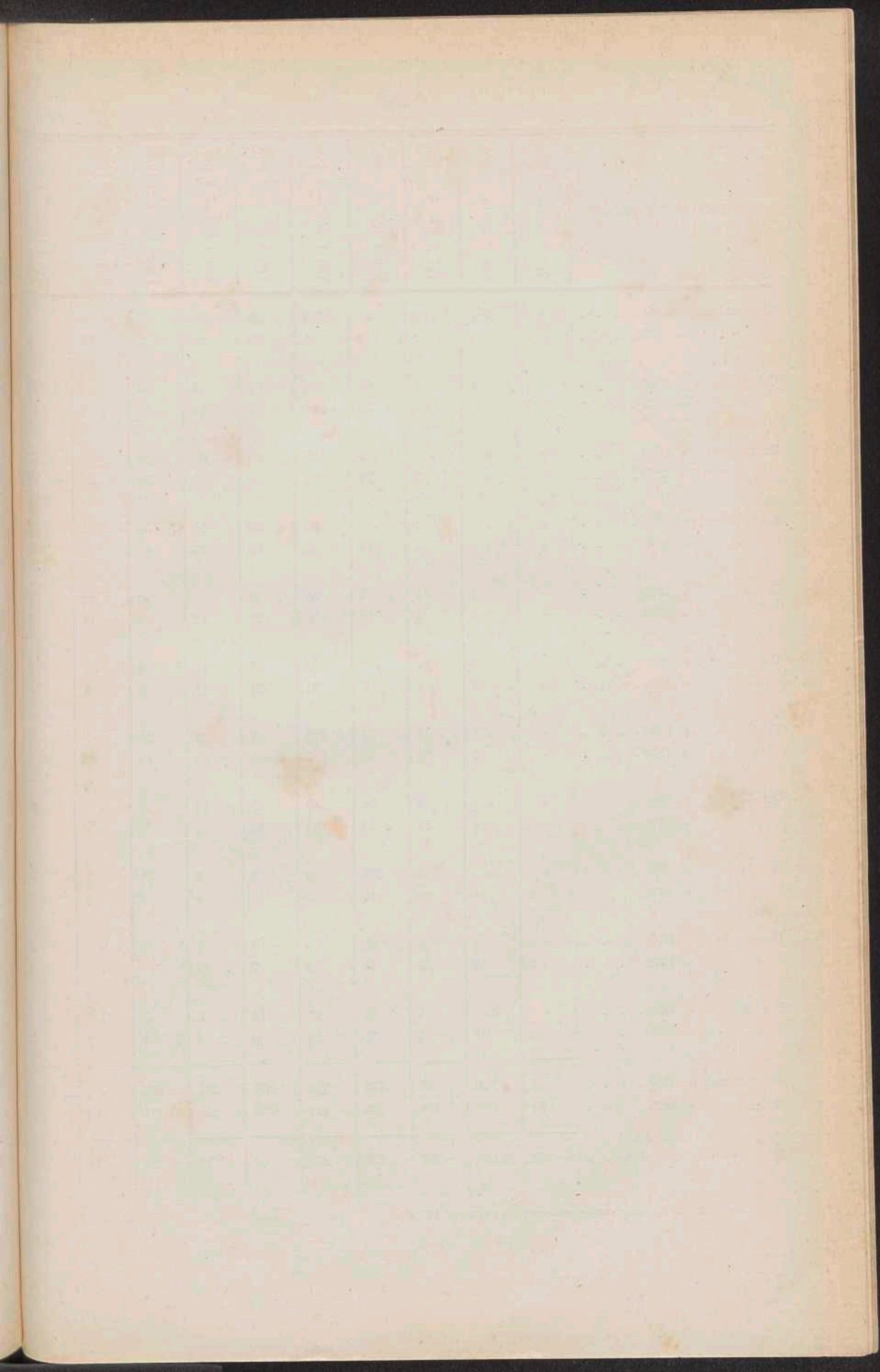
voor het hoofd van school A op f 1924:

»	»	»	»	»	B	»	1261;
»	»	»	»	»	C	»	1200.

(Zie n°. CXII van bijlage U).

De volgende tabel bevat een overzicht van de jaarwedden van het onderwijzend personeel, dat in 1880 aan het hoofd der openbare scholen geplaatst was, vergeleken met die van 1879.

PROVINCIEËN.		Van f 200 — f 399.	Van f 400 — f 499.	Van f 500 — f 599.	Van f 600 — f 699.	Van f 700 — f 799.	Van f 800 — f 899.	Van f 900 — f 999.	Van f 1000 — f 1099.	Van f 1100 — f 1199.	Van f 1200 — f 1299.
Noordbrabant in 1880	»	3	8	80	101	39	26	25	7	8	
» » 1879	8	24	57	69	48	29	26	18	10	5	
Gelderland » 1880	1	9	57	64	95	37	18	14	4	13	
» » 1879	1	31	66	73	65	35	14	11	3	11	
Zuidholland » 1880	»	»	»	5	27	66	48	53	26	30	
» » 1879	»	»	3	14	31	59	45	38	36	33	
Noordholland » 1880	»	»	1	»	39	58	51	53	31	22	
» » 1879	»	»	4	17	36	59	47	60	26	12	
Zeeland » 1880	»	1	1	9	58	27	15	8	12	9	
» » 1879	»	2	4	19	52	22	14	8	14	4	
Utrecht » 1880	»	2	»	»	23	27	10	10	1	7	
» » 1879	»	2	1	6	21	24	11	8	1	3	
Friesland » 1880	»	»	1	34	178	59	27	26	13	9	
» » 1879	»	7	5	50	157	60	26	23	16	7	
Overijssel » 1880	»	»	3	56	89	25	12	5	»	7	
» » 1879	»	14	48	59	34	18	8	4	3	8	
Groningen » 1880	»	»	3	100	86	15	9	7	2	3	
» » 1879	3	44	69	45	32	12	9	7	1	3	
Drenthe » 1880	»	1	5	88	35	8	9	2	»	2	
» » 1879	6	43	54	19	7	7	10	»	»	3	
Limburg » 1880	»	»	4	97	47	14	6	2	1	»	
» » 1879	3	36	68	35	16	8	4	2	1	1	
Totaal in 1880	1	16	83	533	778	375	231	205	97	110	
» » 1879	21	203	379	406	499	333	214	179	111	90	
Vermeerdering	— 20	— 187	— 296	127	279	42	17	26	— 14	20	

1) Bladz. 230 van het vorig verslag, staat: 83, in plaats van: 33.

Van f 1300 — f 1399.	Van f 1400 — f 1499.	Van f 1500 — f 1599.	Van f 1600 — f 1699.	Van f 1700 — f 1799.	Van f 1800 — f 1899.	Van f 1900 — f 1999.	Van f 2000 — f 2099.	Van f 2100 — f 2199.	Van f 2200 — f 2299.	Van f 2300 — f 2399.	Van f 2400 — f 2499.	Van f 2500 — f 2599.	Van f 2600 — f 2699.	Van f 3250.	Totaal.
6	»	6	3	1	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	315
6	3	4	2	2	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	313
3	7	3	1	1	2	»	2	»	1	»	»	»	»	»	332
3	6	2	1	1	2	»	3	»	»	»	»	»	»	»	328
14	20	10	11	25	14	1	3	5	10	2	1	1	1	»	373
5	22	8	22	25	4	3	3	2	9	1	1	»	2	»	366
8	7	9	7	1	47	1	9	1	1	7	1	»	»	»	354
8	6	5	11	49	5	1	»	2	1	»	1	»	»	»	350
3	3	»	1	2	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	151
3	4	1	»	3	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	152
3	2	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	88
2	2	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	84
3	2	1	2	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»	357
3	1	1	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	358
2	7	4	1	»	2	1	»	1	1	»	»	»	»	»	216
2	9	1	2	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	212
12	1	»	1	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	242
12	1	»	»	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	242
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	150
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	149
1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	173
»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	175
55	49	34	27	31	70	4	17	8	13	9	3	1	1	»	2751
44	55	23	39	82	17	6	8	5	10	1	2	»	2	»	2729
11	— 6	11	— 12	— 51	53	— 2	9	3	3	8	1	1	— 1	»	22

Het getal onderwijzers, die eene jaarwedde beneden f 600 genoten, verminderde dit jaar met 503. De inkomsten van f 600 tot en met f 1000 vermeerderden met 465.

Aan het einde van 1880 waren er nog slechts 17 onderwijzers of 0.62 pct. die jaarwedden beneden f 500 genoten, tegen 224 of ruim 8 pct. in 1879.

Inkomsten van f 600 tot f 1000. werden genoten in:

1880 door 1917 of bijna 70 pct. der onderwijzers;

1879 > 1452 > ruim 53 > > >

1878 door 1427 of nagenoeg 53 pct. der onderwijzers;

1877 > 1365 > > 51 > > >

In 1880 bedroeg het getal van hen die inkomsten boven f 1000 hadden, 734, tegen 674 in 1879.

De volgende staat geeft een overzicht van de jaarwedden der hulponderwijzers en hulponderwijzeressen aan de openbare lagere scholen op het einde van 1880.

PROVINCIEËN.	Van f 200 tot f 399.	Van f 400 tot f 499.	Van f 500 tot f 599.	Van f 600 tot f 699.	Van f 700 tot f 799.	Van f 800 tot f 899.	Van f 900 tot f 999.	Van f 1000 tot f 1099.	Van f 1100 tot f 1199.	Van f 1200 tot f 1299.	Van f 1300 tot f 1399.	Van f 1400 tot f 1499.	Totaal.
Noordbrabant . . .	1	19	97	92	20	6	2	1	>	>	>	>	238
Gelderland	4	5	132	205	56	8	2	>	>	>	>	>	412
Zuidholland	>	3	249	432	233	113	36	53	7	14	3	2	1145
Noordholland . . .	>	8	15	417	194	71	70	39	24	42	3	6	889
Zeeland	>	2	55	122	33	6	2	1	>	>	>	>	221
Utrecht	2	9	26	97	24	12	4	>	>	>	>	>	174
Friesland	>	1	38	223	97	29	3	1	1	>	>	>	393
Overijssel	2	4	103	133	46	17	7	4	>	>	1	>	317
Groningen	1	5	12	231	39	48	9	>	>	>	>	>	345
Drenthe	>	4	45	50	7	>	>	>	>	>	>	>	106
Limburg	>	96	23	3	9	5	2	>	>	>	>	>	138
Totaal	10	156	795	2005	758	315	137	99	32	56	7	8	4378

Blijkens dit overzicht bedraagt het meerendeel der jaarwedden van het hulponderwijzend personeel tusschen f 500 en f 800. De inkomsten van f 500 tot f 599 werden genoten door 18 pct. der hulponderwijzers, die van f 600 tot f 699 door 45 pct. Er waren 654 hulponderwijzers en hulponderwijzeressen, wier jaarwedden meer dan f 800 bedroegen en waarvan het maximum f 1500 beliep.

Jaarwedden beneden f 400 werden nog genoten door slechts 10 hulponderwijzers. Beneden f 200 door 2, in Noordbrabant en Overijssel, terwijl 5 hulponderwijzers in Noordbrabant zonder belooning dienst deden.

In 1880 genoten 1414 openbare onderwijzers inkomsten uit andere betrekkingen, waarvan 1156 van kerkelijken aard. De onderwijzers, die betrekkingen bekleedden, waren over de verschillende provinciën als volgt verdeeld:

	Betrekkingen van	
	kerkelijken aard.	anderen aard.
Noordbrabant	15	26
Gelderland	156	99
Zuidholland	170	14
Noordholland	148	23
Zeeland	79	15
Utrecht	51	3
Friesland	247	19
Overijssel	52	7
Groningen	177	47
Drenthe	53	2
Limburg	8	3
Totaal in 1880	1156	258
> > 1879	1091	198

§ 9. PENSIOENEN AAN ONDERWIJZERS.

In 1880 werd aan 29 hoofdonderwijzers en 3 hulponderwijzers pensioen verleend. Van dezen waren uit:

Noordbrabant	5
Gelderland	5
Zuidholland	5
Noordholland	5
Zeeland	4
Friesland	4
Groningen	3
Limburg	1

Het bedrag der pensioenen, in dat jaar toegekend, was:

1 tusschen f 100 en f 200	
4 > 200 > 300	
7 > 300 > 400	
8 > 400 > 500	
4 > 500 > 600	
6 > 600 > 700	
1 > 700 > 800	
1 > 1100 > 1200	

Door overlijden vielen 32 pensioenen, in 1880, vrij, waarvan:

5	tusschen f 100 en f 200
3	» 200 » 300
6	» 300 » 400
10	» 400 » 500
3	» 500 » 600

3 tusschen f 600 en f 700

1 » 700 » 800

1 » 800 » 900

In de volgende tabel is een overzicht gegeven van de in 1880 uitbetaalde pensioenen, van het aandeel dat daarin, overeenkomstig art. 29 der wet van 1857, door de gemeenten over de 10 eerste maanden van dat jaar is bijgedragen, alsmede van hetgeen door de onderwijzers aan pensioensbijdragen is betaald.

PROVINCIEËN.	Betalingen door het Rijk.	Aandeel van de gemeenten.	Opbrengst van de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen.
Noordbrabant	f 19 919,62 ⁵	f 5 469,63 ⁵	f 6 995,36 ⁵
Gelderland	17 488,90 ⁵	4 977,76	9 594,05 ⁵
Zuidholland	30 497,22	8 463,70 ⁵	22 924,22
Noordholland	30 441,41	8 331,84 ⁵	19 520,79 ⁵
Zeeland	10 764,52	3 029,49 ⁵	4 950,05 ⁵
Utrecht	6 450,16	1 824,08 ⁵	3 664,64 ⁵
Friesland	19 451,23	5 417,84	10 767,08 ⁵
Overijssel	8 577,50 ⁵	2 540,00	6 689,88
Groningen	10 501,78 ⁵	2 791,74	7 656,65 ⁵
Drenthe	4 244,49 ⁵	1 133,34	2 697,28 ⁵
Limburg	6 175,88	1 715,57	3 096,70
Totaal in 1880 . . .	f 164 512,73 ⁵	f 45 695,01 ⁵	f 98 556,74
» » 1879 . . .	164 095,87 ⁵	54 698,62	91 588,22
Vermeerdering . .	f 416,86	f — 9 003,60 ⁵	f 6 968,52

Hierbij zijn nog te voegen de pensioenen, die, vóór het in werking treden der wet van 1857 verleend, nog worden uitbetaald, door de verschillende gemeenten in:

Noordbrabant.	f 25,40
Gelderland	619,79 ⁵
Zuidholland	300,00
Friesland	100,00
Overijssel	233,04 ⁵

zoodat in 1880 aan pensioenen werd uitbetaald een totaal bedrag van f 165 790,97⁵, waarin door de gemeenten eene som van f 46 973,25⁵ werd bijgedragen.

§ 10. SCHOOLLOCALEN, SCHOOLMEUBELN, ENZ.

In de volgende tabel is een overzicht gegeven van den toestand der schoollocalen in het jaar 1880.

P R O V I N C I E N.		Nieuw gebouwde localen.		Localen in aanbouw.		Vergrootte of verbeterde localen.		Localen die verbetering eischen.		Plannen tot verbetering of geheele vernieuwing.		Afgeloorde localen.	
		openbare.	bijzondere.	openbare.	bijzondere.	openbare.	bijzondere.	openbare.	bijzondere.	openbare.	bijzondere.		
A A N M E R K I N G E N.													
Noordbrabant	2	4	6	1	2	3	64	5	10	1	2	Te Elshout, gemeente Oudheusden en te Stam- pesgat, gemeente Oud- en Nieuw-Gastel.	
Gelderland	5	3	3	2	»	1	64	4	29	1	»		
Zuidholland.	47	»	13	»	6	»	107	»	24	1	»		
Noordholland	4	2	1	1	»	»	56	»	45	1	»		
Zeeland	2	»	»	»	»	»	23	1	1	»	»		
Utrecht	8	1	»	»	15	»	59	»	3	»	2	Te Tull en 't Waal.	
Friesland.	4	1	»	»	»	»	—	—	3	»	»		
Overijssel.	3	»	9	»	2	»	—	—	15	1	»		
Groningen	2	»	1	»	3	1	—	—	9	1	»		
Drenthe	3	»	3	»	1	1	—	—	11	2	»		
Limburg.	6	1	3	1	»	»	53	13	9	»	1	Te Roermond (3de openbare school).	
Totaal in 1880.	86	12	39	5	29	6	426	23	159	8	5		
» » 1879.	50	5	28	»	34	9	209	25	61	3	»		
Vermeerdering	36	7	11	5	— 5	— 3	217	— 2	98	5	5		

Tegenover de 177 localen die nieuw gebouwd of verbeterd werden, stonden 449 gebouwen waarvan met zekerheid verklaard kon worden dat zij te wenschen overlieten. In vier provincien werd de kolom van vorenstaande tabel, die voor de localen waaraan groote gebreken kleefden, oningevuld gelaten, omdat, volgens het getuigenis van het schooltoezigt, bijna alle scholen, ook die in de laatste jaren gebouwd zijn, meer of minder belangrijke wijzigingen vorderden om aan de wettelijke voorschriften te voldoen; maar tevens omdat de tijdruimte van twee maanden, waarover dit verslag sedert het in werking treden der nieuwe wet zich uitstrekt, voor de schoolopzieners ontoereikend gebleken was om zien van den toestand van alle school-localen voldoende rekenschap te geven.

Ook in andere gewesten zijn, in afwachting van de invoering der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) slechts de hoogst noodige verbeteringen aan schoollocalen uitgevoerd, en hoewel te dezen aanzien veel werd voorbereid, worden nog tal van scholen aangetroffen die te klein zijn of voldoende lucht en licht missen.

Het overgangstijperk waarin het lager onderwijs, ten gevolge van de invoering van voormelde wet, gekomen is, heeft den schoolbouw in 1880 zoo al niet tot geheel stilstand gebracht, toch merkbaar vertraagd. Daarentegen werd met grond verwacht dat het Koninklijk besluit van 30 Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 167) in 1881 veel verbetering brengen zou.

Van de afkeuring van het schoollocaal der openbare school te Elshout, gemeente Oudheusden, kwam het gemeentebestuur in beroep. Gedeputeerde Staten handhaafden evenwel bij besluit van 8 Junij 1880 de beslissing des schoolopzieners. Daarop is tot het bouwen van een nieuw lokaal overgegaan, waarvan uitzigt bestond dat het reeds in de eerste helft van 1881 zou kunnen worden betrokken.

Naar aanleiding van de afkeuring van het lokaal der openbare school te Stampersgat, gemeente Oud- en Nieuw-Gastel, heeft men de handen aan het werk geslagen om een nieuw gebouw te stichten.

Nadat de beide schoollocalen te Tull en 't Waal, waarvan een te Houswijk gevestigd, waren afgekeurd, is door den raad der gemeente besloten op een geschikt punt in het midden der gemeente ééne school te stichten.

Het besluit tot afkeuring der 2de openbare lagere school te Roermond werd door Gedeputeerde Staten van Limburg vernietigd.

Omtrent de schoolmeubelen en leermiddelen luiden de berichten over het algemeen gunstig.

§ 11. BENOMMING, SCHORSING EN ONTSLAG VAN ONDERWIJZERS.

In het volgende overzicht zijn de gemeenten aangewezen waar vergelijkende examens werden gehouden, het getal der daarbij opgekomen kandidaten en het volgnummer op de ranglijst van den benoemde.

GEMEENTEN of afdelingen van gemeenten, waar de vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen kandidaten.	Volg- nummer op de ranglijst van den benoemde.
Noordbrabant, 13.		
Beek en Donk	5	1
Weebosch	6	2
Netersel	3	1
Breda	12	1
Drunen	11	1
Grave	4	1
Herpt	2	1
Oostelbeers	1	1

GEMEENTEN of afdelingen van gemeenten, waar de vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen kandidaten.	Volg- nummer op de ranglijst van den benoemde.
Ossendrecht	7	1
Princenbaze	6	2
Rosendaal	10	1
Schijndel	11	1
de Heen	9	4

Gelderland, 7.

Arnhem	53	1
Geldermalsen	4	2
Meteren	12	1
Vorgten	13	1
Horsthoek	11	4
Rheden	19	1
Vorden	15	6

Zuidholland, 13.

Melissant	8	1
Heenvliet	32	1
Sommelsdijk	12	1
Lekkerkerk	5	1
Molenaarsgraaf	35	1
Hardinxveld	5	1
Idem	32	2
Brandwijk	21	4
Ameide en Tienhoven	17	1
Zwijndrecht	69	1
Vlaardingen	9	1
Oost en West Barendrecht	42	5
's Gravenhage	40	1

Noordholland, 14.

Amsterdam	87	1
Idem	30	1
Idem	22	2
Idem	92	1
Buiksloot	21	3
Haarlemmermeer	4	2
Nieuwendam	11	2
Petten	7	4
Sloten	39	2

GEMEENTEN of afdeelingen van gemeenten, waar de vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volg- nummer op de ranglijst van den benoemde.	GEMEENTEN of afdeelingen van gemeenten, waar de vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volg- nummer op de ranglijst van den benoemde.
Vlieland	1	1	Hengelo	7	3
Warmenhuizen	4	4	Lonneker	5	1
Westzaan	8	2	Idem	7	1
Wieringen	7	3	Staphorst	5	1
Wormerveer	16	3	Vriezenveen	4	1
Zeeland, 7.			Weerselo	1	1
Oost en West Souburg	13	4	Zwolle	24	1
Cadzand	3	2	Groningen, 15.		
Oostburg	4	1	Bedum	26	3
Yerseke	8	1	Bierum	20	1
Rilland	4	2	Finsterwolde	11	1
Heille	3	3	Grijpskerk	22	1
Eede	2	2	Leens	23	1
Utrecht, 5.			Loppersum	11	1
Bunnik	15	1	Midwolda	1	1
Jutphaas	51	2	Noordbroek	38	2
Langbroek	5	1	Oldehove	22	1
Utrecht	139	2	Onstwedde	20	1
Vreeswijk	9	3	Slochteren	13	1
Friesland, 10.			Uithuizermeeden	10	4
Surhuizum	37	4	Wildervank	24	2
Huins	24	1	Idem	18	2
Hogebeintum	19	1	Winschoten	29	2
Harlingen	35	2	Drenthe, 6.		
Oudehaske	24	2	Annerveen	4	1
Nijega	19	4	Assen	15	1
Dronrijp	30	1	Havelterberg	2	1
Rottum	27	2	Ekehaar	4	2
Jubbega Schurega	14	1	Linde	10	2
Scherpeuzeel	23	1	Drogteropslagen	1	4
Overijssel, 14.			Erica	1	1
Ambt Delden	6	2	Limburg, 7.		
Giethoorn	2	1	Broekhuizen	4	1
Gramsbergen	11	5	Echt	3	1
Idem	3	3	Grubbenvorst	5	2
Ambt Hardenberg	1	1	Helden	4	3
Idem	1	1	Kerkrade	5	1
Hellendoorn	1	1	Ohé en Laak	2	1
			Stevensweert	3	1

Bij zamenvatting blijkt, dat er waren bij:

8 examens	1 candidaat,
5 »	2 kandidaten,
6 »	3 »
11 »	4 »
8 »	5 »
3 »	6 »
5 »	7 »
3 »	8 »
3 »	9 »
3 »	10 »
7 »	11 »
3 »	12 »
3 »	13 »
1 »	14 »
3 »	15 »
1 »	16 »
1 »	17 »
1 »	18 »
3 »	19 »
2 »	20 »
2 »	21 »
3 »	22 »
2 »	23 »
4 »	24 »
1 »	26 »
1 »	27 »
1 »	29 »
2 »	30 »
2 »	32 »
2 »	35 »
1 »	37 »
1 »	38 »
1 »	39 »
1 »	40 »
1 »	42 »
1 »	51 »
1 »	53 »
1 »	69 »
1 »	87 »
1 »	92 »
1 »	139 »

Er zijn dus in 1880 103 vergelijkende examens gehouden ter vervulling van vacaturen als hoofd der school.

Behalve bij de 8 keeren dat slechts één candidaat zich aanmeldde en het examen dus niet vergelijkend kon zijn, werd 58 malen de eerste der voordragt benoemd; 26 malen de tweede; 9 malen de derde; 10 malen de vierde; 2 malen de vijfde en eenmaal de zesde.

In Noordbrabant, Friesland en Limburg werd een hoofdonderwijzer niet eervol ontslagen, en hem vervolgens door Gedeputeerde Staten, ter zake van ergerlijk levensgedrag, de bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs ontnomen. In Gelderland, Noordholland en Overijssel werd een onder-

wijzer wegens pligtverzuim, respectievelijk voor den tijd van acht dagen, eene maand, en zes weken geschorst.

Aan de volgende onderwijzers werden door den Koning zilveren medailles toegekend, op grond van trouwe en ijverige vervulling der betrekking van onderwijzer gedurende vijftig jaren:

P. VISSER Pz., hoofd der openbare lagere school te Se-rooskerke;

H. MEPELINK, hoofdonderwijzer te Dalerveen, gemeente Dalen;

J. W. OCKERS, 1sten hulponderwijzer aan de openbare kosteloze school n°. 7, te Amsterdam;

H. BANEMAN, hoofdonderwijzer te Kerspelgoor, gemeente Markelo;

G. A. LANGHOUT, hoofd der school voor Christelijk nationaal onderwijs te Andelst, gemeente Valburg.

§ 12. OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.

a. Rijkskweekscholen.

De onderwijzer A. M. BOGAERTS, aan de Rijkskweekschool te 's Hertogenbosch, is in Mei 1881 overleden. In zijne plaats werd benoemd F. G. HEYMANS, hoofd der openbare lagere school te Grave.

De eerste onderwijzer der leerschool te 's Hertogenbosch, J. C. DE BRE, tot hoofd der openbare lagere school te Beek en Donk benoemd, werd opgevolgd door J. J. VAN WIECHEN, en diens plaats vervuld door J. A. LENTJES, onderwijzer aan de openbare school voor kosteloos onderwijs te Utrecht. Ter vervanging van R. SMIT, die tot onderwijzer aan eene der openbare lagere scholen te 's Gravenhage werd benoemd, is opgetreden A. VAN RIJ, onderwijzer te 's Gravenmoer. Voorts is het personeel der onderwijzers aan de leerschool met één vermeerderd door de benoeming van H. BLANS, gewezen kweekeling der Rijkskweekschool te 's Hertogenbosch.

Aan de Rijkskweekschool te Nijmegen had in den loop van het schooljaar in het personeel der onderwijzers geen verandering plaats. Met ingang van 1 September 1881 werden, ten gevolge van de voortgaande ontwikkeling dier school, tot onderwijzer benoemd IJ. VAN JULSINGHA, hoofdonderwijzer te Doesburg, W. HEILIGER, hoofdonderwijzer te Lobith en C. LING, muziekonderwijzer te Nijmegen, terwijl aan den onderwijzer in de natuurkunde, P. VAN DER BURG, op zijn verzoek, eervol ontslag werd verleend met ingang van hetzelfde tijdstip.

Te Haarlem werd door dr. J. E. ROMBOUITS, wegens benoeming tot leeraar te Amsterdam, eervol ontslag aangevraagd als onderwijzer bij de Rijkskweekschool, ten gevolge waarvan met ingang van 1 September 1881 het onderwijs in de plant- en dierskunde aan den onderwijzer dier inrigting, P. H. VAN DER LEY, opgedragen werd.

In den loop van het schooljaar ontferg het personeel der onderwijzers aan de kweekschool te Middelburg geen verandering.

Ten gevolge van het overbrengen der leerschool naar de nieuwe lokalen, de toename van het aantal schoolieren, de toevoeging van het onderwijs in nuttige handwerken voor meisjes aan de vakken van onderwijs, en de inrigting eener voorbereidende klasse bij die school, werd achtereenvolgens het onderwijzend personeel uitgebreid door de benoeming van M. M. BLANKERT, W. C. DE GRAAFF en J. H. THIEL Jzn. tot onderwijzer, en de jufvrouwen E. DE NOOD en J. KOOISTRA tot onderwijzeres, terwijl aan C. TIMMERMAN, op zijn verzoek, eervol ontslag werd verleend als onderwijzer, met ingang van 15 Augustus 1881.

Aan de leerschool die met ingang van 1 September 1881 aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Deventer verbonden werd, zijn benoemd: tot hoofdonderwijzer, A. H. KLOOSTERMAN; tot onderwijzers: J. W. C. BOSMAN en J. H. ESENDAM, terwijl met het geven van onderwijs in de gymnastiek werd belast G. J. MULLERS Jr., onderwijzer bij de kweekschool aldaar.

Het personeel der onderwijzers aan de kweekschool te Groningen bleef onveranderd. Aan de heeren F. DE GROOT J. BERGMA en A. VAN RIET werd, op hun verzoek, eervol ontslag verleend als onderwijzer bij de leerschool aldaar;

hunne plaatsen werden respectievelijk ingenomen door E. W. TIEMERSMA, J. VISSER Cz. en P. DE VOS. Met ingang van 1 September 1881 werd benoemd tot onderwijzers, belast met het geven van onderwijs in de nuttige handwerken, mejufvrouw R. HOPKAMP.

Bij Koninklijk besluit van 23 Juni 1880, n°. 21, is bepaald dat met ingang van 1 September 1880, te Maas tricht eene Rijkskweekschool voor onderwijzers zou worden gevestigd, waarbij tevens tot directeur werd benoemd de heer H. A. L. HAGDORN, en tot onderwijzer de heeren Th. M. SMOUT en M. J. KOENEN. Bij Koninklijk besluit van 11 Augustus 1880, n°. 2, werd het personeel dier school aangevuld door de benoeming van J. J. H. JACOBS, M. H. MEERTENS, A. STILLE en F. W. LAMSTER, tot onderwijzer.

Aan de leerschool die op dat tijdstip aan de Rijkskweek-

school is verbonden, werd het onderwijzend personeel als volgt zamengesteld: hoofd der school: B. J. LIPS; onderwijzers: G. J. MASSER, J. L. CARIS, J. J. BADEN en J. B. MELSEN; onderwijzeressen: J. J. A. DE BONNIER, A. CH. RAMBONNET, M. M. L. C. HILGERS, B. BEINS en J. C. M. VAN DER VEN. De benoeming dezer vijf onderwijzeressen staat in verband met de afdeling voor vrouwelijke leerlingen, van de voormalige Rijks lagere school te Maas tricht, op wier behoud groote prijs werd gesteld. Deze afdeling, hoewel deel uitmakende van de leerschool, is niet bestemd voor de praktische opleiding der kweekelingen.

In de volgende tabel is een overzicht gegeven van het getal van hen die gedurende den cursus 1880/1881 van het onderwijs aan de Rijks kweekscholen gebruik maakten.

GEMEENTE waar de school gevestigd is.	Kweekelingen.	Dienstdoende onderwijzers en kweekelingen.	Dienstdoende onderwijze- ressen en kweekelingen.	Totaal.	Opmerkingen.
's Hertogenbosch	80	46	21	147	
Nijmegen	40	»	»	40	
Haarlem	85	26	»	111	
Middelburg	77	»	»	77	
Deventer	81	»	»	81	
Groningen	83	21	6	110	
Maastricht	40	»	»	40	
Totaal	486	93	27	606	
In 1879—1880	426	92	30	548	
Vermeerdering	60	1	— 3	58	

In het studiejaar 1880/1881 werden door de kweekelingen en hulponderwijzers de acten van bekwaamheid verworven die in het volgend overzicht zijn vermeld.

GEMEENTE waar de school gevestigd is.	VERKREGEN ACTE.					
	Hulponderwijzer of onderwijzer.	Hoofdonderwijzer.	Wiskunde.	Gymnastiek.	Teekenen.	Landbouwkunde.
's Hertogenbosch	22	8	»	9	11	»
Nijmegen	»	»	»	»	»	»
Haarlem	19	2	»	»	»	»
Middelburg	17	»	2	2	5	»
Deventer	17	»	6	»	»	»
Groningen	21	»	»	»	»	»
Maastricht	»	»	»	»	»	»
Totaal	96	10	8	11	16	»
In 1879—1880	88	15	19	51	45	2
Vermeerdering	8	— 5	— 11	— 40	— 29	— 2

Bovendien behaalden te 's Hertogenbosch 7 kweekelingen de acte van hulponderwijzers of onderwijzers.

De kweekelingen die in het bezit der onderwijzers-acte waren gekomen, werden alle bij openbare en bijzondere scholen geplaatst of ter benoeming voorgedragen, met uitzondering van vier kweekelingen te 's Hertogenbosch,

waarvan twee als milicien werden ingelijfd en de beide andere op 1 September 1881 nog zonder betrekking waren.

De uren die, gedurende den cursus 1880/81, aan de verschillende vakken werden besteed, zijn in het volgende overzicht vermeld.

GETAL UREN 'SWEKS VOOR IEDER LEERVAK BESTEMD, TE

LEERVAKKEN.	's Hertogenbosch.				Nijmegen.				Haarlem.				Middelburg.				Deventer.				Groningen.				Maastricht.			
	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.
Schrijven	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1
Rekenen	3	3	3	3	3	3	4	3	2	2	2	3	3	3	3	2	3	3	3	2	2	2	2	1	4	4	4	4
Vormleer	»	»	»	1	—	—	»	»	1	1	1	1	—	—	—	»	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1
Nederlandsche taal (lezen, taal- kunde, stijl en letterkunde) . .	7	7	6	6	7	6	6	6	7	7	7	7	6	6	7	6	6	6	6	8	8	7	7	6	7	7	7	7
Aardrijkskunde (wis-, natuur- en staatkundige; kaartschetsen) . .	2	2	2	2	3	3	2	2	3	3	3	3	2	2	3	3	3	3	3	2	2	3	3	4	2	2	2	2
Vaderlandsche geschiedenis . . .	2	2	1	1	1	1	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Algemeene geschiedenis	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	1	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Kennis der natuur (natuurlijke his- torie, natuurkunde, scheikunde)	2	2	3	2	2	4	3	3	3	3	3	2	2	2	2	5	5	5	5	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Zang	4	2½	2½	1½	7	7	5	5	4	4	4	4	3	3	4	4	3	3	3	4	4	3	4	4	4	4	4	4
Toonkunst	1	2	2	2	1	1	1	2	2	2	2	2	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Opvoeding en onderwijs	4	4	3	4	3	3	4	4	4	4	4	3	4	4	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	4	4	3	3
Gymnastiek	4	4	2	2	4	4	2	2	2	2	2	2	4	4	4	4	4	4	4	2	2	2	2	2	2	2	3	3
Teekenen	4	4	3	2	3	3	4	4	5	4	4	4	3	3	4	3	3	3	3	2	2	2	2	2	4	4	4	4
Wiskunde (stel- en meetkunst) .	2	2	2	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3
Fransche taal	1	2	2	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3
Hooghuitsche taal	»	»	2	2	2	2	»	»	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3
Tuinbouw	»	»	2	2	—	—	»	»	2	2	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	2
Anatomie, physiologie, gezond- heidsleer	»	1	1	1	—	—	»	»	1	1	1	1	1	1	1	1	»	»	»	»	—	—	1	2	»	»	»	1

De lessen werden geregeld gegeven.

De berigten omtrent het gedrag, de vlijt en de voordeelingen der kweekelingen luiden over het algemeen bijzonder gunstig. Drie van hen moesten wegens wangedrag van de inrigtingen worden verwijderd, namelijk 2 te Middelburg en 1 te Deventer.

Op eene enkele uitzondering na was de gezondheids-toestand der kweekelingen bevredigend; te Deventer bleek de arbeid voor de kweekelingen te zwaar, en is dien ten gevolge hunne taak eenigzins verligt.

De toelatingsexamens werden op de gebruikelijke wijze afgenomen. Ten gevolge van de daartoe in 1881 gedane oproeping, meldden zich voor 's Hertogenbosch 50, voor Nijmegen 85, voor Haarlem 68, voor Middelburg 56, voor Deventer 99, voor Groningen 116 en voor Maastricht 53 sollicitanten aan.

Van hen zijn opgekomen en geëxamineerd, te:

's Hertogenbosch	45
Nijmegen	70
Haarlem	64
Middelburg	49
Deventer	83
Groningen	101
Maastricht	51,

over de verschillende provincien op de volgende wijze verdeeld:

PROVINCIE.	's Hertogenbosch.	Nijmegen.	Haarlem.	Middelburg.	Deventer.	Groningen.	Maastricht.
Noordbrabant	18	»	»	1	»	»	»
Gelderland	4	26	2	»	17	»	»
Zuidholland	6	6	23	3	1	»	»
Noordholland	1	5	28	»	1	»	1
Zeeland	6	1	1	42	»	»	»
Utrecht	4	2	1	»	»	»	»
Friesland	1	14	9	3	23	27	3
Overijssel	3	2	»	»	29	1	»
Groningen	1	10	»	»	2	68	»
Drenthe	»	3	»	»	10	5	»
Limburg	1	1	»	»	»	»	47

Na afloop der examens werden tot den nieuwen cursus, aanvangende op 1 September 1881, toegelaten te 's Hertogenbosch 20, te Nijmegen 20, te Haarlem 20, te Middelburg 22, te Deventer 23, te Groningen 21, te Maastricht 20, te zamen 146 kweekelingen.

Op dat tijdstip waren in het genot van rijkstoelagen van f 300 de kweekelingen hieronder vermeld:

's Hertogenbosch	73
Nijmegen	60
Haarlem	78
Middelburg	73
Deventer	79
Groningen	80
Maastricht	55

Bovendien genoten 4 kweekelingen te 's Hertogenbosch en 1 te Middelburg eene toelage van f 200 en 1 te Haarlem ééne van f 100.

De gebouwen der kweek- en leerscholen bleven bij voortdurend voldoen. Zoo als hierboven is medegedeeld, werd het nieuw gebouwde lokaal voor de leerschool te Middelburg in gebruik genomen; die voor de kweek- en leerscholen te Nijmegen en Deventer naderden hunne voltooiing.

Ook in 1880 werden de schoolmeubelen en hulpmiddelen bij het onderwijs goed onderhouden en voor zooveel noodig aangevuld. Omtrent den toestand en de uitbreiding van de bibliotheken der verschillende inrigtingen en het daarvan door de kweekelingen gemaakt gebruik, werden bevredigende mededeelingen ontvangen.

In 1880 werd ten behoeve van de rijkskweekscholen eene som van f 493 871,96 besteed, te verdeelen als volgt:

ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	RIJKSKWEEKSCHOOL TE:							TOTAAL.
	'sHertogen- bosch.	Nijmegen.	Haarlem.	Middel- burg.	Deventer.	Groningen.	Maastricht.	
	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Onderwijzers	24 250,55	10 443,83	23 883,33	22 733,32 ⁵	17 809,99 ⁵	25 256,81	6 780,29 ⁵	131 157,63 ⁵
Kweekelingen	23 333,32 ⁵	8 000,00	22 684,06 ⁵	23 013,90 ⁵	23 736,26	24 150,00	3 500,00	128 417,55 ⁵
Verdere uitgaven	11 129,92 ⁵	53 889,46	9 852,39 ⁵	39 077,20 ⁵	98 779,02	9 540,54	12 028,22 ⁵	234 296,77
Totaal in 1880	58 713,80	72 332,79	56 419,79	84 824,43 ⁵	140 325,27 ⁵	58 947,35	22 308,52	493 871,96
» » 1879	58 045,01	9 194,98 ⁵	56 683,37 ⁵	100 882,94 ⁵	42 580,37 ⁵	60 875,77 ⁵	»	328 262,46 ⁵
Vermeerdering.	668,79	63 137,80 ⁵	— 263,58 ⁵	—16 058,51	97 744,90	—1 928,42 ⁵	22 308,52	165 609,49 ⁵

b. *Normaallessen, opleidingsklassen, enz.*

Even als in 1879, zijn ook in 1880 op een aantal plaatsen waar opleidingsklassen bestonden, normaallessen gevestigd en werd aan bestaande normaalinrigtingen uitbreiding gegeven. Voorts kwamen vele nieuwe inrigtingen van dien aard tot stand. Het plan bestond al de opleidingsklassen,

die daarvoor in de termen vielen, gaandeweg normaallessen te doen worden, en algemeene voorschriften omtrent dezen tak van opleiding vast te stellen, waartoe het noodige werd voorbereid. In afwachting daarvan, zijn in het jaar waarover dit verslag zich uitstrekt sommige opleidingsklassen behouden, zoo als de volgende tabel aanwijst.

		OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.										
PROVINCIE.	GEMEENTEN.	Rijks-normaallessen.			Opleiding art. 12, alin. 2.			Cursus ter opleiding van hulp- tot hoofd- onderwijzers.		Inrigtingen van bijzonderen aard.		
		Getal kweekelingen.	Verkrege acte.		Getal kweekelingen.	Verkrege acte.		Getal hulponderwijzers.	Verkrege acte hoofdonderwijzer.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	Verkrege acte.
			Hulponderwijzer.	Hoofponderwijzer.		Hulponderwijzer.	Hoofponderwijzer.					
Noordbrabant .	Breda	27	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Eindhoven	55	9	»	»	»	»	23	3	»	»	»
	Tilburg	42	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Heusden	26	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Grave	25	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Besoyen	22	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Cuyk en Beugen	»	»	»	10	1	»	»	»	»	»	»
	Bergen op Zoom	28	4	»	»	»	»	37	6	»	»	»
	Dinteloord	13	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal	238	30	»	10	1	»	60	9	»	»	»
Gelderland . .	Arnhem	49	8	»	»	»	»	38	1	»	»	»
	Zutphen	48	10	»	»	»	»	9	»	»	»	»
	Tiel	»	»	»	»	»	»	16	»	»	»	»
	Nijmegen	»	»	»	»	»	»	12	3	»	10	»
	Idem (Chr. normaalschool)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	47	»
	Wageningen	»	»	»	»	»	»	11	»	»	»	»
	Harderwijk	»	»	»	27	8	»	9	4	»	»	»
	Borculo	»	»	»	13	»	»	»	»	»	»	»
	Dodewaard	»	»	»	9	»	»	»	»	»	»	»
	Culemborg	»	»	»	16	»	»	»	»	»	»	»
	Druten	»	»	»	25	»	»	8	»	»	»	»
	Ubbergen	»	»	»	21	»	»	»	»	»	»	»
	Zetten	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Ede	»	»	»	9	2	»	»	»	»	»	»
	Winterswijk	»	»	»	13	2	»	»	»	»	»	»
	Doetinchem (-tad)	»	»	»	15	1	»	»	»	»	»	»
	Zeddam (gem. Bergh)	»	»	»	8	1	»	»	»	»	»	»
	Maurik	»	»	»	13	6	»	»	»	»	»	»
	Zaltbommel	»	»	»	»	»	»	10	2	»	»	»
	Totaal	97	18	»	169	20	»	113	10	»	57	»
Zuidholland . .	's Gravenhage	»	»	»	»	»	»	»	»	»	56	7
	Rotterdam	»	»	»	»	»	»	»	»	47	188	25
	Gouda	39	8	1	»	»	»	»	»	»	»	»
	Dordrecht	36	9	»	»	»	»	25	»	»	»	»
	Delft	»	»	»	»	»	»	»	»	25	34	5
	Gorinchem	»	»	»	10	1	»	7	1	»	»	»
	Zuidland	28	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Voorschoten	32	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Oudshoorn	»	»	»	7	1	»	»	»	»	»	»
	Charlois	33	1	»	»	»	»	11	3	»	»	»
	Oud-Beijerland	20	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Krimpen a/d IJssel	21	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Nieuwenhoorn	42	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Katwijk	29	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Berkel c. a.	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»
	Bergambacht	19	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Leiden	»	»	»	»	»	»	»	»	56	43	7
	Schiedam	»	»	»	»	»	»	»	»	53	55	8
	Lisse	24	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Numansdorp	32	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Sliedrecht	27	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Elshout	22	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Rijsoord	26	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Ameide	28	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Naaldwijk	34	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Leerdam	19	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Transporteren	511	33	1	23	2	»	43	4	181	376	52

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.

Rijks-normaallessen.			Opleiding art. 12, alin. 2			Cursus ter opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers.		Inrigtingen van bijzonderen aard.			Gemeentelijke kweekscholen voor onderwijzeressen				OPMERKINGEN.	
Getal kweeklingen.	Verkregen acte.		Getal kweeklingen.	Verkregen acte.		Getal hulponderwijzeressen.	Verkregen acte hoofdonderwijzeres.	Leerlingen.		Verkregen acte.		Leerlingen.		Verkregen acte.		
	Hulponderwijzeres.	Hoofdonderwijzeres.		Hulponderwijzeres.	Hoofdonderwijzeres.			Hulponderwijzeressen.	Kweeklingen.	Hulponderwijzeres.	Hoofdonderwijzeres.	Hulponderwijzeressen.	Kweeklingen.	Hulponderwijzeres.		Hoofdonderwijzeres.
13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
4	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
14	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
39	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
17	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	113	25	»	
19	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	8	2	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	45	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	6	3	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	6	1	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
36	2	»	3	1	»	28	6	»	46	»	»	»	113	25	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	24	45 166	6 8	3 6	»	»	»	»	
29	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
10	1	»	»	»	»	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	23	4	»	»	»	»	»	
»	»	»	14	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
20	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
12	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
8	»	»	»	»	»	»	»	18	40 37	6 2	1	»	»	»	»	
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
5	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
113	14	»	14	»	»	15	»	42	311	26	10	»	»	»	»	

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.											
		Rijks-normaallessen.			Opleiding art. 12, alin 2.			Cursus ter opleiding van hulp- tot hoofd- onderwijzers.		Inrigtingen van bijzonderen aard.			
		Getal kweek- lingen.	Verkregen acte.		Getal kweek- lingen.	Verkregen acte.		Getal hulponder- wijzers.	Verkregen acte hoofdonderwijzer.	Leerlin- gen.		Verkregen acte.	
			Hulponder- wijzer.	Hoofdonder- wijzer.		Hulponder- wijzer.	Hoofdonder- wijzer.			Hulponder- wijzers.	Kweekelin- gen.	Hulponder- wijzer.	Hoofdonder- wijzer.
Noordholland .	Per transport	511	33	1	23	2	»	43	4	181	376	52	16
	's Gravendeel	27	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Maassluis	19	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal	557	38	1	23	2	»	43	4	181	376	52	16
	Amsterdam (gemeente- kweekschool)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	171	9	»
	Idem (oefenscholen)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	72	19	»
	Haarlem	29	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Aalsmeer	17	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Naarden	21	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Velsen	21	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Alkmaar	31	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Zuid-Scharwoude	15	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Helder	52	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Enkhuizen	25	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Spanbroek	15	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Texel	27	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zeeland . . .	Terschelling	31	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Hoorn	25	2	»	»	»	»	8	»	»	»	»	»
	Beemster	18	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Edam	30	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Zaandam	31	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Purmerend	»	»	»	»	»	»	10	»	»	»	»	»
	Wormerveer	»	»	»	»	»	»	24	1	»	»	»	»
	Totaal	388	15	»	»	»	»	42	1	»	243	28	»
	Middelburg	65	9	»	»	»	»	30	8	»	»	»	»
	Zierikzee	18	»	»	»	»	»	8	»	»	»	»	»
Utrecht . . .	Tholen	22	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Oostburg	»	»	»	33	2	»	9	»	»	»	»	»
	Axel	»	»	»	34	5	»	»	»	»	»	»	»
	Goes	34	»	»	»	»	»	15	1	»	»	»	»
	Totaal	56	1	»	67	7	»	24	1	»	»	»	»
	Utrecht	48	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Amersfoort	39	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Doorn	30	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Maarssen	33	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Amerongen	35	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Friesland . . .	Totaal	185	24	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Leeuwarden	31	11	»	»	»	»	15	5	»	»	»	»
	Harlingen	16	3	»	»	»	»	10	1	»	»	»	»
	Sneek	44	14	»	»	»	»	9	1	»	»	»	»
	Franeke	31	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Heerenveen	29	7	»	»	»	»	9	1	»	»	»	»
	Buitenpost	31	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Dockum	28	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Dragten	21	6	»	»	»	»	7	2	»	»	»	»
	Warga	»	»	»	8	1	»	»	»	»	»	»	»
	Follegra	»	»	»	»	»	»	9	»	»	»	»	»
	Balk	14	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Workum	21	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal	266	62	»	8	1	»	59	10	»	»	»	»

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.

Rijks-normalessen.			Opleiding art. 12, alin. 2.			Cursus ter opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers.		Inrigtingen van bijzonderen aard.			Gemeentelijke kweekscholen voor onderwijzeressen.				OPMERKINGEN	
Getal kweekelingen.	Verkregen acte.		Getal kweekelingen.	Verkregen acte.		Getal hulponderwijzeressen.	Verkregen acte hoofdonderwijzeres.	Leerlingen.		Verkregen acte.		Leerlingen.		Verkregen acte.		
	Hulponderwijzeres.	Hoofdonderwijzeres.		Hulponderwijzeres.	Hoofdonderwijzeres.			Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen.	Hulponderwijzeres.	Hoofdonderwijzeres.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen.	Hulponderwijzeres.		Hoofdonderwijzeres.
113	14	»	14	»	»	15	»	42	311	26	10	»	»	»	»	
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
116	14	»	14	»	»	15	»	42	311	26	10	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	127	91	19	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	56	11	»	»	»	»	»	
15	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	22	66	20	7	
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
15	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
19	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
17	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
15	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
10	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
26	3	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
186	7	»	»	»	»	7	1	127	147	30	»	22	66	20	7	
34	6	»	»	»	»	10	4	»	»	»	»	»	»	»	»	
15	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
6	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	11	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
13	2	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
19	4	»	11	1	»	14	4	»	»	»	»	»	»	»	»	
38	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
33	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
14	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
99	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
36	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
13	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
16	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
10	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
5	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
4	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
7	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
93	16	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.											
		Rijks-normaallessen.			Opleiding art. 12, alin. 2.			Cursus ter opleiding van hulp- tot hoofd-onderwijzers.		Inrigtingen van bijzonderen aard.			
		Getal kweek-lingen.	Verkrege acte.		Getal kweek-lingen.	Verkrege acte.		Getal hulponderwijzers.	Verkrege acte hoofdonderwijzer.	Leerlin-gen.		Verkrege acte.	
			Hulponderwijzer.	Hoofdonderwijzer.		Hulponderwijzer.	Hoofdonderwijzer.			Hulponderwijzer.	Kweeklin-gen.	Hulponderwijzer.	Hoofdonderwijzer.
Overijssel . . .	Deventer	29	8	»	»	»	»	21	3	»	»	»	»
	Zwolle	40	11	»	»	»	»	15	2	»	4	1	»
	Kampen	15	1	»	»	»	»	16	1	»	»	»	»
	Zwartsluis	17	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Oldenzaal	26	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Steenwijk	19	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Almelo	17	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Goor	20	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Enschede	34	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Rijssen	»	»	»	»	»	»	7	1	»	»	»	»
	Totaal	217	34	»	»	»	»	59	7	»	4	1	»
Groningen . . .	Oude Pekela	23	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Groningen	23	»	»	»	»	»	24	2	»	»	»	»
	Finsterwolde	35	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Grijskerk	30	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Sappemeer	23	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Veendam	24	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Warffum	19	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Appingedam	25	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal	202	25	»	»	»	»	24	2	»	»	»	»
Drenthe	Emmen	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»
	Peize	»	»	»	8	1	»	»	»	»	»	»	»
	Assen	19	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Meppel	41	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Hoogeveen	40	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Coevorden	16	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Dwingelo	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal	116	19	»	22	1	»	»	»	»	»	»	»
Limburg	Roermond	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Maastricht	38	13	»	»	»	»	29	7	»	»	»	»
	Venlo	»	»	»	»	»	»	19	6	»	»	»	»
	Meerssen	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»
	Kerkrade	»	»	»	»	»	»	»	»	9	17	7	5
	Heijthuisen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Venraij	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal	38	13	»	8	»	»	48	13	9	17	7	5
	Algemeen totaal	2360	279	2	307	32	»	472	57	190	697	88	21
	In 1879	2384	193	15	318	36	»	448	49	86	289	30	5
	Vermeerdering	— 24	86	—13	— 11	— 4	»	24	8	104	408	58	16

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.

Rijks-normalessen.			Opleiding art. 12, alin. 2.				Cursus ter opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers.		Inrigtingen van bijzonderen aard.				Gemeentelijke kweekscholen voor onderwijzeressen.				OPMERKINGEN.
Getal kweekelingen.	Verkregen acte.		Getal kweekelingen.	Verkregen acte.		Getal hulponderwijzeressen.	Verkregen acte hoofdonderwijzeres.	Leerlingen.		Verkregen acte.		Leerlingen.		Verkregen acte.			
	Hulponderwijzeres.	Hoofdonderwijzeres.		Hulponderwijzeres.	Hoofdonderwijzeres.			Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen.	Hulponderwijzeres.	Hoofdonderwijzeres.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen.	Hulponderwijzeres.	Hoofdonderwijzeres.		
31	4	»	»	»	»	6	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
15	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
10	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
12	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
91	11	»	»	»	»	6	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
15	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	30	7	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
39	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	30	7	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»						

c. *Onderwijzersgezelschappen.*

Het getal der gezelschappen en dat der leden in 1880, is in het volgende overzicht vermeld:

PROVINCIE.	Aantal gezelschappen.	Aantal leden.
Noordbrabant	21	413
Gelderland	32	384
Zuidholland	19	605
Noordholland	35	452
Zeeland	16	315
Utrecht	7	149
Friesland	39	603
Overijssel	20	409
Groningen	23	389
Drenthe	9	148
Limburg	11	255
Totaal in 1880	232	4122
» » 1879	240	4216
Vermeerdering	— 8	— 94

d. *Algemeen overzicht der kosten.*

In de volgende tabel is een overzicht gegeven van hetgeen door het Rijk, de provincien en de gemeenten in 1880 ten behoeve van de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen is besteed.

UITGAVEN voor opleiding van het onderwijzend personeel, in 1880.

PROVINCIE.	DOOR HET RIJK.					Door de provincien en de gemeenten te zamen.	Subsidien van het Rijk aan onderwijzers gezelschappen.
	Rijks- kweekscholen.	Normal- lessen tot opleiding van onderwijzers en onder- wijzeressen.	Art. 12, 2de lid.	Subsidien aan kweek- scholen, tot opleiding van onder- wijzers en onder- wijzeressen.	TOTAAL.		
Noordbrabant . . .	f 58 713,80	f 28 588,48 ⁵	f 500,00	>	f 87 782,28 ⁵	f 87 812,28 ⁵	f 715,00
Gelderland . . .	72 332,79	15 147,56	4 366,70	f 7 000,00	98 847,05	99 847,05	670,00
Zuidholland . . .	>	84 926,49	1 653,71	>	86 580,20	27 177,32 ⁵	540,00
Noordholland . . .	56 419,79	78 476,10 ⁵	>	22 000,00	156 895,95 ⁵	37 264,06	800,00
Zeeland . . .	84 824,43 ⁵	21 800,15 ⁵	1 550,00	>	108 174,59	479,28 ⁵	330,00
Utrecht . . .	>	38 142,91	>	>	38 142,91	206,25	300,00
Friesland . . .	>	38 457,39	1 898,89	>	40 356,28	710,00	495,00
Overijssel . . .	140 325,27 ⁵	53 369,05	>	>	193 694,32 ⁵	633,52 ⁵	440,00
Groningen . . .	58 947,35	33 316,39	>	7 000,00	99 263,74	1 093,08	440,00
Drenthe . . .	>	21 305,70 ⁵	536,10	>	21 841,80 ⁵	>	275,00
Limburg . . .	22 308,52	10 779,63	177,47 ⁵	>	33 265,62 ⁵	>	440,00
Totaal in 1880	f 493 871,96	f 424 289,99	f 10 682,87 ⁵	f 36 000,00	f 964 844,82 ⁵	f 68 593,52 ⁵	f 5 445,00
> 1879	328 262,46 ⁵	310 477,69 ⁵	24 553,95 ⁵	36 000,00	699 294,11 ⁵	68 638,30 ⁵	5 445,00
Vermeerdering	f 165 609,49 ⁵	f 113 812,29 ⁵	f—13 871,08	>	f 265 550,71	f—44,78	>

In 1880 is dus door het Rijk uitgegeven:
voor de Rijkskweekscholen f 493 871,96;

voor de normaallessen tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen, daaronder begrepen de cursussen ter opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers f 424 289,99;

voor de opleidingsklassen f 10 682,87⁵;

voor subsidien aan gemeentelijke en bijzondere kweekscholen f 36 000.

De provincie Noordholland gaf een subsidie van f 1000 aan de kweekschool voor onderwijzeressen van het Departement »Haarlem» der Maatschappij »tot Nut van 't Algemeen».

Door de gemeenten werd voor de opleiding eene som van f 68 593,52⁵ bijgedragen.

De Rijksuitgaven vermeerderden met f 265 550,71; die der gemeenten verminderden met f 44,78.

De toelagen aan onderwijzersgezelschappen bleven weder gelijk aan die van het voorgaande jaar.

§ 13. ACTEN VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN LAGER ONDERWIJS.

Volgens het voorschrift der wet, was in 1880 in elke provincie twee malen gelegenheid tot het afleggen van examens ter verkrijging van acten van bekwaamheid voor het geven van lager onderwijs.

In de volgende tabel is, voor elke provincie, het getal der toegelaten en afgewezen candidaten opgenomen.

SOORT DER ACTEN VAN BEKWAAMHEID OF VAN DE AANTEEKENINGEN OP REEDS VERKREGEN ACTEN.		NOORD- BRABANT.		GELDER- LAND.		ZUID- HOLLAND.		NOORD- HOLLAND.	
		Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
I.	Hoofdonderwijzers	26	47	35	63	44	87	31	64
II.	Hoofdonderwijzeressen	10	7	9	4	27	8	18	12
III.	Hulponderwijzers	51	21	74	50	104	70	78	61
IV.	Hulponderwijzeressen	25	20	96	18	90	31	72	51
V.	a. Een of meer vakken van het gewoon lager onderwijs	»	»	1	»	»	»	»	»
	b. Fransche taal	»	»	2	1	3	4	4	1
	c. Hoogduitsche taal	»	»	2	1	2	»	2	1
	d. Engelsche taal	»	»	2	»	5	10	1	4
	e. Wiskunde	2	»	»	»	8	8	8	3
	f. Gymnastiek	9	3	»	1	1	4	1	4
	g. Teekenen	26	3	6	»	8	2	5	8
	h. Landbouwkunde	»	»	»	»	1	»	»	»
VI.	a. Een of meer vakken van het gewoon lager onderwijs	50	4	9	»	5	»	2	2
	b. Fransche taal	11	8	26	3	15	11	6	8
	c. Hoogduitsche taal	5	4	18	2	3	»	6	2
	d. Engelsche taal	5	4	15	1	13	4	2	3
	e. Handwerken voor meisjes	78	23	78	6	179	46	134	127
	f. Gymnastiek	»	»	»	»	1	1	1	»
	g. Wiskunde	»	»	»	»	1	1	»	»
	h. Teekenen	4	»	2	1	5	»	4	1
VII.	a. Fransche taal	19	56	34	41	31	83	10	56
	b. Hoogduitsche taal	8	8	20	9	15	7	9	9
	c. Engelsche taal	7	5	10	4	21	15	6	5
	d. Wiskunde	7	11	20	14	26	21	11	13
	e. Landbouwkunde	»	6	»	»	3	1	1	1
	f. Gymnastiek	5	1	4	9	9	10	21	11
	g. Teekenen	22	6	9	11	16	5	4	9
	h. Landbouwkunde	»	»	»	»	»	»	»	»
VIII.	a. Fransche taal	11	9	48	14	39	35	52	43
	b. Hoogduitsche taal	3	1	41	4	28	2	20	7
	c. Engelsche taal	5	5	39	4	44	13	40	11
	d. Wiskunde	»	»	»	»	4	1	2	6
	e. Gymnastiek	»	»	»	»	»	»	1	»
	f. Teekenen	4	»	1	»	6	1	5	1
	g. Handwerken voor meisjes	22	7	49	4	125	42	96	73
	h. Landbouwkunde	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal in 1880		415	259	650	265	882	523	653	597
» » 1879		337	220	453	270	729	547	582	669
Vermeerdering		78	39	197	— 5	153	— 24	71	— 72

ZEELAND.		UTRECHT.		FRIESLAND.		OVERIJSSSEL.		GRONINGEN.		DRENTHE.		LIMBURG.		TOTAAL.		TOTAAL IN 1879.	
Toegeleten.	Afgewezen.	Toegeleten.	Afgewezen.	Toegeleten.	Afgewezen.	Toegeleten.	Afgewezen.	Toegeleten.	Afgewezen.	Toegeleten.	Afgewezen.	Toegeleten.	Afgewezen.	Toegeleten.	Afgewezen.	Toegeleten.	Afgewezen.
16	10	11	24	29	57	21	24	28	46	4	23	23	14	268	459	233	408
5	»	8	1	2	2	3	»	»	»	4	1	19	3	105	38	107	50
37	32	31	15	77	69	60	16	61	41	21	17	37	21	631	413	538	361
19	3	19	23	23	15	29	7	17	1	10	4	53	20	453	193	400	221
»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	4	1
»	»	»	1	1	1	»	1	1	»	»	»	7	2	18	11	21	17
1	»	1	»	1	1	1	»	»	1	»	»	3	»	13	4	6	2
1	»	1	»	2	4	1	»	»	»	»	»	1	13	19	7	12	12
2	»	1	»	2	1	6	1	2	2	»	»	1	31	16	19	17	17
3	1	»	1	1	»	2	2	2	»	1	»	»	20	16	46	16	16
5	5	2	1	1	1	1	»	6	»	»	»	3	2	63	22	34	23
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	1
4	5	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	10	1	84	12	55	23
7	1	5	5	7	1	5	2	2	»	1	»	35	4	120	43	107	44
»	»	»	»	4	1	2	»	1	»	»	»	13	3	52	12	45	15
3	»	4	2	1	»	1	1	1	»	»	»	11	»	56	15	62	16
39	15	46	14	72	81	48	8	»	»	8	1	26	»	708	321	564	247
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1	5	4
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1	1
»	»	3	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	19	2	13	2
9	12	12	14	20	30	7	16	15	12	5	2	31	9	193	331	127	348
2	1	1	1	6	3	7	»	10	8	2	»	9	7	89	53	77	77
1	3	3	»	5	2	4	1	2	1	»	»	10	4	69	40	65	56
4	5	9	4	23	26	15	4	14	10	2	7	5	4	136	119	110	120
2	»	»	»	»	1	2	»	2	»	»	»	1	10	10	6	8	8
3	1	3	»	12	4	19	9	9	3	9	2	»	»	94	50	77	54
4	3	14	»	8	6	20	1	22	5	9	2	16	2	144	50	90	32
4	4	18	11	7	2	6	1	10	4	9	1	36	11	240	135	199	114
1	»	3	3	6	»	6	»	1	1	1	»	26	2	136	20	103	32
2	»	10	»	5	3	11	2	1	1	»	»	36	3	193	42	170	60
»	»	»	»	2	»	»	»	3	»	»	»	»	»	11	7	8	3
1	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	4	»	7	2
1	»	3	»	»	»	1	2	2	»	»	»	2	2	25	6	25	7
22	4	33	11	28	27	37	8	27	1	8	»	31	»	478	177	346	124
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»
198	105	242	131	346	338	321	106	239	137	94	60	442	117	4482	2638		
158	72	184	112	301	230	201	95	265	142	72	37	399	124	3681	2518		
40	33	58	19	45	108	120	11	-26	-5	22	23	43	-7	801	120		

Het aantal uitgereikte acten was voor schoolonderwijs 1457 en voor huisonderwijs 1203; bovendien werden 1822 aantekeningen op reeds verkregen acten geplaatst. Het getal afwijzingen bedroeg voor schoolonderwijs 1103, voor huisonderwijs 495 en voor aantekeningen op reeds verkregen acten 1040.

Het ongunstigst was de uitslag van het hoofdonderwijzers-examen, 268 toegelaten en 459 afgewezen; daarna van de hulponderwijzers, 631 toegelaten en 413 afgewezen; van de hoofdonderwijzeressen slaagden er 105 en werd aan 38 de acte geweigerd, terwijl 453 hulponderwijzeressen toegelaten en 193 afgewezen werden.

Ook bij de examens voor huisonderwijs was de uitslag voor het mannelijke personeel ongunstiger dan voor het vrouwelijke: 161 mannelijke kandidaten verwierven de gevraagde acte en 88 werden afgewezen; 1042 vrouwen mochten slagen en 407 hadden zich te vergeefs aangemeld. Op dezelfde verhouding valt te wijzen bij de examens ter verkrijging van aantekeningen voor het meer uitgebreid lager onderwijs: 735 mannen slaagden en 653 werden afgewezen; 1087 vrouwen onderwierpen zich met gunstigen en 387 met ongunstigen uitslag aan het examen.

Krachtens art. 6 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) werd door den Koning aan 139 vreemdelingen (18 mannen en 121 vrouwen) in 1880 vergunning verleend tot het geven van lager onderwijs hier te lande. Van deze waren uit:

	Mannen.	Vrouwen.
Frankrijk	»	3
Belgie	1	16
Duitschland	3	2
Pruissen	6	58

Mannen. Vrouwen.

Beijeren	»	4
Wurtemberg	»	3
Oldenburg	»	1
Lotharingen	1	»
Luxemburg	»	1
Zwitserland	1	8
Italië	»	4
Polen	1	»
Engeland	4	17
Amerika	»	2
Afrika	»	1
Algerie	»	1
Nieuw-Guinea	1	»

Ook in 1880 is het verlot tot het geven van lager onderwijs, overeenkomstig art. 7, letter *c*, der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), of art. 7, letter *b*, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), gevraagd noch verleend.

§ 14. TOEZICHT OP HET LAGER ONDERWIJS.

In het personeel der inspecteurs kwam gedurende de tien eerste maanden van 1880 geen verandering. De mutatiën die in dat tijdvak onder de schoolopziëners voorkwamen, zijn in het volgende overzicht vermeld:

PROVINCIE.	School-districten.	SCHOOLOPZIEËNERS.		
		Herbenoemd.	Benoemd.	Op verzoek eervol ontslagen.
Gelderland	VII.	A. M. van Voorthuysen.	»	»
	VIII.	mr. A. Pijnacker Hordijk.	»	»
Zuidholland	IV.	»	Mr. J. W. Mouton.	Mr. J. A. F. Coebergh.
	VIII.	»	»	Mr. J. J. de Reus.
Noordholland	VIII.	mr. J. Gerdenier.	»	»
	VI.	»	»	M. Luijmes.
Zeeland	I.	»	»	Mr. C. J. Pické.
	II.	mr. J. W. A. Schneiders van Greijffenswerth.	»	»
Utrecht	IV.	»	Mr. C. de Witt Hamer.	Mr. J. H. de Laat de Kanter.
	I.	»	A. J. Nijland.	Mr. G. H. van Blokhuis.
Friesland	IV.	jhr. m. O. de Marees van Swinderen.	»	»
Overijssel	II.	»	»	Mr. A. van Naamen van Eemnes.
	IV.	»	»	W. Middelveld Viersen.
Groningen	V.	»	Mr. W. Tonckens J.Lz.	»
Drenthe	II.	J. van Druten.	»	»

Ter uitvoering van het bepaalde bij de artt. 67 en 68 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), in verband met de artt. 1, 2 en 3 van het Koninklijk besluit van 22 Januarij 1880 (*Staatsblad* n°. 5), werden bij Zijner Majesteits besluit van 8 September 1880, n°. 1, benoemd:

1°. tot inspecteur van het lager onderwijs:

in de eerste inspectie, jhr. mr. J. B. A. J. M. Verheijen;
in de tweede inspectie, A. Moens;
in de derde inspectie, dr. J. J. Kreenen;

2°. tot schoolopziener in het district:

's Hertogenbosch, J. Ringeling;
Breda, H. Th. van der Grinten;
Tilburg, mr. H. F. M. van Lanschot;
Eindhoven, mr. D. H. van den Acker;
Arnhem, J. C. Vethake;
Zutphen, jhr. mr. H. B. van Tets;
Tiel, F. H. W. Kuypers;
's Gravenhage, dr. A. T. van Aken;
Rotterdam, mr. A. M. de Cock;
Dordrecht, G. Blokhuis;
Amsterdam, mr. J. Gerdenier;
Haarlem, dr. W. B. J. van Eyk;
Hoorn, F. J. Poutsma;
Middelburg, C. M. van Visvliet;
Goes, H. Q. Janssen;
Utrecht, A. J. Nijland;
Leeuwarden, jhr. dr. D. H. Waubert de Puiseau;
Heerenveen, W. B. van der Veen;
Zwolle, mr. A. G. A. baron Sloet tot Oldhuis;
Deventer, mr. R. C. Nieuwenhuis;
Groningen, jhr. mr. W. C. A. Alberda van Ekenstein;
Winschoten, J. Wijn;
Assen, mr. J. J. Bolman;
Maastricht, mr. G. D. Franquinet;
Roermond, jhr. mr. L. F. H. Michiels van Kessenich;
en bij Koninklijk besluit van 20 October 1880, n°. 4:

3°. tot schoolopziener in het arrondissement:

's Hertogenbosch: dr. F. B. Trosée, te 's Hertogenbosch;
Oss: W. J. Ph. van Oppenraaij, te 's Hertogenbosch;
Boxmeer: mr. A. J. F. Verheijen van Estvelt, te Boxmeer;
Breda: mr. W. J. G. baron van Oldeneel tot Oldenzeel, te Oosterhout;
Zevenbergen: mr. W. H. E. baron van der Borch, te Ginneken;
Bergen op Zoom: dr. J. van Tuerenhout, te Dinteloord;
Tilburg: J. H. A. Diepen, te Tilburg;
Heusden: A. Blok, te Geerttruidenberg;
Waalwijk: mr. M. A. van den Acker, te 's Hertogenbosch;
Oirschot: jhr. mr. L. C. J. A. van Meeuwen, te 's Hertogenbosch;
Eindhoven: mr. P. J. A. Smits, te Eindhoven;
Helmond: dr. J. L. A. Steyns, te Helmond;
Veghel: mr. J. F. Coolen, te Veghel;

Arnhem: mr. A. J. Kronenberg, te Arnhem;
Harderwijk: dr. F. G. B. van Bleek van Rijsewijk, te Harderwijk;
Apeldoorn: J. Goedhart, te Zutphen;
Zutphen: B. Dingemans, te Zutphen;
Gronlo: mr. J. G. W. H. baron Sytzama, te Zutphen;
Doesburg: mr. K. M. G. de Meijer, te Arnhem;
Tiel: B. Wijnhoff, te Tiel;
Geldermalsen: mr. J. baron van Pallandt, te Geldermalsen;
Zaltbommel: mr. Th. J. Hoppe, te Druten;
Nijmegen: A. M. van Voorthuysen, te Nijmegen;

's Gravenhage: C. L. Walther, te 's Gravenhage;
Leiden: W. J. van Gorkum, te Leiden;
Delft: W. van Marken, te 's Gravenhage;
Woerden: mr. J. W. Mouton, te Woerden;
Rotterdam: mr. A. H. van Tienhoven, te Rotterdam;
Gouda: dr. D. Terpstra, te Gouda;
Schiedam: dr. C. J. Vaillant, te Schiedam;
Vlaardingen: mr. H. Ph. de Kanter, te Brielle;

Dordrecht: mr. H. J. C. Dijkmeester, te Dordrecht;
Gorinchem: W. H. Post Pz., te Gorinchem;
Sommelsdijk: J. Zaaijer Pz., te Dirksland;

Amsterdam (Oostelijk): jhr. mr. B. de Bosch Kemper, te Amsterdam;
Amsterdam (Westelijk): mr. L. J. G. van Ogtrop, te Amsterdam;

Hilversum: C. P. Metelerkamp, te Amsterdam;
Haarlem: mr. Th. de Haan Hugenholtz, te Haarlem;
Alkmaar: mr. C. R. H. van Leliveld, te Alkmaar;
den Helder: mr. M. Büchner, te den Helder;
Texel: P. S. Bakels, te Texel;
Hoorn: mr. J. G. A. Faber, te Amsterdam;
Medemblik: dr. W. J. F. Nuijens, te Westwoud;
Parmerend: mr. J. Domela Nieuwenhuis, te Amsterdam;
Zaandam: dr. T. T. H. Jorissen, te Amsterdam;

Middelburg: jhr. mr. D. G. van Teylingen, te Middelburg;
Oostburg: J. G. Gerritsen, te Breskens;
Axel: H. A. A. baron Collet d'Escury, te Hontenisse;
Goes: mr. C. de Witt Hamer, te Goes;
Zierikzee: mr. J. W. A. Schneiders van Greiffenswerth, te Zierikzee;
Tholen: mr. L. A. Bijbau, te Colijnsplaat;

Utrecht: mr. C. R. Merkus, te Utrecht;
Loenen: D. de Groot, te Utrecht;
Amersfoort: mr. F. A. R. A. baron van Ittersum, te Utrecht;
Rhenen: mr. W. H. de Beaufort, te Leusden;
IJsselstein: mr. A. J. Roijards, te Utrecht;
Leeuwarden: jhr. mr. O. de Marees van Swinderen, te Leeuwarden;
Harlingen: mr. K. Banga, te Harlingen;
Dokkum: mr. E. Star Busmann, te Leeuwarden;
Veenwouden: J. J. Cannegieter Hzn., te Ferwerd;
Heerenveen: J. N. Valkhoff, te Heerenveen;
Beetsterzwaag: mr. J. S. baron van Harinxma thoe Slooten, te Leeuwarden;
de Lemmer: jhr. mr. C. L. van Beyma thoe Kingma, te de Lemmer;
Sneek: mr. L. R. Wentholt, te Weidum;
Bolsward: mr. J. Tjebbes, te Bolsward;

Zwolle: dr. E. Mehler, te Zwolle;
Kampen: mr. Th. Ruys JPz., te Kampen;
Ommen: dr. H. F. Küpper, te Zwolle;
Steenwijk: mr. P. J. G. van Diggelen, te Zwolle;
Deventer: dr. J. A. van Ketwich Verschuur, te Deventer;
Almelo: mr. A. van Laer, te Almelo;
Enschede: C. C. Schlencker, te Enschede;
Ootmarsum: dr. M. van Groeneveldt, te Oldenzaal;

Groningen: G. van Milligen, te Groningen;
Zuidhorn: dr. F. G. Groneman, te Groningen;
Onderdendam: R. Rijkens, te Warffum;
Appingedam: dr. H. J. Rink, te Groningen;
Winschoten: dr. W. Gleuns jr., te Groningen;
Hoogezand: dr. J. Ariëns Kappers, te Sappemeer;
Veendam: E. Huizinga, te Veendam;
Onstwedde: S. W. Schortinghuis, te Finsterwolde;

Assen: J. Doornbos, te Assen;
Borger: mr. J. D. Dibbits, te Borger;
Emmen: jhr. mr. R. O. A. van Holthe tot Echten, te Emmen;
Hoogeveen: J. van der Veen Azn., te Hoogeveen;
Meppel: J. A. C. Wijnoldy, te Frederiksoord;

Maastricht: mr. H. H. G. A. Coenegracht, te Maastricht;
Meerssen: mr. A. J. Sassen, te Maastricht;
Heerlen: dr. E. Wintgens, te Heerlen;
Sittard: mr. H. F. Lambrechts, te Obbicht en Papenhoven;
Roermond: mr. Ch. E. P. J. Strens, te Roermond;
Weert: dr. J. L. Herten, te Roermond;
Venlo: J. Steyns, te Venlo;
Gennep: J. Bevers, te Roermond.

Achtereenvolgens werd voor de benoeming bedankt door de heeren:

mr. J. J. Bolman, als schoolopziener in het district Assen;

mr. H. F. van Lanschot, als schoolopziener in het district Tilburg;

J. H. A. Diepen, als schoolopziener in het arrondissement Tilburg;

hr. mr. L. C. J. A. van Meeuwen, als schoolopziener in het arrondissement Oirschot;

mr. J. baron van Pallandt, als schoolopziener in het arrondissement Geldermalsen;

C. P. Metelerkamp, als schoolopziener in het arrondissement Hilversum;

mr. C. R. Merkus, als schoolopziener in het arrondissement Utrecht.

In hunne plaats werden benoemd, bij Koninklijk besluit van 23 September 1880, n°. 3, tot schoolopziener in het district Assen, J. van Druten; bij Koninklijk besluit van 16 October 1880, n°. 9, tot schoolopziener in het district Tilburg, mr. A. M. Sassen; bij Koninklijk besluit van 31 October 1880, n°. 16, tot schoolopziener in het arrondissement:

Oirschot: hr. J. F. M. van Rijkevorsel van Kessel, te Stratum;

Geldermalsen: W. J. Bonte, te Zaltbommel;

Hilversum: J. C. Gulcher, te Hilversum;

en bij Koninklijk besluit van 9 November 1880, n°. 14, tot schoolopziener in het arrondissement:

Tilburg: mr. H. C. F. Rits, te Waalwijk;

Utrecht: D. de Groot, te Utrecht.

Door de benoeming van laatstgemelden, viel de betrekking in het arrondissement Loenen open, waarvoor te gelijker tijd in aanmerking kwam hr. mr. J. E. Huydecoper, te Amsterdam.

Ingevolge art. 92, alin. 1, van voormelde wet, traden de inspecteurs en schoolopzieners, die onder de wet van 1857 benoemd waren, af, met ingang van 1 November 1880. Velen van hen werden herplaatst. Wegens bereikten vijf en zestigjarige ouderdom, werden, krachtens art. 92, alin. 2, der wet in het genot van wachtgeld gesteld, de provinciale inspecteurs dr. J. H. Kroon, J. H. Behrens, S. Blaupot ten Cate en dr. L. Robbe. Aan mr. J. J. Bolman is wachtgeld verleend volgens de bepalingen van het Koninklijk besluit van 21 Juli 1869 (*Staatsblad* n°. 142.)

ONDERWIJS IN DE GEVANGENISSEN.

In 1880 werden, even als vroeger, onderwijs gegeven in:

8 strafgevangenis, gevestigd te 's Hertogenbosch 2, Doetinchem, Leiden, Hoorn, Alkmaar, Montfoort en Leeuwarden;

8 cellulaire gevangenis, gevestigd te Rotterdam, Gorinchem, Amsterdam, Goes, Utrecht, Sneek, Deventer en Apingedam;

5 burgerlijke en militaire huizen van verzekering, gevestigd te 's Hertogenbosch, Arnhem, 's Gravenhage, Haarlem en Leeuwarden;

18 huizen van arrest, gevestigd te Breda, Zutphen, Tiel, Rotterdam, Dordrecht, Amsterdam, Alkmaar, Middelburg, Zierikzee, Utrecht, Heerenveen, Zwolle, Almelo, Groningen, Winschoten, Assen, Maastricht en Roermond.

Het aantal der gevangenen die in 1880 het onderwijs ontvingen, of daaraan, wegens ouderdom, ziekte of voldoende kennis geen deel namen, is in het volgende overzicht vermeld.

	NIET TOEGELATEN		Tot het onderwijs toegelaten.	TOTAAL.
	wegens ouderdom of ziekte.	als genoegzaam onderwezen.		
In de strafgevangenis . . .	337	202	1593	2132
In de cellulaire gevangenis . . .	1496	647	1896	4039
In de huizen van verzekering . . .	1469	2675	456	4600
In de huizen van arrest . . .	3186	3855	2116	9157
Totaal . . .	6488	7379	6061	19928
in 1879 . . .	6523	7104	6504	20131
Vermeerdering . . .	— 35	275	— 443	203

Het getal van hen die voldoende kennis bezaten bij hunne komst in de gestichten, is met 275 toegenomen en het gehalte der gevangenen dus eenigzins verbeterd. Er werden bij afwisseling 19 928 gevangenen opgenomen. Van hen namen 6061 (30,5 pct.) aan het onderwijs deel; werden 6488 (32,5 pct.) wegens vergevorderden leeftijd, ziekte of te kort verblijf in de gestichten, en 7379 (37 pct.) als genoegzaam onderwezen niet tot de lessen toegelaten.

Het onderwijs werd door 57 onderwijzers gegeven, daarin door 10 gevangenen bijgestaan.

Van hen die het onderwijs ontvingen, waren er bij het einde van het jaar 2904 (47,9 pct.) die goed, 2593 (42,8 pct.) die gebrekkig en 564 (9,3 pct.) die in het geheel niet konden lezen of schrijven.

Wegens wangedrag tijdens het onderwijs moesten 15 gevangenen worden gestraft, tegenover 21 in 1879.

Aan alle gevangenis waren bibliotheken verbonden. Het getal nummers en lezers is in het volgende overzicht vermeld.

	Nommers.	Lezers.
In de strafgevangenis . . .	4852	1583
> > cellulaire gevangenis . . .	5059	3223
> > huizen van verzekering . . .	2299	3150
> > > > arrest . . .	3708	4800
Totaal . . .	15918	12756
In 1879 . . .	15990	12064
Vermeerdering.	— 72	692

De ouderdom der leerlingen was:

	Beneden 20 jaren.	Tus- schen 20 en 30 jaren.	Tus- schen 30 en 40 jaren.	Boven 40 jaren.
In de strafgevangenissen	615	529	362	87
In de cellulaire gevangenissen	363	845	466	222
In de huizen van verzekering	149	233	54	20
In de huizen van arrest	393	935	506	282
Totaal	1520	2542	1388	611
In 1879	1462	2884	1504	654
Vermeerdering.	58	— 342	— 116	— 43

BEWAARSCHOLEN.

In de volgende tabel is het getal der openbare en bijzondere bewaar- of kleine-kinderscholen, van het daaraan verbonden personeel en van de leerlingen aan het einde van 1880 vermeld. Daarin zijn niet opgenomen de te Amsterdam bestaande inrigtingen van dien aard, vermits aldaar geen openbare, maar 103 bijzondere bewaarscholen en 46 bewaarplaatsen van zeer jonge kinderen bestonden, waaromtrent, evenmin als vroeger, nadere inlichtingen kunnen worden verkregen.

De gemeenten, waar in 1880 bewaar- of kleine-kinder-scholen waren gevestigd, zijn de volgende. Door *cursieve* letters is aangewezen waar openbare scholen werden aangetroffen, nevens welke in de meeste gevallen ook bijzondere bestonden.

Noordbrabant. 78 gemeenten: Alphen en Riel, Asten, Baardwijk, Bergen op Zoom, Berlicum, Besoijen, Best, Beugen, Boxmeer, Boxtel, Breda, Budel, Chaam, Cuyk, Deurne, Dinteloord, Eindhoven, Engelen, Erp, Etten en Leur, Geertruidenberg, Geffen, Geldrop, Gemert, *Gilze en Rijen*, Ginneken, Goirle, Grave, Halsteren, Heeswijk, Helmond, 's Hertogenbosch, Heusden, Lith, Loon op Zand, Megen, Made, Mierlo, Mill, Nieuwkuik, Oisterwijk, Oosterhout, Oss, Oud- en Nieuw-Gastel, Oudenbosch, Oudeheusden, Princenhage, Raamsdonk, Ravenstein, Reusel, Rosendaal, Rosmalen, Rucphen, Schijndel, St. Michiels-Gestel, St. Oedenrode, Someren, Son, Standdaarbuiten, Steenbergen, *Stiphout*, Stratum, Strijp, Terheyden, Tilburg, Uden, Udenhout, Veghel, Vlijmen, Vught, Waalwijk, Waspik, Werkendam, Woensel, Wouw, Zevenbergen, Zundert, Zwaluwe.

Gelderland. 50 gemeenten: Aalten, Ammerzoden, Apeldoorn, *Arnhem*, *Barneveld*, Bemmelen, Bergh, *Bommelerwaard*, Borculo, Brummen, Culemborg, Didam, Dinxperlo, Doesburg, Doetinchem (Stad), Driel, Duiven, Ede, Eibergen, Elburg, Elst, Gendringen, Gent, Groenlo, Groesbeek, Harderwijk, Hattem, Hoevelaken, Huissen, Hummelo en Keppel, Lichtenvoorde, *Lochem*, Millingen, Nijkerk, Nijmegen, Renkum, Rheden, Scherpenzeel, Tiel, *Ubergen*, Vorden, Wageningen, Wamel, Warnsveld, Wehl, Winterswijk, Wisch, Zelhem, Zevenaar, *Zutphen*.

Zuidholland. 65 gemeenten: ter Aar, Aarlanderveen, Abbenbroek, Alkemade, Boskoop, Brielle, *Delfshaven*, *Delft*, *Dirksland*, *Dordrecht*, Geervliet, Goedereede, *Gorinchem*, Gouda, 's *Gravendeel*, 's *Gravenhage*, 's *Gravesande*, Hardinxveld, Heenvliet, Hekelingen, Hellevoetsluis, Heukelum, *Hillegersberg*, Hillegom, *Katwijk*, Kralingen, *Krimpen a/d Lek*, *Leerdam*, *Leiden*, Leiderdorp, *Lisse*, *Loosduinen*, *Maassluis*, Middelharnis, Monster, Nieuw-Lekkerland, *Naaldwijk*, Noordwijk, Oegstgeest, Ooltgensplaat, Oude-water, *Overschie*, *Puttershoek*, Rhijnsburg, Ridderkerk, Rotterdam, Rijswijk, Sassenheim, Schiedam, *Schoonhoven*, Slidrecht, *Sommelsdijk*, Strijen, *Oude-Tonge*, Vianen, *Vlaardingenvaart*, Voorburg, Voorschoten, Wassenaar, Woerden, *IJsselmonde*, Zoetermeer, *Zuidland*, Zwammerdam, *Zwijndrecht*.

Noordholland. 34 gemeenten (behalve Amsterdam): Alkmaar, *Beverwijk*, Blaricum, Broek in Waterland, Edam, *Enkhuizen*, Graft, Grootebroek, *Haarlem*, Heemstede, Helder, Hilversum, *Hoorn*, *Kooij aan de Zaan*, Medemblik,

Midwoud, Monnikendam, Nederhorst den Berg, Nieuwer-amstel, *Oudkarspel*, *Purmerend*, Rijp, Schagen, *Schellinkhout*, Sloten, Terschelling, *Uitgeest*, Uithoorn, Urk, Velzen, Weesp, Wognum, Zaandam, Zandvoort.

Zeeland. 33 gemeenten: Aardenburg, Breskens, Brouwershaven, Bruinisse, Cadzand, Eede, *Goes*, Groede, Haamstede, 's Heerenhoek, Hulst, Kattendijke, Kortgene, Koudekerke, *Middelburg*, Oostburg, Oosterland, Ouwkerk, Retranchement, Sas van Gent, Schoondijke, *St. Maartensdijk*, Sluis, Souburg (Oost- en West-), St. Philipsland, *Tholen*, *Veere*, Vlissingen, *Wemeldinge*, Wissekerke, IJzendijke, Zierikzee, Zonnemaire.

Utrecht. 28 gemeenten: Abcoude, Baambrugge, Amerongen, Amersfoort, Baarn, de Bildt, Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters, Driebergen, Leusden, Loenen, Maarsse, Maarsseveen, Maartensdijk, Montfoort, Nigtevecht, Renswoude, Rijsenburg, Schalkwijk, Soest, *Utrecht*, Veenendaal, Vreeland, *Vreeswijk*, Woudenberg, Wijk bij Duurstede, IJsselstein, Zeist, Zuylen.

Friesland. 29 gemeenten: Achtkarspelen, Baarderadeel, Barradeel, het Bildt, Bolsward, Dokkum, Ferwerderadeel, *Franecker*, Franekeradeel, Harlingen, *Haskerland*, Hemelum, Oldephaert en Noordwolde, Hennaarderadeel, Idaarderadeel, *Kollumerland en Nieuw-Kruisland*, *Leeuwarden*, Leeuwarderadeel, Menaldumadeel, Opsterland, Rauwerderhem, Schoterland, *Smallingerland*, *Sneek*, Tietjerksteradeel, Utingeradeel, Westdongeradeel, *Wonsederadeel*, Workum, IJlst.

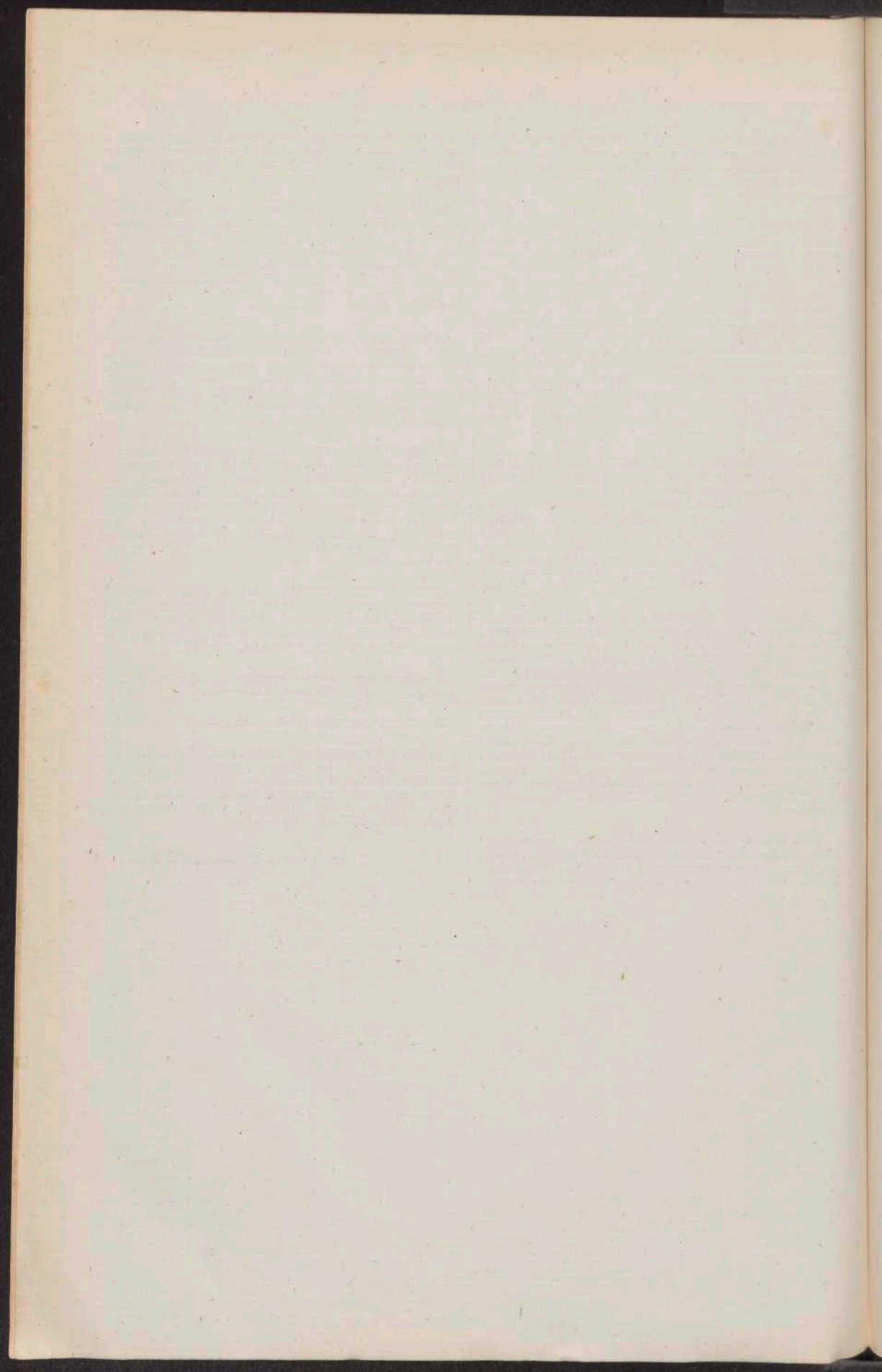
Overijssel. 20 gemeenten: Almelo (Stad), Blokzijl, *Deventer*, Diepenheim, *Enschede*, *Genemuiden*, Goor, Hardenberg (Stad), *Hasselt*, Hengelo, *Kampen*, *Oldemarkt*, Oldenzaal, Ootmarssum, Raalte, *Steenwijk*, Volenhove (Stad), *Wijhe*, *Zwartsluis*, *Zwolle*.

Groningen. 6 gemeenten: Appingedam, *Groningen*, Hoozeand, Ten Boer, *Winsum*, Zuidhorn.

Drenthe. 2 gemeenten: Assen, Meppel.

Limburg. 28 gemeenten: Buggenum, Echt, Gennep, Heel en Panheel, Heer, Heerlen, Helden, Horst, Kessel, Maasbree, Maastricht, Merkelbeek, Mook en Middelaar, Nederweert, Neer, Roermond, Roosteren, Sevenum, Sittard, Tegelen, Thorn, Urmond, Vaals, Valkenburg, Venlo, Venray, Weert, Wessum.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
SIX.

BIJLAGE A.

WET van den 28sten Junij 1881, tot wijziging van eenige artikelen der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), houdende regeling van het hooger onderwijs.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo wij in overweging genomen hebben, dat het noodzakelijk is nadere regelen te verordenen betreffende het bijwonen der lessen aan de Universiteiten des Rijks;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

Het opschrift der vijfde paragraaf van hoofdstuk III en de artt. 63 tot en met 67 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102) worden gelezen als volgt:

§ 5. Van het bijwonen der lessen aan de Rijks-Universiteiten.

Artikel 63.

Ter zake van het onderwijs der hoogleeraren en lectoren is voor elk studiejaar door hem, die dit onderwijs een of meermaal bijwoont, eene som verschuldigd van f 200, die in 's Rijks schatkist gestort wordt.

Terugbetaling dier gelden geschiedt uitsluitend indien door overlijden vóór den aanvang der lessen van deze geen gebruik is gemaakt en alsdan op aanvraag der erfgenamen.

Behalve voormelde f 200 wordt ter zake van het onderwijs door hoogleeraren en lectoren geenerlei betaling gevorderd.

Artikel 64.

Het regt tot het bijwonen van het onderwijs wordt verkregen door inschrijving bij den rector-magnificus, behoudens het bepaalde bij art. 66.

De inschrijving geschiedt kosteloos; de rector-magnificus geeft daarvan een door hem onderteekend bewijs af in den vorm door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken te bepalen; zij geldt voor het studiejaar waarin zij is geschied en geeft voor dat jaar regt op toegang tot alle lessen aan elke Rijks-universiteit zonder onderscheid, alsmede tot alle inrigtingen en verzamelingen der Universiteiten, behoudens het bepaalde bij het tweede lid van de artt. 48 en 82.

De rector-magnificus gaat niet over tot de inschrijving tenzij hem het bewijs is vertoond dat de belanghebbende de gelden bedoeld bij artikel 63 of 106, tweede lid, heeft betaald, of tot de promotie is toegelaten, of eene Rijksbeurs geniet, of ter zake van het onderwijs der hoogleeraren en lectoren eene som van f 800 heeft betaald.

Voor de studenten en kweekelingen, bedoeld in artikel 106, bedraagt deze som f 400.

Artikel 65.

Hij die zonder daartoe gerechtigd te zijn eens of meermaal het onderwijs aan eene Rijks-Universiteit bijwoont, wordt gestraft met eene geldboete van f 200 tot f 250 voor de eerste maal; bij herhaling met eene geldboete van f 250 tot f 300, en vervolgens telkens met eene geldboete van f 500.

Artikel 66.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken; de daartoe door hem aan te wijzen personen; curatoren, hoogleeraren, lectoren, beambten der Universiteiten en de in art. 60 bedoelde privaat-docenten zijn ten alle tijde bevoegd alle lessen aan elke Universiteit bij te wonen.

Hoogleeraren en lectoren zijn, ieder voor zooveel hunne lessen betreft, bevoegd gedurende enkele uren aan personen, die volgens art. 64 niet zijn ingeschreven, toegang tot hunne lessen te verlenen.

Artikel 67.

Hij die tot de in art. 84 bedoelde promotie is toegelaten; of eene Rijksbeurs geniet; of de f 800 of f 400, bedoeld aan het slot van art. 64, heeft betaald, is van de betaling bij art. 63 of 106 voorgeschreven, vrijgesteld. Niettemin is hij na de bij art. 64 bedoelde inschrijving gerechtigd tot toegang tot de inrigtingen en verzamelingen, bedoeld in het tweede lid van art. 64, onder het daarbij vermelde voorbehoud.

Aan hem die ten hoogste twee lessen van hoogleeraren of lectoren wenschte te volgen, kan daartoe door curatoren der Universiteit telkens voor één studiejaar verlof worden verleend. In dat geval is ter zake van dit onderwijs eene som verschuldigd van f 30 voor iedere les, en zoo de les in een halfjarigen cursus gegeven wordt f 15, welke gelden in 's Rijks schatkist gestort worden. Het tweede en derde lid van art. 63 zijn op deze gelden van toepassing.

Het regt tot het bijwonen van dit onderwijs wordt verkregen door inschrijving bij den rector-magnificus, die daartoe niet overgaat tenzij hem het bewijs is vertoond dat het bedoeld verlof van curatoren verkregen is en voormelde gelden betaald zijn.

De rector-magnificus geeft van die inschrijving een door hem onderteekend bewijs af in den vorm door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken te bepalen.

Curatoren verstrekken hem op vertoon van dat bewijs eene verklaring tot welke der inrigtingen en verzamelingen in het eerste lid van dit artikel vermeld hij mag worden toegelaten, behoudens het bepaalde bij het tweede lid van de artt. 48 en 82.

Artikel 2.

Het tweede lid van art. 106 der wet van 28 April 1876 (*Staatblad* n°. 102) wordt gelezen als volgt:

Zij die daarvan wenschen gebruik te maken, betalen de helft der sommen in de artt. 63 en 67 vermeld.

Zij worden door den rector-magnificus ingeschreven op de wijze in art. 64 bepaald. Hij gaat hiertoe niet over dan nadat zij, of zijn zij minderjarig, hun vader of voogd, zich schriftelijk hebben verbonden tot betaling van f 200 ingeval de ingeschrevene tot eenig examen bij eene faculteit, die der godgeleerdheid uitgezonderd, zal zijn toegelaten, en wel vóór het afleggen van dat examen. Bij gebreke dier inschrijving zijn zij niet gerechtigd tot den toegang hierboven vermeld.

Artikel 3.

Deze wet verbindt met den aanvang van het studiejaar 1881—1882.

Lasten en bevelen dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle ministeriële departementen, autoriteiten, collegiën en ambtenaren, wien zulks aangaat, aan de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te Wildungen, den 28sten Junij 1881.

W I L L E M.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

S i x.

Uitgegeven den negenden Julij 1881.

De Minister van Justitie,

A. E. J. MODDERMAN.

BIJLAGE B.

DE MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN,

Gezien het Koninklijk besluit van 5 Februarij 1879, n°. 2, alsmede art. 15 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, n°. 24;

Gelet op art. 62, 1ste lid der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102);

Heeft goedgevonden:

de instructien, bij de aangehaalde wettelijke bepalingen bedoeld, vast te stellen bij het volgende

REGLEMENT op den werkkring en de verplichtingen der beambten bij de Rijks universiteiten.

§ 1. *Van de ambtenaren bedoeld in art. 2 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, n°. 24, aan wie het onmiddellijk beheer en dagelijksch toezigt over de verzamelingen en hulpmiddelen is opgedragen.*

Art. 1.

Tot het beheer bedoeld in art. 2 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, n°. 24, behoort, onverminderd de bepalingen van dat besluit, de geheele administratie, het geldelijk beheer daaronder begrepen, alsmede het nauwkeurig bijhouden en de zorgvuldige bewaring van het archief der in dat artikel vermelde instellingen.

Art. 2.

De ambtenaren in deze paragraaf bedoeld regelen de werkzaamheden der tot hun beheer behoorende beambten en hun ambtelijken werktijd.

Deze overschrijdt voor de beambten in § 3 bedoeld in den regel niet het maximum van zes uren daags.

Art. 3.

Zij zenden jaarlijks, uiterlijk op 25 September, aan curatoren een uitvoerig verslag omtrent de door hen bebeerde verzameling of inrigting.

Dit verslag loopt over het laatst verstreken studiejaar en betreft:

- a. het personeel;
- b. den toestand van het gebouw;
- c. den toestand van het meubilair;
- d. den toestand van de verzameling of inrigting;
- e. de aanwinsten en verliezen, met vermelding of de aanwinsten der koop, ruil of geschenk zijn verkregen;
- f. het geldelijk beheer, wat betreft het laatstverloopen burgerlijk jaar;
- g. de maatregelen, welke zij in het belang van de verzameling of inrigting wenschelijk achten.

Art. 4.

Zij zenden jaarlijks in December aan curatoren een staat waarop ieder onbruikbaar geworden voorwerp, tot hun beheer behoorende, vermeld is.

Desgeraden onderwerpen zij daarbij een voorstel tot verkoop of ruiling van dat voorwerp aan de goedkeuring van curatoren.

Met de tot verkoop aangewezen voorwerpen handelen curatoren op de wijze voorgeschreven bij Koninklijk besluit van 31 December 1847, n°. 106.

De ruiling of opruiming krachtens dit artikel wordt, ter plaatse waar het voorwerp in den in art. 9 bedoelden inventaris vermeld staat, met opgave van dagteekening, aangeteekend.

Art. 5.

De bibliotheek van iedere Rijks Universiteit omvat, behalve de boekwerken en handschriften, in het daarvoor bestemde gebouw aanwezig, de zoodanige, die door haren directeur (bibliothecaris) tijdelijk in musea of laboratoria zijn gedeponeerd.

Zoodanig depôt wordt aldaar door hem gevestigd op aanvraag en volgens aanwijzing van een der in deze paragraaf bedoelde ambtenaren, na onderling overleg. Bij verschil daaromtrent beslissen curatoren, behoudens beroep van den belanghebbende op den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De ambtenaren, met het beheer van musea of laboratoria belast, zenden in de eerste week van iedere maand aan den directeur (bibliothecaris) eene lijst van alle boek- en plaatwerken, die gedurende de vorige maand, onder welken titel ook, voor hun museum of laboratorium zijn verkregen en mitsdien tot de Universiteits-bibliotheek behooren.

Zij stellen deze werken ter beschikking van den directeur (bibliothecaris) of diens gemagtigde, zoo dikwijls hij toegang verlangt tot het museum of laboratorium om die werken bij de Universiteits-bibliotheek in te lijven.

Art. 6.

Het is den ambtenaren, in deze paragraaf bedoeld, niet geoorloofd voor eigen gebruik eene verzameling te hebben soortgelijk als die, waarover zij beheer voeren.

Zij drijven geen handel in voorwerpen, die in de door hen bebeerde verzameling kunnen opgenomen worden.

Op ambtenaren, aan wie uitsluitend het beheer eener boekverzameling is opgedragen, is alleen het tweede lid van dit artikel toepasselijk.

Art. 7.

Zij zijn verantwoordelijk voor de bewaring en instandhouding van alles wat aanwezig is in de door hen bebeerde verzameling of inrigting en mogen geen voorwerp, daartoe behoorende, vervreemden, behoudens het bepaalde bij art. 5 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, n°. 24.

Art. 8.

De voorwerpen, ten behoeve der verzameling of inrigting

ontvangen, brengen zij ten spoedigste in een dagregister, waarvan het model door curatoren wordt vastgesteld.

De voorwerpen, inzonderheid die, welke in de kasten of galerijen zijn tentoongesteld, worden zooveel mogelijk voorzien van een stempel, ten bewijze dat zij aan het Rijk toebehooren, of van etiketten, vermeldende de gewone en wetenschappelijke benamingen en aanwijzingen omtrent hun aard en afkomst.

Art. 9.

Ieder blad van den inventaris, bedoeld in art. 4 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, n°. 24, wordt door den secretaris van curatoren gewaarmerkt.

Op dien inventaris worden de dubbelen afzonderlijk vermeld en bij ruiling afgeschreven, met vermelding van hetgeen daarvoor in de plaats is verkregen.

Art. 10.

Zij stellen de voorwerpen, die een hoogleeraar of lector ten behoeve van zijn onderwijs uit de door hen behoeve der verzameling of inrigting ten gebruike verlangt, te dien einde beschikbaar, onverminderd de bepalingen van artt. 3 en 6 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, n°. 24. Voorwerpen waarvan slechts één exemplaar aanwezig is, worden in geen geval buiten het museum in gebruik gegeven.

Bij geschil over de toepassing van dit artikel, beslissen curatoren, behoudens beroep op den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Art. 11.

Zij zenden jaarlijks vóór primo Mei, voor zooveel hun beheer betreft, aan curatoren eene in bijzonderheden uitgewerkte begrooting van alle gewone en buitengewone uitgaven voor het volgend dienstjaar.

Die begrooting wordt gesplitst in de volgende onderdeelen:

Als gewone uitgaven worden opgegeven die voor:

- a. personeel;
  - b. het schoonhouden, verlichten, verwarmen en onderhouden der lokalen en van het meubilair;
  - c. het aankopen en onderhouden van voorwerpen voor de verzameling, van werktuigen en gereedschappen;
  - d. het aankopen van boeken, plaatwerken en tijdschriften, alsmede van de voor bindwerk noodige gelden;
  - e. het aankopen der benodigdheden tot het nemen van proeven en het doen van wetenschappelijke waarnemingen;
  - f. briefporten, vrachten en verdere huishoudelijke uitgaven.
- Buitengewone uitgaven worden voor elke rubriek afzonderlijk uitgetrokken.

Art. 12.

Bedraagt de som van twee of meer rubrieken van uitgaaf onder b-f van het vorig artikel genoemd, minder dan f 100, dan worden die uitgaven in éenen post uitgetrokken en de omschrijving van dien post dienovereenkomstig gewijzigd.

Gelden voor éene rubriek van uitgaven toegestaan, worden niet voor eene andere gebruikt dan met magtiging van curatoren. Van iedere magtiging doen curatoren, bij het verleenen daarvan, mededeeling aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Maandelijks zenden de in deze paragraaf bedoelde ambtenaren de declaratiën wegens de ten laste van hun beheer in de vorige maand gedane bestellingen en diensgevolge verstrekte leverancien aan den secretaris van curatoren. Binnen eene maand na deze inzending, zendt de secretaris de declaratiën, door curatoren goedgekeurd, aan het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Art. 13.

De ambtenaren, in deze paragraaf bedoeld, zorgen dat in het gebouw der door hen beheerde verzameling of inrigting een naauwkeurig bijgehouden inventaris aanwezig is van het daartoe behoorend meubilair.

Zij waken dat in het gebouw, waarover zij het beheer

voeren, petroleum niet worde gebruikt, tenzij bij onvermijdelijke noodzakelijkheid.

Bij brand in of nabij de door hen beheerde verzameling of inrigting, begeven zij zich ten spoedigste derwaarts.

§ 2. Van de overige beamtten.

Art. 14.

De beamtten, in deze paragraaf bedoeld, gedragen zich bij de vervulling hunner ambtspligten naar de aanwijzingen, hun te aanzien verstrekt door den ambtenaar, aan wien het beheer der verzameling of inrigting, waartoe zij behooren, is toevertrouwd.

Zij zijn verantwoordelijk voor de pligtmatige uitvoering van de hun opgedragen werkzaamheden en voor de aan hunne meer bijzondere zorg toevertrouwde voorwerpen van die verzameling of inrigting.

Art. 15.

Zij dragen zorg, dat van de in het vorig artikel bedoelde voorwerpen door derden alleen worde gebruik gemaakt, wanneer daartoe door den daar bedoelden ambtenaar toestemming is verleend.

Art. 16.

Gebreken aan de gebouwen, het meubilair, de voorwerpen en instrumenten brengen zij ter zijner kennis.

Art. 17.

Wanneer de verzameling of inrigting voor het publiek geopend is en verder op alle uren, waarop de ambtenaar, in art. 14 genoemd, het verlangt, zijn zij aldaar aanwezig.

Art. 6 is op hen toepasselijk.

Art. 18.

Bij brand in of nabij de verzameling of inrigting, waaraan zij zijn verbonden, begeven zij zich ten spoedigste derwaarts.

Art. 19.

Bewonen zij een Rijks gebouw, dan mogen zij geen nacht buiten dat gebouw doorbrengeu zonder goedkeuring van den in art. 14 bedoelden ambtenaar.

Zonder vergunning van curatoren doen zij geene personen bij zich inwonen, die niet tot hun gezin behoreu.

Art. 20.

Voor alles wat tot het doen van uitgaven voor hunne werkzaamheden aanleiding geeft, wenden zij zich tot den in art. 14 bedoelden ambtenaar.

§ 3. Van de conservatoren, assistenten, observatoren, en administrateurs.

Art. 21.

De conservatoren zijn belast met de bewaring, plaatsing, beschrijving en rangschikking der voorwerpen, die meer bepaald aan hunne zorg zijn toevertrouwd; het bijhouden der dagregisters van in hunne afdeeling inkomende de daarvan uitgaande voorwerpen; en met alles wat hun door den ambtenaar, in art. 14 bedoeld, in hunne betrekking wordt opgedragen.

Art. 22.

Zij houden toezigt op de werkzaamheden der praeparateurs, custoden, amanuenses, schrijvers, bewaarders, helpers en bedienden, voor zoover die werkzaamheden voorwerpen betreffen, meer bijzonder aan hunne zorg toevertrouwd.

Art. 23.

Zij zorgen dat alles wat ten behoeve van het onderwijs of elders is gebruikt, na terugkomst behoorlijk worde geborgen.

Art. 24.

Zonder vergunning van den in art. 14 bedoelden ambtenaar, mogen zij geen deel van de verzameling, waaraan zij verbonden zijn, wetenschappelijk beschrijven, noch deze beschrijving openbaar maken.

Art. 25.

De *assistenten* zijn den hoogleeraar, aan wien zij zijn toegevoegd, behulpzaam bij de wetenschappelijke werkzaamheden, de academische lessen, de praktische oefeningen, het gereedmaken der proeven, het zamenstellen en bijhouden der catalogi en bij alles wat bij in het belang van zijn universitair onderwijs verlangt.

Art. 26.

De *observatoren* zijn belast met de sterrekundige waarnemingen, onder toezigt van den hoogleeraar, die hunne werkzaamheden regelt.

Art. 27.

Zij dragen zorg, dat hunne opteekeningen en waarnemingen de bijzonderheden bevatten, die voor latere herleidingen noodig kunnen zijn.

Art. 28.

De uitkomsten der waarnemingen maken zij niet openbaar, dan met goedvinden des hoogleeraars.

Art. 29.

De *administrateur* is belast met de correspondentie en de administratieve en huishoudelijke aangelegenheden van het museum; met de bewaring der archieven; met het afgeven der lastbrieven voor de levering van benodigdheden, alles naar aanwijzing van den in art. 14 bedoelden ambtenaar.

Art. 30.

Hij doet de verschotten voor de loopende dienst, desverkiezende uit eene hem ter goede rekening te verstrekken som.

§ 4. Van de *amunueuses*, *custoden*, *praeparateurs*, *bewarenders*, *schrijvers*, *bedienden* en *helpers* in de *musea* en de *bibliotheeken*.

Art. 31.

De beambten, in deze paragraaf bedoeld, zijn behulpzaam bij alles wat in het belang van het museum of de bibliotheek door den in art. 14 bedoelden ambtenaar of, krachtens art. 22 van dit reglement, door de conservatoren van hen wordt gevorderd.

Worden lessen van hooger onderwijs in het museum of de bibliotheek gegeven, dan verrigten zij ook daarbij de diensten, die van hen worden gevorderd, volgens de regelen, daaromtrent door den in art. 14 bedoelden ambtenaar met den hoogleeraar of lector vastgesteld. De laatste alinea van art. 10 is op dit geval toepasselijk.

Art. 24 geldt ook voor deze beambten.

Art. 32.

Het is hun verboden in het museum voor anderen dan voor het Rijk eenigerlei werkzaamheid te verrigten.

Art. 33.

Van alle ontvangsten, ten behoeve van het museum of de bibliotheek, geven zij dadelijk kennis aan den in art. 14 bedoelden ambtenaar.

Art. 34.

Alle voorwerpen, die niet meer ten dienste van het museum of de bibliotheek kunnen gebruikt worden, stellen zij ter hand aan den in art. 14 bedoelden ambtenaar.

Art. 35.

De werkzaamheden der *praeparateurs* worden geregeld door den conservator in wiens afdeling zij werkzaam zijn.

Art. 36.

De *custos* heeft het toezigt op de bedienden en bezorgd het schoonhouden der galerijen.

Art. 40 is op hem toepasselijk.

Art. 37.

De *bedienden* begeleiden de bezoekers, die tot het museum of de bibliotheek worden toegelaten, en zorgen dat zij geen tabak rooken.

Art. 40 is op hen toepasselijk.

Art. 38.

Het vragen van fooijen is hun verboden. Ontvangen zij ze ongevrraagd, dan doen zij daarvan telken dage opgave aan den administrateur of aan den in art. 14 bedoelden ambtenaar, die het ontvangene, na verloop van elk kwartaal, onder hen verdeelt.

§ 5. Van de *amunueuses*, *prosectoren*, *custoden*, *hulp-custoden* en *bedienden* bij de *laboratoria*.

Art. 39.

De *amunueuses*, *prosectoren*, *custoden*, *hulp-custoden* en *bedienden* bij de *laboratoria* zijn den in art. 14 bedoelden ambtenaar of diens assistent behulpzaam bij de academische lessen, de praktische oefeningen, het gereedmaken en rangschikken der praeparaten, het zamenstellen en bijhouden der catalogi, het maken van inventarissen en bij alles wat door genoemden ambtenaar in het belang van zijn universitair onderwijs of van het laboratorium, waarbij zij werkzaam zijn, van hen wordt gevorderd.

Art. 40.

De *custoden*, *hulp-custoden* en *bedienden* zorgen voor het tijdig openen en sluiten, het verlichten, verwarmen, luchten en schoonhouden van het gebouw, waarin zij dienst doen.

§ 6. Van den *hortulanus* en de *arbeiders* in den *kruidtuin*.

Art. 41.

De *hortulanus* is, onder toezigt van den hoogleeraar, belast met het kweken en behandelen der planten en gewassen, de inzameling der zaden, de zorg voor het materieel van den kruidtuin, de bewaring der brandstoffen en met alles wat in het belang van den kruidtuin van hem wordt gevorderd.

Art. 42.

Hij houdt de vereischte registers der gewassen of andere voorwerpen, voorziet de gewassen van etiketten en legt ten minste éénmaal 'sjaars een staat van de voor ruiling bestemde zaden aan den hoogleeraar voor.

Art. 43.

Zonder toestemming van den hoogleeraar ruilt hij geen planten of zaden, doet geen boomen of heesters vallen en verandert niets in den aanleg van den tuin.

Art. 44.

Hij houdt toezigt op de bedienden en regelt hunne werkzaamheden in overleg met den hoogleeraar.

Art. 45.

Hij doet den hoogleeraar de noodige voorstellen tot herstel en aanvulling van het ontbrekende en tot alles wat naar zijne meening in het belang van den kruidtuin wenschelijk is.

Art. 46.

De *knechts en arbeiders* in den kruidtuin werken aldaar op de uren en verrigten de werkzaamheden door den hortulanus, met goedkeuring van den hoogleeraar, te bepalen.

Art. 47.

Zij kunnen door den hortulanus worden aangewezen om de bezoekers in den tuin te vergezellen en zorgen dat de gewassen door dezen niet worden beschadigd.

Art. 40 is op hen van toepassing.

§ 7. *Van de pedellen en den portier bij de algemeene dienst der Universiteit.*

Art. 48.

De *pedellen* verrigten de werkzaamheden die hun door curatoren of den rector-magnificus betreffende de dienst der universiteit worden opgedragen.

Art. 49.

Een der pedellen begeeft zich dagelijks naar den secretaris van curatoren, de andere naar den rector-magnificus, ten einde hunne bevelen te vernemen.

Art. 50.

Zij doen dienst [bij] de vergaderingen van curatoren en hoogleeraren.

De oproepingsbriefjes tot het bijwonen dezer vergaderingen brengen zij tijdig rond, op aanwijzing van den senaat of der faculteiten.

Tot het bijwonen der examens en promotiën roepen zij de leden der faculteit en den examinandus op en zorgen, zoo noodig, voor het aanplakken der daartoe betrekkelijke kennisgevingen.

Art. 51.

Bij alle plegtigheden der universiteit zijn zij in de ambts-

kleeding, door curatoren voorgeschreven, tegenwoordig. Zij gedragen zich daarbij naar de voorschriften van den rector-magnificus tot handhaving der orde.

Art. 52.

Zij zorgen voor de aankondiging op de daarvoor aangewezen plaats van alles wat hun, betreffende de universitaire lessen, met voorkennis van den rector-magnificus wordt opgedragen.

Art. 53.

De portier of concierge is belast met het openen, sluiten en schoonhouden van het universiteitsgebouw, het verwarmen en luchten der lokalen en met alles wat curatoren in het belang der universiteit van hem vorderen.

§ 8. *Van het beheer der hulpmiddelen voor het onderwijs, niet behoorende tot de musea, laboratoria of bibliotheken.*

Art. 54.

Zijn voorwerpen, van welken aard ook, niet behoorende tot de verzamelingen of inrigtingen (musea, laboratoria, bibliotheken), doch bestemd tot hulpmiddel bij de lessen der hoogleeraren of lectoren, aan dezen tot dat gebruik ter hand gesteld, dan worden deze aangemerkt als belast met het beheer dier voorwerpen in den zin van art 2 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, n°. 24, en zijn op hen, behalve de bepalingen van dat besluit, de artt. 1, 4, 7, 8, eerste lid, 9 en 13, laatste lid, van dit reglement toepasselijk.

's Gravenhage, 30 December 1880.

Overeenkomstig de geparafeerde minuut,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

BIJLAGE C.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Gelet op art. 1 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, n°. 24;

Heeft goedgevonden vast te stellen de volgende lijst van de verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Rijks Universiteiten:

Rijks Universiteit te Leiden.

Bibliotheek, met de daartoe behoorende verzameling Oostersche handschriften.

Anatomisch kabinet.

Physiologisch laboratorium.

Ziekenhuis.

Instrumenten voor heelkunde, oog- en oorheelkunde, klinisch onderzoek en obstetrie.

Verzamelingen van pharmacognastische, obstetrische en pathologisch-anatomische voorwerpen en praeparaten.

Natuurkundig kabinet.

Sterrewacht.

Hortus.

Botanisch laboratorium.

Herbarium.

Zoötomisch laboratorium.

Geologische en mineralogische verzameling.

Museum van natuurlijke historie.

Scheikundig laboratorium.

Pharmaceutisch laboratorium.

Museum van oudheden.

Ethnographisch museum.

Rijks Universiteit te Utrecht.

Bibliotheek.

Anatomisch instituut.

Pathologisch instituut.

Ziekenhuis.

Physiologisch laboratorium.

Verzameling van natuur- en scheikundige hulpmiddelen voor de geneeskundige kliniek.

Verzameling van heelkundige instrumenten.

Verzameling van instrumenten voor de operative chirurgie op het lijk en voor het onderwijs in de verbandleer.

Verzameling van instrumenten voor het tandheelkundig onderwijs

Verzameling van gynaecologische instrumenten en praeparaten.

Pharmacologische verzameling.

Verzameling van instrumenten voor het laringologisch onderwijs.

Verzameling van instrumenten voor zoöchemische onderzoekingen.

Verzameling van instrumenten voor physiologie toegepast op diagnostiek.

Hygiënisch instituut.

Physisch laboratorium.

Astronomisch observatorium.

Hortus.

Botanisch laboratorium en botanisch museum.

Museum van natuurlijke historie en zoölogisch laboratorium.

Scheikundig laboratorium Leeuwenbergh.

Scheikundig laboratorium aan de Hoogt.

Pharmaceutisch laboratorium.

Mineralogisch en geologisch instituut.

Rijks Universiteit te Groningen.

Bibliotheek.

Anatomisch en pathologisch-anatomisch kabinet.

Ziekenhuis.

Chirurgische verzameling.

Pathologische verzameling.

Verloskundige verzameling.

Physiologisch laboratorium.

Verzameling voor hygiëne en geneesmiddelen.

Hortus.

Museum van natuurlijke historie.

Chemisch laboratorium.

Physisch kabinet.

Pharmaceutisch laboratorium.

Sterrekundige verzameling.

Mineralisch-geologisch laboratorium.

Verzameling van plaatwerken en kaarten voor het literarisch onderwijs.

Deze beschikking zal worden opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* en bij uittreksel medegedeeld aan curatoren van ieder der Rijks Universiteiten.

's Gravenhage, 31 Decembar 1880.

Overeenkomstig de geparafeerde minuut,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

BIJLAGE D.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Gelet op art. 2 van het Koninklijk besluit van 31 December 1897, n°. 24;

Heeft goedgevonden,

voor zooveel noodig te bepalen dat met het beheer van ieder der hieronder genoemde verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Rijks Universiteiten belast blijven de ambtenaren bij ieder dier inrigtingen hieronder vermeld.

Rijks Universiteit te Leiden.

Bibliotheek, de directeur (bibliothekaris).

Anatomisch kabinet, de hoogleeraar in de natuurkunde.

Physiologisch laboratorium, de hoogleeraar in de physiologie.

Ziekenhuis, de directie.

Natuurkundig kabinet, de hoogleeraar in de natuurkunde.

Sterrewacht, de hoogleeraar in de sterrekunde.

Hortus, de hoogleeraar in de botanie.

Botanisch laboratorium, de hoogleeraar in de botanie.

Herbarium, de hoogleeraar in de botanie.

Zoötomisch laboratorium, de hoogleeraar in de zoölogie.

Geologische en mineralogische verzameling, de hoogleeraar in de geologie en mineralogie.

Museum van natuurlijke historie, de directeur.

Scheikundig laboratorium, de hoogleeraar in de scheikunde.

Pharmaceutisch laboratorium, de hoogleeraar in de artseneijbereidkunde.

Museum van oudheden, de directeur.

Ethnographisch museum, de directeur.

Rijks Universiteit te Utrecht.

Bibliotheek, de directeur (bibliothekaris).

Anatomisch instituut, de hoogleeraar in de ontleedkunde.

Pathologisch instituut, de hoogleeraar in de pathologie.

Physiologisch laboratorium, de hoogleeraar in de physiologie.

Natuurkundig laboratorium, de hoogleeraar in de natuurkunde.

Sterrewacht, de hoogleeraar in de sterrekunde.

Hortus, de hoogleeraar in de botanie.

Botanisch Museum, de hoogleeraar in de botanie.

Museum van natuurlijke historie en zoölogisch laboratorium, de hoogleeraar in de zoölogie.

Scheikundig laboratoria, de hoogleeraren in de scheikunde.

Pharmaceutisch laboratorium, de hoogleeraar in de artseneijbereidkunde.

Rijks Universiteit te Groningen.

Bibliotheek, de directeur (bibliothekaris).

Anatomisch kabinet, de hoogleeraar in de ontleedkunde.

Physiologisch laboratorium, de hoogleeraar in de physiologie.

Natuurkundig kabinet, de hoogleeraar in de natuurkunde.

Hortus, de hoogleeraar in de botanie.

Museum van natuurlijke historie, de hoogleeraar in de zoölogie.

Scheikundig laboratorium, de hoogleeraar in de scheikunde.

Mineralogisch-geologisch laboratorium, de hoogleeraar in de geologie en mineralogie.

Pharmaceutisch laboratorium, de hoogleeraar in de artseneijbereidkunde.

Deze beschikking zal bij uittreksel worden medegedeeld aan curatoren van ieder der Rijks Universiteiten en aan ieder der belanghebbenden, voor zooveel hem betreft.

's Gravenhage, 31 December 1880.

Overeenkomstig de geparafeerde minuut,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

REGLEMENT op de Ziekenhuizen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Gelet op art. 62 1ste lid der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102);

Gezien het Koninklijk besluit van 8 Februarij 1879, n°. 2, alsmede art. 15 en 16 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, n°. 24.

Overwegende dat het noodzakelijk is voor het beheer en gebruik van de ziekenhuizen bij de Rijks-universiteiten, voor zoover deze inrigtingen aan het Rijk toebehooren, bijzondere bepalingen vast te stellen, waarbij tevens de werkring en de verplichtingen der daartoe behorende beamtten, kan worden geregeld;

Heeft goedgevonden:

vast te stellen het navolgende:

REGLEMENT.

§ 1. Van de Directie.

Art. 1.

De directie is opgedragen aan een directeur ^{en} of directrice (vader ^{en} of moeder) die in het ziekenhuis wonen.

Zij doet niemand bij zich inwonen.

De artt. 4, 9 en 13 van het Reglement op den werkring en de verplichtingen der beamtten van de Rijks-universiteiten, vastgesteld bij ministeriele beschikking van 30 December 1880, lit. LL, afd. O, zijn op haar toepasselijk.

Art. 2.

Zij is belast met het beheer der huishouding, de handhaving der orde in het gebouw en het toezigt op het personeel.

Voor zooveel deze instructie daarin niet voorziet, regelt zij de werkuren der suppoosten en bedienden.

De ziekenoppassers en oppasseressen, dienstboden, wakers, waaksters en daglooners kunnen door de directie, zonder opgaven van redenen, in hunne betrekking worden geschorst.

De directie ziet toe dat nauwkeurig worde boek gehouden van alles wat ingeslagen, verstrekt, ontvangen en uitgegeven wordt. Zij is verantwoordelijk voor de bewaring en instandhouding van alles wat behoort tot de dienst van het ziekenhuis.

Art. 3.

De wijze van verpleging en de geheele geneeskundige behandeling der zieken is overgelaten aan de hoogleraren en hunne assistenten. Zij geven daaromtrent de noodige inlichtingen aan de directie en zien toe dat deze behoorlijk worden nagekomen.

Zij wenden zich tot de directie ten aanzien van elke voorziening betreffende het huishoudelijk beheer en de dienst van het personeel, voor zoover dit met de ziekenverpleging in verband staat.

De omtrent dit beheer en personeel noodige schikkingen en bevelen behoreen uitsluitend tot het beheer der directie, die daarvoor verantwoordelijk is.

Art. 4.

De directie zendt jaarlijks, uiterlijk op 25 September, aan curatoren een uitvoerig verslag omtrent den toestand van het ziekenhuis.

Dit verslag loopt over het laatst verstreken studiejaar en betreft:

- a. het personeel;
- b. den toestand van het gebouw;
- c. den toestand van het meubilair;
- d. den toestand van de instrumenten en hulpmiddelen;
- e. het getal der verpleegden in ieder der afdelingen;
- f. het geldelijk beheer wat betreft het laatst verlopen burgerlijk jaar;
- g. de maatregelen welke zij in het belang van het ziekenhuis wenschelijk acht;
- h. den toestand der apotheek.

Art. 5.

Zij zendt jaarlijk vóór 1 Mei, voor zooveel haar beheer betreft, aan curatoren eene in bijzonderheden uitgewerkte begrooting voor het volgende dienstjaar van alle uitgaven. Die begrooting wordt gesplitst in

1°. *personeel*; afzonderlijk voor de beamtten genoemd in elke paragraaf dezer instructie;

2°. *materieel*:

- a. voeding,
- b. geneesmiddelen;
- c. kosten van bewassing;
- d. aankoop en onderhoud van kleedingstukken;
- e. aankoop en onderhoud van ledikanten, matrassen en verdere benodigdheden voor ligging, met uitzondering van bedlinnen;
- f. aankoop en onderhoud van linnen goederen en andere manufacturen;
- g. aankoop en onderhoud van meubelen;
- h. aankoop en onderhoud van instrumenten;
- i. aankoop en onderhoud van glas- en aardewerk, alsmede van voorwerpen voor huisselijk gebruik;
- k. schoonhouden der lokalen, daaronder begrepen de aanschaffing van schoonmaakgereedschappen;
- l. bureaubehoeften, briefporten, vrachten en andere huishoudelijke uitgaven;

zijn uitgaven noodig, die niet behoreen tot de in het vorige artikel genoemde, dan worden daarvoor afzonderlijke posten onder m enz. uitgetrokken.

Art. 6.

Zij zorgt dat boven het krankbed van elken verpleegde

duidelijk zichtbaar zijn het nummer, waaronder hij in het register van opnemings is vermeld, alsmede de voor elken dag door den hoogleeraar of assistent voor dien verpleegde schriftelijk voorgeschreven wijze van behandeling.

Art. 7.

Jaarlijks, binnen vier maanden na afloop van het dienstjaar, waarop zij betrekking heeft, doet de directie rekening aan curatoren over dat dienstjaar. Zij zendt hun de rekening en verantwoording van haar beheer, zoo dikwijls dat door hen verlangd wordt.

Art. 8.

Maandelijks, op den door hen te bepalen dag, zendt zij alle te betalen declaraties ten laste van het ziekenhuis, behoorlijk geverifieerd, aan curatoren.

Art. 9.

Ten genoegen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, en tot het bedrag door hem te bepalen, stelt de directie borgtogt van haar beheer.

De gelden, ingevolge de artt. 84 en 89 of uit anderen hoofde wegens het ziekenhuis van derden ontvangen, stort zij in Januarij en in Juli over in 's Rijks schatkist. Hare verantwoording deswege met de quitantie van storting zendt zij telkens aan curatoren.

Ontvangt zij gelden ter goede rekening van het Rijk, dan zorgt zij voor stipte nakoming voor zooveel haar betreft, der bepalingen van de wet van 5 October 1841 (*Staatsblad* n°. 40).

Art. 10.

De directie is verantwoordelijk voor de kleedingstukken, het geld en de voorwerpen van waarde, welke door de patienten bij hunne opnemings in het ziekenhuis medegebragt en haar ter hand gesteld zijn.

Na herstel of overlijden geeft zij die voorwerpen tegen een regu aan regthebbenden terug.

Art. 11.

Geeft een zieke den wensch te kennen naar het bezoek van een door hem of door haar aan te wijzen geestelijke, dan draagt de directie zorg, dat deze zoo spoedig mogelijk met den wensch in kennis wordt gesteld.

Art. 12.

Van alle geboorten en sterfgevallen in het ziekenhuis doet zij aangifte bij den burgerlijken stand, overeenkomstig de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek.

§ 2. Van de assistenten in het ziekenhuis.

Art. 13.

De werkzaamheden der assistenten in het ziekenhuis en de genees-, heel- en verloskundige hulp, door hen te verleenen, worden door de hoogleeraren, elk voor zijne afdeling, geregeld.

Zij houden registers van alle zieken die op de klinieken en poli-klinieken behandeld worden.

De hoogleeraar zorgt dat er altijd geneeskundige hulp in het ziekenhuis voorhanden zij.

Art. 14.

Bij ontstentenis van den hoogleeraar, aan wien zij zijn toegevoegd, kunnen zij hem vervangen, mits zij daartoe volgens de wet op de uitoefening der geneeskunst bevoegd zijn.

Art. 15.

Wanneer zij buiten het ziekenhuis bezoeken bij patienten afleggen, kunnen zij zich daarbij door een of meer studenten in de faculteit der geneeskunde, daartoe door den hoogleeraar aangewezen, doen vergezellen.

Art. 16.

De inwonende assistenten verleen hunne hulp, ook als die door een anderen hoogleeraar, dan aan wien zij zij zijn toegevoegd, tijdelijk verlangd wordt.

Bij het voorkomen van belangrijke ziektegevallen, zorgen zij dat daarvan terstond kennis worde gegeven aan den hoogleeraar, dien het aangaat.

Althans een hunner is ten allen tijde in ziekenhuis aanwezig.

Zij zorgen dat de personen, die hen bezoeken zich vóór middernacht verwijderen, en brengen geen nacht buiten het gebouw door zonder toestemming van den hoogleeraar aan wien zij zijn toegevoegd.

Art. 17.

De artikelen 16, 18 en 20 der ministeriele beschikking beschikking van 30 December 1880, lit. LL, afd. O, zijn op hen toepasselijk.

§ 3. Van den boekhouder.

Art. 18.

De boekhouder staat onder toezigt der directie, die zijne werkzaamheden regelt.

Art. 19.

Hij is dagelijks van des voormiddags 9 tot des namiddags 4 ure, des Zondags van 12—1 uur, op het bureau van het ziekenhuis aanwezig, onverminderd zijne verplichting om aldaar werkzaam te zijn, zoo dikwijls de dienst dit, naar het oordeel der directie noodig maakt.

Art. 20.

Hij staat de directie ter zijde in alles wat de administratie betreft en houdt de boeken geregeld bij.

Hij vervangt de directie wanneer hare afwezigheid niet langer dan een dag duurt.

§ 4. Van de beambten, uitgezonderd die in de vorige paragrafen genoemd.

Art. 21.

De beambten in het opschrift dezer paragraaf bedoeld, zijn ondergeschikt aan de directie en voor zooveel het geneeskundige betreft ook aan de hoogleeraren en hunne assistenten.

Art. 22.

Zij, die in het gebouw wonen, mogen zich daaruit niet verwijderen zonder vergunning van de directie, noch iemand bij zich doen inwonen.

Zij, die niet aldaar wonen begeven zich in geval van brand in of nabij het gebouw, ten spoedigste derwaarts.

Art. 23.

De werkzaamheden der beambten en hun ambtelijke werktijd, voor zoover deze instructie daarin niet voorziet, worden door de directie in overleg met de hoogleeraren of hunne assistenten geregeld.

Art. 24.

Alles wat zij bij de dienst van noode hebben wordt door hen bij de directie aangevraagd.

Gebreken aan het gebouw, de voorwerpen en instrumenten, brengen zij ter harer kennis.

Art. 25.

Bij het verlaten en binnentreden van het gebouw zijn zij aan de visitatie onderworpen, bedoeld bij art. 74 van dit reglement.

Art. 26.

Het vragen van fooien of geschenken is hun verboden. Ontvangen zij ze ongevraagd, dan doen zij daarvan telken

dage opgave aan de directie, die het ontvangene na verloop van elk kwartaal onder hen verdeelt.

§ 5. *Van de beambten in de apotheek.*

Art. 27.

De apotheker is belast met en verantwoordelijk voor de dienst in de apotheek.

Art. 28.

Hij bezorgt zoo spoedig mogelijk de geneesmiddelen voor de verpleegden in de ziekenzalen en geeft die, welke in de polikliniek worden voorgeschreven, afaan hen, die gerechtigd zijn ze gratis te ontvangen.

Onder geenerlei voorwendsel is hij bevoegd aan wie het ook zij, behalve de hierboven genoemde personen, geneesmiddelen af te leveren, nog aan iemand iets uit de apotheek ten gebruike af te staan.

Art. 29.

Hij zorgt dat ten allen tijde van alle artikelen eene genoegzame hoeveelheid in de apotheek voorhanden is en vraagt daartoe maandelijks het benodigde schriftelijk bij de directie aan.

Art. 30.

Hij ziet bij de levering nauwkeurig toe op de deugdelijkheid en de hoeveelheid der geleverde waar.

Art. 31.

Hij houdt aantekening van alle door hem afgegeven geneesmiddelen, met vermelding van den tijd van afgifte.

Art. 32.

Jaarlijks, voor 25 September levert hij bij de directie een staat der apotheek over het afgelopen studiejaar in. Hij legt daarbij over opgaven:

1°. van de in dat jaar aangekochte geneesmiddelen, verbandgoederen en ander materieel en van hetgeen daarvoor bij het einde van dat jaar aanwezig was;

2°. van de vervaardigde praeparaten;

3°. van de afgeleverde geneesmiddelen.

Art. 33.

Aan de opdracht van hoogleeraren of adjuvanten om scheikundige onderzoekingen te doen in het belang van het ziekenhuis, geeft hij ten spoedigste gevolg.

Art. 34.

Hij doet jaarlijks vóór 15 April aan de directie schriftelijk opgave van alles wat voor de dienst van het volgend jaar moet worden aangebesteld en vermeldt daarin het minimum en maximum van de vermoedelijk noodige hoeveelheid. Hij zorgt dat de monsters voor de aanbesteding in tijds gereed zijn en geeft aan de gegadigden de noodige inlichtingen.

Art. 35.

Ontslag wordt door hem ten minste drie maanden tevoren door tusschenkomst van curatoren aangevraagd.

Art. 36.

De hulpapotheker en de stamper staan den apotheker ter zijde in alles, wat door hem, voor de dienst der apotheek, van hen wordt gevorderd.

Art. 37.

Bij ontstentenis van den apotheker, zijn diens verplichtingen op den hulpapotheker toepasselijk.

§ 6. *Van den magazijnmeester.*

Art. 38.

De magazijnmeester draagt zorg voor de goederen in de magazijnen, houdt daarvan nauwkeurig boek en houdt de magazijnboeken behoorlijk bij. Deze zijne boeken laat hij elke maand door de directie viseren en geeft haar kennis, wanneer aanvulling voor de magazijnen noodig is.

Art. 39.

Hij onderzoekt bij elke levering de hoeveelheid en de deugdelijkheid der geleverde goederen en levensmiddelen en geeft telkens aan de directie kennis van den uitslag van zijn onderzoek, wanneer die hoeveelheid of deugdelijkheid iets te wenschen overlaat.

Art. 40.

Aan den hoofdziekenoppasser of de hoofdziekenoppasseres bij elke afdeeling geeft hij een door hen gewaarmerkte inventaris af van al hetgeen aan zijne of hare afdeeling is verstrekt.

§ 7. *Van den machinist en den stoker.*

Art. 41.

De machinist is belast met de zorg voor de stoomketels en stoommachines, de ketels en buizen voor de verwarming der corridors, de waterleidingen, pompen, gastoeuvelen, brandblusmiddelen en alle mechanische inrigtingen.

Hij draagt zorg dat op den vereischen tijd de noodige hoeveelheid stoom voorhanden zij.

Art. 42.

Bij noodzakelijke reparatiën of veranderingen van de werktuigen of inrigtingen die tot zijn werkkring behooren, verleent hij zijne hulp, voor zoover dit met zijne gewone werkzaamheden verenigbaar is.

Den stoker en zoo noodig den anderen beambten geeft hij de aanwijzingen die zij bij het verrigten van mechanische werkzaamheden behoeven.

Art. 43.

In overleg met den badmeester neemt hij des morgens vroeg maatregelen voor de verwarming van het badwater.

Art. 44.

De stoker is den machinist behulpzaam, volgt diens bevelen op en vervangt hem bij ontstentenis.

§ 8. *Van den amanuensis bij de lijkopeningen.*

Art. 45.

De amanuensis is bij de lijkopeningen tegenwoordig en draagt zorg dat de lijken van patienten op behoorlijke wijze in de daarvoor bestemde bewaarplaats worden geplaatst.

Art. 46.

Zonder toestemming van de hoogleeraren of adjuvanten laat hij niemand bij de lijken toe.

§ 9. *Van den badmeester en de badvrouw.*

Art. 47.

De badmeester overlegt met den machinist de maatregelen voor de verwarming van het badwater.

Hij zorgt, in overleg met de badvrouw, dat het linnen goed in de badkamer aanwezig is.

Hij verwarmt de badkamer tot de voorgeschreven temperatuur.

Art. 48.

De badmeester en de badvrouw ontvangen van de hoofd-

ziekenoppassers en oppasseressen der verschillende afdelingen de noodige aanwijzingen naar aanleiding van de aldaar voorhanden badlijsten.

Zij dienen de baden toe op de wijze en in de volgorde door de hoogleeraren of adsisenten voorgeschreven.

Art. 49.

Bij het komen van nieuwe patienten in het ziekenhuis worden de door de hoogleeraren of adsisenten voorgeschreven reinigingsbaden gegeven, waarbij adsisentie wordt verleend door de ziekenoppassers en oppasseressen der afdeling, waarin de lijders verpleegd zullen worden.

Art. 50.

Op een door de adsisenten te bepalen uur doen badmeester en badvrouw hun verslag omtrent alles, wat bij de baden belangrijks is voorgevallen.

Art. 51.

Desgevorderd verleen de badmeester en badvrouw ook des nachts hunne hulp tot het geven van baden aan lijders.

Art. 52.

Zij geven geene baden aan personen die niet in het ziekenhuis verpleegd worden, tenzij deze voorzien zijn van een bewijs van een der hoogleeraren of adsisenten aan de geneeskundige dienst in het ziekenhuis verbonden.

Art. 53.

De badvrouw zorgt dat de badkamers worden gereinigd en dat de benodigdheden tijdig in orde zijn.

Zij bewaart zorgvuldig de sleutels die haar door de directie worden ter hand gesteld.

Art. 54.

Des avonds ziet de badmeester alles na, wat tot de badinrigting behoort, geeft het linnengoed ter berging aan de badvrouw en zorgt in overleg met den machinist dat er des nachts steeds warm water voorhanden is.

§ 10. *Van de hoofdziekenoppassers en oppasseressen en de ziekenoppassers en oppasseressen.*

Art. 55.

De hoofdziekenoppassers en oppasseressen hebben het toezigt over de oppassers en oppasseressen, wakers, waaksters en andere bedienden tot hunne afdeling behorende.

Klachten over de dienst brengen zij ter kennis van de directie.

Art. 56.

Zij zijn tegenwoordig op de poliklinieken.

Zij gaan de lokalen en wandelplaatsen, tot hunne afdeling behorende rond, en waken dat daar alles in orde zij.

Art. 57.

Gelden of kostbaarheden door hen bij de patienten gevonden, geven zij af aan de directie.

Art. 58.

Zij zorgen voor de reiniging der nieuw opgenomen verpleegden en voor de zuivering hunner klederen.

Zoo de uitvoering van art. 6 van dit reglement hun wordt opgedragen, zorgen zij voor stipte naleving.

Art. 59.

Geen bezoekers worden door hen in de ziekenzalen toegelaten, tenzij voorzien van een bewijs van toegang, door de directie of de hoogleeren of adsisenten, belast met de geneeskundige dienst in het ziekenhuis, afgegeven.

Zij zien toe dat verpleegden en hunne bezoekers zich betamelijk gedragen, dat laatstgenoemden geen eet- of drinkwaren medebrengen en in den regel niet langer dan een kwartieruurs vertoeven en dat alles geweerde worde wat de goede zeden zou kunnen kwetsen of aanstoot geven.

Art. 60.

Zij zorgen dat alle lokalen in hunne afdeling behoorlijk gereinigd en de lucht ververscht wordt.

Wekelijks of zoo noodig meermalen voorzien zij hunne onderhoorigen en de verpleegden van schoon bedlinnen.

Art. 61.

Zij zijn jegens de directie verantwoordelijk voor de boeken, die ten dienste der verpleegden worden afgegeven en voor de wederoplevering der flesschen en potjes uit de apotheek afgeleverd.

Zij zorgen dat de geneesmiddelen door de verpleegden gebruikt worden en dat de spijsen en dranken hun worden uitgereikt. Zij houden de spijsboeken bij en geven de spijslijsten dagelijks aan den hoogleeraar of adsisent hunner afdeling ter tekening.

Art. 62.

Zij zorgen dat de verpleegden niet uitgaan zonder verlof van den hoogleeraar of adsisent, tot wiens afdeling de verpleegde behoort, en dat ontslagen patienten zoo spoedig mogelijk vertrekken.

Art. 63.

Wordt door een verpleegde de tegenwoordigheid van een geestelijke gewenscht, dan geven zij hiervan kennis aan de directie.

Art. 64.

Zonder toestemming van den hoogleeraar of adsisent, geven zij aan de verpleegden geene inlichtingen aangaande den aard hunner ziekte.

Art. 65.

Zij voorzien de lijken van het noodige linnen en brengen die op de voorgeschreven wijze naar het doodenhuis.

Alle voorwerpen van waarde welke bij overledenen gevonden worden stellen zij aan de directie ter hand.

Art. 66.

Na overlijden of ontslag der verpleegden doen zij de kribben, het linnen en beddegoed reinigen.

Art. 67.

Zij houden een register van het getal der inkomende, uitgaande, verplaatste en overleden verpleegden, volgens een hun te verstrekken model.

Dat register leggen zij maandelijks aan den adsisent der afdeling en aan de directie over.

Art. 68.

Zij dragen zorg dat alle orderbriefjes door de hoogleeraren of de adsisenten voor de geneeskundige dienst afgegeven, onmiddellijk bij de directie op het bureau worden bezorgd.

Art. 69.

Zij geven bijzonder acht op vuur en licht en doen niets koken op tafel- of andere lichten.

Art. 70.

Zij zijn verantwoordelijk voor den inboedel welke hun volgens een door de directie onderteekenden inventaris wordt toevertrouwd.

Alle drie maanden doen zij aan de directie, op een door haar te bepalen dag opgave van het linnen en beddegoed en alles wat onder hunne bewaring is.

Art. 71.

Indien zij uit hunne betrekking wenschen te worden ontslagen, geven zij daarvan ten minste drie maanden te voren kennis aan de directie.

Art. 72.

Zij worden bijgestaan door de ziekenoppassers en oppassers in alles wat de behandeling en de hulp der verpleegden betreft en in de werkzaamheden, hun bij de vorige artikelen opgedragen.

Evenmin als hunne helpers mogen zij zonder toestemming van den hoogleeraar of adsistent hunner afdeeling den verpleegden iets verschaffen buiten hetgeen door het ziekenhuis wordt verstrekt.

Zij dragen zorg dat de ziekenoppassers of bedienden hun werk niet door de verpleegden doen verrigten.

§ 11. Van de portiers.

Art. 73.

De portier in zijne werkzaamheden bijgestaan en gehoorzaamd door den tweeden portier en bij ontstentenis door hem vervangen, verrigt zijne dienst in de portierskamer. Hij is gekleed in de hem verstrekte uniform.

Art. 74.

Hij laat niemand tot het ziekenhuis toe, die niet verbonden is aan het ziekenhuis of het bewijs van toegang bezit vermeld in art. 59, alin. 1.

Hij visiteert de mannelijke personen die het gesticht betreden, uitgezonderd de hoogleeraren, de adsistenten en den directeur; bij vrouwelijke personen de directrice uitgezonderd, heeft deze visitatie plaats door eene diensbede door de directie aan te wijzen.

De verpleegden worden bij het uitgaan op gelijke wijze gevisiteerd.

Weigering om zich aan de visitatie te onderwerpen brengt hij terstond ter kennis van de directie wier beslissing hij afwacht alvorens den in- of uitgang toe te staan.

Art. 75.

De portier laat de bedienden of suppoosten aan wie het uitgaan is toegestaan, niet uit dan op vertoon van een door de directie afgegeven bewijs.

Komen zij later dan op den bepaalden tijd terug, dan geeft hij daarvan kennis aan de directie.

Art. 76.

Hij laat de personen, die verlangen de hoogleeraren, hoofdbeamten of andere inwonende personen te spreken, in de spreekkamer en laat hen aandienen. Hij bedient het schellenbord.

Art. 77.

Hij neemt de brieven, pakketten en boodschappen in ontvangst en bezorgt die op het bureau van de directie.

Art. 78.

Aan hem, die het gesticht verlatende iets voor de suppoosten verlangen te geven wijst hij de daartoe geplaatste fiojenbus aan.

Art. 79.

Hij draagt zorg dat op het aanplakbord geene aanplakkingen worden gedaan, zonder voorkennis en goedvinden van de directie.

Art. 80.

Het is hem niet geoorloofd aan iemand der inwonenden eenig voorwerp te schenken of te verkoopen.

§ 12. Van de dienstboden, daglooners, schoonmaaksters, wakers, waaksters en den tuinman.

Art. 81.

Voor zoover de hier bedoelde suppoosten niet in het gebouw woonachtig zijn, zorgen zij op de navolgende tijden in het gebouw aanwezig te zijn:

de daglooners en schoonmaaksters van des morgens zes tot des avonds acht ure;

de wakers en waaksters van des avonds negen tot des morgens zeven uren, wanneer het een nachtwaak, en van des morgens zeven tot des avonds negen uren, wanneer het een dagwaak betreft.

Art. 82.

De wakers kleeden zich alvorens de zalen te betreden waarin zij dienst doen met den gewonen linnen dienstjas dien zij bij het verlaten der zalen weder afleggen.

§ 13. Van de zieken.

Art. 83.

De zieken die tegen betaling verpleegd worden zijn onderscheiden in twee klassen.

In de eerste klasse wordt ieder patient verpleegd in een afzonderlijk, goed gemeubeld vertrek, dat voorzien is van alles wat in eene ziekenkamer vereischt wordt.

In de tweede klasse worden in zoodanig vertrek twee zieken verpleegd.

Art. 84.

De verpleegkosten in de eerste klasse bedragen f 6 daags, in de tweede klasse f 3 daags, zij worden bij termijnen van acht dagen vooruit aan de directie betaald en, bij vertrek binnen dien tijd, voor de dagen, waarop geene verpleging is genoten, teruggegeven.

Onder de verpleegkosten zijn niet begrepen de honoraria voor professorale consulten, wanneer patienten, die zich niet voor het onderwijs beschikbaar hebben gesteld, die verlangen. De uit dien hoofde verschuldigde honoraria kunnen door de hoogleeraren afzonderlijk aan zoodanige patienten in rekening worden gebracht.

Art. 85.

De zieken van elke dezer klassen genieten geheele verpleging, met inbegrip van voeding, geneesmiddelen en genees-, heel- of verloskundige behandeling door den adsistent der afdeeling, waarin zij worden opgenomen, of door den hoogleeraar, wanneer de patient zich voor het onderwijs beschikbaar stelt.

Art. 86.

Over het opnemen van zieken in het belang van het onderwijs voor zoover de ruimte het toelaat, beslissen hoogleeraren, ieder voor zijne afdeeling.

De kosten de verpleging van deze zieken, wanneer zij niet behooren tot die welke in art. 88 genoemd zijn, komen zoolang hun verblijf in het ziekenhuis duurt, ten laste van het Rijk.

Art. 87.

De hoogleeraren, ieder in zijne afdeeling, zijn bevoegd patienten, in het belang van het onderwijs opgenomen, het gesticht te doen verlaten, zoodra hunne verpleging niet meer voor het onderwijs dienstig wordt geacht.

Art. 88.

Zijn met de gemeente waar de Rijks-universiteit is gevestigd bepalingen gemaakt wegens het opnemen van zieken, dan zorgen curatoren dat die bepalingen getrouw worden nageleefd.

Art. 89.

Zieken, die niet in het ziekenhuis verpleegd worden, kunnen op vertoon van een bewijs, afgeleverd door een geneeskundige, en goedgekeurd door een der in het ziekenhuis werkzame hoogleeraren of assistenten, gebruik maken van de baden in het ziekenhuis, op het door de directie te bepalen tijdstip.

De daarvoor aan de directie vooruit te betalen kosten zijn f 1 voor een gewoon bad en f 1,50 voor een kunstbad.

§ 14. *Slotbepaling.*

Art. 90.

Dit reglement geldt ook voor de Rijksbeambten werkzaam in de ziekenhuizen, niet aan het Rijk toebehoorende, noch van Rijkswegen beheerd.

's Gravenhage, 30 December 1880.

Overeenkomstig de geparafeerde minuut.

De Secretaris-Generaal,

HUBBECHT.

BIJLAGE F.

BESLUIT van den 21sten Junij 1881, houdende nadere bepalingen ten aanzien van het eind-examen der gymnasia, bedoeld in de wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 7 Junij 1881, n°. 2096, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat Ons besluit van 29 Junij 1878 (*Staatsblad* n°. 98) wijziging van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 86) noodzakelijk maakt, en dat tevens aan het tweede lid van art. 13 der wet op het hooger onderwijs gevolg moet worden gegeven;

Den Raad van State gehoord (advies van 14 Junij 1881, n°. 9);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 16 Junij 1881, n°. 2194, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Artikel 1.

Het eindexamen der gymnasia met zesjarigen cursus en het daarmede gelijkgestelde examen, vermeld in art. 12 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), worden, voor elke twaalf examinandi of minder, gehouden op drie achtereenvolgende, door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken jaarlijks voor elk gymnasium en voor de in art. 12 bedoelde commissie aan te wijzen, dagen.

Artikel 2.

Op den eersten dag wordt examen afgenomen van alle examinandi te zamen; op den tweeden dag alleen van diegenen onder hen, die het in het eerste lid van art. 11 der wet bedoelde getuigschrift verlangen voor de faculteiten der godgeleerdheid, der rechtsgeschiedenis of der letteren en wijsbegeerte; op den derden dag alleen van hen, die het getuigschrift verlangen voor de faculteiten der geneeskunde of der wis- en natuurkunde.

Indien zich voor het examen, waarvoor de tweede dag bestemd was, niemand heeft aangemeld, wordt het examen van den derden dag op den tweeden dag gehouden.

Acht de meerderheid der examinatoren of die der gecommitteerden het noodzakelijk dat, ten behoeve van een of meer examinandi, de duur van het examen met een dag wordt verlengd, dan wordt de belanghebbende daarmede in kennis gesteld en hem medegedeeld welke dag daartoe door examinatoren of gecommitteerden is bestemd.

Artikel 3.

Het schriftelijk examen van den eersten dag omvat:

- 1°. het vertalen uit het Grieksch in het Nederlandsch;
- 2°. een opstel in het Nederlandsch over een door elken examinandus uit een zestal opgegevene te kiezen onderwerp;
- 3°. de stekunde tot en met de tweede magtsvergelijkingen;
- 4°. de meetkunde tot en met de stereometrie;
- 5°. het vertalen uit het Fransch, Duitsch en Engelsch in het Nederlandsch.

Artikel 4.

Het mondeling examen van den eersten dag omvat, behalve bespreking van aanmerkingen, die op het schriftelijk werk van den examinandus mogten te maken zijn:

- 1°. het vertalen en verklaren van eenvoudig Attisch proza (b. v. van XENOPHON, LYSIAS of ISOCRATES);
- 2°. het vertalen en verklaren van Grieksche Epische poëzij;
- 3°. het vert en en verklaren van Latijnsch proza (b. v. van CICERO, SALLUSTIUS of LIVIUS);
- 4°. het vertalen en verklaren van gemakkelijke Latijnsche poëzij (b. v. van OVIDIUS of VIRGILIUS);
- 5°. de geschiedenis, bepaaldelijk de in het zesde studiejaar behandelde gedeelten der nieuwe geschiedenis.

Artikel 5.

Het schriftelijk examen van den tweeden dag omvat het vertalen uit het Nederlandsch in het Latijn.

Artikel 6.

Het mondeling examen van den tweeden dag omvat, behalve bespreking van aanmerkingen, die op het schriftelijk werk van den examinandus mogten te maken zijn:

- 1°. het vertalen en verklaren van moeilijker Attisch proza (b. v. van PLATO of DEMOSTHENES);
  - 2°. het vertalen en verklaren van Grieksche dramatische poëzij;
  - 3°. het vertalen en verklaren van moeilijker Latijnsche poëzij (b. v. van HORATIUS);
  - 4°. de Romeinsche antiquiteiten;
  - 5°. de wiskunde, omschreven in art. 3, sub 3 en 4.
- Is het bij art. 4 genoemd examen op den eersten dag niet afgevoerd, dan kan dit op den tweeden dag worden voortgezet.

Artikel 7.

Het schriftelijk examen van den derden dag omvat:

- 1°. het vertalen uit het Nederlandsch in het Latijn;

2°. de reken- en stekunde tot en met de reken- en meetkundige reeksen en logaritmen, en de meetkunde tot en met de bolvormige trigonometrie.

Artikel 8.

Het mondeling examen van den derden dag omvat de bespreking van aanmerkingen, die op het schriftelijk werk van den examinandus mogten te maken zijn, en van de onderwerpen in dat schriftelijk werk behandeld.

Verder:

1°. het vertalen en verklaren van moeilijker Attisch proza (b. v. van PLATO of DEMOSTHENES);

2°. het vertalen en verklaren van Grieksche dramatische poëzij;

3°. het vertalen en verklaren van moeilijker Latijnsche poëzij (b. v. HORATIUS).

Is het bij art. 4 genoemd examen op den eersten dag niet afgehoopen, dan kan dit op den derden dag worden voortgezet.

Artikel 9.

Van de bij dit besluit bedoelde examens in eenig vak, bij de vorige artikelen genoemd, zijn vrijgesteld zij, die volgens de wet op het middelbaar onderwijs bevoegd zijn tot het geven van onderwijs in dat vak.

Artikel 10.

Van de examens in eenig onderdeel der wiskunde, bij de artt. 3, 6, 7 en 8 bedoeld, zijn vrijgesteld:

a. zij die met goed gevolg hebben afgelegd het examen omschreven in art. 2 van het Koninklijk besluit van

12 Februarij 1879 (*Staatsblad* n°. 35), voorbereidende tot het artsexamen;

b. zij die met goed gevolg hebben afgelegd het examen omschreven in het Koninklijk besluit van 11 Julij 1871 (*Staatsblad* n°. 76) van adjunct-ijker;

Artikel 11.

Zij, die bevoegd zijn tot het geven van lager onderwijs in een of meer der in art. 3, sub 5, genoemde vreemde talen, zijn vrijgesteld van het examen in die taal.

Artikel 12.

Dit besluit treedt in werking op den vijfden dag na dien der afkondiging.

Op dat tijdstip vervalt Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 86).

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* en tegelijkertijd in de *Staatscourant* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Wildungen, den 21sten Junij 1881.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SIX.

Uitgegeven den zes en twintigsten Junij 1881.

De Minister van Justitie,

A. E. J. MODDERMAN.

BIJLAGE G.

REGLEMENT der school voor hooger onderwijs, genaamd, »de Vrije Universiteit", voorloopig ge- vestigd te Amsterdam.)

(Vastgesteld 6 Februarij 1880 en gewijzigd
4 November 1880.)

Art. 1.

Door de vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag, wier Statuten goedgekeurd zijn bij Koninklijk Besluit van den 12den Februari 1879, wordt, in overeenstemming met de bevoegdheid in art. 99 van de wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), voor elke erkende vereeniging gehuldigd, eene school voor hooger onderwijs opgericht, onder den naam van »Vrije Universiteit", die voorloopig te Amsterdam zal gevestigd zijn.

Art. 2.

Deze school wordt aangelegd op drie faculteiten, eene voor de Godgeleerdheid, eene voor de regtsgeleerdheid, en eene voor de wijsbegeerte en letteren; aan welke later nog twee andere faculteiten, eene voor de geneeskunde en eene voor de wis- en natuurkunde, kunnen worden toegevoegd.

Eene faculteit treedt als zoodanig niet op, dan volgens besluit van curatoren, den Senaat gehoord.

Art. 3.

Als eere-regent kan aan het hoofd der school een kanselier staan, van wiens benoeming kennis gegeven wordt aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Art. 4.

De Bestuurshoogheid over deze school berust bij de directeurs van bovengenoemde vereeniging, die tevens belast zijn met de stoffelijke belangen der school; overeenkomstig de desbetreffende bepalingen van de Statuten dier vereeniging en latere uit de Statuten voortvloeiende instructiën, bepalingen en besluiten.

Voor de eerste maal zijn als directeurs opgetreden de heeren: W. Hovius, te Amsterdam, voorzitter; S. J. SKEEFAT, aldaar, secretaris; J. J. GLINDERMAN, aldaar, penningmeester; J. ESSER, te 's Gravenhage en G. H. L. Baron VAN BORTZELAER, te de Bilt bij Utrecht.

Art. 5.

Voor zooveel de wetenschappelijke belangen betreft, is de zorg voor de school opgedragen aan het collegie van curatoren, benoemd volgens art. 6 en art. 7 der Statuten van bovengenoemde vereeniging; overeenkomstig de desbetreffende bepalingen die in genoemde Statuten voor-

komen en latere daaruit voortvloeiende instructiën, bepalingen en besluiten.

Voor de eerste maal zijn als curatoren opgetreden de heeren: Ds. J. W. FELIX, te Utrecht, voorzitter; Mr. A. W. VAN BEEK CALKOEN, aldaar, secretaris; Dr. A. H. DE HARTOG, te Rotterdam; Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN, te 's Hertogenbosch; en Mr. L. W. C. KRUCHENIUS, te 's Gravenhage.

Art. 6.

De aanwijzing van de katheders, die, naar gelang de middelen strekken en personeel beschikbaar zal blijken, achtereenvolgens in elke faculteit bezet zullen worden, alsmede van de vakken, waarin elke faculteit onderwijs zal geven, geschiedt door het collegie van curatoren, den Senaat (zie art. 9) gehoord.

Art. 7.

In alles wat de instelling, de schorsing en het ontslag betreft van hen die aan deze school onderwijs geven, gedragen directeurs en curatoren zich overeenkomstig de Statuten van bovengenoemde Vereeniging; en de later daaruit voortvloeiende instructiën, bepalingen en besluiten.

Art. 8.

De jaarwedde der gewone hoogleeraren bedraagt minstens f 4500; van de buitengewone wordt zij bij hunne benoeming door directeurs bepaald. Lectors ontvangen een honorarium, berekend naar het aantal der door hen gegeven colleges of lessen.

Art. 9.

De gezamenlijke hoogleeraren vormen den Senaat der school. In dezen Senaat hebben de curatoren met adviserende stem zitting, uitgezonderd: 1°. bij de behandeling van zaken, die door het collegie van curatoren beslist worden, en waarin de Senaat hun daartoe van advies dient; en 2°. bij de behandeling van de huishoudelijke aangelegenheden van den Senaat.

De voorzitter van den Senaat wordt, op voordragt van dit collegie zelf, door directeurs telkens voor één jaar benoemd. Hij voert den titel van rector. Zijne bevoegdheden worden geregeld bij afzonderlijke instructie. De Senaat en de faculteiten stellen zelve, voor zooveel noodig, hunne huishoudelijke reglementen vast.

Art. 10.

Door elke faculteit wordt in de vakken die zij onderwijst, tweemaal examen in het openbaar afgenomen, en bij gunstigen uitslag van dit examen getuigschrift daarvan aan den geëxamineerde uitgereikt.

Het eindexamen kan desverkiezende besloten worden

met de verdediging van een proefschrift of ook stellingen. Deze verdediging staat ter beoordeeling, niet van de faculteit, maar van den Senaat, die bij gunstigen uitslag den verdediger hiervan acte verleent.

De benamingen, titels of qualiteiten, die in deze getuigschriften of acten den geëxamineerden mogten worden toegekend, hebben, ten gevolge der bepalingen van art. 91 en vervolgens van de wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), geene andere dan zedelijke en wetenschappelijke waarde.

Onder gelijk voorbehoud kunnen door den Senaat, op voordragt eener faculteit, deze titels, althans die van doctor, ook honoris causa verleend worden aan Nederlanders of vreemdelingen van erkende wetenschappelijke beteekenis.

Art. 11.

Het studiejaar vangt aan den derden Dingsdag der maand September. Er zijn drie vacantiën, eene van den tweeden Zaterdag der maand Julij tot den aanvang van den volgende cursus; eene van den laatsten Zaterdag vóór Kerstmis tot den derden Dingsdag daaraanvolgende; en eene van tien dagen, beginnende den laatsten Woensdag vóór Paschen.

Art. 12.

De colleges loopen over een geheel of over een half studiejaar.

Art. 13.

De series lectionum wordt telken jare voor 15 Julij publick gemaakt, in de Latijnsche taal.

Art. 14.

De colleges worden gegeven in de taal die door de faculteit daarvoor bepaald wordt.

De colleges over de Latijnsche en Grieksche taal, in de Litterarische, alsmede die over de uitlegkunde in de Theologische faculteit, worden, tenzij de Senaat afwijking van dezen regel toesta, in de Latijnsche taal gegeven.

Art. 15.

De overdragt van het Rectoraat heeft plaats op den denktag van de opening der school, of, zoo deze dag op een Zondag valt, den dag daaraanvolgende.

De overdragt geschiedt met het houden eener redevoering.

Art. 16.

Om als student der school te worden ingeschreven is vereischt het vertoonen van het in art. 11 en 12 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) bedoeld bewijs, of van de bewijzen die, zoolang deze wet niet volledig is toegepast, door overgangsbepalingen of Koninklijke Besluiten daarvoor in de plaats zijn gesteld.

Dispensatie van deze bepaling kan niet verleend worden, dan door den Senaat, volgens nader te stellen regelen.

De inschrijving geschiedt bij den rector, waarbij voor leges f 20 wordt voldaan.

Art. 17.

Tot het volgen van de lessen, aan deze school gegeven,

zijn bevoegd zij die voldaan hebben aan de bepalingen van art. 16.

De Theologische en Juridische faculteiten hebben het regt de studenten, die zich bij haar aanmelden, te examinieren, ten einde te beslissen of zij in staat zijn de colleges der faculteit met vrucht te volgen.

Voor elk college wordt f 30 betaald, in handen van de faculteit.

Voor colleges van minder dan drie uren 's weeks is deze som slechts f 15.

Voor halfjarige colleges is dit bedrag f 15 en f 10.

Over aanvragen tot vrijstelling van collegegelden beslissen directeuren, na ingewonnen advies van de faculteit.

Over de college-, examen- en legesgelden wordt door directeuren ten bate der school beschikt.

Art. 18.

Het toezigt en de tucht over de studenten is opgedragen aan den Senaat, volgens door hem vast te stellen bepalingen.

Art. 19.

Onder toestemming van directeuren kan door de faculteiten, op last van den Senaat, een wetenschappelijken wedstrijd geopend worden.

Art. 20.

Met de zorg voor de stoffelijke belangen van studenten, die te dien aanzien ondersteuning of voorlichting noodig hebben, belast zich eene commissie van vijf personen, door directeuren, in de plaats waar de school gevestigd is, te benoemen.

Art. 21.

Van het openen der school wordt kennis gegeven aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en aan den Burgemeester der plaats van vestiging.

Art. 22.

Telken jare wordt door directeuren voldaan aan de bepalingen van art. 101 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102).

Art. 23.

Met andere binnen- en buitenlandsche scholen voor Hooger Onderwijs tracht de Senaat in nadere betrekking te treden.

Art. 24.

In diepe afhankelijkheid van de mogendheid des Heeren optredende, zal deze school, op den grondslag der Gereformeerde beginselen, draagster trachten te zijn van het dubbele beginsel, dat »de vreeze des Heeren het beginsel der wijsheid is», en dat vrijmaking van uitwendige handen, om eeniglijk te steunen op de genade Gods, het meest bevorderlijk is ook aan den bloei der wetenschappen.

Het »nil contra Deum aut bonas mores» indachtig, zullen directeuren, curatoren, hoogleraren en studenten dienovereenkomstig steeds, binnen de perken door deze beide beginselen aangegeven, de school hebben dienstbaar te maken aan de bevordering van Gods eer en van Godzaligheid in den lande.

STATUTEN van het Missiehuis te Steijl, gemeente Tegelen.

Art. 1.

In het Missiehuis te Steijl kunnen slechts kweekelingen worden opgenomen, die ernstig verlangen, later, na verkregen bekwaamheid, zich als missionarissen aan de heidense missien toe te wijden. Zij moeten dit ernstig verlangen en besluit, voor hunne opname, schriftelijk te kennen geven, en hetzelfde ieder jaar een of tweemaal schriftelijk vernieuwen. Zij doen dit echter niet in den vorm van eene voor de toekomst bindende belofte, maar zij verklaren enkel: »Het is thans mijn ernstig verlangen later missionaris te worden».

Art. 2.

Zij moeten verder voor zij aangenomen worden, overleggen: een echtelijke geboortacte, een getuigschrift van goed gedrag, en van goede gezondheid, en de noodige geschiktheid en aanleg hebben voor de studie en zulks door een examen of door getuigschriften bewijzen.

Art. 3.

De duur der studiën, voor degenen, welke nog geene studiën gemaakt hebben, is 10—12 jaren, waarvan de helft aan de lagere studiën of gymnasiaalvakken en de helft aan de hoogere studiën (philosophie en theologie) worden besteed.

Art. 4.

De kweekelingen zijn gehouden zich met vlijt op die

studiën en op het verkrijgen dier deugden toe te leggen, welke de toekomstige missionaris het meest noodig heeft.

Art. 5.

Leerlingen van wie het blijkt, dat zij niet de noodige vlijt of den vereischten aanleg voor de studie hebben, of niet sterk genoeg zijn, of wier roeping niet blijkt te zijn missionaris te worden, zullen in het gesticht niet geduld worden, en moeten zoodra gemelde gebreken toereikend lewezen zijn, verwijderd worden.

Art. 6.

Ofschoon geene kweekelingen aangenomen worden dan dezulke, welke roeping tot den stand van missionaris blijken te hebben, en desbetreffende openlijk hun verlangen te kennen geven, staat het hun nogthans altoos vrij, hun wil dienaangaande te veranderen, en meermalen worden zij aangespoord zulks te doen, indien zij niet eene gansch ernstige roeping gevoelen om missionaris bij de heidenen te worden. Te dien einde moeten zij bij tijds bekend gemaakt worden met de gevaren en moeilijkheden van dit beroep, en niets mag verzuimd worden om de noodige gewisheid hunner roeping te verkrijgen.

Art. 7.

De kweekelingen bezoeken om de drie jaren hunne ouders en familiebetrekkingen; wanneer zich gewigtige redenen voordoen, wordt zulks ook dikwijler toegestaan. Den ouders en familiebetrekkingen staat het ten allen tijde vrij, de kweekelingen te bezoeken en zich op de meest mogelijke vrije wijze met hen te onderhouden.

BIJLAGE I.

REGLEMENT op de bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs te Elburg.

(Vastgesteld 12 Julij 1880.)

Art. 1.

Aan het Instituut « van Kinsbergen » te Elburg zal zijn verbonden eene bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs.

Art. 2.

Het bestuur en de directie van deze school berust bij curatoren van het Instituut « van Kinsbergen » voornoemd.

Art. 3.

Aan het hoofd dezer school staat een leeraar, met den titel van rector, die den graad moet bezitten van literarum humaniorum doctor of candidatus of van doctor of candidaat in de klassieke letterkunde.

Art. 4.

De rector en de overige leeraren worden door curatoren aangesteld, geschorst, ontslagen en bezoldigd, bevalve

voor wat betreft die vakken, waarin door den Directeur van het Instituut en zijn hulppersoneel wordt voorzien.

Art. 5.

Aan deze school wordt onderwijs gegeven in een vierjarigen cursus in dezelfde vakken, als voor de progymnasia, ingerigt volgens de wet op het hooger onderwijs, is voorgeschreven, en bij het onderwijs wordt, zooveel mogelijk, het leerplan der progymnasia gevolgd.

Art. 6.

De aanvang en het einde van den jaarlijkschen cursus, en van de vacantien, de verdeeling der lesuren, de toelating der leerlingen en hunne bevordering, worden door curatoren, na den rector te hebben gehoord, geregeld.

Art. 7.

Overgangsbepalingen.

Zoolang, ingevolge art. 116 der wet op het hooger onderwijs, het admisssie-examen aan de universiteiten op den tegenwoordigen voet nog wordt afgenomen, zullen, voor zooveel noodig, met afwijking van de bepaling van art. 5 van dit reglement, de lessen aan deze school zóó worden ingerigt, dat jongelieden zich aldaar voorgemeld admisssie-examen kunnen bekwamen.

REGLEMENT op de Latijnsche school te Zevenaar.

(Vastgesteld 30 September 1880).

Art. 1.

De Latijnsche school te Zevenaar is eene instelling, voorbereidend tot hooger of universitair onderwijs, onder beheer en toezigt van den Kerkerand der Hervormde gemeente, uitmakende het Collegie van Curatoren.

Art. 2.

Aan de Latijnsche school wordt onderwijs gegeven in:

- a. de Grieksche taal en letterkunde;
- b. de Latijnsche taal en letterkunde;
- c. de Grieksche en Romeinsche geschiedenis;
- d. de Romeinsche antiquiteiten.

Art. 3.

Het onderwijs wordt gegeven, behalve op Zon- en feestdagen, gedurende 4 uren daags, en op Zaterdag gedurende 2 uren.

Art. 4.

Er zijn drie vacantiën, eene van begin van Julij tot half Augustus, en eene met Kersmis en Paschen, elk van twee weken.

Art. 5.

Om als leerling aan de school te worden toegelaten, wordt het afleggen van een voldoende examen gevorderd, in het lezen, schrijven en rekenen; de Nederlandsche taal, aardrijkskunde en geschiedenis, af te nemen door den rector in tegenwoordigheid van Curatoren of eene commissie uit Curatoren.

Art. 6.

Voor leerlingen, die het eindexamen van de hoogere

burgerschool of het examen A, met goed gevolg hebben afgelegd, en op wie de bepalingen van bovengenoemd artikel niet van toepassing zijn, wordt het onderwijs zoo ingerigt, dat zij na verloop van 2 of 3 jaren deel kunnen nemen aan het eindexamen bij een gymnasium van zes-jarigen cursus, of bij de Staatscommissie in die vakken waarin zij niet geëxamineerd zijn, ter verkrijging van een getuigschrift voor de universiteit, volgens bepaling van de wet op het hooger onderwijs.

Art. 7.

De leerlingen kunnen om gewigtige reden van de school worden verwijderd.

Art. 8.

Aan het hoofd der school staat, met den titel van Rector, een doctor of doctorandus in de klassieke letterkunde; de laatste voor een bepaalden tijd.

Art. 9.

De Rector wordt door Curatoren benoemd, en kan door hen, wegens pligtverzuim of wangedrag worden geschorst en ontslagen; de schorsing niet langer dan voor vier weken, met of zonder verlies van tractement. Schorsing of ontslag wordt niet uitgesproken dan nadat de belanghebbende is gehoord of opgeroepen.

Art. 10.

De Rector geniet tot bezoldiging de opbrengst van de landerijen der Vicarie, de renten der kapitalen op het Grootboek der Nederlandsche Werkelijke Schuld, en het minerval.

Schoollocaal en schoolmeubelen komen ten zijnen laste.

Art. 11.

Dit reglement kan niet worden veranderd dan onder goedkeuring van $\frac{2}{3}$ der leden van het Collegie.

BIJLAGE J.

*Verslagen der in 1880 gehouden eindexamens der
hoogere burgerscholen, voorafgegaan door een over-
zicht van de samenstelling der examen-commissiën en
van den duur en den uitslag der examens.*

Zamenstelling der Commissiën

NOORDBRABANT.

Voorzitter: dr. A. L. LAMERS, directeur der Rijks hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch;

leden: dr. J. H. H. HULSMANN, directeur, J. CARDINAAL, A. P. F. SASSEN en B. KOUWENBERGH, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Tilburg;

dr. L. BOOSTEN, H. HEYNE en J. H. A. VAN RAVENHORST, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch;

W. C. HEDICK, directeur en dr. D. J. KORTEWEG, leeraar aan de hoogere burgerschool te Breda.

VELDERLAND.

Voorzitter: dr. D. G. CRAMER, directeur der hoogere burgerschool te Zutphen;

leden: dr. E. EPKEMA, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Zalt-Bommel;

dr. H. VAN DE STADT, directeur en dr. G. J. MICHAELIS, leeraar aan de hoogere burgerschool te Arnhem;

L. B. FIKKERT, directeur en dr. W. BURCK, leeraar aan de hoogere burgerschool te Apeldoorn;

B. WILNHOF, directeur en dr. P. M. HERINGA, leeraar aan de hoogere burgerschool te Tiel;

E. A. H. SKEPGENS, leeraar aan de hoogere burgerschool te Zutphen;

mr. W. H. IKMAN VAN BURCK en G. A. C. VAN GOOR, leeraren aan de hoogere burgerschool te Nijmegen;

D. J. ANDRAE, directeur der hoogere burgerschool met driejarigen cursus verbonden aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen.

ZUIDHOLLAND.

Voorzitter: dr. D. DE LOOS, directeur der hoogere burgerschool te Leiden;

leden: dr. J. NIEUWENHUYZEN KRUSEMAN, directeur en J. H. BRUNNE, leeraar aan de hoogere burgerschool te Gorinchem;

dr. P. ZEEMAN GZ. en J. KLEIN, leeraar aan de hoogere burgerschool te 's Gravenhage;

J. MENALDA VAN SCHOUWENBURG en J. H. SLATER, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

dr. G. J. DOZY, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden;

J. H. DIJKMAN en H. DUVANEL, leeraren aan de hoogere burgerschool te Dordrecht;

dr. H. HAGA en mr. P. A. TUKKER, leeraar aan de hoogere burgerschool te Delft;

dr. P. A. BOZON en W. L. COMTÉ, leeraren aan de hoogere burgerschool te Schiedam.

NOORDHOLLAND.

Voorzitter: dr. D. VAN LANKEREN MATTHES, directeur der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

leden: dr. J. D. BOEKE, directeur, en dr. D. A. KERKHOFF, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Alkmaar;

dr. H. BRONGERSMA, directeur, A. VAN DER VOORT, R. W. ZUIDEMA, E. A. W. PAUW en C. HEYMAN, leeraren aan de hoogere burgerschool te Haarlem;

A. PELT, directeur, en K. VAN DER ZIJDE, leeraar aan de hoogere burgerschool te Zaandam;

dr. J. C. COSTERUS, mr. J. DOMELA NIEUWENHUIS, mr. J. IJZerman en C. KNAPPER KZN., leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam.

ZEELAND.

Voorzitter: dr. G. VAN HENNEKELER, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Middelburg;

leden: J. BROEKEMA en F. G. DE LIEFDE, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Middelburg;

dr. A. W. VAN CAMPEN, directeur, dr. J. S. G. GLEUNS en dr. Z. TH. DIEHL, leeraren, en mr. W. POLMAN KRUSEMAN, oud-leeraar aan de hoogere burgerschool te Goes;

F. F. LEUPEN en C. HOFMAN, leeraren aan de hoogere burgerschool te Zierikzee.

UTRECHT.

Voorzitter: dr. C. A. ENGELBREGT, hoogleeraar-directeur der Rijks hoogere burgerschool te Utrecht;

leden: dr. G. J. LEGEBEKE, dr. F. H. SEELHEIM, A. GROENIER, N. L. VERLINT en J. S. ROBINSON, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Utrecht;

dr. B. J. GOOSSENS, J. C. F. PRIKKEN en P. FOCKENS, leeraren aan de hoogere burgerschool te Amersfoort.

FRIESLAND.

Voorzitter: dr. J. L. ANDRAE, directeur der hoogere burgerschool te Sneek;

leden: dr. C. P. BURGER, directeur, dr. L. STEENHUIS, H. KOPPENOL en S. P. HUIZINGA, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Leeuwarden;

J. BUBBERMAN, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Heerenveen;

P. J. ALBERTS, directeur der hoogere burgerschool te Harlingen;

dr. A. NYLAND, mr. C. C. PAHLIG, B. SELHOEST en J. C. KNOEST, leeraren aan de hoogere burgerschool te Sneek.

OVERIJSSSEL.

Voorzitter: dr. B. MEILINK, directeur der hoogere burgerschool te Kampen;

leden: dr. W. J. A. HUBERTS, directeur, A. BOXMAN, dr. F. H. KUYPER en E. ZUIDEMA, leeraren aan de Rijks-hoogere burgerschool te Zwolle;

dr. E. D. PIJZEL, mr. H. TER HAAR Bz. en A. OOMS, leeraren aan de hoogere burgerschool te Deventer;

dr. J. BECKERING VINCKERS en H. CREMER, leeraren aan de hoogere burgerschool te Kampen.

GRONINGEN.

Voorzitter: dr. F. G. GRONEMAN, directeur der Rijks-hoogere burgerschool te Groningen;

leden: dr. J. W. A. RENSSSEN, directeur, en H. C. SPRUIJT, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Sappemeer;

R. RIJKENS, directeur, en mr. W. JANSSENIUS, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Warffum;

dr. A. H. VAN ANKUM, dr. M. HESSELINK, dr. G. PENON en E. HALLIDAY, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Groningen;

dr. S. J. COHEN, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Leeuwarden;

E. HUIZINGA, directeur, dr. V. C. L. M. E. FRACKERS en W. LINGBEEK, leeraren aan de hoogere burgerschool te Veendam.

DRENTHE.

Voorzitter: dr. C. J. DE LUSSANET DE LA SABLONNIÈRE, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Assen;

leden: J. N. VALKHOPF, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Heerenveen;

dr. C. J. E. BRUTEL DE LA RIVIÈRE, J. DOORNBOS, J. BRULS, H. C. FELSER en H. W. SANDERS, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Assen;

H. J. H. GRONEMAN, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Groningen;

dr. J. ARRIENS KAPPERS, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Sappemeer;

dr. B. VAN DER MEULEN, directeur, en G. A. J. FRANKE, leeraar aan de hoogere burgerschool te Winschoten.

LIMBURG.

Voorzitter: mr. A. J. B. STOFFELS, waarnemend directeur der hoogere burgerschool te Roermond;

leden: dr. J. HOFFMANS, directeur, R. FASBENDER, H. J. EIJMAEL en J. H. STEIN, leeraren aan de hoogere burgerschool te Maastricht;

dr. G. P. SEIJN, dr. L. VOORZANGER en F. J. H. ADRIANI, leeraren aan de hoogere burgerschool te Roermond;

W. EVERTS, directeur, en J. KNITTEL, leeraar aan de bijzondere school voor hooger en middelbaar onderwijs te Kerkrade.

Duur der examens.

COMMISSIE.	Aan- vang	Einde	Aantal dagen.	Aantal candidaten.	Gehouven te
	der examens.				
Noordbrabant.	15 Julij	21 Julij	6	8	Breda.
Gelderland . .	19 id.	7 Aug.	19	29	Zutphen.
Zuidholland . .	19 id.	14 id.	24	74	Leiden.
Noordholland.	15 id.	28 Julij	12	33	Amsterdam.
Zeeland	19 id.	22 id.	4	6	Middelburg.
Utrecht	15 id.	26 id.	10	12	Utrecht.
Friesland . . .	15 id.	24 id.	9	11	Sneek.
Overijssel . . .	19 id.	28 id.	9	12	Kampen.
Groningen . . .	15 id.	24 id.	9	16	Groningen.
Drenthe	16 id.	19 id.	3	4	Assen.
Limburg	15 id.	24 id.	9	13	Roermond.

Uitslag der examens.

COMMISSIEN.	Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten, die		
		zijn ge- examineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
Noordbrabant . .	's Hertogenbosch.	2	2	—
	Breda.	2	2	—
	Tilburg.	4	3	1
Gelderland	Arnhem.	6	6	—
	Nijmegen	3	3	—
	Tiel	2	2	—
	Zutphen	15	11	4
	Apeldoorn	3	3	—
Zuidholland. . . .	's Gravenhage. . .	24	21	3
	Dordrecht	6	5	1
	Delft	9	8	1
	Rotterdam	8	7	1
	Schiedam	6	3	3
	Leiden	8	8	—
	Gorinchem.	4	3	1
	Haarlem	1	1	—
	Geen hoogere bur- gerschool	8	4	4

COMMISSIEN.	Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten, die		
		zijn ge- examineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
Noordholland . . .	Amsterdam . . .	22	18	4
	Haarlem. . . .	5	5	—
	Alkmaar	2	2	—
	Zaandam	2	1	1
	Geen hogere bur- gerschool . . .	2	2	—
Zeeland	Middelburg . . .	5	4	1
	Goes	1	1	—
Utrecht	Utrecht	11	11	—
	Amersfoort. . . .	1	1	—
Friesland.	Leeuwarden . . .	7	7	—
	Sneek	4	4	—

COMMISSIEN.	Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten, die		
		zijn ge- examineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
Overijssel.	Zwolle	3	3	—
	Deventer	3	2	1
	Kampen.	6	6	—
Groningen	Groningen	12	12	—
	Veendam	4	4	—
Drenthe	Assen	4	4	—
Limburg.	Roermond	5	5	—
	Maastricht. . . .	5	5	—
	Kerkrade	3	3	—
Totaal.		218	192	26

In de hier volgende tabel zijn de cijfers vermeld, die door elke commissie, voor de vijf verschillende afdeelingen, in het algemeen reglement, behoorende bij het Koninklijk besluit van 10 Maart 1870, n°. 1 (*Staatsblad* n°. 49), aangewezen, zijn toegekend.

VERSLAG DER COMMISSIE, belast met het afnemen
van het eindexamen der hogere burgerscholen in
Noordbrabant, in het jaar 1880.

Aan den Heer Commissaris des Konings in de provincie
Noordbrabant.

De Commissie, door U HoogEdelGestr., bij beschikking van 28 April 1880, A. n°. 11, afdeling 5, belast met het afnemen van het eindexamen der hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Noordbrabant, heeft de eer, overeenkomstig art. 67 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), U HoogEdelGestr. het volgende verslag omtrent hare werkzaamheden aan te bieden.

In hare eerste vergadering, gehouden te Breda, op 8 Mei 1880, werden enkele punten betreffende het nazien van het schriftelijk werk besproken, werd tevens bepaald, dat het mondeling examen aanvang zou nemen op 15 Julij 1880, en werd de Commissie, met betrekking tot dat gedeelte van het examen, in overeenstemming met de rangschikking der vakken in groepen, gesplitst in vijf sub-commissiën, zamengesteld als volgt:

Sub-commissie A. Wiskunde, werktuigkunde en technologie, de heeren CARDINAAL en dr. KORTEWEG;

Sub-commissie B. Natuurkunde, scheikunde, natuurlijke historie en kosmographie, de heeren HEDICK, dr. HÜLSMANN en dr. LAMERS;

Sub-commissie C. Staatsregeling, staatshuishoudkunde en statistiek, aardrijkskunde, geschiedenis en handelswetenschappen, de heeren dr. BOOSTEN, KOUWENBERGH en SASSEN;

Sub-commissie D. Nederlandsche, Fransche, Engelsche en Hoogduitsche taal en letterkunde, de heeren HEYNEN, VAN RAVENHORST, dr. HÜLSMANN en KOUWENBERGH;

Sub-commissie E. Hand- en regtlijng teekenen, de heeren CARDINAAL, dr. KORTEWEG en SASSEN.

De werkzaamheden werden verder verdeeld als volgt:

1. Rekenkunde, stelkunde en vlakke meetkunde, de heeren dr. KORTEWEG en CARDINAAL;
2. Stereometrie, goniometrie, trigonometrie en beschrijvende meetkunde, de heeren CARDINAAL en dr. KORTEWEG;
3. Werktuigkunde, de heeren dr. KORTEWEG en CARDINAAL;
4. Natuurkunde, de heeren HEDICK en dr. HÜLSMANN;
5. Scheikunde, de heeren dr. LAMERS en HEDICK;
6. Natuurl. historie, de heeren HEDICK en dr. HÜLSMANN;
7. Kosmographie, de heeren dr. HÜLSMANN en HEDICK;
8. Geschiedenis, de heeren KOUWENBERGH en dr. BOOSTEN;
9. Aardrijkskunde, de heeren dr. BOOSTEN en KOUWENBERGH;
10. Staatsinrigting, staatshuishoudkunde en statistiek, de heeren SASSEN en dr. BOOSTEN;
11. Handelswetenschappen, de heeren SASSEN en dr. BOOSTEN;
12. Nederlandsch, de heeren KOUWENBERGH en HEYNEN;
13. Fransch, de heeren HEYNEN en VAN RAVENHORST;
14. Engelsch, de heeren VAN RAVENHORST en KOUWENBERGH;

15. Hoogduitsch, de heeren dr. HÜLSMANN en HEYNEN;
16. Handteekenen, de heeren SASSEN en dr. KORTEWEG;
17. Regtlijng teekenen, de heeren CARDINAAL en dr. KORTEWEG.

Er werd voorts bepaald, dat het eerste aangewezen lid zich meer bijzonder met het stellen van vragen zou belasten, terwijl het volgende lid of de volgende leden, bij het examen tegenwoordig zijnde, later — in vereeniging met den eersten examinerator — de cijfers zouden vaststellen.

Wat den tijd betreft, te wijden aan het mondeling examen in de verschillende vakken, werd de volgende regeling gemaakt:

Wiskunde (in haar vollen omvang)	1½ uur.
Werktuigkunde en technologie	½ »
Natuurkunde	½ »
Kosmographie	20 min.
Scheikunde	½ uur.
Natuurlijke historie	½ »
Geschiedenis	½ »
Aardrijkskunde	½ »
Staatsregeling, benevens staatshuishoudkunde en statistiek	½ »
Handelswetenschappen	20 min.
Nederlandsch	½ uur
Fransch	¼ »
Hoogduitsch	½ »
Engelsch	½ »

Men kwam verder overeen, om gedurende de mondelinge examens gelegenheid te geven tot het afleggen van proeven van bekwaamheid in het handteekenen.

Acht kandidaten verzochten om tot het examen te worden toegelaten, en wel vier van de Rijks hogere burgerschool te Tilburg, twee van de gemeentelijke hogere burgerschool te Breda, benevens twee van de Rijks hogere burgerschool te 's Hertogenbosch.

Aan twee kandidaten, die in elk vak der vijf groepen het cijfer 5 of een hooger cijfer behaalden, moest het diploma wegens voldoende afgelegd eind-examen, ingevolge de betreffende voorschriften, zonder stemming worden uitgereikt.

Wat vijf kandidaten betreft, die een onvoldoend cijfer in de vijfde groep (hand- en regtlijng teekenen) verkregen, geschiedde dit eveneens, op voorstel des voorzitters, zonder hoofdelijke stemming.

Een candidaat, die een onvoldoend cijfer verwierf in de derde groep (geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen), werd, na discussie en stemming, afgewezen.

Tot nadere toelichting van het zoo mondeling als schriftelijk examen, waaromtrent later enkele bijzonderheden zullen medegedeeld worden, volgt hier een tabel, waarin wordt aangewezen, hoeveel malen zekere eindcijfers (overeenkomende met de officieel vastgestelde schaal van 1—10), voor de verschillende vakken zijn toegekend.

VAKKEN.	AANTAL MALEN DAT IS TOEGEKEND HET EINDECIJFER.									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Wiskunde	»	»	»	»	4	3	1	»	»	»
Werktuigkunde en technologie.	»	»	»	3	4	1	»	»	»	»
Natuurkunde	»	»	»	»	2	4	1	1	»	»
Scheikunde.	»	»	»	»	1	1	4	2	»	»
Natuurlijke historie.	»	»	»	»	1	3	4	»	»	»
Kosmographie.	»	»	»	»	3	2	1	2	»	»
Staatsinrigting	»	»	»	2	2	3	»	1	»	»
Staatshuishoudkunde en statistiek.	»	»	»	2	1	2	1	2	»	»
Aardrijkskunde	»	»	1	»	2	1	4	»	»	»
Geschiedenis	»	»	»	3	1	1	2	1	»	»
Handelswetenschappen.	»	»	»	»	»	3	5	»	»	»
Nederlandsche taal	»	»	»	»	2	3	3	»	»	»
Fransche taal.	»	»	»	2	1	2	1	1	1	»
Engelsche taal	»	»	»	2	3	3	»	»	»	»
Hoogduitsche taal	»	»	»	»	2	2	2	1	1	»
Hand- en regtlijnig teekenen	»	»	2	3	»	2	»	»	1	»

Blijkens bovenstaande tabel werden de eindeijfers 1, 2 en 10 niet toegekend.

Verder volgt hier een staat, vermeldende al de cijfers, die door de kandidaten, zoo voor de verschillende vakken als voor de vijf groepen, zijn behaald.

Volgnommer.	A.			B.				C.						D.				E.		
	Wiskunde. (a.)	Werkuigkunde en Technologie. (b.)	Gen. cijfer afd. A.	Natuurkunde. (c.)	Scheikunde. (d.)	Natuurlijke historie. (e.)	Kosmographie. (f.)	Gen. cijfer afd. B.	Staatsregeling. (g.)	Staatshuishoudkunde en Statistiek. (h.)	Aardrijkskunde. (i.)	Geschiedenis. (k.)	Handelswetenschap- pen. (p.)	Gen. cijfer afd. C.	Nederlandsch. (l.)	Fransch. (m.)	Engelsch. (n.)	Duitsch. (o.)	Gen. cijfer afd. D.	Hand- en Regtlijnig teekenen. (r.)
1	6	4	5	7	7	6	8	7	5	7	7	7	6	7	6	6	4	7	6	4
2	5	5	5	6	5	5	5	5	4	6	3	4	6	4	5	4	5	5	5	9
3	5	5	5	6	6	7	7	6	8	8	5	4	7	6	6	4	4	6	5	3
4	5	5	5	6	7	6	5	6	6	6	6	7	7	6	8	5	5	5	6	4
5	6	5	6	6	7	6	5	6	5	5	7	6	7	6	5	7	6	8	6	6
6	5	4	5	5	8	7	6	7	6	8	7	4	7	6	6	6	5	6	6	4
7	7	6	7	5	7	7	6	6	6	4	5	5	6	5	8	8	6	9	8	6
8	6	4	6	8	8	7	8	8	4	4	7	8	7	6	8	9	6	7	8	3

In verband met deze tabel, hebben wij de eer, thans de beschouwingen te laten volgen, waartoe het schriftelijk

en het mondeling examen in de onderscheidene vakken heeft aanleiding gegeven.

Wiskunde.

Het examen in wiskunde gaf aanleiding tot de opmerking, dat over het algemeen de mondelinge cijfers veel lager zijn dan de schriftelijke. Bij slechts twee der acht kandidaten bestond op dit punt eenige gelijkheid.

Wij wenschen, in verband met deze opmerking, ons oordeel te formuleren in den volgende vorm:

De vaardigheid in het oplossen van niet al te moeilijke vraagstukken, bij daarvoor ruim voldoende tijd, bleek voldoende te zijn; de helderheid van inzicht in de beginselen, en de klaarheid in de wijze van uitdrukken liet veel te wenschen over.

Werktuigkunde en technologie.

Het oordeel, over de wiskunde uitgesproken, geldt ook voor deze vakken.

Natuurkunde.

Het examen in dit vak heeft geene aanleiding gegeven tot bijzondere opmerkingen; alleen is het der sub-commissie voor de natuurkundige vakken wenschelijk voorgekomen, dat voortaan bij het schriftelijk werk, zoowel wat de vraagstukken als wat het opstellen betreft, aan de kandidaten eenige keuze worde gelaten.

De uitkomsten van het examen waren over het algemeen voldoende.

Scheikunde.

Wat dit gedeelte van het examen aangaat, waren de resultaten zeer bevredigend; aan de meeste kandidaten kon het praedicaat »ruim voldoende" of »goed" worden toegekend, en geen enkele heeft een bepaald onvoldoend examen afgelegd.

Natuurlijke historie.

Door alle kandidaten werd voldaan aan de eischen van het program.

Cosmographie.

Het examen in dit vak leverde het bewijs, dat de meeste kandidaten met de bewegingsverschijnselen aan den hemel, als ook met de hedendaagsche denkbeelden omtrent de verhouding van de aarde tot de andere hemelligchamen en met de bewijzen dienaangaande voldoende bekend waren.

Staatsregeling.

Met uitzondering van een tweetal, voldeden de kandidaten aan de gestelde eischen. Een hunner heeft zelfs een, in allen opzichten, goed examen afgelegd. Bijzondere opmerkingen zijn niet te maken. Alleen mag men den wensch niet achterwege laten, dat er voortaan meer op het onderling verband tusschen de verschillende onderdeelen onzer Staatsregeling moge gelet worden.

Staathuishoudkunde en statistiek.

Over het algemeen leverde het examen in deze vakken allezijs redenen tot tevredenheid op. Verreweg de meeste kandidaten gaven blijken van ijverige en degelijke studie. Slechts bij een tweetal hunner miste men niet alleen een genoegzaam helder inzicht in de leer der volkswelvaart, maar moest ook volslagen onbekendheid met enkele hoofdpunten der staathuishoudkunde, met enkele harer gewigtigste vraagstukken worden geconstateerd.

Aardrijkskunde.

De meeste kandidaten hadden de aardrijkskunde met vrucht beoefend, zoodat het grootste aantal hunner ruim voldeed.

Eén kandidaat kreeg het cijfer »voldoende", twee kregen het cijfer »even voldoende", terwijl slechts door één kandidaat een bepaald gebrekkig examen werd afgelegd.

Geschiedenis.

Behoudens een paar uitzonderingen, bleken de kandidaten ook de geschiedenis met vrucht te hebben bestudeerd. De nieuwe geschiedenis scheen echter door sommigen wat vlugtig te zijn behandeld.

De staatsregeling onzer Republiek was aan eenigen minder goed bekend.

Het verband tusschen de gebeurtenissen in ons vaderland met die van andere landen in Europa in de 17de en 18de eeuw kenden de meesten vrij wel.

Minder bevredigend was de uitslag van het examen in de geschiedenis onzer kolonien. Over het algemeen ware wat meer beoefening der chronologie wenschelijk geweest.

Handelswetenschappen.

Het examen in dit vak gaf allezijs redenen tot tevredenheid. Vooral de journalisering der memoriaals-posten en de uitwerking van het arbitrage-vraagstuk was bij allen »zeer voldoende", bij een vijfтал zelfs in alle opzichten »goed" te noemen.

Nederlandsch.

De uitkomst van het schriftelijk examen in de moedertaal was zeer bevredigend; er waren zelfs onder de opstellen zeer goede. De kandidaten, die een letterkundig onderwerp ter behandeling gekozen hadden, gaven tevens blijken, vrij wel bekend te zijn met de producten onzer literatuur uit het gouden tijdperk, voor zoover men zulks eischen kan van jongelieden van dien leeftijd.

Het dient echter ook gezegd, dat een tweetal hunner zich nog schuldig maakte aan grove taalfouten.

Wat het mondeling onderzoek betreft, hieruit bleek, dat de meesten wel bekend waren met de geschiedenis onzer letterkunde; enkelen gaven tevens een goed verslag van eenig door hen gelezen werk.

De beoefening der grammatica scheen echter door sommigen in den laatsten tijd wel eenigzins verwaarloosd.

Fransch.

Het examen in dit vak leverde voldoende resultaten op. Behoudens een paar uitzonderingen, bewezen de kandidaten zoowel mondeling als schriftelijk, dat zij vertrouwd waren met de grammatica en dat ook de voornaamste voortbrengselen der letterkunde hun niet onbekend waren.

Engelsch.

Over het geheel genomen, was de uitslag van het examen in 't Engelsch niet gunstig te noemen.

Van vier der acht kandidaten werd het schriftelijk werk ontsierd door talrijke grove fouten tegen taal en stijl, terwijl de inhoud van het opstel van een vijfden kandidaat te onbeduidend was om dit geheel voldoende te noemen.

Het mondeling gedeelte van het examen was beter; de meeste kandidaten gaven blijken, het gelezene begrepen te hebben en konden zich vrij goed uitdrukken; van enkelen evenwel bleek de grammaticale kennis verre van toereikend te zijn.

Hoogduitsch.

Het schriftelijk werk was door de meeste kandidaten wat taal en stijl betreft, op bevredigende wijze vervaardigd, terwijl de inhoud in 't algemeen niet veel beteekende. Slechts bij twee kandidaten werd het werk door een grooter aantal taalfouten ontsierd.

De uitslag van het mondeling examen was in den regel overeenkomstig dien van het schriftelijke, zoowel wat taalgebruik als wat kennis der spraakkunst betreft.

In de letterkunde wisten de kandidaten voldoende reenschap te geven van het een of ander gelezen meesterstuk der dichtkunst, terwijl de kennis der letterkundige geschiedenis nog al te wenschen overliet.

Handteekenen.

Over de uitkomsten van het examen, wat dit vak betreft, moet het oordeel der Commissie zeer ongunstig luiden. Van alle kandidaten was er slechts één, aan wiens teekening onvoorwaardelijke lof kon worden toegezwaaid; nog was er een enkele middelmatige, maar al het overige werk was daar ver beneden.

De meest gewone begrippen van perspectief en schaduwen schenen bij de kandidaten te ontbreken, terwijl men bij allen, een enkele uitgezonderd, moest opmerken, dat het werk

volstrekt niet den indruk maakte, dat de vervaardiger eenig kunstgevoel bezat.

Lijntekenen.

De opgave werd door de meeste kandidaten met de noodige zorg en netheid uitgevoerd. Een paar toegekende lagere cijfers zijn het gevolg van onzuiverheden bij de constructie van snijpunten van lijnen en raakpunten van cirkels en lijnen.

Daar de Commissie het niet noodzakelijk geoordeeld heeft, haar verslag nog van opmerkingen van meer algemeen aard te doen vergezeld gaan, zoo is zij thans gekomen tot het einde harer taak en rust op haar nog slechts de aangename pligt, om UHoogEdelGestr. dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Breda, October 1880.

Namens de Commissie voornoemd,

Dr. LAMERS, *Voorzitter.*

ARMAND SASSEN, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE belast met het afnemen van het eindexamen voor de Hoogere Burgerschoolen in Gelderland in 1880.

Aan den Heer Commissaris des Konings in de provincie Gelderland.

De commissie, door de beschikking van uwen ambtsvoorganger, waarnemend Commissaris des Konings in de provincie Gelderland, van den 8sten Mei 1880, n°. 2203/25, 1ste afd., middelbaar onderwijs, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerschoolen in Gelderland, heeft de eer U hierbij het in art. 67 der wet op het middelbaar onderwijs van haar verlangde verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Op den 23sten Mei heeft de commissie de voorloopige vergadering gehouden, bedoeld in art. 8 en 9 van het algemeen reglement voor de eindexamens der hoogere burgerschoolen, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 10 Maart 1870 (*Staatsblad* n°. 49).

De commissie kwam bijeen in de gemeente Zutphen, alwaar, volgens de genoemde beschikking, de mondelinge examens zouden plaats hebben. Deze vergadering werd door alle leden der commissie bijgewoond.

Nadat de commissie den laatstondergeteekende tot haren secretaris had benoemd, bestond hare eerste werkzaamheid in het aanwijzen der leden, die voor elk vak, waarover het examen loopt, als examinatoren zouden optreden, alsmede van hen, die bij elk gedeelte van het examen als assessor zouden fungeren. Tevens werd besloten, dat examinatoren en assessoren zich bovendien zouden belasten met het nazien van het schriftelijk werk in de vakken waarvoor zij als zoodanig waren aangewezen, terwijl het toe te kennen cijfer eerst na onderling overleg zou worden vastgesteld.

Tot examinatoren en assessoren werden benoemd:

VAKKEN.	EXAMINATOREN.	ASSESSOREN.
Wiskunde	Cramer. Heringa. Michaëlis.	Michaëlis. Heringa.
Werktuigkunde	Michaëlis. Heringa.	Heringa. Michaëlis.
Technologie	van de Stadt. Heringa.	Heringa. van de Stadt.

Natuurkunde . . . . . van de Stadt. Heringa.
Heringa. van de Stadt.

Scheikunde en warenkennis . . . . . Burck. Michaëlis.

Natuurlijke historie . . . . . Burck. Heringa.

Kosmographie . . . . . van de Stadt. Michaëlis.

Staats- en handelswetenschappen . . . . . Ikman van Burck. Epkema.

Geschiedenis . . . . . Epkema. Ikman van Burck.
Andreae. Andreae.

Aardrijkskunde . . . . . Andreae. Ikman van Burck.

Boekhouden . . . . . Fikkert. Wijnhoff.

Nederlandsch . . . . . van Goor. Seipgens.

Fransch . . . . . Wijnhoff. Fikkert.
Fikkert. Wijnhoff.

Engelsch . . . . . Fikkert. Wijnhoff.
Wijnhoff. Fikkert.

Hoogduitsch . . . . . Seipgens. van Goor.
van Goor. Seipgens.

Handteekenen . . . . . Cramer. Wijnhoff.

Regtlijniig teekenen . . . . . Cramer. Michaëlis.

Tevens werd na eenige discussie besloten, dat de kandidaten zoo veel mogelijk in elk vak zouden worden geëxamineerd door die leden der Commissie, van wie zij daarin onderwijs hadden genoten.

Uit de aanwijzing van examinatoren en assessoren voor elk der vakken volgt, dat van de leden der commissie behoorden tot de subcommissie voor de groep A (wis- en werktuigkunde), de heeren dr. D. G. CRAMER, dr. P. M. HERINGA, dr. G. J. MICHAËLIS en dr. H. VAN DE STADT.

Subcommissie voor de groep B (natuurkundige wetenschappen), de heeren dr. W. BURCK, dr. P. M. HERINGA, dr. G. J. MICHAËLIS en dr. H. VAN DE STADT.

Subcommissie voor de groep C (geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen), de heeren D. J. ANDRAE, mr. W. H. IKMAN VAN BURCK, dr. W. BURCK, dr. E. EPKEMA, L. B. FIKKERT, dr. G. J. MICHAËLIS en B. WIJNHOF.

Subcommissie voor de groep D (talen), de heeren L. B. FIKKERT, G. A. C. VAN GOOR, E. A. H. SEIPGENS en B. WIJNHOF.

Subcommissie voor de groep E. (tekenen), de heeren dr. D. G. CRAMER, dr. G. J. MICHAËLIS en B. WIJNHOF.

Bij den voorzitter hadden zich tot het afleggen van het examen aangemeld 31 kandidaten, waarvan 3 leerlingen waren van de Koninklijke hoogere burgerschool »Prins Hendrik der Nederlanden» te Apeldoorn, 7 van de hoogere burgerschool te Arnhem, 3 van die te Nijmegen, 2 van die te Tiel en 16 van die te Zutphen.

Op voorstel van den voorzitter werd besloten het een en dertigtal examinandi te verdeelen in zes groepen, en wel ééne van zes en vijf van vijf kandidaten, en werd tevens bepaald, dat voor het mondeling examen in de verschillende vakken tijdruimten zouden worden besteed, als hieronder wordt aangewezen:

Wiskunde . . . . . 1 uur.

Werktuigkunde . . . . . 1/2 »

Natuurkunde en technologie . . . . . 3/4 »

Scheikunde en waren kennis . . . . . 3/4 »

Natuurlijke historie . . . . . 1/2 »

Kosmographie . . . . . 1/2 »

Staats- en handelswetenschappen . . . . . 3/4 »

Geschiedenis . . . . . 3/4 »

Aardrijkskunde . . . . . 1/2 »

Nederlandsch . . . . . $\frac{3}{4}$ uur.

Fransch . . . . . $\frac{1}{2}$ »

Engelsch . . . . . $\frac{1}{2}$ »

Hoogduitsch . . . . . $\frac{1}{2}$ »

Voor het examen in handteekenen werden de onbezette uren op de examendagen voor het teekenen naar plaat, alsmede nog een geheele dag van 9—12 en 1—4 ure voor het teekenen naar pleister besteed.

Intusschen kon deze regeling niet in alle opzigten worden gevolgd. Een der kandidaten trok zich reeds vóór het schriftelijk examen terug, terwijl eene andere, na het schriftelijk werk te hebben gemaakt, berigt gaf, dat hij niet aan het mondeling examen wenschte deel te nemen.

Bovendien werden twee kandidaten door geldige redenen verhinderd een gedeelte van het schriftelijk examen op de daarvoor bestemde dagen af te leggen. De eene werd door ziekte verhinderd schriftelijk werk te maken voor scheikunde, werktuigkunde, de vier afdeelingen der wiskunde en het regtlijnig teekenen; terwijl de andere door een sterfgeval in zijne familie belet werd, in de beschrijvende meetkunde examen af te leggen. Aan beide kandidaten werd in overeenstemming met art. 16 van het Koninklijk besluit van 10 Maart 1870 (*Staatsblad* n°. 49), gelegenheid gegeven om tijdens de mondelinge examens schriftelijk werk onder toezigt der commissie te maken. De opgaven voor dit werk werden door de commissie vastgesteld en daarbij gezorgd, dat deze zooveel mogelijk van gelijken omvang en moeilijkheid waren als de aan de andere kandidaten voorgestelde.

Met het mondeling examen werd een begin gemaakt op den 19den Julij, waardoor men op 7 Augustus kon eindigen.

De uitslag van het examen is geweest, dat, in aan-

merking genomen art. 23 van het straks genoemde besluit, aan 20 kandidaten het getuigschrift van voldoende afgelegd examen zonder beraadslaging werd toegekend, terwijl het nog aan 5 na discussie en stemming werd verleend. Bij een dezer laatste kandidaten staakten de stemmen; hij werd overeenkomstig het bepaalde bij hetzelfde artikel toegelaten. Afgewezen werden 4 kandidaten.

Kort zamengevat hebben zich dus aangemeld 31 kandidaten, en zijn

geëxamineerd:	29	} kandidaten
toegelaten:	25	
afgewezen:	4	

en wel van de hogere burgerschool te:

	aangemeld	geëxamineerd	toegelaten	afgewezen
Apeldoorn	3	3	3	0
Arnhem	7	6	6	0
Nijmegen	3	3	3	0
Tiel	2	2	2	0
Zutphen	16	15	11	4

Ten einde een meer volledig overzicht te geven van den uitslag van het examen, heeft de commissie de eer een afschrift over te leggen van de volledige tabel, waarin zij de door haar voor elk gedeelte van het examen toegekende cijfers heeft opgeteekend.

Uit deze tabel zijn de volgende kleinere tabellen opgemaakt, waardoor bedoeld overzicht in hoofdzaak gemakkelijker wordt verkregen.

TABEL I.

Aantal malen dat is toegekend het cijfer:

VAKKEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Aantal		
											onvoltoende	voltoende	
											examens.		
A.													
Wiskunde.	»	»	»	1	6	6	8	5	2	1	1	28	
Werktuigkunde en mechanische technologie.	»	»	3	3	3	10	7	3	»	»	6	23	
B.													
Natuurkunde	»	»	»	3	6	7	5	5	1	2	3	26	
Scheikunde	»	»	1	4	10	2	6	5	»	1	5	24	
Natuurlijke historie	»	»	3	8	4	3	5	3	3	»	11	18	
Kosmographie	»	»	1	2	7	4	8	5	2	»	3	26	

V A K K E N.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Aantal		
											onvoldoende	voldoende	
											examens.		
C.													
Staatsinrigting	>	>	>	5	3	6	4	9	2	>	5	24	
Staatshuishoudkunde en statistiek	>	>	>	3	3	9	8	2	4	>	3	26	
Aardrijkskunde	>	1	2	2	4	6	7	3	4	>	5	24	
Geschiedenis	>	>	4	3	3	7	5	3	4	>	7	22	
Handelswetenschappen	>	>	>	>	6	16	5	2	>	>	0	29	
D.													
Nederlandsch	>	>	>	3	4	7	5	9	1	>	3	26	
Fransch	>	>	>	5	13	7	3	1	>	>	5	24	
Engelsch	>	>	>	5	13	7	2	2	>	>	5	24	
Hoogduitsch	>	>	>	4	7	8	8	2	>	>	4	25	
E.													
Handteekenen	>	>	2	2	3	9	5	3	4	1	4	25	
Lijnteekenen	>	>	>	1	1	6	9	8	3	1	1	28	
Totaal	>	1	16	54	96	120	100	70	30	6	71	422	

TABEL II.

Aantal malen dat als eindcijfer is toegekend.

Voor groep:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Aantal	
											onvol-	vol-
											doende	doende
											eindcijfers.	
A	—	—	—	1	8	5	9	5	1	—	1	28
B	—	—	—	3	9	7	7	1	2	—	3	26
C	—	—	—	2	7	8	8	4	—	—	2	27
D	—	—	—	4	5	14	4	2	—	—	4	25
E	—	—	—	1	4	6	9	6	3	—	1	28
Totaal . .	—	—	—	11	33	40	37	18	6	—	11	134

In de eerste van bovenstaande tabellen is aangewezen hoeveel malen ieder cijfer voor elk der vakken waarin is geëxamineerd, werd toegekend, terwijl in de tweede hetzelfde is geschied voor de vakgroepen A—E.

Tot regt begrip dézer tabellen zij overigens herinnerd, dat het cijfer 5 de betekenis heeft van *even voldoende*, terwijl de lagere cijfers *onvoldoende* en daar beneden, de hogere *voldoende* en daar boven aanduiden.

In de twee laatste kolommen is opgegeven het aantal der *onvoldoende* en dat der *voldoende* cijfers voor elk vak (Tabel I) of voor elke vakgroep (Tabel II) toegekend.

Het zou zonder twijfel gewaagd zijn uit deze tabellen algemeene gevolgtrekkingen omtrent de resultaten van het onderwijs in de verschillende vakken en vakgroepen te maken, maar toch is het niet geheel onbelangrijk uit de gegeven tabellen nog de volgende af te leiden, waaruit blijken kan hoe veel punten door de 29 geëxamineerde kandidaten gezamenlijk in elk der vakken en vakgroepen werden verkregen, en tevens welk cijfer in elk vak en elke vakgroep gemiddeld is toegekend.

TABEL III.

VAKKEN.	Som der door de 29 candidaten in elk vak verkregen cijfers.	Gemiddeld cijfer per candidaat.
Fransch	156	5.4
Engelsch	157	5.4
Natuurlijke historie	165	5.7
Werktuigkunde	169	5.8
Hoogduitsch	171	5.9
Scheikunde	173	6.0
Geschiedenis	176	6.1
Handelswetenschappen	177	6.1
Aardrijkskunde	181	6.2
Kosmographie	184	6.3
Natuurkunde	188	6.5
Handteekenen	188	6.5
Staatsinrigting	189	6.5
Staathuishoudkunde en statistiek	189	6.5
Nederlandsch	190	6.6
Wiskunde	194	6.7
Lijnteekenen	209	7.2
Groep D	169	5.8
» B	174	6.0
» C	179	6.2
» A	186	6.4
» E	198	6.8

Tot bijzondere opmerkingen van eenig belang heeft het examen ditmaal, naar het oordeel der Commissie, geene aanleiding gegeven.

De commissie neemt hiermede naar haar vermogen de haar opgedragen taak te hebben vervuld, en heeft de eer haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Zutphen, 8 Augustus 1880.

D. G. CRAMER, Voorzitter.

H. VAN DE STADT, Secretaris.

VERSLAG DER COMMISSIE, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hogere burgerscholen in Zuidholland in 1880.

Aan Zijne Excellentie den Commissaris des Konings in Zuidholland.

De commissie, benoemd bij beschikking van Uwe Excellentie van den 14den April 1880, A n°. 657/1, (1ste afd.), heeft de eer bij deze, ter voldoening aan art. 57 der wet van 2 Mei 1863, verslag te doen van hare werkzaamheden.

Zij hield, daartoe opgeroepen door haren voorzitter dr. DE LOOS, den 1sten Mei 1880 hare eerste vergadering in de hogere burgerschool te Leiden en benoemde tot haren secretaris den heer J. H. DIJKMAN BZN. Tevens verdeelde zij zich in de bij art. 8 van het algemeen reglement voor de eindexamens voorgeschreven sub-commissien; zoodat aangewezen werden voor de:

Afdeelingen A en B (wis- en werktuigkunde en de natuurkundige wetenschappen, de heeren dr. P. ZEEMAN GZN., J. MENALDA VAN SCHOUWENBURG, dr. H. HAGA, dr. J. NIEUWENHUIZEN KRUSEMAN, dr. D. DE LOOS en dr. P. A. BOZON en wel meer bepaaldelijk voor het onderzoek in:

Cijfer-, stekunde, goniometrie en trigonometrie: de heeren ZEEMAN en VAN SCHOUWENBURG;

Vlakke en beschrijvende meetkunde en stereometrie: de heeren van SCHOUWENBURG en ZEEMAN;

Mechanica en kosmographie: de heeren KRUSEMAN en HAGA;

Natuurkunde: de heeren HAGA en KRUSEMAN;

Scheikunde: de heeren DE LOOS en BOZON;

Natuurlijke historie: de heeren BOZON en DE LOOS;

Afdeeling C (geschiedkundige, staats- en handelswetenschappen): de heeren dr. G. J. DOZY, J. H. BRUNNE, mr.

P. A. TUKKER en J. H. DIJKMAN BZN.; meer bepaaldelijk voor:

Algemeene geschiedenis: de heeren BRUNNE en DOZY;

Vaderlandsche geschiedenis en aardrijkskunde: de heeren

DOZY en BRUNNE;

Staatsuishoudkunde en statistiek: de heeren TUKKER

en DIJKMAN;

Staatsinstellingen en boekhouden: de heeren DIJKMAN

en TUKKER.

Afdeeling D (Nederlandsche, Fransche, Engelsche en

Hoogduitsche talen en letterkunde): de heeren W. L. COMBÉ,

H. DUVANEL, J. H. SLATER en J. KLEIN; meer

bepaaldelijk voor:

Nederlandsche taal en letterkunde: de heeren COMBÉ

en SLATER;

Fransche taal en letterkunde: de heeren DUVANEL en KLEIN;

Engelsche taal en letterkunde: de heeren SLATER en COMBÉ;

Hoogduitsche taal en letterkunde: de heeren KLEIN en

DUVANEL.

Afdeeling E (hand- en regtlignig teekenen): de heeren

dr. P. ZEEMAN GZN., J. MENALDA VAN SCHOUWENBURG,

dr. J. NIEUWENHUIZEN KRUSEMAN en dr. H. HAGA; meer

bepaaldelijk voor:

Handteekenen: de heeren ZEEMAN, VAN SCHOUWENBURG,

KRUSEMAN en HAGA;

Regtlignig teekenen de heeren ZEEMAN en VAN SCHOUWENBURG.

De eerstgenoemde examinerator voor elk vak werd belast

met het mondeling onderzoek in tegenwoordigheid van

den tweeden; het schriftelijk werk zou door beiden worden

nagezien; beiden zouden het aan den candidaat toe te

kennen cijfer vaststellen.

De Commissie besloot met de mondelinge examens aan

te vangen op Maandag den 19den Juli en ze te doen

plaats hebben tusschen des voormiddags 9 en des namiddags 4 uur, doch daartusschen 1 uur rusttijd te houden.

Zij bestemde voor het onderzoek in:

de wiskunde	1 uur.
» mechanica	15 minuten.
» natuurkunde	30 »
» kosmographie	15 »
» scheikunde	30 »
» natuurlijke historie	30 »
» staatsinstellingen	15 »
» staathuishoudkunde en statistiek	30 »
» vaderlandsche geschiedenis en aardrijkskunde	30 »
» algemeene geschiedenis	30 »
» handelswetenschappen	15 »
» Nederlandsche taal en letterkunde	30 »

- de Fransche taal en letterkunde . . . . 30 minuten.
 » Engelsche taal en letterkunde. . . . 30 »
 » Hoogduitsche taal en letterkunde. . . . 30 »

zoodat de mondelinge examens voor elken candidaat 3 dagen en in het geheel 7 uren zouden duren.

Gelegenheid tot het handteekenen is tusschen de mondelinge examens gegeven; het onderzoek in de praktische scheikunde op het einde van den derden dag.

Het getal aspiranten, dat zich had aangegeven, bedroeg 77. Er werd besloten, dat dezen zouden worden geëxamineerd in 8 op elkander volgende reeksen. Het examen heeft dus 24 dagen geduurd en liep op 14 Augustus ten einde.

Ten einde te kunnen voldoen aan het door Uwe Excellentie tot de Commissie gerigte verzoek om de opgaven voor het schriftelijk werk in te zenden vóór den 1sten Junij en bij de vraagstukken de oplossing te voegen, werd spoedig eene tweede vergadering gehouden en wel op Zaterdag den 15den Mei.

De processenverbaal, gevoegd bij het aan den voorzitter toegezonden schriftelijk werk, werden alle in orde bevonden. Daaruit bleek, dat de nummers 18, 26 en 56 niet aan het schriftelijk examen deelgenomen, maar zich teruggetrokken hadden; dat n°. 41 tijdens het schriftelijk examen in trigonometrie en scheikunde door ongesteldheid verhindert werd hieraan deel te nemen, waartoe hem tijdens het mondeling examen eener reeks, waartoe hij niet behoorde, de gelegenheid gegeven werd om het achterstallige in te halen, waarbij hem andere vragen ter beantwoording werden gegeven dan die door zijne Excellentie den Minister vastgesteld, evenwel zooveel mogelijk van gelijk gehalte; namelijk:

voor *trigonometrie*:

1°. de waarde van X op te lossen uit de vergelijking:

$$\frac{\sin. (30^\circ + n)}{\sin. (30^\circ - n)} = 2.$$

2°. Van den vierhoek ABCD zijn gegeven: de zijden AB = 20.96 BC = 31.48, de ingesloten hoek B = 75° 20' 30'', de diagonaal BD = 35.92 en de hoek, waaronder de diagonalen elkander snijden, gelijk 63° 20' 25''. Bereken de diagonaal AC en het oppervlak van den vierhoek;

voor *scheikunde*:

1°. oxydatiemiddelen met voorbeelden van de oxyderende werking op organische en anorganische verbindingen.

2°. Chloor, zijne belangrijkste verbindingen met metalen en zijne werking op organische ligchamen.

Een der candidaten, n°. 72, heeft zich wegens ongesteldheid gedurende het mondeling onderzoek teruggetrokken.

Tijdens het mondeling examen verzocht een van de leerlingen der hogere burgerschool te Haarlem, die door ziekte was verhindert geweest aan het mondeling examen in de provincie Noordholland deel te nemen, alsnog tot het mondeling examen te worden toegelaten. De Commissie, die geen bezwaar maakte dit verzoek in te willigen, ontving op haar verzoek van den voorzitter der Commissie in Noordholland het schriftelijk werk van dezen candidaat, en stelde hem in de gelegenheid in de 6de reeks aan het examen deel te nemen.

Aan 60 candidaten werd het getuigschrift van voldoende afgelegd examen toegekend: aan 14 moest dit, wegens onvoldoende kennis, worden geweigerd. 36 candidaten konden, als hebbende in alle afdeelingen het cijfer 5 of een hooger verkregen, zonder stemming worden aangenomen; de overige 24 werden op weinige uitzonderingen na, met algemeene stemmen aangenomen. De uitslag met betrekking de hogere burgerscholen was de volgende:

Hogere burgerschool.	Getal candidaten, die zijn		
	geëxamineerd.	toegelaten.	afgewezen.
's Gravenhage	23	20	3
Delft	9	8	1
Schiedam	6	3	3
Dordrecht	6	5	1
Gorinchem	4	3	1
Leiden	8	8	—
Haarlem	1	1	—
Rotterdam	8	7	1
Geene hogere burgerschool .	9	5	4
	74	60	14

Onder de geëxamineerden waren er 9, die in den laatsten tijd geen onderwijs op eene hogere burgerschool ontvangen hadden.

De hieronder staande tabel I wijst aan, hoeveel malen de verschillende cijfers bij de examens werden verkregen; terwijl tabel II een overzicht geeft van de cijfers, welke aan de candidaten in de verschillende afdeelingen zijn toegekend.

TABEL I.

V A K K E N.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	vold. 5 of meer.	onvoldoende.
Wiskunde	—	—	1	8	24	18	13	8	1	1	65	9
Werktuigkunde	1	—	—	11	22	15	13	8	4	—	62	12
Natuurkunde	—	—	2	18	13	20	8	10	3	—	54	20
Scheikunde	1	—	2	8	14	5	21	17	5	1	63	11
Natuurlijke historie	—	2	3	18	11	15	11	5	8	1	51	23
Kosmographie	—	1	—	18	24	10	11	5	5	—	55	19
Geschiedenis	—	1	4	9	13	22	9	13	1	2	60	14
Aardrijkskunde	—	5	8	7	13	17	7	7	7	3	54	20
Staatsinstellingen	—	—	4	18	17	24	10	—	1	—	52	22
Staatshuishoudkunde	—	—	7	21	11	16	13	3	3	—	46	28
Handelswetenschappen	—	—	3	16	18	11	12	10	3	1	55	19
Nederlandsche taal en letterkunde	—	—	—	9	18	22	16	8	1	—	65	9
Fransche » » »	—	1	5	14	18	18	12	3	3	—	54	20
Engelsche » » »	—	—	1	16	21	20	11	5	—	—	57	17
Hoogduitsche » » »	—	—	1	21	21	15	12	4	—	—	52	22
Handteekenen	—	—	1	6	18	28	13	3	3	2	67	7
Regtlĳnjg teekenen	—	—	1	7	18	18	19	6	5	—	66	8

TABEL II.

A F D E E L I N G E N.	Aantal malen dat is toegekend het afdeelingcijfer										Aantal	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	5 of meer.	bene- den 5.
A. Wis- en werktuigkunde	—	—	1	9	23	19	12	9	—	1	64	10
B. Natuurkunde, scheikunde, natuur- lijke historie en kosmographie . .	—	1	—	16	15	17	15	7	3	—	57	17
C. Geschiedenis en aardrijkskunde, staatsinstellingen, staatshuishoud- kunde en handelswetenschappen. .	—	—	4	13	21	20	10	6	—	—	57	17
D. Nederlandsche, Fransche, Engelsche en Hoogduitsche taal en letterkunde.	—	—	—	16	17	21	12	8	—	—	58	16
E. Hand- en regtlijnig teekenen . .	—	—	—	2	17	25	20	5	4	1	72	2

De Commissie voegt hierbij eenige opmerkingen, gemaakt door hare leden onder den indruk van het afgenomen examen in de verschillende vakken.

Wiskunde.

Het examen in de wiskunde gaf tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding.

Natuurkunde.

Het onderzoek in dit vak gaf evenmin als bij wiskunde aanleiding tot opmerkingen.

Sommige kandidaten deden het vermoeden ontstaan, dat zij te weinig aandacht hadden gehad voor de gedane proeven, of deze niet hadden begrepen.

Scheikunde.

Het examen in de scheikunde leverde over het algemeen zeer bevredigende uitkomsten op: vele kandidaten gaven blijken dit vak met lust te hebben beoefend. Slechts 11 kandidaten ontvingen een onvoldoend cijfer.

Werktuigkunde en kosmographie.

Het onderzoek in deze vakken heeft tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding gegeven.

Natuurlijke historie.

Het cijfer toegekend in de natuurlijke historie, was voor verreweg de meeste kandidaten voldoende; de uitkomst is gunstiger dan door de cijfers wordt aangewezen, als men in aanmerking neemt, dat van de 9 kandidaten, die geen onderwijs aan eene hogere burgerschool hadden genoten, er 7 waren, die slechts het een en ander van buiten hadden geleerd, zonder eenig voordeel van aanschouwelijk onderwijs te hebben genoten. Aan dezulken moest dus een onvoldoend cijfer worden toegekend.

Geschiedenis en aardrijkskunde.

Het examen in deze vakken gaf over het geheel bevredigende resultaten. Bij verreweg de meeste kandidaten werd het bewijs geleverd, dat zij met vrucht gewerkt hadden. Bij de geschiedenis kon in den regel een behoorlijk inzicht geconstateerd worden in de heerschende beginselen der verschillende tijdvakken en in het verband zoowel tusschen die tijdvakken als tusschen de geschiedenis der verschillende volken.

Bij de vaderlandsche geschiedenis was vooral op den overgang der verschillende regeringsvormen gelet, terwijl de meesten ook zeer voldoende kennis toonden van de hoofdgebeurtenissen der 19de eeuw.

Ook de aardrijkskunde was hun blijkbaar nog iets meer geweest dan oefening van het geheugen; velen konden vrij goed rekenschap geven van den aard en de oorzaken der geographische verschijnselen, en de meesten wisten zich eene behoorlijke voorstelling te vormen van de besproken landstreken.

Staatsinrigting.

Dat in de staatsinrigting gaf niet zulke goede, maar toch tamelijk bevredigende uitkomsten. De kennis der staatsinstellingen was over het algemeen voldoende; minder was dit het geval met de provinciale en gemeentelijke inrigting, veel minder met het bestuur van bezittingen en koloniën.

Handelswetenschappen.

De meeste kandidaten hadden de opgegeven memorialposten en het arbitrage-vraagstuk over het boekhouden goed gejournaliseerd en gemaakt; bij het mondeling onderzoek rees echter twijfel, of sommigen wel juist begrepen, wat zij gedaan hadden.

Staatshuishoudkunde en statistiek.

Ook in de staatshuishoudkunde waren de meeste kandidaten voldoende op de hoogte, enkelen deden zelfs een goed examen.

Velen waren er echter, die slechts iets wisten van geld en bankwezen, terwijl zij de studie van al de overige deelen verwaarloosd hadden; anderen hadden weinig of geen inzicht in de beginselen van deze wetenschap; eene bepaling bij voorbeeld van rijkdom, kapitaal, crediet enz. was hun of geheel vreemd of, al wisten zij eene bepaling, dan was die blijkbaar zonder nadenken gememoriseerd, daar zij niet in staat waren zich de zaken voor te stellen; om b. v. een voorwerp in de maatschappij te noemen, dat tot het kapitaal gerekend kan worden, was hun onmogelijk.

Nederlandsche taal en letterkunde.

De uitslag van het examen in de Nederlandsche taal en letterkunde was vrij voldoende; wel was de inhoud van vele opstellen niet veel beteekenend, vooral als het onderwerp zich niet bepaalde tot de vermelding van geschied- en aardrijkskundige feiten; maar het is de vraag, of hieromtrent, den gewonen leeftijd der kandidaten in aanmerking genomen, hooge eischen kunnen gesteld worden.

Onderscheiden zich verscheidene opstellen door goeden stijl en zuivere taal, bij anderen liet zulks te wenschen over, en sommigen deden vooronderstellen, dat de kandidaten zich weinig of niet geoeft hadden in het schriftelijk uitdrukken hunner gedachten.

Bij het onderzoek in de geschiedenis der letterkunde bleek, dat deze door de meeste kandidaten vrij goed bestudeerd was, maar dat de kennis der voornaamste producten onzer letterkunde beperkt was en zich veelal

bepaalde tot datgene, wat op de school gelezen was; anderen daarentegen hadden betrekkelijk veel en goed gelezen, waarvan de vruchten in de opstellen en door goeden stijl en door goede woordenkeus uitkwamen.

Fransche taal en letterkunde.

Het onderzoek naar de vorderingen in de Fransche taal en letterkunde heeft voor de meeste kandidaten een vrij voldoende uitslag opgeleverd, niettegenstaande het schriftelijk werk bij velen vrij wat te wenschen overliet, vooral met betrekking tot de grammaire, den stijl en zamenstelling. Bij het mondeling onderzoek gaven enkele kandidaten blijk veel en zeer goed gelezen te hebben, in tegenstelling met anderen, die verklaarden slechts één of twee werken in deze taal gelezen te hebben en dan, zooals bij het examen bleek, nog wel zeer gebrekkig. Bovendien hadden vele kandidaten groote moeite zich in de Fransche taal uit te drukken.

Wat eindelijk de kennis der letterkunde betreft, uitgenomen een twaalfstal, die een zeer goed begrip van schrijvers en hunne werken toonden te hebben, moet men van het meerendeel verklaren, dat zij of de letterkunde hadden veronachtzaamd of vergeten.

Engelsche taal en letterkunde.

Wat het examen in de Engelsche taal en letterkunde betreft, dit gaf geene bijzondere aanleiding tot tevredenheid. Ofschoon slechts aan 17 kandidaten een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, was de hoeveelheid zoowel als de hoedanigheid van hetgeen men in deze taal gelezen had uiterst gering, en bleek het zelfs in vele gevallen, dat het gelezene bovendien zeer slecht gekozen was. Verscheidene kandidaten hadden wel bij voorbeeld Othello, Romeo en Julia enz. gelezen, doch nooit enig werk van de vele Engelsche prozaschrijvers. Zoodanige beperkte keuze, zonder voorafgegaan te zijn door gemakkelijker lectuur, kan natuurlijkerwijze niet anders dan onbevredigende uitkomsten bij het mondeling onderzoek opleveren.

Hoogduitsche taal en letterkunde.

Het schriftelijk werk in dit vak was, wat taal en grammatica betreft, bij de meesten voldoende, daarentegen de inhoud doorgaans onvoldoende; ofschoon enkele gunstige uitzonderingen voorkwamen. De uitkomsten van het mondeling onderzoek waren niet gunstig te noemen en de letterkundige kennis van vele kandidaten was gebrekkig. De commissie mag zich echter niet ontveinen, dat de minder gunstige uitslag van het examen in de talen dan die van het examen in andere vakken, is toe te schrijven aan de naar hare meening te hooge eischen in het programma gesteld, vooral met betrekking tot het onderzoek in letterkunde.

Regtlijnig- en handteekenen.

De vorderingen in het regtlijnig teekenen waren zeer voldoende; ook die in het handteekenen waren bij velen zeer te prijzen en door enkele kandidaten werden tevens uitmuntende teekeningen overgelegd.

De Commissie heeft ook bij dit examen een gunstigen indruk gekregen van de vruchten, die door het middelbaar onderwijs worden gekweekt; dat van de 65 kandidaten, die den cursus eener hoogere burgerschool hadden afgeloopen, slechts 10 moeten worden afgewezen, levert het bewijs dat die vruchten vrij voldoende zijn te noemen. De aanmerkingen, die de Commissie bij de verschillende vakken maakte, hebben blijkens de tabellen bijna zonder uitzondering betrekking op de kandidaten, die afgewezen zijn.

De commissie betuigt Uwe Excellentie haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Leiden, 5 September 1880.

Namens de Commissie,
D. DE LOOS, Voorzitter.
J. H. DIJKMAN BZL., Secretaris.

VERSLAG DER COMMISSIE belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen in de provincie Noordholland in 1880.

Aan den Edel Groot Achtbaren Heer Commissaris des Konings in de provincie Noordholland.

De commissie door U. E. G. A. benoemd tot het afnemen der eindexamens van de hoogere burgerscholen in Noordholland, heeft de eer U deswege het navolgende verslag uit te brengen.

Zoodra de benoemde leden hunne benoeming hadden aangenomen, heeft de voorzitter, dr. D. VAN LANKEREN MATTHES, hen bijeengeroepen, heeft de commissie zich geconstitueerd en haar medelid mr. J. DOMELA NIEUWENHUIS tot secretaris benoemd. De subcommissiën werden vervolgens zamengesteld als volgt:

a. voor wis- en werktuigkunde: de heeren dr. D. VAN LANKEREN MATTHES, dr. H. BRONGERSMA, dr. D. A. KERKHOFF en A. PELT;

b. voor natuurkundige wetenschappen: de heeren A. PELT, dr. H. BRONGERSMA, dr. J. D. BOEKE en dr. J. C. COSTERUS;

c. voor geschiedkundige-, staats- en handelswetenschappen: de heeren A. PELT, dr. M. J. IJZERMAN, A. VAN DER VOORT AZ., mr. J. DOMELA NIEUWENHUIS, C. KNAPPER en dr. J. D. BOEKE;

d. voor taal en letterkunde: de heeren R. W. ZUIDEMA, A. E. W. PAUW, K. VAN DER ZIJDE en C. HEIJMAN;

e. voor hand- en regtlijnig teekenen: de heeren dr. D. A. KERKHOFF, dr. H. BRONGERSMA, A. PELT, A. VAN DER VOORT AZ. en dr. D. VAN LANKEREN MATTHES.

Vier en dertig kandidaten hadden zich tot het afleggen van het examen bij de commissie aangemeld. Een hunner werd door ongesteldheid verhinderd aan het mondeling examen deel te nemen.

De mondelinge examens werden afgenomen te Amsterdam van Donderdag 15 tot en met Woensdag 28 Julij 1880 en alzoo gedurende 12 werkdagen. De 33 kandidaten, die daaraan deelnamen, waren verdeeld over vier groepen. In de eerste groep bevonden zich negen, in de drie laatste groepen telkens acht kandidaten. Voor iedere groep duurden de examens drie dagen. Iedere candidaat werd zeven uren geëxamineerd en wel een uur in de wiskunde, een uur in werktuigkunde, natuurkunde en kosmographie, een uur in scheikunde, delfstof-, aard-, plant- en dierskunde, een uur in geschiedenis en aardrijkskunde, een uur in staats- en handelswetenschappen, een uur in de Nederlandsche en Hoogduitsche talen, een uur in de Fransche en Engelsche talen. Het handteekenen geschiedde in de vrije uren.

Het diploma werd verleend aan 18 der 22 kandidaten van de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam, aan de 5 kandidaten van de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem, aan de 2 kandidaten der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Alkmaar, aan 1 der 2 kandidaten van de hoogere burgerschool met vierjarigen cursus te Zaandam en aan de 2 kandidaten die aan geen der hoogere burgerscholen het eindonderwijs hadden genoten en derhalve aan 28 van de 33 kandidaten.

Over de verschillende afdelingen was het aantal malen dat de eindcijfers werden toegekend, als volgt:

Eindeijfer.	A.	B.	C.	D.	E.
10	1	—	—	1	—
9	3	1	1	2	1
8	4	1	3	5	4
7	5	7	6	6	8
6	6	8	16	8	12
5	8	12	5	2	8
4	6	4	2	8	—
3	—	—	—	1	—

De examens gaven aanleiding tot de volgende opmerkingen:

Wiskunde.

Over het algemeen voldeed het mondeling examen beter dan het schriftelijke. De kandidaten toonden bij het mondeling gedeelte veel goed te kunnen maken wat bij het schriftelijk te wenschen overliet, vooral was dit het geval bij de beschrijvende meetkunde. Van het niet moeilijke doch nog al bewerkelijke vraagstuk over trigonometrie hadden slechts enkelen de juiste einduitkomst. De meesten hadden wel een goeden gang bij de bewerking gevolgd, doch waren op kleinigheden bij de bewerking gestruikeld. Aan 7 der 33 kandidaten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend. Van de 26 kandidaten wier examen in dit leervak voldoende werd bevonden, bekwamen zes een 5, vijf een 6, vier een 7, zeven een 8, drie een 9 en verkreeg één een 10.

Werktuigkunde.

Aan niet minder dan 10 kandidaten moest in dit leervak een onvoldoend cijfer worden toegekend en daaronder aan 5 het cijfer 3. De onvoldoende cijfers waren grootendeels het gevolg van slordig en onjuist schriftelijk werk.

Natuurkunde.

Het examen in de natuurkunde leverde minder onvoldoende cijfers op dan dat in de wis- en werktuigkunde. Aan 5 kandidaten viel een onvoldoend cijfer ten deel. Daarentegen was het aantal even voldoende cijfers vrij aanzienlijk. Aan niet minder toch dan elf kandidaten moest een 5 worden toegekend. Geen der kandidaten verkreeg een 10 of 9. Twee kandidaten verkregen een 8, zes een 7, en negen een 6. Verreweg de meeste kandidaten voldeden derhalve in dit leervak slechts middelmatig.

Het vraagstuk over natuurkunde was door slechts vijf kandidaten geheel juist opgelost. De groote meerderheid had het temperatuurverschil in de beide vaten over het hoofd gezien.

Scheikunde.

Het schriftelijk examen in scheikunde was over het geheel beter dan het mondelinge. Drie kandidaten konden echter hun onvoldoend cijfer voor het schriftelijk werk door hun mondeling examen niet verbeteren. Aan niet minder dan tien kandidaten werd het even voldoende cijfer 5 toegekend; acht erlangden een 6, vijf een 7, zes een 8 en twee een 9.

Van de 33 kandidaten hadden 21 de drooge destillatie en 12 de zuren tot onderwerp van hun opstel gekozen. Het meerendeel der kandidaten die over drooge destillatie een opstel gemaakt hadden, bleek dit in al te beperkten zin te hebben opgevat, daar zij bijna uitsluitend de fabricatie van lichtgas en de daarbij verkregen bijproducten hadden behandeld.

Hoewel de meeste kandidaten zich op het gebied der anorganische en der organische chemie ongeveer even goed thuis gevoelden, waren toch eenige belangrijke groepen van organische verbindingen aan zeer velen hunner slechts oppervlakkig of in het geheel niet bekend, zoo als de glycosiden, de alcaloiden, de eiwitstoffen en de meeste organische zuren. Daardoor hadden velen een uiterst onvolledige kennis van de chemische veranderingen die de voedingsstoffen in het dierlijk en plantaardig lichaam ondergaan. De herkomst en wijze van bereiding van vele, ook voor ons land belangrijke nijverheids-producten was aan de meeste kandidaten zoo goed als niet bekend. Zoo verkeerden niet weinigen in de meening, dat de Hollandsche jenever uit rietsuiker wordt bereid en wisten eenigen van kaas niet veel anders dan dat zij uit melk wordt vervaardigd en was aan verscheidene de zoo nuttige vlasplant niet anders dan bij name bekend. Over het geheel maakte het mondeling examen van de meeste kandidaten den indruk, alsof meer zorg was besteed aan technische beschouwingen omtrent de chemische verbindingen dan aan de wijze waarop de chemie in het dagelijksch leven ingrijpt en toepassing vindt. Deze opvatting van het onderwijs in scheikunde aan de middelbare school kan alleen ten goede komen aan hen,

die zich later meer bepaald aan de scheikunde zullen wijden, doch het meerendeel van hen, die na het afleggen van het eindexamen een anderen werkkring vinden, zal van een dergelijk onderwijs geen duurzame vruchten voor het leven plukken.

Plant-, dier-, aard- en delfstofkunde.

Van de 33 kandidaten, die in plant- en dierkunde geëxamineerd werden, konden 4 niet aan de matige eischen voldoen. Twaalf malen werd het cijfer 5, zeven malen het cijfer 6 toegekend, zeven kandidaten behaalden een 7, twee een 8, één verkreeg een 10. Hieruit volgt, dat slechts 10 kandidaten zich met een bijzonderen ijver op de plant- en dierkunde hadden toegelegd, aangezien zij bewijzen gaven door veel botaniseren, het maken van collecties van bloemen, bladen en insecten, alsmede door eigen lectuur in verscheidene deelen der plant- en dierkunde thuis zijn. De overigen herkenden de plantenfamilies vrij matig en bragten niet veel te regt van de morphologie der gewassen. Hun examen in dierkunde leverde gunstiger resultaten op. Het komt de commissie voor, dat het onderwijs in dat vak meer vruchten zou kunnen afwerpen, wanneer het zich meer bepaalde tot die onderwerpen, die door aanschouwing verduidelijkt kunnen worden. In de dierkunde geeft het weinig nut over protozoën, coelenteraten, echinodermen te spreken als alleen afbeeldingen en geen voorwerpen (een enkel schaalje en een voorwerpje op liquor uitgenomen) bij het onderwijs gebezigd worden. In de plantkunde heeft het geen nut over anatomie te spreken, terwijl enkele proeven van plantenphysiologie tot vruchtbare besprekingen aanleiding kunnen geven.

Wat de geologie betreft, toonde bijna geen der kandidaten een helder denkbeeld bezitten van verveening, vorming van bruinkolen en steenkolen. Velen wisten niets van gletschers en gletscherwerking, de wording van koraalriffen, de theorie der vulkanen en heete bronnen. Als men juist die hoofdpunten in de lessen uitvoerig behandelde en niet trachtte de geheele geologie in het klein te geven, zou de leerling der hogere burgerschool van het onderwijs in dat vak meer profijt trekken.

De weinige over delfstofkunde gedane vragen leverden een weinig bevredigend resultaat op.

Kosmogaphie.

Het examen in kosmogaphie gaf tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding. Zeven kandidaten legden een onvoldoend examen af, twee hunner verkregen geen hooger examencijfer dan een 3. Negen examens leverden slechts een even voldoende resultaat op. De cijfers 10 en 9 werden niet behaald, vijf kandidaten verkregen een 8, twee een 7, tien een 6.

Geschiedenis.

Het examen in geschiedenis leverde vrij bevredigende resultaten op, zoo als blijkt uit het volgend overzicht:

drie kandidaten verkregen het cijfer 9	
zes » » » » 8	
zeven » » » » 7	
zes » » » » 6	
tien » » » » 5	

Slechts één kandidaat legde een onvoldoend examen af. Derhalve verkregen van de 33 aspiranten 22 het cijfer 6 of hooger.

Op de studie van de geschiedenis van den nieuweren tijd hadden velen zich behoorlijk toegelegd. Aan eene vroeger door de commissiën van Noordholland geopperde grief is daardoor te gemoet gekomen.

Aardrijkskunde.

Het examen in de aardrijkskunde werd over het algemeen voldoende afgelegd. Slechts aan vier kandidaten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend. Dertien kandidaten kregen een hooger cijfer dan een 6. De kennis van de rigting der handelswegen en van de ligging der voornaamste handelswegen liet intusschen bij velen te wenschen over.

Staatsinrigting.

Aan zes kandidaten moest een onvoldoend cijfer voor dit leervak worden toegekend, zeven erlangden een 5, zeven een 6, vier een 7, zes een 8 en drie een 9. De examens droegen over het algemeen blijkend dat de kandidaten geen vreemdelingen waren in de staats-, provinciale-, en gemeentelinrigting van Nederland. Het hoofdstuk justitie werd het minst gekend en begrepen.

Staatshuishoudkunde.

De examens in dit leervak leverden over het algemeen vrij bevredigende resultaten op. Slechts aan vier kandidaten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend; het examen van één hunner was in elk opzigt slecht. Acht kandidaten verkregen het even voldoende cijfer 5, zeven erlangden het cijfer 6, zeven het cijfer 7, vijf het cijfer 8 en 2 het cijfer 9. Verscheidene kandidaten misten een duidelijk inzicht in de inrigting en werking der circulatiebanken en van eenige andere credietinstellingen. Dit is vooral te betreuren wegens het nut dat een juist begrip daarvan voor het praktische leven oplevert.

Handelswetenschappen.

Bij het examen in het boekhouden valt op te merken, dat de minder gunstige uitslag moet worden toegeschreven aan de opgaven voor het schriftelijk werk. Meermalen reeds werd door vroegere commissiën op de wenschelijkheid gewezen om de posten zoo te omschrijven, dat er bij de kandidaten niet de geringste twijfel omtrent de bedoeling der opgevers kon ontstaan. Met die wenschelijkheid was ook nu niet voldoende rekening gehouden. Dit bleek tevens bij het mondeling examen, dat voor de meeste kandidaten tot een veel gunstiger uitslag leidde.

De warenkennis bleek ook ditmaal door de meeste kandidaten niet of slechts weinig te zijn beoefend. Slechts zeer enkelen toonden van eenige belangrijke handelswaren, zoo als koffij, suiker, katoen, vlas, zetmeel eenig begrip en omtrent hun herkomst, kenmerken en vervalschingen een enigzins volledige kennis te bezitten. Aan 11 der 33 kandidaten moest voor handelswetenschappen een onvoldoend cijfer worden toegekend, vijf verkregen een even voldoende cijfer. De cijfers 10 en 9 werden niet behaald, het cijfer 8 werd tweemaal, het cijfer 7 vijfmaal, het cijfer 6 tienmaal toegekend.

Nederlandsche taal en letterkunde.

Bij het examen in de Nederlandsche taal en letterkunde verkregen de meeste kandidaten meer dan voldoende cijfers; zes bragten het niet verder dan tot een 3 of 4. Het schriftelijk werk was over 't geheel voldoende of goed; enkele opstellen muntten uit door een rijken inhoud en een juist, zuiveren vorm, maar er waren er ook die even arm aan gedachten als gebrekkig van stijl waren. Verscheidene werden ontsierd door alledaagsche taal- en stijlfouten. Deze waren stellig voor een deel het gevolg van slordige haast, maar blijkbaar ook van onbekendheid met de eenvoudigste regels, want het vinden en verbeteren der begane misstellingen ging sommigen kandidaten bij het mondeling examen niet vlug van de hand.

Gelezen was er betrekkelijk weinig, uitsluitend in de klasse; doch door velen zeer goed, zoodat ze genoeg van de gekozen stukken wisten te vertellen, wat sommigen zeer net en gemakkelijk deden. Dat van de 17de-eeuwsche stukken niet meer dan een of twee van VONDEL of HOOFT tot lectuur hadden gediend, is niet te verwonderen, wel, dat onze nieuwe litteratuur de examinandi zoo weinig buiten de schoulen had aangetrokken. Bij opgewekten lust is er gewis wel tijd te vinden om wat meer te lezen dan de Camera obscura en een of twee romans van VAN LENNEP of SCHIMMEL. Het bewijs gaven eenige kandidaten die ook van BUSKEN HUËT, BOSBOOM TOUSSAINT, TOLLENS, DE GENESTES meer hadden gelezen dan fragmenten uit bloemlezingen.

Fransche taal en letterkunde.

De uitslag van het examen in de Fransche taal en letterkunde kan over het algemeen vrij gunstig genoemd worden.

Van de 33 kandidaten kregen slechts 5 een onvoldoend, 6 een even voldoende cijfer. Aan 2 kandidaten werd het cijfer 10 toegekend, aan 4 het cijfer 9.

De opstellen waren vrij goed. Tegen de regels van de grammatica werd daarin weinig gezondigd, en bij het mondeling examen bleek dat de grammaticale kennis der kandidaten, op enkele uitzonderingen na, voldoende was. De kandidaten drukten zich met tamelijk veel gemak uit en de meesten gaven, wat betreft de uitspraak, het verstaan en het spreken dezer taal, redenen tot tevredenheid.

De kennis der letterkunde, voornamelijk die van het dramatische genre, was voldoende; de kennis van de geschiedenis der letterkunde behoorde tot de uitzonderingen.

Hoogduitsche taal en letterkunde.

Het examen in de Hoogduitsche taal en letterkunde leverde over het algemeen een bevredigend resultaat op. Gemiddeld toch werd daarbij het cijfer 6 behaald. Slechts aan 6 der 33 kandidaten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend, acht verkregen een 5, acht een 6, terwijl elf een hooger cijfer verwerven. Het cijfer 10 werd behaald door een kandidaat, die grammatisch onberispelijk sprak en schreef en daarenboven veel en met verstand gelezen had. Onder anderen had hij GÖTTE's Faust geheel en het tweede deel tweemaal gelezen, zoodat hij van het geheele gedicht behoorlijk rekenschap kon geven en verschillende symbolen vrij goed wist te verklaren.

Engelsche taal en letterkunde.

Vergeleken met de andere moderne talen was de uitkomst van het examen in de Engelsche taal dit jaar het minst bevredigend. Verscheidene kandidaten drukten zich goed uit, terwijl hun schriftelijk werk bewees, dat zij de regels der grammatica goed meester waren. Bij anderen liet de uitspraak nog al te wenschen over.

De kennis der letterkunde was bij sommigen zoo gering, dat zij van geen der verschillende perioden der litteratuur eenig begrip hadden. Zij schenen nooit te hebben gehoord van den invloed dien verschillende Engelsche schrijvers op velen onzer landgenooten gehad hebben. Hun lezen had zich gewoonlijk bepaald tot een of twee stukken van SHAKESPEARE. Andere schrijvers van den eersten rang kenden zij alleen bij name. Aan acht kandidaten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend. Het examen van drie hunner was zoo slecht, dat zij het cijfer 2 moesten verkrijgen; twee bekwamen een 3, de drie overigen een 4. Aan acht kandidaten werd het even voldoende cijfer 5 gegeven, vijf verkregen een 6 en slechts twaalf een hooger cijfer. Onder de laatsten waren er echter drie die het hoogste, tien, verwierven. Één kandidaat bewam dat cijfer voor alle vier talen.

Hand- en regtlijnig teekenen.

Het examen in die vakken gaf tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding. Slechts zeer enkele kandidaten kregen in het een of ander der vakken een onvoldoend cijfer; niemand bewam in de afdeeling E een onvoldoend eindeijfer.

U. E. G. A. dankzeggend voor het in haar gesteld vertrouwen heeft de commissie de eer te zijn

De Commissie voor de eind-examens der hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Noordholland.

Namens haar,

Amsterdam,
September 1880.

D. VAN LANKEREN MATTHES,

Voorzitter,

J. DOMELA NIEUWENHUIS,

Secretaris.

VERSLAG DER COMMISSIE belast met het afnemen van het eindexamen voor de hogere burgerscholen in de provincie Zeeland in 1880.

Aan den Heer Commissaris des Konings in Zeeland.

De Commissie door U. H. Ed. Gestr. bij besluit van den 26sten April II., n°. 1688¹, 1ste afd., benoemd tot het afnemen van het eindexamen in Zeeland, heeft de eer van hare werkzaamheden u het volgende verslag aan te bieden.

In eene voorloopige vergadering, gehouden den 23n Mei, werd tot secretaris benoemd de heer F. G. DE LIEFDE. Daarin werd bepaald, dat de zes candidaten eene ploeg zouden uitmaken en verder besloten, dat het mondeling op den 19den Julij zou beginnen.

De vakken, waarover het examen moet loopen, werden onder de leden verdeeld als volgt:

stelskunde, de heer LEUPEN; assessoren de heeren GLEUNS en VAN HENNEKELER;

goniometrie en trigonometrie, de heer LEUPEN; assessoren de heeren GLEUNS en VAN HENNEKELER;

planimetrie, de heer LEUPEN; assessoren de heeren GLEUNS en VAN HENNEKELER;

stereometrie, de heer GLEUNS; assessoren de heeren LEUPEN en VAN HENNEKELER;

beschrijvende meetkunde, de heer GLEUNS; assessoren de heeren LEUPEN en VAN HENNEKELER;

werktuigkunde, de heer GLEUNS; assessoren de heeren LEUPEN en VAN HENNEKELER;

natuurkunde, de heer VAN HENNEKELER; assessoren de heeren DIEHL en GLEUNS;

scheikunde, de heer DIEHL; assessoren de heeren GLEUNS en VAN HENNEKELER;

natuurlijke historie, de heer DIEHL; assessoren de heeren GLEUNS en VAN HENNEKELER;

kosmographie, de heer VAN HENNEKELER; assessor de heer GLEUNS;

geschiedenis, de heer BROEKEMA; assessoren de heeren VAN CAMPEN en KRUSEMAN;

aardrijkskunde, de heer BROEKEMA; assessoren de heeren VAN CAMPEN en HOFMAN;

staatswetenschappen, de heer KRUSEMAN; assessoren de heeren VAN CAMPEN en DE LIEFDE;

handelswetenschappen:

a. *boekhouden*, de heer LEUPEN; assessor de heer DIEHL;

b. *warenkennis*, de heer DIEHL; assessor de heer LEUPEN;

Nederlandsche taal en letterkunde, de heer VAN CAMPEN; assessoren de heeren HOFMAN en DE LIEFDE;

Fransche taal en letterkunde, de heer HOFMAN; assessoren de heeren VAN CAMPEN en DE LIEFDE;

Hoogduitsche taal en letterkunde, de heer DE LIEFDE; assessoren de heeren VAN CAMPEN en HOFMAN;

Engelsche taal en letterkunde, de heer HOFMAN; assessoren de heeren VAN CAMPEN en DE LIEFDE;

hand- en regtlijnig teekenen, de heeren GLEUNS, LEUPEN, HOFMAN en VAN HENNEKELER.

De subcommissiën, bij art. 8 van het algemeen reglement voor de eindexamens voorgeschreven, waren zamen gesteld als volgt:

A. de heeren LEUPEN, GLEUNS en VAN HENNEKELER.

B. > > DIEHL, GLEUNS en VAN HENNEKELER.

C. > > BROEKEMA, KRUSEMAN, LEUPEN, DIEHL, HOFMAN, VAN CAMPEN en VAN HENNEKELER.

D. de heeren VAN CAMPEN, HOFMAN, KRUSEMAN en DE LIEFDE.

E. > > GLEUNS, LEUPEN, HOFMAN en VAN HENNEKELER.

Alle vakken werden mondeling behandeld, behalve het teekenen.

Voor het examen hadden zich zes jongelieden aangemeld, vijf van de Rijks hogere burgerschool te Middelburg en één van de hogere burgerschool te Goes. De candidaten werden gedurende vier dagen geëxamineerd. Iedere candidaat werd gedurende 7 uur 15 minuten mondeling ondervraagd.

Het mondeling examen werd gehouden den 19, 20, 21 en 22 Julij.

De uitslag van het mondeling examen, in verband met het schriftelijk werk, blijkt uit de volgende tabel.

VAKKEN VAN ONDERZOEK.	Cijfers toegekend aan de candidaten.					
	1	2	3	4	5	6
Wiskunde	7	8	6	6	7	5
Werktuigkunde . .	7	6	5	6	7	4
Natuurkunde . . .	5	8	5	7	6	4
Scheikunde	8	6	5	4	4	3
Natuurlijke historie.	7	7	8	6	8	4
Kosmographie . . .	7	8	7	6	6	6
Geschiedenis	6	8	8	7	6	4
Aardrijkskunde . .	7	9	8	8	5	6
Staatsinrigting . .	10	8	9	9	7	7
Staatshuishoudkunde	9	8	9	9	7	6
Handelswetenschappen	7	6	6	4	4	3
Nederlandsche taal en letterkunde . .	7	8	8	7	6	4
Fransche taal en letterkunde	5	8	7	6	4	4
Hoogduitsche taal en letterkunde . .	5	8	8	7	5	4
Engelsche taal en letterkunde . . .	1	9	9	8	6	4
Handteekenen . . .	6	8	6	10	7	5
Regtlijnig teekenen.	7	8	4	8	8	6

Dientengevolge kon worden toegekend aan

candidaat	1	2	3	4	5	6
In afdeeling a . . .	7	7	6	6	7	5
> > b . . .	7	7	6	6	6	4
> > c . . .	8	8	8	7	6	5
> > d . . .	6	8	8	7	5	4
> > e . . .	6	8	5	9	8	6

Volgens art. 23 van het Algemeen Reglement werd aan de kandidaten nos. 1, 2, 3, 4 en 5 zonder beraadslaging het getuigschrift wegens voldoende examen uitgereikt.

N. 6, afkomstig van 's Rijks hogere burgerschool te Middelburg, werd na beraadslaging en stemming afgewezen. De candidaat n. 6 had niet voldaan in afdeling B en D.

De volgende beschouwingen kunnen dienen tot nadere toelichting der bestaande cijfers.

Wiskunde.

Algebra. Het schriftelijk werk van vier kandidaten was goed; van den eenen der beide overigen onvoldoende, van den anderen voldoende.

Over het algemeen werd de gunstige indruk van het schriftelijk examen verminderd door het mondelinge. Enkele kandidaten bleven het antwoord schuldig op eenvoudige vragen. Het mondeling examen van éenen candidaat voldoende niet, terwijl de vijf anderen het tot voldoende bragten.

Goniometrie en trigonometrie. De resultaten verkregen bij het onderzoek in goniometrie en trigonometrie waren zoowel van het schriftelijk als voor het mondeling examen goed, soms zeer goed te noemen.

Slechts aan éenen candidaat moest voor het mondeling examen een onvoldoend cijfer worden toegekend.

Planimetrie. Hoewel in 't algemeen de kandidaten enkele bewijzen schuldig bleven, legden de meesten daarin een goed, een paar een nog iets meer dan goed examen af.

Stereometrie. Bij het mondeling examen behaalden alle kandidaten op éenen na een voldoende cijfer. Van dien eenen voldeed ook het schriftelijk werk niet, dat trouwens door de meesten niet geheel was afgemaakt. Niet altijd was daarbij ook gelet op korthed van bewerking.

Beschrijvende meetkunde. Zoowel bij het schriftelijk als mondeling examen in dat vak gaven de meeste examinandi blijken van een goed inzicht in de behandelde vraagstukken. Alleen in het stereometrisch bewijs van sommige bewerkingen schoten enkelen te kort.

Werktuigkunde.

Het mondeling examen was over het geheel bevredigend. De kandidaten gaven bewijzen van voldoende bekendheid met de leer van de samenstelling en ontbinding van krachten en de voorwaarden van evenwigt, met inachtneming van de wrijving. Bij sommigen liet echter de kennis van de leer der beweging nog al te wenschen over. Dat bleek ook uit het schriftelijk werk; de meeste kandidaten hadden het bewegingsvraagstuk slechts gedeeltelijk opgelost, en vooral de terugkaatsing van het voortgeworpen ligchaam tegen een vasten wand scheen voor het grootste aantal veel moeilijkheid op te leveren.

Natuurkunde.

Twee kandidaten hadden het vraagstuk opgelost; twee andere hadden zich vergist in de toepassing der temperatuur; één examinandus had het vraagstuk geheel begrepen en behandeld, en één had het niet opgelost, volgens zijn beweren, door gebrek aan tijd.

Van het meerendeel der opstellen beteekende de inhoud weinig.

Het mondeling examen voldeed over 't algemeen beter dan het schriftelijke; twee kandidaten legden zelfs een zeer goed examen af.

Scheikunde.

Behoudens een paar uitzonderingen bleek het, dat de kandidaten duidelijke begrippen hadden van scheikundige werking. Ook hadden de meesten de verschillende onderdeelen tamelijk goed en met vrucht bestudeerd.

Intusschen waren door bijna allen de koolstofverbindingen met voorliefde behandeld.

Natuurlijke historie.

Van het examen in botanie en zoölogie kan met genoegen worden getuigd, dat het reden tot tevredenheid gaf. Enkele examinandi toonden eenige typen van het

dierenrijk tamelijk goed te hebben bestudeerd, terwijl een paar hunner blijken gaven van goed en met vrucht te hebben gebotaniseerd.

Kosmographie.

Het examen in kosmographie was van alle kandidaten voldoende, van één zelfs zeer goed.

Geschiedenis.

Aan de meeste kandidaten kon in dit vak een voldoende of een meer dan voldoende cijfer worden toegekend. Wel scheen in 't algemeen minder werk van de middeleeuwen gemaakt te zijn, doch ruimschoots werd dit vergoed door de meer dan voldoende kennis, die de kandidaten van de oude en nieuwe geschiedenis toonden te bezitten.

Ook de vragen over de geschiedenis onzer staatsregeling en die der koloniën werden over 't geheel zeer goed beantwoord. Een der kandidaten toonde een voldoende kennis van feiten en jaartallen, doch bleef dikwijls het antwoord schuldig, wanneer gevraagd werd naar het onderling verband der belangrijkste feiten. Aan een ander candidaat moest een onvoldoend cijfer toegekend worden, naar hij onbekend bleek te zijn zelfs met de hoofdgebeurtenissen en de voornaamste personen van welk tijdvak ook der geschiedenis.

Aardrijkskunde.

Ook in dit vak legden sommige kandidaten een meer dan voldoende, enkele zelfs een zeer goed examen af; van één bleek echter de kennis niet meer dan middelmatig te zijn. De meesten hadden eene goede voorstelling van de ligging der landen onderling en van die der voornaamste handelssteden, ook in vreemde werelddelen. Over 't algemeen toonden de kandidaten eene meer dan voldoende kennis te bezitten van de voornaamste handelswegen, zoo te water als te land. De vragen over onze O. I. bezittingen werden goed beantwoord, doch de kennis der W. I. koloniën liet bij verscheidenen nog te wenschen over. Slechts één der kandidaten toonde zich zeer slecht te huis op het gebied der staatkundige aardrijkskunde, doch door de juistheid zijner antwoorden op de vragen over natuurkundige aardrijkskunde kon ook nog aan dezen een even voldoende cijfer worden toegekend.

Staatsinrigting en staatshuishoudkunde.

Het onderzoek, dat zich in beide vakken tot hoofdzaken bepaalde, gaf bevredigende uitkomsten. Echter verdient het opmerking, dat de meeste kandidaten te kort schoten zoodra men bij de staatsinrigting tot de beginselen van staatsregt opklom of bij de staatshuishoudkunde het gebied der abstracte theorie betrad.

Handelswetenschappen.

Boekhouden. Aan de helft der kandidaten kon voor het schriftelijk werk voldoende, aan één goed worden toegekend. Wegens het slechte journaliseren werd het werk der overigen onvoldoende bevonden. De berekening (B) was slechts door één candidaat goed beantwoord.

Gunstiger resultaten leverde het mondeling examen, zoodat aan vier examinandi goed kon worden toegekend; de kennis der beide overigen bleek ook bij dit onderzoek beneden het middelmatige te zijn.

Warenkennis. Het onderzoek in dit vak gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Nederlandsche taal en letterkunde.

Het examen in Nederlandsche taal en letterkunde gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. De opstellen leverden het bewijs, dat de meeste kandidaten — aan slechts één moest het cijfer vier worden gegeven — hunne denkbeelden in goed Nederlandsch wisten mede te deelen.

De kennis van de gronden der taal en der spelling liet over het algemeen te wenschen over, doch hetgeen in dit opzicht werd te kort gekomen, werd ruimschoots vergoed door de kennis op letterkundig gebied.

Bij de subcommissie, die met dit deel van het examen was belast, kwam de vraag ter sprake of het wel wenschelijk is, onder de opgaven voor opstellen in het Neder-

landsch onderwerpen op te nemen van letterkundigen aard. Zij was van oordeel, dat het bij opstellen over dergelijke onderwerpen moeilijk valt te beslissen, of de candidaat zijne eigene denkbeelden, dan wel die zijner leeraars mededeelt. Dat het laatste zeker wel eens het geval zal zijn, bleek uit het volgende: toen een der candidaten, die een opstel had gemaakt over den Muiderkring en daarin met lof gewaagd had van een drama van een der tot dien kring behoord hebbende schrijvers, gevraagd werd naar den inhoud van het door hem geprezen werk, moest hij bekennen het niet gelezen te hebben.

Fransche taal en letterkunde.

Het mondeling examen wijzigde slechts in geringe mate den indruk door het schriftelijke verkregen. Bij die candidaten wier schriftelijk werk voldoende en daarboven was, gaf ook het mondeling onderzoek reden tot tevredenheid en werd ook bekendheid met de voornaamste voortbrengselen der letterkunde aangetroffen.

Waar het schriftelijk werk, bij vrij goeden stijl, menig vergrijp tegen de taalregels en de spelling te zien gaf, daar leidde het verder onderzoek tot een beteren dunk dan aanvankelijk was opgevat en bleek het, dat de vereischte kennis aanwezig was, dat men met oordeel had gelezen, doch dat nog de vaardige toepassing van het geleerde ontbrak.

Waar de taalregels waren veronachtzaamd en, bij armoedigen stijl, ook op geen rijkdom van denkbeelden kon worden gewezen, gaf ook het mondeling onderzoek onvoldoende uitkomsten, die niet konden aanvullen wat de candidaten in het schriftelijk werk te kort schoten; bij dezen vond men ook weinig of geene bekendheid met de uitstekendste voortbrengselen der letterkunde.

Hoogduitsche taal en letterkunde.

De opstellen van twee candidaten voldeden in de meeste opzichten. Een ander, hoewel zeer voldoende, werd door fouten tegen grammatica en idioom ontsierd. De drie overige opstellen gaven minder reden tot tevredenheid; twee droegen blijkbare sporen van overhaasting, het andere leed aan slordigheid. Het gevolg daarvan was een te groot aantal fouten tegen spraakkunst en taaleigen, in het laatste opstel zelfs tegen spelling.

Over het algemeen leidde het mondeling onderzoek tot bevredigende resultaten. De ongunstige indruk, welken twee examinandi door hunne opstellen gemaakt hadden, werd door hunne mondelinge antwoorden ten deele weggenomen, zoodat hun toch nog 5 als eindcijfer kon worden toegekend. Een der candidaten schoot ook hier te kort.

Engelsche taal en letterkunde.

Het schriftelijk werk was over het algemeen voldoende, dat van twee der candidaten zelfs goed te noemen. Ook het mondeling examen van de meeste examinandi gaf reden tot tevredenheid; een enkele maal lieten kennis en toepassing der taalregels en het mondeling gebruik der taal veel te wenschen over; in dat geval kon van eenige bekendheid met de voornaamste voortbrengselen der letterkunde dan ook niets worden ontdekt, terwijl die bij de andere candidaten zeer voldoende mogt worden genoemd.

Hand- en regtlijnig teekenen.

Terwijl de teekeningen der meeste candidaten een bevredigenden, soms een gunstigen indruk maakten, konden ze van éénen uitmuntend heeten.

Het regtlijnig teekenen gaf over het geheel nog betere uitkomsten, hoewel een der candidaten te kort schoot.

Hiermede meent de commissie aan haren last te hebben

voldaan. Zij eindigt met U Hoog Edel Gestrenge dank te betuigen voor het haar geschonken vertrouwen.

G. VAN HENNEKELER, *Voorzitter.*

F. G. DE LIEFDE, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE, belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Utrecht, in het jaar 1880.

Den Heer Commissaris des Konings in de provincie Utrecht.

De commissie door U H. Ed. Gestr. benoemd bij beschikking van den 10den April 1880, n°. 1, om het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provincie Utrecht af te nemen, heeft de eer U H. Ed. Gestr. het volgende verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

In de voorloopige vergadering, den 9den Mei dezes jaars gehouden, werd bepaald, dat in alle vakken in het algemeen reglement voor de eindexamens genoemd, mondeling examen zou worden afgenomen. Tevens splitste zich de commissie in drie sub-commissiën, bestaande voor de groepen A en B uit de heeren dr. LEGEBEKE, PRIKKEN, dr. SEELHEIM en dr. GOOSSENS; voor de groepen C en D uit de heeren prof. ENGELBREGT, GROENIER, PRIKKEN, FOCKENS, VERLINT en ROBINSON; en voor groep E uit de heeren dr. SEELHEIM en dr. GOOSSENS.

Verder bepaalde zij, dat hare werkzaamheden zouden beginnen den 15den Julij.

Die werkzaamheden werden aldus verdeeld, dat het mondeling examen werd afgenomen:

in de wiskunde en kosmographie door dr. LEGEBEKE en den heer PRIKKEN;

in de natuurkunde, mechanica en mechanische technologie door dr. GOOSSENS;

in de scheikunde, natuurlijke geschiedenis en warenkennis, door dr. SEELHEIM;

in de staats- en handelswetenschappen door den heer PRIKKEN;

in de geschiedenis door prof. dr. ENGELBREGT;

in de Nederlandsche en de Hoogduitsche taal en letterkunde door den heer FOCKENS;

in de Fransche taal en letterkunde door den heer VERLINT;

in de Engelsche taal en letterkunde door den heer ROBINSON;

in de aardrijkskunde door den heer GROENIER.

Voor het examen hadden zich aangemeld twaalf candidaten, elf leerlingen der Rijks hoogere burgerschool te Utrecht, en één leerling der hoogere burgerschool te Amersfoort.

De uitslag van het examen was, dat aan alle candidaten het getuigenschrift van goed afgelegd eindexamen kon worden uitgereikt, aan negen zonder discussie, aan twee na gehouden discussie met algemeene stemmen en aan één met meerderheid van stemmen.

Uit onderstaande tabel blijkt hoeveel maal in elk der verschillende vakken de volgende cijfers zijn toegekend.

V A K K E N.	Aantal malen toegekend is het cijfer									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Wiskunde	—	—	—	1	—	4	4	2	1	—
Werktuigkunde en mechanische technologie	—	—	—	1	1	3	1	5	1	—
Natuurkunde	—	—	—	—	2	5	3	1	1	—
Scheikunde	—	—	—	—	—	2	6	2	2	—
Natuurlijke historie	—	—	—	1	2	4	3	2	—	—
Kosmographie	—	—	—	1	1	2	3	4	1	—
Staatsinrigting	—	—	—	1	1	3	1	5	1	—
Staatshuishoudkunde en statistiek	—	—	—	—	1	2	6	2	1	—
Aardrijkskunde	—	—	—	2	1	1	3	4	1	—
Geschiedenis	—	—	—	—	2	1	3	5	—	1
Handelswetenschappen	—	—	—	1	1	2	6	1	1	—
Nederlandsche taal en letterkunde	—	—	—	1	3	3	2	3	—	—
Fransche » » »	—	—	—	1	2	3	4	1	1	—
Engelsche » » »	—	—	—	1	2	3	4	—	2	—
Hoogduitsche » » »	—	—	—	3	2	2	1	4	—	—
Regtlijnig teekenen	—	—	—	1	—	5	3	1	2	—
Handteekenen	—	—	—	1	4	5	1	1	—	—

Bij het opmaken van het verslag in de eindvergadering, den 26sten Julij gehouden, werd door de commissie de wensch uitgesproken, dat, even als vroeger, ook in de geschiedenis een schriftelijk examen werd afgenomen, dewijl dit vak daartoe bijzonder geschikt is, en tevens dat het examen in het handteekenen bij het schriftelijk examen mogt worden gevoegd, om daardoor den kandidaten meer tijd tot het zorgvuldig afwerken hunner teekeningen te geven. Ook meende ze nogmaals de aandacht te moeten vestigen op de samenvoeging van hand- en regtlijnig teekenen tot ééne groep, terwijl toch het lijntekenen veel eigenaardiger in de groep wis- en werktuigkunde zijne plaats zou vinden.

Omtrent de afzonderlijke vakken hebben de examinatoren het volgend rapport opgemaakt.

Groepen A en B.

Het examen in de *wis- en werktuigkunde* gaf reden tot tevredenheid. Bij 't schriftelijk werk in deze vakken toonden de meeste kandidaten voldoende, goede of zelfs zeer goede praedicaten voor hunne kundigheden te verdienen, hetgeen door het mondeling examen bevestigd werd.

Ook in *natuur- en scheikunde* gaf het examen reden tot tevredenheid. Dat in de *natuurlijke historie en warenkennis* mogt over het algemeen voldoende gerekend worden. In de *kosmographie* werd ook door het meerendeel der kandidaten een goed examen afgelegd.

Groep C.

Het examen in de *geschiedenis* was over het algemeen ruim voldoende, eene enkele reis kon zelfs het hoogste cijfer worden toegekend. Dat in de *aardrijkskunde* gaf over het geheel bevredigende uitkomsten, hoewel enkele kandidaten in het laatste jaar niet voldoende het geleerde hadden verhaald. Met genoegen merkte de commissie op, dat de kennis van Nederland en zijne overzeesche bezittingen zeer voldoende was. Uit het onderzoek naar de kennis van de *gemeente- provinciale en staatsinrigting van Nederland* bleek, dat de kandidaten dit vak met gunstig gevolg hadden beoefend; evenwel liet de kennis van het bestuur in de

bezittingen en koloniën bij enkelen nog al wat te wenschen over. Het examen in de *staatshuishoudkunde* en de *statistiek* gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Met de beginselen die de verschillende onderdeelen dezer wetenschap beheerschen, waren de kandidaten voldoende bekend. Met enkelen kon men zelfs de verschillende staats-huishoudkundige stelsels bespreken. Het schriftelijk werk voor *boekhouden* was slechts van één der kandidaten beneden peil; dat der overigen was voldoende, ruim voldoende of zeer goed. Bij het mondeling onderzoek bleek, dat de kennis van het afsluiten der boeken bij vele kandidaten nog al te wenschen overliet. Het examen in het *handels-regt* leidde over het algemeen tot een bevredigend resultaat. Alle kandidaten, op één na, hadden voldoende kennis van handelspapier, vennootschappen en faillissement.

Groep D.

Het examen in *Nederlandsche taal en letterkunde* gaf tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding. De kennis der letterkunde liet over het algemeen weinig te wenschen over, terwijl van de meeste kandidaten kan worden getuigd, dat ze hunne gedachten vrij goed wisten uit te drukken. Ook het examen in de *Fransche taal en letterkunde* gaf vrij bevredigende resultaten, van sommigen was het schriftelijk zoowel als het mondeling examen goed of zeer goed te noemen. Toch meende men de opmerking niet te mogen terughouden, dat de weinige tijd, waarover men in de hoogste klassen voor vreemde talen en hare litteratuur te beschikken heeft, eene geregeldte grondige repetitie van het geleerde, vooral op grammaticaal gebied, hoogst moeilijk maakt. Ook in *Engelsche taal en letterkunde* waren de vorderingen der kandidaten in het algemeen voldoende te noemen. Omtrent de *Hoogduitsche taal en letterkunde* dient te worden medegedeeld, dat, al was somtijds ook het schriftelijk werk vrij goed te noemen, het mondeling examen in grammatica nog al te wenschen overliet. Het letterkundig examen gaf meer reden tot tevredenheid.

Groep E.

Het examen in *hand- en regtlijnig teekenen* gaf, behou-

dens het hier boven gezegde, geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Onder aanbieding van de gewone declaraties, verklaart de commissie dat zij hare taak heeft ten einde gebragt en dankt U Hoog Ed. Gestr. voor het in haar gestelde vertrouwen.

Utrecht, 29 Julij 1880.

Namens de Commissie,
ENGELBREGT, Voorzitter.
N. L. VERLINT, Secretaris.

VERSLAG DER COMMISSIE, belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Friesland, in het jaar 1880.

Aan den Heer Commissaris des Konings in de provincie Friesland.

De commissie door U, bij beschikking van den 22sten April 1880, 1ste afdeling, A n°. 491, benoemd tot het afnemen van het eindexamen in de provincie Friesland, heeft de eer U het volgende verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

In de eerste vergadering, van 8 Mei, zijn de sub-commissiën zamengesteld, de examinatoren aangewezen en de opgaven vastgesteld welke voor het schriftelijk werk aan den heer inspecteur worden verzonden.

De zamenstelling der sub-commissiën en de duur van het mondeling examen was geregeld als volgt:

Voor:	Uur.	Personen:
Wiskunde	1	Steenhuis, Burger.
Werktuigkunde	$\frac{1}{2}$	Nijland, Burger.
Natuurkunde	$\frac{3}{4}$	Nijland, Steenhuis.

Voor:	Uur.	Personen:
Scheikunde	$\frac{3}{4}$	Andreae, Huizinga.
Natuurlijke historie	$\frac{3}{4}$	Huizinga, Andreae.
Kosmographie	$\frac{1}{2}$	Burger, Nijland.
Staatswetenschappen en handelswetenschappen	1	Paehlig, Bubberman.
Aardrijkskunde	$\frac{1}{2}$	Selhorst, Koppenol.
Geschiedenis	$\frac{1}{2}$	Selhorst, Koppenol.
Nederlandsch	$\frac{1}{2}$	Koppenol, Alberts.
Fransch	$\frac{1}{2}$	Alberts, Knoest.
Engelsch	$\frac{1}{2}$	Alberts, Knoest.
Duitsch	$\frac{1}{2}$	Knoest, Paehlig.
Natuur- en handteekenen		Bubberman, Huizinga, Steenhuis.
Lijnteekenen		Bubberman, Burger, Nijland.

De duur van het mondeling examen was dus voor ieder candidaat $8\frac{1}{4}$ uur, verdeeld over drie dagen; aan teekenen naar pleister werden drie uren besteed; het teekenen naar plaat geschiedde tusschen de mondelinge examens naar verkiezing der candidaten.

De tweede vergadering werd gehouden den 14den Julij; het getal der candidaten bedroeg elf, zeven van de Rijks hoogere burgerschool te Leeuwarden, vier van de hoogere burgerschool te Sneek.

Het schriftelijk examen was op beide scholen geregeld afgehoopen, de cijfers voor het schriftelijk werk werden in deze bijeenkomst vastgesteld.

Het mondeling examen duurde van 15 tot 24 Julij, telkens drie dagen voor iedere groep candidaten, twee groepen van vier werden geëxamineerd, de eerste op den 15den, 16den en 17den Julij, de tweede op den 19den, 20sten en 21sten Julij, de derde groep bestaande uit drie candidaten werd geëxamineerd 22, 23 en 24 Julij, blijkens hierbij overgelegden staat.

De uitslag werd dadelijk na afloop van het examen opgemaakt en was als volgt:

NUMMERS DER CANDIDATEN.	AFDEELINGEN.					UITSLAG.
	A.	B.	C.	D.	E.	
1	6	4	5	5	8	Diploma na discussie met 10 tegen 1 stem.
2	6	5	6	6	7	> volgens art. 23 algemeen reglement, 1ste alinea.
3	10	8	8	7	6	Idem.
4	7	8	8	8	7	Idem.
5	9	7	5	6	9	Idem.
6	8	8	6	4	5	> na discussie met algemeene stemmen.
7	7	8	8	6	7	> volgens art. 23 algemeen reglement, 1ste alinea.
8	7	5	7	6	6	Idem.
9	6	6	6	7	7	Idem.
10	6	4	6	5	8	> na discussie met 10 tegen 1 stem.
11	8	7	7	8	10	> volgens art. 23 algemeen reglement, 1ste alinea.

Alle candidaten werden toegelaten, drie niet dan na eenige discussie.

Voor het overzicht der verslagen worden hier de volgende tabels vermeld.

Aantal malen dat is toegekend het cijfer:

V A K K E N.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Aantal		
											onvoldoende	voldoende	
											examens.		
A.													
Reken- en stekunde	>	>	>	>	>	2	4	3	1	1	>	11	
Meetkunde	>	>	>	2	1	3	2	1	1	1	2	9	
Goniometrie en trigonometrie	>	>	>	1	3	2	1	1	>	3	1	10	
Beschrijvende meetkunde	>	>	>	1	1	2	>	2	4	1	1	10	
Mechanische technologie	>	>	>	>	1	2	2	4	1	1	>	11	
B.													
Natuurkunde	>	>	>	>	2	2	4	2	1	>	>	11	
Scheikunde	>	>	>	3	1	2	4	>	1	>	3	8	
Natuurlijke geschiedenis	>	>	>	3	>	2	2	3	1	>	3	8	
Cosmographie	>	>	>	>	2	2	2	2	2	1	>	11	
C.													
Staatsinrigting	>	>	>	>	1	3	1	2	2	2	>	11	
Staatshuishoudkunde en statistiek	>	>	>	1	1	>	5	>	3	1	1	10	
Handelswetenschappen	>	>	>	>	2	2	4	2	1	>	>	11	
Aardrijkskunde	>	>	>	1	1	3	3	1	2	>	1	10	
Geschiedenis	>	>	1	1	2	1	3	2	1	>	2	9	
D.													
Nederlandsch	>	>	>	>	3	4	2	2	>	>	>	11	
Fransch	>	>	>	1	2	3	3	2	>	>	1	10	
Engelsch	>	>	>	>	3	2	4	1	1	>	>	11	
Duitsch	>	>	>	2	3	1	3	2	>	>	2	9	
E.													
Handteekenen	>	>	>	>	>	6	2	>	2	1	>	11	
Natuurteekenen	>	>	>	>	1	1	5	2	2	>	>	11	
Lijnteekenen	>	>	>	>	2	2	2	3	1	1	>	11	
Totaal	>	>	1	16	32	47	58	37	27	13	17	214	

Aantal malen dat is toegekend als eindcijfer.	GROEPEN					Aantal	
	A.	B.	C.	D.	E.	onvoldoende	voldoende
						examens.	
10	1	»	»	»	1	»	2
9	1	»	»	»	1	»	2
8	2	4	3	2	2	»	13
7	3	2	2	2	4	»	13
6	4	1	4	4	2	»	15
5	»	2	2	2	1	»	7
4	»	2	»	1	»	3	»
3	»	»	»	»	»	»	»
2	»	»	»	»	»	»	»
1	»	»	»	»	»	»	»
						3	52

De examens in de afzonderlijke vakken gaven tot onderstaande opmerkingen aanleiding.

Wiskunde en werktuigkunde.

Het examen leverde zeer bevredigende resultaten op; van sommige kandidaten was het voortreffelijk, de andere herstelden bij het mondeling examen, wat zij bij het schriftelijke te kort waren gekomen.

Natuurkunde.

De resultaten van het examen waren over het geheel zeer bevredigend; sommige kandidaten die het vraagstuk niet voldoende hadden opgelost, gaven in het opstel en door hun mondeling examen toch blijken van voldoende verstandingen.

Scheikunde.

De resultaten van het examen in de scheikunde waren over het algemeen voldoende, ofschoon aan eenige kandidaten, vooral wegens eene gebrekkige kennis van de hoofpunten der organische scheikunde, een onvoldoend cijfer moest worden gegeven.

Natuurlijke geschiedenis.

Het examen leverde over het geheel bevredigende uitkomsten en gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Cosmographie.

Het examen van alle kandidaten was voldoende, van sommigen goed of zeer goed.

Staats- en handelswetenschappen.

De uitslag van het examen in de staatshuishoudkunde en statistiek was bevredigend, de kennis der kandidaten van de staatsinrigting was voldoende. Het schriftelijk werk voor het boekhouden was ook voldoende, hoewel geen der kandidaten alle memoriaalposten goed gejournaliseerd had; het mondeling examen in dubbel boekhouden was zeer bevredigend, enkel boekhouden was bij de meesten onbekend.

Aardrijkskunde.

Het examen leverde bevredigende resultaten op, slechts één kandidaat kon geen voldoende cijfer halen. De meesten toonden zoowel de natuurkundige als de staatkundige aardrijkskunde met vrucht beoefend te hebben.

Geschiedenis.

De uitslag van het examen was niet zoo gunstig als bij de aardrijkskunde, voor een deel moet dit worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat de beoefening der oude en middengeschiedenis door velen te zeer was opgeofferd aan die der nieuwe geschiedenis.

Nederlandsch.

De uitslag van het examen was bevredigend, echter meer wat het mondeling dan wat het schriftelijk gedeelte betreft. Voor de meerderheid der kandidaten ware wat meer lectuur wenschelijk geweest tot verduidelijking van de hoofdmomenten der letterkundige geschiedenis.

Fransch en Engelsch.

De uitslag van het examen was tamelijk gunstig; aan vele kandidaten kon een voldoende cijfer worden toegekend, terwijl enkele hunner door hun schriftelijk zoowel als door hun mondeling examen een zeer aangename indruk maakten. Over het algemeen slaagde het mondeling gedeelte beter dan het schriftelijke.

Duitsch.

Het schriftelijk werk van zeven kandidaten liet zoowel wat inhoud, stijl en gebruik der taal betreft nog al te wenschen over, de vier overigen mochten een gunstig cijfer verwerven. Bij het mondeling onderzoek gaven vijf kandidaten bewijzen, dat zij met de meesterwerken der voornaamste schrijvers vrij wel bekend waren; ook konden zij zich tamelijk goed in het Duitsch uitdrukken. De cijfers der overigen zijn lager ten gevolge der weinige belezenheid en der gebrekkige kennis met de geschiedenis der literatuur.

Teekenen.

De uitslag van het examen was zeer bevredigend, aan geen der kandidaten behoefde een geheel onvoldoend cijfer te worden toegekend; de cijfers van enkelen werden daarenboven verhoogd door gewaarmerkte teekeningen.

De commissie, haren dank betuigende voor het genoten vertrouwen, spreekt den wensch uit, dat er in het vervolg een leeraar meer in de wis- en natuurkundige vakken in

de commissie zitting moge hebben, daar dan het examen in korter tijd kon zijn afgelopen.

Names de Commissie,

Dr. J. J. ANDREAE, Voorzitter.

Mr. C. C. PAEHLIG.

VERSLAG DER COMMISSIE, belast met het afnemen van het eindexamen der hogere burgerscholen in Overijssel in het jaar 1880.

Aan den Heer Commissaris des Konings in de provincie Overijssel.

De Commissie, door U bij beschikkingen van den 4den Mei 1880, 3de afdeling no. 917, en van den 15den Mei 1880, 3de afdeling, n°. 994, benoemd tot het afnemen van het eindexamen der hogere burgerscholen in Overijssel, heeft de eer U het volgende verslag van hare verrichtingen aan te bieden.

In hare eerste bijeenkomst, gehouden den 22sten Mei in een der lokalen van het Stadhuis te Kampen, benoemde de Commissie den heer H. CREMER tot haren secretaris en verdeelde zij zich in sub-commissies, terwijl tevens voor elk vak de examinatoren aangewezen werden en de tijd voor elk mondeling examen vastgesteld werd. De zamenstelling van de sub-commissies en de tijd voor het examen in elk vak besteed blijken uit het volgende overzicht, waarin de eerste naam telkens dengene aanwijst, die het mondeling examen leidde.

Groep A.

Stelkunst, meetkunst, goniometrie en trigonometrie, de heeren BOXMAN, PIJZEL . . . . . 1 uur;

beschrijvende meetkunst, de heeren PIJZEL, BOXMAN . . . . . $\frac{1}{2}$ »

werktuigkunde, de heeren MEILINK, PIJZEL. . . $\frac{1}{2}$ »

Groep B.

Natuurkunde, de heeren MEILINK, KUYPER. . $\frac{1}{2}$ »

scheikunde, de heeren KUYPER, MEILINK. . . $\frac{1}{2}$ »

plant- en dierkunde, de heeren PIJZEL, KUYPER $\frac{1}{2}$ »

cosmographie, de heeren PIJZEL, BOXMAN . . $\frac{1}{2}$ »

warenkennis, technologie, geologie, mineralogie, de heeren KUYPER, MEILINK . . . . . $\frac{1}{2}$ »

Groep C.

Staats- en handelswetenschappen, de heeren TER HAAR, CREMER . . . . . $\frac{1}{2}$ »

aardrijkskunde, de heeren ZUIDEMA, OOMS . . $\frac{3}{4}$ »

geschiedenis, de heeren HUBERTS, VINCKERS. . $\frac{3}{4}$ »

boekhouden, de heeren TER HAAR, BOXMAN (niet mondeling).

Groep D.

Nederlandsch, de heeren HUBERTS, TER HAAR. $\frac{3}{4}$ »

Fransch, de heeren OOMS, VINCKERS . . . . $\frac{1}{2}$ »

Engelsch, de heeren VINCKERS, OOMS. . . . $\frac{1}{2}$ »

Hoogduitsch, de heeren CREMER, ZUIDEMA . . $\frac{1}{2}$ »

Groep E.

Regtlijnig teekenen, de heeren MEILINK, BOXMAN, PIJZEL;

handteekenen, de heeren TER HAAR, HUBERTS, MEILINK.

Bij den voorzitter hadden zich voor het afleggen van het examen aangemeld 12 candidaten, namelijk 3 leerlingen van de hogere burgerschool te Zwolle, 3 van die te Deventer en 6 van die te Kampen.

Zij werden verdeeld in 3 groepen, terwijl bepaald werd, dat het mondeling examen zou beginnen op den 19den Julij en eindigen op den 28sten van dezelfde maand.

Na den afloop van het examen werd door de Commissie in hare bijeenkomst op den 29sten Julij over de uitreiking der gevraagde getuigschriften beslist. Aan 10 der candidaten kon het getuigschrift van voldoende afgelegd eindexamen worden toegekend zonder, aan 1 na discussie, terwijl het aan 1 moest worden geweigerd.

De Commissie deelt nu de verslagen mede, die ieder lid heeft uitgebracht over de vakken, waarin hij examen had afgenomen.

Wiskunde.

Voor de wiskunde kon aan alle candidaten een voldoende eindcijfer worden toegekend, ofschoon de kennis van enkele onderdeelen bij sommigen te wenschen overliet.

Werktuigkunde.

Op de resultaten van het schriftelijk werk viel weinig te roemen. Het mondeling examen was over 't geheel bevredigend.

Natuurkunde.

Het examen in de natuurkunde gaf zeer bevredigende uitkomsten.

Scheikunde.

Het examen in dit vak gaf in 't algemeen reden tot tevredenheid. Daarbij dient evenwel opgemerkt te worden dat ook bij het mondeling examen aan den candidaat eene ruime keuze werd gelaten in de te bespreken onderwerpen, en dat niets gevraagd werd dan hetgeen geacht kon worden door den leeraar in de les behandeld te zijn.

Natuurlijke historie.

De plantkunde bleek door vele candidaten weinig beoefend te zijn. Van de dierkunde, de mineralogie en de geologie was in den regel meer werk gemaakt.

Staats- en handelswetenschappen.

Bij het examen in de staatsinstellingen van Nederland gaven de candidaten over 't algemeen blijken van voldoende kennis.

Het examen in staatshuishoudkunde en statistiek leverde minder gunstige resultaten op, wat echter voor een goed deel verklaard moet worden uit de moeilijkheden voor de leerlingen aan een examen in dit vak verbonden.

In het boekhouden werden de candidaten alleen schriftelijk geëxamineerd. In aanmerking nemende dat enkele vragen aan eenige onduidelijkheid leden, mag men de resultaten bevredigend noemen.

Aardrijkskunde.

De aardrijkskunde gaf reden tot tevredenheid, geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Geschiedenis.

Omtrent dit vak is niets bijzonders mede te deelen. Alle candidaten voldeden aan de gestelde eischen, enkele zelfs bijzonder goed.

Nederlandsch.

Het schriftelijk werk was over 't algemeen voldoende, en van sommige candidaten zelfs zeer goed; aan geen hunner behoefde daarvoor een onvoldoend cijfer te worden gegeven. Bij het mondeling examen liet de kennis van

een paar der examinandi nog al iets te wenschen over, voornamelijk waar het de spraakkunst betrof. De letterkunde was vrij goed beoefend; dat de jongelieden slechts zeer fragmentarisch kennis maken met de voortbrengselen onzer letterkunde, en zelden of nooit geheele werken lezen, is hun niet te wijten, maar wel daaraan toe te schrijven, dat zij door de veelheid der te beoefenen vakken, vaak in de onmogelijkheid verkeerden, een enkel stuk uitvoerig te behandelen.

Fransch.

Het examen in het fransch gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Van de 12 kandidaten konden er 3 geen voldoende cijfer behalen.

Engelsch.

De examens in de Engelsche taal- en letterkunde hebben dit jaar tot geen nieuwe, dat is tot al de oude opmerkingen aanleiding gegeven. Aan de eischen van het programma, volgens welke uit de schriftelijke opstellen moest blijken dat de candidaat zich zonder grove fouten tegen de regels der spraakkunst van de Engelsche taal weet te bedienen, terwijl het mondeling examen moet bewijzen, dat de candidaat zich redelijk in de vreemde taal weet uit te drukken, heeft als gewoonlijk, strikt genomen, geen der kandidaten geheel kunnen voldoen. Intusschen legden 2, in vergelijking van andere, eene zoodanige mate van kennis der Engelsche taal aan den dag, dat hun, ondanks ettelijke grove fouten, volgens het langzamerhand onder de examinatoren bij de commissien voor de eindexamens in zwang geraakt gebruik, voor hun schriftelijk werk het cijfer 8 (goed) werd toegekend. In 't algemeen mogt volgens den eens aangenomen maatstaf van beoordeeling het schriftelijk werk van twee derden der kandidaten meer of min voldoende heeten; van 't overige een derde was de eene helft onvoldoende, de andere helft zeer onvoldoende. Volgens denzelfden, door de ondervinding aan de hand gedanen onprogrammatischen maatstaf van beoordeeling, mogt een der kandidaten voor zijn mondeling examen het cijfer 9, een ander het cijfer 8 voor de aan den dag gelegde taal- en letterkundige kennis verwerven, terwijl een daarentegen het bij zijn mondeling examen niet verder dan het cijfer 2 kon brengen. Ook bij dit examen werd men, zoo als geregeld elk jaar, onwillekeurig herinnerd aan de oudvaderlandsche spreuk: »Die te veel onderneemt slaagt kwalijk». De hooge cijfers door twee der kandidaten behaald waren bij den eenen een gevolg van zijn meer dan alledaagschen ijver en aanleg, bij den anderen van zijn meerdere aanleg voor en buitengewone ingenomenheid met de letterkundige vakken.

Hoogduitsch.

In de opstellen werden vooral fouten gemaakt tegen de verbuiging der zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden, tegen de vervoeging der werkwoorden en tegen het gebruik der naamvallen achter de voorzetsels. Niet altijd waren de kandidaten bij machte bij het mondeling examen te toonen, dat zij de regels, tegen welke zij gezondigd hadden, volkomen juist kenden. De kennis der letterkunde bepaalde zich meestal bij de corypheeën van het tweede bloeitijperk.

Handteekenen.

De uitslag van het examen in 't handteekenen mogt bevredigend heeten. Aan 3 kandidaten kon geen voldoende cijfer worden gegeven. Onder de overigen waren 3 die van groote geoefendheid en bijzonderen aanleg blijken gaven. Bij het examen werd bijzonder de geschiktheid der kandidaten om naar de natuur te teekenen op de proef gesteld, door hen, behalve naar een voorbeeld, naar eenige eenvoudige voorwerpen uit het dagelijksche leven te doen teekenen. Het resultaat mogt alleszins voldoende heeten.

Lijntekenen.

Wat het lijntekenen betreft bleek, dat slechts 2 kandidaten zeer goed werk geleverd hadden, terwijl dat der overigen zeer middelmatig moest genoemd worden.

De Commissie meent hiermede voldaan te hebben aan de taak haar opgedragen, en betuigt haren dank voor het vertrouwen in haar gesteld.

Kampen, den 30sten Julij 1880.

B. MEILINK, Voorzitter.

H. CREMER, Secretaris.

Verslag der commissie, belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Groningen, in het jaar 1880.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Groningen.

De commissie, door U HoogEdelGestr. belast met het afnemen der eindexamens der hoogere burgerscholen in de provincie Groningen in 1880, en benoemd bij uwe besluiten van 19 April 1880, n°. 9a, 3de afdeling, en van 9 Mei, n°. 13a, derde afdeling, heeft hare eerste bijeenkomst gehouden den 9den Mei 1880, in het gebouw der Rijks hoogere burgerschool te Groningen, waar ook hare latere vergaderingen en de examens hebben plaats gehad.

In deze bijeenkomst, waarin alle leden aanwezig waren, werd in de eerste plaats overgegaan tot de keuze van een secretaris. Verkozen werd dr. G. PRON.

Door den voorzitter werd medegedeeld, dat volgens eene van U HoogEdelGestr. ontvangen missive, er prijs op zou worden gesteld, dat de examens binnen een niet te lang tijdsverloop zouden afloopen. Er werd besloten deze mededeeling zooveel mogelijk in aanmerking te nemen bij de regeling van het geheele examen.

Er hadden zich voor het examen aangemeld 18 kandidaten, waarvan 13 leerlingen van de Rijks hoogere burgerschool te Groningen, 4 van de hoogere burgerschool te Veendam, en één, die in de laatste jaren niet de lessen aan eene hoogere burgerschool, maar lessen aan de polytechnische school te Delft had gevolgd.

Aangaande den duur van het examen werd besloten, dat de examens in negen dagen zouden afloopen. Daartoe werden de 18 kandidaten in 3 ploegen, groepen van 6, verdeeld, en tegelijkertijd steeds door 4 subcommissien te examineren.

Daarna werden de verschillende vakken, waarover het examen loopen moest, onder de leden der commissie verdeeld, en daardoor tevens de subcommissies aangewezen voor de vijf groepen, waarin het reglement op de eindexamens die vakken vereenigt.

Voor elk vak werd tevens een eerste en een tweede examinerator benoemd, gelijk uit het volgend overzicht blijkt.

Subcommissie A.

Vak.	Examinatoren.	
<i>Wis- en werktuigkunde.</i>	Eerste	Tweede
Reken- en stekunde	Rijkens.	Huizinga.
Meetkunde	Frackers.	Rijkens.
Gonio- en trigonometrie	Frackers.	Rijkens.
Beschrijvende meetkunde	Frackers.	Huizinga.
Werktuigkunde	Huizinga.	Frackers.
Technologie	Huizinga.	Frackers.

Subcommissie B.

Natuurkundige wetenschappen.

Natuurkunde	Groneman.	van Ankum.

Scheikunde	van Ankum.	Hesselink.
Natuurlijke historie	Hesselink.	van Ankum.
Kosmographie	Groneman.	Hesselink.

Subcommissie C.

Geschiedkundige, staats- en handelswetenschappen.

Geschiedenis	Penon.	Janssonius.
Aardrijkskunde	Cohen.	Penon.
Staatswetenschappen	Janssonius.	Cohen.
Handelswetenschappen	Cohen.	Janssonius.

Subcommissie D.

Taal- en letterkunde.

Nederlandsch	Renssen.	Spruyt.
Fransch	Lingbeek.	Halliday.
Engelsch	Halliday.	Lingbeek.
Hoogduitsch	Spruyt.	Renssen.

Subcommissie E.

Hand- en reëltijns teekenen.

Teekenen	Groneman, Rijkens, Renssen en Huizinga.

Uit de bovenstaande tabel blijkt, dat bij deze examens geen zelfde lid der commissie tegelijk in verschillende subcommissiën, met uitzondering van het teekenen, zitting had. Verder werd besloten dat in de beschrijvende meetkunde niet mondeling zou worden geëxamineerd.

Als dag waarop het mondeling examen zou beginnen, werd Donderdag de 16de Julij 1880, 's morgens te 9 uur, vastgesteld.

Daarna werd voor alle vakken de duur van het mondeling examen geregeld.

Besloten werd als volgt:

Vak.	Duur van het mondeling examen, in minuten uitgedrukt.
Reken- en stekunde	30
Meetkunde	30
Gonio- en trigonometrie	20
Werktuigkunde	30
Technologie	20
Natuurkunde	30
Scheikunde	30
Natuurlijke historie	45
Kosmographie	20
Geschiedenis	30
Aardrijkskunde	30
Staatswetenschappen	30
Handelswetenschappen	15
Nederlandsch	30
Fransch	30
Engelsch	30
Hoogduitsch	30

De commissie stelde nu de vragen voor het schriftelijk examen vast, door sommige leden ontworpen, alsmede onderwerpen voor opstellen. Deze werden later overeenkomstig art. 9 van het reglement, door den voorzitter aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs voor de provincie Groningen opgezonden.

De tweede bijeenkomst der commissie werd gehouden den 15den Julij 1880. Weér waren alle leden aanwezig.

De voorzitter der commissie deelde mede, dat n^o. X der candidaten even vóór den aanvang van het schriftelijk eindexamen berigt had gezonden, dat hij niet aan het examen zou deelnemen. Genoemde candidaat was dezelfde van wien wij boven vermeldden, dat hij geen leerling van een der hoogere burgerscholen was.

Verder had candidaat n°. IX een gedeelte van het schriftelijk werk, voor het eindexamen opgegeven, niet gemaakt. Ongesteldheid was daarvan de oorzaak. Behoorlijk was deze bewezen door een certificaat van dr. TASSING te Nieuweschans.

Volgens art. 16 van het reglement is laatstgenoemde candidaat tijdens de mondelinge examens in de gelegenheid gesteld tot het maken van het ontbrekende gedeelte van het schriftelijk werk. De opgaven waren daarvoor door de commissie vastgesteld.

Lang werd over de wijze van afneming van het mondeling examen gesproken, vooral over het examen in de staatswetenschappen. Over het algemeen bleek, dat ook hier de leden veel waarde hechtten aan 't geen in 't programma der eischen (bijlagen bij het reglement) staat uitgedrukt met de woorden: »Bij het examen is meer te eischen van het verstand dan van het geheugen; het moet meer de strekking hebben om te ontdekken, wat de candidaten weten en tot welke mate van inzicht hunne studie heeft geleid, dan om de leemten op te zoeken, die in zaken van ondergeschikt belang hunne kennis verraadt."

Blijkens den aan dit verslag toegevoegden en U Hoog Edel Gestr. bekenden rooster van het mondeling examen, zouden 18 candidaten het examen afleggen, doch, zoo als reeds is medegedeeld, had een candidaat zich teruggetrokken, en de 17de candidaat (n°. VIII van den rooster) trok zich tijdens het mondeling examen terug. Bij de volgende beschouwing der cijfers hebben wij gemeend de door dien candidaat behaalde punten niet in berekening te moeten brengen, daar hij slechts een gedeelte van het examen had afgelegd.

De candidaat, die zich terugtrok, was een leerling der Rijks hoogere burgerschool te Groningen.

Den 23sten en 24sten Julij hielden de sub-commissiën hare bijeenkomsten om de eindcijfers voor de groepen A tot E vast te stellen. Den 24sten Julij werd over de toelating beslist.

De onderstaande tabel vermeld de cijfers, aan de verschillende candidaten in de 5 groepen gegeven.

Nummers der candidaten.	Groepen.				
	A	B	C	D	E
I.	6	6	5	4	6
II.	6	6	6	5	6
III.	10	8	7	6	5
IV.	4	6	5	5	6
V.	6	5	4	5	7
VI.	8	8	6	6	4
VII.	8	8	5	8	7
IX.	4	5	6	5	7
XI.	4	6	5	6	7
XII.	5	7	8	7	8
XIII.	8	9	8	9	7
XIV.	6	7	4	6	7
XV.	7	8	6	6	6
XVI.	5	6	6	6	6
XVII.	7	8	6	7	7
XVIII.	6	8	8	9	6

Het bleek dus dataan de kandidaten II, III, VII, XII, XIII, XV, XVI, XVII en XVIII, zonder discussie het diploma moest worden toegekend, daar zij in alle groepen het cijfer 5 of hooger hadden behaald.

Na discussie werd met algemeene stemmen besloten al de overige kandidaten, dus nos. I, IV, V, VI, IX, XI en XIV toe te laten. Niemand werd dus afgewezen.

4 Der toegelatenen (I tot en met IV) waren leerlingen der hogere burgerschool te Veendam, de overige leerlingen van de Rijk's hogere burgerschool te Groningen.

Het is wellicht van belang deze eindcijfers der groepen en ook die, welke in de afzonderlijke vakken werden verkregen, nader te beschouwen.

De volgende tabel is uit de vorige afgeleid.

Cijfers.	Aantal malen dat elk der cijfers één tot tien in elke groep werd toegekend.					Totaal.
	A	B	C	D	E	
1.						
2						
3						
4	3	2	2	1	1	7
5	2	2	4	4	1	13
6	5	5	6	6	6	28
7	2	2	1	2	7	14
8	3	6	3	1	1	14
9	2	1	2	2	2	3
10	1	2	2	2	2	1

In groep B werd dus geen enkelen keer het cijfer 4 of minder toegekend, terwijl in de overige groepen ook betrekkelijk zeer weinig keeren eene 4 werd gegeven. Daarbij komt het gunstig verschijnsel dat, terwijl 13 maal eene 5 werd toegekend, 28 keeren eene 6 en 14 keer eene 7 en even zoo dikwijls eene 8 werden toegekend.

Terwijl in de groepen C en E acht het hoogst toegekende cijfer was, kenden groepen B en D nog een *negen* toe; terwijl in groep A één candidaat eene *tien* mogt behalen.

De gemiddelde cijfers voor de 5 groepen en voor 't geheel zijn:

A	B	C	D	E	Totaal.
$6\frac{1}{4}$	$6\frac{13}{16}$	$5\frac{19}{16}$	$6\frac{1}{4}$	$6\frac{1}{8}$	$6\frac{7}{20}$

Het aantal malen, dat elk cijfer van 1 tot 10 in elk vak is gegeven, blijkt uit de volgende tabel.

Cijfers.	Reken- en stekunde.	Meetkunde.	Gonio- en trigonometrie.	Beschrijvende meetkunde.	Werktuigkunde en technologie.	Totaal groep A.	Natuurkunde.	Scheikunde.	Natuurlijke historie.	Kosmographie.	Totaal groep B.	Geschiedenis.	Aardrijkskunde.	Staatswetenschappen.	Handelswetenschappen.	Totaal groep C.	Nederlandsch.	Fransch.	Engelsch.	Hoogduitsch.	Totaal groep D.	Handteekenen.	Lijnteekenen.	Totaal groep E.	ALGEMEEN TOTAAL.
1																									
2																									
3	—	1	—	—	—	1	—	—	—	1	1	—	1	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	4
4	1	1	—	6	3	11	1	—	—	1	2	2	2	2	2	8	1	1	1	4	7	1	2	3	31
5	1	3	3	2	6	15	3	1	1	2	7	3	2	3	4	12	3	4	3	4	14	6	—	6	54
6	5	4	7	6	2	24	3	6	2	3	14	3	4	4	5	16	6	7	5	3	21	8	3	11	86
7	4	2	1	—	3	10	4	3	4	3	14	3	4	4	2	13	3	2	4	2	11	1	4	5	53
8	—	3	2	1	2	8	3	5	7	2	17	4	2	1	3	10	1	2	2	1	6	—	3	3	44
9	4	1	2	—	—	7	2	1	2	3	8	1	1	1	—	3	2	—	1	2	5	—	3	3	26
10	1	1	1	1	—	4	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	6	

Beschouwen we deze laatste lijst nader, dan vindt men dat in geene der afdeelingen eene *een* of eene *twee* zijn toegekend; terwijl in de afdeelingen D en E ook geene *drie* is gegeven. Daarenboven zijn in alle afdeelingen nog *nogens* toegekend en in 3 van de 5 afdeelingen nog *tien*en.

Als gunstige omstandigheid mag verder gereleveerd worden, dat het aantal keeren (54), dat eene *vijf* is behaald, verre achterstaat bij het aantal keeren (86), dat eene *zes* werd toegekend.

In het geheel zijn van de 304 cijfers, die toegekend zijn,

slechts 35 beneden de *vijf*, terwijl 32 keer eene *negen* of *tien* is behaald.

Beschouwt men verder de afzonderlijke vakken, dan is geen enkel onvoldoend cijfer toegekend in gonio- en trigonometrie en in scheikunde en in natuurlijke historie. On- gunstig, wat de toekenning van de *vieren* betreft, staan de vakken beschrijvende meetkunde en Hoogduitsch; bij het eerste werd 6, bij het tweede 4 keeren van de 16, eene *vier* gegeven.

Terwijl in alle overige vakken nog minstens eene *acht*

haald, was het hoogste cijfer, dat bij het handteekenen werd toegekend, eene *zeven*.

Het examen gaf voor enkele vakken aanleiding tot eenige opmerkingen, die hier volgen.

Reken- en stekunde. De kennis van deze vakken mogt, over het algemeen genomen, bevredigend worden genoemd. Het schriftelijk werk leverde betere resultaten dan het mondeling examen, hetgeen volgens de examinatoren wellicht daaraan is toe te schrijven, dat de candidaten zich bij de bewerking der schriftelijke opgaven meer op hun gemak gevoelen.

Gonio- en trigonometrie. Bij het examen in dit vak trok het de aandacht der examinatoren, dat aan eene der scholen deze tak der wiskunde in beperkter ontvang scheen behandeld te zijn. Daardoor werd het mondeling examen tot een kleiner terrein beperkt; terwijl het aan dezelfde oorzaak wordt toegeschreven, dat de vraagstukken meest zeer omslagtig waren opgelost. De Commissie meende echter daarom geen lager cijfer te moeten toekennen.

Beschrijvende meetkunde. Aangaande dit vak kon over het algemeen het oordeel niet gunstig zijn. Behoudens enkele zeer gunstige uitzonderingen, kenmerkten de meeste oplossingen zich door slordigheid in de constructie der figuren, gemis van eene goede notatie, en omslagtige redeneringen.

Handelswetenschappen. De candidaten hadden de opgegeven memoriaalposten over het algemeen goed gejournaliseerd; alleen vonden zij eene moeilijkheid in den tweeden post, hetgeen hun echter niet euvel was te duiden, aangezien in de opgave blijkbaar de premie vergeten was. Ook het mondeling examen leverde bij allen bevredigende resultaten.

Nederlandsch. Was de uitslag van het examen in het Nederlandsch over 't geheel gunstig, toch verdient het opmerking, dat de cijfers, die den candidaten konden toegekend worden, zeer uiteenliepen. Er waren onder de opstellen, die van oorspronkelijkheid getuigden; er waren er ook die geheel op het leerboek steunden, tot welke laatste eene opgave als »De Muiderkring" ligt aanleiding kon geven. Van elf der candidaten was de kennis der letterkunde, vooral van het bloeitijdsperk, goed; van de overigen te gering. De laatsten bleven ook te dikwijls een voldoende antwoord schuldig, wanneer gevraagd werd naar eenig karakteristiek onderscheid tusschen de verschillende literarische genres.

Met het uitbrengen van dit verslag is de commissie aan het einde van hare taak gekomen.

Zij wenscht ten slotte U HoogEdelGestr. bij deze haren opregten dank te brengen voor het vereerend vertrouwen door U in haar gesteld.

Groningen, 17 September 1880.

F. G. GRONEMAN, Voorzitter.

G. PENON, Secretaris.

VERSLAG DER COMMISSIE, belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Drenthe, in het jaar 1880.

Aan den Heer Commissaris des Konings in Drenthe.

De commissie, benoemd bij Uwe beschikking van den 21sten April 1880, 2de afdeling, n°. 934, heeft de eer aan U bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Op den 15den Mei heeft zij in eene voorbereidende vergadering hare werkzaamheden geregeld. Daarna werd bepaald, dat het mondeling examen der vier candidaten, allen leerlingen der Rijks hoogere burgerschool te Assen, zou worden gehouden den 16den, 17den en 19den Julij en dat op den 15den Julij gelegenheid zou worden gegeven tot

het vervaardigen van twee teekeningen, ééne naar de natuur, de andere naar een voorbeeld.

Tot leden der subcommissiën, bedoeld in art. 8 van het reglement, werden aangewezen:

voor A, de leden J. DOORNBOS, dr. BRUTEL DE LA RIVIÈRE en H. J. H. GRONEMAN;
voor B, de leden dr. BRUTEL DE LA RIVIÈRE, dr. ARIËNS KAPPERS, dr. B. VAN DER MEULEN en H. J. H. GRONEMAN;
voor C, de leden G. A. J. FRANKE, J. BRALS, H. W. SANDERS en J. DOORNBOS;
voor D, de leden dr. DE LUSSANET DE LA SABLONNIÈRE, H. C. FELSER, J. N. VALKHOFF en H. W. SANDERS;
voor E, de leden H. J. H. GRONEMAN, H. C. FELSER en dr. BRUTEL DE LA RIVIÈRE.

Voorts werd bepaald dat in alle vakken der vier eerstgenoemde afdelingen mondeling examen zou worden afgenomen; als examinatoren werden aangewezen de volgende leden; de namen van hen, die het examen zouden afnemen, zijn gecursiveerd:

Wiskunde, J. Doornbos, (arithmetica, algebra, planimetrie, goniometrie en trigonometrie), dr. Brutel de la Rivière (stereometrie), H. J. H. Groneman (beschrijvende meetkunde);

Werktuigkunde enz., H. J. H. Groneman, dr. BRUTEL DE LA RIVIÈRE;

Natuurkunde, dr. Brutel de la Rivière, dr. ARIËNS KAPPERS;

Scheikunde, dr. ARIËNS KAPPERS dr. VAN DER MEULEN;

Natuurlijke historie, dr. van der Meulen dr. ARIËNS KAPPERS;

Kosmographie, H. J. H. Groneman, dr. BRUTEL DE LA RIVIÈRE;

Geschiedenis, J. Brals en G. A. J. Franke;

Aardrijkskunde, G. A. J. Franke en J. BRALS;

Staatsinrigting, G. A. J. Franke en H. W. SANDERS;

Staatshuishoudkunde enz., G. A. J. Franke en H. W. SANDERS;

Handelswetenschappen, J. Doornbos, H. W. SANDERS;

Nederlandsch, dr. de Lussanet de la Sablonnière, J. BRALS;

Fransch, H. C. Felser, J. N. VALKHOFF;

Engelsch, J. N. Valkhoff, H. C. FELSER;

Hoogduitsch, H. W. Sanders, dr. DE LUSSANET DE LA SABLONNIÈRE;

Voor den duur van het mondeling examen werd voor iederen candidaat als maximum beschikbaar gesteld: voor wiskunde $1\frac{1}{2}$ uur, voor scheikunde, natuurlijke historie en geschiedenis elk $\frac{1}{2}$ uur, voor werktuigkunde, natuurkunde, kosmographie, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen, Nederlandsch, Fransch, Engelsch en Hoogduitsch elk $\frac{1}{2}$ uur, zoodat het mondeling examen, over drie dagen verdeeld, in 't geheel voor iederen candidaat 9 uren duurde.

Nog werd bepaald, dat de examinatoren hun oordeel over het schriftelijk werk in eenig vak zouden uitdrukken door middel van een gelijk cijfer als in art. 22 van het reglement voor de verschillende afdelingen is voorgescreven, en dat vervolgens bij het mondeling onderzoek zou worden nagegaan, of dat cijfer nog zou moeten worden verhoogd, bij zeldzame uitzonderingen verlaagd.

Ofschoon sommige leden der commissie deze wijze van beoordeeling der candidaten minder doelmatig achtten, werd zij evenwel aangenomen en toegepast, omdat men er zich bij het eerste eindexamen in deze provincie, gehouden onder voorzitterschap van den inspecteur van het middelbaar onderwijs dr. STEYN PARVÉ, op wiens voorstel toen een dergelijk besluit genomen was, wel bij bevonden had.

De uitslag van het examen mag gunstig genoemd worden, daar aan alle 4 candidaten het getuigschrift kon worden uitgereikt en slechts over een hunner, die in ééne hoofdafdeling een onvoldoend cijfer gekregen had, behoefde

beraadslaagd te worden, of het hem al dan niet zou worden toegekend.

In het volgende tabellarisch overzicht is aangewezen, welke cijfers werden toegekend voor elk der vakken afzonderlijk en voor de vijf hoofdafdeelingen.

V A K K E N OF A F D E E L I N G E N.	Aantal malen, dat is toegekend het cijfer								Totaal.
	3	4	5	6	7	8	9	10	
Wiskunde	—	1	—	2	1	—	—	—	4
Werktuigkunde enz.	1	1	1	1	—	—	—	—	4
Afdeeling A	—	1	—	3	—	—	—	—	4
Natuurkunde	—	1	2	—	1	—	—	—	4
Scheikunde	—	—	1	2	—	1	—	—	4
Natuurlijke historie	—	—	1	1	2	—	—	—	4
Kosmographie	—	—	1	1	2	—	—	—	4
Afdeeling B	—	—	1	2	1	—	—	—	4
Geschiedenis	—	—	—	—	—	1	1	2	4
Aardrijkskunde	—	—	—	—	—	—	1	3	4
Staatsinstellingen	—	—	—	—	1	2	—	1	4
Staatshuishoudkunde	—	—	—	1	1	1	—	1	4
Handelswetenschappen	—	—	—	—	4	—	—	—	4
Afdeeling C	—	—	—	—	—	2	2	—	4
Nederlandsch	—	—	—	—	—	2	2	—	4
Fransch	—	—	—	2	1	1	—	—	4
Engelsch	—	—	—	2	1	1	—	—	4
Hoogduitsch	—	—	—	1	1	2	—	—	4
Afdeeling D	—	—	—	—	2	2	—	—	4
Handteekenen	—	1	3	—	—	—	—	—	4
Lijnteekenen	—	—	3	1	—	—	—	—	4
Afdeeling E	—	—	3	1	—	—	—	—	4
Voor alle vakken	1	4	12	14	15	11	4	7	68
Voor alle afdeelingen	—	1	4	6	3	4	2	—	20

De som der vijf cijfers voor de vijf afdeelingen bedroeg voor de vier kandidaten 34, 34, 33 en 30.

De commissie acht het minder gepast in dit verslag in bijzonderheden te treden aangaande de vorderingen en de kennis van de kandidaten in elk der bovengenoemde vakken, omdat de kandidaten allen leerlingen van de Asserschool zijn en het oordeel over hen een oordeel zou wezen over den toestand en de resultaten van het onderwijs aan die school.

Ook wanneer dit geen bezwaar opleverde, zou toch de meerderheid der commissie huiverig zijn geweest zulk een oordeel te vellen, daar van de elf leden der commissie zes leeraren aan de Rijkschool te Assen waren, die dus over de vruchten van hun eigen onderwijs in het openbaar een oordeel zouden moeten uitspreken. Bovendien was het moeilijk op zoo geringe gegevens, als het examen van vier kandidaten kan opleveren, een oordeel uit te spreken, hetzij goedkeurend, hetzij afkeurend.

Hierom bepaalt zich de commissie tot de algemeene opmerking, dat het examen blijken gaf, dat het onderwijs met vrucht was gevolgd, daar de kandidaten zoowel door hunne kennis als door hunne ontwikkeling een gunstigen indruk op haar maakten. Hunne opstellen waren vrij goed

en bij het mondeling onderzoek bleek ook hunne letterkundige kennis meer dan voldoende te zijn; voor aardrijkskunde, geschiedenis, staats- en handelswetenschappen konden hun mede hooge cijfers worden toegekend.

Eene enkele opmerking van bijzonderen aard wenschte de commissie hier bij te voegen; zij betreft het schriftelijk werk voor natuurkunde.

In afwijking van den tot dusverre gevolgden regel, werd dit jaar aan de kandidaten gelijktijdig de oplossing van een vraagstuk en het maken van een opstel tot taak gesteld. Naar de bescheiden meening nu der commissie, was de vroegere regeling meer in het belang der kandidaten, daar zij toen hunne aandacht bij één onderwerp konden bepalen, terwijl zij nu onwillekeurig als het ware op twee gedachten hinkten. Vlot toch de oplossing van het vraagstuk niet, dan is men alligt geneigd het voor het oogenblik te laten varen, uit vrees, dat men geen tijd genoeg zal overhouden voor het maken van het opstel, en terwijl men bezig is met het opstel, zal toch het vraagstuk niet geheel uit de gedachte wijken, daar men er gaarne ook eene voldoende oplossing van wil leveren.

De commissie weet niet of ook elders bezwaren gemaakt zijn tegen deze nieuwe regeling, doch op grond van de

ervaring, bij hare candidaten opgedaan, is zij van oordeel, dat aan de vroegere regeling van dit onderwerp de voorkeur moet gegeven worden.

Assen, den 22sten October 1880.

Namens de Commissie,

C. J. DE LUSSANET DE LA SABLONIERE, *Voorzitter*.

J. DOORNBOS, *Secretaris*.

VERSLAG DER COMMISSIE, belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Limburg, in het jaar 1880.

Aan den Hoog Edel Gestrengen Heer den Heer Commissaris des Konings in Limburg.

De commissie, door U Hoog Edel Gestreng, bij besluit van den 4den Mei 1880, 1ste afd., A. n°. 2671/2, benoemd tot het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Limburg, heeft de eer het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De commissie heeft in het geheel veertien vergaderingen gehouden, alle onder het voorzitterschap van den heer mr. STOFFELS en bijgewoond door alle leden.

In hare eerste vergadering, den 12den Mei gehouden, benoemde zij tot haren secretaris den heer ADRIANI. Daarna ging zij over tot het verdeelen der werkzaamheden en het bepalen van den tijd voor ieder vak, waarin mondeling examen werd afgenomen. Voor elk leervak werden twee examinatoren benoemd, van welke de eerste alleen zich zou belasten met het stellen der opgaven voor het schriftelijk werk en het afnemen van het mondeling examen, terwijl de beoordeeling aan beiden werd opgedragen:

Groep A.

Reken- en stekunde, de heeren STEIN en VOORZANGER, 1 uur 20 minuten.

Trigonometrie, de heeren STEIN en KNITTEL, 1 uur 20 minuten.

Meetkunde, de heeren VOORZANGER en STEIN, 1 uur 20 minuten.

Beschrijvende meetkunde, de heeren VOORZANGER en STEIN, 1 uur 20 minuten.

Werktuigkunde, de heeren VOORZANGER en HOFFMANS, 20 minuten.

Groep B.

Natuurkunde, de heeren HOFFMANS en VOORZANGER, 30 minuten.

Scheikunde, de heeren FASBENDER en HOFFMANS, 30 minuten.

Natuurlijke historie, de heeren FASBENDER en STEIN, 30 minuten.

Kosmographie, de heeren HOFFMANS en VOORZANGER, 20 minuten.

Groep C.

Geschiedenis, de heeren SEYN en EVERTS, 40 minuten.

Aardrijkskunde, de heeren SEYN en EYMAEL, 20 minuten.

Staatswetenschappen, de heeren STOFFELS en EYMAEL, 30 minuten.

Handelswetenschappen, de heeren KNITTEL en SEYN, 20 minuten.

Groep D.

Nederlandsch, de heeren EYMAEL en ADRIANI, 30 minuten.

Fransch, de heeren EVERTS en EYMAEL, 30 minuten.

Hoogduitsch, de heeren KNITTEL en EVERTS, 30 minuten.

Engelsch, de heeren ADRIANI en KNITTEL, 30 minuten.

Groep E.

Handteekenen, de heeren STEIN, EYMAEL, VOORZANGER, en FASBENDER, onbepaald.

Lijntekenen, de heeren VOORZANGER en SEYN, onbepaald.

Aangezien naar het oordeel der commissie niet aan elk leervak der verschillende groepen dezelfde waarde mag worden toegekend, besloot zij:

Groep A.

Onderafdeeling wiskunde: de meetkunde en stekunde verhouden zich tot de trigonometrie en de beschrijvende meetkunde als 3 tot 2, terwijl de geheele wiskunde een driemaal zoo groot gewigt heeft als de werktuigkunde.

Groep B.

De natuurkunde weegt driemaal zoo zwaar als de kosmographie, terwijl aan het cijfer voor scheikunde tweemaal zooveel waarde wordt toegekend als aan dat der natuurlijke historie.

Groep C.

De geschiedenis staat tot de aardrijkskunde en de staatswetenschappen als 3 tot 2, en tot de handelswetenschappen als 3 tot 1.

Groep D.

De talen zijn alle gelijk, doch aan het Nederlandsch wordt een overwegende invloed toegekend.

De commissie besloot verder, dat voor het handteekenen een afzonderlijke dag zou worden gegeven.

In de 2de vergadering, van den 27sten Mei, werd kennis genomen van de opgaven voor het schriftelijk examen, door de examinatoren gedaan. De commissie besloot de dertien candidaten die zich hadden aangemeld, te verdeelen in drie groepen, terwijl dan de laatste groep vijf personen zou tellen en de eerste twee ieder uit vier zouden bestaan.

Daar zich onder de candidaten eene vrouwelijke leerling bevond, meende de commissie het aan haar zelve te moeten overlaten of bij haar examen het publiek tegenwoordig zou wezen, terwijl men, zoo noodig, allen zou aanraden het mondeling examen van geen der mede-candidaten bij te wonen.

Na vaststelling van de cijfers voor het schriftelijk examen den 14den Julij, nam den volgenden dag het mondeling onderzoek een aanvang, hetwelk werd voortgezet tot Zaterdag den 24sten daaraanvolgende, waarna in eene vergadering op 25 Julij de commissie besloot, aan alle candidaten het door hen gewenscht getuigschrift uit te reiken.

Uit de twee hierbij gevoegde staten zal U blijken, dat het examen van nagenoeg alle candidaten zeer bevredigende resultaten heeft opgeleverd. Volgens tabel A zijn van de 260 malen dat een cijfer van bekwaamheid moest worden gegeven, slechts 26 beneden het peil van voldoendeheid gebleven, zoodat 234 keer het cijfer *voldoend* of daarboven kon worden toegekend. Het cijfer 1 komt in het geheel niet voor, 2 slechts 1 maal en 3 twee keer, terwijl de commissie het genoegen had 3 maal het hoogste cijfer 10 te geven, 16 maal 9, enz.

De tabel B wijst de candidaten aan in volgorde van de verkregen punten.

TABEL A.

VAKKEN.	AANTAL MALEN DAT IS TOEGEKEND HET CIJFER:										Aantal malen beneden 5.	Aantal malen 5 en daarboven.	Som der cijfers voor ieder vak.
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1			
Stelkunde.	—	—	1	5	5	2	—	—	—	—	0	13	83
Meetkunde	—	—	2	2	2	3	4	—	—	—	4	9	73
Trigonometrie	—	—	3	5	4	1	—	—	—	—	0	13	88
Beschrijvende meetkunde	1	—	2	1	4	3	1	1	—	—	2	11	79
Mechanica.	—	—	3	3	2	3	2	—	—	—	2	11	80
Natuurkunde.	—	1	3	2	4	1	2	—	—	—	2	11	84
Scheikunde	—	4	3	3	2	—	1	—	—	—	1	12	107
Natuurlijke historie	—	3	4	5	—	1	—	—	—	—	0	13	99
Kosmographie	1	1	1	2	3	2	3	—	—	—	3	10	81
Geschiedenis	—	3	3	2	2	—	2	1	—	—	3	10	88
Aardrijkskunde	—	—	—	4	4	3	2	—	—	—	2	11	75
Staatshuishoudkunde en statistiek	—	—	1	2	4	5	1	—	—	—	1	12	75
Staatsregeling	—	—	—	4	6	3	—	—	—	—	0	13	83
Handelswetenschappen	—	—	2	4	6	1	—	—	—	—	0	13	85
Nederlandsche taal	—	—	1	3	9	—	—	—	—	—	0	13	84
Fransche taal	—	—	2	5	1	5	—	—	—	—	0	13	82
Hoogduitsche taal	—	2	1	1	5	3	1	—	—	—	1	12	82
Engelsche taal	—	—	1	3	3	3	3	—	—	—	3	10	74
Handteekenen	—	—	2	4	4	1	1	—	1	—	2	11	79
Regtlijnig teekenen	1	2	3	4	1	2	—	—	—	—	0	13	96
	3	16	38	64	71	42	23	2	1	—	26	234	

TABEL B.

CANDIDATEN.	AANTAL MALEN, DAT DE CANDIDATEN VERKREGEN HET CIJFER:										Aantal malen beneden 5.	Aantal malen 5 en daarboven.	Som der cijfers.
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1			
N°. 1.	—	—	3	4	11	1	1	—	—	—	1	19	127
» 2.	—	—	3	4	4	8	1	—	—	—	1	19	120
» 3.	—	1	1	—	10	5	2	1	—	—	3	17	113
» 4.	2	1	6	8	2	1	—	—	—	—	0	20	150
» 5.	—	—	3	2	8	3	2	1	1	—	4	16	114
» 6.	—	4	5	6	4	1	—	—	—	—	0	20	147
» 7.	—	4	2	5	6	2	1	—	—	—	1	19	137
» 8.	—	1	—	6	6	4	3	—	—	—	3	17	119
» 9.	1	—	3	8	4	3	1	—	—	—	1	19	133
» 10.	—	—	3	7	4	3	3	—	—	—	3	17	124
» 11.	—	3	2	5	4	3	3	—	—	—	3	17	129
» 12.	—	—	4	3	5	5	3	—	—	—	3	17	120
» 13.	—	3	2	5	4	3	3	—	—	—	3	17	129
	3	17	37	63	72	42	23	2	1	—	26	234	

Overgaande tot den indruk, dien het examen in elk vak op de examinatoren maakte, laat de commissie hier eenige opmerkingen volgen.

Stelkunde. In 't algemeen leverde het examen in dezen tak der wiskunde zeer goede resultaten. Slechts aan twee kandidaten, die eenigzins zwak waren in 't ontleiden van wortelgrootheden, moest het praedicaat *even voldoende* gegeven worden. Het verdient opmerking, dat alle kandidaten flink schriftelijk werk leverden.

Meetkunde. Het examen in de meetkunde was minder gunstig, hoewel aan sommige kandidaten een vrij hoog praedicaat kon worden toegekend; dit was vooral daaraan te wijten, dat de planimetrie en het begin der stereometrie niet voldoende waren gerepeteerd.

Bij het examen in de beschrijvende meetkunde bleek voor één candidaat, dat een voldoende examen voor hem in dat vak voorschands iets onbereikbaar zal zijn, daar het zien van de ruimte hem de grootste moeilijkheid opleverde.

Trigonometrie. Alle kandidaten gaven blijken van flinke beoefening van dezen tak der wiskunde. Een hunner, wiens schriftelijk werk vrij min was, herstelde dit voldoende mondeling.

Mechanica. Het examen in de mechanica geeft tot geene bijzondere overweging aanleiding. Over het geheel kan men over de resultaten tevreden zijn.

Natuurkunde. Het examen in de natuurkunde gaf in 't algemeen reden tot tevredenheid. Aan een vrij groot gedeelte der kandidaten konden zeer hooge cijfers toegekend worden; twee hunner legden een onvoldoend examen af. Aangezien de voor het schriftelijk examen opgegeven onderwerpen nog al vrij uitgebreid waren, zou de commissie het voor wenschelijk gehouden hebben, indien aan de kandidaten meer tijd voor het bewerken van de gestelde onderwerpen gegund geworden ware; de waarde van het geleverde werk zou daarvoor aanzienlijk gewonnen hebben. In hoe hooge mate de commissie ook eene inkrimping van den tijd, in vroegere jaren voor het schriftelijk werk besteed, toejuicht, dient toch, volgens haar oordeel, met die inkrimping ook de evenredige vermindering van het opgegeven werk gepaard te gaan.

Scheikunde. Het schriftelijk werk in de scheikunde kon bij de meeste kandidaten voldoende, bij eenigen zeer voldoende genoemd worden. Bij het mondeling onderzoek werd bij eenige kandidaten eene grondige kennis van de grondbeginselen der scheikunde gemist.

Natuurlijke historie. Het examen in natuurlijke geschiedenis leverde bij de meeste kandidaten zeer voldoende resultaten op; alle examinandi hebben aan billijke eischen voldaan.

Kosmographie. De resultaten van de examens der verschillende kandidaten waren zeer uiteenlopend; bij de vastgestelde praedicaaten wisselen hooge met lage af. Het gemiddelde cijfer, dat aan de kandidaten toegekend kon worden, is echter altijd nog ruim voldoende.

Geschiedenis. Het examen der geschiedenis liep bij elken candidaat over een gedeelte van de oude geschiedenis, van de middeleeuwen en de nieuwe geschiedenis, terwijl aan de laatste het een of ander tijdvak der geschiedenis van ons vaderland kon worden verbonden. De meeste kandidaten hadden een helder inzicht in het behandelde gedeelte en bewezen de lessen met vrucht te hebben bijgewoond. Het was een genoegen te mogen opmerken, dat die lessen niet bestaan hadden uit een aaneenrijgen van personen en data. 't Was dan ook een genot met sommige kandidaten het geleerde te bespreken. Slechts een paar kandidaten kregen een onvoldoend cijfer en bewezen niet veel begrip van geschiedenis te hebben.

Aardrijkskunde. Het onderzoek naar de bekwaamheden

van elk der kandidaten in de aardrijkskunde bepaalde zich, voor zooverre de tijd het toeliet, tot:

- a. ons land;
- b. de overzeesche bezittingen;
- c. een der werelddeelen in het algemeen, en
- d. één land van dat werelddeel in 't bijzonder.

Bij verre de meeste kandidaten trof men voldoende kennis aan, zoowel van de physische als van de politieke aardrijkskunde. Slechts bij een paar kandidaten was de kennis onvoldoende en liet voornamelijk die van ons land te wenschen overig. Verder gaf het onderzoek niet tot bijzondere aan- of opmerkingen aanleiding.

Staatshuishoudkunde en statistiek. Het examen in staats-huishoudkunde gaf over 't algemeen reden tot tevredenheid. De tekortkomingen betroffen meer het regte begrip dan het geheugen. Bij hen, die minder goed hebben voldaan, was het blijkbaar dat zij zich bij voorkeur met de dusgenaamde sociale vraagstukken en met de geschiedenis der staatshuishoudkunde hadden bezig gehouden, tot nadeel van een helder inzicht ten opzichte der hoofdbeginselen. Met de banken. vooral met de inrigting van de Nederlandsche Bank, waren de meesten goed bekend. Over *statistiek* werden aan elken candidaat slechts een paar vragen gedaan en bijna door allen goed beantwoord. Deze vragen liepen voornamelijk over de beteekenis der statistiek, hare indeeling en de vereischten tot eene vruchtbare toepassing.

Staatsregeling. Het examen in staatsregeling was, met een paar uitzonderingen, zeer voldoende. De kandidaten wisten van de beginselen, waarop de grondwet, de provinciale wet en de gemeentewet steunen, goede verklaring te geven. Ook met het regeringsbeleid en de inrigting van het beheer ten aanzien der Oost-Indische bezittingen toonden zij wel bekend te zijn. Het bleek, dat van de studie van dit gedeelte onzer staatsregeling veel werk was gemaakt.

Handelswetenschappen. Het schriftelijk werk in 't boekhouden, alhoewel over het algemeen voldoende, leverde het bewijs, althans bij vele kandidaten, dat eenige opgaven niet zeer duidelijk gesteld waren. Uit het mondeling examen bleek, dat de meeste kandidaten een goed begrip van het dubbel boekhouden hadden, dat zij met den wissel en ander handelspapier en de bepalingen dienaangaande van het Wetboek van Koophandel voldoende bekend waren. Ook in het handelsrekenen was het resultaat vrij goed; nogtans waren slechts enkelen bekend met de retrograde en de Stoffmethode der renteberekening en de rekening-courant.

Nederlandsche taal. Met voldoening kan gewezen worden op de resultaten van dit examen. Geen enkele maal toch hoefde een lager cijfer dan zes toegekend te worden. Opstellen en antwoorden der kandidaten gaven blijk, zoowel van een ontwikkelde oordeel als van naarstige beoefening der moedertaal. Wel is waar liet de grammaticale kennis over het algemeen te wenschen over, doch dit werd in de meeste gevallen ruimschoots opgewogen door zuiverheid van taal, vloeienden stijl en vaardigheid in het verklaren van woorden en uitdrukkingen. Ook hadden, wat de letterkunde betreft, de meesten zich niet bepaald tot de studie der in de klas behandelde stukken; van sommige schrijvers der 19de eeuw althans waren enkele producten zelfstandig en met vrucht gelezen.

Fransche taal. Het examen in de Fransche taal leverde over het geheel het bewijs van verblijdenden vooruitgang. Geen enkel candidaat kreeg een onvoldoend cijfer. De meesten wisten, zoowel mondeling als schriftelijk, met gemak hunne gedachten in die taal uit te drukken, sommigen zelfs met veel vlugheid en juistheid. De studie der letterkunde was evenmin verwaarloosd als die der spraak- en stijlleer.

Hoogduitsche taal. De meeste opstellen konden, wat stijl

en taal aangaat, ondanks enkele fouten, voldoende, vier zelfs goed genoemd worden. Bij het mondeling examen bleek, dat de kandidaten meestal met de voornaamste regels der taal genoegzaam bekend waren. Van de litteratuur echter had men in 't algemeen weinig werk gemaakt, en behalve de namen van de klassieke schrijvers der 18de eeuw en van hunne voornaamste voortbrengselen, kenden de kandidaten meer in 't bijzonder doorgaans slechts enkele stukken van GÖTHE en SCHILLER. Evenwel waren sommigen in staat van de gelezen stukken in zuivere en vloeiende taal eene analyse te geven.

Engelsche taal. Het examen in deze taal gaf, over het geheel genomen, nog al stof tot tevredenheid. De groote meerderheid der kandidaten drukte zich zoo mondeling als schriftelijk vrij goed uit, een paar zelfs zeer goed. De overigen toonden niet in staat te zijn de geleerde taalregels toe te passen, konden zeer moeilijk hunne gedachten mededeelen en verstonden nauwelijks het hun gevraagde. De letterkunde bepaalde zich tot het bespreken van een paar door de kandidaten gelezen stukken. Met genoegen werd opgemerkt, dat meer dan een, buiten het in de school behandelde, ook kennis had genomen van degelijke schrijvers en uit verschillende tijdperken enkele der belangrijkste voortbrengselen had gelezen.

Handteekenen. Het onderzoek in dit vak toonde bijna genoeg alle kandidaten bedrevenheid in 't ontwerpen van schetsen. Ook de bewerking met de doezelaar gaf in het algemeen reden tot tevredenheid. Slechts twee kandidaten verkregen een laag cijfer.

Lijntekenen. Het examen gaf redenen tot groote tevredenheid; het grootste aantal der kandidaten behaalde in dit vak hooge cijfers; slechts aan één hunner moest een onvoldoend cijfer worden gegeven.

En hiermede is de commissie aan het einde van hare taak gekomen, en betuigt U Hoog Edel Gestrenge haren dank voor het aan haar betoonde vertrouwen.

Roermond, den 24sten September 1880.

Namens de Commissie voornoemd,

Mr. A. J. B. STOFFELS, *Voorzitter.*

T. J. H. ADRIANI, *Secretaris.*

BIJLAGE K.

VERSLAG DER COMMISSIE belast met het afnemen van het examen B, volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad n°. 50).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie dd. 20 Mei 1881, n°. 1762, afdeling Onderwijs, benoemd tot het afnemen van examen B, volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad n°. 50), heeft de eer Uwe Excellentie aangaande hare werkzaamheden het volgende te berigten.

In eene voorloopige vergadering, gehouden op Dingsdag 31 Mei, werd de regeling van het examen en de verdeling der werkzaamheden onder de leden der commissie vastgesteld.

Er werd besloten dat het examen, op gelijksoortige wijze als in vorige jaren was geschied, zoude worden afgenomen. In de vakken wiskunde, natuurkunde, scheikunde en bouwkunde zou dus een schriftelijk examen worden afgenomen; terwijl, waar dit geen afdoenden grond van beoordeeling verschafte, een mondeling examen daaraan zou worden toegevoegd.

Van alle kandidaten zou daarenboven in de scheikunde een praktisch examen in het laboratorium worden afgenomen.

Ook werd bepaald, dat bij de beoordeeling der bedrevenheid in het bouwkundig-, waterbouwkundig- en handteekenen in aanmerking zouden komen de door de kandidaten overgelegde behoorlijk gewaarmerkte teekeningen, waarbij tevens aan hen, wier teekeningen blijken gaven van genoegzame bedrevenheid, vrijstelling van een verder examen zou kunnen worden verleend.

Eindelijk werd besloten, dat het examen op Woensdag 1 Junij beginnen zou en op de volgende dagen zou worden voortgezet, dagelijks des voormiddags van 8½—12 ure en 's namiddags van 1—4 ure.

De rooster, waarnaar de schriftelijke examens hebben plaats gehad, was aldus ingerigt:

Woensdag	1 Junij,	differentiaal- en integraalrekening;
Donderdag	2 "	analytische meetkunde, hoogere stekunde en bolvormige driehoeksmeting;
Vrijdag	3 "	beschrijvende meetkunde en natuurkunde;
Zaterdag	4 "	natuurkunde, kennis van bouwstoffen en bouwkunde;
Dingsdag	7 "	bouwkunde en delfstofkunde;
Woensdag	8 "	handteekenen, praktische scheikunde en kennis van bouwstoffen;

Donderdag 9 Junij, handteekenen, praktische scheikunde, kennis van bouwstoffen en scheepsteekenen;

Vrijdag 10 " handteekenen en scheikunde.

De mondelinge examens vingen aan op Dingsdag 7 Junij en eindigden op Maandag 13 Junij des voormiddags.

De commissie hield hare laatste vergaderingen op Maandag 13 Junij en Dingsdag 14 Junij, en bepaalde daarin, aan welke kandidaten een getuigschrift, kon worden uitgereikt.

Voor het examen hadden zich aangemeld 92 kandidaten, waarvan een niet is opgekomen, zich bij den aanvang of gedurende den loop van het examen 12 geheel en al terugtrokken, terwijl 9 kandidaten, die zich voor artt. 61—62 of artt. 61—62 en 64 hadden aangemeld, van het getuigschrift, vermeld in de beide eerste artikelen, afzagen.

Van de 79 kandidaten, die voor een of meer der artikelen het examen tot den einde toe hadden voortgezet, kon aan 61 een getuigschrift worden uitgereikt.

Meer in bijzonderheden blijkt de uitslag uit de volgende opgave.

	Aantal kandidaten, die zich hadden aangemeld.	Aantal kandidaten, die zich terugtrokken.	Aantal kandidaten, aan wie een getuigschrift is uitgereikt.
Civiel- en bouwkundig ingenieur (artt. 61—62)	11	0	9 (a)
Civiel-, bouwkundig- en werktuigkundig ingenieur (artt. 61—62 en 64)	56	5	39 (b)
Scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur (artt. 63 en 64)	6	0	5
Werktuigkundig ingenieur (art. 64)	17	6	8
Mijnen-ingenieur (art. 65)	2	2	0

Van de kandidaten vermeld onder (a) verkregen reeds vroeger 6 het getuigschrift art. 64, een candidaat verzocht alleen voor art. 64 in aanmerking te komen; van de can-

didaten aangeduid door de letter (b), artt. 61, 62 en 64, zagen 5 van het getuigschrift vermeld in artt. 61—62 af.

Aan enkele kandidaten, die voldoende examen in de wiskunde en bouwkundige vakken hadden afgelegd, kon wegens het zeer onvoldoend examen in natuurkunde, scheikunde en handteekenen geen getuigschrift worden uitgereikt.

Delft, den 17den Junij 1881.

De Commissie voornoemd,

G. F. W. BAHR, *Voorzitter.*

G. J. MORRE, *Secretaris.*

VERSLAG der commissie, belast met het afnemen van examen B, volgens art. 60, en van de examens C, volgens artt. 61—64 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad n°. 50).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie van 17 Mei 1881, n°. 1720, afdeling Onderwijs, benoemd tot het afnemen van de eindexamens der Polytechnische school, heeft de eer ter voldoening aan art. 67 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, aangaande hare werkzaamheden aan Uwe Excellentie het navolgende te berigten. Tot het afleggen der examens, hadden zich 66 kandidaten aangemeld, te weten:

- 1 voor het diploma van technoloog (B, art. 60);
- 54 » » » » civiel-ingenieur (C, art. 61);
- 4 » » » » architect (C, art. 62);
- 1 » » » » scheepsbouwkundig ingenieur (C, art. 63);
- 8 » » » » werktuigkundig ingenieur (C, art. 64).

Een der kandidaten voor het diploma van architect en één kandidaat voor dat van scheepsbouwkundig ingenieur, hadden zich tevens als kandidaat voor het diploma van civiel-ingenieur aangemeld, terwijl ditmaal geen kandidaten voor het diploma van mijnen-ingenieur waren opgekomen.

Nog vóór den aanvang van het examen trok zich één kandidaat (voor het diploma van werktuigkundig ingenieur) terug; één kandidaat (voor het diploma van civiel-ingenieur) werd door ziekte verhinderd aan zijn voornemen gevolg te geven, en vier andere, evenzoo naar het diploma van civiel-ingenieur dingende, zagen gedurende het examen van de verdere voortzetting af; zoodat in het geheel 60 kandidaten, waaronder 49 voor het diploma van civiel-, 7 voor dat van werktuigkundig ingenieur, en de overige zooals hierboven vermeld is, het examen geheel hebben afgelegd.

In hare eerste vergadering op Vrijdag 20 Mei 1881 nam de commissie kennis van den wensch van Uwe Excellentie om de examens ingerigt te zien op dezelfde wijze als in het vorige jaar, doch met de wijzigingen door de toenmalige commissie in het slot van haar verslag aan Uwe Excellentie voorgesteld. Deze wijzigingen bestaan in hoofdzaak hierin dat de in 1880 ingevoerde voorafgaande werkzaamheden, waarop ter bekorting van het eigenlijke examen verschillende projecten en andere onderwerpen van praktische studie aan de kandidaten ter uitvoering worden gegeven, wel behouden blijven, doch de daartoe beschikbare tijd bekort wordt op 6 dagen, zoowel voor- als namiddag; en verder, dat meer nog dan vroeger bij de beoordeeling gewigt zal worden gehecht aan de door de kandidaten gedurende den studietijd vervaardigde, en op het examen ingeleverde teekeningen of ontwerpen of verslagen van volbragten praktischen arbeid.

Nadat nu in deze vergadering de aanvang der vooroefeningen bepaald was op Maandag 30 Mei, had de verdeling plaats in sub-commissien voor de onderscheidene vakken.

In de tweede vergadering, op Woensdag 25 Mei, werden door de betrokken sub-commissien de opgaven voor de voorafgaande oefeningen ter tafel gebragt, en deze door de geheele commissie beoordeeld en vastgesteld, te gelijk met de volgorde voor elk der kategorien van kandidaten.

Nadat de voorafgaande oefeningen hadden plaats gehad, en de leden der commissie kennis hadden genomen van het ingeleverde werk, werd op Woensdag 15 Junij eene derde vergadering gehouden; hierin werd de regeling van het eigenlijke examen vastgesteld, in hoofdzaak overeenstemmende met die van het vorige jaar, doch met enkele verschikkingen in de mondelinge examens, waardoor de totale duur nog met één dag, dus tot 13 dagen, verkort werd.

De uitslag der examens werd door de commissie opge maakt in hare vierde vergadering op Vrijdag 1 Julij; bij deze beslissing werd de commissie geleid door de rapporten der sub-commissien in de verschillende vakken.

Als regel werd aangenomen, dat tekortkoming in enkele vakken kon worden goedge maakt door meerdere vorderingen in andere, wanneer het betrekkelijk gewigt der verschillende vakken dit toeliet.

De uitkomst was de volgende:

toegekend werden	
het diploma van technoloog	aan 1 kandidaat;
» » » civiel ingenieur	» 39 kandidaten;
» » » architect	» 2 »
» » » scheepsbouwkundig ingenieur	» 1 kandidaat;
» » » werktuigkundig ingenieur	» 6 kandidaten.

In het geheel zijn dus 49 diploma's toegekend aan 48 kandidaten (de kandidaat voor de diploma's van civiel- en scheepsbouwkundig ingenieur te gelijk, slaagde voor beide); terwijl 13 aanvragen van diploma's werden afgewezen (de kandidaat voor de diploma's van civiel- en bouwkundig ingenieur te gelijk ontving slechts het eerste).

Omtrent twee van de tien kandidaten, afgewezen voor het diploma van civiel ingenieur, kwam de commissie nog tot het besluit hen aan Uwe Excellentie voor te dragen voor vrijstelling in de praktische vakken bij een eventueel herexamen.

Het oordeel der commissie over de vorderingen der examineerden in de afzonderlijke vakken wordt in beknopten vorm uitgedrukt door de hiervolgende tabel, waarin is opgeteekend het aantal malen dat in elk vak een der praedicaten *uitmuntend*, *goed*, *voldoende*, *even beneden voldoende*, *onvoldoende* of *slecht* werd toegekend.

V A K K E N.	Slecht.	Onvol- doende.	Even' beneden voldoende.	Voldoende.	Goed.	Uit- muntend.

Examen B (art. 60) voor technoloog.

Bolvormige driehoeksmeting	>	1	>	>	>	>
Beginselen der analytische meetkunde . . .	>	>	>	1	>	>
Beginselen der beschrijvende meetkunde . .	>	>	>	1	>	>
Beginselen der theoretische en toegepaste me- chanica	>	>	>	>	1	>
Beginselen der kennis van werktuigen . .	>	>	>	1	>	>
Beginselen der mechanische technologie . .	>	>	>	>	1	>
Toegepaste natuurkunde	>	>	>	>	1	>
Toegepaste scheikunde	>	>	>	>	>	1
Analytische scheikunde	>	>	>	>	>	1
Scheikundige technologie	>	>	>	>	>	1
Bouwkunde (beginselen constructie)	>	1	>	>	>	>
Hand- en ornamentteekenen	>	>	1	>	>	>
	>	2	1	3	3	3

Examen C (art. 61) voor civiel ingenieur.

Theoretische en toegepaste mechanica . . .	1	11	7	12	18	>
Kennis van werktuigen	>	7	22	15	5	>
Waterbouwkunde (wegen en bruggen) . . .	>	>	4	6	36	>
Waterbouwkunde (eigenlijke)	>	2	5	22	17	>
Burgerlijke bouwkunde (constructie) . . .	>	7	12	21	6	>
Burgerlijke bouwkunde (beginselen schoone bouwkunst	>	7	10	24	5	>
Situatie-teekenen	>	1	1	12	30	2
Ornament- en handteekenen	1	9	14	16	6	>
Waterbouwkundig teekenen	>	>	2	10	33	1
Ontwerpen, bestekken en begrootingen . .	>	>	4	33	9	>
Beginselen der geodesie	>	5	10	18	16	>
Praktisch landmeten en waterpassen . . .	>	1	5	23	20	>
Administratief regt	>	4	13	8	18	6
	2	54	109	220	219	9

Examen C (art. 62) voor architect.

Ontwerpen, bestekken en begrootingen . .	>	>	>	1	3	>
Burgerlijke bouwkunde (constructie) . . .	>	>	2	>	1	1
Schoone bouwkunde	>	1	1	>	2	>
Bouwkundig teekenen	>	>	1	1	>	2
Ornament- en handteekenen	>	>	1	>	2	1
Administratief regt	>	>	>	1	2	1
	>	1	5	3	10	5

V A K K E N.	Slecht.	Onvol- doende.	Even beneden voldoende.	Voldoende.	Goed.	Uit- muntend.

Examen C (art. 63) voor scheepsbouwkundig ingenieur.

Theoretische en toegepaste mechanica.	>	1	>	>	>	>
Kennis van werktuigen.	>	>	>	1	>	>
Teekenen van werktuigen.	>	>	>	>	1	>
Scheepsbouwkunde	>	>	>	>	1	>
Scheepsteekenen	>	>	>	>	1	>
Waterbouwkunde	>	>	>	>	1	>
Waterbouwkundig teekenen	>	>	>	>	1	>
	>	1	>	1	5	>

Examen C (art. 64) voor werktuigkundig ingenieur.

Theoretische en toegepaste mechanica.	>	>	>	3	4	>
Kennis van werktuigen.	>	1	1	3	2	>
Mechanische technologie	>	1	4	1	1	>
Werktuigbouwkunde.	>	1	>	4	2	>
Burgerlijke bouwkunde.	>	1	3	3	>	>
Handteekenen	>	>	>	5	2	>
Teekenen van werktuigen.	>	>	>	2	5	>
Administratief regt	>	>	>	3	4	>
	>	4	8	24	20	>

Door optelling der getallen, in de 3 eerste en van die in de 3 laatste kolommen opgeteekend, komt men tot het besluit, dat zijn afgelegd:

			EXAMENS	
			meer of minder beneden voldoende.	voldoende of daarboven.
door 1	candidaat	voor technoloog	3	9
> 49	candidaten	> civiel ingenieur.	165	448
> 4	>	> architect	6	18
> 1	candidaat	> scheepsbouwkundig ingenieur.	1	6
> 7	candidaten	> werktuigkundig ingenieur	12	44
Totaal			187	525

Deze uitslag is gunstiger dan in vorige jaren.

In de eerste plaats valt in het oog de uitmuntende bekwaamheid in de scheikundige vakken, waarvan de candidaat voor het diploma van technoloog blijk gaf. Hij had niet alleen een goed begrip en een juist inzicht in de technische chemie; maar ook grondige kennis van de theoretische scheikunde, welke voor de toekomstige ontwikkeling der nijverheid meer en meer eene niet te hoog te waarden

hulpbron blijkt te zijn. Bij zijn praktischen arbeid toonde deze candidaat opmerkelijke bedrevenheid en een zeer juist oordeel in de keuze der methoden voor scheiding en titrering.

In de tweede plaats mag de uitslag der examens in de waterbouwkunde, vooral in de afdeling bruggen en wegen, van de candidaten voor het diploma van civiel-ingenieur, over het algemeen gunstig genoemd worden.

Niet zonder eenigen invloed op deze uitkomst was welligt

de mededeeling reeds bij den aanvang van den cursus 1880—1881 aan de candidaten gedaan, dat bij het examen de teekeningen en werkstukken, door hen in te leveren, mede tot maatstaf van beoordeeling zouden strekken.

Heeft dit inderdaad, zoo als de commissie meent, bij velen eene meer geregelde verdeeling van de studie der waterbouwkunde ten gevolge gehad, dan mag hierin een grond gezien worden, om ook bij volgende examens een beteren uitslag te verwachten.

Daarentegen moet, naar het oordeel der examinatoren voor burgerlijke bouwkunde, met meer nadruk nog dan vroeger de aandacht gevestigd worden op de onvoldoende uitkomst van het examen in de kennis van bouwstoffen.

Zelfs in de eenvoudigste elementen der uitgebreide leerstof, zoo als de onderkenning der meest gebruikelijke steenen houtsoorten, kwamen de meeste candidaten te kort.

Dit hoogst belangrijk vak is blijkbaar aan de polytechnische school op geheel onvoldoende wijze vertegenwoordigd. In onzen tijd, waarin zoowel wat de bereiding als de toepassing der bouwstoffen aangaat, onophoudelijk nieuwe denkbeelden opkomen en nieuwe uitvindingen toegepast worden, is het een dringende eisch, dat de beoefening en het onderwijs van dit uitgebreide gebied der techniek, hetwelk de grondslag is van alle constructie, aan een leeraar worde toevertrouwd, die zich geheel daaraan wijden kan.

De commissie mag niet nalaten, in het bijzonder naar aanleiding van deze ondervinding bij dit examen, hare volle instemming te betuigen met het voorstel en de toelichting, voorkomende in het wetsontwerp tot vaststelling der Staatsbegroting van 1882, welke strekken om aan de polytechnische school een leerstoel te vestigen voor de kennis van bouwstoffen in den ruimsten zin.

Het mondeling examen in de bouwkunde toonde aan dat de meeste candidaten weinig vaardigheid bezaten om spoedig in eene vlugtige schets hunne denkbeelden uit te drukken, vooral waar het vraagstukken gold, welke de constructie betreffen. Schetsoefeningen in bijzonder daarvoor bestemde lessen, zoo als aan buitenlandsche polytechnische scholen gegeven worden, kunnen ook deze leemte aanvullen.

De goede gevolgen van het vooruitzicht, dat teekeningen, ontwerpen en werkstukken, in den loop van den cursus vervaardigd, bij de beoordeeling der candidaten

zouden in aanmerking komen, zijn bij de examens in werktuigbouwkunde niet opgemerkt geworden. Bij de meeste candidaten lieten aantal en hoedanigheid der teekeningen en de kennis van constructie der onderdeelen te wenschen over.

De commissie wenscht zich, wat de uitkomsten van het examen betreft, te bepalen tot deze opmerkingen van meer algemeenen aard, welke de hoofdvakken der candidaten betreffen en waaromtrent hare leden eenstemmig zijn.

Meer uitvoerig en meer in bijzonderheden ware haar oordeel mede te deelen over de thans gevolgde wijze van examineren, indien niet hieromtrent het eenparig gevoelen der commissie gunstig luidde. Zij heeft alleen te vermelden dat het bezwaar in het vorig jaar ontstaan door den langen duur der vooroefeningen thans vermeden is.

De ondervinding heeft nu geleerd dat ook in den veel korteren tijd, welke in dit jaar aan deze oefeningen besteed werd, tot beoordeeling voldoende gegevens kunnen verzameld worden. Daartbij bleef het in het vorig jaar verkregen voordeel behouden dat van de vaardigheid der candidaten in het opmaken van een niet al te ingewikkeld ontwerp en evenzoo van de mate van kennis, waarvan hunne oefeningen op de teekenzaal blijk geven, kennis kon worden genomen vóór den aanvang van het mondeling examen.

De moeilijkheden, die nog werden ondervonden, zijn voornamelijk te wijten aan het groot aantal der candidaten, hetwelk aan de commissie eene zeer zware taak oplegt. Doch ook hierin kan nog verbetering verwacht worden, wanneer ter beoordeeling ingeleverde teekeningen, ontwerpen en werkstukken meer en meer een voldoende betrouwbare grond ter beoordeeling zullen opleveren.

De commissie meent de thans gevolgde wijze van examineren ook voor het vervolg te mogen aanbevelen.

Delft, 1 November 1881.

Namens de commissie,

J. BOSSCHA, *Voorzitter.*

H. A. RAVENEK, *Secretaris.*

BIJLAGE L.

VERSLAG der Commissie van examen ter verkrijging van een diploma als stuurman aan boord van koopvaardij-schepen.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De Commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 24 Januarij 1880, litt. D, heeft de eer U het bij art. 11 van het reglement, behoorende bij het Koninklijk besluit van 5 Mei 1877 (*Staatsblad* n°. 98), voorgescreven beredeneerd verslag harer werkzaamheden aan te bieden. De regeling der examina was geheel gelijk aan die in vorige jaren, zoodat wij ons daaromtrent aan ons vorig jaarverslag kunnen refereren. De voorgescreven acht zittingen werden dit jaar gehouden.

1ste zitting te Amsterdam den 16, 17, 18 en 19 Februarij.

2de > > Rotterdam > 15, 16, 17 en 18 Maart.

3de > > Amsterdam > 12, 13 en 14 April.

4de > > Rotterdam > 1, 2, 3 en 4 Junij.

5de > > Amsterdam > 26, 27 en 28 Julij.

6de > > Dordrecht > 14 September.

7de > > Amsterdam > 8 en 9 November.

8ste > > Rotterdam > 14 en 15 December.

Het is ons niet gebleken, dat op het aantal der in dit jaar door ons geëxamineerde kandidaten de opheffing der gemeenten Groningen, Leeuwarden en Middelburg als plaatsen waar de Commissie zitting moest houden, van eenigen den minsten invloed is geweest, en schijnt ons deze maatregel ook in het belang der kandidaten zelve.

Dit jaar kwam voor het eerst in werking de bepaling, dat de candidaat minstens de helft van den voorgescreven diensttijd op een zeilschip moest doorbrengen; een groot verschil in de uitkomst der examens in het praktisch gedeelte met vorige jaren heeft dit voorschrift nog niet opgeleverd, doch wij zijn te zeer overtuigd van het nut der bepaling, dan dat wij daarom hare wenschelijkheid ook slechts eenigermate zouden in twijfel trekken.

Het onderzoek naar de gezigtsscherpte en het kleurenonderscheidingsvermogen der kandidaten had ook dit jaar weder de afkeuring van acht kandidaten ten gevolge, ongeveer tien en een half percent van het aantal geëxamineerden. Het nut van dien maatregel is zeker niet te betwijfelen, toch zou de Commissie met allen eerbied wenschen te berde te brengen de vraag, of de eischen, aan de gezigtsscherpte gesteld, niet al te streng zijn.

Gedurende dit jaar hebben zich aangemeld 91 kandidaten, zijnde 2 minder dan het vorige jaar. Hiervan trokken zich terug vóór het examen 1; wegens onbekende redenen 3.

Ten gevolge van het niet overleggen der vereischte stukken moest aan drie kandidaten de deelname aan het examen worden geweigerd, terwijl acht kandidaten, zoo als hierboven reeds vermeld, werden afgewezen wegens het niet voldoen aan de eischen, voor gezigtsscherpte en kleurenonderscheidingsvermogen gesteld.

In 't geheel werden dus geëxamineerd zes en zeventig kandidaten, waarvan:

20 voor den rang van 1sten stuurman Groote vaart.

23 > > > > 2den > > >

32 > > > > 3den > > >

1 > > > > 2den > > Kleine >

Voor het examen alléén in stoom meldde zich geen enkel candidaat aan.

Van deze werd het diploma uitgereikt aan:

8 kandidaten voor den rang van 1sten stuurman, Groote vaart, waaronder twee recidivisten.

8 kandidaten voor den rang van 2den stuurman, Groote vaart, waaronder vier recidivisten.

23 kandidaten voor den rang van 3den stuurman, Groote vaart, waaronder vijf recidivisten.

1 candidaat voor den rang van 2den stuurman, Kleine vaart.

Afgewezen werden dus:

Voor den rang van eersten stuurman Groote vaart twaalf kandidaten, waarvan 4 voor de theorie, 8 voor de praktijk.

Voor den rang van tweeden stuurman Groote vaart vijftien kandidaten, waarvan 10 voor de theorie, 5 voor de praktijk.

Voor den rang van derden stuurman Groote vaart negen kandidaten, waarvan 5 voor de theorie, 4 voor de praktijk.

Voor den rang van tweeden stuurman Kleine vaart nul kandidaten.

Slechts 52.63 percent der kandidaten is dus in het examen geslaagd, bij 38 percent in het vorige jaar.

Ofschoon dus het resultaat beter is dan 't vorige jaar, valt daarover niet te roemen, en kan de Commissie geene andere redenen daarvoor vinden, dan die reeds vroeger aan Uwe Excellentie werden medegedeeld.

Aan den wensch, alstoen uitgesproken, dat eene wettelijke regeling van het zeevaartkundig onderwijs moge tot stand komen, zoude de Commissie nog dit wenschen toe te voegen, dat naar hare bescheiden meening het praktisch nut der examens voor onze koopvaardijvloot zich eerst dan in vollen omang zal doen gevoelen, wanneer bij de wettelijke regeling van het daartoe voorbereidend onderwijs tevens een termijn wordt gesteld, na verloop van welken het niet meer geoorloofd zal wezen als stuurman aan boord van Nederlandsche koopvaardij-schepen te varen in eenen rang, waarvoor het diploma niet werd afgegeven door de Nederlandsche Rijksexamen-Commissie.

Ter bevordering van een geleidelijken overgang zou die termijn voor de lagere rangen korter kunnen gesteld worden dan voor de hoogere; dergelijke maatregel zou tevens van zelf een einde maken aan den schadelijken invloed, waaraan de verwezenlijking van het doel, bij de instelling dezer Commissie beoogd, nog steeds is blootgesteld van de zijde der gemeentelijke commissie te Dordrecht, tot wier opheffing het bestuur dezer gemeente ook dit jaar niet wilde besluiten. Naar wij met zekerheid meenen te weten, is het toch dit jaar voorgekomen, dat door de Dordtsche commissie een diploma van eersten stuurman voor de Groote vaart werd verleend aan iemand, die daags te voren daarvoor door ons moest worden afgewezen.

Hiermede is de Commissie aan het einde gekomen harer taak.

Evenwel wenscht zij dit verslag niet te eindigen, zonder aan Uwe Excellentie haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

De Voorzitter,
KNIPHOEST.

De Secretaris,
mr. C. C. DUTH.

UITTREKSEL UIT HET VERSLAG der Commissie, in 1880 belast met het examineren van hen, die eene acte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in wis- of natuurkundige wetenschappen, handelswetenschappen, zeevaarkunde of gymnastiek.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, krachtens art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), door Uwe Excellentie bij beschikkingen van den 16den September 1880, lit. X, 23sten September 1880, lit. S, 25sten October 1880, lit. T, afdeling Onderwijs, benoemd tot het examineren van hen die eene acte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in wis- of natuurkundige wetenschappen, handelswetenschappen, zeevaarkunde of gymnastiek, heeft de eer Uwe Excellentie het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De commissie bestond uit de heeren:

dr. M. SALVERDA, inspecteur van het middelbaar onderwijs, lid en voorzitter; en

leden:

dr. R. A. MEES, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Groningen;

dr. P. DE BOER, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Groningen;

dr. J. M. VAN BEMMELN, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden;

dr. T. ZAAIJER, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden;

dr. H. BEHRENS, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

D. GROTHE, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

dr. C. P. BURGER, hoogleeraar, directeur der Rijks-hoogere burgerschool te Leeuwarden;

mr. J. FORTUYN DROOGLEEVER, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Gouda;

L. B. FIKKERT, directeur der hoogere burgerschool te Apeldoorn;

J. VERSLUYS, oud-leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen, te Bergendal bij Nijmegen;

dr. D. J. KORTWEG, leeraar aan de hoogere burgerschool te Breda;

mr. H. TER HAAR BZN, leeraar aan de hoogere burgerschool en directeur der burger-avondschoot te Deventer

J. S. G. DISSE, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden;

A. B. MEILINK, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

C. KNAPPER KZN., leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

J. P. J. LUCARDIE, oud-luitenant ter zee 1ste klasse, directeur der zeevaarkundige school te Rotterdam.

Daar de werkzaamheden van het lid mr. H. TER HAAR Bz. niet gedoogden, dat hij langer dan telkens gedurende vier dagen eener week aan de werkzaamheden van het examen deel nam, en het voor den geregelden gang der examens onmisbaar bleek, dat hij gedurende de beide overige dagen der week werd vervangen, werd met dat doel — bij beschikking van Uwe Excellentie van 23 September 1880, lit. S, afdeling Onderwijs — alsnog tot lid der commissie benoemd de heer J. H. DEKMAN Bz., leeraar aan de hoogere burgerschool te Dordrecht.

Het lid der commissie, de hoogleeraar ZAAIJER, woonde eene voorbereidende bijeenkomst bij, maar werd door ongesteldheid verhinderd aan het afnemen der examens deel te nemen. Te zijner vervanging benoemde Uwe Excellentie, bij beschikking van 25 October 1880, lit. T, afdeling Onderwijs, den heer dr. H. TREUB, te Leiden.

Als secretaris der commissie fungeerde de heer mr. J. FORTUYN DROOGLEEVER.

Het aantal acten, dat bij dit examen werd aangevraagd, bedroeg in het geheel 171.

Evenals altoos vergenoegden zich bijna alle kandidaten met het aanvragen van slechts ééne enkele acte.

Eene uitzondering daarop maakten:

één candidaat, die zich voor de acte *lagere wiskunde* en te gelijk voor de acte *boekhouden* had aangemeld, en die alleen laatstgemelde acte verkreeg;

één candidaat, die zich voor de acten K¹, K² en K³ had aangegeven, maar zich, na te nauwernood aan het examen te hebben deelgenomen, voor de beide eerste terugtrok en ten slotte voor de laatste in 't geheel niet opkwam;

één candidaat, die meende bij deze zelfde gelegenheid voor de acten A (= K¹ + K² + K³ + K⁴) én K⁵ examen te kunnen doen, maar die niet meer dan de acte K¹ verwierf.

De aard der verlangde acten, het aantal kandidaten voor elke daarvan en de uitslag der examens zijn, met de namen der examinatoren, vermeld in de volgende tabel.

A C T E N.	EXAMINATOREN.	GETAL. CANDIDATEN,			
		die zich hebben aangemeld.	die het examen hebben afgelegd.	die zich terugtrokken of werden afgewezen.	die zijn toegelaten.
K ¹ . Lagere wiskunde,	dr. C. P. Burger, dr. D. J. Korteweg, J. Versluys,	26	20	7	13
K ² . Beginselen der mec., der kennis van werktuigen en der technologie,	D. Grothe, dr. D. J. Korteweg,	2	2	2	0
K ³ . Beginselen der natuurkunde, der scheikunde en der kosmographie,	dr. J. M. van Bemmelen, dr. R. A. Mees,	3	2	1	1
K ⁴ . Beginselen der delfstof-, aard-, plant- en dierkunde,	dr. H. Behrens, dr. P. de Boer, dr. M. Salverda,	(a) 3	(a) 2	0	(a) 2
K ⁵ . Hoogere wiskunde,	dr. C. P. Burger, dr. D. J. Korteweg, J. Versluys,	3	2	0	2
H. Handelswetenschappen,	mr. H. ter Haar Bz., mr. J. Fortuyn Droogleever, J. H. Dijkman Bz.,	1	1	1	0
K ¹² . Boekhouden,	mr. H. ter Haar Bz., mr. J. Fortuyn Droogleever, L. B. Fikkert, J. H. Dijkman Bz., C. Knapper Kz.,	(b) 102	(c) 85	(d) 63	(e) 22
I. Zeevaartkunde,	—	1	0	0	0
P. Gymnastiek,	dr. H. Treub, J. S. G. Disse, A. B. Meilink,	(f) 30	(g) 25	(g) 21	4
Totaal		171	139	95	44

(a) Onder deze 1 dame. (b) Onder deze 8 dames. (c) Onder deze 7 dames. (d) Onder deze 2 dames. (e) Onder deze 5 dames. (f) Onder deze 5 dames. (g) Onder deze 4 dames.

Met uitzondering van 10 acten voor *huisonderwijs* in het *boekhouden* waren al de toegekende acten voor *schoolonderwijs*. Tot de laatstgenoemde categorie behoorden alle 5 de acten, voor het evengemelde vak aan dames-candidaten toegewezen.

De verdeling der kandidaten in groepen, de duur der examens voor de verschillende acten en de wijze, waarop de kandidaten werden geëxamineerd, waren, eene kleine wijziging in de verdeling der wiskundige examens daargelaten (die gebleken is wel te voldoen), in hoofdzaak dezelfde als in de laatste drie jaren.

De uitslag der gehouden examens heeft de commissie aanleiding gegeven tot de volgende beschouwingen.

De uitslag van het examen voor de *lagere wiskunde* steekt gunstig bij dien van de laatstvoorafgaande examens af. Reeds het getal der kandidaten, die zich hadden aangemeld, bedroeg niet minder dan 26. En moge nu al een 6tal hunner niet tot het examen zijn opgekomen — eene handelwijze, geenszins in *alle* gevallen van „force majeure” het gevolg — van de 20, die zich aan het onderzoek onderwierpen, kon aan niet minder dan 13 het gewenschte diploma, voor schoolonderwijs, worden verleend. Deze uitslag is te meer verblijvend, omdat er onder de toegelatenen worden gevonden, door wie in den vollen zin des woords een goed examen is afgelegd. Zeer zeker is ditmaal het beschikbaar personeel voor ons middelbaar onderwijs met eenige bruikbare leeraren vermeerderd. In dien uitslag ligt, naar de meening der commissie, eene duidelijke fingerwijzing naar de wenschelijkheid, dat, welke wijzigingen in de regeling der bevoegdheden tot het geven van middelbaar onderwijs te zijner tijd ook noodig mogten worden geacht, de gelegenheid tot het verwerven der bevoegdheid, waarvan hier sprake is, — behoudens de

noodzakelijkheid, dat ook van voorafgegaane *algemeene* ontwikkeling bewezen worden overgelegd of geleverd — blijve geopend.

Het examen voor *hoogere wiskunde* heeft tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding gegeven.

Met de examens voor de *beginselen der mechanica*, der *kennis van werktuigen en der technologie*, en met die voor de *beginselen der natuurkunde*, der *scheikunde en der kosmographie* was dit evenmin het geval.

Daarentegen heeft ook het ditmaal gehouden onderzoek van kandidaten in de kennis der *beginselen van delfstof-, aard-, plant- en dierkunde* stof tot nadenken gegeven.

Bij de vrouwelijke candidaat, die zich aan het examen onderwierp, bleek op nieuw hoe de vakken *delfstof- en aardkunde* in elk opzicht een struikelblok zijn, dat niet dan met overgroote inspanning en ten koste der beoefening van plant- en dierkunde wordt uit den weg geruimd. Dat eene grondige beoefening der genoemde vakken eene onmogelijkheid is voor kandidaten, aan wie het gebruik eener mineralogische en geologische verzameling van eenige betekenis is ontzegd, dat die beoefening, in een land als het onze, eigenaardige moeilijkheden oplevert, en, vooral in den aanvang, zonder zeer bevoegde leiding eene haghebelijke zaak mag worden genoemd, zal niemand betwisten. Nu is het wel volkomen waar, dat zij voor de algemeene ontwikkeling der kandidaten niet geheel onvruchtbaar blijft, maar voor de aanstaande *leeraressen*, die, in tegenstelling met de mannelijke kandidaten, zoo goed als zeker nimmer zullen worden geroepen, delfstof- en aardkunde te onderwijzen, mag met grond worden betwijfeld, of de arbeid door haar aan de examenstudie dier vakken ten koste gelegd, wel voldoende renten afwerpt. Voor deze commissie is de reeds bij vroegere examens opgekomen twijfel op dit punt geworden tot eene vaste overtuiging. Zij moet de

mening uitspreken, dat de verbruikte tijd en arbeid, haars inziens, inderdaad beter hadden kunnen worden besteed. Niet enkel toch konden deze ten nutte komen aan de beide overige vakken van natuurlijke geschiedenis, waarvan het ongemeen ruime veld, voor beginnenden vooral, zoo moeilijk is te overzien; ook ware een deel er van over te brengen op de voorbereidende ontwikkeling der kandidaten in natuur- en scheikunde, welke thans tot een minimum pleegt te worden teruggebracht, waarop onmogelijk een juist inzicht in de physiologie van planten en dieren kan worden gebouwd.

Niet enkel is de gedwongen beoefening van delfstof- en aardkunde voor de dames, die zich aan de studie voor de acte K⁴ reeds hebben gewijd, een struikelblok. Ongetwijfeld schrijft zij ook velen af, die zich naast de beoefening der geliefkoosde „scientia amabilis“ volgaarne de geenszins ligte studie der dierkunde zouden getroosten, maar in het zich eigen maken der vereischte kennis van delfstof- en aardkunde eene taak zien, hare krachten en hare middelen in vele gevallen te boven gaande. Dit is te betreuren. Want het heeft ontegenzeggelijk eigenaardige voordeelen dat het onderwijs in de beschrijvende natuurwetenschappen aan onze middelbare meisjesscholen aan leerzesschen kan worden toevertrouwd.

De commissie meent op deze gronden in de bijzondere aandacht van Uwe Excellentie te mogen aanbevelen de wenschelijkheid, dat voor *vrouwelijke* kandidaten eene acte K⁴ *bis* worde verkrijgbaar gesteld, zich tot de *beginselen der plant- en dierkunde* bepalende.

Wat in jaren niet was voorgekomen, één der candidaten had zich aangemeld tot het afleggen van examens voor de *geheele* acte A volgens art. 70 der wet. Maar niet alleen mogt hij daarvoor *niet* slagen, het bleek ook, dat hem van de afzonderlijke acten, die a. h. w. te zamen de acte A uitmaken, niet meer dan ééne enkels — en deze nog slechts met eenige aarzeling van de zijde der commissie — kon worden toegekend. Toch liet noch de aanleg, noch de voorafgaande ontwikkeling van den candidaat te wenschen overig, en was gedurende geruimen tijd door hem met inspanning van alle krachten aan het bijeenbrengen der noodige kennis gewerkt. Het is waar, dat hij, zijne wenschen nog verder uitstrekkende dan tot de acte A en te gelijker tijd de acte K⁴ (hoogere wiskunde) verlangende, zijne krachten had overschat. Maar ook afgescheiden daarvan moest de uitslag van het onderzoek, voor de acte A gedaan, bij de commissie ernstigen twijfel doen rijzen, of de eischen, waaraan tot het verkrijgen der bedoelde acte, in haren tegenwoordigen omvang, moet worden voldaan, wel blijven binnen de grenzen van het voor personen van de gewone ontwikkeling en vorming bereikbare.

Zoo als de regeling der examens voor de wis- en natuurkundige vakken thans is, zijn de kandidaten, die ze moeten afleggen zonder — of althans zonder ten volle — het voorrecht eener universitaire vorming te hebben gehad, behalve dat er van hen (naar de commissie vreest, ten onregte) geene bewijzen van voorafgegaane *algemeene* ontwikkeling worden verlangd, van slechter conditie dan de gelukkigen, die, opgeleid aan de hoogeschool en door hunne eigen leermeesters geëxamineerd, de voor de wet gelijke bevoegdheden verwerven, waaraan ten overvloede door velen eene eigenaardige waarde wordt toegekend. Dit nu kan onmogelijk de bedoeling zijn. Daarom meent de commissie — in het midden latende, welke verdere vereenvoudigingen in den vorm van het onderzoek zouden zijn aan te brengen — dat, behoudens betgeen hierboven omtrent de acte K⁴ werd opgemerkt, eene regeling der examens tot het verkrijgen van bevoegdheid voor middelbaar onderwijs, voor zoover als mogelijk is parallel loopende aan de regeling der academische graden, zooals die bij de wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) en bij het Koninklijk besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), is vastgesteld, door de billijkheid wordt gevorderd en tot het verkrijgen van een praktisch resultaat onmisbaar is te achten.

De uitslag der examens voor de gymnastiek staat in ongunstigheid niet achter bij dien van de examens in 1878 en 1879, waarover in de verslagen der toenmalige commissies ernstig is geklaagd.

Van de 25 mannelijke kandidaten, die zich tot het examen

hadden aangemeld, maar van wie er trouwens niet meer dan 21 waren opgekomen, kon aan slechts 4 de gevraagde acte worden verleend.

Vrouwelijke kandidaten hadden zich 5 aangemeld; eene van haar zag echter van het afleggen van examens af. Van de overige 4 kon niemand worden toegelaten.

Ook ditmaal gaven de resultaten, in de verschillende onderdeelen van het examen verkregen, stof tot nadenken.

Zij, die voor de eerste maal voor de commissie verschenen, bleken in het algemeen de eischen, waaraan door hen moest worden voldaan, te licht te hebben geteld. Een examen als dat, waarvan hier sprake is, kan nu eenmaal niet worden afgelegd door hen, die, niet zelden zoo goed als uitsluitend, hunne voorbereiding hebben gezocht in het van buiten leeren van eene enkele handleiding (zels indien deze — bij uitzondering — eene volmaakte ware) en wien het heeft ontbroken aan leiding en aan *aanschouwelijk* onderwijs. Menige teleurstelling had ook hier kunnen zijn bespaard, indien niet ware verzuimd, zich bij tijds — dat is vóór den aanvang der studie — de noodige bekendheid daarmede te verschaffen, waartoe zoowel bij de inspecteurs van het middelbaar onderwijs als bij de leden der examencommissie ruimschoots gelegenheid bestond.

Onder hen, die zich bij herhaling aan het examen onderwierpen, was een tweetal, wier intellectuele krachten tegen hetgeen op dit examen moet worden *geweten* en voor dit examen moet zijn *doodacht*, wel op den duur zullen blijken niet te zijn opgewassen. Bij de overigen was het veelal duidelijk merkbaar, dat zij zich ernstig hadden aangegrepen en de vroeger opgedane ondervinding zich hadden ten nutte gemaakt. Van één der afgewezenen, die in dit geval verkeerde, had het examen zels bijna tot toelating geleid. Maar bij zoo goed als allen is het struikelblok, dat die toelating verhinderde, het *praktisch* gedeelte van het examen geweest, waarbij de kandidaten onder het oog der commissie proeven hadden af te leggen van het geven van onderwijs aan eene jongens- en aan eene meisjesklasse, en de vragen te beantwoorden, die hun, naar aanleiding van hetgeen zich bij dat examen voerde, werden gedaan. Sommigen verklaarden ronduit zeer wel te hebben gevoeld, dat zij in dit gedeelte te kort zouden schieten, maar verontschuldigen zich met de vermelding van het feit, dat het hun en aan gelegenheid tot oefening in de praktijk van het onderwijzen en, inzonderheid, aan voldoende leiding had ontbroken. Die verklaring moest de commissie o. a. vernemen uit den mond van eene der vrouwelijke kandidaten, wier kennis van den bouw en de verrijgingen van het menschelijk lichaam ver stond boven het gewone peil en in wier examen zich overal de aanleg verraadde tot eene uitmuntende onderwijzers.

Een toestand als dezen acht de commissie in hooge mate te betreuren.

Van de gestrengheid afstand te doen, waarmee de, op zichzelf geenszins zware, eischen van het examen ook ditmaal werden gehandhaafd, schijnt haar bedenkelijk. De beoefening der gymnastiek is eene uitnemende zaak, waarvan de waarde h. i. niet hoog genoeg kan worden geschat. Maar wat onder de leiding van bekwaame en ervaren mannen en vrouwen een zegen zal blijken voor onze maatschappij, dat wordt in onbevoegde handen een *gevaar*.

Toch is er aan goede gymnastiekonderwijzers behoefte. Zij openbaart zich meer en meer, nu veler oogen eindelijk opengaan voor de groote hygiënische beteekenis van een leervak, vroeger zoo ten onregte hoogstens op ééne lijn gesteld met het eerste 't beste spel.

Onder die verhoudingen ligt, naar het bescheiden gevoelen der commissie, op den weg der Regering de even dankbare als ernstige taak in de ontbrekende gelegenheid tot vorming van goede gymnastiekonderwijzers te voorzien. Reeds de commissie van 1879 heeft op dit belangrijk desideratum gewezen. Deze commissie mag niet nalaten, dat op nieuw te doen. Elk middel, dat van bevoegde zijde kan worden aanbevolen, zal zij met vreugde en instemming aangegrepen zien; indien er daarbij voor haar keuze kon bestaan, zou zij hare voorkeur geven aan het middel dat het snelste bleek te kunnen leiden tot het doel.

Het eenige examen dat voor de acte H (handelswetenschappen) werd afgelegd, heeft tot bijzondere opmerkingen geene aanleiding gegeven.

De examens voor de »afzonderlijke" acte K¹² (boekhouden) hebben eene voortzetting geleverd der lijdensgeschiedenis, waarop reeds door vorige commissien, als op een onhoudbaren toestand, de aandacht is gevestigd.

Niet minder dan 102 candidaten meldden zich aan.

Om hunne kennis naar behooren te onderzoeken, hebben vier leden der commissie eene gansche maand lang moeten werkzaam zijn.

En met welk resultaat!

Het aantal acten, dat kon worden uitgereikt, bedroeg in somme niet meer dan 22, dat is 21.5 pct. der aanvragen. En van die 22 acten waren 10 voor *huisonderwijs*, en slechts 9 voor *schoolonderwijs*, terwijl bovendien in een drietal gevallen de bevoegdheid tot het geven van *huisonderwijs* tot die voor *schoolonderwijs* werd uitgebreid.

Voorwaar, geen rijke oogst! Men stelle naast deze schaarsche toelatingen de niet minder dan 79 gevallen, waarin het examen of in 't geheel niet (in enkele zonder eenige voorafgaande mededeeling aan de commissie!) of met ongunstigen uitslag werd afgelegd.

Van de 12 toegelatenen voor *schoolonderwijs* zijn drie leeraar of leeraren aan eene middelbare school, terwijl een vierde zich voorbereidt om het te worden. De overigen zullen naar alle waarschijnlijkheid de kennis, waarvan zij bij het examen de bewijzen hebben geleverd, *hoogstens* aanwenden tot het geven van onderricht aan aanstaande kantoorblieden. Maar men kan ze mederekenen.

Geschiedt dat — en niemand zal dan kunnen klagen, dat eenige bate wordt voorbijgezien — dan komt elk der nieuwe leeraars in het boekhouden den lande, in ronde som, op meer dan f 150 te staan.

Dat dit inderdaad buitensporig is, zal wel niemand betwisten.

Maar zijn wellicht de eischen door de commissie gesteld, al te streng geweest? Het kan goed zijn, deze vraag, in soortgelijke omstandigheden niet zelden gedaan, bij voorbaat te beantwoorden en met enkele proeven te doen uitkomen, hoedanig het gehalte der candidaten was.

Reeds de brieven, waarbij velen hunner zich bij Uwe Excellentie tot het afleggen van examens hadden aangemeld, en de correspondentie door sommigen met den voorzitter der commissie gevoerd, waren alles behalve geschikt om gunstige verwachtingen op te wekken aangaande de ontwikkeling, door hen in het algemeen bereikt. Het is moeilijk aanstaande leeraars voor het middelbaar onderwijs te zien in personen, die — om slechts enkele voorbeelden aan te halen — verzoeken, hun »eene lateren" dag tot het afleggen van examens aan te wijzen, omdat zij hadden gemeend, in stede van October, eerst in November te moeten opkomen, eene teleurstelling, die hun eene ontboezeming ontlokt als deze: »Mijne studietijd nu eene maand ingekrompen te zien was dus voor mij geene rede tot vrolijkheid", — of die van het door te staan onderzoek niet anders dan als van »het exame" spreken, — of die zich »met den meest verschuldigten hoogachtung" te dienaar van Uwe Excellentie noemen; zelfs niet in hen, die na overtuigende bewijzen te hebben geleverd, niet alleen van gemis aan kennis, maar ook van onbekendheid met de meest alledaagsche vormen van wellevendheid, op eene betere toekomst uitzigt geven in bewoordingen als deze: »Ik hoop na u nogmaals verschooning te hebben gevraagd voor mijn onbeschaamdheid, dat ik door een andere weg in te slaan, mij bij een volgende keer beter te kunnen weren."

En wat waren vele dezer lieden in hun vak!

Het is bijkans ongelooftelijk, dat een candidaat voor de *leeraars-acte* in het boekhouden het volgende schrijft: 5 pct. van f 5000 + 15 pct. van f 15 000 = 20 pct. van f 20 000. En toch is het niet alleen waar, maar de man die dat *schreef*, meende bij zijn mondeling examen grond te hebben om zijn beverlen vol te houden.

Een ander vond voor het zegel van een wissel groot f 11 000, het bedrag van f 72.45.

Zonder blikken of blozen sprak men van »disposito", van »nomiaal", van »rehabilitatie", schreef men: »aan de orde van", »andossement", en dergelijke meer. Onder éene rekening-courant las men, in sierlijke letters »Saldo errore et ommissione"!

Een candidaat, die Londen op Amsterdam f 12,03 noteerde en daarover terget gewezen werd (de gebruikelijke

notering is 12 gulden en 3 *stuivers*) verontschuldigde zich met de opmerking, dat hij »in een paar dagen geen courrant had gezien".

Toen de journaalpost werd gevraagd, noodig bij de verdeling tusschen vennooten van de in zeker jaar behaalde winst, debiteerde men de vennooten en crediteerde men de kapitaalrekening.

Eene geaccepteerde traite werd een *actief* genoemd, tehuis behorende op de winst-, of op de interestrekening, naar *verkiezing*!

Bij eens koopwaar, die 27 cents per half kilogram kostte, werd door een der candidaten het goedgegewicht, naauwkeurig tot in *grammen* berekend, in rekening gebracht.

Het vraagstuk: »Iemand moet op 1 October f 1800 betalen. Hij betaalt 1 Julij f 300, 15 Julij f 200, 1 Augustus f 400 en 1 September f 300. Op welken datum moet hij de rest voldoen?" werd door een der candidaten woordelijk opgelost als volgt:

»Hij moet den 1sten October f 1800 betalen. Hij betaalt f 300 3 maanden te vroeg, f 200 2½ maand te vroeg, f 400 2 maanden te vroeg, en f 300 1 maand te vroeg. Er blijft nog f 600 van zijn schuld over, en aangezien hier geen interest voor te vroeg betalen berekend worden kan, kan hij nog 30 dagen wachten eer hij de f 600 behoeft te voldoen."

Ziedaar eenige proeven, die 't, helaas! niet moeilijk zou zijn, met *tal* van andere te vermeerderen.

Zij mogen, met het feit, dat meer dan één candidaat van de 6 of 7 schriftelijke rekenopgaven *geen enkele* heeft opgelost, het bewijs leveren, dat ook ditmaal »rijp en groen" zich met de meeste ligtvaardigheid, ja onbeschaamdheid (1), aan het onderzoek heeft onderworpen en de, door haren langen duur reeds zware, taak der examinatoren tot eene even onvruchtbare als verdrietege heeft gemaakt.

Ook deze commissie komt het voor, dat men hier met een *misbruik* heeft te doen, waaraan het wenschelijk is, dat, kort en goed, een einde worde gemaakt. Reeds in de verslagen der commissien van 1878 en 1879 is dien-aangaande het noodige gezegd.

De commissie is, onder den indruk der erbarmelijke resultaten, ook ditmaal verkregen, een stap verder gegaan en heeft zich de vraag gesteld: welk *middel* kan worden aanbevolen?

Niet onwaarschijnlijk is het, dat de bepaling, dat voortaan voor het examen zou moeten worden *betaald* ook door hen, die daarbij *niet* slagen, velen afschrikken zou van proefnemingen als die, waaraan thans 'slands gelden en de tijd en arbeid der commissie worden verworpt. Maar het kan bezwaarlijk worden ontkend, dat dit middel — hoezeer het moge schijnen voor de hand te liggen — inderdaad op minder juiste grondslog rust. Immers, indien het de roeping is van den Staat, te waken, dat geen onderwijs worde gegeven door onbevoegden, wordt het moeilijk te verdedigen, dat van hem, die zich aan het verplicht onderzoek onderwerpt, daarvoor nog bovendien eene retributie ten bate van 'slands schatkist wordt gevraagd. Is dit waar voor hen, die eene acte *verkrigen*, hoeveel te bitterder zou zulk eene belasting zijn voor hen, die naar huis terugkeeren *zonder* hun doel te hebben bereikt.

Reeds in vroegere verslagen hebben vorige commissien doen opmerken dat zelfs van hen, wien het gelukt eene acte voor *schoolonderwijs* te verkrijgen, zeer enkelen slechts de gelegenheid vinden — indien die al door hen wordt gezocht! — daarvan gebruik te maken ten bate van het middelbaar onderwijs. Het aantal lesuren, dat voor een vak als boekhouden aan onze middelbare scholen kan worden afgezonderd, is uit den aard der zaak klein. Klein zijn ook de jaarwedden, die voor het geven van onderwijs plegen te worden toegekend. Een bestaan leveren zij niet op. Dit verklaart waarom het, ondanks het betrekkelijk groot aantal personen, die, in den loop van zooveel jaren, bevoegdheid hebben verkregen, moeilijk blijft, bevoegde leeraars voor boekhouden aan alle scholen te verbinden. Maar waarom dan aan juist deze acten-examens, op naam van het middelbaar onderwijs, jaar in, jaar uit, zooveel geld ten koste gelegd! En waarom voortaan niet eenvoudig

(1) Een der candidaten heeft niets minder verklaard dan dat hij was opgekomen, »om maar eens in het vuur te zijn."

de gelegenheid tot het bekomen van eene acte voor het vak waarvan hier sprake is, — aangenomen, dat men dit op den duur als algemeen leervak op de hogere burgerscholen moge willen behouden — verbonden aan het bezit eener andere bevoegdheid tot het geven van middelbaar onderwijs — die voor teekenen, schoonschrijven, boetseren en gymnastiek uitgezonderd! De uitzigten, dat langs dien weg bekwame en geschikte leeraren voor het boekhouden zullen zijn te vinden, worden, naar het oordeel der commissie, daardoor eer verbeterd dan verminderd. Want voor den leeraar, die, met het oog op eene eventuele verbetering zijner positie, zijne bevoegdheid met die voor boekhouden mogt wenschen te vermeerderen, wordt de zekerheid grooter, dat hem de vrucht, die hij van zijn arbeid wacht, niet zal ontgaan.

Is het voor den handel gewenscht, waarborgen te verlangen voor de geschiktheid van hen, die als practische boekhouders op kantoren wenschen te worden werkzaam gesteld — eene zaak, die de commissie natuurlijk niet heeft te beoordeelen — dan zal hij daartoe zelf den weg weten en dienen te vinden. Die waarborgen te leveren is niet de taak van het onderwijs.

De commissie acht zich verplicht, de wetswijziging, noodig om een einde te maken aan het misbruik, waarop zij wees, met den meesten aandrang in de overweging van Uwe Excellentie aan te bevelen.

De commissie meent hiermede haar verslag te mogen sluiten.

Zij eindigt met de betuiging van haren dank voor het vertrouwen, door Uwe Excellentie in haar gesteld.

Den Haag, December 1880.

SALVERDA, Voorzitter.

J. FORTUYN DROOGLEEVER, Secretaris.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1880 belast met het afnemen van examen van hen, die acten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in de Nederlandsche, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, staatswetenschappen en schoonschrijven.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij beschikking van 7 September 1880, litt. Y, afd. Onderwijs, heeft de eer bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Eene voorbereidende vergadering tot regeling van de examens werd gehouden den 15den September. Zoodanige bijeenkomst was dit jaar meer dan ooit noodig, nu de commissie bijna tweemaal zoo talrijk was als vorige jaren en nagenoeg elk der vakken, waarover de door haar af te nemen examens zich zouden uitstreken, door twee leden vertegenwoordigd was; dit maakte voorafgaande gedachtenwisseling omtrent de inrigting van het examen noodzakelijk. Het bleek echter aanstonds, dat de commissie geheel deelde in de opvatting harer voorgangsters, zoowel wat de bij de examens te stellen eischen, als hunne regeling betreft, zoodat dan ook besloten werd, geheel in denzelfden geest werkzaam te zijn. Voor die vakken, waarvoor twee leden waren aangewezen, werd aangaande de verdeling der werkzaamheden tusschen hen geen vaste regel gesteld, behalve alleen, dat beiden van het schriftelijk werk zouden kennis nemen en bij het mondeling examen zouden tegenwoordig zijn. In de meeste examens werd ieder candidaat slechts door één der examinatoren ondervraagd; somtijds werd echter hierop voor eene vreemde taal eene uitzondering gemaakt; de candidaten voor aardrijkskunde werden allen door den voorzitter ondervraagd over wiskunstige aardrijkskunde en de physische gronden der natuurkundige aardrijkskunde; het overige gedeelte van het examen werd beurtelings door één der beide andere voor dit vak aangewezen leden afgenomen.

Het groote getal leden der commissie, en meer bepaald de omstandigheid, dat voor alle vakken, behalve staatswetenschappen, twee examinatoren beschikbaar waren, heeft het mogelijk gemaakt de werkzaamheden binnen korten tijd te volbrengen. Waren toch in 1879 tot het examineren van 112 candidaten bijna zes weken noodig, dit jaar konden de 151 examens, waarvoor zich candidaten hadden aangemeld, in drie weken, van 28 September tot 16 October, worden ten einde gebracht. Wellicht hadden nog een paar dagen kunnen worden gewonnen, indien niet 17 candidaten kort vóór den dag, waarop zij waren opgeroepen, van het examen hadden afgezien.

Het volgende overzicht wijst, voor de mannelijke en vrouwelijke candidaten afzonderlijk, het getal aan van hen, die zich voor elk der vakken aanmeldten, alsmede den uitslag van het examen. Het getal van de mannelijke candidaten was eigenlijk slechts 107, maar onder hen was er één, die zijn voornemen had te kennen gegeven om examen af te leggen in de nederlandsche, fransche, hoogduitsche en engelsche, ja zelfs als men hem er gelegenheid toe wilde geven, in de spaansche en portugeesche taal en letterkunde, deze candidaat gaf echter kort vóór den dag, op welken hij voor het eerste dier examens opgeroepen was, aan den voorzitter te kennen, dat hij van het afleggen van examen afzag. De candidaten, die werden afgewezen, en zij, die zich onder het examen terugtrokken, worden in het overzicht afzonderlijk opgegeven; men zal echter inzien, dat bij de beoordeeling van den uitslag beiden gelijk te stellen zijn.

GEVRAAGDE ACTE VAN BEKWAAMHEID.	Letter van het pro- gramma.	GETAL DER CANDIDATEN, DIE							EXAMINATOREN.
		zich hadden aange- meld.	niet zijn opgekomen.	zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zich hebben terug- getrokken.	zijn afgewezen.	teruggetrokken en afgewezen te zamen.	

MANNELIJKE CANDIDATEN.

Nederlandsche taal en letterkunde.	KVII, Q.	18	4	14	6	4	4	8	dr. J. Verdam, dr. W. H. van de Sande Bakhuyzen.
Geschiedenis	KVIII, Q.	11	1	10	3	»	7	7	dr. J. A. Wijnne, dr. P. Romeyn.
Aardrijkskunde	KIX, Q.	20	2	18	5	2	11	13	dr. D. J. Steyn Parvé, dr. C. M. Kan en N. W. Posthumus.
Staatshuishoudkunde (volledige acte)	G, Q.	2	»	2	¹⁾ 2	»	»	»	mr. J. L. de Bruyn Kops.
Staatshuishoudkunde en statistiek.	KX, Q.	²⁾ 2	»	2	»	»	2	2	idem.
Staatsinrigting	KXI, Q.	1	»	1	1	»	»	»	idem.
Fransche taal en letterkunde. .	L, Q.	19	3	16	7	5	4	9	F. J. Rode en L. M. Baale.
Hoogduitsche taal en letterkunde.	L, Q.	17	1	16	6	2	8	10	dr. B. Sijmons en J. Klein.
Engelsche taal en letterkunde. .	L, Q.	17	4	13	7	1	5	6	J. G. Sennett en B. C. Brennan.
Schoonschrijven	N.	3	»	3	3	»	»	»	dr. Steyn Parvé, dr. Romeyn en Posthumus.
Totaal der mannelijke kandidaten		110	15	95	40	14	41	55	

VROUWELIJKE CANDIDATEN.

Nederlandsche taal en letterkunde.	KVII, Q.	9	1	8	3	4	1	5	dr. J. Verdam, dr. W. H. van de Sande Bakhuyzen.
Geschiedenis	KVIII, Q.	4	»	4	3	»	1	1	dr. J. A. Wijnne, dr. P. Romeyn.
Aardrijkskunde	KIX, Q.	4	1	3	3	»	»	»	dr. D. J. Steyn Parvé, dr. C. M. Kan en N. W. Posthumus.
Fransche taal en letterkunde. .	L, Q.	7	»	7	1	5	1	6	F. J. Rode en L. M. Baale.
Hoogduitsche taal en letterkunde	L, Q.	2	»	2	1	1	»	1	dr. B. Sijmons en J. Klein.
Engelsche taal en letterkunde. .	L, Q.	15	»	15	12	»	3	3	J. G. Sennett en B. C. Brennan.
Totaal der vrouwelijke kandidaten		41	2	39	23	10	6	16	
Algemeen totaal		151	17	134	63	24	47	71	

Bij deze cijfers valt nog het volgende op te merken. Onder de mannelijke kandidaten voor Nederlandsch slaagde er een, die reeds eene acte voor Hoogduitsche taal en letterkunde bezat; 9 hadden eene acte als hoofdonderwijzer, de meesten met aanteekening voor lager onderwijs in twee of drie talen; van dezen slaagden er 5 en werden 4 afgewezen; nog werden afgewezen 1, die slechts eene acte van hulponderwijzer bezat, en drie, die nog in 't geheel geen acte voor lager of middelbaar onderwijs bezaten. Van de 14 kandidaten voor Nederlandsch waren er 4, die

reeds vroeger met ongunstigen uitslag examen hadden afgelegd; een hunner verkreeg thans de acte; de anderen werden op nieuw afgewezen, één zelfs voor de derde maal.

Onder de kandidaten voor geschiedenis waren er 4, die reeds eene acte voor middelbaar onderwijs bezaten, nl. 3 eene acte voor aardrijkskunde en 1 de acte voor Hoogduitsche taal en letterkunde; slechts één der eerstgemelden mogt thans de acte verkrijgen; van de overige 6 bezaten 4 de acte van hoofdonderwijzer (waarvan 2 met aanteekening voor drie talen, 2 met aanteekening voor ééne taal), 1 de acte van hulponderwijzer en 1 geene acte hoegenaamd; van dezen slaagden één bezitter der hoofdonderwijzersacte en één bezitter der hulponderwijzersacte. Vier kandidaten hadden reeds vroeger te vergeefs examen in geschiedenis afgelegd; één hunner mogt thans slagen,

(1) Een dezer kandidaten werd alleen toegelaten voor staatsinrigting, niet voor staatshuishoudkunde; hij kreeg dus de acte KXI, Q.

(2) Een dezer kandidaten had slechts acte voor huisonderwijs gevraagd.

twee werden voor de tweede, één zelfs voor de vierde maal afgewezen.

Onder de 18 kandidaten, die het examen in aardrijkskunde aflegden, was een bezitter van acten voor middelbaar onderwijs in geschiedenis en wiskunde, één bezitter van het getuigschrift van wel volbragt eindexamen eener hoogere burgerschool, en 15, welke de acte van hoofdonderwijzer hadden; één bezat in 't geheel geen acte of getuigschrift. Van hen slaagden slechts de bezitters van twee andere acten, drie hoofdonderwijzers en een, die het eindexamen eener hoogere burgerschool had afgelegd. Onder de 5, die toegelaten werden, waren er 3 die vroeger waren afgewezen; 4 andere werden thans voor de tweede maal afgewezen.

Van de 5 kandidaten, die examen in staatshuishoudkunde of in staatsinrigting, of wel in beiden aflegden, waren er 4, die reeds in 't bezit eener acte waren. Eén, die acten voor Nederlandsch en Hoogduitsch bezat, verkreeg thans de acte voor staatsinrigting; hetzelfde was het geval met een bezitter der acte voor boekhouden. Aan één bezitter der acte voor aardrijkskunde werd de volledige acte voor staatshuishoudkunde enz. toegekend. Van de beide voor staatshuishoudkunde en statistiek afgewezenen, had de een acte voor staatsinrigting en boekhouden, de ander geen acte; laatstgenoemde was ook in 1879 afgewezen.

Onder de 16 kandidaten, die het examen in Fransche taal en letterkunde aflegden, was één bezitter van eene acte voor Hoogduitsche taal en letterkunde en één bezitter der acte voor huisonderwijs in Fransche taal en letterkunde; beiden slaagden. Voorts 6 bezitters der hoofdonderwijzersacte met aanteekening voor lager onderwijs in 2 of 3 talen, van welke twee de acte verkregen; 3 kandidaten, welke slechts de acte van hulponderwijzer bezaten met aanteekening voor één of twee vreemde talen, mochten niet slagen; daarentegen kon aan 3 van de 5 vreemdelingen, die allen in 't bezit eener acte voor lager onderwijs waren, de acte voor middelbaar onderwijs worden toegekend. Onder de toegelatenen waren er drie, die vroeger met ongunstigen uitslag examen hadden afgelegd; onder de afgewezenen was geen, die voor de tweede maal examen aflegde.

Voor het Hoogduitsch werden 16 kandidaten geëxamineerd, waaronder 2 bezitters eener acte voor Nederlandsche taal en letterkunde, van welke er één slaagde, de andere niet; 4 bezitters der acte van hoofdonderwijzer met aanteekening voor eene of meer talen, van welke één slaagde; 4 bezitters der acte van hulponderwijzer met één of meer aanteekeningen, van welke 2 slaagden. Van 2 vreemdelingen, die reeds de acte voor lager onderwijs bezaten, slaagde één, die in Duitsland den cursus van een gymnasium had ten einde gebracht, en daarna geruimen tijd zich in Duitsland voor het examen had voorbereid. Twee kandidaten, die een vorig jaar waren afgewezen, verkregen nu de acte; van 4 anderen werden 2 voor de 2de en 2 voor de 3de maal afgewezen.

Wat eindelijk het Engelsch betreft, onder de 13 geëxamineerden was er geen, die reeds eene andere acte voor middelbaar onderwijs bezat. Van de 5 bezitters der hoofdonderwijzersacte, allen met aanteekening voor drie talen, werden er 2, van de 6 hulponderwijzers met aanteekening voor 2 of 3 talen, werden er 3 toegelaten; nog werden er 2 toegelaten, die geen acte bezaten; één hunner had vroeger met gunstigen uitslag het eindexamen eener hoogere burgerschool afgelegd. Twee kandidaten, die vroeger waren afgewezen, konden nu worden toegelaten; één kandidaat werd voor de 4de maal afgewezen.

Voegt men deze cijfers te zamen — die voor schoonschrijven kunnen achterwege blijven — dan komt men tot de volgende resultaten. Onder de 92 geëxamineerde mannelijke kandidaten waren er 14, die reeds eene andere acte voor middelbaar onderwijs bezaten; van dezen slaagden er 9 en werden 5 afgewezen of trokken zich terug. Het getal der bezitters van de hoofdonderwijzersacte, de meesten met aanteekening voor twee of drie vreemde talen, bedroeg 43, van welke 14 slaagden en 29 werden afgewezen; van de 16 bezitters der hulponderwijzersacte, met eene of meer aanteekeningen, slaagden er 6. Van 7, die slechts eene acte voor lager onderwijs in eene vreemde taal bezaten, werden 4 toegelaten; eindelijk waren er nog 12 zonder eenige acte, van welke 4 werden toegelaten; van deze vier hadden er drie den cursus aan eene hoogere burgerschool

of aan een gymnasium ten einde gebracht. Onder de 92 mannelijke kandidaten waren er 27, die vroeger met ongunstigen uitslag hetzelfde examen hadden afgelegd; 11 van dezen verkregen thans de gevraagde acte; 11 werden voor de tweede, 3 voor de derde en 2 voor de vierde maal afgewezen.

Van de 7 vrouwelijke kandidaten voor de Nederlandsche taal en letterkunde bezaten 3 de acte van hoofdonderwijzeres, met aanteekeningen voor twee of drie vreemde talen, van welke één werd toegelaten; 2 de acte van hulponderwijzeres, van welke ook één slaagde; terwijl één, welke slechts eene acte voor huisonderwijs in eene vreemde taal bezat, werd afgewezen, en één zonder eenige acte werd toegelaten. Van de 3 dames, die voor geschiedenis slaagden, bezat één de acte van hoofdonderwijzeres, één die van hulponderwijzeres, beiden met aanteekening voor drie talen, de derde, geene andere acte dan voor lager onderwijs in Engelsch; beide laatstgemelden bezaten bovendien het getuigschrift van het eindexamen eener hoogere burgerschool voor meisjes. De afgewezenen kandidaat voor geschiedenis had acte van hoofdonderwijzeres. Van de 3 kandidaten voor aardrijkskunde, die slaagden, had één reeds eene acte voor Nederlandsche taal en letterkunde, één de acte van hoofdonderwijzeres, de derde die van hulponderwijzeres. De eenige candidate, die de acte voor Fransche taal en letterkunde verkreeg, was eene vreemdelinge, die reeds acte voor lager onderwijs bezat; van de 6, die niet slaagden, had één eene acte voor middelbaar onderwijs in de aardrijkskunde, één de acte van hoofdonderwijzeres, twee die van hulponderwijzeres, twee eene acte voor lager onderwijs in Fransch. De beide dames, die examen in Hoogduitsch aflegden, en van welke slechts één slaagde, hadden beiden de acte van hulponderwijzeres. Eindelijk waren er onder de 12 kandidaten die voor het Engelsch slaagden, één met acte voor hoofdonderwijzeres, 6 met acte van hulponderwijzeres met aanteekening voor eene of meer vreemde talen, 4 bezitters der acte voor lager onderwijs en één zonder eenige acte; onder deze waren er 4 die den cursus eener hoogere burgerschool voor meisjes hadden ten einde gebracht. Van de 3 afgewezenen hadden 2 eene acte voor lager onderwijs en één geen acte.

In 't geheel waren er dus onder de 38 geëxamineerde vrouwelijke kandidaten 2 bezitters eener acte voor middelbaar onderwijs, van welke één slaagde, 8 met acte van hoofdonderwijzeres, van welke 4 werden toegelaten, 13 met acte van hulponderwijzeres, van welke 9 slaagden, 10 met eene taalacte voor lager onderwijs, van welke 5 slaagden, en 5 zonder eenige acte, van welke 4 de acte verkregen. Onder de geëxamineerden waren er slechts 4, welke vroeger met ongunstigen uitslag examen hadden afgelegd, van welke thans één (voor het Engelsch) slaagde; 2 voor Fransch en één voor Engelsch werden voor de tweede maal afgewezen.

Vergelijkt men den uitslag van de in 1880 gehouden examens met dien der voorgaande jaren, dan is de uitkomst ongunstig te noemen. Immers, terwijl in de jaren 1877, 1878 en 1879 63,57 en 63 ten honderd van de geëxamineerden konden worden toegelaten, was dit in 1880 slechts met 47 ten honderd het geval. Voor de mannelijke kandidaten bedragen deze cijfers in de jaren 1877—1880, 57, 48, 58 en 42, voor de vrouwelijke alleen 73, 76, 77 en 59. De commissie bepaalt zich thans tot het constateren van het feit; uit de algemeene beschouwingen, waarmede dit verslag eindigt, zal genoegzaam blijken hoe deze ongunstige uitslag hoofdzakelijk aan onvoldoende voorbereiding en aan gemis van algemeene ontwikkeling is toe te schrijven; bovendien geeft het bijzonder groot getal kandidaten, die zich dit jaar voor een examen aanmeldden, regt tot de onderstelling, dat velen besloten het dit jaar nog maar eens te wagen, in het vooruitzicht dat wellicht een volgend jaar strengere eischen zouden worden gesteld.

Van de kandidaten voor *Nederlandsche taal en letterkunde* legden sommigen een zeer goed examen af. Zij hadden zich niet tevreden gesteld met het leeren van de geschiedenis der letterkunde, maar hadden de voornaamste werken onzer dichters en prozaschrijvers met oordeel gelezen; in hunne opstellen hadden zij het gekozen onderwerp zonder onnoodigen omhaal van woorden behandeld. Van de vrouwelijke kandidaten hadden verscheidene werk gemaakt van middel-nederlandsch, hoewel dit niet bij het voor haar

vastgestelde programma behoort; ééne, die een zeer goed examen aflegde, had zelfs gothisch geleerd. Wat echter de commissie vooral op prijs stelde was, dat zij den bouw-onzer hedendaagsche taal hadden leeren begrijpen, en van de uitdrukkingen, die zij bezigden, zich rekenschap konden geven. Dat daarentegen veler examen niet voldoende kon heeten, was aan verschillende oorzaken toe te schrijven. Verscheidene kandidaten hadden hunne kennis van onze letterkunde uitsluitend geput uit één handboek, te weinig de werken der schrijvers zelve opengeslagen; daardoor waren zij niet in staat een zelfstandig oordeel uit te spreken. Op welke wijze sommigen zich voorbereiden, kan hieruit blijken, dat twee kandidaten in hun letterkundig opstel geheele passages uit JONCKBLOET'S Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde bijna woordelijk hadden weergegeven. Hiermede hangt zamen, dat de kennis der schrijvers uit onze eeuw vaak te wenschen overliet en enkelen de Vlaamsche schrijvers nauwelijks bij naam kenden. Bovendien wisten velen zoo goed als niets van de eerste beginselen van versbouw en waren slechts weinigen in staat een hexameter te teekenen.

In de opstellen ontbraken niet zelden de noodige beknoptheid en helderheid. Verscheidene kandidaten, en daaronder ook, die overigens een goed examen aflegden, konden zich niet tot hun onderwerp bepalen en leverden beschouwingen, die niets ter zake deden, of maakten zulke lange inleidingen — soms besloegen die de helft of een derde van het geheele opstel — dat zij niet dan met moeite den weg tot hun onderwerp konden vinden. Zoo begon een opstel over VONDEL als lyrisch dichter met eene uitvoerige beschrijving van VONDEL'S leven, en een ander over HUYGENS met een overzicht met de ontwikkeling der Nederlandsche taal.

Natuurlijk mag men van hen, die eene acte voor middelbaar onderwijs in de Nederlandsche taal en letterkunde zoeken te verkrijgen, verwachten dat zij, zoo al niet in onberispelijken vorm, dan toch zonder taalfouten schrijven. Toch waren de opstellen niet zelden ontsierd door vrij groote vergripen in de keus van woorden, en vond men er fouten in, als *gravelijk*, *verderfelijk*, *daaruit spreekt den geest van spot*, *het eenen of het anderen woord*, *hij beroemt zich enz.* Ook het schriftelijk werk van hen, die toegelaten konden worden, was in dit opzigt niet altijd geheel onberispelijk. Onbevredigend waren ook de antwoorden van verscheidene kandidaten op vragen, die den oorsprong en de betekenis der woorden betroffen. Eén leidde het woord *welk* af uit *elk* met eene voorgevoegde aanwijzende *w* en vond in *malkander* het woord *alk* met voorgevoegde *m*; een ander verwarde *thans* met de laatste lettergreep van *nochtans*; een derde kon het bijwoord en het voegwoord *terwijl* niet onderscheiden en noemde *te* een voegwoord; weder een hield *laet* in de beide uitdrukkingen *laet ik* en *laet mij* voor denzelfden vorm van het werkwoord.

Niemand zal ontkennen, dat een leeraar in het Nederlandsch, bij het behandelen der fouten in het schriftelijk werk der leerlingen, zooveel mogelijk moet kunnen aantoonen, waarin de fout bestaat. Om dit te onderzoeken legden de examinatoren den kandidaten eenige eenvoudige zinnen voor met de vraag, hoe zij voor hunne leerlingen duidelijk zouden maken, dat daarin eene fout school. Het bleek echter, dat zeer velen over zulke vragen weinig of niet hadden nagedacht, zich met een op den klank af verbeterden tevreden stelden, en op eene vraag om nadere inlichting van de zijde der leerlingen het antwoord schuldig zouden moeten blijven. Niet zelden is de logische ontleding van een zin het middel om de fout op te sporen; maar ook dit middel wisten die kandidaten niet aan te wenden; van de ontleding van een eenigzins zamengestelden zin wisten zij weinig te maken. Aan een tweetal hunner, met wie een zin werd behandeld, waarin een deelwoord als bepaling achter een substantief voorkwam, was het moeijelijk aan 't verstand te brengen, dat een deelwoord ook in een naamval staan kan. Eenvoudige regels van spelling, bijv. van *gt* en *cht*, waren slechts ten halve bekend, en geen der kandidaten, tot wie de vraag gerigt was hoe het mogelijk is, dat men *vochenen* met twee *o's* schrijft, terwijl dit woord toch van een sterk werkwoord afkomt, wist daarop een antwoord te geven.

Uit dit een en ander blijkt, hoe weinig verscheidene kandidaten op de hoogte waren van de eischen, die bij een examen voor middelbaar onderwijs moeten worden gesteld; even als vroegere jaren waren er velen, die slechts eene

proef wilden nemen, hoewel zij van te voren zeker konden zijn niet te zullen slagen. Als een bewijs van de lichtzinnigheid, waarmede enkelen zich aan het examen wagen, kan het voorbeeld strekken van een, die zijn volslagen onkunde verontschuldigde met de verklaring, dat hij *drie weken* vroeger was opgeroepen dan hij verwacht had!

Wat de *geschiedenis* betreft, moet de commissie in de eerste plaats opmerken, dat veel van datgene, waarin de kandidaten in vroegere jaren te kort schoten, ook thans ontbrak; men zou hen als 't ware kunnen splitsen in twee afdelingen, waarvan de eene te veel, de andere te weinig had gedaan. Er waren er, die tal van nieuwe geschiedschrijvers hadden nagegaan of ingezien, doch met het lezen dier schrijvers een aanvang hadden gemaakt vóór dat zij zelve in hun hoofd een goed sluitend gebouw van historische kennis hadden opgetrokken. Anderen daarentegen hadden zoo goed als alles achterwege gelaten, dat niet was het ééne hoofdwerk of de zeer enkele geschriften, waarbij zij, als ware het het Evangelie, zwoeren. Wat, behalve de in vroegere verslagen neêrgelegde opmerkingen, meer bijzonder de aandacht der Commissie trok, was, dat verreweg de meesten er zoo slecht in waren geslaagd een juist begrip van de historie te erlangen, zoo weinig te huis waren om het gebied der historiographie en zoo onkundig in maatschappelijke toestanden, zoo weinig oog hadden voorden graad van historische zekerheid. Vooral werd dit opgemerkt, zoo vaak het onderzoek liep over de geschiedenis der Grieken en Romeinen.

Was over het algemeen de kennis der feiten, ook in chronologisch verband, vrij voldoende, nu en dan zelfs boven alle redelijke blaam verheven, het regt verband der dingen, het doordringen tot op den bodem, het overzicht van de zaken in 't groot miste men. Zij die zich aan het examen onderwierpen, hadden nagelaten vooraf zich zelve de vraag te doen: „begrijpt gij wat gij hebt gelezen?“. Blijkbaar hadden de meeste kandidaten, na eenige werken van algemeene aard te hebben bestudeerd, eenigermate in den blinde rondgetast. Er waren er wel, die RANKE, AUGUSTIN THIERRY, of andere schrijvers in handen hadden gehad; maar zij hadden verzuimd voor zekere tijdvakken of gedeelten der geschiedenis die monographien te kiezen, welke alleen daar de vereischte diensten hadden kunnen bewijzen. Daarbij komt, dat zij zich schier in 't geheel niet op de hoogte hadden gesteld van de uitkomsten der historische nasporingen in den laatsten tijd, zoodat zij bijv. over den strijd tusschen MARIA STUART en ELISABETH, over de aanleidende oorzaken van den zevenjarigen oorlog, enz. spraken, als of op zulke terreinen niets nieuws was geleverd.

Wat inzonderheid niet mag worden verzwegen is, dat, al was bij allen de mondelinge voordragt niet even goed, zij toch verre uitstak boven den inhoud van het schriftelijk werk. Niet alleen was hier menige plaats gebrekkelijk ten opzichte van taal en stijl, maar zelfs de zaken waren niet op voldoende wijze behandeld. Wel werden soms bladzijden gevuld met allerlei bijzonderheden en vertoogen over bijkomende omstandigheden of veel te lange inleidingen, maar het eenige noodige, de degelijke behandeling van de hoofdzaak, van het geheel, ontbrak maar al te dikwijls. Zwak waren vooral de paedagogische opstellen.

Zijn de bovenstaande aanmerkingen in de eerste plaats toepasselijk op hen, aan wie men de acte voor geschiedenis heeft moeten weigeren voor een deel gelden zij ook voor hen die de Commissie meende te kunnen toelaten. Deze voldeden evenmin in alle opzichten, hetgeen wel hoofdzakelijk daaraan zal zijn toe te schrijven, dat de gelegenheid om zich voor het examen voor te bereiden nog te vergeefs wordt gezocht.

De hiervóór vermelde ongunstige uitslag van het examen in *aardrijkskunde* moet niet worden toegeschreven aan hoogere eischen of meerdere gestrengheid, maar grootendeels aan het gebalte van de groote meerderheid der kandidaten. Mogt over het algemeen de kennis van wiskundige aardrijkskunde nog redelijk genoemd worden, zoo is dit zeker vooral daaraan toe te schrijven, dat hiervoor zeer lage eischen werden gesteld; de examinator trachtte meer zich te overtuigen, dat de eenvoudigste verschijnselen op het zonnestelsel betrekking hebbende behoorlijk konden verklaard en in een voor de leerlingen bevattelijke vorm konden gegoten worden, dan te onderzoeken of de kandidaten ook meer ingewikkelde verschijnselen hadden

bestudeerd. De oorzaak van de geringe kennis van natuurkundige en staatkundige aardrijkskunde is grotendeels te zoeken in gebrek aan algemeene ontwikkeling die bij de examens in verscheidene vakken, maar bovenal bij die in aardrijkskunde, aan den dag kwam. Er waren er, die verklaarden niet in staat te zijn een werk in het Hoogduitsch of Engelsch te lezen, ofschoon juist de meeste en beste werken over aardrijkskunde in die talen geschreven zijn; van anderen weder was de kennis van aanverwante vakken zoo gering, dat zij de eenvoudigste verschijnselen der natuurkundige aardrijkskunde niet wisten te verklaren en van geschiedenis zoo weinig wisten, dat zij bijv. bij de opnoeming der historische deelen, waaruit in en na 1859 het Koninkrijk Italië zamengesteld was, het niet verder wisten te brengen dan het Lombardisch Venetiaansch Koninkrijk en den Kerkelijken Staat; ja zelfs deed zich het geval voor, dat een candidaat maar niet kon inzien, welk onderscheid er bestaat tusschen de historische, de politieke en de ethnographische verdeling van een land. Er waren er, wier opstellen zoo vol fouten tegen taal en stijl waren, dat de vraag rees, hoe zij ooit de hulponderwijzersacte hadden kunnen verkrijgen.

Als een bewijs van de geringe kennis — eigenlijk zou men het *onkonde* moeten noemen — van verscheidene kandidaten, moge het volgende strekken. Een candidaat bekende slechts één enkel handboek bestudeerd te hebben en toonde bij het examen zelfs daarvan niet veel te hebben begrepen; een ander had zijne kennis van Nederland uitsluitend uit het schoolboek van RIJKENS geput, en had de namen van STARING, WITKAMP, KUYPER nooit hooren noemen; weder één kende geen ander werk over den O.-I. archipel dan dat van PIJNAPPEL, en had zijne kennis van onze bezittingen in Amerika enkel verkregen uit GUTHRIE'S *Lehrbuch der Geographie*! Zoo waren er, die de namen RITTER, v. HUMBOLDT, PESCHEL voor het eerst op het examen hoorden; één had wel eens gehoord, dat PESCHEL een werk had geschreven, dat „neue Probleme“ (sic!) heette; een ander meende dat de uitdrukking: *Schaal 1: 100,000* op een kaart, beteekent, dat de werkelijke grootte van het land 100,000 maal meer was dan die van het stuk papier, waarop de kaart was geteekend; een ander die MERCATOR in de 12de eeuw plaatste, geloofde, dat de zoogenaamde wassende graden op kaarten, volgens MERCATOR'S projectie, ontstaan ten gevolge van de afplatting der aarde; nog een ander kon het op een reis te water van Sas van Gent naar Zutphen niet brengen tot in de Ooster-Schelde; weder een ander meende dat, als hij naar Indië vertrok en goede aanbevelingen had bij den Gouverneur-Generaal, hij wel spoedig regent zoude kunnen worden; één was er, die meende, dat hij te huis de topographische kaart van Nederland had hangen, welke was bewerkt door WITKAMP en uitgegeven bij BRINKMAN; nog een hield vol, dat de plantages in Suriname tegenwoordig bewerkt worden door Europese arbeiders; een ander eindelijk zeide, dat de FRANKLIN-expeditie in de vorige eeuw onder BENJAMIN FRANKLIN hadden plaats gehad.

Maar zelfs afgescheiden van deze dwaasheden, die men toch van eenigzins ontwikkelde kandidaten voor een examen van middelbaar onderwijs niet zou verwachten, valt nog op vele andere tekortkomingen te wijzen. Bijna niemand hunner was bekend met het ontstaan en de ligging der verschillende grondsoorten in ons land, ofschoon de meesten voorgaven een of meer werken van STARING gelezen te hebben; wanneer onderzoek werd gedaan naar het verband tusschen de gesteldheid van den bodem en de middelen van bestaan der bevolking, dan bleek het al zeer spoedig dat van nadenken bij de studie geen spraak was geweest.

Het zal dan ook niemand verwonderen, dat er onder de 13 mannelijke kandidaten, die moesten worden afgewezen, slechts zeer enkele waren, die de commissie durfde aanmoedigen om hunne studien voort te zetten. Zelfs onder hen die thans de acte verkregen, waren er twee tot wier toelating eerst na lange deliberatie besloten werd. Daarentegen is het der commissie aangenaam te mogen wijzen op het in alle opzichten uitmuntend examen van één candidaat, bezitter der hoofdonderwijzersacte, die omstreeks één jaar geleden zijne betrekking bij het lager onderwijs had laten varen, om zich geheel aan de studie der aardrijkskunde te wijden.

Een tweede lichtpunt leverde het examen der vrouwelijke

kandidaten; alle drie legden een zeer goet, eene zelfs een uitmuntend examen af, hare examens werden alleen door het zoo even vermelde van een mannelijken candidaat overtroffen. De oorzaak van dezen gunstigen uitslag schijnt te moeten worden gezocht in grooteren ijver en volharding in het zich niet zoo ligtvaardig aan een examen wagen en vooral in meer algemeene kennis en ontwikkeling.

Hoewel de uitslag van de examens in *staatswetenschappen* niet ongunstig was te noemen, moet toch de opmerking worden gemaakt, dat het den kandidaten soms ontbrak aan duidelijke voorstelling, voornamelijk wat de *staats-huishoudkunde* betreft. Belesenheid toch kan bij den leeraar niet vergoeden, wat hem in degelijke vertrouwdheid met de hoofregels en hunne toepassing ontbreekt. Het toelichten met voorbeelden, zoo uit de algemeene geschiedenis als uit die van Nederland, hetwelk de commissie meent, dat bij dit onderwijs niet mag ontbreken, liet soms veel te wenschen over. Van *statistiek* had de meerderheid der kandidaten weinig werk gemaakt; op één enkele uitzondering na bleken zij de onderdeelen van de statistiek van ons vaderland, de landbouw-, handels- en bevolkings-statistiek, niet van nabij te kennen; ook kon over de wijze waarop die wordt bijeengebracht en gebruikt doorgaans niet voldoende rekenschap worden gegeven. Aangaande de examens in de *gronden der staatsinrigting van Nederland* kan over het algemeen een gunstiger getuigenis worden afgelegd. Met de hoofdbepalingen der Grondwet en der voornaamste organieke wetten waren de kandidaten meestal genoegzaam vertrouwd, maar de kennis van het verband daarvan met de geschiedenis liet nog al eens te wenschen over.

Dat de uitslag der examens in *vreemde talen en hare letterkunde* ongunstiger was dan in 1879 moet aan verschillende oorzaken worden toegeschreven, maar bovenal aan het aanzienlijk getal kandidaten, waaronder velen, hoewel onvoldoende voorbereid, toch het examen maar eens kwamen wagen, vóór dat de nieuwe programma's tegelijk met de wetten van 17 Augustus 1878 en 25 April 1879 zouden worden ingevoerd. Op het cijfer voor de vreemde talen oefende vooral de ongunstige uitslag van de examens in de *fransche taal en letterkunde* een nadeeligen invloed uit. Wat meer bepaald deze laatste betreft, nagenoeg alle afgewezenen hadden den ongunstigen uitslag te wijten aan het geheel onvoldoende taalgebruik, zoowel mondeling als schriftelijk. Hunne opstellen waren vol fouten tegen het gebruik der tijden en der voorzetsels, vol uitdrukkingen, waarvan men de beteekenis niet kon begrijpen, tenzij men ze woordelijk in het Nederlandsch overbragt. Daarbij kwam nog, dat velen, zoo zij al de taalregels kenden, ze niet ielder wisten uiteen te zetten, hetgeen toch bij het onderwijs een hoofvereische is. Aan historische taalkunde hadden de meesten iets gedaan, maar de kennis hiervan had over 't algemeen niet veel te beduiden; de commissie heeft echter dit gemis, evenmin bij het Fransch als bij de andere vreemde talen, bij haar oordeel doen wegen. De uitspraak was, op zeer weinige uitzonderingen na, voldoende, maar het lezen, meer bepaald het voordragen van een gedicht, liet veel te wenschen over.

Voor het *hoogduitsch* gelden dezelfde aanmerkingen; ook hier lieten stijl en taal van het schriftelijk werk nog al eens te wenschen over, hoewel niet in zoo sterke mate als bij de kandidaten voor het Fransch. Vooral miste men ook hier het in goeden en bevattelijken vorm voordragen der elementaire taalregels, vooral van de syntaxis, en het daarvan behoorlijk rekenschap geven. De vragen over historische taalkunde bepaalden zich voornamelijk tot het middel-hoogduitsch; in weerwil daarvan waren er slechts drie of vier, die op het gebied van klankleer, vormleer en woordvorming voldoende kennis der wetten toonden te bezitten. Nochtans zal in het vervolg, wanneer de nieuwe programma's, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1879 (*Staatsblad* n. 148) in werking komen, behalve gronden van het middel-hoogduitsch, ook eenige kennis van de oud-hoogduitsche en gothische klankleer en vormleer noodig zijn, voor zoo ver namelijk deze leerstukken noodzakelijk moeten geacht worden, om een helder begrip te geven van de ontwikkeling en wording der nieuw-hoogduitsche taal, op welker gebied een tal van verschijnselen niet of niet voldoende uit het middel-hoogduitsch kunnen worden verklaard.

Voor het *Engelsch* gelden dezelfde aanmerkingen als

voor het Fransch en voor het Hoogduitsch, doch in geringer mate, vooral wat het taalgebruik betreft; verreweg de meeste kandidaten, zoowel mannelijke als vrouwelijke, hadden zich door een korter of langer verblijf in Engeland aan het gebruik der taal gewend, zoodat de meesten zich daarvan zoowel mondeling als schriftelijk, behoorlijk wisten te bedienen; dat ook hier evenwel soms gebrek aan algemeene kennis werd aangetroffen, bleek onder anderen door het examen van ééne candidaat, die de zelfstandige naamwoorden evenmin in het Nederlandsch als in het Engelsch wist te verdeelen en beweerde nooit van een *noun of material* noch van *stofnamen* gehoord te hebben. Daarentegen is het der commissie aangenaam te mogen wijzen op de examens van een tweetal kandidaten, die beiden toonden eene zeer grondige en uitgebreide kennis, zoowel van de Engelsche taal als van hare letterkunde te bezitten, en waarvan de een bovendien uitblonk door meer dan gewone kennis van het historische en meer wetenschappelijk gedeelte der taalkunde.

Wat meer bepaald de *letterkunde* betreft, hierbij valt in de eerste plaats te wijzen op den inhoud der opstellen. Zeer vele leden aan hetzelfde gebrek, waarop reeds hier-voor bij het Nederlandsch is gewezen, namelijk eene gebrekkige behandeling van het opgegeven onderwerp, lange onnoodige inleidingen, gemis aan eigen oordeel en niet zelden eene hoogst oppervlakkige analyse van het behandelde werk of eene somtijds bijna woorde-lijke reproductie van meeningen van anderen, zoo als men die in de gebruikte handboeken had aangetroffen. Daaraan is het dan ook zeker toe te schrijven, dat de meeste kandidaten met eene zekere voorliefde die onderwerpen kozen, die op de middeleeuwsche letterkunde betrekking hadden, blijkbaar omdat zij meenden daarbij met eene eenvoudige analyse te kunnen volstaan; vooral bij het hoogduitsch werd dit laatste waargenomen.

De kennis van de *geschiedenis der Nederlandsche, Franche, Hoogduitsche en Engelsche letterkunde* gaf over 't algemeen reden tot tevredenheid, wat de bekendheid met de feiten betreft: minder voldoende was daarentegen de kennis van het verband der feiten en van den invloed, dien de oude talen, de letterkunde van naburige volken en zelfs de politieke geschiedenis op de ontwikkeling der letterkunde hebben uitgeoefend. De oorzaken hiervan is grootendeels, zoo niet geheel, te zoeken in de gebrekkige ontwikkeling van de meeste kandidaten, waarvan menig droevig bewijs geleverd werd. Zoo noemde één hunner Homerus en Ovidius als Grieksche tragici; een ander wist het begrip *parodie* niet te verklaren; een derde verwarde de uitdrukkingen *humaniteit* en *humanisme*; nog een ander had nooit van provençaalsche taal hooren spreken, enz.

De examens in *schoonschrijven* gaven aan de commissie geen aanleiding tot opmerkingen.

Heeft de commissie het noodig geacht omtrent den uitslag der examens in elk der bovengemelde vakken in eenige bijzonderheden te treden, ten einde zoowel hen, die in 't vervolg een examen wenschen af te leggen, als in 't algemeen allen, die in de zaak belang stellen, in te lichten aangaande hare beginselen en de wijze, waarop zij die in toepassing heeft gebragt, niet minder acht zij zich verplicht hierbij nog eenige beschouwingen van meer algemeenen aard te voegen, naar aanleiding van het verslag der commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, welke was benoemd om verslag uit te brengen over de Regeringsverslagen betreffende den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen over 1877/78 en 1878/79, onder dagteekening van 14 October 1880 aan die Kamer aangeboden. In dat Verslag toch wordt over de wijze, waarop de examens ter bekoming eener acte voor middelbaar onderwijs in de jaren 1877 en 1878 zijn afgenomen, een oordeel uitgesproken, waarbij deze commissie zich niet kan neêrleggen. In de zitting van de Tweede Kamer van 10 November j.l. heeft haar medelid, mr. J. L. DE BRUYN KORS, die ook vroeger lid van zoodanige commissie was, reeds zijne bedenkingen tegen dat Verslag, voor zooveel de acte-examens betreft, ingebracht. Hoewel nu deze commissie niet verantwoordelijk kan worden gesteld voor de handelingen of de opvatting van hare voorgangers, aarzelt zij niettemin in dit geval niet die verantwoordelijkheid op zich te nemen. Sommige toch van hare

leden hadden de eer, ook in bovengemelde jaren lid der examen-commissie te zijn; bovendien heeft zij, zoo als uit het begin van dit verslag blijkt, bij haar onderzoek geheel dezelfde beginselen in toepassing gebragt als hare voorgangers.

Gewagende van den ongunstigen uitslag der examens, schrijft de commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal dit voor een deel toe aan de geringe voorbereiding der kandidaten, voor een deel aan de »zware eischen, die bij het examen gesteld worden." Als bewijs van te zware eischen wordt niet aangevoerd hetgeen men op die in 't openbaar gehouden examens heeft gehoord, maar worden uit enkele volzinnen in de verslagen der examen-commissien, bepaaldelijk uit dat over 1878, conclusien getrokken, op welker juistheid veel valt af te dingen. Zoo werd bijv. in dat verslag, naar aanleiding van het examen in geschiedenis, de opmerking gemaakt dat »studie van geschiedenis niet tot het gewenschte einde kan voeren, wanneer de candidaat geen voldoende kennis bezit van vreemde talen, van staatsinstellingen en van aardrijkskunde", voorts dat »op het gebied van laatstgenoemde wetenschap, het bij gebrekkige taalkennis onmogelijk is tot de bronnen op te klimmen; van daar dat sommigen zich hadden bepaald tot het bestudeeren van een enkel handboek en dien ten gevolge dien wetenschappelijken grondslag misten, die in een leeraar aan eene middelbare school een hoofdvereischte moet zijn." De commissie uit de Tweede Kamer nu doet het voorkomen, als of bij het examen in geschiedenis kennis van vreemde talen, van staatsinstellingen en van aardrijkskunde *geveischt* wordt, en dat bij het examen in aardrijkskunde gebrekkige taalkennis *niet wordt geveld*; daarbij wordt dan nog de opmerking gevoegd, dat, »vooral met het oog op het rekbare van *vroemde kennis*, die eischen zeer zwaar kunnen zijn." Het is ten eenenmale onjuist, dat in dit opzigt »eischen" worden gesteld, of dat naar het al of niet »voldoende" van die voorbereitende kennis onderzoek wordt gedaan, maar bij de hoogst oppervlakkige kennis, die door sommige kandidaten wordt aan den dag gelegd, blijkt het in den regel al aanstonds, dat de oorzaak grootendeels moet worden gezocht in dat gebrek aan algemeene ontwikkeling, waarvan hiervóór reeds verscheidene voorbeelden zijn bijgebragt, zoodanige ontwikkeling is niet mogelijk zonder althans eenige kennis van enkele vreemde talen en van die wetenschappen, waarin tegenwoordig niemand, die op den naam van beschaafd aanspraak mag maken, en allerminst hij, aan wien men de opleiding van jongelieden van 12—18 jaren wil toevertrouwen, een vreemdeling mag zijn.

Ook is het niet duidelijk, hoe men degelijke historische kennis kan verkrijgen, zoodanig in een leeraar aan eene hogere burgerschool of een gymnasium noodig is, als men niet in staat is werken als die van RANKE, VON SYBEL of MACAULAY te lezen, of zonder eenige kennis van de aardrijkskunde of van de staatsinrigting, welke te allen tijde als hulpwetenschappen der geschiedenis zijn beschouwd. De commissie uit de Tweede Kamer zou aan volgende examen-commissien en kandidaten een grooten dienst bewezen hebben door dit in een helder licht te stellen. In plaats daarvan schijnt zij het »rekbare van voldoende kennis" tot het hoofdargument van hare bedenkingen gemaakt te hebben, maar heeft daarbij geheel over het hoofd gezien dat »voldoende kennis van vreemde talen" in het verslag van 1878 niets anders *kan* beteekenen dan »voldoende om boeken in vreemde talen te lezen."

Verder leest men in het verslag der examen-commissie van 1878: »Het meest werd gebrek aan wetenschappelijken grondslag opgemerkt bij de examens in de Nederlandsche en vreemde talen en hare letterkunde. Bij de beoefening der Nederlandsche taal ontbrak het soms aan voldoende kennis om haar met vreemde talen te kunnen vergelijken en dus een beter inzicht in de wetenschap der taal te verkrijgen; bij de studie van letterkunde was niet genoeg acht gegeven op de kennis der invloeden, welke en de oude talen en de letterkunde van naburige volken op de ontwikkeling der letteren hebben uitgeoefend; ja zelfs werd niet zelden — en dit was vooral bij de letterkundige geschiedenis van Frankrijk, Duitschland en Engeland het geval — die kennis van de staatkundige geschiedenis gemist, zonder welke het onmogelijk is van verscheidende gebeurtenissen in de geschiedenis der letteren rekenschap te geven." De commissie uit de Tweede Kamer doet het

voorkomen, alsof bij een examen in taal- en letterkunde » voldoende kennis van andere talen wordt *gevorderd*, om de eene taal met de andere te kunnen vergelijken, zelfs kennis van oude talen, van de letterkunde van naburige volken en van de staatkundige geschiedenis van de verschillende landen." Alweder dezelfde onjuiste opvatting en verkeerde teruggeving van de woorden en uitdrukkingen, die in het verslag der examen-commissie voorkomen. Het is immers eene geheel andere zaak kennis te vorderen van Latijn en Grieksch, zooals men het doet voorkomen dat regel is, dan wel, zoo als inderdaad het geval is, en in het verslag te lezen staat, bij een examen in letterkunde na te gaan, of de candidaat bekend is met de invloeden, die de oude talen (iedereen kan begrijpen dat hiermede bedoeld worden de in de oude talen geschreven werken) op de ontwikkeling der letterkunde hebben uitgeoefend. Nooit is door eenige Commissie een onderzoek naar kennis van oude talen ingesteld; was de candidaat voor eene of andere taal er mede bekend, dan bleek zulks al ras zonder een bepaald onderzoek. De Commissie is dan ook overtuigd, dat de groote meerderheid van hen, aan wie eene acte voor eene vreemde taal werd uitgereikt, *geen* oude talen kende, en zij meent, — zeker weet zij het niet, dewijl er geen onderzoek naar is gedaan, — dat geen der candidaten, die voor het Nederlandsch werden toegelaten, daarvan eenig werk had gemaakt. Is het dan af te keuren, dat de examen-commissie van 1878 het wenschelijk achtte, dat de aanstaande leeraar in Nederlandsche taal- en letterkunde zooveel van vreemde talen weet, dat hij zijne moedertaal daarmee kan vergelijken? In de eerste plaats doet de Commissie uit de Tweede Kamer het voorkomen alsof zoodanige eisch is gesteld voor *elke* taal en hare letterkunde, terwijl in gemeld verslag alleen van de Nederlandsche taal sprake is, maar bovendien, is er reden tot de conclusie, waartoe men ten laatste komt, dat » de resultaten van het onderwijs wellicht gunstiger zoude zijn », wanneer deze en andere kennis te vergeefs in den leeraar gezocht werd? Zouden de leerlingen van eene hoogere burgerschool of van een gymnasium eerbied kunnen toonen jegens een leeraar, die niet in staat is eene verklaring te geven van aanhalingen in het Fransch of in het Duitsch, zoo als er menigmaal in Nederlandsche werken aangetroffen? Eenige kennis van den invloed der letterkunde van het eene volk op die van het andere is volstrekt niet als een overdreven eisch te beschouwen; in elk degelijk handboek voor de geschiedenis der letterkunde zal men daarvan herhaaldelijk gewag gemaakt vinden; die kennis kan ook zeer wel verkregen worden zonder dat juist eene grondige studie van die talen is voorausgegaan. Hoe zal men bijvoorbeeld de klassieke rigting begrijpen, die zich in Vondel's drama's openbaart, als men nooit van het Grieksche drama heeft gehoord? Wat zal men zeggen van een leeraar, die, zoo als zich nog dit jaar voordoet, den aanvoerder der Grieken voor Troye *ASTRAGES* noemt en van *PALÁMEDES* en *DIÓMEDES* spreekt? Zal zoodanige leeraar zijne positie tegenover de leerlingen van een gymnasium kunnen handhaven? Zal iemand beter onderwijs in de Nederlandsche taal geven, als hij mannen als *SHAKESPEARE*, *GÖTTE*, en zoo vele anderen niet kent? Of zal het onderwijs in het Engelsch beter zijn wanneer, zoo als niet ééne der geëxamineerden het geval was, de kennis der geschiedenis zoo gering is, dat bij gelegenheid van de behandeling der letterkundige geschiedenis werd bewoerd, dat *JACOBUS I* onder Koningin *ELISABETH* werd ontvoerd; dat *KAREL II* vóór *JACOBUS I* had geregeerd, terwijl zij de » *Period of the Restoration* " plaatste » in het midden van de 16de eeuw, toen *JACOBUS II* op den troon hersteld werd? »

Eindelijk, het verband tusschen de staatkundige geschiedenis en die der letterkunde. Gelooven de ondertekenaars van het Verslag dan, dat men vele Nederlandsche geschriften uit de 17de eeuw kan begrijpen, als men een vreemdeling is in de staatkundige geschiedenis van dien tijd? Of willen zij soms het verband ontkennen, dat bestaat tusschen de hervorming en de letterkundige voortbrengselen van de daaropvolgende periode? Of tusschen de Fransche revolutie en de geschriften, niet alleen die er op gevolgd zijn, maar ook die welke er aan zijn voorausgegaan? Of tusschen de geschiedenis van Engeland in de 17de eeuw en de letterkundige voortbrengselen gedurende dat tijdvak? En mag men dan niet eischen, dat de aanstaande leeraar in

de vreemde taal, althans op dit gebied, geen vreemdeling zij?

Eene andere opmerking geldt de onderwerpen, welke aan de candidaten ter behandeling werden opgegeven door de commissie van 1878. Men leidt daaruit af dat » uitgebreide kennis van de taal en letterkunde der middeleeuwen wordt geëischt." Al weder eene dwaling! Van de 47 onderwerpen, welke blijkens de bijlage van het verslag van 1878 voor de Nederlandsche letterkunde werden opgegeven, hebben slechts 10 betrekking op de middeleeuwen, evenzoo slechts 3 van de 42 voor Fransche letterkunde, 13 van de 54 voor Hoogduitse en 2 van de 39 voor Engelsche letterkunde, in 't geheel dus 28 van de 182 onderwerpen. Neemt men nog hierbij in aanmerking, dat, zoo als uitdrukkelijk in het verslag vermeld wordt, aan iederen candidaat de keus werd gelaten uit vier onderwerpen, betrekking hebbende op *verschillende tijdvakken* der letterkundige geschiedenis en zooveel mogelijk op de verschillende genres — een regel dien ook deze commissie steeds heeft in toepassing gebragt — dan blijft er van de beschuldiging van te hooge eischen in dit opzigt weder niet veel over. Nimmer werd een candidaat afgewezen alleen wegens onvoldoende kennis van de letterkunde der middeleeuwen; wel, wanneer het bleek, dat ook zijne kennis van de nieuwere letterkunde en van die der 19de eeuw gebrekkig was. Zoowel deze commissie als hare voorgangers hebben niet uit het oog verloren, dat kennis van de hedendaagse maatschappij en dus ook van de letterkundige voortbrengselen van den laatste tijd in den leeraar of in de onderwijzeres eener vreemde taal aan eene middelbare school hoofvereischte is.

Nog langer staat de commissie uit de Tweede Kamer stil bij de beschuldiging, dat de eischen voor het middel-Nederlandsch wel te hoog zijn opgedreven, en dat de beoefening daarvan geschiedt ten koste van het Nederlandsch.

Ook hier is weder het verslag onjuist teruggegeven, waarin woordelijk het volgende voorkomt: » Meermalen gebeurde het dat de candidaten de artikelen van het taalkundig wetboek gebrekkig kenden of niet goed wisten voor te dragen noch te verklaren, van de eenvoudigste spelregels geen rekenschap wisten te geven, even als van de voornaamste der stijlree. Met de kennis van het middel-Nederlandsch was het over 't algemeen beter gesteld." De steller van het Verslag bleef blijkbaar in het laatste de oorzaak van het eerste gezocht, doch gedeel ten onregte. Bovendien is het *verklaren* der taalregels, het *rekenschap geven* van spelregels of van regels der stijlree, geheel iets anders dan *kennis* dier regels. Kennis van taalregels behooren ook de *leeringen* te verkrijgen, maar van den *onderwijzer* mag men eischen, dat hij zich zelf rekenschap weet te geven van het *hoe* en het *waarom*, zonder welke zijn onderwijs niet duidelijk, en dus voor de leerlingen niet vruchtdragend zal kunnen zijn. Het is zeker aan den steller ontgaan, dat het vrij wat gemakkelijker is eenige kennis van het middel-Nederlandsch op te doen, in die bescheiden mate als bij het examen steeds is verlangd, dan een helder inzicht te verkrijgen in *onze* taal. Het schijnt dat de steller van het Verslag zoo zeer getroffen is geworden, zoowel door die enkele aan de middel-Nederlandsche letterkunde ontleende onderwerpen, als door den lof door de commissie voor de kennis van het middel-Nederlandsch toegekend, dat hij verzuimd heeft daaruit de meest voor de hand liggende conclusie te trekken. Deze toch kan geene andere zijn, dan dat de eischen in dit opzigt zeker al vrij laag moeten zijn gesteld. Hij schijnt geheel over het hoofd te hebben gezien, wat in het verslag van 1878 over de noodzakelijkheid van de studie der gewone taalkunde te lezen staat, als ook dat reeds in het verslag van 1877 woordelijk het volgende voorkwam: » Aan hen, die zich aan het examen willen onderwerpen, moet dus de raad gegeven worden de eenvoudige of schijnbaar eenvoudige deelen der taalstudie niet te verwaarloozen . . . en vooral zich bij het schrijven en lezen zoo veel mogelijk van de uitdrukkingen, die in de taal voorkomen, rekenschap te vragen."

Dat de kennis van onze » middeleeuwsche literatuur bijzaak is voor het onderwijs aan de hoogere burgerschool", geeft de commissie niet alleen gaarne toe, maar zij wil zelfs nog verder gaan en als hare meening uitspreken, dat het middel-Nederlandsch in 't geheel niet op de hoogere burgerschool behoort onderwezen te worden. Maar eene geheel andere zaak is het, of in den leeraar niet eenige kennis

daarvan behoort te worden geëischt. Grondige, wetenschappelijke kennis der taal, noodig in den leeraar aan een gymnasium of aan eene hoogere burgerschool, is zonder kennis van het middel-Nederlandsch niet te verkrijgen. Men zal toch niet de meening zijn toegedaan, dat een leeraar niets meer behoeft te weten dan juist datgene wat hij aan zijne leerlingen moet mededeelen?

Ten slotte acht de commissie het nog noodig hier uitdrukkelijk te kennen te geven, dat zij zich niet kan vereenigen met de meening der commissie uit de Tweede Kamer: »dat, nu bij de wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87), vooral ten behoeve van de lagere school, eene acte alleen in de vreemde taal zonder letterkunde is voorgeschreven, men zich zal moeten beperken in zijne eischen". In de eerste plaats toch is het aan twijfel onderhevig, of de wet van 25 April 1879, »houdende aanvulling der wet van 2 Mei 1863 tot regeling van het middelbaar onderwijs", wel kan geacht worden acten voor te schrijven, »vooral ten behoeve van de lagere school", daar toch art. 6 dier wet aan den bezitter der acte A de bevoegdheid toekent tot het geven van onderwijs aan alle scholen van lager en middelbaar onderwijs, met uitzondering der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus; in de tweede plaats mag niet uit het oog worden verloren, dat de vraag, welke de bedoeling van gemelde acte is, haar antwoord vindt in de toelichting gegeven door den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, die in de zitting van de Eerste Kamer der Staten-Generaal van 21 April 1879 uitdrukkelijk te kennen gaf, dat het examen ter verkrijging der acte A zal zijn »een degelijk examen wat betreft de gronden der taal, en dus van het tegenwoordig examen, af te leggen volgens art. 77 der wet op het middelbaar onderwijs, door niets anders onderscheiden dan door het wegvallen uit het examen van de letterkunde". De commissie deelt volkomen in de meening van Uwe Excellentie, onlangs in de Memorie van Beantwoording betreffende het 5de hoofdstuk der Staatsbegroting voor 1881 uitgesproken, dat »zoodanige kennis niet mogelijk is zonder eenige kennis van den oorsprong en de ontwikkeling der taal, dat is van de beginselen der historische taalkunde in verband met de klankwetten, de leer der vormen en de etymologie". Zij zou het betreuren wanneer bij de examens ter verkrijging eener acte voor middelbaar onderwijs in Nederlandsche taal en letterkunde een schrede werd teruggeslagen op den in de laatste vijftien jaren ingeslagen weg, en aldus aan de examen-commissiën de gelegenheid werd ontnomen om een onderzoek in te stellen naar den wetenschappelijken grondslag van de kennis der kandidaten.

Met het oog op de behoeften van de middelbare scholen, die men niet tot het peil van lagere scholen wenschte te doen afzinken, maar, zonder haar te doen ophouden scholen te zijn, voor klassikaal onderwijs bestemd, toch vooral in de hoogere klassen wenschte te doordringen met een meer wetenschappelijken geest; — vooral ook met het oog op de noodzakelijkheid dat zij, aan wie het onderwijs aan jongelieden van 12—18 jaren wordt toevertrouwd, inderdaad geschikt zijn om zich van die belangrijke taak behoorlijk te kwijten en dus een meer wetenschappelijken grondslag voor hunne kennis bezitten dan de onderwijzers der lagere school, — acht de commissie zich verplicht met den meesten ernst den wensch uit te drukken, dat van Regeringswege meer worde gedaan om de opleiding van leeraren voor de middelbare scholen te bevorderen. Terwijl de aanstaande onderwijzers der lagere school in tal van normalessen en kweekscholen gelegenheid vinden om de voor de examens noodige kennis op te doen, bestaat die niet voor hen, die zich voor het middelbaar onderwijs willen bekwamen, tenzij door het verkrijgen van een akademischen graad. Maar er zijn vakken, zoo als de vreemde talen en hare letterkunde, waarvoor geen akademischen graad te verkrijgen is, terwijl ook voor andere, zoo als Nederlandsche taal en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde en staatswetenschappen, menigeen de noodige geldelijke middelen mist om den langeren weg, die eerst door het gymnasium en daarna door de universiteit leidt, geheel te doorloopen. Toch is ook voor deze, nadat zij vooraf een behoorlijken grondslag voor wetenschappelijke kennis hebben gelegd, eene opleiding aan de hogeschool, zij het dan ook slechts gedurende een paar jaren, hoogst wenschelijk. Het komt der commissie voor, dat ook

in deze behoeften moet worden voorzien, niet door aan het universitair onderwijs eene andere rigting te geven, waardoor het zijn wetenschappelijk karakter zou verliezen, maar wel door er, indien daaraan de behoefte mogt blijken, datgene aan toe te voegen wat noodig is om de kandidaten, die niet aan een akademischen graad hunne bevoegdheid kunnen ontleenen, in staat te stellen in alle opzichten, ook op paedagogisch gebied, te voldoen aan de eischen, die men in billijkheid aan een leeraar aan een gymnasium of aan eene hoogere burgerschool mag stellen.

De commissie onderstelt, dat dit verslag, even als in vroegere jaren, in zijn geheel door den druk openbaar zal worden gemaakt. Het zou haar bijzonder aangenaam zijn, indien Uwe Excellentie kon goedvinden, ook naar aanleiding van de in de zitting van 10 November jl. aangenomen conclusie van het hiervóór herhaaldelijk besproken Verslag der Commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, een afdruk daarvan aan die Kamer te doen toekomen.

den Haag/Utrecht, December 1880.

Namens de commissie,

STEYN PARVÉ, Voorzitter.

W. H. VAN DE SANDE BAKHUIZEN, Secretaris.

Bij dit verslag zijn overgelegd twee lijsten van de geëxamineerden afzonderlijk, een van de mannelijke, de andere van de vrouwelijke kandidaten, alsmede zes tabellen, waarop voor iederen candidaat de uitslag van de verschillende onderdeelen van het examen is vermeld. Deze worden niet gedrukt, evenmin als soortgelijke lijsten die gevoegd waren bij het in de *Nederlandsche Staatscourant* van 13 Januarij 1881, n°. 10, opgenomen verslag der commissie, in 1880 belast met het examen van hen, die eene acte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in wis- of natuurkundige wetenschappen, handelswetenschappen, zeevaartkunde of gymnastiek. Ook dat verslag is ter aangehaalde plaatse in zijn geheel opgenomen, doch alleen wegens het niet afdrucken dier lijsten t. a. p. »uittreksel" genoemd.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1880 belast met het afnemen van examen van hen, die acten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in het hand- en regtlijnig teekenen en boetseren.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Bij Uwer Excellentie's beschikking van 23 September 1880, lit. a, afd. O, werd de Commissie benoemd, in 1880 belast met het examineren van hen, die naar aanleiding van art. 69 der wet op het middelbaar onderwijs van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) eene acte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in het hand- en regtlijnig teekenen en boetseren.

Deze Commissie, welke te Delft in de lokalen der Polytechnische school moest zitting houden, was zamengesteld als volgt:

voorzitter: jhr. mr. VICTOR DE STUERS; leden: A. APOL, E. GUGEL, E. LACOMBLÉ, A. LE COMTE, W. B. G. MOLKENBOER en dr. H. TREUB.

Eene voorbereidende vergadering werd gehouden op 3 October. Alstoen werd bepaald, dat de examina in handteekenen zouden plaats vinden van 4-11 October, die voor regtlijnig teekenen van 13-22 October, en die voor boetseren van 12-18 October.

Handteekenen. M¹.

Het aantal kandidaten bedroeg 28, onder welke 3 dames. 3 heeren kwamen niet op, en 8 trokken zich gedurende het examen terug.

Mitsdien werden slechts 17 kandidaten ten volle geëxamineerd. Van dezen slaagden er 10, onder welke de 3 dames behooren.

De ouderdom der opgekomen kandidaten was als volgt:

- 1 oud 18 jaren, (vrouwelijke candidaat.)
 2 » 19 »
 1 » 20 »
 3 » 21 » (van dezen één vrouwelijke candidaat.)
 3 » 22 »
 2 » 23 »
 1 » 24 »
 1 » 27 »
 2 » 28 »
 1 » 29 »
 2 » 30 »
 1 » 35 » (vrouwelijke candidaat.)
 1 » 36 »
 1 » 37 »
 1 » 41 »
 1 » 57 »

Volgens de opgaven van 22 kandidaten, hadden 5 de Rijks Akademie, 7 de Haagsche Akademie, 9 de Polytechnische school, 3 de Akademie »Minerva» te Groningen, 1 de Quellinusschool te Amsterdam al of niet gecombineerd bezocht, terwijl 3 verklaarden gebruik te hebben gemaakt van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

Van 22 kandidaten had de helft reeds vroeger hetzelfde examen ondergaan; van dezen slaagden er thans 5.

Van de 10 thans geslaagde kandidaten bezaten 7 het diploma voor teekenen lager onderwijs, en 1 buitendien dat voor hulponderwijzers; 1 had alleen deze laatste acte.

Onder 12 niet geslaagden waren er 10 met een diploma voor teekenen lager onderwijs en 2 met de acte M¹¹ (middelbaar onderwijs in het regtlijnig teekenen).

14 Van de 22 kandidaten hadden reeds onderwijs gegeven. Van de niet geslaagden gaven 3, die in het bezit waren van acten voor lager onderwijs, private lessen; 6 waren verbonden aan particuliere instellingen, onder welke 2 als directeurs; 1 gaf les aan eene gesubsidieerde akademie; eene andere, alleen in het bezit der acte M¹¹, was benoemd tot leeraar in het hand- en regtlijnig teekenen aan eene hogere burgerschool.

Van de 10 geslaagden gaven 3 personen, die de acte lager onderwijs bezitten, reeds teekenlessen.

Op 22 kandidaten waren er 17 die zich bestemden voor het onderwijs in het handteekenen, 1 buitendien voor het bootsen, 1 ook voor de schilderkunst, 1 eindelijk voor de beoefening der bouwkunst.

2 Meldten zich ook voor de acte O (bootsen) aan.

De ontwikkeling der kandidaten kan blijken uit de volgende tabel, waarin alleen opgenomen zijn de personen die het examen in al zijne onderdeelen ondergingen

OEFENINGEN.		Aantal geëxamineerden wier werk bleek te zijn:									Aantal personen over wier werk men derhalve bepaald tevreden kan zijn.
		uitmuntend.	zeer goed.	goed.	ruim voldoende.	voldoende.	even beneden voldoende.	onvoldoende.	gering.	slecht.	
		10.	9.	8.	7.	6.	5.	4.	3.	2.	
<i>Ontleedkunde.</i>	Mondeling.	—	5	1	4	6	—	1	—	—	16
	Idem. Teekenen van een skelet en proportiebeeld	—	—	1	5	7	1	3	—	—	13
<i>Doorzigtkunde.</i>	Mondeling.	—	1	8	2	4	—	2	—	—	15
	Idem. Teekenen	1	5	2	4	5	—	—	—	—	17
<i>Ornament.</i>	Theorie.	—	—	3	1	8	3	2	—	—	12
	Idem. Teekening naar pleister	—	—	1	—	11	2	2	1	—	12
	Idem. Ontwerp	—	1	2	3	7	2	1	1	—	13
	Idem. Ontwerp met aanwending van een opgegeven motief.	—	1	3	4	8	1	—	—	—	16
	Teekenen naar een pleisterkop	—	—	—	4	7	2	4	—	—	11
	» » » plaat	—	3	1	3	5	5	—	—	—	12
<i>Methodiek</i>	. . . . .	—	2	2	5	5	1	1	—	1	14

Regtlijng teekenen en perspectief. M^u.

Aangemeld hadden zich 9 candidaten, van welke 1 niet opkwam, 1 zich terugtrok, 3 werden afgewezen en 4 het diploma erlangden.

Wat hun ouderdom betreft, bleek het volgende:

1	was	oud	20	jaren,
1	>	>	23	>
1	>	>	26	>
1	>	>	27	>
1	>	>	28	>
1	>	>	31	>
1	>	>	34	>
1	>	>	45	>

Omtrent de genoten opleiding werd verklaard, dat 1 de Rotterdamsche ambachtsschool, de akademie aldaar en de Polytechnische school had bezocht, 1 de Haagsche Akademie, 1 de Akademie »Minerva», 2 de Polytechnische

school hadden bezocht, terwijl 1 zich zonder eenige opleiding had trachten te bekwaamen.

Op 7 candidaten waren er 5 die in vroeger jaren reeds geëxamineerd waren; de 4 personen die thans slaagden, behooren onder deze 5.

Van die 7 candidaten waren 2 in het bezit van een diploma voor handteekenen lager onderwijs; één van dezen verkreeg nu de acte M^u.

Een candidaat in het bezit van eene acte lager onderwijs, gaf reeds les in het handteekenen bij een Rijks normaal-cursus; een andere, die het examen met goed gevolg aflegde, gaf reeds onderwijs in regtlijng teekenen. Een candidaat die het diploma niet verwierf, had vroeger met goed gevolg het examen voor opzigtter van den waterstaat afgelegd en was sinds 12 jaren in verschillende plaatsen als bouwkundig opzigtter werkzaam. Een ander eindelijk, aan wien evenmin het diploma kon uitgereikt worden, is sinds 8 jaren adjunct-gemeentebouwmeester eener aanzienlijke gemeente en onderwijzer aan eene bouwkundige school.

2 Candidaten bestemden zich voor het onderwijs in het regtlijng teekenen aan middelbare scholen, 2 andere voor ambachtsscholen, 1 voor de beoefening der bouwkunst.

De resultaten van het examen zijn af te leiden uit onderstaand overzicht:

OEFENINGEN.	Aantal geëxamineerden wier werk bleek te zijn:										Aantal personen over wier werk men derhalve bepaald tevreden kan zijn.
	uitmuntend.	zeer goed.	goed.	ruim voldoende.	voldoende.	even beneden voldoende.	onvoldoende.	gering.	slecht.	zeer slecht.	
	10.	9.	8.	7.	6.	5.	4.	3.	2.	1.	
<i>Doorzichtkunde.</i> Mondeling.	—	—	2	2	3	—	—	—	—	—	7
Idem. Teekening.	—	—	4	1	2	—	—	—	—	—	7
<i>Ornament.</i> Theorie.	—	1	—	—	4	—	1	1	—	—	5
Idem. Teekening naar pleister.	—	—	1	2	1	—	—	3	—	—	4
Idem. Ontwerp	—	—	2	1	1	1	—	1	1	—	4
Idem. Ontwerp met opgegeven motif	—	—	2	2	—	—	1	2	—	—	4
<i>Beschrijvende meetkunde.</i> Theorie	—	—	1	—	5	1	—	—	—	—	6
Idem. Teekening.	—	—	—	—	6	—	1	—	—	—	6
<i>Teekenen.</i> Bouwkundig.	—	—	2	1	1	—	1	2	—	—	4
Idem. Werktuigkundig	—	—	1	1	2	1	2	—	—	—	4
<i>Projectie.</i> Bouwkundig.	—	—	—	1	2	1	3	—	—	—	3
<i>Methodisch</i>	—	—	—	1	1	3	—	—	—	—	2

Boetseren. O.

Er waren 4 candidaten: 1 trok zich terug, 1 werd afgewezen, 2 werden gediplomeerd.

Zij telden 25, 27, 28 en 41 jaren.

Een had de Rijks Akademie en het Museum voor Kunstnijverheid te Haarlem bezocht, de 2de had aan de Haagsche Akademie, de 3de had aan de Rotterdamsche Akademie en aan de Polytechnische school gestudeerd.

De 2 thans geslaagden en een der afgewezenen hadden dit examen reeds vroeger doorstaan.

De 2 afgewezen candidaten bezaten de acte lager onderwijs voor teekenen, de 3de had het diploma voor M^u.

Een van hen die nu geslaagd zijn, gaf reeds onderwijs aan eene ambachtsschool.

Een verklaarde zich voor het onderwijs in het boetseren te bestemmen, een andere voor de beoefening der kunst, toegepast op de nijverheid.

Omtrent de ontwikkeling dezer candidaten geeft de volgende tabel licht:

O E F F E N I N G E N.		Aantal geëxamineerden wier werk bleek te zijn :									Aantal personen over wier werk men derhalve bepaald tevreden kan zijn.	
		uitmuntend. 10.	zeer goed. 9.	goed. 8.	ruim voldoende. 7.	voldoende. 6.	even beneden vol- doende. 5.	onvoldoende. 4.	gering. 3.	slecht. 2.		zeer slecht. 1.
Ornament.	Theorie.	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	2
Idem.	Ontwerp	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	3
Boetseren.	van ornament.	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	2
Idem.	naar plaat.	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	2

Na de uitvoerige beschouwingen, welke de examen-commissiën van 1878 en 1879 in hare rapporten hebben medegedeeld ten aanzien van de behoefte aan eene normaalschool en aan eene wijziging van de programma's, meent de tegenwoordige commissie zich van nieuwe bespiegelingen te kunnen onthouden.

Voor eene normaalschool heeft de commissie met genoegen gezien, dat eindelijk eene som op de Staatsbegroting voor het volgend jaar is uitgetrokken.

Zij betreurt het te meer, dat aan het herhaalde aanzoek tot verbetering der programma's voor het examen geenerlei gevolg is gegeven, en dat ook deze commissie is genood-

zaakt geweest te werken volgens programma's, waarvan de leemten en onpraktische bepalingen in vorige jaren duidelijk waren aangewezen.

Delft, 6 November 1880.

De Commissie voornoemd,
VICTOR DE STUERS, *Voorzitter.*
A. LE COMTE, *Secretaris.*

STAATSBLAD N°. 1.

BESLUIT van den 17den Januarij 1880, tot verzekering der geleidelijke uitvoering van de voorschriften, vervat in de artikelen 24 en 26 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

In aanmerking nemende de noodzakelijkheid om de geleidelijke uitvoering te verzekeren van de voorschriften, vervat in de artikelen 24 en 26 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), houdende herziening der wet van 13 Augustus 1857 (Staatsblad n°. 103), tot regeling van het lager onderwijs;

Gelet op art. 88 der aangehaalde wet;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 30 April 1879, n°. 25, afdeling Onderwijs;

Gedeputeerde Staten der provincien gehoord;

Den Raad van State gehoord (advies van 27 Junij 1879, n°. 10);

Gezien de nadere rapporten van Onzen voornoemden Minister, van 3 Julij 1879, La. F, en 15 Januarij 1880, La. H. H., afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Artikel 1.

Gedeputeerde Staten zorgen, dat de noodige maatregelen worden genomen om aan de openbare lagere scholen in hunne provincie het aantal onderwijzers overal waar het minder bedraagt, geleidelijk in evenredigheid te brengen met het aantal schoolgaande kinderen naar den maatstaf, bepaald in de twee eerste zinsneden van art. 24 der wet van 17 Augustus 1879 (Staatsblad n°. 127).

Hierbij wordt in acht genomen, dat op 1 Januarij 1884 aan scholen, die niet meer dan zeventig leerlingen tellen, ten minste het volle getal en aan alle andere scholen op datzelfde tijdstip ten minste de grootste helft en op 1 Januarij 1886 ten minste het volle getal der bij de genoemde wetsbepalingen gevorderde onderwijzers in dienst behoort te zijn gesteld.

Artikel 2.

Wanneer het aantal onderwijzers, aan de school verbonden, meer dan acht bedraagt, moeten na 1 Januarij 1884 ten minste twee hunner den leeftijd van drie en twintig jaren volbragt hebben en den rang van hoofdonderwijzer bezitten.

Bedraagt hun aantal niet meer dan acht, dan behoeft tot 1 Januarij 1886 slechts één der aan de school verbonden onderwijzers aan die vereischten te voldoen.

Artikel 3.

De jaarwedde, aan het hoofd eener openbare lagere school van gemeentewege toegelegd, bedraagt nooit minder dan wat door hem op het tijdstip, dat dit besluit in werking treedt, werd genoten aan jaarwedde en wisselende inkomsten, berekend op den voet van art. 86 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127) gezamenlijk.

Is dit bedrag lager dan het ingevolge art. 26 van genoemde wet verpligte minimum, zoo is de gemeente tot verhooging van dit bedrag gehouden en wel over 1881 tot ten minste zeventig ten honderd, over 1882 tot ten minste tachtig ten honderd, over 1883 tot ten minste negentig ten honderd van het verschil tusschen gemeld bedrag en het minimum. Over 1884 wordt ten minste het minimum toegekend.

Artikel 4.

Dit besluit treedt in werking op het tijdstip, voor het in werking treden der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127) door Ons vast te stellen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het Staatsblad geplaatst en in afschrift aan den Raad van State medegedeeld zal worden.

's Gravenhage, den 17den Januarij 1880.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SIX.

Uitgegeven den drie en twintigsten Januarij 1880.

De Minister van Justitie,

A. E. J. MODDERMAN.

STAATSBLAD N°. 172.

BESLUIT van den 14den September 1880, houdende wijziging van het tweede lid van art. 3 van het Koninklijk besluit van 17 Januarij 1880 (Staatsblad n°. 1), tot verzekering der geleidelijke uitvoering van de voorschriften, vervat in de artikelen 24 en 26 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 6 Augustus 1880, litt. M., afdeeling Onderwijs;

Gelet op Ons besluit van 5 Augustus 1880 (Staatsblad n°. 155);

In aanmerking nemende dat het wenschelijk is — in verband met het tijdstip van het in werking treden der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), tot herziening der wet van 13 Augustus 1857 (Staatsblad n°. 103), tot regeling van het lager onderwijs — de termijnen, vermeld in het 2de lid van art. 3 van Ons besluit van 17 Januarij 1880 (Staatsblad n°. 1), te vervroegen;

Den Raad van State gehoord (advies van 3 September 1880, n°. 8);

Gezien het nader rapport van Onzen Minister voornoemd, van 11 September 1880, litt. F, afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen, dat art. 3

van Ons besluit van 17 Januarij 1880 (Staatsblad n°. 1), wordt gelezen als volgt:

» De jaarwedde, aan het hoofd eener openbare lagere school van gemeentewege toegelegd, bedraagt nooit minder dan wat door hem op het tijdstip, dat dit besluit in werking treedt, werd genoten aan jaarwedde en wisselende inkomsten, berekend op den voet van art. 86 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127) gezamenlijk.

Is dit bedrag lager dan het ingevolge art. 26 van genoemde wet verpligte minimum, zoo is de gemeente tot verhooging van dit bedrag gehouden en wel over de maanden November en December 1880 met ten minste zeventig ten honderd, over 1881 met ten minste tachtig ten honderd, over 1882 met ten minste negentig ten honderd van het verschil tusschen gemeld bedrag en het minimum. Over 1883 wordt ten minste het minimum toegekend».

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* geplaatst en in afschrift aan den Raad van State medegedeeld zal worden.

's Gravenhage, den 14den September 1880

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Six.

Uitgegeven den achttienden September 1880.

De Minister van Justitie,

A. E. J. MODDERMAN.

STAATSBLAD N°. 5.

BESLUIT van den 22sten Januarij 1880, tot regeling van het ambtsgebied der inspecteurs, districts- en arrondissements-schoolopzieners en van de verdeling hunner werkzaamheden.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 22 November 1879, lit. S, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat tot uitvoering van de artt. 68 en 69 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) door Ons de noodige bepalingen moeten worden vastgesteld;

Den Raad van State gehoord (advies van den 30sten December 1879, n°. 7);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van den 20sten dezer, lit. A, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

TITEL I.

VAN DE INDEELING DES RIJES.

§ 1. Van de inspectien.

Artikel 1.

Het Rijk is voor het toezigt over het lager onderwijs verdeeld in drie inspectien:

de eerste inspectie bevat de provincien Noordbrabant, Gelderland en Limburg;

de tweede de provincien Zuid- en Noordholland, Zeeland en Utrecht;

de derde de provincien Friesland, Overijssel, Groningen en Drenthe.

§ 2. Van de districten.

Artikel 2.

Het Rijk is voor het toezigt over het lager onderwijs verdeeld in vijf en twintig districten.

Artikel 3.

De provincie Noordbrabant bevat de districten 's Hertogenbosch, Breda, Tilburg en Eindhoven;

de provincie Gelderland de districten Arnhem, Zutphen en Tiel;

de provincie Zuidholland de districten 's Gravenhage, Rotterdam en Dordrecht;

de provincie Noordholland de districten Amsterdam, Haarlem en Hoorn;

de provincie Zeeland de districten Middelburg en Goes;

de provincie Utrecht het district Utrecht;

de provincie Friesland de districten Leeuwarden en Heerenveen;

de provincie Overijssel de districten Zwolle en Deventer;

de provincie Groningen de districten Groningen en Winschoten;

de provincie Drenthe het district Assen;

de provincie Limburg de districten Maastricht en Roermond.

§ 3. Van de arrondissementen.

Artikel 4.

Het Rijk is voor het toezigt over het lager onderwijs verdeeld in vier en negentig arrondissementen.

Artikel 5.

Het district 's Hertogenbosch bevat de arrondissementen 's Hertogenbosch, Oss en Boxmeer;

het district Breda de arrondissementen Breda, Zevenbergen en Bergen op Zoom;

het district Tilburg de arrondissementen Tilburg, Heusden, Waalwijk en Oirschot;

het district Eindhoven de arrondissementen Eindhoven, Helmond en Veghel.

Artikel 6.

Het district Arnhem bevat de arrondissementen Arnhem, Harderwijk en Apeldoorn;

het district Zutphen de arrondissementen Zutphen, Groenlo en Doesburg;

het district Tiel de arrondissementen Tiel, Geldermalsen, Zalt-Bommel en Nijmegen.

Artikel 7.

Het district 's Gravenhage bevat de arrondissementen 's Gravenhage, Leiden, Delft en Woerden;

het district Rotterdam de arrondissementen Rotterdam, Gouda, Schiedam en Vlaardingen;

het district Dordrecht de arrondissementen Dordrecht, Gorinchem en Sommelsdijk.

Artikel 8.

Het district Amsterdam bevat de twee arrondissementen Oostelijk en Westelijk, waarin het grondgebied der gemeente Amsterdam volgens de tabel, bij dit besluit gevoegd, verdeeld is, en het arrondissement Hilversum;

het district Haarlem de arrondissementen Haarlem, Alkmaar, den Helder en Texel;

het district Hoorn de arrondissementen Hoorn, Medemblik, Purmerend en Zaandam.

Artikel 9.

Het district Middelburg bevat de arrondissementen Middelburg, Oostburg en Axel;

het district Goes de arrondissementen Goes, Zierikzee en Tholen.

Artikel 10.

Het district Utrecht bevat de arrondissementen Utrecht, Loenen, Amersfoort, Rhenen en IJsselstein.

Artikel 11.

Het district Leeuwarden bevat de arrondissementen Leeuwarden, Harlingen, Dokkum en Veenwouden;

het district Heerenveen de arrondissementen Heerenveen, Beetsterzwaag, de Lemmer, Sneek en Bolsward.

Artikel 12.

Het district Zwolle bevat de arrondissementen Zwolle, Kampen, Ommen en Steenwijk;

het district Deventer de arrondissementen Deventer, Almelo, Enschedé en Ootmarsum.

Artikel 13.

Het district Groningen bevat de arrondissementen Groningen, Zuidhorn, Onderdeudam en Appingedam;

het district Winschoten de arrondissementen Winschoten, Hoogezand, Veendam en Onstwedde.

Artikel 14.

Het district Assen bevat de arrondissementen Assen, Borger, Emmen, Hogeveen en Meppel.

Artikel 15.

Het district Maastricht bevat de arrondissementen Maastricht, Meerssen, Heerlen en Sittard;

het district Roermond de arrondissementen Roermond, Weert, Venlo en Gennep.

Artikel 16.

De tabel, bij dit besluit gevoegd, wijst de gemeenten en, voor zooveel de arrondissementen Amsterdam betreft, de gedeelten der gemeente aan, die tot elk arrondissement behooren.

TITEL II.

VAN DE AMBTENAREN.

§ 1. Van de arrondissements-schoolopzieners.

Artikel 17.

De arrondissements-schoolopziener heeft zijne vaste woonplaats binnen het arrondissement, tenzij hem door Onzen voornoemden Minister vergund wordt elders gevestigd te zijn.

Artikel 18.

Indien hij, behalve voor zijne ambtsbezigheden als schoolopziener, zich langer dan veertien dagen van zijne woonplaats verwijdt, geeft hij hiervan kennis aan den schoolopziener van het district.

Onze voornoemde Minister kan, op voorstel van den

districts-schoolopziener, een der andere arrondissements-schoolopzieners van het district met de tijdelijke waarneming der dienst talasten.

Artikel 19.

Aan den arrondissements-schoolopziener kan door Ons eene vaste som 's jaars als vergoeding van reis- en verblijfkosten worden toegelgd.

Artikel 20.

De arrondissements-schoolopziener houdt een nauwkeurig staat van alle openbare en bijzondere scholen van lager onderwijs in zijn arrondissement, van de onderwijzers, aan die scholen werkzaam en van de kweekelingen, bedoeld in art. 8 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).

Hij vermeldt op dien staat de bij het onderwijs aan iedere school in gebruik zijnde leerboeken.

Artikel 21.

Hij bezoekt meermalen 's jaars de Rijks- of gemeentelijke kweekscholen voor onderwijzers, normaallessen of andere instellingen tot opleiding van onderwijzers in het arrondissement en doet over ieder vierendeeljaars van zijne bevinding verslag aan den districts-schoolopziener.

Artikel 22.

Van ieder proces-verbaal ter zake van overtreding, door hem opgemaakt ingevolge art. 73 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zendt hij binnen tweemaal vier en twintig uren afschrift aan den districts-schoolopziener.

Artikel 23.

Hij bevordert de instelling van plaatselijke commissiën, overal waar dit ter verzekering van het plaatselijk toezigt nuttig is, en bewaart afschrift van de plaatselijke verordeningen, die de zamenstelling en inrigting der in het arrondissement aanwezige commissiën regelen.

Hij woont de vergaderingen der commissiën bij, zoo dikwijls zij dit verlangen of hem amtsshalve geraden voorkomt en roept ze, zoo noelig, bijeen.

Artikel 24.

Door Ons wordt jaarlijks eene bepaalde som ter zijner beschikking gesteld, bestemd tot bekostiging eener bibliotheek, waarvan de onderwijzers onder zijn toezigt partij kunnen trekken bij de voortzetting hunner studiën en tot bestrijding van andere kleine uitgaven ter bevordering van het doel der onderwijzers-bijeenkomsten.

De verantwoording hier som geschiedt op de wijze door Onzen voornoemden Minister te bepalen.

Artikel 25.

De arrondissements-schoolopziener geeft regtstreeks aan Onzen voornoemden Minister, aan Gedeputeerde Staten of aan den inspecteur van het lager onderwijs, alle inlichtingen, die van hem worden verlangd.

§ 2. Van de districts-schoolopzieners.

Artikel 26.

De districts-schoolopziener heeft zijne vaste woonplaats in de gemeente, waarnaar het district genoemd wordt, tenzij hem door Onzen voornoemden Minister vergund wordt zich elders in het district te vestigen.

Artikel 27.

De districts-schoolopziener, die zich, behalve voor zijne ambtsbezigheden, langer dan zeven dagen uit zijne woonplaats verwijdt, behoeft daartoe de vergunning van Onzen voornoemden Minister.

Artikel 28.

Wordt een districts-schoolopziener aangewezen om een inspecteur te vervangen, dan blijft hij niettemin met de waarneming zijner betrekking belast.

Artikel 29.

Op den arrondissements-schoolopziener, die aangewezen wordt ter vervanging van den districts-schoolopziener, gaan, zoolang de vervanging duurt, alle diens bevoegdheden en verplichtingen over.

Artikel 30.

De districts-schoolopziener bezoekt iedere openbare en bijzondere school van lager onderwijs binnen zijn ambtsgebied ten minste eenmaal in de drie jaren.

Artikel 31.

Aan den districts-schoolopziener kan door Ons eene vaste som 's jaars als vergoeding voor reis- en verblijfkosten worden toegelegd.

Artikel 32.

De districts-schoolopziener verzamelt de inlichtingen omtrent de onderscheidene scholen en het daar gegeven onderwijs, door hem gevraagd uit eigen beweging of op last van den Minister.

Artikel 33.

Hij houdt, ten minste eenmaal in de drie maanden en verder zoo dikwijls hij het noodig acht, eene bijeenkomst met de arrondissements-schoolopzigers in zijn district ter bespreking van de aan hen toevertrouwde belangen.

Hij roept hen daartoe, behalve in spoedvereischende gevallen, ten minste drie dagen te voren bijeen.

De kosten dezer bijeenkomsten komen ten laste van het Rijk.

Artikel 34.

Na afloop van elk vierendeeljaars zendt de districts-schoolopziener aan den inspecteur een staat betreffende de vergelijkende examens, door hem gehouden. Die staat vermeldt: 1°. het aantal sollicitanten; 2°. het aantal op de voordragt geplaatsten; 3°. de plaats die de door den gemeenteraad benoemde op de voordragt innam.

Artikel 35.

Zoo dikwijls krachtens de artt. 21, 22 en 50 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) de beslissing van den Minister wordt ingeroepen, zendt de districts-schoolopziener aan dezen de stukken met eene beredeneerde toelichting.

Zoodra 's Ministers beslissing hem is berigt, brengt hij die onmiddellijk ter kennis van belanghebbenden.

Artikel 36.

Telkens wanneer de districts-schoolopziener de vergadering eener plaatselijke commissie wil bijwonen of beleggen en hij de tegenwoordigheid van den arrondissements-schoolopziener wenschelijk acht, geeft hij dezen hiervan kennis, met uitnoodiging mede tegenwoordig te zijn.

Artikel 37.

Van elk proces-verbaal ter zake van overtreding, door hem opgemaakt ingevolge art. 73 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zendt hij binnen tweemaal vier en twintig uren afschrift aan den inspecteur.

Artikel 38.

Bij de toepassing van de artt. 21, 22, 29, 31, 36 en 38 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) wint de districts-schoolopziener het gevoelen van den arrondissements-schoolopziener in.

Artikel 39.

Hij geeft regtstreeks aan Onzen voornoemden Minister en van Gedeputeerde Staten alle inlichtingen, die van hem worden verlangd.

§ 3. Van de inspecteurs.

Artikel 40.

De inspecteur heeft zijne vaste woonplaats binnen zijn ambtsgebied ter plaatse door Onzen voornoemden Minister te bepalen.

Artikel 41.

De inspecteur, die zich, behalve voor zijne ambtsbezigheden, langer dan zeven dagen uit zijne woonplaats verwijderd, behoeft daartoe de vergunning van Onzen voornoemden Minister.

Artikel 42.

Op den districts-schoolopziener, die aangewezen wordt ter vervanging van den inspecteur, gaan, zoolang de vervanging duurt, alle diens bevoegdheden en verplichtingen over.

Artikel 43.

De inspecteur bezoekt de openbare en bijzondere scholen van lager onderwijs, de kweekscholen, normalessen en andere inrigtingen ter opleiding van onderwijzers, binnen zijn ambtsgebied, zoo dikwijls hij dit noodig acht.

Artikel 44.

Hij kan, acht hij dit noodig, bijeenkomen met de districts-schoolopzigers van zijn ambtsgebied ter bespreking van de hun toevertrouwde belangen.

Behalve in spoedvereischende gevallen, roept hij hen dan ten minste drie dagen te voren bijeen.

Hij kan ook arrondissements-schoolopzigers binnen zijn ambtsgebied tot het bijwonen van zoodanige bijeenkomst uitnoodigen.

De kosten dezer bijeenkomsten komen ten laste van 't Rijk.

Artikel 45.

De inspecteurs worden ten minste eenmaal 's jaars door Onzen voornoemden Minister bijeengeroepen, ten einde onder zijne leiding de algemeens belangen van het lager onderwijs te overwegen.

Artikel 46.

De inspecteur geeft aan Gedeputeerde Staten der provincie regtstreeks alle inlichtingen en voorlichting, die zij van hem verlangen.

Artikel 47.

Telkens wanneer de inspecteur de vergadering eener plaatselijke commissie wil bijwonen of beleggen en de tegenwoordigheid van den arrondissements-schoolopziener wenschelijk acht, geeft hij dezen hiervan kennis met uitnoodiging mede tegenwoordig te zijn.

Artikel 48.

Dit besluit treedt in werking op het tijdstip, voor het in werking treden der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) door Ons vast te stellen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 22sten Januarij 1880.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Six.

Uitgegeven den tweeden Februarij 1880.

De Minister van Justitie,

A. E. J. MODDERMAN.

TABEL, bedoeld in artikel 16, aanwijzende de gemeenten en gedeelten van gemeenten tot elk school-arrondissement behorende.

District 's Hertogenbosch.

Het arrondissement 's Hertogenbosch omvat de gemeenten Berlicum, Bokhove, Cromvoirt, Empel en Meerwijk, Engelen, Esch, Haaren, Helvoirt, 's Hertogenbosch, St. Michielsgestel, Rosmalen, Vught.

Het arrondissement Oss de gemeenten Alem c. a., Berchem, Deursen c. a., Dienen, Geffen, Heesch, Herpen, Huisseling c. a., Lith, Lithoijen, Megen, Nistelrode, Nuland, Oijen c. a., Oss, Ravenstein, Reek, Schaijk.

Het arrondissement Boxmeer de gemeenten Beers, Beugen c. a., Boxmeer, Cuijk c. a., Escharen, Gassel, Grave, Haps, Linden, Maasbeek, Mill, Oeffelt, Oploo c. a., Sambeek, Velp, Vierlingsbeek, Wanroij, Zeeland.

District Breda

Het arrondissement Breda omvat de gemeenten Breda, Chaam, Dongen, Ginneken a., Oosterhout, Princenhage, Rijsbergen, Teteringen, Zundert.

Het arrondissement Zevenbergen de gemeenten Etten en Leur, Fijnaart c. a., Hoeven c. a., Klundert, Made en Drimmelen, Oudenbosch, Oud- en Nieuw-Gastel, Rucphae, Standaardbuiten, Terheijden, Willemstad, Zevenbergen, Zwaluwe.

Het arrondissement Bergen op Zoom de gemeenten Bergen op Zoom, Dinteloord c. a., Halsteren, Huijbergen, Nieuw-Vosmeer, Ossendrecht, Putte, Roosendaal c. a., Steenbergen c. a., Woensdrecht, Wouw.

District Tilburg.

Het arrondissement Tilburg omvat de gemeenten Alphen en Riel, Baarle-Nassau, Berkel c. a., Gilze en Rijen, Goirle, Hilvarenbeek, Hooge- en Lage-Mierde, Oosterwijk, Tilburg.

Het arrondissement Heusden de gemeenten Almkerk c. a., Andel, Drongelen c. a., Dussen c. a., Giessen, Hedikhuisen, Heesbeek c. a., Herpt c. a., Heusden c. a., Oudheusden c. a., Rijswijk, Veen, Werken en Sleeuwijk, Werkendam, Woudrichem c. a., Wijk en Aalburg.

Het arrondissement Waalwijk de gemeenten Baardwijk, Besoijen, Capelle, Drunen, Geertuidenberg, 's Gravemoer, Loon op Zand, Nieuwkuik c. a., Raamsdonk, Sprang, Udenhout, Vlijmen, Vrijhoeve-Capelle, Waalwijk, Waspik.

Het arrondissement Oirschot de gemeenten Best, Bladel c. a., Bostel, Diessen, Hoogeloo c. a., Liempde, Moergestel, Oirschot, Oostelbeek c. a., Reusel, Vessem c. a.

District Eindhoven.

Het arrondissement Eindhoven omvat de gemeenten Aalst, Bergeijk, Borkel en Schaft, Dommelen, Duizel en Steensel, Eersel, Eindhoven, Gestel en Blaarthem, Luijks-gestel, Nuenen c. a., Oerle, Riethoven, Stratum, Strijp, Tongelre, Valkenswaard, Veldhoven c. a., Waalre, Westerveld, Woensel c. a., Zeelst, Zesgehuchten.

Het arrondissement Helmond de gemeenten Aarle-Rixtel, Asten, Bakel c. a., Beek en Donk, Budel, Deurne c. a., Geldrop, Heeze, Helmond, Leende, Lierop, Lieshout, Maarheeze, Mierlo, Soerendonk, Someren, Stiphout, Vlierden.

Het arrondissement Veghel de gemeenten Boekel, Dintther, Dungen, Erp, Gemert, Heeswijk, St. Oedenrode, Schijndel, Son en Breugel, Uden, Veghel.

District Arnhem.

Het arrondissement Arnhem omvat de gemeenten Arnhem, Brummen, Doorwerth, Renkum, Rheden, Rozen-daal, Wageningen.

Het arrondissement Harderwijk de gemeenten Barneveld,

Ede, Ermelo, Harderwijk, Hoevelaken, Nijkerk, Putten, Scherpenzeel.

Het arrondissement Apeldoorn de gemeenten Apeldoorn, Doornspijk, Elburg, Epe, Hattum, Heerde, Oldebroek, Voorst.

District Zutphen.

Het arrondissement Zutphen omvat de gemeenten Gorssel, Hengelo, Laren, Lochem, Ruurlo, Steenderen, Vorden, Warnsveld, Zelhem, Zutphen.

Het arrondissement Groenlo de gemeenten Aalten, Berculo, Eibergen, Groenlo, Lichtenvoorde, Neede, Winterswijk, Wisch.

Het arrondissement Doesburg de gemeenten Angerlo, Bergh, Didam, Dinxperlo, Doesburg, Doetinchem (Ambt), Doetinchem (Stad), Duiven, Gendringen, Herwen en Aerdt, Hummelo, Pannerden, Wehl, Westervoort, Zevenaar.

District Tiel.

Het arrondissement Tiel omvat de gemeenten Bommel, Dodewaard, Echteld, Elst, Gent, Hemmen, Heteren, Huissen, Kesteren, Lienden, Maurik, Tiel, Valburg, IJzendoorn, Zoelen.

Het arrondissement Geldermalsen de gemeenten Beesd, Beusichem, Brakel, Buren, Buurmalsen, Culemborg, Deil, Est en Opijnen, Gameren, Geldermalsen, Haaften, Herwijnen, Kerkwijk, Nederhemert, Ophemert, Poederloijen, Varik, Vuren, Waardenburg, Wadenhoijen, Zuidlichem.

Het arrondissement Zalt-Bommel de gemeenten Ammerzoden, Appeltern, Batenburg, Bergharen, Dreumel, Driel, Druten, Hedel, Heerewaarden, Horssen, Hurwenen, Rossum, Wamel, Zalt-Bommel.

Het arrondissement Nijmegen de gemeenten Balgoij, Beuningen, Ewijk, Groesbeek, Heumen, Millingen, Nijmegen, Overasselt, Ubbergen, Wijchen.

District 's Gravenhage.

Het arrondissement 's Gravenhage omvat de gemeenten 's Gravenhage, Wassenaar.

Het arrondissement Delft de gemeenten Berkel en Rodenrijs, Bleiswijk, Delft, 's Gravesande, Hof van Delft Lier (de), Loosduinen, Monster, Naaldwijk, Nootdorp, Pijnacker, Rijswijk, Schipluiden, Stompwijk, Veur, Voorburg, Vrijenban, Wateringen, Zegwaard, Zoetermeer.

Het arrondissement Leiden de gemeenten Hillegom, Katwijk, Leiden, Leiderdorp, Lisse, Noordwijk, Noordwijkerhout, Oegstgeest, Rijnsburg, Sassenheim, Valkenburg, Voorhout, Voorschoten, Warmond, Zoeterwoude.

Het arrondissement Woerden de gemeenten Aar (ter), Aarlanderveen, Alkemade, Alphen, Barwoutswaarder, Benthuisen, Bodegraven, Boskoop, Hazerswoude, Koudekerk, Leimuiden, Nieuwkoop, Nieuwveen, Oudshoorn, Reeuwijk, Rietveld, Rijnsaterwoude, Waarder, Weide (Lange Ruige), Woerden, Woubrugge, Zevenhoven, Zwammerdam.

District Rotterdam.

Het arrondissement Rotterdam omvat de gemeente Rotterdam.

Het arrondissement Gouda de gemeenten Ammerstol, Bergambacht, Berkenwoude, Capelle a/d IJssel, Gouda, Gouderak, Haastrecht, Hekendorp, Krimpen a/d Lek, Krimpen a/d IJssel, Lekkerkerk, Moercapele, Moordrecht, Nieuwerkerk a/d IJssel, Ouderkerk a/d IJssel, Oudewater, Papekop, Schoonhoven, Stolwijk, Vlist, Waddinxveen, Zevenhuizen.

Het arrondissement Schiedam de gemeenten Barendrecht Oost- en West-, Bergschenhoek, Charlois, Delfshaven, Hillegersberg, Hoogvliet, Kralingen, Overschie, Pernis, Poortugaal, Ridderkerk, Rhoon, Schiebroek, Schiedam, IJsselmonde.

Het arrondissement Vlaardingen de gemeenten Abbenbroek, Brielle, Geervliet, Heenvliet, Hekelingen, Hellevoetsluis, Hellevoet (Nieuw-), Kethel en Spaland, Maasland, Maassluis, Nieuwenhoorn, Oostvoorne, Oudenhoorn, Rockanje, Rozenburg, Spijkenisse, Vierpolders, Vlaardingerambacht, Zuidland, Zwartewaal.

District Dordrecht.

Het arrondissement Dordrecht omvat de gemeenten Alblass (Oud-), Alblasserdam, Beijerland (Nieuw-), Beijerland (Oud-), Beijerland (Zuid-), Dordrecht, Dubbeldam, Goudswaard, 's Gravendeel, Heerjansdam, Heinenoord, Hendrik Ido Ambacht, Klaaswaal, Lekkerland (Nieuw-), Lindt (Groote), Maasdam, Mijnsheerenland, Numansdorp, Papendrecht, Piershil, Puttershoek, Slidrecht, Strijen, Westmaas, Zwijndrecht.

Het arrondissement Gorinchem de gemeenten Ameide, Arkel, Asperen, Bleskensgraaf en Hofwegen, Brandwijk, Everdingen, Giessendam, Giessen-Nieuwkerk, Gorinchem, Goudriaan, Groot-Ammers, Hagestein, Hardinxveld, Heien Boeicop, Heukelom, Hoogblokland, Hoornaar, Kedichem, Langerak, Leerbroek, Leerdam, Lexmond, Meerkerk, Molenaarsgraaf, Nieuwland, Nieuwpoort, Noordeloos, Ottoland, Peursum, Schelluinen, Schoonrewoerd, Streefkerk, Tienhoven, Vianen, Wijngaarden.

Het arrondissement Sommelsdijk de gemeenten Bommel (den), Dirksland, Goedereede, Herkingen, Melissant, Middeharnis, Ooltgensplaat, Ouddorp, Sommelsdijk, Stad aan t Haringvliet, Stellendam, Tonge (Nieuwe), Tonge (Oude).

District Amsterdam.

Het grondgebied der gemeente Amsterdam is verdeeld in twee arrondissementen, Oostelijk en Westelijk, door een scheidslijn, die aldus loopt: van de zuidelijke grens der gemeente midden door de Oude Wetering; tot aan de Lijnbaangracht tegenover de Weteringstraat; vervolgens oostwaarts midden door de Lijnbaangracht tot aan de Vijzelgracht; verder noordwaarts midden door de Vijzelgracht en Vijzelstraat over het Sophiaplein tot in het Rokin; voorts midden door het Rokin en de Beurssteeg tot den Dam; verder den Dam over midden door de Beurs en het Damrak recht naar de grens der gemeente; alles volgens de aanwijzingen op de door Onzen voornoemde Minister geaarmerkte kaart.

Het arrondissement Hilversum omvat de gemeenten Aalsmeer, Ankeveen, Blaricum, Bussum, Diemen, 's Graveland, Hilversum, Huizen, Kortenhoef, Laren, Muiden, Naarden, Nederhorst den Berg, Nieuwer-Amstel, Ouder-Amstel, Sloten, Uithoorn, Watergraafsmeer, Weesp, Weesperkarspel.

District Haarlem.

Het arrondissement Haarlem omvat de gemeenten Bennebroek, Beverwijk, Bloemendaal, Haarlem, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Haarlemmermeer, Heemstede, Schoten, Spaarnwoude, Velzen, Wijk aan zee en duin, Zandvoort.

Het arrondissement Alkmaar de gemeenten Akersloot, Alkmaar, Bergen, Broek op Langedijk, Castricum, Egmond binnen, Egmond aan zee, Heemskerk, Heerhugowaard, Heilo, Koedijk, Limmen, Noordscharwoude, Oterleek, Oudkarspel, Oudorp, St. Pancras, Schoorl, Warmenhuizen, Zuidscharwoude, Zuid- en Noord-Schermer.

Het arrondissement Helder de gemeenten Anna Paulowna, Barsingerhorn, Callantsoog, Harenkarspel, Helder, St. Maarten, Nieuwe Niedorp, Oude Niedorp, Petten, Schagen, Wieringen, Wieringerwaard, Winkel, Zijpe.

Het arrondissement Texel de gemeenten Terschelling, Texel, Vlieland.

District Hoorn.

Het arrondissement Hoorn omvat de gemeenten Avarhorn, Beemster, Beets, Berkhout, Graft, Hensbroek, Hoorn, Obdam, Oosthuizen, Ouddijk, Rijk, Schermerhorn, Spanbroek, Ursem, Wognum.

Het arrondissement Medemblik de gemeenten Abbekerk, Andijk, Blokker, Bovenkarspel, Enkhuizen, Grootebroek, Hoogkarspel, Hoogwoud, Medemblik, Midwoud, Nibbixwoud, Opmeer, Oppendoos, Schellinkhout, Sijbekarspel, Twisk, Urk, Venhuizen, Wervershoof, Westwoud, Wijdenes, Zwang.

Het arrondissement Purmerend de gemeenten Broek in Waterland, Buiksloot, Edam, IJpendam, Katwoude, Kadwijk, Landsmeer, Marken, Middelhe, Monnikendam, Nieuwendam, Purmerend, Ransdorp, Warder, Wijde-wormer.

Het arrondissement Zaandam de gemeenten Assendelft, Jisp, Koog aan de Zaan, Krommenie, Oostzaan, Uitgeest, Westzaan, Wormer, Wormerveer, Zaandam, Zaanwijk.

District Middelburg.

Het arrondissement Middelburg omvat de gemeenten Aagtekerke, Arnhemuiden, Biggkerke, Domburg, Grijskerke, Koudekerke, Meliskerke, Middelburg, Nieuw- en St. Joostland, Oostkapelle, Oost- en West-Souburg, Rithem, Serooskerke (Walcheren), St. Laurens, Veere, Vlissingen, Vrouwepolder, Westkapelle, Zoutelande.

Het arrondissement Oostburg de gemeenten Aardenburg, Biervliet, Breskens, Cadzand, Eede, Groede, Heille, Hoofdplaat, Nieuwvliet, Oostburg, Retranchement, Schoondijke, St. Anna ter Muiden, St. Kruis, Sluis, Waterlandkerkje, IJzendijke, Zuidzande.

Het arrondissement Axel de gemeenten Axel, Boschkapelle, Clinge, Graauw, Hengstdijk, Hoek, Hontenisse, Hulst, Koewacht, Ossense, Overslag, Philippine, Sas van Gent, St. Jansteen, Stoppeldijk, Terneuzen, Westdorpe, Zaaamslag, Zuiddorpe.

District Goes.

Het arrondissement Goes omvat de gemeenten Baarland, Borssele, Driewegen, Ellewoutsdijk, Goes, 's Gravenpolder, 's Heer Abtskerke, 's Heer Arendskerke, 's Heerenhoek, Heinkensand, Hoedekenskerke, Kapelle, Kattendijke, Kloetinge, Krabbendijke, Kruiningen, Nisse, Oudelande, Ovezand, Rilland-Bath, Schore, Waarde, Wemeldinge, Wolfaartsdijk, Yerseke.

Het arrondissement Zierikzee de gemeenten Brouwershaven, Bruinisse, Burgh, Dreischor, Duivendijke, Elkerzee, Ellemet, Haamstede, Kerkwerve, Nieuwerkerk, Noordgouwe, Noordwelle, Oosterland, Ouwkerk, Renesse, Serooskerke (Schouwen), Zierikzee, Zonnemaire.

Het arrondissement Tholen de gemeenten Cats, Colijnsplaat, Cortgene, Oud-Vossemeer, Poortvliet, Scherpenisse, St. Annaland, St. Maartensdijk, St. Philipsland, Stavenisse, Tholen, Wisskerke.

District Utrecht.

Het arrondissement Utrecht omvat de gemeenten Bilt (de), Bunnik, Utrecht, Zeist.

Het arrondissement Loenen de gemeenten Abcoude-Baambrugge, Abcoude-Proostdijk, Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters, Kockengen, Laagnieuwkoop, Loenen, Loenersloot, Loosdrecht, Maarssen, Maarsseveen, Mijdrecht, Nigtevecht, Ruwiel, Tienhoven, Vinkeveen en Waverveen, Vreeland, Wilnis, Zuilen.

Het arrondissement Amersfoort de gemeenten Achtienhoven, Amersfoort, Baarn, Bunschoten, Eemnes, Hoogland, Leusden, Maartensdijk, Soest, Stoutenburg, Westbroek.

Het arrondissement Rhenen de gemeenten Amerongen, Cothen, Doorn, Driebergen, Houten, Langbroek, Leersum, Maarn, Odijk, Renswoude, Rhenen, Rijsenburg, Schalkwijk, Tull en 't Waal, Veenendaal, Werkhoven, Wijk bij Duurstede, Woudenberg.

Het arrondissement IJsselstein de gemeenten Benschop, Haarzuilens, Harmelen, Hoenderloo, Jaarsveld, Jutphaas, Kamerik, Linschoten, Lopik, Montfoort, Oudenrijn, Polsbroek, Snelrewaard, Veldhuizen, Vleuten, Vreeswijk, Willeskop, Willige Langerak, IJsselstein, Zegveld.

District Leeuwarden.

Het arrondissement Leeuwarden omvat de gemeenten Leeuwarden, Leeuwarderadeel, Menaldumadeel.

Het arrondissement Harlingen de gemeenten Barradeel, 't Bildt, Franeker, Franekeradeel, Harlingen.

Het arrondissement Dockum de gemeenten Ameland, Dockum, Ferwerderadeel, Oostdongeradeel, Schiermonnikoog, Westdongeradeel.

Het arrondissement Veenwouden de gemeenten Achterkarspelen, Dantumadeel, Kollumerland en Nieuwkruisland, Tietjerksteradeel.

District Heerenveen.

Het arrondissement Heerenveen omvat de gemeenten Ooststellingwerf, Schoterland, Weststellingwerf.

Het arrondissement Beetsterzwaag de gemeenten Aengwirden, Idaerderadeel, Opsterland, Smallingerland, Utingeradeel.

Het arrondissement Lemmer de gemeenten Doniawerstal, Gaasterland, Haskerland, Hemelum Oldephaert en Noordwolde, Hindeloopen, Lemsterland, Sloten, Stavoren.

Het arrondissement Sneek de gemeenten Baarderadeel, Rauwerderhem, Sneek, Wijmbritseradeel, IJlst.

Het arrondissement Bolsward de gemeenten Bolsward, Hennaarderadeel, Wonseradeel, Workum.

District Zwolle.

Het arrondissement Zwolle omvat de gemeenten Dalfsen, Heino, Nieuwleusen, Zwolle, Zwollerkerkspel.

Het arrondissement Kampen de gemeenten Genemuiden, Grafhorst, Hasselt, Kampen, Kamperveen, Vollenhove (Ambt-), Vollenhove (Stad-), Wilsum, IJsselmuiden, Zalk en Veeccaten, Zwartsluis.

Het arrondissement Ommen de gemeenten Avereest, Gramsbergen, Ham (den), Hardenberg (Ambt-), Hardenberg (Stad-), Ommen (Ambt-), Ommen (Stad-).

Het arrondissement Steenwijk de gemeenten Blankenham, Blokzijl, Giethoorn, Kuinre, Oldemarkt, Staphorst, Steenwijk, Steenwijkerwold, Wanneperveen.

District Deventer.

Het arrondissement Deventer omvat de gemeenten Bathmen, Deventer, Diepenveen, Holten, Olst, Raalte, Wijhe.

Het arrondissement Almelo de gemeenten Almelo (Ambt-), Almelo (Stad-), Borne, Hellendoorn, Hengelo, Rijssen, Vriezenveen, Wierden.

Het arrondissement Enschedé de gemeenten Delden (Ambt-), Delden (Stad-), Diepenheim, Enschedé, Goor, Haaksbergen, Lonneker, Markelo.

Het Arrondissement Ootmarsum de gemeenten Denekamp, Losser, Oldenzaal, Ootmarsum, Tubbergen, Weerselo.

District Groningen.

Het arrondissement Groningen omvat de gemeenten Adorp, Groningen, Haren.

Het arrondissement Zuidhorn de gemeenten Aduard, Ezinge, Grijpskerk, Grootegast, Hoogkerk, Leek, Marum, Oldehoeve, Oldekekerk, Zuidhorn.

Het arrondissement Onderdendam de gemeenten Baflo, Bedum, Eenrum, Kantens, Kloosterburen, Leens, Middestum, Ulrum, Usquert, Warfum, Winsum.

Het arrondissement Appingedam de gemeenten Appingedam, Bierum, Delfzijl, Loppersum, Stedum, Uithuizen, Uithuizermeden, 't Zandt.

District Winschoten.

Het arrondissement Winschoten omvat de gemeenten Beerta, Bellingwolde, Finsterwolde, Meeden, Midwolde, Nieuwe Schans, Nieuwolda, Scheemda, Termunten, Wedde, Winschoten.

Het arrondissement Hoogezand de gemeenten Hoogezand, Noordbroek, Noorddijk, Sappemeer, Slochteren, Ten Boer, Zuidbroek.

Het arrondissement Veendam de gemeenten Muntendam, Veendam, Wildervank.

Het arrondissement Onstwedde de gemeenten Nieuwe Pekela, Onstwedde, Oude Pekela, Vlagtwedde.

District Assen.

Het arrondissement Assen omvat gemeenten Assen, Eelde, Norg, Peize, Roden, Rolde, Smilde, Vries.

Het arrondissement Borger de gemeenten Anlo, Borger, Gasselte, Gieten, Odoorn, Zuidlaren.

Het arrondissement Emmen de gemeenten Coevorden, Dalen, Emmen, Sleen.

Het arrondissement Hoogeveen de gemeenten Beilen, Hoogeveen, Oosterhesselen, Westerbork, Zuidwolde, Zweelo.

Het arrondissement Meppel de gemeenten Diever, Dwingelo, Havelte, Meppel, Nijeveen, Ruinen, Ruinerwold, Vledder, Wijk (de).

District Maastricht.

Het arrondissement Maastricht omvat de gemeenten Cadier en Keer, Eijsden, Gronseld, Gulpen, Heer, Maastricht, Margraten, Mesch, Mheer, Noordbeek, Oud-Vroenhoven, Rijckholt, St. Geertruid, St. Pieter, Slenaken, Witten.

Het arrondissement Meerssen de gemeenten Ambij, Beek, Bemelen, Berg en Terblijt, Borgharen, Bunde, Elsloo, Geulle, Houthem, Hulsberg, Itteren, Meerssen, Oud-Valkenburg, Schimmert, Schin op Geulle, Stein, Ulestraten, Valkenburg, Wijlre.

Het arrondissement Heerlen de gemeenten Amstenrade, Bocholtz, Brunssum, Eijgelshoven, Heerlen, Hoensbroek, Kerkrade, Klimmen, Nieuwenhagen, Nuth, Rimborg, Schaesberg, Simpelveld, Ubach over Worms, Vaals, Voerendaal, Wijpandsrade.

Het arrondissement Sittard de gemeenten Bingelrade, Born, Broek-Sittard, Geleen, Grevenbicht, Jabeek, Limbricht, Merkeelbeek, Munstergeleen, Nieuwstadt, Obbicht en Papenhoven, Oirsbeek, Roosteren, Schinnen, Schinveld, Sittard, Spaubeek, Susteren, Urmond.

District Roermond.

Het arrondissement Roermond omvat de gemeenten Buggenum, Echt, Haalen, Herkenbosch en Melick, Herten, Horn, Linne, Maasbracht, Maasniel, Montfort, Nunhem, Ohé en Laak, Posterholt, Roermond, St. Odilienberg, Stevensweert, Swalmen, Vlodrop.

Het arrondissement Weert de gemeenten Baexem, Beegden, Grathem, Heel en Panheel, Heijthuisen, Hunsel, Ittervoort, Meijel, Nederweert, Neeritter, Roggel, Stampoij, Thorn, Weert, Wessem.

Het arrondissement Venlo de gemeenten Arcen en Velden, Beesel, Belfeld, Grubbenvorst, Helden, Horst, Kessel, Maasbree, Neer, Sevenum, Tegelen, Venlo.

Het arrondissement Gennep de gemeenten Bergen,

Broekhuijsen, Gennep, Meerlo, Mook en Middelaar, Ottersum, Venray, Wanssum.

Behoort bij Koninklijk besluit van 22 Januarij 1880, n°. 4 (*Staatsblad* n°. 5).

Mij bekend,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SIX.

STAATSBLAD N. 167.

BESLUIT van den 30sten Augustus 1880, tot uitvoering van art. 4 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsehe Zaken, van 17 Junij 1880, lit. A, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat, tot uitvoering van art. 4 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), door Ons de noodige bepalingen moeten worden vastgesteld;

Gezien de artt. 50 en 87 dier wet, alsmede art. 2 der wet van 25 April 1879 (Staatsblad n°. 87);

Den Raad van State gehoord (advies van 20 Julij 1880, n°. 11);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 28 Augustus 1880, lit. K, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

§ 1. Van den bouw en de inrigting van lokalen, waarin openbaar lager onderwijs wordt gegeven.

Artikel 1.

Bij het bestek voor den bouw eener school legt het gemeentebestuur aan den districts-schoolopziener over:

1°. een uittreksel uit de kadastrale kaart binnen een kring van 200 M. straal rondom het terrein, aanwijzende het perceel met zijne naaste belendingen, zoomede de binnen dien kring gelegen inrigtingen, bedoeld bij de wet van 2 Junij 1875 (Staatsblad n°. 95);

2°. teekeningen van den platten grond, de doorsnede en het uitwendige, op de schaal van 1 tot 100.

Artikel 2.

De nabijheid, binnen den in art. 1 aangewezen kring, van inrigtingen en plaatsen, nadeelig voor de gezondheid of belemmerend voor het onderwijs, wordt bij het stichten eener school zooveel doenlijk vermeden.

Laat het beschikbaar terrein dit toe, dan wordt het schoolgebouw opgerigt vrij van andere gebouwen. Dit voorschrift geldt niet de onderwijzerswoning, zoo die met het schoolgebouw verbonden wordt.

Artikel 3.

De grondslag van het schoolgebouw wordt, zoo noodig, opgehoogd tot ten minste 0,5 M. boven den hoogsten normalen waterstand der omgeving.

Artikel 4.

Er is binnen'shuis geen gemeenschap tusschen schoolgebouw en onderwijzerswoning.

Artikel 5.

Elk schoolvertrek wordt voor niet meer dan honderd leerlingen bestemd.

Vertrekken voor meer dan vijftig leerlingen worden zoo ingerigt dat zij, door eene afscheiding, in twee doelmatige vertrekken kunnen worden verdeeld.

Artikel 6.

De vlakke inhoud van elk schoolvertrek bedraagt ten minste 0,8 M² voor iederen leerling.

De lichamelijke inhoud bedraagt ten minste 3,6 M³ voor iederen leerling.

De hoogte tusschen den vloer en de zoldering bedraagt ten minste 4,5 M.

Artikel 7.

Het hoofd der school draagt zorg, dat tusschen den werkmuur en de voorste bank een afstand zij van ten minste 1,3 M.; dat de overige gangpaden langs de muren of de afscheiding ten minste 0,6 M. breed zijn en dat de gangpaden tusschen de naast elkander geplaatste rijen banken eene breedte hebben van ten minste 0,4 M.

Artikel 8.

Het hoofd der school draagt zorg, dat de afstand tusschen den werkmuur en de leuning der daarvan verst verwijderde banken niet grooter zij dan 6,5 M.

De wanden van het schoolvertrek zijn licht en mat gekleurd. Het schoolbord is mat geverwd.

Artikel 9.

Het schoolgebouw is in allen deele stevig en eenvoudig. De buitenmuren hebben ten minste 0,23 M. dikte.

Artikel 10.

De lichtramen worden zoo geplaatst en ingerigt, dat het vertrek voldoende en doelmatig verlicht zij en dat te sterk invallend licht worde getemperd.

Het bovengedeelte der in de muren aangebragte lichtramen moet ten allen tijde zonder moeite kunnen worden nedergeschoven.

De lichtramen worden niet geplaatst in den werkmuur.

Artikel 11.

De vloer van het schoolvertrek is van hout.

Artikel 12.

De deuren van het schoolvertrek zijn niet in onmiddellijke gemeenschap met de buitenlucht.

De gangen en portalen zijn behoorlijk verlicht, ten minste 2 M. breed en niet lager dan 2,5 M.

Artikel 13.

De schoolbanken worden voorzien van eene rug- of len-deleuning.

De schoolbanken hebben niet meer dan twee zitplaatsen en zijn zoo ingerigt, dat de afstand tusschen bank en tafelblad kan worden gewijzigd.

In elke school zijn, met betrekking tot de afmetingen, niet minder dan drie soorten van banken, waarvan de breedte verschilt van ten minste 1 M. tot ten minste 1,1 M., de diepte van ten minste 0,67 M. tot ten minste 0,8 M.

Het tafelblad van een voldoende aantal schoolbanken wordt ingerigt voor de oefeningen in handwerken voor meisjes.

Artikel 14.

Bij elk schoolvertrek voor jongens en meisjes zijn twee privaten en eene waterplaats; bij elk schoolvertrek voor jongens een privaat en eene waterplaats; bij elk schoolvertrek voor meisjes een privaat. Een schoolvertrek, volgens het voorschrift van art. 5, tweede lid, verdeeld, wordt voor de toepassing van dezen regel als één vertrek beschouwd.

De privaten en waterplaatsen zijn alleen uit het schoolvertrek toegankelijk en hiervan afgescheiden door een voorportaal, waarvan de deur, evenals de deuren van privaat en waterplaats, op de hoogte van 1,4 M. met doorzigtig glas is voorzien.

Het voorportaal is ten minste 1 M. diep en niet lager dan 2,5 M.

De privaten zijn ten minste 1 M. diep en 0,8 M. breed; de waterplaatsen zijn ten minste 0,6 M. breed.

Privaten, waterplaatsen en voorportalen zijn behoorlijk verlicht en van voldoende middelen van luchtversching voorzien.

Laat het beschikbaar terrein de inrigting van privaten en waterplaatsen overeenkomstig deze regelen niet toe, dan kan Onze Minister, met de uitvoering der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) belast, den districts-schoolopziener gehoord, daarvan ontheffing verleenen. De privaten en waterplaatsen worden dan ingerigt op de wijze, door den districts-schoolopziener goed te keuren.

Artikel 15.

Voldoende middelen tot verwarming en luchtversching worden in elk schoolvertrek aangebracht.

Artikel 16.

Voor zooveel het beschikbaar terrein het toelaat, is bij elke school eene gedeeltelijk overdekte speelplaats.

De grond der speelplaats wordt voldoende hard gemaakt. Voor spoedigen afloop van het regenwater wordt gezorgd.

Artikel 17.

Het bergen van kleederen in de schoolvertrekken is verboden.

Als bergplaatsen worden gebruikt de gangen, portalen of daartoe ingerigte vertrekken, die behoorlijk verlicht en niet lager zijn dan 2,5 M.

Artikel 18.

De vlakke inhoud van elk schoolvertrek in lokalen, waar openbaar lager onderwijs wordt gegeven bij het in werking treden der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), bedraagt ten minste 0,65 M². voor iederen leerling. De lichamelijke inhoud bedraagt ten minste 3 M³. voor iederen leerling.

Die lokalen worden vóór 1 Januarij 1884 in overeenstemming gebragt met de regelen, vastgesteld bij de artikelen 4, 5, tweede lid, 7, 8, 10, tweede lid, 11, 12, eerste lid, 13, eerste en laatste lid, 15 en 16.

Artikel 13, tweede en derde lid, vindt in die lokalen toepassing, zoodra de schoolbanken door nieuwe worden vervangen.

Eischt in die lokalen de inrigting van privaten en waterplaatsen naar het oordeel van den districts-schoolopziener verbetering, dan noodigt hij, met mededeeling

van zijne bezwaren, het dagelijksch bestuur der gemeente uit, het ontwerp eener verbeterde inrigting aan zijne goedkeuring te onderwerpen. Dat bestuur voldoet hieraan binnen drie maanden en voert het ontwerp uit binnen drie maanden na de goedkeuring.

Van de regelen, vastgesteld bij de artikelen 4 en 5, tweede lid, kan Onze voornoemde Minister, den districts-schoolopziener gehoord, voor de in dit artikel bedoelde lokalen ontheffing verleenen.

§ 2. *Van den bouw en de inrigting van lokalen, waarin openbaar middelbaar onderwijs wordt gegeven.*

Artikel 19.

De regelen, vastgesteld bij de artikelen 2, 3, 6 tot en met 12, 15, 16 en 17, zijn van toepassing op lokalen, waar openbaar middelbaar onderwijs wordt gegeven.

Artikel 20.

Op lokalen, waar openbaar middelbaar onderwijs wordt gegeven bij het in werking treden der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), is art. 18, eerste en tweede lid, van toepassing.

Die lokalen worden vóór 1 Januarij 1884 in overeenstemming gebragt met de regelen, vastgesteld bij de artikelen 7, 8, 11, 12, 15 en 17.

Artikel 21.

Artikel 18, vijfde lid, geldt voor lokalen, waar openbaar middelbaar onderwijs wordt gegeven.

Bij de toepassing van die bepaling is de taak, aan den districts-schoolopziener opgedragen, hier die van den inspecteur van het middelbaar onderwijs.

§ 3. *Van lokalen, waarin bijzonder lager of middelbaar onderwijs wordt gegeven.*

Artikel 22.

De vlakke inhoud van elk schoolvertrek bedraagt ten minste 0,65 M² voor iederen leerling.

De lichamelijke inhoud bedraagt ten minste 3 M³ voor iederen leerling.

Op lokalen, te stichten of in gebruik te nemen tot het geven van bijzonder lager of middelbaar onderwijs, zijn overigens van toepassing de regelen, vastgesteld bij de artikelen 8, 10, 11, 12, eerste lid, 13, eerste lid, en 15.

Artikel 23.

De lokalen, waarin bijzonder lager of middelbaar onderwijs wordt gegeven bij het in werking treden der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), worden vóór 1 Januarij 1884 in overeenstemming gebragt met de regelen, vermeld in het laatste lid van art. 22, met uitsluiting van art. 10.

Artikel 24.

Artikel 18, vijfde lid, geldt voor lokalen, waar bijzonder onderwijs wordt gegeven.

Bij de toepassing van die bepaling op lokalen, waar middelbaar onderwijs wordt gegeven, is de taak, aan den districts-schoolopziener opgedragen, hier die van den inspecteur van het middelbaar onderwijs.

§ 4. *Slotbepalingen.*

Artikel 25.

Op schoolvertrekken, uitsluitend bestemd voor onderwijs in gymnastiek of voor laboratorium, zijn de artikelen 6, 7, 8, 10, derde lid, 11, 12 en 13 niet van toepassing.

Artikelen 7 en 13 zijn niet van toepassing op schoolvertrekken, uitsluitend bestemd voor teekenonderwijs.

Artikel 26.

Het hoofd der school laat in geen vertrek meer leerlingen toe dan geoorloofd is in te stichten openbare scholen naar de regelen van artikelen 6 en 19, in bestaande openbare

alsmede in alle bijzondere scholen naar de regelen van artikelen 18, 20 en 22.

Artikel 27.

Geschillen over de toepassing van de in dit besluit gestelde regelen worden door Ons, den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, beslist.

Artikel 28.

Dit besluit treedt in werking op 1 November 1880.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad*

zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 30sten Augustus 1880.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SIX.

Uitgegeven den zesden September 1880.

De Minister van Justitie,

A. E. J. MODDERMAN.

STAATSBLAD N°. 181.

BESLUIT van den 20sten October 1880, houdende wijziging van de artt. 24, 1ste lid, en 26 van het Koninklijk besluit van 30 Augustus 1880 (Staatsblad n°. 167), tot uitvoering van art. 4 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 9 October 1880, lit. U, afdeling Onderwijs;

Gezien Ons besluit van 30 Augustus 1880 (Staatsblad n°. 167);

Den Raad van State gehoord (advies van 19 October 1880 n°. 9);

Gezien het nader rapport van Onzen Minister voornoemd, van 19 October 1880, lit. R, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

1°. Artikel 24, eerste lid, van Ons voorschreven besluit wordt gelezen als volgt:

Artikel 18, vijfde lid, geldt voor lokalen waar bijzonder onderwijs wordt gegeven, met dien verstande dat voor het »dagelijksch bestuur der gemeente» wordt gelezen: »het bestuur der school.»

2°. Artikel 26 van Ons voorschreven besluit wordt gelezen als volgt:

Het hoofd der school laat in geen vertrek meer leerlingen toe dan het naar de regelen van dit besluit mag bevatten.

Ten aanzien van scholen, waar onderwijs wordt gegeven bij het in werking treden der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), geldt dit verbod met ingang van 1 Januarij 1883.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk op 1 November 1880 in werking zal treden, in het *Staatsblad* en gelijktijdig in de *Nederlandsche Staatscourant* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 20sten October 1880.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Six.

Uitgegeven den twee en twintigsten October 1880.

De Minister van Justitie,

A. E. J. MODDERMAN.

STAATSBLAD N°. 161.

BESLUIT van den 12den Augustus 1880, tot uitvoering van art. 45 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 8 April 1880, lit. H, afdeling Algemeene zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat door Ons de noodige voorschriften moeten worden gegeven tot uitvoering van art. 45 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127);

Den Raad van State gehoord (advies van 11 Mei 1880, n°. 20);

Gezien het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 10 Augustus 1880, lit. B, afdeling Algemeene zaken en Comptabiliteit;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Artikel 1.

Gedeputeerde Staten doen jaarlijks in December aan Onzen Minister, die met de uitvoering der wet tot regeling van het lager onderwijs belast is, opgaaf van de sommen, die op de begrooting van iedere gemeente in hunne provincie voor het volgend dienstjaar zijn uitgetrokken voor de kosten van het lager onderwijs, vermeld in art. 44 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), voor zooveel die sommen bij hen geen bedenking hebben ontmoet.

Van sommen, te dier zake nader door hen goedgekeurd of krachtens art. 212 der wet van 29 Junij 1851 (Staatsblad n°. 85) door hen op eene gemeentebegrooting gebragt, doen zij aan Onzen voornoemden Minister opgaaf binnen veertien dagen na dagteekening van hun besluit.

Artikel 2.

Jaarlijks in Januarij doen Gedeputeerde Staten aan Onzen voornoemden Minister opgaaf van de uitgaven, blijkens de rekeningen over het voorlaatste jaar in elke gemeente hunner provincie gedaan wegens de kosten van het lager onderwijs in art. 1 vermeld. Voor zooveel betreft rekeningen, op dat tijdstip nog niet vastgesteld, geschiedt zoodanige opgaaf telkens binnen veertien dagen na de vaststelling.

Zij wordt voor de eerste maal ingezonden over het jaar 1880.

Artikel 3.

De opgaven, in de beide voorgaande artikelen vermeld, geschieden in den vorm, door Onzen voornoemden Minister te bepalen.

Artikel 4.

Onze voornoemde Minister stelt het voorschot vast, waarop elke gemeente over het loopende dienstjaar aanspraak heeft volgens het tweede lid van art. 45 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127).

Hij regelt vervolgens, met toepassing van het derde lid van dat wetsartikel, het bedrag, in dat jaar aan elke gemeente uit te keeren.

Gedeputeerde Staten ontvangen, voor zooveel betreft de gemeenten hunner provincie, mededeeling van het bedrag, waarop het voorschot en de uitkeering aan iedere gemeente worden vastgesteld.

Artikel 5.

Jaarlijks onderzoekt Onze voornoemde Minister, voor zooveel betreft de in dit besluit bedoelde kosten, de verzamelsaten en bijlagen van eenige gemeente-rekeningen.

Hij zendt ze aan Gedeputeerde Staten terug, met mededeeling van de opmerkingen, waartoe zijn onderzoek heeft geleid.

Artikel 6.

Dit besluit treedt in werking op 1 November 1880.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan Onzen Minister van Financiën, aan den Raad van State en aan de Algemeene Rekenkamer.

's Gravenhage, den 12den Augustus 1880.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SIX.

Uitgegeven den een en twintigsten Augustus 1880.

De Minister van Justitie,

A. E. J. MODDERMAN.

STAATSBLAD N°. 155.

BESLUIT van den 5den Augustus 1880, houdende bepaling van den dag, waarop de wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127) in werking zal treden.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 3 Augustus 1880, lit. R, afdeling Onderwijs;

Gezien art. 93 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), houdende herziening der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen, dat die wet in werking treedt op 1 November 1880.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

's Gravenhage, den 5den Augustus 1880.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SIX.

Uitgegeven den zevenden Augustus 1880.

De Minister van Justitie,

A. E. J. MODDERMAN.

OVERZIGT der Koninklijke beslissingen in geschillen van bestuur, betreffende het onderwijs, gedurende het jaar 1880. (Vervolg van bijlage O van het vorige verslag.)

CVII.

Beroep van den raad der gemeente Zuid-Beijerland, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, waarbij vermeerdering is bevolen van het getal scholen in die gemeente.

16 Junij 1881, n°. 30.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep van den raad der gemeente Zuid-Beijerland tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 8/17 Junij 1880, n°. 13, waarbij vermeerdering is bevolen van het getal scholen in die gemeente;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur gehoord, advies van den 25sten Mei 1881, n°. 92;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 11 Junij 1881, n°. 2013, afdeling O;

Overwegende:

dat de kinderen der ingezetenen van het gehucht Zuidzijde onder de gemeente Zuid-Beijerland vroeger onderwijs genoten op de openbare lagere school aan de Zuidzijde onder de gemeente Nieuw-Beijerland; dat echter het gemeentebestuur van laatstgenoemde gemeente het verder bezoeken dier school aan de kinderen uit Zuid-Beijerland heeft meenen te moeten ontzeggen, en de onderhandelingen om voor die kinderen op nieuw toelating tot de school onder Nieuw-Beijerland te verkrijgen niet tot een gewenschten uitslag hebben geleid;

dat daarop Gedeputeerde Staten, uit overweging, dat de afstand der woningen aan de Zuidzijde onder Zuid-Beijerland tot de school in de kom van het dorp een uur gaans bedraagt, en die afstand, zoo hij al het schoolbezoek niet geheel onmogelijk maakt, zeer zeker vooral in het gure jaargetijde tot veelvuldig schoolverzuim aanleiding moet geven, bij hun aangevallen besluit hebben bevolen, dat het getal scholen in de gemeente Zuid-Beijerland zal worden vermeerderd door oprigting eener school voor gewoon lager onderwijs ter voorziening in de behoefte aan onderwijs voor de kinderen, wonende in het gehucht Zuidzijde onder die gemeente;

dat de gemeenteraad tegen dit bevel in de maand October 1880 bij Ons is gekomen in beroep, beweerende dat

voor de oprigting der bedoelde school geen voldoende reden bestaat en mitsdien verzoekende dat het aangevallen besluit van Gedeputeerde Staten moge worden vernietigd;

Overwegende:

dat de openbare school voor lager onderwijs in de kom van het dorp Zuid-Beijerland ruimte genoeg heeft om ook de kinderen uit het gehucht Zuidzijde, zoover dit onder de gemeente Zuid-Beijerland behoort, te bevatten;

dat het getal dier kinderen, zoover zij in de jaren zijn om van het lager onderwijs gebruik te maken, ten hoogste op 25 kan gesteld worden;

dat de afstand, waarop deze van de school in de kom van het dorp verwijderd wonen, voor velen een uur gaans bedraagt, maar voor de anderen minder is;

dat ook de afstand van een uur gaans niet te boven gaat dien, welke in zeer vele plattelandsgemeenten de over de uitgestrektheid daarvan verspreid liggende huizen van het schoollocaal scheidt;

dat een goede kunstweg de gemeenschap tusschen het gehucht Zuidzijde en de kom van het dorp Zuid-Beijerland ook in het slechte jaargetijde mogelijk maakt;

dat ook de ondervinding niet heeft geleerd, dat de afstand en ongunstig weder aanmerkelijk schoolverzuim door de kinderen uit Zuidzijde veroorzaken;

dat op de school in de kom van het dorp voldoende lager onderwijs wordt gegeven en dat het ook in het belang van het onderwijs verkieslijk is, dat de kinderen zich eenige meerdere inspanning getroosten om eene op ruimer voet ingerigte school te bezoeken dan dat zij in hunne nabijheid eene kleine school hebben, waar het onderwijs niet op even onbekrompene en doelmatige wijze kan worden ingerigt;

dat er alzoo geen voldoende grond is om het bevel van Gedeputeerde Staten te handhaven.

Gezien de wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) en die van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

het in den hoofde dezes vermelde besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 8/17 Junij 1880, n°. 13 te vernietigen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden

gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Widdungen, den 16den Junij 1881.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Six.

VIII.

Beroep van den raad der gemeente Ter Aar, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, waarbij vermeerdering is bevolen van het getal scholen in die gemeente.

14 October 1881, n°. 19.

W¹³ WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van den raad der gemeente Ter Aar, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 5/16 October 1880, waarbij vermeerdering is bevolen van het getal scholen in die gemeente;

den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 28 September 1881, n°. 2;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 11 October 1881, n°. 3724, afdeling Onderwijs.

Overwegende, dat in de gemeente Ter Aar volgens de regeling van 27 September 1860 tot nu toe heeft bestaan ééne openbare school voor lager onderwijs, staande aldaar in de Kerkbuurt;

dat Gedeputeerde Staten van Zuidholland bij hun voormeld besluit hebben verklaard, dat dit getal scholen onvoldoende moet worden geacht, en mitsdien daarbij hebben bevolen, dat het zou worden vermeerderd door oprigting van eene school voor gewoon lager onderwijs in de buurt-schap Korter-Aar;

dat de gemeenteraad tegen dat besluit bij Ons in beroep is gekomen;

dat de inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie, na onderzoek der zaak, tot de overtuiging is gekomen dat het belang van het onderwijs beter zou worden bevorderd door opheffing van de school in de Kerkbuurt en stichting eener nieuwe school te Aardam, met welk gevoelen de gemeenteraad zich tot oplossing der bestaande moeilijkheden heeft vereenigd blijkens zijn besluit van 19 Mei ll.;

dat diensgevolge die gemeenteraad — gelet op artt. 18 en 19 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) — in zijne vergadering van 6 Julij ll. heeft besloten te bepalen, dat in de gemeente zal zijn ééne school voor openbaar lager onderwijs, dat die school zal zijn gevestigd in de buurt Aardam en dat met de ingebruikstelling dezer school die in de Kerkbuurt zal worden opgeheven;

dat Gedeputeerde Staten aan deze nieuwe regeling bij besluit van 1 Augustus ll., hunne goedkeuring hebben verleend;

dat met deze goedkeuring van de vervanging der school te Kerkbuurt door eene nieuwe school te Aardam, als gevolg van het besluit van den raad, dat er in de gemeente ééne school zal zijn, het vroeger gegeven bevel tot vermeerdering van het getal scholen niet vereenigbaar is en dus dat bevel door dit nader besluit van Gedeputeerde Staten moet geacht worden te zijn vervallen;

dat diensgevolge ook het daartegen ingesteld beroep als vervallen behoort te worden aangemerkt;

Gezien de wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) en die van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

te verklaren, dat door het vervallen van het besluit van

Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 5/16 October 1880, G. S., n°. 72, er geene termen zijn om daaromtrent in hooger beroep te beslissen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 14den October 1881.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Six.

CIX.

Beroep van den raad der gemeente Zaamslag, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, bevelende vermeerdering van het aantal scholen in die gemeente.

27 Mei 1880, n°. 12.

W¹³ WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den gemeenteraad van Zaamslag tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland van 16 Januarij 1880, n°. 10, bevelende vermeerdering van het aantal scholen in die gemeente;

den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 12 Mei 1880, n°. 20;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 24 Mei 1880, lit. I, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat reeds in het jaar 1876 een twintigtal ingezetenen van het gehucht Othene, gemeente Zaamslag zich hebben beklagd bij het gemeentebestuur over de onvoldoende gelegenheid voor hunne kinderen tot het erlangen van openbaar lager onderwijs en dat zij, toen aan die klagt geen gevolg werd gegeven, de voorziening van Gedeputeerde Staten hebben ingeroepen;

dat Gedeputeerde Staten, na overleg met het schooltoezicht en na door gecommiteerden uit hun midden eene opnemering in loco gedaan te hebben, hebben bevolen vermeerdering van het getal openbare scholen met eene school voor het onder letters a tot i van art. 1 der onderwijswet vermelde lager onderwijs en vestiging dier nieuwe school in het gehucht Othene;

dat de gemeenteraad zich door dat bevel bezwaard acht en beweert, vooreerst, dat vermeerdering van scholen onnoodig is, omdat in de school in de kom van het dorp Zaamslag nog ruimte is tot plaatsing van kinderen, en voorts, dat Othene in ieder geval eene weinig geschikte plaats is tot eventuele stichting eener nieuwe school;

overwegende, dat in Othene ongeveer 60 woningen met 264 zielen dicht bij elkander gelegen zijn; dat de afstand van die buurt naar de kom van het dorp Zaamslag 5620 meters bedraagt en dat de weg daarheen over een gedeelte van 900 meters onbegrint is, zoodat men mag aannemen dat kinderen van 5—12 jaren ongeveer 1½ uur noodig zullen hebben om die school te bereiken;

dat dus het schoolbezoek voor de kinderen uit het gehucht Othene hoogst bezwaard is te achten en dat Gedeputeerde Staten hebben bevonden dat ongeveer 50 kinderen uit de genoemde buurt, die in de termen vallen om school te gaan, uit dien hoofde van alle onderwijs verstoken blijven;

dat de inspecteur van het lager onderwijs dan ook heeft verklaard, dat aan eene nieuwe openbare school inderdaad dringende behoefte bestaat;

dat het zeer moeilijk is in eene zóó verspreid liggende gemeente als Zaamslag de beste plaats aan te wijzen voor de oprigting eener school;

dat in dit geval die plaats gekozen is na een zeer nauw-

gezet onderzoek en op advies van den inspecteur van het lager onderwijs;

dat wellicht de bewoners van sommige andere buurtschappen, zoo als Reuzenhoek, de Val, de Griete, de Kwakkel en Poonhaven meer gebaat zouden zijn door de oprichting eener school te Reuzenhoek, maar dat de meeste kinderen uit die buurten toch in 15 tot 45 minuten de school in de kom van het dorp kunnen bereiken, terwijl de afstand tusschen Othene en Reuzenhoek 3890 meters bedraagt en door kinderen van 5—12 jaren bezwaarlijk binnen het uur kan worden afgelegd;

Gezien de wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103);

Hebben goedgevonden en verstaan:

te handhaven het aangevallen besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland van 16 Januarij 11. en het daartegen ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 27 Mei 1880.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
Six.

CX.

Beroep van den raad der gemeente Middelburg, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, waarbij goedkeuring is onthouden aan een raadsbesluit tot opheffing eener openbare school aldaar.

23 April 1881, n°. 5.

WIL WILLEM III, KON.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den gemeenteraad van Middelburg, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland van 26 November/3 December 1880, n°. 34, waarbij goedkeuring is onthouden aan een raadsbesluit tot opheffing eener openbare school;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van den 6den April 1881, n°. 18;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 20 April 1881, n°. 1278, afdeling Onderwijs;

Overwegende:

dat de gemeenteraad van Middelburg, den 14den Julij 1880, eene verordening heeft vastgesteld, regelende het aantal openbare lagere scholen en den omvang van het onderwijs, welke verordening bestemd was om in werking te treden tegelijk met de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

dat daarbij onder anderen bepaald was dat het getal scholen zou worden bepaald op vijf;

dat Gedeputeerde Staten zich met dit voorstel niet hebben kunnen vereenigen en dat de gemeenteraad toen, in zijne vergadering van 19 November 1880, de verordening heeft gewijzigd in dier voege dat er zouden blijven zes scholen, drie scholen A, B en C, voor jongens en meisjes, ééne school E uitsluitend voor jongens, en

twee scholen D en F, uitsluitend voor meisjes; dat op laatstgenoemde twee scholen onderwijs zou worden gegeven in de vakken a—i, vermeld in art. 2 der onderwijswet, in de nuttige en fraaije handwerken voor meisjes, en in de fransche taal; dat school D zou zijn ingerigt voor 150 en school F voor 80 leerlingen; maar tevens bij art. 5 der verordening bepaald dat de school F met 30 April 1882 zou worden opgeheven;

dat Gedeputeerde Staten aan wier goedkeuring dit besluit ter voldoening aan art. 19, lit. b der onderwijswet was onderworpen, hebben geweigerd de gevraagde goedkeuring te verleen;

dat de gemeenteraad daarop, krachtens de bevoegdheid, hem bij art. 19 der onderwijswet in verband met art. 200 der gemeentewet toegekend, van Ons de vernietiging van dit besluit van Gedeputeerde Staten heeft gevraagd, tot regtvaardiging van zijn besluit aanvoerende, dat school F thans gevestigd is in een gehoord huis, waarover het gemeentebestuur na 30 April 1882 niet meer zal hebben te beschikken; dat dus een ander gebouw daarvoor zou moeten worden ingerigt; dat het gemeentebestuur op genoemd tijdstip echter weder in het bezit zal treden van de nu bij het Rijk in gebruik zijnde Rijksleerschool, thans behoorende bij de kweekschool voor onderwijzers, een uitmuntend schoollokaal, waarin de leerlingen der beide scholen D en F vereenigd kunnen worden; dat het ook daarom niet raadzaam zou zijn een nieuw schoolgebouw te stichten, omdat binnenkort te Middelburg eene Rijksleerschool zal worden geopend voor 300 leerlingen, jongens en meisjes, met een schoolgeld van slechts f 12, hetgeen zijns inziens groeten invloed zal uitoefenen op het getal leerlingen der gemeentescholen;

Overwegende:

dat de school F, die tot 1879 slechts gemiddeld 40 leerlingen telde, thans, nadat eene bijzondere meisjesschool heeft opgehouden te bestaan, door ongeveer 70 leerlingen wordt bezocht;

dat, blijkens berigten van het schooltoezigt, aan de instandhouding dezer school behoefte bestaat, en aan de vereeniging der leerlingen van beide scholen D en F, in één lokaal groote bezwaren in den weg zouden staan;

dat het voornamelijk onzeker is, of de openstelling der nieuwe Rijksleerschool wel eene belangrijke vermindering van het aantal leerlingen op de gemeentescholen voor meisjes zal ten gevolge hebben, daar die school zal zijn eene gemengde school, en daar het fransch er alléén op de avondschool zal onderwezen worden; dat er in allen geval op dit oogenblik geen reden bestaat om tot de opheffing der school in 1882 te besluiten;

gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), en art. 200 der wet van 29 Junij 1851 (*Staatsblad* n°. 85);

Hebben goedgevonden en verstaan:

te handhaven het bovengenoemd besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, en het daartegen ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 23sten April 1881.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
Six.

CXI.

Beroep van L. M. FESTEN, hoofd der openbare lagere school te Elshout, gemeente Oudheusden, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, waarbij is goedgekeurd het besluit van den gemeenteraad, houdende regeling zijner jaarwedde.

11 Mei 1881, n°. 12.

WIL WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op een adres, aan Ons ingediend door L. M. FESTEN, hoofd der openbare lagere school te Elshout, gemeente Oudheusden, daarbij Onze voorziening inroepende tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, van 11 November 1880, G. n°. 296, waarbij is goedgekeurd het besluit van den gemeenteraad, houdende regeling zijner jaarwedde;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 26 April 1881, n°. 22;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 7 Mei 1881, n°. 1530, afdeling O;

Overwegende dat de gemeenteraad van Oudheusden ter voldoening aan Onze besluiten van 17 Januarij 1880 (*Staatsblad* n°. 1) en van 14 September 1880 (*Staatsblad* n°. 172), de jaarwedde van den adressant, vroeger vastgesteld op f 650 heet gebragt op f 700;

dat Gedeputeerde Staten aan dit besluit goedkeuring hebben verleend;

dat de adressant zich door die regeling bezwaard acht en verzoekt, dat door Ons het minimum der jaarwedde tot een hooger bedrag moge worden vastgesteld, dan door den gemeenteraad is bepaald; bewerende dat hij zou genoten hebben aan wisselende inkomsten in het jaar 1878, f 26 en in het jaar 1879, f 80,83 wegens schoolgelden van leerlingen der avondschool en in 1879 eene gratificatie van de gemeente van f 33,33; dat de school te Elshout in de wintermaanden gemiddeld door 136 en in de zomermaanden door 112 leerlingen wordt bezocht, dat de levensbehoeften aldaar minstens zoo duur zijn, als in eenige andere streek van Noordbrabant; dat de gemeente Oudheusden is eene welvarende plaats, waar geene plaatselijke belastingen worden geheven;

Overwegende, dat het beroep op de inkomsten, die de adressant in de jaren 1878 en 1879 boven zijne jaarwedde zou hebben genoten, — voor zoo ver hij mogt bedoelen aan te toonen, dat zijne jaarwedde niet is geregeld overeenkomstig de wet, — ter zake niet afdoende is;

dat toch met de woorden »wisselende inkomsten» in art. 86 der wet blijkbaar niet bedoeld zijn inkomsten, als waarvan hier sprake is, namelijk eene gratificatie, die hem wegens bewezen extra diensten voor eens is toegekend, en voorts giften, die door de bezoekers der avondschool, welke de adressant volgens de verordening voor zijne gewone jaarwedde moest houden, wel met medeweten van het gemeentebestuur, maar geheel onverplicht, regstreeks zijn ter hand gesteld, als zijnde dit geene inkomsten, die den onderwijzer van gemeentewege of krachtens verordening voor de vervulling van zijn ambt, verzekerd waren;

dat overigens eene jaarwedde van f 700 voor de gemeente Oudheusden voldoende is te achten en dat ook in de omliggende gemeenten geene hogere jaarwedden aan de hoofden der openbare lagere scholen worden betaald;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) en Onze besluiten van 17 Januarij 1880 (*Staatsblad* n°. 1) en van 14 September 1880 (*Staatsblad* n°. 172);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 11 November 1880, G. n°. 296, het daartegen ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 11den Mei 1881.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Six.

CXII.

Beroep van den gemeenteraad van Franeker, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland, betreffende de jaarwedden der onderwijzers en de hun toe te leggen vergoeding voor huishuur.

11 Mei 1881, n°. 8.

WIL WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Franeker van een besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland van 11 November jl., betreffende de jaarwedden der onderwijzers, en de hun toe te leggen vergoeding voor huishuur;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur gehoord, advies van den 20sten April 1881, n°. 20;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 4 Mei 1881, n°. 1451, afdeling O;

Overwegende:

dat de gemeenteraad van Franeker op 21 October 1880 eene verordening heeft vastgesteld tot regeling der jaarwedden van de openbare onderwijzers in de gemeente Franeker, waarvan art. 1 inhield:

» De hoofdonderwijzer van school A geniet eene vaste jaarwedde ten bedrage van f 1600 benevens f 10's jaars voor iederen leerling;

» De hoofdonderwijzer van school B geniet eene vaste jaarwedde van f 1200, benevens f 0,50 jaars voor iederen leerling;

» De hoofdonderwijzer van school C heeft eene jaarwedde van f 1200.

» Alle hoofdonderwijzers ontvangen wegens gemis van vrije woning eene jaarlijkse vergoeding van f 200."

dat de volgens deze verordening te genieten wisselende inkomsten naar den bestaanden toestand werden berekend voor het hoofd der school A f 370, en voor het hoofd der school B f 115;

dat Gedeputeerde Staten geweigerd hebben aan dit besluit goedkeuring te verleen, op grond dat de toegekende jaarwedden niet in overeenstemming zijn met het voorschrift van art. 85 der wet op het lager onderwijs en de vergoeding voor vrije woning niet door den raad, maar door hun Collegie behoort te worden bepaald; en dat zij tevens bij hun aangevallen besluit het bedrag dier vergoeding voor elk der onderwijzers op f 250's jaars hebben vastgesteld;

dat de gemeenteraad van dit besluit in beroep komende, verzoekt dat door Ons eene regeling worde vastgesteld overeenkomstig de verordening door hem ter goedkeuring aangeboden, met te kennengeving dat, zoo aan dat verzoek niet mogt kunnen worden voldaan, de wisselende inkomsten zouden moeten vervallen.

Overwegende:

wat de regeling der jaarwedde betreft:

dat het hoofd der school A, op het oogenblik dat de nieuwe wet in werking trad, genoot eene jaarwedde van f 1100 en f 25 voor elk schoolgaand kind, welke wisselende inkomsten voor hem, die in November 1875 in dienst kwam, over de vier volgende jaren gemiddeld f 823,44 jaarlijks bedroegen;

dat het hoofd der school B, op het oogenblik dat de nieuwe wet op het lager onderwijs in werking trad, genoot eene jaarwedde van f 900 en f 0,75 per kwartaal van ieder kind dat boven het aantal van 80 de school bezoekt, welke wisselende inkomsten over de laatste 5 jaren gemiddeld f 360,60 bedroegen;

dat art. 26 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) voorschrijft dat aan elken onderwijzer eene vaste jaarwedde wordt toegelegd, en art. 86 bepaalt dat die jaarwedde ten minste gelijk moet zijn aan die welke op het tijdstip van het in werking treden der wet aan zijne betrekking verbonden was, vermeerderd met het gemiddeld bedrag van de door hen genoten wisselende inkomsten;

dat derhalve ter voldoening aan dit voorschrift de vaste jaarwedde aan den onderwijzer, hoofd der school A, onder de nieuwe regeling toe te kennen, niet minder zal mogen bedragen dan f 1223,44 en die van den onderwijzer, hoofd der school B, niet minder dan f 1260,60;

dat echter met deze voorschriften de door de gemeente vastgestelde verordening niet in overeenstemming is;

dat de gemeenteraad wel beweert dat art. 86, van jaarwedde gewagende, bedoelt de som der inkomsten van verschillenden aard door den onderwijzer uit de gemeentekas genoten, en derhalve de toegelegde bezoldiging in overeenstemming is met de wet, maar dat die opvatting met de duidelijke woorden van art. 86, in welk artikel juist tusschen jaarwedde en wisselende inkomsten met name wordt onderscheiden, niet is overeen te brengen, en een eenigzins verminderd schoolbezoek dan ook onmiddellijk de bezoldiging zou doen dalen beneden het minimum dat dit als vaste jaarwedde blijvend heeft willen verzekeren;

dat derhalve Gedeputeerde Staten teregt hunne goedkeuring aan de vaststelling der jaarwedden onthouden hebben, en deze alzoo thans door Ons moet worden bepaald;

Overwegende;

wat betreft de vergoeding voor huishuur, dat Gedeputeerde Staten die vergoeding op f 250 hebben bepaald, waartegen de gemeenteraad aanvoert dat f 200 voldoende is, omdat dat bedrag, verenigd met het bedrag der aan de onderwijzers voornoemd toegelegde bezoldiging, hun een inkomen verzekert hooger dan eenig ander ambtenaar in de gemeente geniet;

dat echter de vergoeding voor huishuur aan de onderwijzers toe te leggen, niet berekend moet worden in verband met hunne meerdere of mindere bezoldiging, maar uitsluitend op hetgeen gevorderd wordt om hun het gemis van vrije woning te vergoeden;

dat eene vergoeding als door Gedeputeerde Staten is vastgesteld, met het oog op plaatselijke omstandigheden geenzins als overdreven is te beschouwen, en die vergoeding derhalve op f 250 behoort te blijven bepaald;

Gezien artt. 14, 26 en 86 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

wat de jaarwedden betreft met ongegrondverklaring van het door den gemeenteraad van Franeker ingesteld beroep;

1°. de jaarwedden der onderwijzers, Hoofden der scholen aan de openbare scholen te Franeker vast te stellen als volgt:

die van den onderwijzer, hoofd der school A op f 1924.

die van den onderwijzer, hoofd der school B op f 1261.

die van den onderwijzer, hoofd der school C op f 1200.

2°. wat de vergoeding voor huishuur betreft, met handhaving van het daaromtrent genomen besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland, het daartegen ingesteld beroep te verklaren ongegrond.

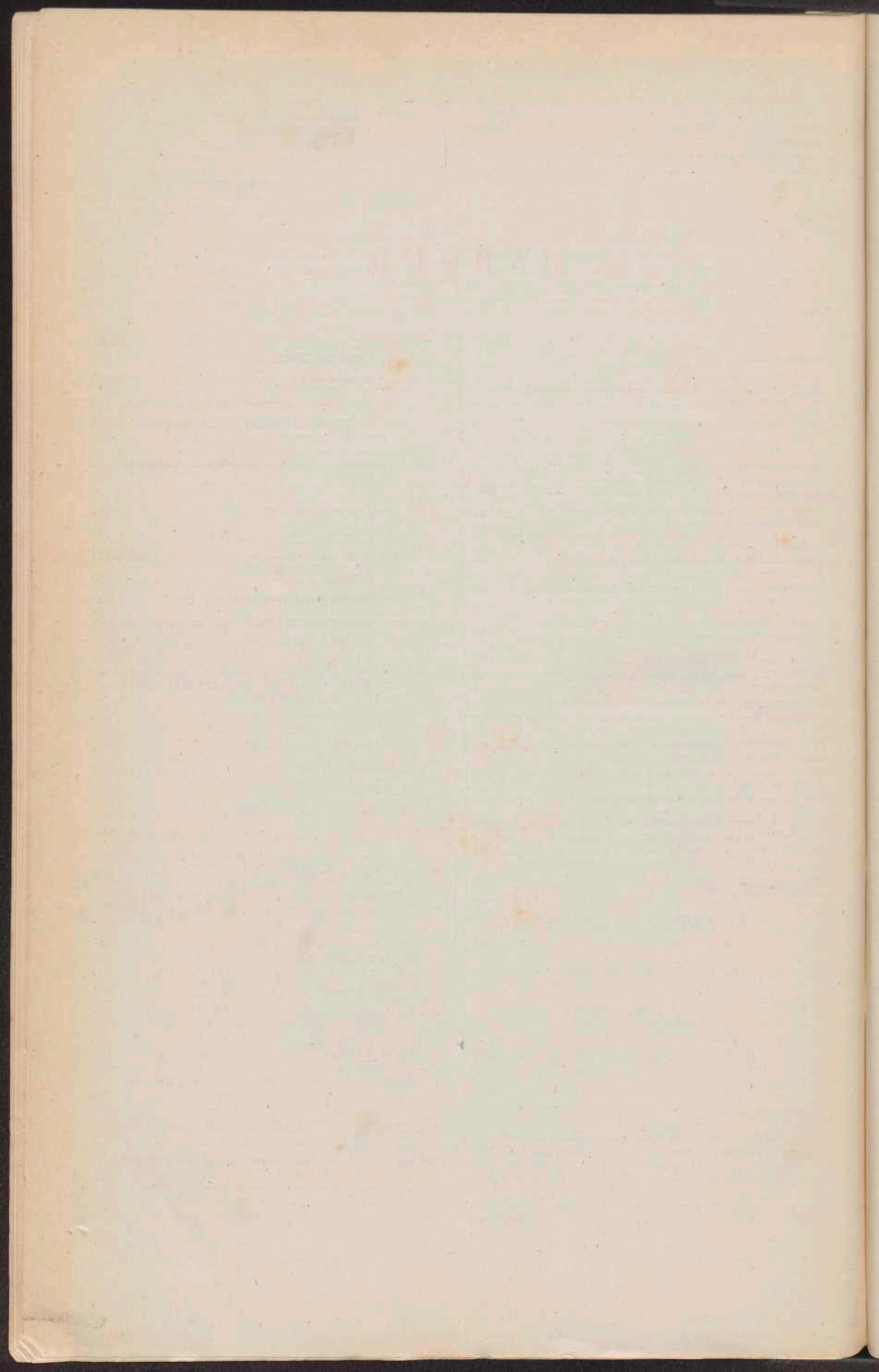
Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Amsterdam, den 8 Mei 1881.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SIX.

I N H O U D.

	Bladz.		Bladz.
Hooger onderwijs.			
§ 1. Rijksuniversiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen.	1	b. Getal der leerlingen.	113
a. Collegiën van curatoren	1	c. Onderwijzend personeel.	115
b. Onderwijzend personeel	1	d. Leerplan en toestand van het onderwijs.	118
c. Studenten	3	e. Toestand der lokalen en hulpmiddelen	120
d. Omvang van het onderwijs	6	§ 2. Industrie- en teekenscholen, ambachts- scholen enz.	120
e. Uitkomsten van het onderwijs	44	§ 3. Hoogere burgerscholen	125
f. Handelingen in het belang der wetenschap	58	a. Getal en soort der scholen	125
g. Hulpmiddelen voor het onderwijs	59	b. Getal der leerlingen	127
§ 2. Gemeentelijke universiteit te Amsterdam	67	c. Examens	135
a. Collegie van curatoren	67	d. Onderwijzend personeel	138
b. Onderwijzend personeel	67	e. Leerplan en toestand van het onderwijs.	149
c. Studenten.	68	f. Toestand der lokalen en hulpmiddelen van het onderwijs	153
d. Omvang van het onderwijs	69	g. Inrigtingen, ongeveer met hogere burger- scholen gelijkstaande.	153
e. Uitkomsten van het onderwijs	84	§ 4. Middelbare scholen voor meisjes	153
f. Handelingen in het belang der wetenschap.	85	a. Getal en soort der scholen.	153
g. Hulpmiddelen voor het onderwijs	86	b. Getal der leerlingen	154
§ 3. Gymnasia en progymnasia	87	c. Examens	156
a. Getal en soort der scholen.	87	d. Onderwijzend personeel	157
b. Onderwijzend personeel	88	e. Leerplan en toestand van het onderwijs	160
c. Getal der leerlingen en bedrag van het schoolgeld.	91	f. Toestand der lokalen en hulpmiddelen voor het onderwijs	162
d. Examens	92	g. Inrigtingen, ongeveer met de openbare middelbare scholen voor meisjes gelijk- staande.	162
e. Leerplan en toestand van het onderwijs	94	§ 5. Landbouwscholen	162
f. Toestand der lokalen en hulpmiddelen van het onderwijs	94	§ 6. Polytechnische school	166
§ 4. Bijzondere scholen van hooger onderwijs	95	§ 7. Scholen voor de zeevaart.	168
a. De vrije Universiteit te Amsterdam.	95	§ 8. Scholen voor doofstommen en blinden	169
b. Kweekscholen en seminaria	96	§ 9. Acten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs	170
c. Bijzondere scholen van voorbereidend hoo- ger onderwijs	100	§ 10. Toezigt op het middelbaar onderwijs	171
§ 5. Kosten van het hooger onderwijs.	109	§ 11. Onderwijs in taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.	171
Middelbaar onderwijs.			
§ 1. Burgerscholen en daarmede, krachtens art. 14 der wet, gelijk te stellen inrigtingen.	111		
a. Getal en soort der scholen	111		

I N H O U D.

	Bladz.
a. Gemeentelijke instelling te Delft.	171
b. Gemeentelijke instelling te Leiden	171
§ 12. Kosten van het middelbaar onderwijs	171
§ 13. Pensioenen aan onderwijzend personeel bij het middelbaar onderwijs	186
§ 14. Rijkskweekschool voor vroedvrouwen	186
§ 15. Rijksveeartsenijschool	187
Onderwijs bij de land- en zeemagt.	
§ 1. Koninklijke militaire akademie.	188
§ 2. Tweede afdeeling der krijgsschool	190
§ 3. Instructie-bataillon	190
§ 4. Artillerie-instructie-compagnie	191
§ 5. Wetenschappelijke cursus bij de corpsen	192
§ 6. Scholen bij de corpsen	193
§ 7. Koninklijk instituut voor de marine te Wil- lemsoord	196
§ 8. Opleiding van machinist-leerlingen	197
§ 9. Opleiding van jongens aan boord van het schip <i>de »Admiraal van Wasseuaer«</i> te Am- sterdam.	197
§ 10. Opleiding van jongens aan boord van het schip <i>»Anna-Paulowna«</i> te Rotterdam	199
§ 11. Opleiding van bootsmansleerlingen en matrozen aan boord van de instructiebrik <i>»Zeehond«</i>	200
§ 12. Opleiding van stuurmansleerlingen aan boord van het wachtschip te Amsterdam	201
§ 13. Opleiding van jongens bij de kweekschool voor zeevaart te Leiden	202

	Bladz.
§ 14. Opleiding van militaire geneeskundigen	203
§ 15. Opleiding van militaire apothekers van het leger in Oost- en West-Indie	204
Lager onderwijs.	
§ 1. Getal en aard der scholen	205
§ 2. Onderwijzend personeel	210
§ 3. Getal der leerlingen	214
§ 4. Omvang en toestand van het lager onderwijs	222
§ 5. Kosten van het openbaar lager onderwijs	225
§ 6. Schoolgelden.	235
§ 7. Subsidiën van het Rijk en de provinciën, krachtens art. 36 der wet	242
§ 8. Inkomsten van onderwijzers	247
§ 9. Pensioenen aan onderwijzers	254
§ 10. Schoollocalen, schoolmeubelen enz.	255
§ 11. Benoeming, schorsing en ontslag van onder- wijzers	257
§ 12. Opleiding van onderwijzers.	259
a. Rijks-kweekscholen	259
b. Normalessen, opleidingsklassen, enz.	264
c. Onderwijzersgezelschappen	272
d. Algemeen overzicht der kosten	272
§ 13. Acten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs.	273
§ 14. Toezigt op het lager onderwijs	276
Onderwijs in de gevangenissen.	278
Bewaarscholen	279

B I J L A G E N.

A. Wet van den 28sten Junij 1881, tot wijziging van eenige artikelen der wet van 28 April 1876 (<i>Staatsblad</i> n°. 102), houdende regeling van het hooger onderwijs.
B. Reglement op den werkkring en de verplichtingen der beambten bij de Rijksuniversiteiten.
C. Lijst van de verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Rijksuniversiteiten.
D. Ambtenaren, belast met het beheer der verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Rijksuni- versiteiten.
E. Reglement op de ziekenhuizen bij de Rijksuniversi- teiten.
F. Koninklijk besluit van den 21sten Junij 1881, hou-

dende nadere bepalingen ten aanzien van het eind- examen der gymnasia, bedoeld in de wet van 28 April 1876 (<i>Staatsblad</i> n°. 102).
G. Reglement der vrije universiteit te Amsterdam.
H. Statuten van het Missiehuis te Steijl, gemeente Tegelen.
I. Reglement op de bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs te Elburg.
J. Reglement op de Latijnsche school te Zevenaar.
J'. Verslagen der in 1880 gehouden eindexamens der hoogere burgerscholen, voorafgegaan door een overzicht van de zamenstelling der examen-commissien en van den duur en den uitslag der examens.

INHOUD.

- K. Verslag der commissie, belast met het afnemen van het examen *B* volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50).

Verslag der commissie, belast met het afnemen van het examen *B* volgens art. 60, en van de examens *C* volgens artt. 61—64 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50).

- L. Verslag der Commissie, belast met het afnemen der examens ter verkrijging van een diploma als stuurman aan boord van koopvaardijsschepen.

- M. Uittreksel uit het Verslag der Commissie, in 1880 belast met het afnemen van het examen van hen, die eene acte van bekwaamheid verlangden, tot het geven van middelbaar onderwijs in wis- en natuurkundige wetenschappen, gymnastiek, handelswetenschappen of zeevaartkunde.

Uittreksel uit het Verslag der Commissie, in 1880 belast met het afnemen van examen van hen, die eene acte van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in Nederlandsche, Fransche-, Hoogduitsche- en Engelsche taal en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, staatswetenschappen en schoonschrijven.

Uittreksel uit het Verslag der Commissie, in 1880 belast met het afnemen van examen van hen, die eene acte van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in het hand- en regtlijnig teekenen en boetseren.

- N. Koninklijk besluit van 17 Januarij 1880, tot verzekering der geleidelijke uitvoering van de voorschriften, vervat in de artikelen 24 en 26 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).

- O. Koninklijk besluit van 14 September 1880, houdende wijziging van het tweede lid van art. 3 van het Koninklijk besluit van 17 Januarij 1880 (*Staatsblad* n°. 1), tot verzekering der geleidelijke uitvoering van de voorschriften, vervat in de artikelen 24 en 26 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).

- P. Koninklijk besluit van 22 Januarij 1880, tot regeling van het amtsgebied der inspecteurs, districts- en arrondissements-schoolopzieners en van de verdeeling hunner werkzaamheden.

- Q. Koninklijk besluit van 30 Augustus 1880, tot uitvoering van art. 4 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).

- R. Koninklijk besluit van 20 October 1880, houdende wijziging van de artt. 24, 1ste lid, en 26 van het Koninklijk besluit van 30 Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 167), tot uitvoering van art. 4 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).

- S. Koninklijk besluit van 12 Augustus 1880, tot uitvoering van art. 45 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).

- T. Koninklijk besluit van 5 Augustus 1880, houdende bepaling van den dag, waarop de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) in werking zal treden.

- U. Overzicht der Koninklijke beslissingen in geschillen van bestuur betreffende het lager onderwijs, gedurende het jaar 1880.

